Digitized by Google

1817
ARTES VERITAS SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE
LAW
SCHOOL

Digitized by Google

FL8
Y9.9
Z68u
1911

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

UPRAVNO PRAVO

KRALJEVINA HRVATSKE I SLAVONIJE

S OBZIROM NA USTAV.

SUSTAVNO OBRADIO

IVAN PL. ŽIGROVIĆ-PRETOČKI

ODSJEČNI SAVJETNIK KRALJ. HRV.-SLAV.-DALM. ZEMALJSKE VLADE

S ABECEDNIM KAZALOM

SVA PRAVA PRIDRŽANA.

K 10.—.

1911

NAKLADA KNJIŽARE L. HARTMANA (ST. KUGLI), ZAGREB, ILICA 30.

Digitized by Google

KNJIŽARA L. HARTMANA (ST. KUGLI), ZAGREB, ILICA 30.

Našom nakladom izlaze:

HRVATSKI ZAKONI

Sbirka tumačenih zakona, valjanih u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji sa pregledom i krasnim tiskom, fino vezani svi u jednoj veličini.

Na način izdanja Manza i Gellera uredio ih

ADOLFO RUŠNOV, kr. viećnik stola sedmorice u Zagrebu.

1. **Obći austrijski gradjanski zakonik,** proglašen patentom od 29. studena 1852. u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji. S naknadnim zakonima i naredbama. Drugo popravljeno i popunjeno izdanje. Uredio dr. Fr. Spevec. Riešitbe sabrao Adolfo Rušnov, viećnik kr. banskog stola. 1899. — **Ciena K 5.—.**

2. **Gradjanski sudovnik** od 16. veljače 1853. i zakonik o nutarnjoj uredbi i o poslovnom redu vlasti sudbenih od 3. svibnja 1853. s naknadnim zakonima i naredbama, tičućih se pojedinih ustanova, i uz to prvi tumačen najnovijim rješitbama vrhovnog suda u Beču. Uredio Adolfo Rušnov, viećnik kr. banskog stola. Drugo popunjeno izdanje uz sudjelovanje dr. J. Mudrovčića, tajnika kr. zem. vlade. Uredio Edo Lovrić, perov. kr. zem. vlade. 1899.— **Cijena K 3.60.**

3. **Propisi o neparbenim pravnim poslovima. I. Izvanparbeni postupnik** od 9. kolovoza 1854. — **II. Propisi o sirotinjskim povjerenstvima** itd. — **III. Bilježnički red** od 21. svibnja 1855. Uz sudjelovanje dra. Josipa Mudrovčića, tajnika kr. zem. vlade. Uredio dr. Edo Lovrić, perovodja kr. zem. vlade. 1900. — **Ciena K 5.**

4. **Privremeni gradjanski parbeni postupnik** od 16. rujna 1852. Izdan za Ugarsku, Hrvatsku, Slavoniju itd., uz posebne vrsti postupovnih parbenih propisa; ovršni zakoni, zakoni o postupku maličnom, s naknadnim zakonima i naredbama. Raztumačeno rješitbama kr. stola sedmorice, kr. banskog stola i vrhovnog bečkog sudišta. Treće popravljeno i dopunjeno izdanje. Uredio dr. Stjepan Posilović, kr. septemvir. 1902. — **Ciena K 5.—.**

5. **Zakoni i naredbe tičuće se gruntovnice i izvlastbe.** Uredili i vrhovnimi rješitbami popratili Hinko Več, ravn. gruntovnice kr. zem. vlade i dr. A. Goglia, per. kr. zem. vlade. 1901. — **Ciena K 6.—.**

6. **Ugarsko-hrvatsko obrtni zakon.** (Zak. čl. XVII. : 1884.). Sa svimi naknadnimi i na nj odnosećimi se propisi. Uredio i protumačio M. Smrekar, tajnik kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade. 1892. U većem formatu. — **Ciena K 3.—.**

7. **Trgovački i mjenbeni zakon** sravnan sa trgovačkim zakonom i mjenbenim redom, kriepostnim za zemlje zastupane u carevinskom viećû, te kratkimi tumačenji i rješitbami vrhovnog sudišta u Beču. Uredio Adolfo Rušnov, viećnik kr. banskog stola. **Treće izdanje,** dodavši rješitbe kr. stola sedmorice i kr. ug. kurije, te novije rješitbe vrhovnog sudišta u Beču, priredio dr. Franjo Salavary, tajnički pristav kr. banskog stola. 1898. — **Ciena K 5.—.**

8. **Zakoni i naredbe tičući se šumske uprave i šumskoga gospodarenja.** Uredili vrhovnimi rješitbami i vlastitim tumačenjem popratili Andrija Borošić, kr. šumarski nadzornik I. razr. i dr. Antun Goglia, perov. kr. zem. vlade. 1900. — **Ciena K 5.—.**

9. **Zakoni i naredbe tičuće se uprave gradskih i seoskih općina u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji.** II. izprav. i pop. izdanje. 720 str. Uredio Ivan pl. Žigrović-Pretočki, kr. žup. tajnik. Sa sistematičnim i alfabetskim kazalom. 1897. — **Ciena K 8.—.**

10. **Ustavno zakonoslovje.** Sbirke ustavnih zakona i propisa valjanih u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji. Sabrao, sustavno uredio i tumačem providio Milan Smrekar, kr. perov. žup. modruško-riečke. 1888. — **Ciena K 4.—.**

11. **Zakoni o izravnom porezu.** Razprodano. Novo izdanje u pripravi.

12. **Kazneni postupnik** od 17. svibnja 1875. i zakoni od 17. svibnja 1875. o porabi tiska, o sastavljanju porotničkih imenika i o kaznenom postupku u poslovih tiskov-

Digitized by Google

FL8
V.9
Z62w
1911

UPRAVNO PRAVO

KRALJEVINA HRVATSKE I SLAVONIJE S OBZIROM NA USTAV.

SUSTAVNO OBRADIO

IVAN PL. ŽIGROVIĆ-PRETOČKI,
ODSJEČNI SAVJETNIK KR. HRV. SLAV. DALM. ZEM. VLADE.

S ABECEDNIM KAZALOM.

CIJENA 10 K.

U BJELOVARU 1911.

VLASTITA NAKLADA.

TISAK LAV. WEISSA U BJELOVARU.

SVA PRAVA PRIDRŽANA.

Digitized by Google

JMU
JMU

Digitized by Google

Uspomeni premiloga si otca

Franje pl. Žigrović-Pretočkoga,

hrv. podkancelara i narodnoga preporoditelja

posvećuje

zahvalni sin

IVAN.

Digitized by Google

Digitized by Google

Predgovor.

Na sastavaljanje ovoga djela ponukala me je sveobća i opravdana tegoba, da u nas ne ima sustavne i priručne knjige, koja bi pregledno a uz to izcrpivo prikazala naše upravno pravo i našu javnu upravu.

I uistinu znanstvene se i stručne knjige na tom polju ograničuju na pojedine upravne grane, a većim su dijelom zakonske sbirke, sastavljene prema potrebi povodom kojega novoga zakona.

Smrekarov „Priručnik za političku upravnu službu u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji“ zaista je krasno djelo poput njemačkoga Mayrhofera, nu ta je knjiga vrlo omašna, svakako prikladna za uredske i znanstvene knjižnice, ali vrlo skupa, teže pristupna i manje priručna.

Stavio sam si zadaćom, da prikažem naše upravno pravo s obzirom na ustav preglednim i sustavnim načinom, da ga razsvijetlim u teoretskom i praktičnom smjeru, dakle da uz sustavnu razvrstbu materijala udovoljim i praktičnoj potrebi. Stoga navodim bitne ustanove zakonskih propisa u pojedinim upravnim granama po mogućnosti uz oznaku dotičnih normativnih naredaba, a stranom i načelnih rješitaba.

Da predusretnem prigovorima u pogledu sustavne razredbe primijetiti mi je, da sam u glavnom usvojio diobu uprave prema potrebama osobnoga, gospodarskoga i družtvenoga života. Pri tom sam, donekle odstupom od običajne razdiobe materijala, uvrstio „obranbenu dužnost“ pod naslov „Državljanstvo“, kao izljev istoga t. j. kao osobnu dužnost svakoga državljana, a „ukonačivanje vojske,“ te „konjostavnju“ pod naslov „Izvlastba“, jer se dotični zakonski propisi uistinu temelje na načelu izvlastbe bud posvemašnje bud privremene.

Napose oslonio sam se na razlaganja Dr. Lorenca Steina, Karla T. Inama-Sternegga, prof. dr. Kriškovića i prof. dr. Frana Vrbanića, a kod pojedinih upravnih grana navodim one autore, koje sam upotrijebio.

Digitized by Google

Svijestan sam si, da sam se latio goleme zadaće, a to za to, što je valjalo cijelu upravu prikazati u razmjerno malenu okviru. Radnja je u tom obliku početak te vrste u našoj književnosti. Stoga i očekujem pouzdano od strane strukovnjaka što blaži sud, a to tim više, jer sam uložio sve svoje sile, da bude prikazivanje naše unutarnje uprave sustavno i jedinstveno, te će ovo djelo moći dobro poslužiti kao priručna knjiga upravnicima, sudcima, odvjetnicima, a kao učevna i našem pravnomu naraštaju; preporuča se napokon svakomu, koji se zanima za našu upravu.

Svakako može ta radnja biti i podlogom daljnjim sustavnim radnjama.

Predajem to djelo javnosti kao plod trogodišnjega rada, a 30 godišnjega izkustva i od srca želim, da dobro posluži svakome u nauci i radu, a uzbude li tako, bit će mi to najljepša nagrada. U to ime Bog pomogao!

Bjelovar, u veljači 1911.

Ivan Žigrović-Pretočki.

Digitized by Google

Velecijenjeni se čitalac uljudno moli, da prije uporabe ovoga djela izvoli prema posebnom popisu izpraviti pogriješke i nedostatke, koji su se podkrali.

Digitized by Google

Sadržaj.

Uvod.

Strana

I. Pojam i razvitak države 1
II. Ustav i uprava 8
III. Uprava napose 14
IV. Unutarnja uprava 16

I. DIO.

Naše državno ustrojstvo.

I. Ustav.

A. Glava države 21
B. Zakonodavna vlast 24
I. Zajednički poslovi cijele austro-ugarske monarkije . . . 24
II. Zajednički poslovi ug. hrvatski 29
III. Samosvojni (autonomni) poslovi kraljevina Hrvatske i Slavonije 35
C. Povjestni ocrt našega ustava 49
D. Vrela našega ustava, temeljni zakoni i književnost . . 55

II. Uprava i izvršna vlast.

I. Zajednički poslovi cijele austrougarske monarkije . . . 58
A. C. i kr. zajedničko ministarstvo c. i kr. kuće i vanjskih posala 58
B. C. i kr. zajedn. ministarstvo rata 60
C. C. i kr. zajedn. ministarstvo financija 60
II. Zajednički poslovi ugar. hrvatski 61
a) kr. ug. (hrv.-ug.) ministarstvo za zemalj. obranu (domobranstvo) 63

Digitized by Google

Strana

b) kr. ug. hrv. ministarstvo financija 64

Podredjeni organi:

1. Kr. financ. ravnateljstva 64
2. Drž. računovodstva 67
3. Držav. blagajna i porezni uredi 67
4. Carinski i solar. uredi 68
5. Financ. straža 69
6. Ravnateljstvo erar. prav. posala 70
7. Nadzorničtvo za očevidnost zemljarine 71
8. Rudarsko satničtvo 72
c) Kr. ug. (ug.-hrv.) ministarstvo trgovine 72

Podredjeni organi:

1. Poštansko i brzojavno ravnateljstvo (pošt. i brz. uredi i pošt. štedionica) 73
2. Drž. gradj. uredi 74
3. Povlastični ured (i vijeće) 75
4. Željeznička i brodar. uprava 76
5. Baždarski uredi 76
6. Trgovačko-obrtničke komore 77
d) Kr. ugar. (ug.-hrv.) ministarstvo za poljodjelstvo (i šumar. organi državni) 80
III. Samosvojni (autonomni) poslovi kraljevina Hrvatske i Slavonije 82
A. Oblastno ustrojstvo 82
a) Vlada i pomoćni uredi (organi) 82
1. Zemalj. blagajna 86
2. Računarski ured 86
3. Zem. statist. ured 87
4. Zemalj. arkiv 87
5. Ustrojstvo i uprava investicionalne te Krajiške imovne, uzgojne i obrazovne zaklade 87
6. Oružničko zapovjedničtvo 90
b) Uprava u županijama i kotarima 92
1. Kr. župan. i kot. oblasti 92
2. Župan. skupština 96
3. Upravni odbor 98
B. Samoupravna tijela 103
a) Gradovi 103

Digitized by Google

Strana

1. Grad. zastupstvo 107
2. Grad. poglavarstvo 108
b) Seoske obćine (upravne) 111
I. Naravni djelokrug 114
II. Preneseni djelokrug 121
1. Na polju financ. uprave 121
2. Na polju vojne uprave 122
3. Na polju sudbene uprave 122
4. Na polju unutarnje uprave 122
Obć. poglavarstvo kao postupajuća molba 123
Činovničtvo obćine 124
C. Nazivlje obćina 129
D. Upravna služba 130
a) Uredjenje upravne službe i osobni odnošaji urednika i službenika 130
b) Uredjenje upravne strukovne službe 144
1. Zdravstvena služba 144
2. Veterinarska služba 146
3. Gradj. tehnička služba 148
4. Šumarsko tehnička služba 149
5. Gospodarsko-strukova služba 151
6. Redarstvena služba 153
7. Obrtno nadzornička služba 154
8. Školsko-nastavna služba 155
E. Poslovodstvo uprav. oblasti 156
F. Upravni postupak 157
1. Nadležnost 162
2. Stranke 163
3. Dokazni postupak 166
4. Troškovi 164
5. Ogluha 166
6. Odluka 168
7. Utok 168
8. Kasacija 171
9. Povrata u prijašnje stanje 172
10. Izvršba odluke 172
11. Ovrha 175
G. Povjestni ocrt naše uprave 176
H. Vrela i književnost 190

Digitized by Google

II. DIO.

Javna (unutarnja) uprava u pojedinim granama.

I. Odsjek.

Uprava osobnoga života.

	Strana
Uvod.	196
I. Prigledba žiteljstva	196
1. Statistika žiteljstva	198
2 Upravni red žiteljstva	201
a) Stališke matice	201
b) Pripadnost	203
1. Stečenje i gubitak državljanstva	207
2. Obranbena dužnost	208
c) Zavičajno pravo	215
3. Upravna prigledba žiteljstva	219
II. Zdravstvo. Uvod	223
1. Zdravničtvo	225
A. Zaštita zdravlja i spriječavanje bolesti	226
B. Skrb za spriječavanje zaraznih bolesti	234
2. Njega bolestnika	242
A. Liječničtvo	242
B. Primaljstvo	245
C. Ljekarničtvo	247
1. Javne ljekarne	247
2. Trgovanje otrovima	249
3. Drogerije	252
D. Bolnice i zdravstveni zavodi	253
E. Zavodi za umobolne	258
F. Liječilišta (kupališta)	260
3. Statistika zdravstva	262
4. Znanstveno stručni zavodi za zdravstvo	262
III. Nadstarateljstvo. Uvod	263
1. Skrbničtvo	264
2. Ubogarstvo	268
IV. Redarstvo. Uvod	274
1. Redarstvena vlast i postupak	278
a) Redarstvena vlast	278
b) Redarstveni postupak	284
2. Redarstvo sigurnosti	290

Digitized by Google

Strana

A. Državno (više redarstvo) 290
B. Redarstvo sigurnosti napose 295
3. Upravno redarstvo 305
A. Stvarno redarstvo 305
1. Razpršnjive stvari 305
2. Parni kotlovi 310
3. Plinovodi 312
B. Gradjevno redarstvo 313
C. Redarstvo ćudorednosti 318
1. Javna prikazivanja 319
2. Javna zabavišta, gostione itd. 321
3. Prostitucija prosjačenje i konkubinat 223
4. Zaštita vjerskih svjetinja 325
D. Tiskovno redarstvo 326
V. Nastava. Uvod 329
1. Osnovna obuka 333
2. Srednje škole 345
3. Sveučilište 245
4. Statistika nastave 347

II. Odsjek.

Uprava gospodarstvenoga života.

Uvod. 349

A. Obći dio.

I. Uprava i gospodarstvena osobnost . . . 351
II. Uprava i elementarne sile 357
1. Elementarna sila vatre 357
2. Elementarna sila vode 361
III. Uprava i promet 364
1. Prometna sredstva 365
A. Obćila 365
1. Ceste 365
2. Brodarenje na rijekama 371
3. Morsko brodarenje 371
B. Prometni uredjaji 375
1. Pošta i brzojav 375
2. Željeznice 379

Digitized by Google

Strana

3. Brodarski promet 392
2. Kolanje dobara 394
a) Mjere i utezi 394
b) Novac 399
c) Vjeresija 402
d) Ine udesbe, kojima se pospješuje promet 416
1. Sajmovi 416
2. Izložbe 419
3. Burze 419
4. O dobrovoljnim dražbama 420
5. Dražbaonice 420
6. Privatni agenti 421

B. Posebni dio uprave gospodarskoga života.

Uvod. 422

I. Uprava i stečena prava 423
1. Razterećenje i odkup 423
2. Komasacija zemljišta 430
3. Izvlastba, (nuždni prolazi 440
konjostavnja 444
nastanjivanje vojske) 445
II. Uprava i agrarnopravni odnošaji 447
1. Seljačke zadruge 447
2. Zemljištne zajednice 452
2. Krajiške imovne obćine 461
III. Uprava i pojedine grane narodnoga gospodarstva. Uvod 467

A. Prvotna proizvodnja.

1. Promicanje narodnoga gospodarstva uobće 468
2. Ratarstvo i poljsko gospodarstvo 470
3. Vinogradarstvo i voćarstvo 474
A. Vinogradarstvo 474
B. Voćarstvo 481
4. Svilogojstvo i pćelarstvo 482
A. Svilogojstvo 482
B. Pčelarstvo 483
5. Šumarstvo i rudarstvo 484

Digitized by Google

Strana

A. Šumarstvo 484
B. Rudarstvo 491
6. Lov i ribarenje 489
A. Lov 491
B. Ribarenje u sladkim vodama 496
C. Ribarenje na moru 499
7. Stočarstvo 501
8. Veterinarstvo 505
9. Zaštita ptica 513
10. Statistika narodnoga gospodarstva 514

B. Obrt i trgovina.

Uvod. 516
1. Obrt 516
a) Ćeranje i nastup obrta 516
b) Pomoćno osoblje (tvornice) 527
c) Obrtni sbor 532
d) Obrtne zadruge 534
e) Prekršaji i kazni 536
f) Obrtne oblasti 537
g) Trgovački putnici 539
h) Obustava obrtne radnje nedeljama 540
i) Zaštita obrtnoga vlastničtva 544
2. Povlastice na izume 544
3. Zaštitne biljege 547
4. Poraba grba 548
5. Označivanje robe 549
6. Zaštita javnih znakova 549
7. Zaštita uzoraka 550
8. Zaštita dektrične energije 550
9. Kućarenje 551
10. Pogodnosti domaćem obrtu 555
11. Statistika obrta i trgovine 557
12. Zaštita duševnoga vlastničtva 558

III. Odsjek.

Uprava družtvenoga života.

Uvod. 561
I. Obitelj 568
1. Porodica 569

Digitized by Google

Strana

2. Brak 569
3. Plemstvo 575
4. Povjerbine 576
5. Služinski odnošaji 577
II. Udruživanje u družtvene i uzajamne svrhe 581
1. Družtva 582
2. Zaklade 583
3. Osiguranje radnika 584
III. Vjeroizpovjedni odnosi i crkva. Uvod . 596
1. Vjeroizpovijedni odnosi 598
2. Uredjenje i pravni odnošaji pojedinih vjeroizpovijesti i crkvi 602
A. Katolička crkva 602
a) Patronatsko pravo 603
b) Crkvene gradjevine 603
c) Lukno 604
B. Grčko-iztočna crkva 611
a) Crkvena uprava 612
b) Crkvene gradjevine 616
C. Evangelička crkva 616
a) Crkvena uprava 616
b) Crkvene gradjevine 618
D. Izraelitska crkva (vjeroizpovijest) 619
Dodatak 623

Digitized by Google

UVOD.

I.

Pojam i razvitak države.

Pojam uprave nastaje iz pojma države. Stoga je nuždno, da prije no govorimo ob upravi i upravnom pravu, budemo na čistu, što je država i kako je nastala. Čovjek sam samcat nije bio kadar, da udovolji životnim potrebama i zadatcima, već se je morao približiti drugome, trebao je pomoći drugoga. Tako bude jedan upućen na drugoga, sastalo se više njih. nastalo je družtvo, — zajednica — i u toj zajednici medjusobno nadopunjivanje u zajedničkom životu, radu i saobraćaju. Pojedinca kao člana zajednice zapala je posebna zadaća, dužnost prema zajednici, a zajednicu obratno protudužnost prema pojedincu. Ukazala se je zatim potreba, da se ti odnošaji urede i ustanove, te je trebalo za medjusobni odnos i saobraćaj stvoriti i ustanoviti posebna pravila — zasade. Iz tako uredjene zajednice razvio se je tekom vremena sve savršeniji oblik ljudskog udruženja u životne svrhe, — nastala je država, kao historijski pojav[1]) što ga jur Aristotele i Cicero nazivahu pojavom t. j. država morala je nastati[2]).

Glede postanka države i državne vlasti nastalo je raznih teorija:

1. Državu su smatrali u starom i srednjem vijeku kao divina institutio. Ta je teorija nastala na iztoku (teokratska država). I u Rimu je car kao pontifex maximus, a Novi Zavjet veli: „Svaka je vlast od Boga". Nema dvojbe, da ta teorija ima

[1]) Konrad Bornhak: Staatslehre Berlin 1896. str. 17 veli „Der Staat ist kein Rechtsprodukt, sondern eine historische Thatsache".

[2]) Aristotele (384. pr. Is.) naziva jur državu skupinom obitelji i obćina u svrhu medjusobnog nadopunjivanja i udovoljenja životnim potrebama. Označuje čovjeka kao ζῷον πολιτικόν.

Digitized by Google

opravdanu podlogu, jer je sve od Boga pa i danas mogli bi samo ateisti to shvaćanje zanijekati. U provodjenju te teorije nastala je ipak borba izmedju svjetske i crkvene vlasti (cezarizam i papizam).

2. Teorija patrijarkalna izvodi državu iz obitelji. Negacija te teorije jest republika i državna vlast u njoj, što dokazuje, da se je država riješila obiteljsko-pravne podloge.

3. Teorija patrimonijalna (nikla u Njemačkoj) priznaje vladaru patrimonijalitet nad čitavim zemljištem. Jednostrano to shvaćanje dovelo je do feudalne države.

4. Teorija sile (koju su zastupali Spinoza, kasnije Gumploviz) osnovana po sofistima, veli, da je država silom nastala. Historijska je istina, da država može nastati silom, nu sila je tu sredstvo. Sila razara takodjer, a ne uzdržaje, te vodi do despotizma.

5. Teorija ugovora (Hugo Grotius) ima za sebe pravnu motivaciju. Tu su teoriju na razni način tumačili Englezi Hobbes i Loke, Nijemci Puffendorf i Kant, Francuz Rousseau. Označiše državu stranom kao pactum unionis (organizaciju državne vlasti), kao pactum constitutionis (priznanje volje većine) i stranom kao pactum subjectionis (priznanje podredjenosti pod državnu vlast). Sakatost te teorije stoji u tom, što jedan naraštaj ne može ugovorom obvezati potomstvo, te da bi se država,[1]) ako je nastala ugovorom, mogla dosljedno i ugovorom razriješiti.

6. Teorija umne nužde odgovara historijskom razvitku, jer država zaista obuhvaća i mora da obuhvaća sve životne potrebe ljudske.

Sve su te teorije ipak znatno uplivale na razvitak državnoga života. Utjecajem tih teorija razvijali su se državni oblici, napose država s monarhičkim suverenitetom kao absolutna monarkija, zatim ustavna monarkija (naša), s narodnim suverenitetom kao republika, parlamentarna monarkija, napokon demokratička Tyranis, kao provedba narodne suverenosti do skrajnje granice (vladar kao republikanski činovnik — taj oblik ne pripada najnovijemu vremenu). Potonji oblik se ukazuje nuždnom pokorom naroda, koji se je ogriešio o svoja historička prava i silom uništio tradicionalni sustav svoga državnoga uredjenja. (Bornhak: Staatslehre str. 68.)

---

[1]) Odtuda izvodiše: Loke, Sidney i Rousseau suverenitet naroda, Hobbes pako svevlast vladarsku, dočim Onesnay i Adam Smith (fiziokrati) zaniekaše drž. vlasti uticaj u narodno gospodarstvo.

Digitized by Google

Država je u istinu najviša pravno uredjena, pod stanovitom vlašću na stanovitom prostoru živuća zajednica ljudi u svrhu oživotvorenja njihovih osobnih i stvarnih interesa.

Dr. Lorenz v. Stein, taj glasoviti učenjak na polju državoslovnih znanosti, naziva državu zajednicom, koja se je uzdigla do osobnosti.

Država se punim pravom može označiti najsavršenijom kolektivnom suverenom osobom[1]). U prenavedenoj definiciji sadržani su svi momenti i uvjeti za oznaku pojma države. Stvarni su: zajednica ljudi (narod) i prostorno područje. Duševni su: pravo, vlast i oživotvorenje interesa — životnih svrha.

Pravničko (jurističko) obilježje države jest doista suvereno gospodstvo, koje nalazi svoje opravdanje u obćoj svrsi.

Svrhu države prikazuju učenjaci raznim načinom.

Jedni vele, da je državi svrha pravni red; drugi označuju pravom svrhom blagostanje; treći traže, da država imade udovoljiti ćudorednim zahtjevima. Prema tomu nastale su razne teorije, kao teorija dobrobiti (Tomasius), teorija prava (Puffendorf, Loke, Kant, Humboldt i Fichte) i teorija ćudoredja (filozof Hegel[2]) napokon socijalizam, koji svrhu nalazi u organizaciji radnje (St. Simon, Fourier, Louis-Blanc, Lasalle).

Sve te teorije imadu dobrih strana i sadržavaju mnogo istine, ali je svaka za sebe jednostrana. Današnja je znanost usvojila načelo „sveobće svrhe", koja obuhvaća sve ljudske životne potrebe. Ta je teorija napokon reasumacija i plod navedenih teorija, koje su u svoje vrijeme upravljale pravcem, kojim se je kretao i razvijao državni život.

Životne se potrebe razvijaju i rastu kulturom, po čem je svrha države svakako kulturni napredak. Podloga su tome pravo i moral. Pravo, kao napisani zakon, koji svoju snagu crpa iz naravnoga prava, moral kao nenapisani zakon, kao etički osjećaj, zahtjev i putokaz vjere i filozofije.

---

[1]) Vidi: Pravna nauka i hrv. upravno pravo — po predavanjima sveuč. prof. Dr. Kriškovića. 1900 štampano kao rukopis.

[2]) Tomasius: Fundamenta 1748. Puffendorf: Elementa 1650. i de jure naturae et gentium 1657. Fichte: Die Staatslehre 1845. Loke: Tivon Treatises of Goverment London 1689. Kant: Metaphisische Anfangsgründe der Rechtslehre 1797. Hegel: Grundlinien der Philosophie des Rechtes oder Naturrecht und Staatswissenschaft 1820.

Digitized by Google

Pravila, kojima se uredjuju medjusobni odnosi u zajednici, zajednice prema pojedincu i obratno, čine zakon, koji se sastoji od abstraktnih zasada obaveznih za svakoga člana zajednice i kojim se volja pojedinca imade u sklad dovesti s interesima zajednice — države.

Kako je glavni uzrok državnoga bića potreba kulturnoga razvitka, to treba da u državi vladaju kao glavna načela, načelo prava, morala i svrhe.

Ta načela valja oživotvoriti.[1])

U staro nam se doba prikazuje država tek kao neka udesba vlasti nad skupinom ljudi. Na iztoku vladao je siloviti despotizam (teokracija). S jedne strane vidimo vladara s vojskom, s druge strane svećeničke kaste. Tu nema višeg etičkog shvaćanja, a ni govora o pravnim načelima u državnom životu.

U grčkoj se i rimskoj državi jur javlja smisao za etiku i pravo, nu država je sveudilj tek sebi svrha.

Tu se gubi pojedinac u zajednici, individualna sloboda ne dolazi do izražaja, dok je pojedinac tek sredstvo za državni obstanak i svrhu.

U državi staroga svijeta uvodi državna vlast prisilna sredstva u prilog javne sigurnosti i blagostanja (Eukosmia).

Tako Sparta brutalnim načinom skrbi za krepak naraštaj u državne svrhe.

Solon uvodi pravna načela, gdje ipak donekle prodire volja pojedinca, nu Platonova filozofija dolazi do skučenja individualnosti; on žrtvuje pojedinca državi kao najvišoj svrsi; nešto je blaži Aristotele, koji imade smisla za etička načela.

U rimskoj državi nalazimo već uredbe obćenite naravi, što smjeraju na javnu sigurnost i boljak; državna vlast jur priznaje privatno pravo, nu vanjska je politika, koja teži za prevlašću, vjerni odsjev samosilne unutarnje vlade, a javno se pravo osniva na starom grčkom uzoru.

Za Dioklecijana prevlada silna pokvarenost pod byzantinskim gospodstvom.

Tek u germanskoj državi bolje prodire individualni momenat i načelo, da država nije samo sebi svrha, već da je ona radi ljudi.

Kršćanskom idejom nastaje preokret u državnom životu. Nu sada se razvija feudalna država, koja je upravo typ sredovječne

---

[1]) Vidi Inama-Sternegg: Verwaltungslehre in Umrissen 1870.

Digitized by Google

države. Državna je vlast podijeljena: s jedne je strane u rukama vlastele i staleških skupina, s druge strane je crkva; sve to na uštrb državne jedinstvenosti.

Nu zaista crkva je tek uočila i upoznala osobnost u idealnijem smjeru, a mora se crkvenim učenjacima (kanonistima) priznati, da su oni prvi sustavno i pronicavim načinom obradili načela upravnoga prava, dok je feudalizam samo uvodio stališko cijepanje.

Takvo je stanje moralo uroditi reakcijom, te je nastala borba načela državnoga jedinstva proti crkvenoj i feudalnoj vlasti.

Povijest te borbe predočuje nam upravo razvoj državne organizacije u Europi.

Najprije je u Francuskoj (Henrik IV.) skršena feudalna vlast i uvedena absolutna vladavina u obliku monarkije.

Tada je francuski pisac Bodin[1]) označio vladara zaštitnikom potlačenoga naroda proti feudalnoj vlasti temeljem narodne suverenosti. Nu taj je postupak vremenom postao samovoljnim i doveo do sakatoga načela, izraženoga u izreci Ljudevita XIV : L'etat c'est mois.

Ipak se mora priznati, da začetak modernije države imade korijen u absolutizmu, gdje prodiru načela rimskoga prava pod utjecajem humanističkih nazora i grčke filozofije.

Tako je u novom vijeku nastala absolutna država u upravnom pogledu, policajna država (Polizeistaat), kojoj je bilo zadaćom prisilnim načinom uvoditi i podići duševno i materijalno stanje podanika. Svakako napredak u etičkom i političkom pogledu. To je načelo izraženo u filozofičkoj teoriji eudajmonizma, što ju naučahu Hugo Grotius, Puffendorf, Wolf i Tomasius (pobornici naravnoga prava) napokon Justi i Sonnenfels, kao zastupnici policajne nauke, koja je time postala samostalnom strukom, što ipak znači napredak u formalnom i didaktičnom pogledu[2]).

Sad se je pojavila oznaka „državne dobrobiti“ (Wohlfahrtsstaat), te je upravna nauka slovila pod imenom policajne znanosti.

U državi osnovanoj na navedenom načelu, radi državna vlast jednostrano birokratičkim strojem. Ona hoće da octroira dobrobit, bez saradnje državljana. Djelovanje to, istina, nadahnuto je rek bi idealnim načelima, ali sredstva nisu podesna. Ipak je i

---

[1]) Bodin: Les six livres de la republique 1576.

[2]) Hugo Grotius: De jure belli et pacis 1625.; Puffendorf: De jure naturae et gentium (1650—1694.); Tomasius: Fundamenta 1748.; Wolf: Jus naturae 1663 Justi: Staatwissenschaft, Leipzig 1755; Sonnenfels: (1733—1777.) Grundsätze der Polizeihandlungen und Finanzen.

Digitized by Google

djelatnost takove uprave urodila udesbama, koje su u prilog pravilnijemu razvitku državljana, te utrle put modernomu shvaćanju u pravnom i družtvenom životu. Gradjansko je pravo ušlo u državnu upravu i državna se vlast počela lučiti od fiscus-a kao gradjansko-imovinske osobnosti. Nastali su gradjansko-pravni odnosi uz državnopravne: privatno i javno pravo. Osjećala se potreba lučiti sudstvo od uprave.

Proti policajnoj državi ustali su Kant, Fichte, Humboldt teorijom pravne zaštite, ali bez praktičnog uspjeha; nu pravna je svijest državljana postajala sve jačom, te je prodiralo sve življe osjećanje i načelo, da država unapredjujući obću dobrobit i cjelokupnost, nesmije da bude zaprekom individualne slobode i volje. Upravno pravo stupilo je tad na branik proti prehvatu državne vlasti. U to doba pada i djelovanje physiokratske nauke (Adam Smith, Quesnay) o državnom kućanstvu (lozinka: pauvre paysans, pauvre royome).

Tako se je u 18. stoljeću razvio pojam pravne države (Rechtsstaat) što su ga izgradjivali u Njemačkoj Mohl, Ahrens, Pötzl i Dr. Lorenz v. Stein, koji potonji tvrdi, da su Nijemci prvi započeli i najbolje uspjeli u praksi oživotvoriti pravnu državu.

Nasuprot tome navodi prof. Krišković, da se jur spisi Locke-a, Montesqiueu-a i Rousseau-a podudaraju u jednoj točki: pojedinac imade pravo na slobodu protiv prehvata državne vlasti; na tu slobodnjačku nauku da su Nijemci tek na svršetku 18. vijeka prisnovali, te da je izim Englezke, gdje su se slobodnjačke javnopravne uredbe kroz vijekove samoniklo razvijale, i u tom drugim kontinentalnim državama prednjačila Francuzka.

Montesquieu u svom djelu: Esprit de lois (duh zakona) tumači Lockeovu teoriju o podijelbi vlasti i dokazuje, da je u engl. ustavu to načelo provedeno, tedaje najveću mjeru političke slobode.

Rousseau zabacuje tu teoriju; on doduše traži organsku razstavu zakonotvorne vlasti od izvršujuće, ali proglašuje načelo nestegnute i nedjelive suverenosti naroda pravim političkim načelom.[1])

Zato je Rousseau duševni otac francuske revolucije.

U pravnoj državi dolazi do izražaja individualna sloboda, volja i pravo pojedinca. Djelatnost državne vlasti nije više jednostrana, ona priznaje i dopušta sudjelovanje državljana u obliku samouprave kao oživotvorenom izrazu ujedinjene i skupne volje

---

[1]) Prof Krišković: Upravna nauka (predavanja str. 16.).

Digitized by Google

njihove uvedenjem ustavnoga života. Pravnoj je državi temelj ustav (constitutio), gdje je oživotvoreno načelo samouprave. Ona nalazi i naći mora pravni način kao i provedbu svrhe u državnoj djelatnosti t. j. u upravi.

Prof. Krišković jezgrovito reasumira prikazivanje pojma pravne države ovim riječima: „Biće je pravne države, da svim podanicima i u području uprave priznaje i štiti osobnost t. j. svojstvo pravnoga subjekta, te ih, kad se s njihovom sferom kosi, podvrgava nekoj obće obaveznoj pravnoj zasadi a nipošto samovolji svojih organa. Tek u pravnoj državi dobiva ona državna djelatnost, koja nije ni zakonodavstvo ni sudstvo — dakle uprava, svoj pravni oblik, pravni poredak, — dobiva svoje upravno pravo.[1])

I zaista sloboda u upravi znamen je pravne države. U njoj se jedinstvo države i sloboda individua nadopunjuju. Jedinstvo izraženo je u vladi, a sloboda u samoupravi.

Uporedo s pravnom državom razvija se država moderna kao kulturna, koja je u svojoj djelatnosti kadra udovoljiti svim životnim potrebama državljana.

Pravna se država razvija odlučnom saradnjom naroda, koja se saradnja ukazuje bitnim cjelovitim dijelom same državne vlasti.

U Ugarskoj i Hrvatskoj, — gdje je ustav star tisuću godina, mogla se je ipak modernija država razvijati tek nakon god. 1848. kad je dokinut feudalni sustav.

Napose kod nas provela je austrijska vlada za vrijeme desetgodišnjega absolutizma, kao policajna država raznih upravnih naprednih udesaba i time utrla put modernim upravnim načelima.

Sve te udesbe, odnosno oni patenti, dekreti i naredbe policajne države čine upravo najizdašnije vrelo našega upravnoga prava.

Uistinu se ne može uztvrditi, da je kod nas pravna država izgradjena, jer nama još dosta manjka u tom pogledu, pa ima dosta upravnih grana, koje čekaju zakonito uredjenje. To se tiče naročito redarstva i redarstvenog postupka, gdje sveudilj dolaze do uporabe patenti policajne države. Isto tako treba nam nekojih zakonskih uredaba, koje se tiču individualnih slobodnjačkih prava, kao što ih u Austriji taksativno ustanovljuje temeljni zakon od 21. prosinca 1867.: zaštita kućnog praga, listovne tajne, naročito nam treba institucija uprav. sudišta.

---

[1]) Profesor Krišković: Upr. nauka str. 22.

Digitized by Google

II.

Ustav i uprava.

Država kao skupna osobnost mora da je organički ustrojena. To se organičko ustrojstvo zove naprosto ustavom; nu ustav je za pravo izražaj državne samosvijesti i skupnosti državljana u jedinstvenoj osobnosti.

Dr. Ahrens označuje ustav cjelinom trajnih norma i organičkih udesaba, kojima se uredjuju odnošaji svih dijelova državne vlasti i svih članova prema uzajamnim pravima i dužnostima za oživotvorenje državnih svrha.

Dr. Lorenz Stein naziva državni ustav organizmom državne osobnosti, u kojem se vladar, zakonodavstvo i izvršujuća vlast medjusobom uvjetuju.

Prof. Krišković kaže: Pod ustavom uobće razumijevamo neki poredak, po kojem je ustrojena najviša vlast u državi i uredjen odnos naroda spram te vlasti.[1])

Red i skup zakona, kojima se uredjuju odnosi u tom ustrojstvu, čini uobće državno ustavno pravo, a nauku o njem zovemo ustavnim zakonoslovjem, koje sačinjava dio državoslovne znanosti.

Kada državno ustrojstvo postane djelatnim, da oživotvori svoju zadaću, tada nastaje uprava u najširem smislu. Uprava je pravi život ustava.

Pravila (zasade) i zakone, koji odredjuju tu djelatnost, zovemo upravnim pravom, a nauku o njem upravnim zakonoslovljem odnosno upravnom naukom, koja proučava i predočuje pojedine vrste državne djelatnosti, — te se ukazuje posebnim dijelom državoslovnih znanosti.

Njoj je konkretni državni život izhodištem, ona razpravlja rekbi ob upravi de lege ferenda, a pravna znanost de lege lata.[2])

Upravno se pravo u pravnoj državi ukazuje kao skup pravnih zasada, po kojima država u području uprave utječe u prava svojih podanika.

Državnu osobnost sačinjavaju:

1. **Državna misao uosobljena** (personificirana) u glavi države — **vladar** (u republici predsjednik) uza nj dvor radi osobnih odnosa i kabinet s ministarskim vijećem i državnim dostojanstvenicima za oživotvorenje osobne volje.

---

[1]) Vidi prof. Krišković: Predavanja ob upr. pravu str. 22.

[2]) Ibidem str. 21.

Digitized by Google

2. Zakonodavstvo (legislativa) kao izražaj državne samosviјesti, — ujedinjena volja državljana, koja vladarevom potvrdom (sankcijom) postaje zakonom, kao obaveznim pravilom za sve državljane. Zakonodavstvo je djelatnost najviše državne vlasti, kojom izdaje za podanike obavezne pravne zasade — zakon.

3. Izvršujuća vlast (exekutiva) kao oživotvorenje državne volje, — provedba zakona — s posebnim sustavnim organizmom organa, naime ministarstva i oblasti — vladom.

Zakonodavstvo je volja, a izvršujuća vlast oživotvorenje državne volje, koja se očituje u upravi.

Temelj, na kojem se po današnjem nazoru osniva organizam izvršujuće vlasti dvostruk je: jedno je jedinstvo državne osobnosti, a drugo je sloboda u upravi samoj.

Bez jedinstva nema države, a slobodom postaju državljani dionicima i saradnicima izvršujuće vlasti. Elemenat jedinstva stvara u organizmu izvršujuće vlasti vladu, a elemenat slobode samoupravu.

Ova se dva elementa nadopunjuju [1])

Vlada imade svoj organizam, kojemu su temelj dvije glavne misli, jedna, da je država jedinstvo, te da se ovo imade izraziti u činu državne osobnosti, dočim se druga osniva na okolnosti, da država svojom izvršujućom vlašću imade utjecati i zasezati u razne prilike državnoga života. Prva je misao izražena u sustavu ministarstva (vlade) a druga u sustavu oblastnom.

Tu je dioba radnje u vlasti; ministarstvo (vlada) kao organ, koji daje pravac (directivu) a oblast, koja je u neposrednom doticaju s državljanima, kao organ neposredno izvršujući s mjestnim značajem.

Zajedno čine sustav vlade.

Organi izvršujuće vlasti su središnji (centralizirani) i vanjski (decentralizirani); prvi su ministarstva i oblasti, drugi su samoupravna tijela (zastupstva, obćine, upravne udruge), kojima vlast povjerava upravne agende.

Fizične osobe, državljani, kojima je kao zvaničnicima povjereno oživotvorenje državne vlasti, jesu činovnici kao radnici na polju uprave (državni, zemaljski, obćinski).

Volja zakonodavnoga tijela izražena je u zakonu, a volja izvršujuće vlasti (eksekutive) u naredbama (naredbeno pravo) kao ~~abstraktnim propisima~~ za ~~provedbu~~ i ~~nadopunjivanje zakona~~.

---

[1]) Vidi Dr. Fr. Vrbanić: Rad hrv. zakonodavstva na polju uprave.

Digitized by Google

Naredba je dakle provedbena, gdje provodi zakon. Ona može biti i od nužde (Notverordnung). Zakon sadržaje redovito odredbu provedbe u riječima „Provedba se povjerava vladi" (ministru, banu). Naredba od nužde može uzslijediti, kad to silno traže izvanredne okolnosti (da se odvrati velika šteta) a nadoknadjuje zakon. Svakako treba naknadno odobrenje zakonodavstva.

Djelatnost izvršujuće vlasti izražena je dalje (po G. Mayeru) u upravnim činima (aktima) t. j. djelima upravnih organa gdje tvore svoje ovlasti. Ti su čini 1.) u granicama (okviru) upravnoga stroja ili 2.) takovi, kojima uprava dolazi u dodir s inim pravnim subjektima; u prvom su slučaju to naredbe, nalozi, upute, odredbe u hierarhijskom odnosu; u drugom su ti čini 1.) medjunarodni u saobraćaju s inim državama 2.) privatno pravni, kao fiskalni (sklapanje ugovora) ili napokon 3.) državopravni, u obliku zakonskoga propisa u materijalnom pogledu kao naredbe ili odredbe za urediti konkretni slučaj, napose a) zapovijedi, nalozi, zabrane b) dozvole (koncesije) c) odredbe, kojima se osnivaju ili dokidaju prava (n. pr. državljanstvo) d) utvrdjivanje (zasvjedočenje) činjenica, na kojima se osnivaju prava[1])

Prenavedeni prvi se odnose na podredjene upravne organe, dakle se ne tiču odnosa javne vlasti prema podaniku, spadaju dakle ustavnomu pravu. U istinu dakle nisu upravni čini. Isto tako nisu upravni čini u pravom smislu medjunarodni i fiskalni, već su to samo navedeni državopravni t. j. oni čini upravnoga organa, kojima in concreto vrše svoje ovlasti i imperium prema podanicima, pa stoga prof. Krišković precizno luči upravne čine kao 1.) čin upravnoga organa, kojim vrši prema podaniku državno gospodstvo (imperium) kao čin vlasti, poglavarstva (autorité administrative) u tehničkom smislu 2.) čin oblasti, kojim se uredjuje konkretni slučaj 3.) čin, kojim podanika veže (acte administrative) te spominje Bernatzikovu diobu upr. čina po nekim njihovim pravnim značajkama na 1.) odredbe (Verfügung) koje su zapovijedi ili su konstitutivni akti 2.) presude kao zasvjedočenja (Beurkundung) ili rješitbe.[2])

Prema tehničkim nazivima kod nas usvojenim oblasne su odredbe, nalozi i zabrane; konstitutivne su naravi dozvole i odobrenja; navedene su presude: oblastne svjedočbe, izprave (izvadci

[1]) Georg Mayer: Lehrbuch des Deutschen Verwaltungsrechtes 1893./4.

[2]) Prof. Krišković: Upravna nauka (predavanja) strana 77. i Bernatzik: Rechtsprechung und materielle Rechtskraft 1886.

Digitized by Google

iz matica, registri, domovnica, svjedočba siromaštva itd.) ili su rješitbe i odluke, kojima se utvrdjuju ili uredjuju pravni odnosi.

Zakoni i naredbe kao obavezne za državljane imaju nuždnu posljedicu, da se zaista vrše i svaki se državljan mora da pokori vlasti i zakonskomu propisu, a vlast može i mora u slučaju potrebe prisilno da postupa, u koju svrhu ima ovršna sredstva, ovrhu, kazni i empir. osoblje (redare i oružanu silu).

Odnošaj uprave prema ustavu odgovara odnošaju izvršujuće vlasti prema zakonodavnoj (exekutiva prema legislativi.)

Glavni je uvjet izpravnomu i pravilnomu razvitku uprave i upravnoga prava u ustavnoj i pravnoj državi sklad medju zakonodavstvom i izvršujućom vlašću, medju zakonom i provedbom.

Nesklad nastaje, čim se provedba protivi duhu i slovu zakona. Tada nastaje odgovornost izvršujuće vlasti (ministarstva, vlade.)

Udesbe, koje ustanovljuju podredjenost i odgovornost izvršujuće vlasti prema zakonodavnoj, tvore pravnu državu s ustavnom upravom.[1])

Ta je odgovornost u svakom ustavno uredjenom udruženju (družtvu, obćini,) gdje je zastupstvo zaključujući organ, a činovničtvo izvršujući.

Odgovornost izvršujuće vlasti izražena je i utvrdjena u ustavno odredjenoj odgovornosti ministarstva (bana) te se je za prosudbu parlamentarne obtužbe vlade radi učinjenih ustavnih povreda razvila posebna inštitucija „državnoga sudišta".

Takovo je državno sudište ustrojeno u Austriji zakonom od 25. lipnja 1867. (Staatsgerichtshof).

U Ugarskoj sudi temeljem zak. čl. III. 1848/9. ob ustrojstvu odgovornoga ministarstva, posebno sudište izabrano po velikaškoj kući (ad hoc) u slučaju po dolnjoj kući zaključene obtužbe ministarstva (absol. većinom). U kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji nadležan je za provedbu postupka proti banu odnosno njegovu zamjeniku, u slučaju po saboru zaključene obtužbe prema zakonu od 10. siječnja 1874. ob odgovornosti bana i odjel. ~~predstojnika (zbor. 1874. br. 2)~~ hrv. slav. dalmat. kraljevinski sud. (Vidi o tom pobliže pod naslovom „ustavno ustrojstvo") izabran po saboru (ne iz sredine sabora.)

---

[1]) Vlada je ustavna, kad ju podupire većina saborska, ona je parlamentarna, kad proizlazi iz većine.

Digitized by Google

Za rješavanje tegoba i zahtjeva u carevinskom vijeću zastupanih kraljevina i zemalja proti cjelovitosti i obratno, medjusobno, obćina i korporacija proti istima, u koliko nisu prikladni za sudbeni put, nadalje tegoba državljana (podanika) u slučaju povrjede ustavno zajamčenih prava, postoji u Austriji posebna institucija državnog suda (Reichsgericht) prema zakonu od 21. prosinca 1867., koji takodjer konačno odlučuje u prijeporima sudbene i upravne nadležnosti. U Ugarskoj, u sporovima nadležnosti, sudi posebni nadležnostni sud (Competenzgericht) prema zak. LXI. 1907.

U kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji mjerodavne su za nadležnostne sporove ustanove zakona od 24. veljače 1874. o sudačkoj vlasti.[1])

Uz podpuni sklad zakonodavstva i exekutive može ipak nastati slučaj, da je tko pojedinim činom izvršujuće vlasti, riješitbom ili odlukom upravne vlasti u svom pravu povrijedjen, t. j. kad nastane povreda subjektivnoga javnoga prava (povreda privatnoga prava spada bezuvjetno pred sudove[2]).

Za saniranje takovih povreda razvila se je moderna institucija upravnog prava, naime „upravno sudište". Pred isto spadaju načelno slučajevi, kad koja stranka tvrdi, da je bud protuzakonitom odredbom ili rješitbom koje upravne oblasti u svom pravu povrijedjena, te je dotični predmet upravnim putem (u svim molbama) riješen.

Upravno je dakle sudište izvan uprave stojeći sud u izvanrednim slučajevima, gdje je u upravnom sudovanju potrebna izvanredna pravna zaštita.

---

[1]) Vidi dotični zakon pod naslovom ustavno ustrojstvo, po kojem u sporovima nadležnosti odlučuje ban, sporazumno sa stolom sedmorice, a ne uspije li sporazumak, odlučuje Njegovo Veličanstvo, kralj.

[2]) Prof. Krišković prikazuje subjektivna javna prava: 1. koja, kao temeljna prava čovjeka (slobodno kretanje, kućno pravo, sloboda misli i vjere, govora, štampe i gradjanska prava boravka, žalbe, nastana itd.) osnivaju slobodu od utjecaja državne vlasti u pravnu sferu pojedinca; 2. koja ovlašćuju na neku pozitivnu činitbu države (obrtnu dozvolu, gradjevnu, pravo činovnika na plaću ili izvlaštenika na odštetu); 3. koja ovlašćuju na saradnju u javnoj upravi (činovnika na javnu službu, pravo izbora, dakle tako zvana politička prava). Naziv prikazani upotrebljuje se u širem smislu, u nauci redovno ne, te kad se govori o subj. jav. pravima, misli se ta prava u užem smislu, t. j. temeljna slobodnjačka i gradjanska prava. Značaj tih prava po današnjem shvaćanju nije onaj, kako ga je zamislio individualistički pravac ravnopravne nauke. Predočujući o tom razne teorije, vrlo sgodno na koncu primjećuje slijedeće: „Pa tako je i teorija, da nema subjektivnih javnih prava, podobna, da bude dobra izlika svakomu nasilju upravnih organa (vrlo obširno u njegovim predavanjima str. 66—70.)

Digitized by Google

U Austriji postoji na osnovu drž. temeljnog zakona od 21. prosinca 1867. prema zakonu od 22. listopada 1875. ustrojeno „upravno sudište (Verwaltungsgerichtshof).

U Ugarskoj postoji takodjer prema zak. čl. XXV. 1896. i LX. 1907. (proširen djelokrug) upravno sudište s dva odjela: „administrativni" i „financijalni" (porez i pristojbe), koje je u predmetima željezničkim, poreznim, pristojbenim, zatim mirovina drž. namještenika, nadležno za cijelo područje zemalja krune Ugarske, u inim se pak poslovima ne proteže na područje kraljevine Hrvatske i Slavonije.

U kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji još nema upravnoga sudišta, nu nadležni činbenici nastoje o tom, da se takovo što prije u život privede.[1])

Proti pojedinim činima, odredbama upravnih vlasti i njezinih organa, pristoji onome, koji se osjeća povrijedjenim, obratiti se tegobom na višu vlast (utok, priziv, predstavka, tužba), a za štete prouzročene nepravilnim ili protuzakonitim postupkom, odgovaraju oblastni organi po karnostnim propisima.

D r ž a v n u v l a s t dijele mnogi učitelji državnoga prava u tri funkcije[2]) i to: 1. zakonodavstvo; 2. upravu i 3. sudstvo. Uporedjenjem tih triju funkcija nastaje tako zvana „trias politica", koja zaista postoji, te oživotvorena biva uvjetom i podlogom političke slobode, a pojam se uprave u istinu najbolje može negativno odrediti, kad se kaže, da je uprava svakolika državna djelatnost, u koliko nije ni zakonodavstvo ni sudstvo. Ti dijelovi državne vlasti; ali nisu nikakve posebne, medju se nezavisne državne vlasti, ona je ostala jedna, samo je njezino oživotvorenje po organima razredjeno. Nu prof Lorenz Stein, taj veleum i glasoviti učenjak državopravnih znanosti, drži teoretički izpravnijim, da se sudstvo ima smatrati funkcijom izvršujuće vlasti, dok ima sudovanja sudskoga i upravnoga.

---

[1]) Vidi Dr. Robert Siebenschein: Upravno sudište (Mjesečnik 1907. br. 1. str. 1.) i Dr. Jos. Hoholač: Vrhovno upravno sudište, njegova korist i ustrojstvo (Mjesečnik 1907. br. 1. str. 23).

[2]) Montesquien: Esprit de lois (Genf. 1748), luči tri državne vlasti „zakonodavstvo, izvršujuću i sudsku vlast". Prije njega Locke: zakonodavnu, izvršujuću i federativnu, za medjunarodni odnos.

Georg Meyer veli, da se uz pojmove zakonodavstva, sudstva i uprave u materijalnom smislu razviše pojmovi zakonodavstva, sudstva i uprave u formalnom smislu. (Vidi o tom prof. Krišković: Predavanja str. 1—4).

Digitized by Google

Rješitba sudca bez dvojbe je izraz izvršujuće vlasti.

Sudstvu je zadaćom, oživotvoriti subjektivno pravo prema objektivnomu. Predmet mu je nepovredivost osobe i imutka.

Sudstvo je kazneno i gradjansko. Prvoga je stvar progon kažnjivih čina, potonjemu uredjenje imovinsko-pravnih prijepora.

Uz to ima i upravno sudovanje, koje je analogno sudbenomu, kazneno-redarstveno i čisto upravno-administrativno.

Upravno graniči sa sferom gradjanske parbe, a redarstveno s kaznenim. Načelno ustanovljuje granicu zakon, potanje govore vrhovne rješitbe i naredbe.

Sudstvo treba da je u pravnoj državi u sudovanju nezavisno, samostalno i odijeljeno od uprave. Sudsko sudovanje vezano je ipak na formu, a posve slobodno je u stvarnom pogledu. U upravnom sudovanju omogućena je uporaba načela shodnosti, nu dopustiva samo u prilog javnih životnih interesa, bez uštrba materijalne istine i pravičnosti. Gdje to u istinu ne biva, tamo nastaje loša uprava, koja pristranim postupkom profanira uzvišenu zadaću uprave.

Načelno spadaju prijepori privatnopravne naravi pred forum gradjanskoga suda, ali je zakonodavstvo i takove vrste prijepora uputilo pred forum upravne vlasti, košto n. pr. kod nas u predmetima zadružnoga zakona, zemljištnih zajednica, poljskih šteta, lova i služinskih odnošaja.[1])

III.

Uprava napose.

Uprava znači upravljati t. j. obavljati poslove u svoje i tudje ime. Državna se djelatnost, gdje razne poslove obavlja u interesu svojem i svojih podanika, ukazuje javnom upravom ili upravom u širem smislu. Uprava je dakle djelatnost države, kojom oživotvoruje svoje svrhe, a negativno se može pojam uprave označiti, ako se veli, da je uprava državna djelatnost, u koliko nije zakonodavstvo ni sudstvo.

Obćenito je usvojena stalna dioba glavnih grana javne uprave na pet velikih područja, a to su: 1. izvanjski poslovi;

[1]) Vidi o tom pobliže pod naslovom „Upravni postupak".

Digitized by Google

2. državna obrana — vojska; 3. državno kućanstvo ili financije; 4. pravosudje i 5. unutarnja uprava.

1. Izvanjski poslovi obuhvaćaju skupnost životnih odnošaja jedne samostalne države prema inim državama, dakle saobraćaj država (medjunarodni).

Organizam pako jest ministarstvo vanjskih posala s posebnim organima — diplomatičkim zborom za saobraćaj država u osobnom pogledu i konsularnom uredbom za medjunarodni promet i medjunarodni saobraćaj podanika.

Djelatnost državne vlasti kao uprava vanjskih posala biva po načelima medjunarodnoga prava (jus gentium, droit de gens).

2. Vojska ili vojničtvo jest udjelotvorena obranbena snaga države. Upravu, kao obranbenu ratnu, vodi ratno ministarstvo, odnošaje i uvjete za obstanak i djelatnost vojske odredjuje obranbeni zakon. U slučaju rata valjaju načela ratne znanosti, a vojska kao posebno tijelo, stupa u akciju pod vodstvom vrhovnoga zapovjednika — vladara.

3. Državno kućanstvo (gospodarstvo) financije, jest uprava državnoga gospodarskoga života. Načela i sustav prikazuje financijalna znanost. Izvršujuću vlast ima financijalno ministarstvo sa svojim organima. To je financijalna uprava. Razmjerje prihoda i izdataka izkazuje državni proračun, što ga po ustavnom pravu stvara državno zastupstvo — sabor. Prihode daju državna gospodarska privreda, porezi i državna vjeresija.

4. Pravosudje je briga i djelatnost uprave, da se pravno stanje obezbijedi u pogledu sigurnosti osobe i imutka.

Izvršujuću vlast, kao pravosudnu upravu, predstavlja ministarstvo ili vlada pravosudja s posebnim organizmom sudstva. Vlada ima administrativno nadzorni djelokrug, dočim je sudstvo samostalno u pogledu sudovanja prema postojećim propisima formalnoga i materijalnoga prava.

Sudovanje se vrši u ime vladara, koji je prisegao, da će vršiti pravo i pravicu.

5. Unutarnja uprava, kao uprava u užem smislu, koja u istinu obuhvaća cijeli ljudski život i prati čovjeka od kolijevke do groba. Ona stvara uvjete za njegov obstanak, razvoj i napredak u duševnom i stvarnom pogledu.

Izvršujuća vlast izražena je u posebnim strukovnim ministarstvima, u prvom redu ministarstvom za unutarnje poslove, nadalje trgovine, poljodjelstva (željeznice, za javne gradnje, nastavu itd.)

Digitized by Google

IV.

Unutarnja uprava.

Unutarnja uprava ili uprava u užem smislu jest uprava životnih odnošaja. Svaki pojedinac treba državnu pomoć za razvoj duševni, gospodarski i družtveni.

Načelo državne uprave mora biti, da pojedincu ne daje **svega** što treba, već samo da mu pruža **uvjete** za pravilni razvitak i obezbijedjeni obstanak, u koliko to on nije sam u stanju. Djelovanje uprave počinje tamo, gdje ne dostaje snaga pojedinca.

Ovdje se praegnantno ukazuje razlika medju državnom upravom u širem smislu i unutarnjom upravom.

Dok državna uprava uobće svojom voljom i činom stvara uvjete sobstvenomu obstanku i razvitku, to unutarnja uprava stoji uz bok svojih podanika u svako vrieme i u svakom položaju, ona se brine za pojedinca kao člana skupnosti i počelo države u prilog obćenitosti i cjelosti, a kad se u obće govori o javnoj upravi, razumijeva se pod tim uprava unutarnja. Toj je upravi ova knjiga posvećena.

Unutarnja se uprava može zapravo nazvati i **socijalnom upravom**, jer tu joj je uzvišena i glavna zadaća.

Raznolikost individualna u raznim osobnim i stvarnim prilikama radja raznolikošću individualnog razvitka. Uslijed toga nastaju i razni slojevi, svaki sloj s posebnim zanimanjem i osjećajem, obzirom na osebujne zahtjeve i potrebe.

Individuum teži za napredkom i slobodom. Svaki želi, da mu bude položaj u družtvu što udobniji, prijatniji i slobodniji.

Uslijed toga nastaje gibanje slojeva. (Classenbewegung) To gibanje nazivlje Dr. Stein družtvenim oblikom za abstraktni pojam osobnog razvitka t. j. onaj životni proces, gdje se unutar granica družtvenoga života i reda ostvaruje slobodno gibanje prelazom iz jednoga sloja u drugi. Stvar je unutarnje uprave, da omogući taj prijelaz. Ona ima podjedno predusresti stvaranju ovlaštenih slojeva i spremiti uvjete za razvitak i napredak slojeva slobodnih i neodvisnih od poroda i posjeda, dok valja, da su svi državljani pred zakonom jednaki t. j. svakomu se ima dati mogućnost, da si svojom duševnom snagom, gospodarskom naobrazbom, vještinom i uztrajnom marljivošću izvojšti indivividualni povoljni položaj u družtvu.

Digitized by Google

Osobni i stvarni interesi državljana radjaju raznim učinima i strujama; stvar je unutarnje upravc, da u tom djelovanju bude sklad, a ona to ima činiti posrednim nastojanjem, da zapriječi svaki spor; u kratko zadaća je uprave: izravnanje raznolikih životnih interesa (društvenih, narodnostnih i vjerskih).

Predmet unutarnjoj upravi je neprestano gibanje i mijena, počem nema ni kodificiranog upravnog prava, a naredbeno pravo imade vrlo obsežno polje za svoju djelatnost, dok raznolike potrebe i pojavi, što zasjecaju u najdublju unutarnjost života pučanstva, zahtjevaju svestranu brigu i prigledbu uprave i samouprave, te je bila nuždna posebna organizacija organa prema raznim upravnim strukama u obliku strukovnih ministarstva kao: trgovine, poljodjelstva, javnih radnja, željeznice, bogoštovlja i nastave, njima uz bok strukovnih korporacija, kao komora i vijeća (trgovačka komora, kulturna, obrtna, prometna, zdravstvena vijeća.)

Unutarnja uprava ima da se brine za pojedinca i medjusobni saobraćaj.

Pojedinac, osoba, treba preduvjete za razvitak i obstanak u fizičnom i duševnom pogledu. On ima i stvarnih potreba; od materijalnog položaja u velike zavisi individualni napredak. To sve može samo kao član zajednice, društva, u kojem živi i nalazi uzajamne podpore.

Prema tomu uputno je unutarnju upravu obzirom na njezine prigledbene zadatke dijeliti na upravu: 1. osobnoga života (Dr. Stein ovdje posebno luči upravu duševnoga života) 2. gospodarskoga života i 3. društvenoga života.

Ova je razvrstba vrlo praktična i obće usvojena, jer pruža dobar pregled.

Taj sustav usvojio je dr. Lorenz Stein, a za njim poveli su se i ini: naročito Inama Sternegg. (Werwaltungslehre in Umrissen) i E. Mayrhofer „Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst.) Ima i inih razdioba materijala, ali se stiču u glavnom i načelnom. Tako n. pr. G. Meyer (Lehrbuch des Deutschen-Verwaltungsrechtes) i prof. Jos. Uhlbrich (Grundzüge des oestr. Verwaltungsrechtes).

Mi ćemo se u glavnom držati sistema Dr. L. Steina i prema tomu razvrstati upravne grane u pojedine skupine kao uprave osobnoga (fizičnoga i duševnoga), gospodarskoga i društvenoga života.

Digitized by Google

Meyer razredjuje materijal ovako: 1. uredjenje osobnih odnošaja; 2. redarstvo sigurnosti; 3. zdravstvo; 4. nastava; 5. redarstvo ćudorednosti; 6. gospodar. odnošaji.

Prof. Ulbrich predočuje djelatnost unutarnje uprave ovim razporedom: 1. očevidnost i administrativni red žiteljstva; 2. redarstvo sigurnosti; 3. redarstvo ćudorednosti; 4. redarstvo nezgoda; 5. zdravstvo; 6. ubogarstvo; 7. zaštita imovine; 8. poduzetno udruženje; 9. banke i vjeresija; 10. sredstva za kolanje dobara; 11. odkupni i razteretni poslovi; 12. izvlastba; 13. vodno pravo; 14. narodno gospodarstvo; 15. rudarstvo; 16. obrt i trgovina; 17. promet; 18. zaslužbina; 19. javna nastava; 20. bogoštovlje; 21. vojničtvo.

U ostalom glavna je svrha, da se sustavnom razredbom materijala prema upravnim granama dobije valjani pregled.

Istina, da mnoga djelatnost unutarnje uprave zasijeca istodobno u osobni, gospodarski i družtveni život, dapače da je uobće glavnom svrhom uprave, prigledba družtvenoga života, dok je družtvo temelj države i saobraćaj u družtvu bitnim uvjetom za razvoj i napredak pojedinca kao državnoga počela.

Kako ćemo u daljnjem promatranju pojedinih grana uprave unutarnje razabrati i napose potanje razložiti, nema zapravo nijedne upravne grane, koja u svojoj konačnoj svrsi ne bi utjecala na družtveni život, ali baš tu je zanimivo i za bolje razumijevanje od velike važnosti, ako u svakoj upravnoj djelatnosti točno i pregnantno uočimo i označimo najbitniji momenat, odnosno težište, koje je mjerodavno za pravac upravne djelatnosti i što joj podaje značajnu važnost a zajamčuje što bolji uspjeh.

Uprava imade pred sobom čovjeka, individuum, osobnost; ona skrbi za razvitak te osobnosti u fizičkom i duševnom smjeru. Tu se upravo iztiče osobni momenat, a taj joj podaje značajnu važnost, kao upravi osobnoga života. Osoba mora biti razvijena tjelesno i duševno, da uzmogne raditi, pribaviti materijalna sredstva, da postane gospodarska osobnost i da bude udruživanjem što snažnija; tu nastaje gospodarska snaga: sposobnost pojedinaca i družtva u gospodarskom životu, a taj je momenat, što pruža značaj i daje pravac upravi gospodarskoga života. Najpregnantnija oznaka uprave gospodarskoga života bit će ako kažemo, da joj je glavna svrha složni i uzajamni rad u stvarnom svijetu.

Skupnost individua na načelu jednakosti i ravnopravnosti čini družtvo — kao zajednicu ljudi; položaj, kretanje i saobraćaj

Digitized by Google

individua u toj skupnosti bitni su momenti družtvenoga života i držim, da ne ću pogriješiti, ako tvrdim, da u upravi gospodarskoga života prevladava momenat realni — stvarni, u upravi družtvenoga života momenat moralni i idealni.

To pruža bolji pregled, dok će nam kod razporeda pojedinih grana upravne djelatnosti vazda pred očima biti glavno težište kod uporabe upravnih sredstava, da se postigne svrha.

Sustavno razpravljanje ob upravi u našoj domovini, znatno je otegoćeno time, što naša državopravna nagoda s Ugarskom svojim ustanovama u pogledu unutarnje uprave ne odgovara sustavu, što ga je usvojila državoslovna znanost. Zak. čl. I. hrv. odnosno XXX. zaj. hrv. ug. sabora god. 1868. t. j. državopravna nagoda načelno priznaje kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji unutarnju upravu, da spada u okvir autonomnoga zakonarstva i izvršbe, a u detailnim ustanovama označuje sijaset predmeta odnosno upravnih poslova zajedničkima, koji po upravno-znanstvenim načelima spadaju u unutarnju upravu.

To se osobito tiče uprave gospodarskoga života, te prof. Dr. Fran Vrbanić u svojoj akademičkoj radnji „Rad na polju zakonarstva na polju uprave“ zgodno i opravdano primjećuje, da su iznimice neki predmeti u zakonodavstvu gospodarske prigledbe pridržani zakonarstvu hrvatskomu.

Pa kako je uprava gospodarskoga života upravo najobsežnija i najvažnija po razvitak i napredak države, to je naravski, da toj upravi, dok većim dijelom spada u djelokrug zajedničkoga hrv.-ug. sabora i zajed. vlade odnosno zakonodavstva i izvršbe, manjka jedinstvenost, jer je naša domovina kroz to u gospodarskomu pogledu vezana i prisiljena na sudjelovanje kod zajedničke uprave u poslovima, koji imadu eminentno značaj unutarnje uprave, kao što su zavodi za vjeresiju i osiguranje, rudarstvo, obrt, trgovina, željeznice, brzojavi, pošte, državne ceste, rijeke, luke, brodarstvo, književno vlastničtvo, povlastice, mjere i utezi. Sve to nagoda dopituje zajedničkomu zakonarstvu i zaj. upravi, samo kod obrta, kućarenja, družtva bez tečevne svrhe, putnih listova, redarstva nad inostranima i državljanstva prepušta izvršbu (exekutivu) našoj hrvatskoj autonomnoj vladi.

Stoga je potrebno, da se kod svake upravne grane označi djelokrug djelatnosti naše uprave i tako sustavno prikaže cijela unutarnja uprava, ma da je djelomice posve u rukama zajedničkih organa i razstavljena od autonomne uprave kraljevina Hrvatske i Slavonije.

Digitized by Google

Digitized by Google

I. DIO.

NAŠE DRŽAVNO USTROJSTVO.

1.) Ustav.

A) Glava države.

Kralj predstavlja najvišu državnu vlast. On je nosioc krune, kao jedinstvenoga izražaja kraljevske vlasti. U austrougarskoj monarkiji, kao ustavno uredjenoj državi, vlada car i kralj prema listopadskoj diplomi od god. 1860. i austrougarskoj nagodi od g. 1867. kao državnom temeljnom zakonu vezan na ustav po kraljevskoj zavjernici (diploma inaugurale).

U smislu dualističkoga ustroja monarkije proglašen je previšnjim pismom od 16. studenoga 1868. mali naslov kralju kao: „Njegovo Veličanstvo car austrijski i apoštolski kralj ugarski“ u kratko: „Njegovo c. i kr. apoštolsko Veličanstvo“ (vidi dalje zajednički poslovi cijele Austro-ugarske monarkije).

Po ustanovama pragmatičke sankcije, što ju prihvati hrvatski sabor godine 1712., a ugarski godine 1723. pravo je vladajuće kuće habsburške nasljedno i u ženskoj lozi. Po zak. čl. III. god. 1791. ug. sab. ima se kralj kruniti šest mjeseci iza zaposjednuća prijestolja (vidi o pragm. sankciji pobliže u povjestnom ocrtu ustava).

Prema §. 1. hrv. ug nagode (zak. čl. I. hrv. odnosno XXX. zaj. hrv. ug. sabora god. 1868). sačinjavaju kraljevina Ugarska sjedinjena s Erdeljem i kraljevine Dalmacija,[1]) Hrvatska i Slavonija jednu državnu zajednicu tako napram ostalim pod vladom Njeg. Veličanstva stojećim zemljama, kao što i inim državama, te se

---

[1]) Glede Dalmacije sadržaje nagoda stavku u pogledu inkorporacije odnosno pridruženja kralj. Hrv. i Slavoniji.

Digitized by Google

stoga kralj Ugarske, Dalmacije Hrvatske i Slavonije imade kruniti jednom te istom krunom i istim krunitbenim činom, i za sve pod krunom sv. Stjepana stojeće kraljevine na zajedničkom saboru ovih kraljevina, zajednička krunitbena zavjernica utanačiti i izdati. Izvornik ove krunitbene zavjernice ima se uz madjarski sastavak i jezikom hrvatskim sastaviti i izdati kraljevinam Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji a u njemu zajamčiti cjelokupnost i zemaljski ustav njihov. Tako se je i krunitbena zavjernica od god. 1867. morala naknadno izvorno sastaviti i hrv. saboru dostaviti. Tu je ustavnim načinom izražena ravnopravnost kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prema kraljevini Ugarskoj.

Zak. čl. I-1867. uzakonjeno je krunisanje (sb. 1869. kom. IV. br. 6) a krunitbena zavjernica zak. čl. II. od god. 1867., potvrdjenim za Hrvatsku 10. prosinca 1868. (sb. 1869. br. 6)

Po pragmatičkoj sankciji mora kralj biti katolik i krunjen krunom sv. Stjepana.

Osoba je kraljeva posvećena, nepovrjediva te se ne može pozvati na odgovornost. (zak. čl. III.--1848. ug. sabora).

Temeljnim zakonima u Austriji i u zemljama krune Ugarske zajamčena su kralju slijedeća prava (prava Veličanstva, jura majestatica):

1. Otvara, zaključuje, odgadja i razpušta sabor;

2. Potvrdjuje (sankcionira) zakone uz supodpis odgovornih ministara odnosno hrvatskog bana. Vrši dakle zakonotvornu vlast dogovorno sa zakonarstvom. Vlada predlaže zakonske osnove, prije no ih podnese zakonodavstvu, kralju na predtečno odobrenje (predsankciju).

3. U izvršbi najviše exekutivne vlasti (izvršujuće vlasti) izdaje naredbe, odluke, manifeste, rescripte (odpise).

4. Njemu pripada stalno zapovjedničtvo vojske i pravo odredbe u pogledu jedinstvenoga vodstva i uredjenja.

5. U vlastito ime sklapa medjunarodne ugovore, navješta rat i sklapa mir uz odobrenje državnih zakonodavnih zastupstva.

6. Izvršuje vrhovno nadzorno pravo u svim državnim i javnim poslovima putem odgovornih organa.

7. Vrši patronat nad rimo-katoličkom crkvom, imenuje (dogovorno sa sv. Stolicom) crkvene dostojanstvenike, (biskupe, opate), ustraja biskupije i vrši nadzor nad svećenstvom i crkvenim zakladama. Kralju pripada naslov „apoštolsko Veličanstvo“ (kod

Digitized by Google

svečanih crkvenih zgoda nosi biskup pred njim apoštolski krst) a pripada mu t. zv. placetum regium (cenzura crkvenih odredaba s državnog stanovišta).

I u pravoslavnoj crkvi vrši prava vrhovnoga zavjetnika.[1])

Dozvoljuje držanje crkvenoga kongresa, komu prisustvuje kraljev povjerenik i potvrdjuje izbor patrijarke i vladike.

On vrši i nadzor nad evangel. (protestantskom) crkvom. [2])

8. Imenuje ministre, bana, više činovnike (upr. činovnike počevši od VI. nad. razreda) i sudce, (ministra predsjednika na predlog prvašnjega, a hrv. bana na predlog ug. ministra predsjednika.)

9. Imenuje diplomatičko i konsularno osoblje, a prima zastupnike inih država.

10. Zastupa državu prema inim državama.

11. Podjeljuje povlastice (privilegia) plemstvo, darovnice, razna dostojanstva, naslove, redove i odlikovanja.

12. Imade pravo pomilovanja (amnestije) i obustave kaznenih progona (abolicije).

Sudbena se vlast vrši u ime Njegova Veličanstva.

Za neposrednu službu kod Njegovog Veličanstva postoje kabinetska kancelarija i vojnička kancelarija. Prva za poslove pridržane Previšnjem riješenju i zaključku, potonja za vojničke poslove. U kabinetskoj kancelariji imaju se zatražiti audijencije 3 dana prije uz točnu oznaku predmeta. Ima ravnatelja, tajnika (u rangu odj. predstojnika) i više perovodja. Vojničkoj spadaju i kralj. osobni pobočnici

Za zemlje krune ugarske izabire drž sabor posebnog čuvara sv. krune. Tako je zadnji izbor inartikuliran zak. čl. IX.-1895. 39. zaj. sab. (sb. 1895. br. 50).

Kraljevska porodica spada pod posebnu sudbenost kr. vrhov. maršalskoga ureda. Ovomu podpadaju i članovi diplomatskog zbora temeljem exteritorijaliteta.

Poslovi državopravnoga položaja vladajuće Previšnje dinastije i cjelokupne carske i kraljevske kuće, zatim statutarni odnošaji prev. obitelji i njezinih članova spadaju u djelokrug zaj. drž. ministra vanjskih posala, kao ministra carske i kraljevske kuće. (Prev. riješ.

---

[1]) Vidi zak. od 14. svib. 1887. (sl. 1887. br. 33).

[2]) Vidi ces. patent od 14. rujna 1859. (zem. vl. l. XIX. raz. I. str. 441) zakon od 7. siječnja 1898. (zb. 1898. br. 30).

Digitized by Google

od 15. listopada 1895.) Njegova je dužnost štititi i zastupati prava carske i kralj. kuće ter prev. obitelji po statutu od godine 1839. On stavlja predloge oko sačuvanja temeljnog imetka carske obiteljske obskrbne zaklade i prev obiteljske povjerbine, glede apanaža, ženitbenih dobara, ženitbenih ugovora, titulatura, posreduje kod renuncijacija, ženitbenih oprosta, bilježničkih izprava, vodi zapisnik o tajnim savjetnicima, izdaje dekrete istima i posreduje kod zaprisegnuća. [1])

B. Zakonodavna vlast.

(Legislativa).

I.

Zajednički poslovi cijele austro-ugarske monarkije (austro-ugarski).

Temeljem državnoga zakona „pragmatičke sankcije“ (sanctio pragmatica) što ga je u travnju god. 1713. svečanim načinom u skupštini državnih velikaša i dostojanstvenika proglasio Karlo III. i kojim je izrečena nerazdjelivost austrijskih i ugarskih zemalja s priznatim nasljedstvom i ženskoj lozi kuće Habsburgovaca, stvorena je austro-ugarska nagoda kao zak. čl. XII. god. 1867. zaj. ug.-hrv. sabor (sankcionirana za Ugarsku 28. srpnja 1867. a za Hrvatsku 10. prosinca 1868. (sborn. 1869. kom. IV. br. 6) koja slovi o zajedničkim poslovima, koji postoje izmedju zemalja krune ugarske i ostalih zemalja Njeg. Veličanstva, ter o načinu njihovoga obavljanja.

Previšnjim riješenjem od 16. studenoga 1868. proglašen je naslov „austrougarska monarkija (austrougarska država).“

Prema navedenoj nagodi i temeljem toga zakona razdijeljena je austrougarska monarkija u dvije državne pole: zemlje sv. krune Ugarske s jedne i ostale pod vladom Njegovog Veličanstva stojeće zemlje i pokrajine (u carevinskom vijeću zastupane) s druge strane, svaka pola s ravnopravnošću u zajedničkim poslovima dakle dvije samostalne drž. pole pod jednim vladarom sa značajem realne unije,

---

[1]) Vidi Oestr. Rechtslexicon Prag 1896. III. str. 370).

Digitized by Google

sačinjavaju ipak jednu državu (jedinstvenu) austrougarsku monarkiju (kao velevlast).

Dopitivanje troškova za uzdržavanje kralj. dvora ipak se nesmatra zajedničkim poslom, obzirom na kraljev ugled i državnu ravnopravnost obiju pola monarkije.

Zajednički su poslovi obim državnim polama:

1. Svrsishodno upravljanje vanjskim poslovima, koji se tiču sviju zemalja jednako, dakle diplomatičko i trgovačko zastupanje i sklapanje medjunarodnih ugovora.

Odredbe u tom pogledu spadaju na zaj. ministra vanjskih vanjskih posala vezana pri tom na sporazumak i suglasje ministarstva obiju drž. pola; svako ministarstvo priobćuje medjunarodne ugovore svome zakonodavstvu. Zajednički su i troškovi, koji se razmjerno ústanovljuju. (vidi niže).

2. Posao rata, dakle zajednička obrana. Nu usljed vladalačkih prava rata, ustavno pripadajućih Njegovom Veličanstvu, priznato je sve ono, što se na svekoliku, dakle i ugarsku vojsku kao samostalnu čest cjelokupne vojske odnosi, naime jedinstveno predvodjenje, zapovjedničtvo i nutarnje ustrojstvo za stvar, koja podleži odredbi Njegovog Veličanstva.

Pravo ipak odnoseće se na povremeno popunjivanje ugarske vojske i privedbu novaka, ustanovljivanje zato uvjeta i trajanje službe, odredbe o razmješćivanju i obskrbi vojske, pridržano je Ugarskoj u zakonodavnom i upravnom obziru, dok se ustanovljenje i preinaka obranbenoga sustava glede Ugarske može učiniti samo privolom ugarskoga (ug. hrv.) sabora, komu prinadleži i odredjivanje u svim ugarsko državljanskim odnošajima, pravima i obvezatnostima pojedinih članova ugarske vojske, u koliko se neprotežu na vojničku službu. Svikoliki su troškovi rata zajednički i po razmjerju dogovorno ustanovljeni putem posebnih poslanstva.

3. Poslovi novčani (financije državne) u koliko se tiču zajedničkih poslova, odnosno troškova zato.

Razmjer, po kojem obe državne pole doprinose za pokriće zajedničkih troškova ustanovljuju posebna ravnobrojna poslanstva (quotne deputacije) obiju državnih sabora medjusobnim dogovorom, a privolom obiju sabora uz odobrenje (sankciju) kralja. Ne slože li se oba poslanstva, tada se mnijenja predlažu državnim saborima, ako se ovi ne slažu, tad odlučuje Njegovo Veličanstvo kralj na godinu dana.

Digitized by Google

Ustanovljenje sporazumno vrijedi redovito deset godina. Doprinos taj (quota) ustanovljen je sada zak. čl. LV-1907. zaj. hrv. ug. sabora (sb. 1909. br. 67.), o razmjeru, po kojem doprinose zemlje krune Ugarske za terete glede onih državnih posala, koji su zak. člankom XII-1867. zaj. sab. (austroug. nagoda) priznati kao zajednički.

Ta quota iznosi sada za Zemlje krune Ugarske 36·4% a za Zemlje zastupane u carevinskom vijeću 63·6%. Ovo razmjerje vrijedi do god. 1917.

Razporez, ućerivanje i izručivanje prema tomu razmjerju nije posao zajednički. O doknadnoj konvenciji sklopljenoj o godišnjem prinosku što ga zemlje krune ugarske glede državnih dugova preuzimlju slovi zak. čl. XVI-1908. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1910. broj 17.)

Osim navedenih jur zajedničkih predmeta što proizt ču iz pragmatičke sankcije postoje još poslovi, koji se smatraju zajedničkima, te se imadu obzirom na uzajamne polit. obzire sporazumno od vremena do vremena uglaviti i rukovoditi po jednakim načelima, a to su:

1. sustav mjera i uteza (zak. čl. V-1907. zajedn. hrv. ug. drž. sabora, o mjerama, njihovoj uporabi i kontroli (sl. 1907. br. 58).

2. novčarstvo (zak. čl. XXV-1898. zaj. hrv. ug. sab. o podignuću i povlastici austroug. banke sl. 1878. br. 87. i zak. čl. XXXVII-1899. zaj. ug. hrv. sab. o podieljenju te povlastice do konca 1910. (zb. 1899. br. 95.)

3. ustanovljenje obranbenoga sustava, kako je jur gore obrazloženo,

4. dohodarstvo soli i duhana,

5. zakonarstvo glede neizravnih poreza, što se tiču unapredjivanja obrta i industrije.

6. trgovački i carinski poslovi i

7. uredjenje željezničkih pruga, koje su u interesu obiju državnih pola monarkije tako, da razpolaganje pripada saboru i ministarstvu one države, čijim zemljištem te pruge prolaze.

U nagodi izrično je ustanovljeno, da u koliko nebi uspio sporazum glede ovih predmeta, ostaje svakoj strani pridržano samostalno raspolaganje.

Digitized by Google

Glede trgovačkih i carinskih poslova postoji posebni utanačeni ugovor, što su ga sklopile kraljevine krune Ugarske i ostale kraljevine i zemlje zastupane u carevinskom vijeću ob uredjenju medjusobnih trgovačkih i prometnih odnošaja, kojega ustanove vrijede do konca godine 1917. a sadržane su u zak. čl. LIV-1907. zaj. hrv. ug. sab. glede odobrenja nekih gospodarskih i financijalnih sporazumaka, utanačenih s Austrijom (sb. 1909. br. 66.) i zak. čl. XII-1908. zaj. hrv. ug. drž. sab. ob uzakonjenju ugovora sklopljenog u Budimpešti 8. listopada 1907. u predmetu uredjenja uzajamnih trgovačkih i prometnih odnošaja s ostalim zemljama, što stoje pod vladanjem Njeg. Veličanstva, (sb. 1910. br. 15.)

Prema bitnim ustanovama navedenoga ugovora:

1. Sačinjavaju sve kraljevine i zemlje austrougarske monarkije jednu jedinstvenu carinsku i trgov. granicu[1])

2. Zakoni, propisi i carinske se tarife mogu urediti, dokinuti i preinačiti samo zajedničkim sporazumkom.

3. Ugovori s inostranim državama glede narodno gospodarstvenih odnosa (trgovački ugovori, carinski, brodarski, konzularski, poštanski, brzojavni) obvezuju jednako obje državne pole monarkije.

4. Trgovački se brodovi imadu služiti propisanom zajedničkom zastavom i u pogledu plovidbe jednaki je postupak sa stanovnicima obiju državnih pola.

5. Pomorsko privatno pravo je jednako.

6. U pogledu željeznica imadu vrijediti jednaki upravni i gradjevni propisi.

7. Poslove konsularne rukovodi zajednički ministar vanjskih posala, koji kod podizanja i ukidanja konsulata i uobće u trgovačkim poslovima konsulata postupa sporazumno s ministrima trgovine obiju državnih pola.

8. Dohodarstvo soli i duhana, neizravni porezi na obrtnu produkciju, napose žestu, pivo i šećer moraju se rukovoditi po jednakim zakonima i propisima temeljem medjusobnog sporazumka.

9. Sustav mjera i uteza mora biti jednak (jedinstven).

---

[1]) O autonomnom carinskom tarifu slovi zak. čl. LIII. 1907. za j.ug. hrv. sab. (zb. 1909. str. 58).

Digitized by Google

10. S a s t a n o v n i c i m a j e d n e državne pole u p o d r u č j u d r u g e u p o g l e d u o b r t a, trgovine i p r i v r e d e i m a d e s e j e d n a k o postupati kao sa v l a s t i t i m d r ž a v l j a n i m a.

11. Poslove pošte i brzojava rukovodi svaka državna pola samostalno, nu u koliko interes prometa traži, po jednakim načelima.

(Analogne ustanove valjaju za Bosnu i Hercegovinu).

U slučaju razlike mnijenja i nesuglasica u pogledu navedenih utanačenja nadležan je posebni obranički sud (članak XXIV. ugovora odnosno zak. čl. XII-1908)

D e l e g a c i j e. Za predmete zajedničke naravi postoji zajedničko ministarstvo (sačinjavaju ga ministar za vanjske poslove, rata i financija) koje je uslijed državne ravnopravnosti obiju pola odgovorno p o s e b n o m u z a k o n o d a v n o m u t i j e l u, d e l e g a c i j a m a t. j. i z a s l a n s t v i m a, š t o i h s v a k i d r ž a v n i s a b o r b i r a u j e d n a k o m b r o j u, n a i m e 60. U zemljama krune Ugarske bira magnatska (velikaška) kuća 20 (od toga 1 Hrvata), a zastupnička 40 (od toga 4 hrv. zastupnika) na jednu godinu.

Ove delegacije saziva Njeg. Veličanstvo kralj izmjenice u Beč i Budimpeštu. Sjednice drži svaka delegacija za sebe, mnijenja se saobćuju medjusobnim porukama; ako nakon trokatne izmjene mnijenja neuspije sporazum, tad se drži samo r a d i g l a s o v a n j a skupna sjednica.

Zaključci delegacija postaju obvezatnima potvrdom (sankcijom) kraljevom.

Najvažnija zadaća delegacija, kao zakonodavnoga tijela za zajedničke poslove obiju državnih pola jest ustanovljenje zajedničkog proračuna i izpitivanje računa. U delegacijama izvješćuje zajedničko ministarstvo. (3 zaj. ministra[1]).

Svaka delegacija ima pravo pozvati na odgovornost odnosno pod obtužbu staviti zaj. ministarstvo i pojedinog člana istoga. Za raspravljanje stvari ustrojeno je posebno sudište, za koje predlaže svaka delegacija po 24 člana; od tih svaka strana može odklonuti 12 i obtuženi 12, a u broju preostalih učestvuje svako povjerenstvo jednako.

---

[1]) Vidi naslov „izvršujuća vlast".

Digitized by Google

II.

Zajednički poslovi ugarsko-hrvatski.

Temeljni zakon, kojim je uredjen državopravni položaj kraljevina Hrvatske i Slavonije jest hrv. ugarska nagoda uzakonjena zak. čl. I. hrv. sabora od god. 1868. (zak. čl. XXX. hrv. ug. drž. sabora 1868. sb. 1868. br. 14.) [1])

Nagodu sklopiše s jedne strane kraljevina Ugarska sjedinjena s Erdeljem, a sdruge strane kraljevine Hrvatska i Slavonija. Kao podloga uzeta je okolnost, da su kraljevina Hrvatska i Slavonija tečajem stoljeća pravno i faktično spadale kruni sv. Stjepana, te da su zemlje krune Ugarske prema pragmatičkoj sankciji medjusobno nerazdružive. [2])

Nagodom tom utanačeno je, da kraljevina Ugarska sjedinjena s Erdeljem i kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija sačinjavaju jednu te istu državnu zajednicu tako napram ostalim zemljama Njeg. Veličanstva (u carev. vijeću zastupanim) kao i napram inim državama.

Izraz n a g o d a znači, da ugovaraju dva ravnopravna činbenika, koji jedan drugomu nema nalagati nikakovih dužnosti.

Izražena je dakle samostalnost volje (samoopredijeljenje) jednoga i drugoga pogodbenika.

Na temelju te zajednice ugovoreno je, da se ima kralj kraljevina Ugarske, Hrvatske, Slavonije i Dalm. jednom te istom krunom i jednim krunitbenim činom okruniti i za sve pod krunom sv. Stjepana stojeće kraljevine na zajedničkom saboru tih kraljevina krunitbena zavjernica utanačiti i izdati. Izvornik iste ima se uz madjarski sastavak i jezikom hrvatskim sastaviti i kraljevinama Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji izdati i u njemu cjelokupnost i zemaljski ustav tih kraljevina zajamčiti. Time je udaren čvrst temelj našemu nastojanju oko sdruženja s Dalmacijom (Šulek „ustav" st. 29).

---

[1]) Vidi Dr. Bojničić: Hrv. ug. nagoda Zagreb. 1907.

[2]) Vidi Dr. Nikola pl. Tomašić: „Temelji drž. prava kraljevstva hrvatskoga," str.; „Hrvatski narod i danas uživa svoje vlastito pravo. Pozitivno njegovo državno pravo, kako je uzakonjeno nagodom veže ga temeljem vlastita njegova zakona t. j. zak. čl. I. hrv. slav. dalm. sabora od g. 1868. pak se ovo bez privole hrvatskog sabora mjenjati nemože".

Digitized by Google

Glede svih onih predmeta, koji su svimkolikim kraljevinama krune Ugarske i ostalim zemljama Njeg. Veličanstva zajednički i koji se zajedničkim sporazumkom raspravljati imadu, ustanovljeno je, da bude kraljevinama Ugarskoj i Hrvatskoj i Slavoniji kao i Dalmaciji jedno te isto zakonito zastupstvo, (zakonodavstvo) i što se tiče izvršbe, zajednička vlada (exekutiva). To su ugar.-hrv. zajednički državni sabor, (što se svake godine sazvati ima u Budimpeštu) i zajedničko ministarstvo u Budimpešti.

Kraljevine Hrvatska, Slavonija i Dalmacija pripoznavaju ustanove austro-ugarske nagodbe i nagodbena utanačenja (zak. čl. XIV. XV. i XVI.-1867.) u pogledu zajedničkih poslova cijele Austro-ugarske monarkije odnosno predmeta, što se zajedničkim sporazumkom razpravljati imadu, uz naročitu ogradu, da se u buduće slični temeljni zakoni i nagode mogu stvarati samo zakonitim njihovim sudjelovanjem.

Slijedstvom toga imali su se i temeljni zakoni ti u hrvatskom izvornom sastavku poslati hrvatskomu saboru.

Izim navedenih poslova ustanovljeni su napose kao zajednički Ugarske i Hrvatske s obzirom zakonodavstva i izvršbe slijedeći: opredijeljivanje troškova za previšnji kraljevski dvor, dozvoljivanje novaka (broj novaka za Hrv. i Slavoniju odmjeruje se iz zaj. kontingenta po razmjerju pučanstva i novaci iz kralj. H. i S. se imadu uvrstiti u vojne pukovnije istih kraljevina, tako da se ima uzeti obzir na njihovo usposobljenje za stanovitu struku vojničku te se novaci iz Primorja najviše imadu uvrstiti u pomorsku vojsku), ustanovljivanje zajedničkoga poreznoga sustava, dozvoljivanje izravnih i neizravnih poreza tako glede vrste kao i brojnih stavaka, uvadjanje novih poreza, ustanovljivanje proračuna zajedničkih troškova kao i pregledavanje godišnjih zaključnih računa o takovima, kontrahiranje novoga i konvertiranje već obstojećeg duga, uprava, prodaja, preinačivanje i obterećivanje nepokretnih državnih dobara, razpolaganje monopolima i kralj. prihodima (kraljevštine, regalia majora) i svaka odredba glede takovih financ. predmeta, koji su svim zemljama krune sv. Stjepana zajednički uz ograničenje, da ako bi se radilo o prodaji drž. dalm. hrv. slavonske nepokretne imovine odnosno šuma, ima saslušati sabor kraljevina Dalm. Hrv. i Sl. pa se bez njegove dozvole prodaja ta izvesti ne može; nadalje novčarstvo, kovani novac i bankarstvo, ustanovljivanje novčanog sustava i mjerila, ispitivanje i odobravanje onih trgovačkih i dr-

Digitized by Google

žavnih ugovora, koji se jednako tiču svih zemalja krune sv. Stjepana ili se odnose na zemljištnu promjenu; odredbe glede banka, zavoda za vjeresiju i osiguravanje povlastica, mjere i vage, zaštiti maraka i uzoraka, punciranje, vlastničtvo književnih i umjetnih proizvoda, pravo pomorsko, trgovačko, mjenbeno i rudno te u obće trgovina, mitnice i malte, brzojavi, pošte, željeznice, luke, brodarstvo, državne ceste i rijeke, koje se kraljevine Ugarske i kraljevina D. H. i S. jednakim načinom tiču.

Svi ovi poslovi spadaju na zajednički hrv.-ug. drž. sabor, te vodi i izvršbu središnja vlada u Budimpešti.

Glede svih inih predmeta pripada kraljevinama D. H. i Sl. pravo podpune samouprave u zakonarstvu i upravi, napose u poslovima unutarnje uprave, nastave i pravosudja (osim pomor. prava).

Zajedničko je takodjer zakonodavstvo glede ustanova ob obrtih, (i kućarenju) o družtvih, kojima nije svrha zajedničko tečenje i dobitak, o putnim listovima, redarstvu nad inostranima i državljanstvu, ali je izvršba (exekutiva) pridržana našim kraljevinama.

Središnja vlada ima u obsegu kraljevima D. Hrv. i Sl. postupati sporazumno s autonomnom vladom tih kraljevina, te je za svoj postupak odgovorna zajedničkomu saboru, gdje su te kraljevine zastupane po zastupnicima, što ih isti sabor bira na cijelo vrijeme, dokle traje zastupnički mandat zastupnika zajedničkog sabora tako, da ako bi i hrv. sabor raspušten bio, traje mandat njegovih zastupnika na zajedničkom saboru tako dugo, dok novosazvani sabor ne izabere druge, nu sabor se hrv. imade sazvati tri mjeseca iza razpusta (zak. čl. hrv. sab. od 30. stud. 1873. kom. XX. br. 59). Broj tih zastupnika ustanovljen je god. 1881. sa četrdeset za dolnju i 3 za velikašku (gornju) kuću i zastupnici vrše na zajedn. saboru u zajedničkim poslovima osobno pravo razpravljanja i odvjetovanja, koje pravo imadu i velikaši te dostojanstvenici (crkveni i svjetovni [1])

Na zajedničkom saboru imaju se po mogućnosti prije svega i uzastopce razpravljati zajednički poslovi, tako da hrv. sabor bude imao vremena 3 mjeseca za svoj proračun.

---

[1]) Članovi su velikaške (gornje) kuće zaj. ug. hrv. državnoga sabora:

1. Pravom nasljedstva: punoljetni nadvojvode previšnje vladajuće kuće, punoljetni mužki članovi grofov. i barun. obitelji, a uživaoci ili posjednici zemljištnih posjeda ili privredbe, od kojih porez ukupni za god. 1885. iznosi 3000 for.

Digitized by Google

Obzirom na to, da su kraljevina Hrvatska i Slavonija politički narod, imajući posebni svoj teritorij i u pogledu unutarnjih svojih posala vlastito zakonodavstvo i autonomnu vladu, utanačeno je, da se zastupnici tih kraljevina na zajedničkom saboru i u delegacijama mogu služiti i hrvatskim jezikom; isto se tako moraju na zajedničkom saboru stvoreni i podpisom kralja providjeni zakoni izdati u hrvatskom izvorniku i odaslati hrvatskomu saboru.

U svemkolikom obsegu kraljevina Hrvatske i Slavonije službeni je jezik u zakonodavstvu, upravi i sudstvu hrvatski; isto valja za organe zajedničke vlade.

Hrvatskim se jezikom moraju sastavljati prijedlozi i spisi na zajedničko ministarstvo, koje je i dužno istim jezikom svoje riješidbe izdavati.

Kod označivanja zajedničkih poslova imaju se upotrijebiti sjedinjeni grbovi kraljevina Ugarske, Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, a u autonomnim poslovima unutar granica kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije sjedinjene boje i grbovi istih kraljevina, potonji providjeni krunom sv. Stjepana.

Na zgradi gdje se obdržava zajednički hrv.-ug. drž. sabor (zemalja krune Ugarske) ima se za vrijeme razpravljanja zajedničkih poslova razviti uz ugarsku zastavu i sjedinjena zastava kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, a na kovanom novcu ugarske krune ima se u kralj. naslovu uvrstiti takodjer naslov kralja Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Radi zastupanja interesa kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije postavljen je jedan posebni Dalm. Hrv.-Slav. ministar bez listnice u Budimpešti, kao član ukupnog ministarstva, odgovoran zajedničkomu saboru. On ima biti svezom izmedju kralja i Hrvatske.

(6000 K) oni porijeklom ug. državljani i potomci, kojim Njeg. Veličanstvo podjelilo uz naslov (knez, grof, barun) nasljedno članstvo;

2. temeljem dostojanstva ili službe: stiegovnici države (medju ovima hrv. ban) požumski grof, riječki guvernator, 3 predstavnika vrh. sudišta, prelati rimokat. crkve, lat. i grčkog obreda (medju njima i prior vranski), grčko-istočne crkve, po tri najstarija biskupa evang. crkve, evangel. reform. i augsb. vjeroizpovjedanja, glavni i dva okružna nadzornika i biskup unitarne crkve;

3. uslijed doživotnog imenovanja po kralju imenovani;

4. uslijed izbora hrvatskog sabora tri člana.

(Vidi zak. čl. VII. 1885. ug. hrv. sab. o preinaci kuće velikaša sb. 1885. br. sl. 38. i zak.čl XXIX. 1893. zaj. ug. hrv. sab. očevidnost članova obitelji sb. 1894. br. 18.)

Digitized by Google

Prema nagodbenom zakonu odnosno nadopunjujućem zak. čl. od 30. studenoga 1873. podastire on bez promjene i bez odvlake Njeg. Veličanstvu predstavke hrv. bana, u slučaju pako, kad bi s gledišta državne zajednice i državnih interesa nastala dvojba (u koliko se saslušanjem bana ne bi mogla ukloniti), podastire istodobno, ali posebno, primjetbe svoje, dotično zajedničke vlade ugarske.

Zak. čl. XII.-1870. zaj. hrv.-ug. sabora (st. 1870. br. 36.) slovi o proglašivanju zajedničkih ugarsko hrvatskih zakona u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji. Taj je zak. članak u nekim ustanovama preinačen zak. čl. LXVI.-1881. zaj. hrv.-ug. sabora (sb. 1881. br. 10.).

Po tim se zak. ustanovama imaju ti zakoni, stvoreni na ugar. državnom saboru sankcionirati na magjarskom i hrvatskom jeziku, te se nakon proglašenja u „ugarskom sborniku državnih zakona“ (prije glasilo: „na zaj. držav. saboru“) predaje hrvatski tekst hrv.-slav. dalm. ministru, koji ga šalje banu, dotično u smislu §. 60. zak. čl. XXX. 1868. (zaj. sab. odnosno čl. I.-1868. hrv. saboru o nagodi) hrvatskomu saboru.

Nadalje se ima svaki zaj. zakon proglasiti u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji putem državnoga zakonskoga sbornika osnovanog godine 1871., (sbornik zajedn. ug. hrv. zakona), koji se uredjuje na hrv. jeziku. Tu se podjedno ima proglasiti dan kralj. sankcije i dan proglašenja u ugar. sborniku, a kod medjunarodnih ugovora i dan izmjene potvrdnica. Ako nije u zakonu inako odredjeno, počinje snaga zakona 15. dan iza proglašenja.

Proglašivanje je stvar autonomne hrv. vlade po postojećim propisima, te biva u našem sborniku i u službenom dijelu lista „Narodnih Novina“.[1])

Radi cjelovitosti podesno je u kratkim crtama prikazati financijalnu stranu našega nagodbenoga odnošaja i državopravnoga saveza s Ugarskom, napose način pokrića samosvojnih naših potreba u javnoj upravi.

Nagodbeni je zakon od god. 1868. revidiran u godinama 1873., 1880., 1881., 1889. i 1891. i napokon god. 1906. pak su sada mjerodavne ustanove zak. čl. VII-1906. zaj. hrv. ugar. drž. sab.

---

[1]) Do sada navedenim prikazan je u bitnom državnopravni položaj naše domovine. Naglašuje se, da hrv. ug. nagoda ne može ni Ugarska, ni Hrvatska samovoljno mijenjati već bi to moglo uslijediti lih medjusobnim sporazumkom uz pristup svih činbenika, koji je sklopiše.

Digitized by Google

odnosno zakon. hrv. sab. od 29. srpnja 1906. kojim je potvrdjena i inartikulirana nova financijalna nagoda temeljem § 70. zak. čl. I-1868. medju kraljevinama Hrvat. Slav. i Dalmacijom i kraljevinom Ugarskom (sbor. 1906. broj 4.)

Nagodbenim je zakonom načelno izrečeno, da se iz čistih javnih dohodaka Hrvatske i Slavonije izluči nuždni iznos za pokriće autonomnih potreba i izdataka tih kraljevina, a preostali iznos da se upotrijebi za pokriće zajedničkih troškova, koje je dužna Hrvatska prema ustanovljenoj (niže) kvoti nositi.

Svota za pokriće tih autonomnih potreba izražena je nagodom u postotcima od izravnih i neizravnih poreza te inih javnih dohodaka, a naziva se t a n g e n t o m, koja je ustanovljena sa 44%, dok 56% ima služiti za zajedničke poslove.

Nagodom od god. 1906., koja vrijedi do konca godine 1913., ustanovljen je prinos (kvota), koji bi Ugarska i Hrvatska imala prema poreznoj snazi doprinijeti za pokriće troškova zajedničkih svim zemljama Austrougarske monarkije kao i troškova zajedničkih zemljama krune Ugarske, za Ugarsku (s Erdeljem) sa 91·873% a za Hrvatsku i Slavoniju sa 8·127%.

Tu nije uzet obzir, da li će navedenih 56%, ostalih nakon izlučenja gore navedenih 44% čistih dohodaka, dosegnuti onu svotu, koju bi Hrvatska imala prema kvoti podmiriti.

Treba lučiti 1. dohodke, što se mogu nedvojbeno ustanoviti, da potiču iz Hrvatske i Slavonije; 2. dohodke, gdje to nije moguće (provozarinski, potrošarinski porez, porez od pića, lutrija.)

Kod prvih (a to su izravni i neizravni porezi i ini javni prihodi) odbijaju se izdatci rukovanja (manipulacije) te nakon toga 44% pripada Hrvatskoj.

Kod drugih odbijaju se od ukupnih brutto dohodaka zemalja krune Ugarske troškovi rukovanja (ovamo ne spadaju troškovi financ. uprave). Od tako ustanovljenoga čistog dohodka uzima se 8·127% kao dohodak kraljevine Hrv. i Slavonije. Od toga godišnj. dohodka pripada 44% Hrvatskoj i Slavoniji uz ograničenje, da ta tangenta ne može za 5% premašiti onu svotu, što je unišla prošle godine.

Iznos, koji premašuje ovih 5%, imade se zajedno sa 56% čistih dohodaka gore navedenih upotrijebiti za pokriće zajedničkih potreba.

Budu li dohodci Hrvatske presegli onaj prinos prema kvoti 8·127%, to višak pripada Hrvatskoj, a uz to nije dužna naknadno

Digitized by Google

platiti svote, koje u prijašnjim godinama za zajedničke troškove prema kvoti nije platila.

Izuzeti su od percentuacije: 1) dohodci carina (služe za pokriće zaj. troškova cijele monarkije; 2) potrošarina od vina i mesa u Hrvatskoj i Slavoniji (služi za obć. potrebe); 3) vojnooprostna taksa (čl. XXVII-1880. zaj. sab.); 4) župni bir (uveden 1837. u bjelov. županiji za uzdržavanje katol. svećenstva).

III.

Samosvojni (autonomni) poslovi kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. [1]

Temeljem ustanova zak čl. I.-1868. o nagodi pripada kraljevinama Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji glede svih predmeta, koji tim zakonom nisu pridržani zajedničkomu saboru i središnjoj vladi, pravo podpune samouprave, tako u području zakonarstva kao i izvršbe (uprave).

Uslijed toga spada u djelokrug podpune autonomije istih kraljevina: zakonarstvo i uprava u svim poslovima unutarnjima, bogoštovlja i nastave i pravosudja, dakle i sudbenost u svim molbama izim sudbenosti glede pomorskoga prava.

Zakonodavstvo u autonomnim tim predmetima pripada zakonodavnomu tijelu t. j. saboru kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, ustrojenom zak. čl. II. god. 1870. ob uredjenju sabora (sbor 1870. kom. XIV. br. 48, odnosno zak. od 29. rujna 1888. o preinaci zak. čl. II. 1870. (sb. 1888. br. 66.), što ga Njegovo Veličanstvo kralj sazivlje u glavni zemaljski grad Zagreb.

Zakonska perioda sabora (odnosno mandat zastupnika) bila je prvobitno ustanovljena na tri godine, ali je zakonom od 14. travnja 1887. (sb. 1887. kom. V. br. 32) ustanovljena na pet godina. Zasjedanje zaključuje Njegovo Veličanstvo, kome pripada i pravo odgode i razpusta prije zakonske periode; u potonjem slučaju valja da se razpišu izbori i sabor se ima sastati najdulje tri mjeseca iza razpusta. Sabor sastoji od 90 narodnih zastupnika (izabranih[2]) i napose banskih pozvanika s vi-

[1]) Oznaka trojednice ostala je, i time na novo potvrdjena pripadnost Dalmacije. Oznaka „kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija“ uzakonjena je dakle nagodbenim zakonom.

[2]) Od toga odpadaju na grad Rijeku s kotarom dva.

Digitized by Google

rilnim glasom (virilista). To su: Nadbiskup zagrebački, metropolita dolnjokarlovački, dijecezanski biskupi (vladike), prior vranski), veliki župani (službujući), župan turopoljski (comes) ter mužki članovi kneževskih, grofovskih i barunskih obitelji, koji su preko svojih članova do sada to pravo vršili, nu treba da su navršili 24. godinu, da su vješti hrvatskom jeziku i da su u području kraljevine Hrvatske i Slavonije vlastnici takovoga zemljištnoga posjeda ili posjednici obiteljskoga povjerbinskoga dobra, kojega državna zemljarina za god. 1885. zajedno s kućarinom zgrada iznosi najmanje 2000 kruna. Imenik takovih odobren po saboru imade se proglasiti. Vidi potanje u zakonu od 29. rujna 1888. (sb. 1888. br. 66).

Za saborske izbore vrijede ustanove zakona od 28. svibnja 1910. o izbornom redu za sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije (sbor. 1910. br. 41) što je proveden banskom naredbom od 18. lipnja 1910. br. 2903 (sbor. 1910. br. 42). Tim zakonom gubi snagu zak. od 15. srpnja 1881. ob izbor. redu i zak. od 29. rujna 1888. o preinaci izuzevši §§ 1. i 2. istoga dotično odredbe zak. od 26. ožujka 1900 (sl. 1900. br. 37) i zakona od 19. ožujka 1904. (sb. 1904. br. 12) kojima se preinačenje § 2. zak. od 29. rujna 1888. (tiče se razdiobe izbor. kotara). Dalje gube snagu svi zakoni i naredbe, u koliko se kose novim zakonom.

Dosadanja dakle podjelba izbornih kotara ostaje na snazi, dok se ne promijeni novim zakonom.

Pravo izbora ima po navedenom zakonu svaki mužki zavičajnik koje občine u kraljevinama Hrv. i Slavoniji, ako je po propisima zak. od 30. travnja 1880. ob uredjenju zavičajnih odnošaja stekao zavičajno pravo, ako je navršio 24. godinu i ako imade u zakonu (niže) navedene uvjete, a nije izključen ni izuzet od izbornoga prava.

Izuzevši zavičajnost pripada izborno pravo i zajedničkim ug. hrv. činovnicima namještenim u kralj. Hrv. i Slavoniji, a i činovnicima držav. željeznica (koji nisu stekli zavičajnost u kojoj ovdašnjoj občini), jer suradjuju u izvršbi zajedničkih poslova (ovamo ne spadaju službenici kod neerarskih brzojav. i poštanskih ureda, riječki vidoci, lugari) ali samo aktivnima.

Izključeni su od izbor. prava aktivnoga oni, koji su pod očinskom vlašću, skrbničtvom ili štitničtvom, koji su pod stečajem (dok se ne vrši) i koji su sudjeni radi kažnjivoga čina, s kojim je po zak. od 10. lipnja 1890. o posljedicama kaznenih osuda i kazni (sb. 1890. br. 50) skopčan gubitak izbor. prava, dok taj razlog

Digitized by Google

ne prestaje. Izuzeti su u trajnoj ili vremenitoj aktivnoj službi stojeći častnici, vojni svećenici, gažisti bez činovnoga razreda, osobe momčadskoga stališa oružane sile (i oružničtva) i vremenito na dopustu, nadalje momčad grad. redarstva i javnih straža organizovanih na vojničku (fin., carin. i uznička straža).

Pod obćenitim uvjetima imadu aktivno izborno pravo: I. U gradovima Zagreb, Osijek, Varaždin, Zemun, Bakar, Karlovac, Križevci, Senj, Koprivnica, Bjelovar, Požega, Sisak, Karlobag, Petrinja, Kostajnica, Ivanić, Brod, Mitrovica, Karlovci, Petrovaradin zatim u trgovištima i mjestima Samobor, Krapina, Virovitica, Djakovo, Vukovar, Ruma, Gospić, Otočac, Ogulin, Glina, N. Gradiška, Sisak i Vinkovci:

a) svećenici (zaredjeni) i predstojnici samostana svih u Hrv. i Slavoniji priznatih vjeroizpovijesti, pravi članovi jugosl. akademije, službujući, raspoloživi i umirovljeni zajedn. ug. hrvatski, zemalj. gradski i obćinski činovnici (načelnik, bilježnik, blagajnik, liječnik, šumar, veterinar) umirovljeni vojn. častnici i činovnici, odvjetnici, kr. javni bilježnici, doktori (bilo kojeg fakulteta), svi oni, koji su stekli diplomu na učevnim zavodima ravnim sveučilištu, magistri ranarstva, ljekarnici (magistri pharmacije) diplomirani mjernici, pomorski kapetani, učitelji autonom, vjeroizpovjednih, srednjih i učiteljskih škola (javnih), gradj. i pučkih škola i svi, koji su položili izpit zrelosti, dotično zaključni izpit na gimnaziji, realci, nautici, višoj trgov. školi (akademiji) graditeljskoj, učiteljskoj školi ili sličnim zavodima, ako ih vlada prizna usporedjenima, ter oni, koji su svršili najviši razred pomorske škole, ratne akademije ili vojničke, više realke ili kadetske škole;

b) svi oni, koji plaćaju najmanje 10 kruna izravnoga poreza, a u Bakru, Senju, Karlobagu, Gospiću, Otočcu, Ogulinu i Sušaku najmanje šest kruna izravnoga poreza;

c) u zadruzi koja plaća najmanje deset, dotično u Bakru, Senju, Karlobagu, Gospiću, Otočcu, Ogulinu i Sušaku najmanje šest kruna izravnoga poreza, pripada izborno pravo kućegospodaru zadruge. Ako li je u takovoj zadruzi kućegospodar ženska, pripada izborno pravo najstarijemu mužkomu članu zadruge.

U zadruzi, koja je prije 1. siečnja god. 1890. potajno podijeljena (§. 56. zakona od 9. svibnja 1889. o zadrugama) a nije još gruntovno razpisana, pripada u svakoj odieljenoj grani izborno pravo onomu mužkomu članu, koji za tu granu plaća porez, ako izravni porez te odijeljene grane iznosi najmanje deset, dotično u

Digitized by Google

Bakru, Senju, Karlobagu, Gospiću, Otočcu, Ogulinu i Sušaku najmanje šest kruna.

II. u ostalim mjestima:

a) svi oni, koji su navedeni pod I. toč. a);

b) svi oni, koji posjeduju nekretnina u kraljevinama Hrvat. i Slavoniji, te plaćaju najmanje 15 kruna izravnoga poreza, a u 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16., 17, 18., 19., 20., 21., 22., 23., 24. i 25. izbornom kotaru najmanje šest kruna izravnoga poreza;[1])

c) u zadruzi, koja plaća barem petnaest dotično u izbornim kotarima 8. do uključivo 25. barem šest kruna izravnoga poreza, pripada izborno pravo kućegospodaru zadruge.

Ako li je takovoj zadruzi kućegospodar ženska, pripada izborno pravo najstarijemu mužkomu članu zadruge.

U zadruzi, koja je 1. siječnja 1890. potajno podijeljena (§. 56. zakona od 9. svibnja 1889. o zadrugama), a nije još gruntovno razpisana, pripada u svakoj odieljenoj grani izborno pravo onomu mužkomu članu, koji za tu granu plaća porez, ako izravni porez te odieljene grane iznosi barem petnaest, dotično u izbornim kotarima 8. do uključivo 25. barem šest kruna. Pojedini zadrugar može posebno steći izborno pravo vlastitim posjedom.

d) obrtnici, trgovci, brodovlastnici, odgovorni urednici časopisa, gospodarski i šumarski činovnici, zatim činovnici novčanih zavoda, tvornica, te bankarskih i inih trgovačkih poslovnica, koji plaćaju najmanje petnaest kruna izravnoga poreza, dotično u 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16., 17., 18., 19., 20., 21., 22., 23., 24. i 25[1]). izbornom kotaru najmanje šest kruna izravnoga poreza.

III. U svotu izravnog poreza naznačenu pod I. II. imaju se računati ove vrste izravnih poreza: zemljarina, kućarina, porez na kamate glavnica i na rente, obća tecivarina i dohodarina (zakon. članci V., VI., VII., IX. i X.: 1909.), a i tecivarina, obći dohodarinski prirez i rudarski porez, dok ti porezi postoje. U porez računa se porez supruge i djece, ako dotičnik upravlja tim imutkom i porez plaća.

Za osnovu valja uzeti porez propisan za prošlu godinu.

Za vršenje izbornoga prava ne traži se, da je izbornik platio propisani porez. Izborno se pravo vrši neposredno.

---

[1]) To su izborni kotari s biralištem u 8. u Karlobagu 9. u Gospiću, 10. u Gračacu, 11. u Srhu, 12. Udbini, 13. Perušiću, 14. Otočcu, 15. Brlogu, 16. Korenici, 17. Senju, 18. Ogulinu, 19. Plaškom, 20. Slunja, 21. Vojniću, 22 Selcima, 23. Bakru, 24. Delnicama, 25. Vrbovskom.

Digitized by Google

P a s i v n o i z b o r n o p r a v o i m a d e, odnosno narodnim zastupnikom može biti izabran s a m o z a v i č a j n i k koje obćine naše, ako ima aktivno izborno pravo a nije isključen od izbornoga prava, ako je pismen i vješt hrvatskomu ili srbskomu jeziku. Ne mogu biti izabrani aktivni vojnici (koji su samo na vojnoj vježbi, mogu).

Ne mogu biti narodnim zastupnicima: pravosudni činovnici, zajednički činovnici, vel. župani i zemalj. činovnici zemalj. uprave, javni bilježnici, činovnici javnih zaklada i zavoda, što stoje pod upravom vlade ili obćina, obć. činovnici izuzevši načelnika, nastavnici javnih i privatnih škola izuzevši profesore kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu (i s njima izjednačenih bogoslovnih seminara), umirovljeni činovnici, ako uz doplatak mirovini ili dnevnicu služe kod zemalj. zajedničkog ili obć. ureda ili zaklada i zavoda pod upravom vlade ili obćina, predsjednici i odbornici izbor. i glasačkih odbora u dotičnom kotaru.

I z b o r n e l i s t i n e su stalne, a izpravljaju (revidiraju) se svake godine. Samo onaj, koji je pravomoćno uvršten, može vršiti izborno pravo (osim da je u času izbora izgubio poročnost). [1])

Izborne listine sastavljaju po propisanom obrazcu gradska i obć. poglavarstva (gradska poglavarstva azbučno), i to u obćinama, kojih područje spada na više izbornih kotara, imaju se za svaki izborni kotar sastaviti posebne izborne listine za ona mjesta, koja pripadaju dotičnomu izbornomu kotaru. U gradovim sa više kotara za svaki kotar posebno.

Izborna se listina mora izložiti na svačiji uvid kroz 14 dana (8—12 sati do podne).

Svakomu je slobodno uzeti si prepis izborne listine, istu tiskom umnožiti i raspačavati uz plaću ili badava, jer zakon zajamčuje podpunu javnost istih. Izloženje ima se propisno oglasiti time, da je rok otvoren za prigovore.

R e k l a m a c i j e (prigovore) može svatko uložiti u roku od 14 dana. O reklamacijama vodi grad. odnosno obć. poglavarstvo točni popis i dužno je prema potrebi ureda radi pribaviti dokazala (uredovne svjedočbe, izvadke itd.)

Reklamacije rješavaju u gradovima odbori, što sastoje od načelnika (zamjenika) i po gradskom zastupstvu izabranih članova, u obćinama od izaslanika kot. oblasti i dva izaslana

---

[1]) To se tiče aktivnoga prava, dok pasivno izborno pravo nije time izključeno, ako netko nije upisan u izborne listine. O izberivosti odlučuje jedino sabor.

Digitized by Google

člana obć. zastupstva (pismena i po mogućnosti prikladna), koja se zapisnički zavjeruju.

Reklamacije valja riješiti u roku od 10 dana. Rješidbe glede upisa novih izbornika imadu se izložiti kroz 5 dana (od 8-12 sati.)

Proti rješitbi imade dotični pravo priziva na stol sedmorice, ako je odredjen novi upis, svatko. Priziv se ulaže kod gradskoga, odnosno obćinskoga poglavarstva (ne kot. oblasti) u roku od 5 dana (ustmeno ili pismeno)

Stol sedmorice imade prizive pospješno izvan reda riješiti (u senatu od 3 člana).

Na temelju pravomoćnih odnosno rješidaba stola sedmorice imade reklamacionalni odbor, što prije ispraviti i konačno ustanoviti izbornu listinu, a gradska (obć.) poglavarstva imadu izpravke provesti.

Na osnovu izbornih listina imaju se sastaviti skupn iimenici za svaki pojedini izborni kotar; dakle popis izbornika za čitav kotar ne zove se više izbornom listinom već skupnim imenikom (po propisanom obrazcu); u gradovima skupna je listina podjedno skupni imenik.

Za gradski izborni kotar sastavlja imenik načelnik onoga grada, gdje je biralište prema ovjerovljenim prepisima dotičnih obćina, a za ostale, kot. oblasti 14 dana nakon što su listine konačno dogotovljene. Azbučne popise sastavlja za vanjske kotare žup. oblast.

Revizija izbornih listina obavlja se počevši od godine 1812. svake godine od 1. do 31. siječnja (dotle se izbori obavljaju po prvim nerevidiranim listinama).

U tu svrhu sastavljaju grad. (obć.) poglavarstva izkaz onih, koji su medjutim stekli aktivno izborno pravo i izkaz onih, što se imaju brisati. Ti se izkazi izlažu i s reklamacijama se postupa, kako je jur navedeno. Izpravljene izborne listine imadu podpisati svi članovi reklam. odbora te ih valja pomno čuvati.

Izbor narod. zastupnika vrši se na temelju revidiranih stalnih izbor. listina, samo ako izbor koj padne u prva pet mjeseca godine, vrši se po listinama prošle godine.

Izbore odredjuje vlada najmanje deset dana prije otvorenja sabora. Uži izbori imadu se odrediti na drugi dan.

Razpis izbora valja 14 dana prije proglasiti u službenim novinama.

Mjesto, dan, sat, područje, ime predsjednika, eventualni uži izbor ima 10 dana prije obznaniti žup. oblast odnosno u grado-

Digitized by Google

vima neposredno vladi podredjenima, grad. poglavarstvo, a podjedno proglasiti zakon od 1. ožujka 1907. o zaštiti slobode izbora i odnosne kaznene ustanove. Podjedno valja izložiti skupni imenik izbornika i strankama dozvoljen je uvid u izborne listine, koje se nalaze kod obć. načelnika. Izborom ravna u izbornim kotarima, koji ne broje više od 2000 izbornika, samo izborni odbor, u onima preko 2000 izbornika izborni odbor s pomoću jednoga ili više glasačkih odbora. Dotične odredbe valja oglasiti u izbornom oglasu. I odsele ima u svakom kotaru samo jedno biralište, ali može biti više glasačkih odbora i stoga više izbornih prostorija (svaki odbor mora imati dotični azbučni imenik). Predsjednika izborn. odbora i predsjednika glasačkih odbora (od kojih jedan ima biti podjedno predsjednik izborn. odbora), izašalje u gradovima neposredno podredjenima vladi žup. oblast inače grad. poglavarstvo (za gradove perov. činovnika gr. poglavarstva).

Služba odbornika je počastna. Tko ne primi (osim da je kandidat ili prevalio 60 god.) podpada globi od 50—100 Kr. što je izriče upr. oblast I. molbe.

Predsjednik izbor. odbora ima se u sporazumku s mjestnim oblastima pobrinuti za konak i potrebiti živež izbornika.

Dužnost je predsjednika izbor. odnosno glasačkog odbora uzdržavati red, a gradjanske oblasti i zapovjednici oružane sile dužni su zadovoljiti pozivu istoga. Bude li potrebna oružana sila, ima se to oglasiti time, da je ista pozvana, da uzdrži red i svakom zajamči pravo glasovanja. Za prikladne prostorije dužna je skrbiti obćina sporazumno s odbor. predsjednikom (krčma ne smije se zato upotrijebiti).

Grad. poglavarstva dotično kot. oblasti dužni su obskrbiti izbornike izbornim iskaznicama (i duplikatima, ako je potrebno) radi izkazanja istovjetnosti, nu izbornik može glasovati i bez izkaznice, ako istovjetnost potvrde dva odborska člana.

Kandidatom se smatra, koga kandidira (predloži) najmanje petnaestorica izbornika dotičnoga izbornoga kotara. Predsjednik može kandidaciju odbiti s formalnih razloga. Protuzakoniti postupak u tom kazni kot. sud na tužbu kandidata ili izbornika zatvorom od 8 do mjesec dana. Uz kandidaciju mogu izbornici predložiti po dva pouzdanika.

Izborni čin imade započeti u 8 sati u jutro tako, da se najprije konstituira i zavjeri izbor dotično glasački odbor, a glasovanje ima početi najkasnije u 9 sati. Na stolu treba da budu bar dva

Digitized by Google

primjerka izbornog zakona i zakona o zaštiti slobode izbora. Izbornici dolaze osobno i glasuju ustmeno.

Govori kandidata zabranjeni su i zabranjeno k izboru ponijeti štapove ili oružje kaošto i agitirati za vrijeme izbora. Okoliš zabrane označuje predsjednik. Nu u vrijeme razpisanih izbora slobodno je kandidatima obilaziti izborni kotar i držati skupštine bez oblastne dozvole

Glasovanje traje do 4 sata poslije podne, nu ako ima još izbornika, koji želi glasovati ima se nastaviti do 5 sati. Glasove bilježi bilježnik pod nadzorom odbora. Glasovi predani za nekandidata ne vrijede i ne utječu na rezultat (kao da nisu predani). Radi vanrednih prilika može predsjednik izbor za koji sat odgoditi.

U zapisnik treba sve propisno zabilježiti (postoji posebni obrazac). Izborni odbor ustanovljuje posljedak, a predsjednik proglašuje narodnim zastupnikom, koji je dobio nadpolovičnu većinu svih valjano predanih glasova, te izdaje izabranomu primjerak zapisnika o izboru, kao vjerodajnicu za sabor. Gdje imade više glasačkih odbora, tamo onaj, koji vrši poslove izbornog odbora treba da se najkasnije drugi dan sastane u sjednici radi ustanovljenja posljedka. Ako ne ima nadpolovične većine valja odrediti novi izbor.

Predsjednik izbornog odbora ima bezodvlačno javiti banu ime izabranoga zastupnika i podnijeti sve spise, a ban šalje iste saboru.

Ako od kandidata nije ni jedan postigao nadpolovičnu većinu, ima se obaviti uži izbor izmedju one dvojice, što su dobili najviše glasova. Ako dobiju jednaki broj, odlučuje žrijeb.

Ako od trojice kandidata, koji su izpod nadpolovične većine dobili razmjerno najviše glasova, dvojica imadu jednaki broj, ali svaki za se manje glasova od trećega kandidata, odlučiti će se u sjednici izbornog odbora žrijebom, koji od te dvojice dolazi u uži izbor s trećim kandidatom.

Radi vanrednih prilika, što onemogućuju izbor, može predsjednik obustaviti izborni čin, ali mora to temeljito obrazložiti. Obustava ne smije da bude izlikom, već samo „ultima ratio".

Tako će se obustaviti izbor, ako kandidat umre prije zaključka izbora. Novi se izbor imade obaviti za pet dana i dva dana prije oglasiti po predsjedniku propisno.

Svi podnesci, izvadci, svjedočbe, izprave, što se odnose na izborne listine, prosti su od biljegovine.[1])

---

[1]) Za navod detailnih ustanova manjka ovdje prostor, a ovdje su navedene samo najbitnije ustanove zakona.

Digitized by Google

O zaštiti slobode izbora slovi zakon od 1. ožujka 1907. (sb. 1907. br. 16) proveden naredbom od 5. lipnja 1907. br. 18332.

Po tom je zakonu kažnjivo svako neovlašteno ispravljanje, iskrivljivanje izbor. listina, zastrašivanje, zavodenje, zapričivanje izbornika u pogledu glasovanja, širenje lažnih vijesti o vremenu i mjestu izbora i o kandidatu, što je podobno uplivati na vršenje izbornoga prava, osujećivanje izbornih skupština, silovito utjecanje, zloraba javnih urednika službe. položaja utjecanjem na podredjene urednike u pogledu glasovanja, i nekoretno postupanje predsjednika i članova izbornog odbora.

U zakonu odredjene kazne (od 1 dana do 6 mjeseci zatvora) upotrijebit će se u toliko, u koliko kazneni zakon dotična djela strože ne kazni.

Zatvor drugoga stupnja pretvoriti se može u smislu zak. od 16. travnja 1902. (sb. 1902. br. 26) u globu.

Progon biva ureda radi. Iztraga i kazna zastaruje u roku od tri mjeseca (§ 531. kz. zak.). Ustanove toga zakona vrijede za saborske izbore i izbore žup. skupština.

Prijavitelju (predsjedniku ili članu izb. odbora, kandidatu) pripadaju prava privatnog učestnika.

Postupak i sudjenje u zakonu naznačenih prestupaka spada u sudbenost kr. sudb. stolova, a označenih prekršaja u sudbenost kr. kot. sudova.

Uz izdanje izbornih oglasa za saborske izbore imadu se proglasiti i ustanove rečenog zakona.

(Vidi takodjer §§ 36., 38. i 143. toč. 1. kz. postup. i §§ 68. i 101. kz. zak. od 17. svibnja 1875.)

Zak. člankom od 16. svibnja 1867. (sb. 1874. kom. IX. br. 18) izrečena je nepovrjedivost i neodgovornost sabor. poklisara (imunitet).

Po tom zakonu nijedan član sabora nije nikomu osim saboru odgovoran za mnijenja, izjavljena pri razpravi kojega predmeta ili pri glasovanju, te se ne može zato progoniti ili kazniti. Dok traje sabor, stoji svaki saborski član pod osobitom zaštitom zakona glasećih o „salvus conductus“; nijedan član sabora se ne smije za vrieme sabora bez dozvole sabora radi kakova kažnjiva djela zatvoriti ili progoniti, izim ako se zateče na samom djelu

Digitized by Google

(in flagranti). Prema zak. čl. XXII-1889. zaj. ug. hrv. sab. — mogu se u svezi obranbene sile stojeći članovi sabora, koji su djelatnoj obvezanosti udovoljili, u vrijeme mira dok je sabor sakupljen pozvati na vojn. službu samo privolom sabora (osim u slučaju spreme).

Za poslovanje sabora vrijedi poslovnik od 17. prosinca 1896., koji ustanovljuje i sastanak, otvorenje, verifikaciju, naknadne izbore, izbor predsjednika i dvaju podpredsjednika, bilježnika i rednika, konstituiranje, prava i dužnosti predsjednika, članova, ustroj posebnih sabor. odbora (kao zem. proračunskog, pravosudnog, za bog. i nastavu, za trgovinu, poslove agrarne, za zem. račune, peticije i pritužbe, verifikaciju i imunitet, stavljanje predloga i podnesaka, ispravke, interpelacije, javne i tajne sjednice, sastavak zapisnika i saborskog dnevnika, dnevni red vijećanja, glasovanje, uredbu galerije, pripust deputacija i poslove karnostne.

Za promjenu poslovnika treba predlog poduprt od 20 članova.

Službeno i pomoćno osoblje uživa prava zemalj. službenika. Blagajničko, brzopisno i pisarničko osoblje namješteno je uz ustanovljene nagrade.

Ovdje valja spomenuti jedan zakon, koji imade eminentno značaj ustavne slobode, a to je zakon od 24. siječnja 1875. o pravu sakupljati se (sl. 1875. br. 5), te je do upravnih organa, da pravilnom i nepristranom uporabom ustanova toga zakona i zaista dodje do izražaja ustavna sloboda državljana.

Po tom se zakonu pučka skupština ili uobće skupština, neograničena na pozvane osobe, mora prijaviti molbom, (biljegovanom sa 1 K) oblasti s naznakom svrhe, mjesta i vremena. To valja i za javne obhode.[1])

O toj prijavi izdaje oblast svjedočbu.

Skupštine pod vedrim nebom trebaju dozvolu oblasti (kot. oblast., grad. poglav.) Za skupštine izbornika za vrijeme razpisanih izbora, i zastupnika s izabranim zastupnicima (nu ne pod vedrim nebom), ne treba ni prijave ni dozvole. Na skupštinu zabranjeno je doći oboružan.

Oblast može zabraniti skupštinu, koja je proti zakonu i pogibeljna javnoj sigurnosti. Utok se može uložiti za osam dana na kr. žup. oblast odnosno zemaljsku vladu.

---

[1]) Izuzeti su: javne zabave, svatovi, običajne pučke svečanosti, sprovodi, vjerozokonska obhodočašćenja i skupštine dopuštenih vieroizp. prema običaju.

Za vrijeme sabor. zasjedanja ne smije biti skupštine u obsegu pet milja i u mjestu sabora.

Vlada ili oblast može poslati povjerenika, koji može razpustiti skupštinu, ako postaje pogibeljna za javni poredak.

Prekršaji se kazne po sudovima zatvorom do 6 tjedana ili globom do 400 K.

U vrieme rata i unutarnjih nemira može vlada za stanovito vrijeme i mjesto obustaviti djelatnost „zakona o pravu sakupljati se."

Kao izljev ustavnoga jamstva za vršenje nepristranoga i nezavisnoga sudstva ima se označiti:

Zakon od 28. veljače 1874. (str. 1874. kom. VIII. br. 15) o vlasti sudačkoj. Načelne su mu ustanove:

„Sudačka se vlast vrši izklopno u ime kralja. Pravosudje mora biti posve razlučeno od uprave i od iste nezavisno.

Sudovima ne pristoji suditi o tom, da li je zakon valjano proglašen i stvoren ustavnim putem, nu mogu izpitati valjanost naredaba, ter o tom odlučiti zakonitim putem molbenim.

U slučaju spora izmedju oblasti upravnih i sudbenih o nadležnosti odlučuje zemalj. vlada sporazumno sa stolom sedmorice, ako sporazum ne uspije, odlučuje Njeg. Veličanstvo.

Sudac se može svrgnuti ili dignuti s ureda, isto tako umiroviti proti volji ili premjestiti samo sudačkom presudom.

Ova potonja ustanova preinačena je zakonom od 10. prosinca 1890. „ob osobnih odnošajih, uredovnih dužnosti i karnostnoj odgovornosti pravosudnih činovnika" (sb. 1891. kom. I. br. 1) u toliko, da ban može uz dozvolu kralja iz službenih obzira kotar. sudca proti volji premjestiti i vijećniku sudbenog stola povjeriti upravu kot. suda u istom mjestu, gdje službuje. Ako medju sudcima kod jednoga suda nastane tastbinski odnošaj, može se onaj, čijom je ženitbom nastao odnošaj, premjestiti i proti volji, nu na mjesto istoga ranga i plaće i uz naknadu selitbenih troškova."

Na temelju nagodbenoga zakona ustanovio je sabor zak. čl. II. god. 1869. (sl. 1869. kom. III. br. 5). ustrojstvo kr. hrv. slav. dalm. zem. vlade u Zagrebu. Na čelu iste stoji ban, kojega na predlog zajedničkoga kr. ug. ministra predsjednika imenuje Njeg. Veličanstvo kralj.

Ban ima naslov „Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije" i odgovoran je saboru istih kraljevina. Članom je velikaške kuće zajedničkog ug. hrv. drž. sabora i dr-

Digitized by Google

žavni stjegonoša (baro regni) (vidi zak. čl. XII.—1885. zaj. sab. sb. 1885. br. 5). On ne može imati vojničkoga djelokruga" (zak. čl. XXXIV. zaj. sab. 1873.)

Odgovornost bana izrečena je zakonom od 10. siječnja 1874. kom. II. br. 2). ob odgovornosti bana kr. Hrvatske Slavonije i Dalmacije i odjelnih predstojnika kr. hrv. sl. dalm. zem. vlade, po kojem sabor može bana odnosno njegovog zamjenika staviti pod obtužbu za svaki njegov čin ili propust, kojim hotimice bude težko povrijedjen temeljni koji zakon državni, imajući valjanost za kralj. Hrvatsku i Slavoniju, zakon nagodbeni, ili nanešena pogibelj zakonitoj državnoj samostalnosti kralj. Hrvatske i Slavonije u savezu sa zemljama krune Ugarske ili samomu ovomu savezu. Odgovornost bana odnosno njegovoga zamjenika pada i na dotičnoga odjelnoga predstojnika za vladinečine izvedene njegovim sudjelovanjem, osim ako se je proti tomu činu ogradio pismeno.

Izvidi se povjeravaju (zaključkom sabora) posebnom povjerenstvu od 3 člana. Obtuženi mogu dati pismenu opravdu. Na temelju izvješća tog povjerenstva izriče sabor zaključak, ima li se ban dotično odj. predstojnik staviti pod obtužbu i provesti postupak.. Obtužbeni zaključak može se stvoriti samo većinom od dvije trećine prisutnih ovjerovljenih zastupnika, a taj broj mora biti najmanje dvaput onoliki, koliki treba za valjan zaključak redoviti.

Za provedbu postupka nadležan je hrv. sl dalm. kraljevinski sud. Članovi su mu: 1. viećnici stola sedmorice; 2. predsjednici banskoga stola i sbornih sudova I. molbe u Zagrebu i Osijeku; 3. dva po činu najstarija prisjednika banskoga stola. Svi pod 1., 2. i 3. imaju biti dvanaest; 4. dvanaest zakonu vještih hrv. slav. državljana, što ih bira sabor izvan svoje sredine. Obtuženik i tužitelj imadu pravo odklona šestorice bez navoda razloga. Nu svakako ima ostati broj 12.

Kazne jesu: a) svrgnuće sa službe s nesposobnošću biti opet namješten u drž. službi; b) odpust od službe. Odštetne tražbine kao i eventualni narušaj kaznenoga zakona spadaju pred redoviti sud.

Proti osudi kraljevinskoga suda nema pravnoga lijeka; uzpostava (rehabilitacija) može uslijediti jedino privolom sabora.

U nagodbenom zakonu veli se izrično, da kraljevina Ugarska priznaje zemljištnu cjelokupnost kraljevina Hrvatske i Slavonije da će nastojati o tom, da se ova oživotvori i da ne će prestati temeljem prava sv. krune Ugarske zahtijevati reinkorporaciju

Digitized by Google

Dalmacije i pridruženje kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji; no svakako se Dalmacija ob uvjetima utjelovljenja bude imala saslušati. Time je utvrdjeno pravo uzpostave „trojednice".

To isto rečeno je glede vojne krajine, koja je utjelovljena god. 1873. odnosno 1881.

U poslovima autonomnima imadu se unutar granica kraljevina Hrvatske Slavonije i Dalmacije upotrebljavati sjedinjene boje i grbovi istih kraljevina, potonji providjeni krunom sv. Stjepana.

Nagodom priznato je kao teritoriju kraljevine Hrvatske Slavonije i Dalmacije spadajuće:

1. Sve ono zemljište, koje je s gradom i kotarom bakarskim spadalo k žup. riječkoj izuzećem grada i kotara riječkoga, koji grad, luka i kotar sačinjavaju posebno s ugarskom krunom spojeno tijelo (separatum sacrae regni coronae adnexum corpus), glede kojega kao takova, posebne autonomije i na nju protežućih se zakonodavnih i upravnih odnošaja uredjenja, imat će se putem odborskih razprava izmedju sabora kraljevine Ugarske i sabora kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i grada Rijeke obće sporazumlje postići; dalje postojale županije:

2. Zagrebačka s gradovima Zagreb, Karlovac i slobodnim kotarom Turopoljskim.

3. Varaždinska s gradom Varaždin.

4. Križevačka s gradovima Križevac i Koprivnica.

5. Požeška s gradom Požega.

6. Virovitička s gradom Osijek.

7. Srijemska.

Zatim postojale krajiške pukovnije lička, otočka, ogulinska, slunjska, prva i druga banovačka, gradiškanska, brodska i petrovaradinska, varaždinsko-križevačka i varaždinsko-gjurgjevačka[1]), napokon sadanja Dalmacija. (Ove dvije potonje pukovnije ter vojne općine, gradovi Senj, Bjelovar, tvrdja Ivanić i obćina Sušak predane su pod gradjansku upravu ces. naredbama od 8. lipnja 1871. uzakonjenim zak. čl. od 30. prosinca 1873. (sb. 1874. kom. IV. br. 5), a ostale navedene krajiške pukovnije ces. i kr. manifestom od 16. srpnja 1881. uzakonjenim zak čl. od 21. studenoga 1882. (sb. 1883. br. 1). Ove bivše županije i krajiške pukovnije preustrojene su zakonom od 5. velj.

---

[1]) Godine 1871. nastala županija Bjelovarska.

Digitized by Google

1886. ob ustroju županija i uredjenju uprave u županijama i kotarima (sb. 1886. kom. III. br. 8) u 8 županija a to su:

1. Ličkokrbavska s gradovima Senj i Bag.
2. Modruškoriječka s gradom Bakar.
3. Zagrebačka s gradovima Zagreb, Sisak, Karlovac, Petrinja i Kostajnica.
4. Varaždinska s gradom Varaždinom.
5. Bjelovarsko-križevačka s gradovima Bjelovar, Koprivnica, Križevac i Tvrdja-Ivanić.
6. Požežka s gradom Požega.
7. Virovitička s gradom Osijek i Brod.
8. Srijemska s gradovima Mitrovica, Zemun, Karlovci, Petrovaradin i trgovištem Ruma.

Zak. člankom XV.-1870. hrv. sab. (sb. 1870. br. 60) o preinaci odnosno nadopuni nekih ustanova kaznenoga zakona ustanovljena je kažnjivost povrede nagodbenih ustanova.

Tko se česa podhvata (§. 58. kz.) što bi napereno bilo na silovitu promjenu ustava kraljevine Ugarske i kraljeviue Hrvatske i Slavonije ili uzakonjene državne sveze kraljevine Ugarske, Hrvatske i Slavonije i ostalih u svezu carevine spadajućih kraljevina i zemalja, krivac je zločinstva veleizdaje, te se ima kazniti po ustanovama § 59. sl b. 2. al. i sl. c. kaznenoga zakona (teškom tamnicom, od 10—20 godina, a pri osobitoj opasnosti poduzeća doživotno); nadalje tko načinom navedenim u §. 65 kaz. zakona nastoji razdraživati na mržnju i preziranje proti ustavu kraljevine Ugarske i kraljevine Hrvatske i Slavonije ili proti uzakonjenoj svezi istih i zemalja u svezi carevine, čini se krivcem zločinstva smetanja javnoga mira te podpada kazni po §. 65. kaznenog zak. (1—5 godina). Tko načinom navedenim u §. 300 kaznenog zakona nastoji razdraživati proti zastupstvu zajedničkom ili pojedinih kraljevina kriv je prestupka suprot javnom redu i miru i pripada kazni odredjenoj (1—6 mjeseci i izgon). Tko takovo djelo poduzme napereno proti vojsci ili domobranstvu isto tako podpada kazni navedenoj, nu postupak može uzslijediti samo dozvolom ministra rata odnosno ministra za zemaljsku obranu.

Napokon spomenuti je zakon od 28. studena 1873. hrv. sab. o proglasu zakona (sb. 1873. br. 56) po kojem se na hrv. saboru stvoreni zakoni nakon sankcije proglašuju u prvoj narednoj sjednici te u sborniku uz oznaku dana

Digitized by Google

i formulu sankcije. Snaga zakona počinje (ako nije u zakonu odredjeno inače) petnaesti dan nakon izdatka sbornika, što su ga obvezane držati sve oblasti i poglavarstva.

C) Povjestni ocrt našega ustava. [1]

Doklegod u davninu seže naša povijest, nalazimo tragova ustavnomu životu naše domovine. Hrvatski su kraljevi bili ustavni kraljevi (Tomislav [925.] zatim Krešimir, Držislav, Slavić, Dmitar Zvonimir [1076.] Svačić [1102 †], a u saborima (congregationes, concilia) zastupano bje plemstvo, svećenstvo i narod.

Uz kralja postojalo je posebno vijeće: župani i dostojanstvenici. Zemlja bila je razdijeljena na županije sa županima na čelu, a pod ovima podžupani i satnici. Gradovi su se zasebno upravljali. Prva osoba uz kralja bijaše ban. Tako nam kaže povijest od VII. do XII. vijeka.

Unija, odnosno savez kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s kraljevinom Ugarskom počinje god. 1102, kad je izumrla porodica domaćih hrvatskih kraljeva [2]) i kad je hrv. prijestolje zasjeo (izborom) ugarski kralj Koloman, koji se je u Biogradu (Zara vecchia blizu današnjega Zadra, negdašnjoj stolici hrvatskih kraljeva) dao kruniti za hrvatsko-dalmatinskoga kralja.

Tada je Hrvatska stupila temeljem dvostranoga ugovora (pacta conventa) u personalnu nniju s Ugarskom. Ugovor taj imade zaista značaj medjunarodne pogodbe. [3])

Izvorni ugovor nije sačuvan te nepreostaje drugo van sadržaj njegov rekonstruisati na temelju sačuvanih izprava. To pako možemo tim laglje, što nam trogirska diploma, kao sgoljni prepis matice zavjernice kralja Kolomana, pruža za to preobilni materijal. (Trogir. diploma od 1108. jedina prikazuje privilegija, što ih je dao Koloman dalmat. gradovima.)

Prema prikazivanju dr. N. pl. Tomašića državopravni sadržaj toga ugovora pokazuje sliedeće pravno stanje:

---

[1]) Vidi Šuček: Hrv. ustav ili konstitucija. Zagreb 1883.

[2]) Vidi dr. Nik. pl. Tomašić: Temelji državnoga prava hrvatskoga kraljevstva (fundamenta juris publici regni Croatie). Zagreb 1910. na str. 58: „Možemo po svim prilikama ono doba postojećih medjunarodnih odnošaja posve sigurno uztvrditi, da je Hrvatska u času izumrća narodne dinastije bila posve suvereni od svake druge države ili vlasti neovisni medjunarodnopravni subjekt".

[3]) Ibidem str. 116. zatim na str. 82. „Ova pacta conventa sklopljena su sa gledišta državopravnoga za čitav teritorij kraljevstva hrv. dalmatinskoga dakle i za

Digitized by Google

„1. Hrvatski narod izabire Kolomana i njegove potomke za svoga kralja kao hrv. dalmat. kralja po redu prvorodstva.

2. Hrvatsko kraljevstvo nije podjarmljeno, već svojevoljno prima novu vladajuću kuću i narod će sav svoj posjed zadržati.

3. Hrvatsko kraljevstvo ostaje posve neovisno od ugarskoga. Hrvatski narod ostaje poseban narod u političkom smislu.

4. Kralj se ima stoga posebno kruniti za kralja hrvatskoga i položiti zavjernu prisegu, da će držati sloboštine kraljevstva.

5. Poslove hrvatskoga kraljevstva imade obavljati kralj na saboru hrvatskom.

6. Hrvatsko kraljevstvo imat će i nadalje svoje posebno zakonarstvo i kućanstvo, a

7. Hrvatski narod ne će biti dužan ići u boj van u interesu vlastite domovine". [1])

Koli Koloman, koli njegovi nasljednici izjaviše svečano, da će doći kruniti se u Dalmaciju i vijećati o državnim poslovima. I zaista prvi kraljevi (Stjepan, Gejza, Andrija) dodjoše, a kasnije postavljeni su kralj. namjestnici (vojvode, duces) obično kraljevski prvorodjeni sinovi, koji su vladali kraljevskom vlašću. Kad je Dalmacija osvojena po Mlećanima, vladahu u Hrvatskoj banovi, koji su sazivali sabore, dapače ban Matija 1273. potvrdjivao je saborske odluke. Oni su vladali kao podkraljevi (proreges), stajali na čelu saboru, vladi, sudstvu i vojsci. Bili su vrhovni sudci (judex regni ordinarius) i to godine 1861. predsjednici vrhovnih sudišta, a u financijalnim poslovima postupali autonomno (u starije doba i dali novac kovati, moneta banalis).

Za državopravnu individualnost Hrvatske od prevažnoga je znamenovanja, da su predstavnici Hrvatske i onda, kada su skupno saborisali sa cijelom Ugarskom, glede svojih domaćih agenda samostalno i zasebice vijećali. Tako su g. 1279. plemići hrvatski

---

slavonsku provinciju i dalmatinske gradove t. zv. nekadanji thema Dalmatiae, ma da su ju sklopili samo reprezentanti 12 hrv. plemena. Treba na me znati, da je ovih dvanaest hrv. plemena pravnim reprezentantom nekadanje stare hrv. države, kojoj je na čelu stojao „Chroatorum rex", odnosno prije dux, koji si je još za vrijeme Tomislavljevo podvrgnuo Posavsku Hrvatsku, a pod Petrom Krešimirom protegnuo svoj suverenitet na dalmatinske gradove, koji su nekoć sačinjavali temu byzantinskoga carstva. (Str. 84.) Dvanaest hrv. plemena imalo je u svojim rukama sva politička prava u državi Hrvatskoj".

[1]) Ibidem str. 98

skupa sa svojim banom Nikolom sudjelovali „in generali congregatione totius regni Ungariae. [1])

Godine 1309. okrunjen je napose Karlo Roberto u Budimu krunom sv. Stjepana i tada su prisustvovali i hrvatski zastupnici. Nu god. 1490. nije bilo tih zastupnika kod krunitbe Vladislava, ali su na saboru u Požunu 1492. hrv. stališi posebno izdanom diplomom prihvatiti t. zv. požunski mir [2]), nu kad su 1510. pozvani u ugarski sabor, nisu se odazvali, već poručili, da imaju svoj vlastiti sabor.

Kasnije nije bila naša domovina redovito zastupana na ug. saboru sve do XVI. stoljeća. Dolazili su samo pojedini velikaši. Turski ratovi i potreba sloge učiniše, da su Hrvati počeli više dolaziti na ug. sabore.

Suvereno ustavno pravo Hrvatske prosjalo je zadnji put god. 1527. kad je hrv. sabor u Cetinu (u Dalmaciji) austr. nadvojvodu Ferdinanda izabrao hrv. kraljem. To je bilo poslije nesretne Mohačke bitke (1526). gdje je u boju proti Turcima poginuo Ljudevit II. i snjime izumrla kraljujuća porodica.

U to doba pada i postanak Vojne Krajine, koja sve do utjelovljenja (1871. odnosno 1881.) nije bila dionikom ustavnoga života, osim što su 1848., 1861. i 1866. bili zastupnici iz Krajine na hrv. saboru saslušani.

Nepobitna je činjenica, da su naše kraljevine god. 1102. i 1527. sačuvali si politički individualitet i državopravnu samosvojnost (pravo samoopredjelenja). Koloman i Ferdinand krunitbenom su zavjerom zajamčili državopravne hrv. praerogative, povlastice i pravice [3]).

Godine 1527. prionuše Ugri uz domaćega [4]) kralja Ivana Zapolju. Ferdinand je osvojio jedan dio Ugarske, ali mu Turci ugrabiše Slavoniju, Tursku Hrvatsku (Bosnu izmedju Une i Vrbasa) i zatim južnu Hrvatsku te se je sabor god. 1568. nazivao: „mi ostanci kraljevine".

Koncem 17. vijeka (Leopold I. 1657.—1705). pošlo je Hrvatima za rukom te su Turke poćerali iz gotovo čitave Hrvatske i Slavonije. Tada se je i Dalmacija riješila turske vlasti, ali bude skoro spojena s mletačkim gradovima. Ostatak Slavonije izgubiše

---

[1]) Vidi Dr. N. pl. Tomašić: „Temelji drž prava hrv. kraljevstva" str. 97.

[2]) Ibidem str. 97.

[3]) Vidi: Franjo Žigrović-Pretočki: „Das Selbstbestimmungsrecht des Königreiches Dalmatien, Kroatien u. Slavonien" Wien 1864.

[4]) Dr. Rud Horvat: Povjest Hrvatske str. 10.

Digitized by Google

Turci tek 1718., nu većina osvojenih gradova pripojeni su Vojnoj Krajini.

Godine 1712. opet dodje do izražaja samosviest i ustavna volja hrv. sabora, kad je prihvatio pragmatičnu sankciju (za Karla VI. odnosno III.), kojom je pravo priestolo—nasljedstva preneseno na žensku lozu Habsburžku. Ugarska prihvatila je pragm. sankciju tek 1723. [1])

Karlo umre god. 1740. kao posljednji potomak Habsburške porodice i naslijedi ga slavne uspomene carica i kraljica Marija Terezija, koja je 1745. pripojila Hrvatskoj prvašnju Slavoniju, (tri županije) što ju je Ugarska svojatala i smatrala prekodravskim svojim županijama, a reskriptom od god. 1776. odredjeno je i pripojenje Rijeke.

Početkom XVIII. stoljeća nastojala je Ugarska sve više, da razvije svoju premoć, da stegne i skrši ustavnu autonomnost naše kraljevine.

I zbilja g. 1790. bude naša zemlja podredjena ugarskom namj. vijeću, a Ugarska vlada svim silama nastoji u Hrvatskoj uvesti magjarski jezik. U to doba pada poruka bana Ivana Erdödy-a: „Regnum regno non praescribit leges". Ugarska počela je rabiti za naše kraljevine naziv „partes adnexae".

Tako je naša domovina dosta pretrpila jada, a još bude gore, kada je Napoleon osvojio Hrvatsku do Save. Nakon bečkoga kongresa (1815) nastalo je obće komešanje, (Dalmacija bje pripojena Austriji) a kada je 1825. nastalo ustavnije vrijeme, prianjala je velika struja našega plemstva uz Magjare te je porasla sve više supremacija Ugarske.

---

[1]) O postanku pragmatičke sankcije nuždno je spomenut slijedeće: Prvoga rujna 1700. izumrla je s Karlom III španjolska mužka loza Habsburgovaca. Car Leopold, najstariji agnat i njegov sin Josip I. prenieše actu cessionis Hispaniae od 12 rujna 1703 svoje priestolno nasljedno pravo u Španiji na drugorodjenoga sina Karla III. Po tom su španjolske i njemačke loze učinile pactum mutuae successionis, u kojem su si medjusobom osigurali nasljedstvo u slučaju izumrća jedne loze. Josip I. umre 17 travnja 1711. bez potomka, a navladu austrijskih nasljednih zemalja dodje jedini španjolski nasljednik Karlo III. Za njega bilo je još ženske loze Rudolfa Habsburškoga, kojoj je taj car želio osigurati nasljedstvo, a to je učinjeno pragmatičkom sankcijom, koja je sadržana u zapisniku od 19. travnja 1713.

Ta pragmatička sankcija podjedno je temeljem državoprav oga odnošaja izmedju Habsburških nasljednih zemalja i kasnije stečenih s jedne strane i zemalja Ugarske s druge strane, dok imade za nasljedstvo sposobnoga člana dinastije.

Tom se sankcijom izriče nerazriješ va sveza kraljevine Ugarske s ostalim zemljama i kraljevinama, što su pod dinastijom Habsburžkom.

Digitized by Google

Tomu ipak nasta krijepki uztuk — vrijeme hrv. preporoda, „ilirsko doba“ (Ljud. Gaj 1834. izdaje hrv. novine). Napetost bivala je sve jačom, te su dogadjaji god. 1848. urodili podpunim prekinućem sveza i odnošaja izmedju Ugarske i Hrvatske. Tada zasjedne priestolje premilostivi naš kralj Franjo Josip I. (2. prosinca 1848.)

Ban Jelačić sazvao je sabor, koji je dokinuo tlaku i uredio novi temelj našemu državnomu ustrojstvu. Nu cesarskim manifestom od 4. ožujka 1849. uveden je u cijeloj austrijskoj monarkiji oktroirani ustav, u kojem bje Hrvatskoj osigurana nezavisnost od Ugarske i cjelokupnost izuzevši krajinu. Nu taj ustav nije pravo ni oživio, te bude ces. patentom od 31. prosinca 1851. uveden absolutizam. (Bachov sustav)

Manifestom od 20. listopada 1860. (listopadskom diplomom) [1]) povraćen je ustav Hrvatskoj i Ugarskoj, tako ipak, da budu poslovi cijeloj monarkiji zajednički pridržani carevinskomu vijeću. God. 1861. izhodi bansko vijeće (pod Šokčevićem), ustrojenje hrvatske dvorske kancelarije, kao posrednice izmedju trojedne kraljevine i krune; ujedno bje izradjen naputak za uredjenje županija i gradova.

Ces. patentom od 26. veljače 1861. [2]) izdan je zakon o zastupstvu cesarevine, gdje bude točno označen djelokrug car. vijeća.

Nu hrvatski sabor nije prihvatio ni listopadske diplome ni veljačkoga patenta i naglasio u svojoj adresi od 24. rujna 1861., da je kraljevina Hrvatska Slavonija i Dalmacija samostalna u zakonarstvu i upravi te s monarkijom vezana personalnom unijom i da se djelokrug zakonarske vlasti kraljevine proteže na sve struke državnog života, glede kojih su hrvatski sabori suverenim pravom odlučivali. Tad stvori sabor članak XLII.-1861. u kojem iztiče pripravnost i zajedničku potrebu stupiti s Ugarskom u užu svezu, čim Ugarska prizna neodvisnost i samostalnost kraljevine Hrvatske Slavonije i Dalmacije, te da zakonarstvo i vrhovna uprava u poslovima političkim, nastavnim, vjerozakonskim i pravosudja, kao i sudbenost u svim molbama ne mogu biti predmetom uže sveze.

Taj je članak dobio kralj. potvrdu, nu do uredjenja državopravnoga odnošaja s Ugarskom nije došlo, jer sabor bude car. odpisom od 8. studena 1862. razpušten.

---

[1]) Na osnovi foederalističkoj.

[2]) Na osnovi centralističkoj.

Digitized by Google

Ista sudbina zadesi i sabor godine 1865.—6.

Tada je Ugarska nudila list bijele artije, gdje da Hrvatska napiše uvjete sdruženja.

God. 1866. izabran je odbor, koji je imao sa jednakim odborom ugarskoga sabora vijećati o budućem savezu, ali nije došlo do rezultata, a sabor god. 1867. bje razpušten.

Početkom jur god. 1865. bude valjanost veljačkog patenta stegnuta na kraljevine i zemlje preko Sutle i Litave, a godine 1867. uspije nagoda medju tim zemljama i Ugarskom, temeljem koje se je dao kralj Franjo Josip I. u Budimpešti kruniti. Nastao je dualizam. (Djelo velikoga madjara Franje Deaka).

Sada je naš sabor izabrao odbor za nagodu, koja je uspjela i dobila kraljevsku potvrdu 8. studenoga 1868. (sb. 1868. kom. V. br. 14.) kao zak. čl. XXX. ugarsko-hrvatskoga sabora odnosno I. hrvatskoga sabora i zajednički temeljni zakon Ugarske Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Ovaj zakon preinačen odnosno nadopunjen je zak. XXXIV. 1873. (sb. 1873. k. XX. br. 59); zakonom od 27. prosinca 1880. o inartikulaciji financ. nagodbe (sb. 1880. k. XVII. br. 84); zak. od 25. ožujka 1881. kojim je povišen broj zastupnika na zajed. saboru (sb. 1881. kom. VI. br. 15.); zak. od 10. prosinca 1889. (zak. čl. XL. sb. 1890. br. 93.) o novoj financ. nagodbi i napokon zak. od 29. srpnja 1906. (sb. 1906. br. 41.) o najnovijoj financ. nagodbi.

Ugarsko-hrvatska nagoda jest danas glavni temeljni zakon, kojim se uredjuje naš ustav i državopravni položaj; njom se osiguravaju naša narodnost i donekle državna samostalnost, pak se naša domovina može slobodnije kretati u političkom i narodnom pogledu. [2])

Ustavna je samostalnost ograničena ipak u velike time, što su tim zakonom financije, novčani poslovi, komunikacije, trgovina i promet označeni kao zajednički i predani zajedničkomu saboru i zajedn. vladi, gdje prevladava Ugarska, a bana imenuje kralj na predlog ugarskoga ministra predsjednika.

Dosta je, ako spomenem, da je nagodom ustanovljena izrično državna zajednica, a Ugarska nagodu tumači sa stanovišta

---

[2]) Vidi „ustavno ustrojstvo": zaj. poslovi ug.-hrvatski na str. 29

Digitized by Google

narodnoga ugarskoga državnoga jedinstva (Staatseinheit, Ungarische Staatsidee), a to tumačenje daje već preko 40 godina povoda raznim razmiricama uslijed uzsliedivših povreda nagode.

Medjutim ovdje nije mjesto za kritička razmatranja, a ustanove nagode jur su prije navedene, pa je bezuvjetno nuždno, da se nagodbene ustanove strogo uistinu i vrše.

D) Vrela našega ustava, temeljni zakoni i književnost.

Vrela našeg ustava jesu: Corpus juris hungarici seu decretum generale inclyti regni Hungariae et partium eidem adnexarum (sbornik zakona stare ugarske kraljevine i pridruženih joj strana) sastoji od tri dijela. Prvi je dio „tripartitum opus juris consuetudinarii, dakle običajno pravo. Ima tri djela, napisao ga Verböczy, a potvrdio ga kralj Vladislav II. god. 1514. Drugi dio sadržaje razne dekrete kraljevske i zakone od god. 1038. do 1848. Treći dio sadržaje razna kazala i imenike zakona, velikaša, plemića, zatim kazneni postupak, gradjanski postupnik, razne prisege itd. U toj knjizi se zrcale ustavni odnošaji Ugarske i Hrvatske do godine 1848.

Jedan dio toga materijala sadržan je u djelima „Jura regni Dalm. Croatie i Slavoniae od Ivana Kukuljevića“ 1862. ter „Naše pravice od Bogoslava Šuleka“ (1868.) Zatim su sbornici zakona i naredaba valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju što izlaze počevši od godine 1863.

Temeljni su zakoni:

1. Zlatna bula (aurea bulla) kralja Andrije II. od god. 1222, gdje je označen odnošaj izmedju kralja i plemstva.

2. Ugovor sabora hrvatskoga s kraljem Ferdinandom I. utanačen u Cetinu 1527.

3. Pragmatična sankcija od godine 1712. odnosno 1723. kojom se pravo nasljedstva krune prenosi na ženski spol i izriče nerazdjelivost i jedinstvenost svih zemalja stojećih pod žezlom kuće Habsburžke.

Po tom zakonu sačinjavaju s jedne strane austr. nasljedne zemlje, s druge strane zemlje krune ugarske u njihovom medjusobnom odnošaju jednu pravnu i političku cjelinu i za obje

Digitized by Google

se skupine ustanovljuje načelo unije. Ovo načelo došlo je do podpunog izražaja u nagodi austro-ugarskoj i ugarsko-hrvatskoj god. 1867. odnosno 1868.

4. Nagoda austrougarska od godine 1867. kojom je stvoren dualistički sustav i nastala Austro-ugarska monarkija.

5. Ugarsko-hrvatska nagoda od g. 1868. (zak. čl. I. hrv. odnosno XXX. hrv.-ug. drž. sab. 1868.)

6. Krunitbena zavjernica kralja Franje Josipa I. odnosno zak. čl. II.-1867. o uzakonjenju njenom.

7. Medju temeljne zakone spadaju još zak. članci od godine 1848. našega sabora u koliko su sankcionirani po kralju zatim 10., 12., 13., 14. i 19. od godine 1791. ugarskoga sabora, koji izriču cjelokupnost ugarske kraljevine i pridruženih joj strana; zatim 27. 1791. koji ustavno zajamčuje podpunu slobodu pravoslavnima; napokon ces. patent od 14. rujna 1859. kojim se uredjuje državopravni položaj evangelika, zak. čl. od 21. listopada 1873. (sb. 1873. kom. XXI br. 61.) kojim se ustanovljuje ravnopravnost izraelićana, te zak. od 14. svibnja 1887. ob uredjenju posala grčko-iztočne crkve i porabi ćirilice i zakon od 17. siječnja 1906. o vjeroizpovjednim odnosima. [1])

Od književnih djela, što slove o našem ustavnom pravu iztiču se:

Ivan Kukuljević-Sakcinski: „Jura regni Dalmatiae, Slavoniae et Croatiae (Zagreb 1862.). Zakoniti odnošaji Hrvatske Slavonije i Dalmacije prema Austriji i Ugarskoj“ (Zagreb 1865). Vrlo mnogo toga materijala prikazuju Rački i Kukuljević (u „Radu“ jugosl. akademije). Franjo Žigrović-Pretočki: Das Selbstbestimmungsrecht des Königreiches Dalmatien, Croatien und Slavonien. Beč 1864. Dr. Jos. Pliverić: „Der kroatische Staat“ i „Beiträge zum ungar. kroatischen Bundesrechte“ (Zagreb 1886). Dr. Jos. Pliverić i Dr. C. Jellinek „Das rechtliche Verhältnis Kroatiens zu Ungarn“ Zagreb 1885. Dr. Nikola pl. Tomašić: „Temelji drž. prava hrv. kraljev.“. (fundamenta juris publici regni croatiae). Zagreb 1910. Dr. Bogoslav Šulek: „Naše pravice“ Zagreb 1868. i „Hrv. ustav. ili konstitucija (Zagreb 1883). Tade Smičiklas: Povijest Hrvatska 1879. Vjekoslav Klaić: „Povijest Hrvata“ Zagreb 1898. (i dalje). Franjo Žigrović-Pretočki „O samosvojnih pravih i pravilih kraljevina

---

[1]) Vidi naslov: „Vjeroizpovjedni odnosi i crkva“.

Digitized by Google

Hrvatske Slavonije i Dalmacije". Zagreb 1883. (prevod iz latin. djela Kirinića) Dr. Rudolf Horvat: „Povijest Hrvatska" Petrinja 1904. Dr. Fr. Vrbanić: „Financ. nagoda izmedju Hrvatske i Ugarske" (1897.) Milan Smrekar: „Ustavno zakonoslovlje" Zagreb 1883. i „Priručnik za političku upravnu službu. Zagreb 1898.; i mnogi drugi.

Napokon se zrcale razvoj i povijest našega ustava u saborskim dnevnicima, zapisnicima, kao i u Sborniku zakona.

Digitized by Google

II. UPRAVA

Izvršujuća (izvršna) vlast.

(Exekutiva.)

I.

Zajednički poslovi cijele Austrougarske Monarkije (austro-ugarski.)

To su poslovi, koji su temeljnim državnim zakonom označeni zajedničkim, zemljama, zastupanim u carevinskom vijeću i zemljama ugarske krune ili se imaju sa zajedničkoga stanovišta raspraviti.

Temeljni su zakoni: „Pragmatička sankcija i austroug. nagoda od god. 1867. (Zak. čl. XII.—1867.) kao temeljni zakon za zemlje krune ugarske i njemu odgovarajući temeljni zakon od 21. prosinca 1867. (Staatsgrundgesetz) za zemlje zastupane u carevin. vijeću, kojima se utvrdjuje državopravni odnošaj obiju drž. pola na osnovu načela ravnopravnosti.

Prema tim zak. utanačbama ukazuju se zajedničkim poslovima (pragmatičnim) obim drž. polama: 1. uprava vanjskih posala, 2. uprava rata, 3. uprava financija, u koliko se tiče pokrića zajedničkih troškova.

Uslijed toga ustrojene su kao vrhovne zajedničke državne oblasti:

A. C. i kr. zaj. ministarstvo car. i kralj. kuće[1]) i vanjskih posala (u Beču), koje u obće zastupa prava i interese monarkije prema inozemstvu. Ovamo spada: Raspravljanje i utanačenje ugovora, koji se tiču uredjenja gospodarskih odnošaja prema inozemstvu na temelju sporazumaka, polučenih medju dotičnim strukovnim ministarstvima obiju drž. pola uz ustavno sudjelovanje obiju drž. zastupstva kod utanačenja drž. medjunarodnih ugovora. Uredjenje odnošaja brodarstva na rijekama, (gdje dolaze do uporabe akta bečkoga kongressa 1815. i dunavskog ugovora od 1857.) u koliko se tiču odnosa prema inozemstvu.

---

[1]) Naslov „Ministar ces. i kralj. kuće“ odredjen je Prev. odpisom od 4. listopada 1895.

Digitized by Google

U resort toga ministarstva spada nadalje diplomatičko i trgovačko (komercijalno) zastupanje monarkije prema inozemstvu, dakle uprava službe diplomatske i konzularske.

Djelokrug mu je propisan prev. ries. od 12. travnja i 27. studenoga 1852. Njemu spadaju poslovi državopravnoga položaja Prev. dinastije c. i kr. kuće, posredovati u smislu obitelj. statuta (god. 1839.); skrb oko prev. obiteljske imovine (fideicomissa), ženitbeni ugovori, renuncijacije, zapisnici prisega tajnih savjetnika i dekreti ob imenovanju njihovu (vidi napred: glava države).

Njemu su podčinjeni t. zv. c. i kr. misije i konsulati u inozemstvu, kućni dvorski arkiv i konsularna akademija (zavod za naobrazbu za izvanjsku diplomatsku i konsularnu službu).

Diplomatsko zastupanje prinadleži poslanicima (les employés diplomatiques), a to su prema odredbama bečkog kongresa g. 1815. 1. poklisari (ambassadeurs, Botschafter), kao poslanici I. reda, koji osobno obće s dvorom, gdje su akreditirani; 2. poslanici II. reda izvanredni te opunomoćeni ministri; 3. ministri residenti (poslanici III. reda); 4. privremeni zastupnici na ispražnjenim mjestima kao poslanički poslovodje; napokon 5. diplomatički agenti, kao zastupnici države kod polusuverenih država. Taj naslov dobivaju obično dotični glavni konsuli. Poslanici (i obitelj) uživaju exteritorialitet t. j. neodvisnost od državne vlasti tudje države.

U djelokrug austroug. konsulata spada: političko izvješćivanje i nadziranje državnih ugovora u trgovačko političkom smjeru, obavljanje bilježničkih i sudačkih funkcija ter vodjenje matičnih knjiga glede pripadnika austrougarskih, izkazivanje osobnoga stališa, dopisivanje sa središnjim i zem. oblastima, c. i kr. misijama i trgov. korporacijama, davanje obavjesti na gospodarskom polju, konsularna zaštita sunarodnjaka, podupiranje i odašiljanje državnih oskudnih pripadnika u domovinu. Konsulati su zvani, da spriječe lakomno izseljivanje, izposluju pravo ubožko u parbenim poslovima i podupiru pravne zahtjeve svojih državljana. Dalje spada njima u djelokrug izposlovati patente, obrtne dozvole i kućarske knjige, posredovati kod pravnih prijepora, iznimno podjeljivati nove putovnice (vidi zak. čl. VI.—1903. zajed. sab. o putovničkom poslu § 8), vidirati svjedočbe za carinski promet, rukovati ostavinskim razpravama u inozemstvu preminulih državljana, posredovati i uručivati dostavu u vojničkim poslovima,

Digitized by Google

sudjelovati kod stavnih povjerenstva i kod uhićenja u inozemstvo pobjeglih zločinaca.

I u brodarskim poslovima sudjeluju, da zaštite interese svoje države, i da se zaprieči robstvo. U tu svrhu im pripada nadzor nad mornarima, što se nalaze na brodovima njihove države.

Konsularska sudbenost uredjena je zak. čl. XXXI.— 1891. zaj. hrv. ug. sabor (sb. 1891. br. 71), [2]) a naredba ministra vanjskih posala od 30. srpnja 1897. govori ob ustrojstvenim uredbama. Vrhovno sudište utemeljcno je u Carigradu.

Konsularni su činovnici glavni konzuli, podkonzuli, konzularni attaché-i agenti i urednici (tumači, (dragomani) tajnici, oficijali i kancelari), a imade i počastnih funkcionara imenovanih iz trgov. striša. S inozemnim državama postoje posebni konsularni ugovori. [1])

B. C. i kr. zajedničko ministarstvo rata (u Beču) kao središnja vrhovna oblast za zajedničku vojsku i pomorstvo s ratnim ministrom na čelu; uz posebni pomorski odjel sa (s admiralom) i vrhovno vojno sudište. U Austroug. monarkiji imade 16 vojnih zbornih okružja.

Ratna mornarica imade dva okružja, na čelu lučki admiral u Pulju i okr. pomor. zapovjedničtvo u Trstu. Za djelatne vojne osobe postoje u kz. stvarima posebni vojni sudovi i zakon. Sud imade tri molbe: 1. garnizonski sudovi; 2. više i 3. vrhovno sudište (u Beču). Sudci su auditori.

C. C. i kr. zajedničko ministarstvo financija (u Beču) upravlja zajedničkim financ. poslovima, zajedn. visećim dugom, državnom i zajedn. središnjom blagajnom.

To ministarstvo predlaže delegacijama zaj. proračune i račune, rukovodi quotne prinose obiju državnih pola, doznačuje zajednički ratni trošak, razdjeluje prihod carine, uobće vodi račun o zajed. prihodima i izdatcima.

---

[1]) Diplomatički su zastupnici providjeni (te se izkazuju) „creditivom, konsuli „patentom“ (lettre de provision).

[2]) Vidi zak. čl. LVII.-1897. zaj. hrv. ugarskog sab. (sb. 1897. br. 69. Preinake u zakonskom članku XXVI.-1901. zaj. sab. O konsul. pristojbama banska nar. 2. trav. 1902. br. 2924 (sb. 1902. br. 21.) nar. min. trgovine od 15. lipnja 1902. br. 1816. (sb. 1902. br. 51) o konzul. sudb. postupku; nar. min. od 19. pros. 1902. br. 4944. dozvoljena konsul. sudbenost u zem. stvarima ugar. državljana (sbor. 1908. br. 5) i nar. min. od 15. rujna 1904. br. 4069 nadopunj. glede konsular. postupka u ostavinskim stvarima (sb. 1904. br. 52.) Godine 1910. po zakonarstvu učinjene ustanove nisu još proglašene.

Digitized by Google

Podčinjeni su mu i c. kr. zaj. središnja blagajna, jedan račun. odjel, arkiv postojavše dvorske komore i artistički atelier za izradjivanje drž. nota(„o kontroli drž visećih dugova" vidi zak. čl. XLVI.—1868. zaj. sab. sb. 1869. br. 6.).

Zaj. ministarstvu financija (u Beču) bude povjerena i uprava okupiranih odnosno sada anektiranih zemalja Bosne i Hercegovine zak. čl. VI.—1880. zaj. sab. (sbor. 1880. br. 41.) temeljem berlin. ugovora od 13. srpnja 1878. [1])

Navedena tri ministarstva čine zajedničko drž. ministarstvo Ob ustavnoj odgovornosti i funkcijama navedeno je potrebno u ustavnom dijelu.

Kontrolu nad zajed. novčanim rukovanjem obavlja zajednički od ministarstva neodvisni vrh. računarski dvor.

II.

Zajednički poslovi ugarsko-hrvatski.

Jur često navedenim nagodbenim zakonom od godine 1868. ustanovljeno je, da glede svih onih poslova, koji su zak. čl. XII. 1867. (austro-ugarska nagoda) i ug. hrv. nagodom svim zemljama krune ugarske izjavljeni zajedničkima, izuzevši u § 10. navedene (obrt, kućarenje, družtva, kojim nije svrha dobitka, putni listovi, redarstvo nad inostranim, državljanstvo), vodi središnja vlada [2]) u Budimpešti izvršbu po vlastitim svojim organima takodjer u kraljevinama Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji. Ona ima nastojati, da u obsegu kraljevina Hrv. Slav. i Dalmacije postupa sporazumno s autonomnom vladom tih kraljevina, a odgovorna je zajedn. hrvatsko ug. drž. saboru, na kojem su zastupane i kralj. Hrvatska i Slavonija.

Stoga imade autonomna hrvatska vlada podpomagati središnju vladu, dapače u koliko ona nebi imala vlastitih organa, i njezine odredbe neposredno izvršivati.

U poslovima zajedničkim dakle (osim u § 10. nagode navedenih, glede kojih pripada izvršba hrvatskoj autonomnoj vladi), vrhovna je zajedn. upravna oblast kr. ugarsko ministarstvo[3]). Ustrojeno je odnosno utemeljeno je zak. čl. III. 1847./8. „o sastavu ug. ne-

[1]) God. 1908 provedena je aneksija tih zemalja, te su sada Bosna i Hercegovina posebno ustavno uredjeno upravno područje austro-ugarske monarkije.

[2]) Pravi je izraz: zajednička vlada (§ 58. nagode)

[3]) U § 2. zak. čl. II.—1869. „ob ustrojstvu hrv. slav.-dalm zem. vlade" stoji: „zajedn. ministarstva ugarsko-hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga".

Digitized by Google

odvisnog odgovornoga ministarstva“ uz preinake, sadržane u zak. čl. VIII.-1867. zaj. sab. (sb. 1869. br. 6.) i zak. čl. XVIII.-1889. zaj. sab. (sb. 1890. br. 12); ministre imenuje Njeg. Veličanstvo kralj.

Ministarstvo sačinjavaju: ministar predsjednik, ministar na Prev. dvoru (a latere — bez listnice — u Beču), ministar unutarnjih poslova, ministar financija, ministar trgovine (prije za javne radnje i komunikacije), ministar poljodjelstva (prije za poljodjelstvo, obrt i trgovinu), ministar za bogoštovje i nastavu, ministar pravosudja, ministar za zemaljsku obranu i ministar za Hrvatsku. Ministri unut. poslova, za bogoštovje i nastavu ter pravosudja nemaju zajedn. ug. hrv. agenda, jer je Hrvatska u tim poslovima autonomna u zakonodavstvu i upravi, jer su zajednički[1]) obzirom na zajedničke agende ministar predsjednik, ministar financija, trgovine, poljodjelstva, za zem. obranu, a donijekle i ministar na Previšnjem dvoru.

Zastupanje interesa kraljevina Dalmacije Hrvatske i Slavonije prinadleži Dalmatinsko-Hrvatsko-Slavonskom ministru bez listnice, koji je član ukupnoga minist. vijeća i odgovoran zajedničkomu saboru. On ima biti svezom izmedju Njeg. Veličanstva i autonomne hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade (vidi „ustav“).

Zakonskim člankom XVIII.-1870. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1870. br. 39.) ustrojen je državni računarski dvor za prigledbu državnoga duga (nadzor) državnih izdataka i primitaka (računovodstvo) kao od ministarstva neodvisni samostalni organ. Nutarnje uredjenje, poslovni red i djelokrug njegov označen je zak. čl. LXVI.-1880. zaj. hrv. ug. sabora (sb. 1881. kom. VIII. br. 22.), odnosno zak. čl. XXXIII.-1907. zaj. hrv.-ug. sabora (sbor. 1907. br. 79.). Predsjednik uzporedjen je ministrima.

Ministru trgovine podredjen je zak. čl. XXXV.-1897. zaj. hrv. ug. sabora (sb. 1897. br. 90.) ustrojeni kr. ug. središnji statistički ured radi sabiranja statističkoga materijala i očevidnosti svih podataka glede odnošaja javnoga interesa za sve zemlje krune Ugarske; izuzimaju se ipak statistički podatci, što ih u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji zemaljska vlada sabire po svom zemaljskom statističkom uredu za svrhe autonomnoga zako-

---

[1]) Zajed. ministarstva nose naslov „kr. ug.“ Zapravo i u smislu ustanova nagode imala bi se zajedn. ministarstva u izvršivanju zajedničkih ug hrv. poslova, nazivati „kr. ug.-hrvatska“ obzirom na djelokrug

Digitized by Google

narstva i uprave te takove šilje na porabu središnjemu statističkomu uredu.

U slijedećem bit će pobliže prikazan djelokrug zajedničkih ministarstva (hrv.-ug.) i njihovih organa na području kralj. Hrv. i Slavonije.

a) Kr. ugarsko (ug.-hrv.) ministarstvo za zemaljsku obranu.

To je ministarstvo središnja (zajednička) vrhovna oblast za ugarsko (ugarsko-hrvatsko) domobranstvo i pučki ustanak, a u njegov djelokrug spadaju i svi zajednički poslovi vojske u području zemalja krune ugarske. Tomu ministarstvu podredjeno je i u vojničkim i osobnim poslovima kr. ugarsko i hrvatsko slavonsko zemaljsko oružničtvo. Na čelu stoji ministar s državnim tajnikom. Imade predsjednički ured i 18 sekcija sa pomoćnim uredima i pomoćnim organima, košto su: predstojnik častničkoga sbora, vrh. (chef) liječnik i nadzornik oružničtva

Zak. čl. V. g. 1890. (sb. 1890. br. 32.) [1]) zaj. hrv.-ugarskoga sabora uredjeno je kr. ugarsko domobranstvo, kao dio oružane šile, zvano na podupiranje zajedničke vojske i unutarnju obranu u vrijeme mira, iznimice za uzdržavavje reda i sigurnosti.

U kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji službeni je jezik domobranstva hrvatski, zastava sa početnim slovima previšnjeg imena nosi grb ugarske države odnosno zajednički grb sa sjedinjenim bojama kralj. Hrvatske Slavonije i Dalmacije (hrv. trobojnicu).

Na čelu domobranstva stoji vrhovni zapovjednik. Područje zemalja krune ugarske, razdijeljeno je na sedam okružja; od tih je za Hrvatsku i Slavoniju kr. ug. VII. zagrebačko hrvatsko slavonsko domobransko okružje.

Domobranska okružja razdijeljena su na popunitbena zapovjedničtva. okružni zapovjednik jest podmaršal ili general. Njemu su pridijeljeni vojnički odsjek, pučko ustaški odsjek, odsjek intendancije, pravosudni izvjestitelj (auditor) i zdravstveni šef.

Pučki ustanak se sazivlje na zapovjed Njeg. Veličanstva nakon saslušanjâ ministarskoga vijeća putem ministra za zemalj. obranu, ako prijeti ili je buknuo rat; upotriebljuje se redovito unutar granica zemlje, — izvan toga samo posebnom dozvolom zakonodarstva Službeni jezik je u Hrvatskoj i Slavoniji hrvatski i uobće propisi su istovjetni kao i kod domobranstva.

---

[1]) Vidi i zak. čl XXXV.—1891. zaj. sab (sb. 1892. br. 9.).

Digitized by Google

Domobr. kazn sudbenost vrše kr. ug. domobranski okržni sudovi s auditorskim osobljem.

Glede oružničtva, koje je podredjeno u vojnim poslovima ug. minist. za zemaljsku obranu, slijedi pobliže kod zemalj. ustrojstva pod naslovom „oružničtvo“ na str. 90.

b) Kr. ug. (kao zajedničko ug.-hrv.) ministarstvo financija. U njegov djelokrug spadaju svi poslovi državnoga kućanstva zemalja krune ugarske, dakle državno novčarstvo, dugovi, vjeresija i porezi (izravni i neizravni, kao drž. potrošarine), biljegovina, pristojbe, monopoli (duhana, lutrija, baruta, soli), te pošto su financijalni poslovi zajednički ug.-hrvatski, to taj ministar prema nagodbenom zakonu vodi u kralj Hrv. i Slavoniji izvršbu glede izr. i neizr. poreza, biljegovine i taksa, uobće drž. dohodaka (imenuje i zajedničke činovnike).

Autonomno naše računovodstvo imade posljedak računa priobćivati ministru financija radi podpunoga sastavka fin. podataka, dočim je inače samo podredjeno auton. hrv. vladi, koja ipak ima u pogledu osiguranja i ućerivanja državnih prihoda svom pripravnošću podupirati zaj. ministra financija.

Podredjeni su tomu ministarstvu:

1. Kr. fin. ravnateljstva. Zak. čl. XXVIII. 1889. zaj. ug.-hrv. sab. (sb. 1889. br. 55), uredjena odnosno preustrojena je financijalna uprava, napose uredjena su kr. financ. ravnateljstva.

Taj je zak. članak djelomice preinačen zak. člankom XI.-1909. zaj. ug.-hrv. sab. „o rukovanju javnih poreza“, napose u pogledu djelokruga fin. ravnateljstva, upr, odbora i sudjelovanja upravnih činovnika [1])

U sjedištu svake županije ustrojeno je kr. fin. ravnateljstvo, dočim su nadzorni značaj i djelokrug kr. fin. ravnateljstva u Zagrebu (vidi br. 22 nagodbenoga zakona 1868.) ostali netaknuti, te ministar vrši exekutivnu vlast glede izravnih i neizravnih poreza, dohodarstva, biljega, taksa i pristojba te držav. dobara putem financ. ravnateljstva u Zagrebu.

Predstojnike financ. ravnateljstva imenuje kralj na predlog ministra.

U glavnom odredjuje fin. ravnateljstva odnosno rukuju poslove oko razpisivanja, knjiženja, oprosta, odpusta, uplate, ovršnoga

[1]) Ovaj zakon nije jošte na snagu stao.

Digitized by Google

utjerivanja poreza, odredjuju godimice temeljem naredbe ministra financ. predradnje za odmjerivanje pojedinih vrsta poreza, razpisuju godimice zemljarinu sumarno polag općina, a polag stavaka individualno porez na kamate i rente i vojnu taksu, a od slučaja do slučaja odpremni porez i putem odbitka ubrani rentovni porez; odredjuju individualni razpis zemljarine, kućarine i poreza na puške; postupaju oko kontroliranja porezov. rukovanja i reklamacija, ustanovljuju oproste porezne ter odpuste u slučaju elementar. nezgoda itd; uobće djelovanje se fin. ravnateljstva proteže na sve grane financ. uprave izuzevši poslovni krug katastr. nadzorničtva, punciranje, taoničtvo, fabrikaciju duhana, lutrije, strukovna pitanja pogranične carine i poslove što se odnose na državni imutak — osim u slučaju posebne naredbe ministra. Financijalna ravnateljstva kontroliraju obć. i jurisdikc. organe u pogledu obavljanja poreznog poslovanja.[1])

I žup. upravnom odboru (grad. upravnom odboru) dodijeljen je posebni djelokrug u financ. i poreznim stvarima. On bdije, da financ. ravnateljstvo postupa po postojećim propisima te može u javnoj sjednici zahtijevati razjašnjenja; odredjuje odpis neutjerivih porezov. dugovina do iznosa 200 K, a preko toga predlaže ministru financija na odluku, odlučuje glede uporabe odgovornosti proti obć. organim i radi zanemarenja utjerbe poreza i glede odgovornosti fin. ravnatelja (globe, odštete — putem karnostn. povjerenstva). Upravni odbor vrši i pravo prizivne oblasti:

a) glede izravnih poreza (osim tecivarine i dohodarine, što spada pred opotražno povjerenstvo);

b) Glede globa odmjerenih u okviru izrav. poreza i inih odluka financ. ravnateljstva u predmetima izrav. poreza, poreznih i pristojbenih odgoda kao i nametnuća poreza na vino i potroša-

---

[1]) Zakoni o porezima jesu:

I. Izravni porezi:

Zemljarina zak. čl. VII.-1875., XI.-1881., XXII.-1885. o očevidnosti zemljar. katastra, V.-1909. o izpravku zemlj. katastra i ustanovljenju postotka zemljarine; **kućarina** zak. čl. VI.-1909.; **porez na kamate i rente** zak. čl. VII-1909.; **obća tecivarina** §. 14. i 15. zak. čl. IV.-1893., VII.-1900., XI.-1902. V.-1908., VIII.-1909.; **tecivarina družtva obvezanih na javno polaganje računa** zak. čl. IX.-1909.; **dohodarina** zak čl. X.-1909.; **rudarski porez** zak. čl. XXVII.-1875., XLIX.-1899. (pogodnosti domać. obrtu) i zak. čl. XIV.-1885. **porez na puške i lov** zak. čl. XXIII.-1883.; **porez ne odpremu i vožnju** zakon. čl. XX-1875., XIV.-1887.; **vojno-oprostna taksa** zakon. čl. XX.-1880. IX.-1883. (zak. čl. VII., VIII., IX. i X.-1909. nisu još stali na snagu).

Digitized by Google

rine. Navedeni djelokrug prenešen je zak. čl. XI-1909. zajedničkog ug. sab. na porezno povjerenstvo uprav. odbora, (Sastoji od 5 biranih članova upravnog odbora i dva zamjenika pod predsjedom podžupana odnosno gr. načelnika.) nu taj zakon još nije stao na snagu.

Proti odlukama financ. ravnateljstva ide priziv stranom na upravni odbor, stranom na ministra financija, a stranom na upr. sudište.

Proti odlukama uprav. odbora (po novom zakonu i poreznoga povjerenstva upr. odbora) ide priziv stranom na upravno sudište (gdje zakoni osiguravaju pravo tužbe), stranom na ministra financija.

Veliki župan, odnosno podžupan, može uz odgodnu moć proti zaključku upr. odbora prizvati i stvar predložiti ministru.

Veliki župan imade pravo nadzora nad fin. ravnateljstvom, nu predgledbu može obaviti samo osobno (z a m j e n i k n e). Vidi o tom i „uprava u županijama".

Municipalni činovnici i u obće upravni činovnici imadu podupirati financ. oblasti i organe u prilog osiguranja državnih prihoda.

Narušaji s m j e r a j u ć i n a o š t e ć e n j e e r a r a kazne se sudbenim putem.

U djelokrug financ. oblasti spada, da nakon razjašnjenja stanja stvari, nakon obave iztrage i ustanovljenja iznosa štete, odrede tečajem iztrage do visine iznosa štete, ovrhu do osiguranja i takovu dadu ovršiti po upravnim oblastima u smislu propisa, što postoje glede osiguranja javnih poreza.

Na kažnjenje iztragom ustanovljenih dohodarstvenih narušaja nadležni su u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji postojeći f i n a n-

---

II. Neizravni porez (potrošarine i dohodarstvo):

Porez od žeste i namet na taj porez zak. čl. XX.-1899., XXI.-1899. XXIV.-1899., IX.-1900. (razdioba kontigenta) XIII.-1901.; **porez na pivo i namet na isti** zak. čl. XIX.-1899., XXIII. 1899.; **porez na šećer** zak. čl. XVIII. i XXI.-1899., II.-1903.; **porez od mineralnog ulja** zakon. čl. XVIII.-1882., XIV.-1896. i XV.-1896.; **porez na piće vina** zakon. čl. XV.-1892., XVIII. i XXXV.-1895., XXXVIII.-1895.

III. Državni monopoli i dohodar. soli.

O marvinskoj soli (uz sniženu cijenu) zak. čl. XI.-1868., XXIII.-1904.; **duhan** (odkup) zakon. čl. XIV.-1868., IV.-1876., XLIV. 1887.; **točenja pića** XXXV.-1888., XXV.-1899.

IV. Pristojbe, biljege i pristojb. jednačak zak. čl. XLV.-1887.

Digitized by Google

cijalni sudovi temeljem zak. čl. LXIV-1871. zaj. ug.-hrv. sab. Nadležnost njihova proteže se na sve dohodarstvene prekršaje (povrede zakona o izravnim i neizravnim porezima, o dohodarstvima, potrošarinama i pristojbama, u koliko povreda zakona povlači za sobom kazan.[1]

Utok ide na viši financijalni sud.

Fin. sud I. molbe može kazan globe pretvoriti u zatvor osim u stvarima vojno-oprostne takse i poreza na puške i lov, gdje to spada u djelokrug upr. odbora na predlog fin. ravnateljstva.

Za dohodarstvo duhana (drž. monopola) postoji u Budimpešti središnje ravnateljstvo, kojemu su podredjena nadzorničtva za odkup, uredi sa uzornim naseljima i ravnateljstva tvornice duhana (u Zagrebu i Senju).

Za lutrijske poslove napose državnu razrednu lutriju i nadzor nad dobrotvornim lutrijama postoji posebno lutrijsko ravnateljstvo (u Budimpešti).

Kovanje novaca obavlja kovnica u Kremnici, glavni ured za izpitanje nalazi se u Budimpešti za punciranje postoje posebne postaje pod nadzorom glavnoga ureda.[2])

2. Državna računovodstva.

Svakomu fin. ravnateljst pridijeljeno je državno računovodstvo u smislu zak. čl. XX.—1897. zaj. hrv. ugar. sabora (sb. 1897. kom. XV. br 66). glede računov. kontrole odgovorno samo ministru. Njemu naročito prinadleži izvješćivanje, računovodstvena pomoćna služba, obredjenje, sastavljanja statist. izkaza, knjiženje, cenzura, inkontriranje, blag. obistinjenje, sastavak godišnjih praeliminara, popisa o rukovanju zaostataka i izkaza o novčanom rukovanju.

3. Državna blagajna i porezni uredi.

Istim zakonom uredjene su državne blagajne i porezni uredi. Za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju postoji kr. drž. blagajna u Zagrebu.

---

[1]) Za manje prekršaje (gdje nije nakana prikrate) nadležni su fin. ravnatelsjtva i carinare. Proti njihovim osudama ima priziv na upr. odbor u stvarima izr. poreza inače na ministra financija, u prekršajima proti porezu na puške i lov ima i mjesta pritužbi na upr. sudište.

Novčane kazni odmjerene po kr. financ. oblastima radi manjih narušaja nemogu se redovito pretvoriti u kazan zatvora, osim ako je prekršaj počinjen proti zak. o vojn. taksi, porezu na puške i lov, predoznačenja potrošarine, porezu na sador, pivu, žestu i točenje pića.

[2]) Druga drž. pola imade kovnicu u Beču.

Digitized by Google

Njoj prinadleži rukovanje državnog imetka, provadjanje i zaračunavanje primitka i izdatka napose blagajničko obistinjenje, rukovanje novaca, računovodstvo i polaganje računa.

Neposredno kr. financ. ravnateljstvu podredjeni su kr. porezni uredi (u gradovima gradski porezni uredi) a posredno kr. ministru financija; posluju u prvom redu kao državne blagajne za listinu financija i ine listnice zaprimanja i izdanja, a polažu o tom račun. Oni su okružna skladišta biljega, rukuju financijalnima polozima i erarskima globama. U promet austro-ugarske banke nepovučeni porezni uredi mogu prema novčanoj zalihi poput mjenjačnih blagajna radit i vrše na polju državne vjeresije prenešene poslove, odkupljuju kupone i t. d. Njima naročito prinadleži knjiženje i očevidnost izravnih poreza po občinama, preuzimanje drž. daća, neposredno (od veleporezovnika) i posredno (od občina), uobće rukovanje, preuzeće, pohranjenje novaca, vrijednosti i materijala (depoziti jamčevine).

Naputak za porezne urede izdan je okružnicom kr. ug. ministra financija od 2. lipnja 1898. br. 26.856. (finančij. vijestnik za Hrv. i Slavoniju 1898. br. 7.)

Za rukovanje javnih poreza mjerodavne su ustanove zak. čl. XLIV.-1883. (sb. 1883. br. 69), napose ustanove z. čl. XXVIII.-1889. zaj. hrv.-ug. sab. (sb. 1889. br. 65.) Zak. čl. XI.—1909. zajed. ugar.-hrvat. sabora „o rukovanju javnih poreza“ još nije stupio na snagu.

4. Carinski i solarski uredi.

Prema ustanovama zakonskog čl. LIV-1907 odn. XII-1908. (Vidi na str. 27.) sačinjava cijelo državno područje austrougarske monarkije, dakle kraljevine krune ugarske i ostale zemlje i kraljevine Njeg. Veličanstva jednu jedinstvenu carinsku i trgovačku granicu. Pobiranje i upravljanje carina pridržano je vladama obiju drž. pola u granicama njihovih državnih područja.

Godine 1872. odijeljeni su carinski poslovi posve od poreznih i oživotvoreni kr. carinski uredi (carinare) kao posebni organi za odmjerivanje i pobiranje carinskih pristojba kao i vršenje carinskoga postupka na carinskim linijama ili u blizini istih.[1])

Nadzor nad takovima vode nadčinovnici glavne carinare u Budimpešti.

---

[1]) Vidi Kocijan: financ. zakonoslovlje Osijek 1889. Smrekar: prir. II. str. 585.

Digitized by Google

Carinski su uredi **glavni i nuzgredni**. Glavni na granici i unutar carin. područja, nuzgredni neposredno na carinskoj liniji, a mogu biti i izpostave (aviso i najavne postaje).

Pošto je dohodarstvo soli u zemljama krune Sv. Stjepana, državni monopol, to postoje **posebni kr. solarski uredi** (u Osijeku, Okučanima, Terezovcu i Županji) radi rukovanja, prodaje i zaračunanja solskih pošiljaka. Nu te agende vrše i nekoji carinski uredi.

5. **Financijalna straža.**

Izključivo na razpoložbu financ. oblasti i podredjena financ. ravnateljstvu jest **kralj. financijalna straža**, kojoj je zadaća da zapriječi kriomčarenje i povriede financij. zakona i propisa, da pronadje prekršitelje i ustanovi protuzakonito ili protupropisno postupanje izvršujućih financijalnih ureda i organa i da ih privede uredovnomu postupku. Na poziv nadležne oblasti pomaže i izvršivati odredbe namijenjene javnoj sigurnosti.

Poslove što se odnose na smještenje financ. straže ter poslove osobne i gospodarstvene glede takove, obavlja fin. ravnat., u gremiju kojega ureduje nadpovjerenik fin. straže kao izvjestitelj, a neprekidni nadzor vrše u gremiju ministarstva financija poslujući i nadnadzornici.

Financijalna straža jest javna straža, uniformirana i oboružana, a javne oblasti upravne, sudbene i vojničke imadu carinskim činovnicima i financijalnoj straži na zamolbu biti u pomoć.

Fin. straža razdijeljena je na razdjele. Na čelu razdjela je nadstražar ili prigledník, (spadaju u stališ momčadi); više razdjela čine povjerenički kotar.

Nadstražare ili prigledníke imenuje financ. ravnateljstvo, povjerenike, nadpovjerenike i središnje nadzornike ministar financija, a nadnadzornike, u koliko su istodobno ministar. tajnici, Njegovo Veličanstvo.

Za polučenje mjesta nadstražara, prigledníka i povjerenika, propisan je poseban ustmeni i pismeni ispit.

U pogledu obranbene dužnosti podpada financ. straža ustanovama obranbenoga zakona.

Glede porabe oružja sadržaju propisi stroge i točne ustanove. Načelno se oružje smije samo upotriebiti 1.) kao sredstvo obrane u slučaju navale, 2. da se svlada siloviti odpor proti vršenju službe.

Digitized by Google

Propisi o ustrojstvu i službi kr. financijalne straže izdani su posebno u sbirci izdanoj god. 1895. od kr. ug. financ. ministarstva.

Valja još spomenuti instituciju „državnih ovrhovoditelja“, kao državnih organa, za provedbu ovrha za državne daće, naime izravnih i neizravnih poreza, pristojba i erar. tražbina te inih dugovina, koje se imadu pobirati načinom izravnih poreza. Imenuje ih prema §. 83. zak. čl. XVIV.-1883. zaj. hrv.-ug. sabora ministar financija u svojstvu privremenih činovnika (porez. oficijala) sa stalnom plaćom, nakon 3 godine službe definitivno.

Ovrhovoditelji ne smiju preuzimati novaca.

Kao sud nad financ. upravom postoji zak. čl. XXVI.-1896. X-1907. zaj. hrv. ug. sabora ustrojeno upravno sudište. Upravno sudište ima upravni i financijalni odjel. [1])

6. Ravnateljstvo erar. pravnih posala.

Pravno zastupanje državnog erara u obsegu kraljevina Hrvatske i Slavonije spada na kr. ravnateljsvo erarskih pravnih posala sa sjedištem u Zagrebu.

Ono je podčinjeno neposredno predsjedničtvu kr. financ. ravnateljstva u Zagrebu po značaju i djelokrugu, što mu pripada prema §. 22. nagodb. zakona i 38. zak. čl. XXVIII-1889. zaj. hrv. ug. sabora „o preinačenju ustrojstva financ. uprave“, a posredno kr. ug. zajedničkomu ministru financija.

Službeni mu je naputak izdan naredbom kr. ugarskog ministarstva financija od 5. studena 1894. br. 31749. (vidi nar. bana kralj. Hrvatske Slavonije i Dalmacije od 17. ožujka 1895. br. 2824. pravos. sb. 1895. br. 22).

U djelokrug kr. ravnateljstva erarskih pravnih posala spada:

1.) pravno zastupanje države pred sudb. i upr. oblastima, izuzevši poslove, glede kojih je to zakonom ili naredbom inim organima povjereno;

2.) na poziv ministarstva i inih državnih vlasti ili ureda, davanje pravnih mnienja glede državnog imetka.

3.) na temelju reciprociteta zamjeničko zastupanje oblasti kraljevina i zemalja zastupanih u carevinskom vijeću u pravnim poslovima, što spadaju u djelokrug c. i kr. financ. prokuratura, kada te oblasti to zamole;

4.) sudjelovanje kod pravnih poslova i sastavka izprava odnosećih se na državni imetak i to na poziv nadležnih oblasti.

---

[1]) Vidi o tom pobliže na str. 13.

Digitized by Google

Na državni imutak spadaju svi državni porezi, daće, prihodi, regali, tvornice, gospoštije (domaene) državne šume, zgrade, i ini nepokretni imetak i prava države, ošastna prava (kaduciteti pripadajući fiscusu), zavodi i poduzeća pod upravom držav. organa, državne i zemaljske medje, napokon patronatska prava državnih gospoštija.

Na čelu ureda stoji ravnatelj (pravni nadsavjetnik).

U karnostnim poslovima osoblja toga ravnateljstva nadležno je u smislu jur citiranog zak. čl. XVIII.1889. „o preinačenju ustrojstva financijalne uprave" u krilu zagrebačkoga financijalnoga ravnateljstva ustrojeno karnostno povjerenstvo, kojemu je član ravnatelj, ako se tiče ravnatelja, izaslanik ministra financija.

7. Nadzorničtvo za očevidnost zemljarine i katastralnu reambulaciju.

Za provedbu i nadziranje poslova oko izvidjenja promjena u zemljarinskom katastru, koje se temeljem uredjenja obavljenih u smislu zak. čl. VII.-1875. zaj. hrvatsko-ugar. sabora „ob uredjenju zemljarine", (sb. 1875 br. 22) [1]) moraju držati u evidenciji, postavljeni su prema ustanovam zak. čl. XXII-1885. zaj. hrv. ug. sabora (sb. 1885. br. 41) „ob očevidnosti zemljarinskos katastra", posebni državni organi.

Navedenomu je zakonu svrha, da bude rukovanje zemljarine sustavno i da odgovara točnoj očevidnosti radi pravednoga oporezovanja.

U smislu toga zakona ustrojeno je kr. nadzorničtvo za očevidnost zemljarine i katastralnu reambulaciju sa sjedištem u Zagrebu, a njemu su podredjena dva kr. nadzorničtva zemaljske katastralne izmjere naime za Hrvatsku i Slavoniju, za obavu tehničkih radnja.

Nadzornici za očevidnost zemljarine podredjeni su neposredno ministru financija.

Nadzorničtvo katastr. reambulacije vrši u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji agende u zakonu navedenog lokalazujućega katastralnoga nadzorničtva. Ono imade na čelu nadzornika; tajnik, pomoćni tajnici i

---

[1]) U svrhu polučenja bolje razmjernosti u zemljarini odredjen je temeljem naved. zakon. članka izpravak zemljarinskog katastra zak. čl. V.—1909. zaj. ug.-hrv. sab. kojim se ustrojiti imadu župan. i grad. zemljar. povjerenstva (izabrana po žup. skupštin).

perovodje podjedno su lokalizujući procijenbeni povjerenici dotično povjerenici katastralne reambulacije.

Za provedbu zak. čl. XXII-1885. zaj. hrv. ug sabora izdan je naputak nar. min. fin. od 18. srpnja 1885. br. 45.055.

8. R u d a r s k o s a t n i č t v o.

U r u d a r s k i m p o s l o v i m a (kao zajedničkim po §. 9. hrv. ug nagode od 1868) za koje je u krijeposti još rudarski zakon od 23. svibnja 1854 (zem. vladin list 1854. XXI. br. 215) postoji u smislu §. 225. toga zakona k r. r u d a r s k o s a t n i č t v o u Zagrebu, kao prvomolbena rudarska oblast s rudarskim satnikom na čelu (uz njega rudar. prisežnik i dva oficijala). Utemeljeno je g. 1859. naredbom min. fin. od 24. svibnja 1859. (zem. vl. list 1859. XI. br. 79) temeljem ces. naredbe od 13. rujna 1858. (zem. vl. list 1858. razr. I. kom. XXIII. br. 162) kojom se za svukoliku monarkiju ustanovljuje ustrojstvo vlasti rudarskih.

Naredbom. kr. ug. ministarstva za poljodjelstvo, obrt i trgovinu od 9. ožuj. 1872. br. 2530 (naredba kr. hrv.-slav. dalm. zem. vlade, odj. unut. od 19. travnja 1872. br. 3618) povjereni su svi poslovi rudarski. kr. rudar. satničtvu u Zagrebu. Proti odlukama njegovim ide utok na ministarstvo (sada financija) kao rudarskoj oblasti druge i zadnje molbe, kojemu je rudarsko satničtvo podredjeno od g. 1889.[1])

C) K r. u g. (z a j e d n i č k o u g. h r v.) m i n i s t a r s t v o t r g o v i n e.

Godine 1889. nastala je promijena u djelokrugu i naslovu ministarstva za poljodjelstvo, obrt i trgovinu ter ministarstva za javne radnje i komunikacije; prvo pretvoreno i dobilo je naslov i djelokrug ministarstva poljodjeljstva, a potonje naslov i djelokrug ministarstva trgovine.

U djelokrug toga ministarstva spadaju poslovi obrta i trgovine, prometa i prometnih uredjaja (pošte, brzojavi telefon, željeznice, brodarenje) statistika prometa, mostovine, kućarenje, baždarenje, banke, zalagaonice, povlastice na izume, zaštitne biljege, trgovač. obrtničke komore, poslovi konsularni i pomorski, poslovi statističkog, ureda, burze, zavodi za vjeresiju i osiguranje i autorsko pravo. Kao savjetujući organi ministra trgovine su zem. obrtno vijeće ustrojeno zak. čl. YLIV.-1907. zaj. ug.-hrv. sab. (sb. 1907. br. 95) gdje su i trg.-obrt. komore zastupane, te zem. prometno

---

[1]) Vidi Smrekar prir. II. str. 700.

Digitized by Google

vijeće po zakon. čl. XXXVI.-1907. zaj. ug.-hrv. sabora (sb. 1907. br. 89.) u pitanjima komunikacija.

Prema tome su i uredi, putem kojega to ministarstvo u smislu §. 43. nagodbenog zakona vodi izvršbu u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji, podredjeni tomu ministarstva kano zajedničkomu, tako ipak, da ono u tim kraljevinama postupa sporazumno sa autonomnom hrvatskom vladom.

Samo glede obrta i kućarenja pridržana je exekutiva autonomnoj hrvatskoj vladi (po §. 10. nagodb. zakona), dok je samo zakonarstvo u tim predmetima zajedničko.

Podredjeni su mu organi:

1. Poštansko i brzojavno ravnateljstvo te podredjeni mu uredi Po §. 9. nagodb. zakona spadaju poslovi pošte i brzojavi medju zajedničke te su u zemljama krune ugarske za neposredno vodjenje poštarskih i brzojavnih (sada i telefonskih) agenda ustrojena „kr. poštanska i brzojavna ravnateljstva".

Takovo postoji u Zagrebu za područje kraljevina Hrvatske i Slavonije.

Kako je jur spomenuto, glede zajedničkih poslova službeni je jezik i u tim poslovima po §. 57. nagodbenog zakona unutar granica kraljevina Hrvatske i Slavonije hrvatski, nu žalibože ova se ustanova zakonska neprovadja dosta strogo, osobito kod tiskanica i službenih saobćenja.

Djelokrug poštanskoga i brzojavnoga ravnateljstva označilo je ministarstvo za javne radnje i komunikacije pod 30. lipnja 1887. br. 2429 i ministarstvo trgovine 22. svibnja 1896. pod br. 81.300.

Na čelu ravnateljstva stoji ravnatelj, a njemu uz bok konceptualno i municipularno uredsko osoblje. Ravnateljstvu pridijeljeno je računovodstvo za računarsku i kontrolnu službu.

Karnostnu vlast vrši ravnateljstvo po disciplinarnom (karnostnom) odboru. U disciplinarnim poslovima proti ravnatelju i savjetniku odlučuje ministarstvo trgovine (ces. nar. od 10. ožujka 1860. i nar. ministr. za javne radnje i komunikacije od 15. listopada 1887. br. 39.695 sbor. pošt. i brz. naredaba 1887. br. 6).

Ravnateljstvo podredjeno je kr. ugarskomu ministru trgovine a god. 1896. ustrojeno je u Budimpešti vrhovno poštansko i brzojavno ravnateljstvo kao posebni odsjek ministarstva.

Digitized by Google

Karnostnu vlast nad podvorničkim osobljem vrši ravnatel osobno.

Ravnateljstvu podredjeni su neposredno poštanski i brzojavni uredi kao izvršujući organi. Ovi su erarski i neerarski.

Kod erarskih vrše službu državni činovnici; kod neeraskih poštari namješteni ugovorom, koji posluju uz odgovornost i materijalno jamčenje.

Glede razredbe neerarskih poštan. i brzojavnih ureda i naobrazbe poštara i odpremnika izdano je više ministar. naredaba (od 18. lipnja 1891. br. 31939., 27. svibnja 1897., br. 21257, 13. prosinca 1898., br. 18683.), koje su proglašene u posebnom sborniku poštan. i brzojavnih naredaba.

Ob usposobljenju činovnika za poštan. i brzojavne urede sadrže mjerodavne ustanove zak. čl. I.-1883 zajedničkog hrvatsko-ugarskog državnog sabora „ob usposobljenju javnih činovnika" (sb. 1883. br. 62).

Godine 1889. oživotvoren je u Zagrebu posebni naučni tečaj za pošt. i brzojavne činovnike nastavnim hrvatskim jezikom.

Zakonskim člankom IX-1885. zajedničkog hrvatsko-ugarskog državnog sabora (sb. 1885. br. 23.)ustrojena je kr. ugarska poštanska štedionica sa sjedištem u Budimpešti, koja plodonosno rukuje uložke. Podredjena je ministarstvu trgovine, koja imenuje ravnatelja i vijeće. Posredujući su uredi poštarski uredi. Djelokrug i poslovanje tih ureda označuje ministerijalna naredba od 25. srpnja 1895.br. 3314.

Navedeni zakonski članak nadopunjen je zakonskim člankom XXXIV-1889. zajedničkog hrvatsko-ugarskog državnog sabora (sb. 1889. br. 57.) „o cheque i clearing prometu" kod poštan. štedione.

Tim se uredbama služe uobće zavodi, oblasti i obćinstvo, dok se olakšava novčani promet.

Pod cheque-om razumjeva se takova platežna doznaka, usljed koje izdatnik ili vlastnik računa (conto) koji imade kod poštanske štedione unišlu, a njemu na razpolaganje stojeću tražbinu, može plateže provadjati za sebe i drugoga. [1]

2. Državni gradjevni ured i riječko-mjernički uredi.

Na upravu, javnih gradjevina cesto i vodogradnja, koje po §. 9. nagodbenog zakona spadaju medju zajedničke poslove, dakle

---

[1]) Vidi zak. čl. LVIII-1908. zaj. sab. (sb. 1910 br. 79) „o čeku".

Digitized by Google

gradjenje, uzdržavanje i uprava državnih cesta i rijeka, (koje se Ugarske i Hrvatske jednakim načinom tiču) i inih gradnja, što ih ministri trgovine, financija, poljodjelstva i za zemaljsku obranu poduzimaju, zvani su u Hrvatskoj i Slavoniji posebni kr. ug. državni gradjevni uredi. (okružni nadzornik u Zagrebu, uredi u Gospiću, Osijeku. Požegi. Sisku i Zagrebu) i državni riječki mjernički uredi (u Mitrovici, Osijeku i Sisku).

Naputak za takove izdan je naredbom ministra trgovine od 3. siječnja 1899. br. 41190. (priobćen oblastima odpisom kr. hrvatsko-slavonsko dalmatinske zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 14. siječnja 1899. br. 28888.)

Za kvalifikaciju činovnika mjerodavne su ustanove zakonskoga članka I-1883. zajedničkog hrvatsko-ugarskog državnog sabora „ob usposobljenju javnih činovnika" (glede plaće i stanarine zak. čl. IV-1893., glede mirovine zak. čl. XI-1885., zajedničkog hrvatsko-ugarskog sabora).

Činovnici spadajući u status kr. ugarskih državnih gradjev. činovnika jesu tehnički savjetnici, nadinžiniri, inžiniri i inžinirski pristavi, zatim manipulacionalni i empirički (nadcestari i cestari i riječki vidoci).

Državni gradjevni uredi podčinjeni su ministru trgovine, koje vodi nadzor putem posebnog organa, kr okružnog nadzornika državnih cesta u Hrvatskoj i Slovoniji. Na čelu svakoga gradjevnoga ureda stoji tehnički činovnik (savjetnik, nadinžinir) sa tehničkim i pisarskim osobljem.

3. Povlastnički ured.

Temeljem ustanova zak. čl. XXXVII.—1895. zaj. hr. ug. sab. (sb. 1895. br. 80). ustrojeni su u prov. nar. min. trg. od 28. siječnja 1895. br. 573. pr. (sb. 1896. br. 18) u Budimpešti kr. ug. povlastični ured i povlastično vijeće (vidi materijalnu stranu zakona u II. dijelu). [1])

Povlastični ured sastoji od predsjednika, podpredsjednika, stalnih i nestalnih sudačkih i tehničkih članova, koji su imenovani na pet godina; stoji pod nadzorom ministra trgovine, koj taj nadzor vrši neposredno i putem povlastičnog vijeća. Imade dva odsjeka: prijavni i sudački.

Povlastično vijeće sastoji od predsjednika i prisjednika, što ih imenuje Njegovo Veličanstvo kralj, izmedju članova najviših sudova

[1]) Za poslove povlastica na izume (patenti, privilegija).

Digitized by Google

profesora politehnike na 5 godina. Predsjednik ima značaj senat. predsjednika ug. kurije. Vijeće izriče odluke u vijeću sedmorice.

Stranke mogu kod povlastničkog ureda u svoje poslove sami zastupati, nu u parnici radi uništenja i opozova povlastica dužni su zastupnici stranaka i vlastnika inozemskih povlastica služiti se odvjetnikom. Nu mogu se inače služiti samo odvjetnicima i povlast. agentima. Povlastične agenture dozvoljuje ministar trgovine.

4. Željeznička i brodarska uprava.

Za poslove drž. željez i željeznička gradnja postoji temeljem Prev. riješenja od 8. rujna 1883. ravnateljstvo kr. ugarskih državnih željeznica u Budimpešti, dok su poslovi za nadzor sigurnosti i pravilnosti željezn prometa povjereni posebnom odsjeku minist. trgovine pod naslovom kr. ug. glavnog željezničkoga nadzorničtva, kojemu je djelokrug Previš. rieš. od 30. 6. 1902. proširen, te njemu povjeren nadzor nad brodarstvom na riekama, kanalima i jezerima. Ono sada posluje kao „kr. ug. željezničko i brodarsko glavno nadzorničtvo."

Naputak za takovo odobren je Prev. kralj. riješenjem od 29. pros. 1905. i izdan nar. kr. ug. zaj. min. trgovine od 3. siečnja 1906. br. 662. (sb. 1906. br. 16).

Za agende morskog brodarenja postoji na Rieci pomorska oblast, kojoj su podredjeni lučki uredi (u Bakru, Senju, Cirkvenici) i izpostave (u Selcima i Novom Vinodolskom). [1])

5. Baždarski uredi.

Prema zak. čl. V-1907. zajedničkoga hrvatsko-ugarskoga sabora (sb. 1907. br. 58). „o mjerama njihovoj uporabi i kontroli" ustrojen je za jedinstvenu tehničku upravu baždarstva na cijelom području zemalja krune ugarske „kr. ug. središnji ured za mjerenje", u Budimpešti, koji vrši neposredni nadzor nad poslovanjem svih državnih baždarskih ureda, brine se za jednoličnu nabavu potrebnih baždarskih tehničkih sprava za baždarske urede te urede za baždarenje bačava, te obavlja ona baždarenja, kod

---

[1]) Pomorska oblast u Trstu ustrojena je god. 1850 cesar. naredbom od 30. siečnja 1850. stupila je na snagu organizacija lučke službe i pomorskog zdravstva na austro-ilirskoj i dalmatinskoj obali. Središnja pomorska oblast bude usljed rastave austrijske obale od ugarsko-hrvatske godine 1871. razdieljena na dvije: u Trstu i na Rijeci, kojim bje povjeren nadzor na pomorskim brodarstvom, zdravstvom i ribarstvom (u koliko se tiče brodarstva); nadzor nad morskom obalom pripada politič. oblastima i vladi.

Digitized by Google

kojih su potrebne savršenije sprave i u interesu znanosti i obrta. potrebna mjerenja, iztraživanja i pokuse.

Kako se u javnom prometu smiju rabiti samo obaždarene mjere i izprave, to su u svrhu baždarenja postavljeni državni baždarski uredi pod neposrednim nadzorom središnjeg zavoda i vrhovnim nadzorom i disciplinarnom vlašću ministra trgovine. Za baždarenje bačvi su posebni uredi.

Za baždara može biti namješten samo ug.-hrv. državljan, koji je položio propisani izpit kod središnjeg ureda.

Kontrolu, da li su mjere providjene baždarskim biljegom vodi redarstvena vlast, a glede izpravnosti baždarski ured.[1])

Krivotvorenje žiga kazni sud, a ostale prekršaje upravna vlast.

Glede izpita za baždarsku službu vrijede ustanove naredbe ministra trgovine od 19. ožujka br. 18217-1908. (sb. 1908. br. 19) i br. 22491. (sb. 1908 br. 15). [1])

6. Trgovačko-obrtničke komore.

Organi, koji su pozvani, da skupno unapredjuju trgovačke i obrtničke interese, jesu trgovačko-obrtničke komore, podredjene ministru trgovine. One su u opće autonomne stališke korporacije službenoga značaja.

Za njihovo ustrojstvo mjerodavne su ustanove zakonskoga članka VI-1868. zajedničkoga hrvatsko ugarskoga državnoga sabora (sb. 1868 br. 6). [2]) Kod nas postoje takove u Zagrebu, Osijeku i Senju.

Zvanje i dužnosti komora jesu: motriti potrebe obrta i trgovine i narodnoga gospodarstva, predlagati ministru shodne predloge, davati ministru i oblastima mnijenja u poslovima obrta i trgovine (inicijativa), brigu voditi oko strukovne naobrazbe u trgovini i obrtu, skupljati statističke podatke ob obrtu i trgovini i izvješćivati ministra koncem godine o stanju trgovačkih obrtnih i prometnih prilika, voditi registar zaštitnih biljega robe i o modelima deponiranim kod komore, izpitivati mešetare, izdavati svjedočbe o trgovačkim običajima (usance) i pokazanoj robi i sudjelovati u odborima (enquetama) sazvanim po ministru.

---

[1]) Vidi pobliže u naslovu „mjere i utezi“.

[2]) Vidi: Peroslav Paskijević Čikara: O ustrojstvu trgovačko-obrtničkih komora. Zagreb 1906.

Digitized by Google

Svaka trgovačko obrtnička komora sastoji od 32 unutarnja člana (koji sačinjavaju jednakim brojem odsjek trgovački i obrtni) i 32 vanjska.

Osim toga imade i članova dopisujućih bez prava glasa. Svi vrše svoje zvanje besplatno.

Članovi se unutarnji i vanjski biraju na pet godina.

Komorska okružja komore zagrebačke, osiječke i senjske ustanovila je kr. hrv. slavon. dalmatinska zemaljska vlada, odjel unutarnji obzirom na god. 1886. uzslijedilo upravno ustrojstvo zemlje, naredbom od 7. studenoga 1886. br. 46800, a izborne kotare i to za zagrebačku komoru naredbom od 28. siječnja 1887. br. 270. za senjsku komoru naredbom od 5. siječnja 1887. br. 55350 za osiječku naredbom od 4. listopada 1899. br. 62120.

Unutarnje članove biraju obrtnici i trgovci stanujući u sjedištu komore i to članove obrtničkoga odsjeka obrtnici, a članove trgovačkog odsjeka samo trgovci. Izvanjske članove biraju obrtnici i trgovci dotičnog izbor. kotara i to polovinu trgovci, a polovinu obrtnici.

Izbornik je svaki obrtnik ili trgovac, neporočan, stanujući u području komore, koji barem godinu dana samostalno ovlašteno tjera obrt ili trgovinu, odnosno kao javni drug ili trgovački glavni i tehnički poslovodja. Dionička družtva vrše aktivno pravo izbora po ravnatelju ili punomoćniku. Izberiv kao nutarnji član je onaj, koji ima aktivno pravo a obrt ili trgovinu tjera tri godine i stanuje u sjedištu komore, a vanjski svaki neporočni obrtnik, trgovac ili poslovodja (ravnatelj) koji posao vodi tri godine i stanuje u području dotičnoga izbornoga kotara.

Za komorske izbore mjerodavne su ustanove minist. naredaba od 15. lipnja 1868. br. 8021 i 23. studenoga 1868. br. 19.223 i navedenih gore vladinih naredaba. Područje izbor. kotara i biralište ustanovljuje vlada.

Na čelu komore stoje predsjednik (biran na 5 godina od svih članova) i dva podpredsjednika (jedan za obrtni i jedan za trgov. odsjek, izabrana na 5 godina po dotičnom odsjeku); izbor potvrdjuje ministar. Radi provedbe zaključaka i obave komorskih agenda bira komora komorskoga tajnika, vješta struci trgovačkoj i obrtnoj, perovodno i pomoćno osoblje. Odgovornost normirana je poslovnikom, službovni i mirovinski odnošaji posebnim normalima, što ih stvara komora u vlastitom djelokrugu.

Digitized by Google

Sjednice komore su javne. Službena dopisivanja su prosta od poštarine.

Komora sastavlja svoj proračun i račun, a predlaže ga ministru trgovine. Troškovi se pokrivaju **komorskim prirezom**, raspisanim na tecivarinu odnosno dohodarinu trgovaca i obrtnika s pravom glasa. Taj se prirez pobire zajedno sa javnim porezom.

Razpis trgov. obrtničkog prireza (komorski) obavljale su prije obćine, nu od početka god. 1885. odmjeruju ga komore same na na temelju individualnih registara o drž. porezu, što im u prepisu šalju nadležna kr. financ. ravnateljstva [1])

U prijepornim slučajevima glede plaćanja prireza, odlučuje u I. molbi nadležna **komora**, a u II.oj i zadnjoj molbi ministar trgovine.

Osim toga imadu komore prihoda od zakonom ustanovljenih pristojba za registrovanje zaštitnih biljega i uzoraka robe (vidi dotične zakon. propise na drugom mjestu).

Komore su ovlaštene izdavati svjedočbe u stvari poslovnih odnošaja domaćih poduzeća, napose pravnih odnošaja tvrdaka, trgovačkih i obrtničkih poduzeća, glede carinsko pogodovnog povlačenja strojeva za tekstilni obrt iz inozemstva itd.

Napose izpostavljaju svjedočbe o dobavnoj sposobnosti (nar. min. trg. sporazumo za zaj. c. i kr. min. rata br. 61.577—(1901)., te je dužna svaka stranka, koja se želi natjecati za dobavu, gradjevni posao, radnje i subarendalni posao za vojnički erar, što se razpisuje putem natječaja, (ako nije jur poznata vojn. oblasti) pridonijeti svjedočbu o dobavnoj sposobnosti i pouzdanosti. Takove svjedočbe izdaje komora protokoliranim trgovcima. Neprotokoliranima poduzetnicima, što se bave poljodjelskim gospodarstvom, izdaje svjedočbu nadležno gospodarsko-družtvo, a ako se takovi bave obrtom i trgovivom, obrtna oblast prve molbe.

Za izdavanje treba pridonijeti biljeg od 1 krune.

Nadalje izdavaju komore i svjedočbe porijekla robe (radi držav. pogodnosti), svjedočbe za uporabu obrtne soli (za industriju, tvornice sapuna, svijeća, konzerva itd). Molbe se predlažu „zastupstvu kr. monopola soli u Zagrebu, koje takove šalje komori.

[1]) O dužnosti plaćanja trg. obrt. prireza slovi napose nar. kr. ug. min. trgovine od 14. travnja 1891. br. 20.401 (vidi Čikara-Paskijević: O ustrojstvu trg. obrt. komora str. 52). Prirez zastarje za tri godine.

Digitized by Google

Analogno tomu uživaju ovlašteni trgovci, obrtnici i industrijalci pogodnost na povlačenje bezporeznoga benzina za tjeranje motora, kemičke radnje itd. Dozvolu daje fin. ravnateljstvo, a molbe se predlažu putem komore, koja ih izpituje i uz svoje mnijenje vraća.

Glede izdavanja izkaznica za trg putnike za poslovanje i pogodovni podvoz kovčega s uzorcima robe kao i registrovanje zaštitnih biljega, pobliže je navedeno pod naslovom „obrt i trgovina".

Trgovački sudovi priobćuju nadležnim komorama svaki upis i brisanje protokoliranih tvrdaka i svaku promjenu (nar. odj. unut. od 8. srpnja 1885. br. 9781.) a komore vode trgovački registar (točne očevidnike za svaki trg. sud, posebno za inokosne a posebno družtvene tvrdke). Isto tako vode na temelju službenih podataka za azbučne očevidnike (po upr. kotarima) trgovaca i obrtnika. U tu svrhu imadu I. molbene obrtne oblasti o svakom izdanju i svakoj promjeni ili o ugasnuću obrtne dozvole ili izkaznice obaviestiti komoru (§. 177 obrtnoga zakona). Temeljem toga sastavlja komora i adresar. (Vidi „obrtni zakon"). [1])

D) Kr. ug. (zajedničko ug.-hrv.) ministarstvo za poljodjelstvo.

Kako je jur gore navedeno dobilo je god. 1889. dotadanje kr. ug. ministarstvo za poljodjelstvo, obrt i trgovinu, naslov i djelokrug ministarstva za poljodjelstvo, te je iz djelokruga obstojaloga ministarstva za javne radnje i komunikacije (koje je pretvoreno u ministarstvo tvgovine) preuzelo napose poslove tičuće se vodnoga prava, regulacije voda i obrane proti poplavama, čišćenja korita, uzdržavanja kopitnica i vodogradjevina izuzevši one na cestovnim i željezničkim mrežama; napokon poslove odstranjenja zapreka brodarstvu i vodenicama.

Poslove u koliko se tiču nagodb. zakonom zajedničkim označenih predmeta, obavljaju po nalogu toga ministarstva u području kraljevina Hrvatskoj i Slavoniji gradjevni uredi odnosno ini za to izaslani ili pozvani zajednički organi, dočim su ministarstvu za poljodjelstvo podredjeni za šumsko upravne poslove, što su nagodbenim zakonom označeni kao zajednički, posebni šumarski organi i to kr. šumarsko ravnateljstvo u Zagrebu, kr. nadšumarski ured u Vinkovcima i šum. ured u Otočcu s područnim

---

[1]) Kr. ug. ministarstvu trgovine podredjen je i **kr. ug. središnji statistički ured,** što je jur spomenuto na str 62.

Digitized by Google

kr. šumarijama prema teritorijalnoj podjelbi. Ti uredi ustrojeni su temeljem Previšnjeg rješenja od 3. svibnja 1885. naredbom kr. ug. ministra za poljodjelstvo, obrt i trgovivu od 2. lipnja 1885. br. 28.352 (vidi Smrekar priručnik II. str. 775).

Šumsko-blagajničku službu obavljaju za šum. ravnateljstvo u Zagrebu kr. državna blagajna, a za šumske urede u Vinkovcima i Otočcudotični kr. porezni uredi.

Digitized by Google

III.

Samosvojni (autonomni) poslovi kraljevine Hrvatske i Slavonije.

A) Oblastno ustrojstvo.

a) Vlada i pomoćni uredi (organi[1]).

Temeljem zak. čl. I. hrv. sabora od god. 1868. odnosno zak. čl. XXX.—1868. zaj. hrv. ug. sabora o državopravnoj nagodi s kraljevinom Ugarskom napose §§ 47., 48., 50. i 54. ustrojena je zak. člankom II.—1869. „ob ustrojstvu autonomne hrv. slav. dalmat. zemaljske vlade“ (sb. 1869. br. 5.) za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, za obseg državnopravne zakonom im pridržane autonomije, vrhovna upravna oblast pod naslovom: „kr. hrv. slav. dalmatinska zemaljska vlada sa sjedištem u zemaljskom glavnom gradu Zagrebu.[1]) Na čelu autonomne vlade kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije stoji ban, koji je odgovoran saboru istih kraljevina.

U djelokrug zem. vlade spadaju svi poslovi rečenih kraljevina, koji nagodbenim zakonom nisu doznačeni djelokrugu zajedničkoga ug. hrv. slav. dalmatinskoga ministarstva, te putem te odgovorne vlade, izvršuje Njeg. ces. i kr. Apoštolsko Veličanstvo exekutivnu vlast.

Zemaljska se vlada dijeli na tri samostalna medjusobno nezavisna odjela: 1. odjel za poslove unutarnje i zem. proračuna; 2. odjel za bogoštovlje i nastavu i 3. odjel za pravosudje. Svakomu je odjelu na čelu odjelni predstojnik.

U djelokrug unutrašnjeg odijela spadaju poslovi unutarnje uprave, napose oko javne sigurnosti i zavoda, kojim je svrha obezbijediti javnu sigurnost, nadziranje društva, kazališta, svih društava za zabavu i udobnost; tiskarstvo, putni listovi, nadziranje javnoga prava, uobće i podčinjenih organa javne uprave, muncipija i općina, rukovanje državljanskih prava pojedinaca, zakona o saborskih izborih, čuvanje zemaljskih medja, vrhovna uprava poslova zdravstvenih, ubožtvenih i javnih humanitarnih zavoda, obrta i trgovine, u koliko potonji poslovi nespadaju medju zajedničke; isto tako zavodi vjeresijski, gojidba zemlje, kolonizacija i vodno pravo; vrhovna uprava poljodjelstvene i gospodarstvene nastave, gospodarske vjeresije, osiguranja i gospo-

---

[1]) Savjetujuća strukovna tijela (vijeća) zemalj. vlade, navedena su pod naslovom: „uredjenje strukovne upravne službe“.

Digitized by Google

darskih družtava; poslovi rudarstveni, urbarski i razteretni u koliko se imadu riješiti putem administrativnim; sudjelovanje kod izvršivanja poslova novačenja, obskrbe, davanja predprega, ukonačivanja vojske i zemaljske obrane; sudjelovanje u rukovanju zakona o komorama trgovačko-obrtničkim, statistika pučanstva, javne gradjevine, prigledba puteva i kanala, u koliko nisu zajedničke naravi; priredjivanje zakonskih osnova, napose zakona agrarnih: ob uredjenju seljačkih odnošaja, poboljšanju, izsušenju i kvašenju zemlje, vodnih pravih i kolonizaciji, o šumama i šumarstvu, lovstvu, ribarstvu, poljskom redarstvu; napokon kaznione i zemaljski arkiv.

S ovim odjelom spojena je i uprava zemaljskoga proračuna (odobrenoga po saboru), uprava s dohodcima praeliminiranim po §§. 13., 14., 15. i 16. nagodbenog zakona i prema tomu sastavak godišnjih računa; vrhovna uprava zemaljskih zaklada i zemaljskoga blagajničtva i računovodstva.

Poslovanje odjela za unutarnje poslove razdijeljeno je na više odsjeka, kojima predstoje kr. odsječni savjetnici. [1]) Oni kao izvjestitelji u pojedinim upravnim granama i vidimuju sastavke (parafiraju).

Zakonom od 1. svibnja 1895. (sb. 1895. br. 31) ustrojena su mjesta kr. banskih savjetnika, kao posrednika izmedju pojedinih odsjeka i odjel. prestojnika. Tako je više odsjeka pridijeljeno po jednomu banskomu savjetniku, koji imade za te odsjeke reviziju (aprobaciju) sastavaka.

Razdioba posala na pojedine odsjeke mijenja se povremeno prema odredbi bana, nu u glavnom jesu prema upravnim granama slijedeće skupine pojedinim odsjecima dodijeljene, kao poslovi: 1) zemalj. proračuna i financijalni; 2. strogo upravni dakle uprava županija, gradova, kotara i občina; 3) narodnoga gospodarstva (ovamo spada konjogojstvo i veterinarstvo). Postoji nakana, da se za te poslove ustroji posebni (IV) vladni odjel; 4) obrtni i trgovački, 5) redarstveni, vojnički i oružnički; 6) zadružni; 7) zdravstveni; 8) šumarski; 9 gradjevni; i 10) urbarski zemljo-razteretni i regalno odštetni. (U novije vrijeme ustrojen je posebni pododsjek za izselivanje.)

U djelokrug vladnog odjela za bogoštovlje i nastavu spadaju: poslovi svih zakonom priznanih crkvi i vjerozakonskih družtava, vrhovna uprava i nadzor odgoja, nastave i svih zavoda, učevnih družtava i zborova, znanstvenih i umjetničkih

[1]) odnosno strukovni izvjestitelji u istom činovnom razredu (gradjevni, šumarski, vrhovni liječnik).

Digitized by Google

zavoda za obće obrazovanje, uprava vjerozakonskih i školskih dobara (u koliko glede grčkoiztočne crkve nije posebno odredjeno), nadzor nad upravom bogoštovnih i nastavnih zaklada i priredjivanje zakonskih osnova struke bogoštovne i nastavne.

Prema tomu poimence spadaju ovamo: proračuni i računski poslovi nabožnih i nastavnih zaklada i zavoda, uprava hrvatsko-slavonske vjerozakonske zaklade, krajiške vjerozakonske, komercijalne i regnikolarne zaklade, gradnje škola i crkvi, vršenje patronatskog prava u ime Njegova Veličanstva, vrhovna uprava i nadzor nad zemalj. glazbenim zavodom, personalija učiteljstva i svećenstva (u koliko nisu pridržana predsjedničtvu), naklada školskih knjiga, uredjivanje i izdavanje „Službenoga Glasnika", te uprava 20% krajiškog škol. nameta.

U djelokrug odjela za pravosudje spada: administrativna uprava cijeloga pravosudja, vrhovni nadzor nad sudovima i državnim odvjetničtvima, vrhovna uprava kaznenoga progona, briga oko neprekidne zakonite obave pravosudja, prijedlozi i z vješća na krunu radi pomilovanja, priredjivanje zakonskih osnova pravosudne struke i „Sbornika zakona i naredaba".

Prema tome poimence: majorati, seniorati, štitničtvo i sirotinjstvo, predmeti o punoljetnosti, posinovljenju i pozakonjenju; gruntovnički poslovi i personalija, stečajni poslovi, sudovi [1] i personalija, uredjenje mjestnih sudova, pravosudni odnošaji prema imovini po državi sequestriranoj; odvjetničtvo i bilježničtvo; delegacije o prijeporu nadležnosti s inom državom; disciplinarna vlast proti urednicima struke, obnarodovanja u pravosudnoj struci, urbar i regali s pravnoga gledišta; uze, uprava zemalj. kazniona, obziri (ublaženja) kazna, prijeki sud, porote i računski poslovi pravosudja.

Osim navedenih odjela postoji posebni predsjednički ured (praesidium) za poslove, koji se tiču Previšnjega dvora, više drž. redarstvo, vrhovni nadzor štampe, družtava, kazališta; nadalje spadaju ovamo prijedlozi i poslovi plemstva, naslova, odlikovanja, imenovanja crkvena i svjetovna, disciplinarna vlast nad urednicima, dopisivanja

---

[1]) Zakonom od 21. studenoga 1874. slovi ob ustroju sudova prve molbe, a to su kr. sudbeni stolovi (danas postoje u Gospiću, Ogulinu, Petrinji, Zagrebu Varaždinu, Bjelovaru, Požegi, Osijeku i Mitrovici) kao sborni, a kr. kot. sudovi kao inokosni. Kao viši sud (II. molbe) postoji kr. banski stol u Zagrebu (vidi zak. od 31. prosinca 1891., „kojim se nadopunjuju ustanove ob ustrojstvu sudova") i kao vrhovna (posljednja) molba kr. stol sedmorice u Zagrebu. Vidi zak. od 23 veljače 1893. (Sbor. 1893. br. 11.)

Digitized by Google

glede namještenja u Bosni i Hercegovini, poslovi dozvole porabe zem. grba, nadzor nad upravom zemaljske tiskare i službenoga lista „Nar. Novine“, uprava krajiške investicionalne i obrazovne zaklade, nadzor nad poslovanjem vladnih odjela i u obće nadzor nad poslovanjem uprave i činovničtvom u osobnim stvarima, personalija, uobće odredbe glede sabor. izbora, poziva virilista, saziva i odgode sabora, kraljevin. odbora, statistika i u obće poslovi što si ih ban neposredno za riješenje pridržaje prema naravi stvari u interesu usredotočene uprave.

Odgovornost bana i odjel. predstojnika (jur spomenuto pod naslovom „Ustav“) izrečena je zakonom od 10. prosinca 1874 (.sb. 1874. br. 2). Bana zastupa predstojnik za unutarnje poslove pod vlastitom odgovornošću. Vlada predlaže svake godine zemaljski proračun saboru na ustavno rukovanje. Isto tako i zaključne račune.

Svekolike prijedloge i predstavke o zemalj. poslovima predlaže ban Njeg. Veličanstvu putem hrvat. ministra, a izdana vrhu njih previšnja riješenja ili ine naredbe, razumijevajuć ovamo i imenovanja, imadu rečeni ministar i ban protupodpisati.

Ban je vlastan osobno ili kroz povjerenika učestovati u saborskim razpravama (glasovati samo, ako je član sabora), a duža je odgovarati na interpelacije uz prijedlog dotičnih spisa.

Ban imenuje uredsko osoblje konceptualno (strukovno) pisarničko gruntovno, računar.-blagajničko do uključivo VII. nadn. razreda.

Uobće banu pripada popunjenje svih službenih mjesta u svim strukama autonomne uprave zemaljske, u koliko se ne radi o takovim mjestima, koja su u smislu postojećih ustanova pridržana imenovanju Njeg. Veličanstva ili se po postojećem zakonitom običaju imaju popuniti na ini način. Za potrebni prevod službenih spisa uredjena je posebna perovodna pisarna.

Uredsko osoblje vlade (konkretalni status) dijeli se na: 1. konceptualno i strukovno; 2. manipulacionalno i gruntovno; 3. računarsko-blagajničko; 4. podvorničko.

Ob ustrojstvu mjestnih sudova slovi zak. od 3. listopaga 1876. (sb. 1876. br. 87) nadopunjen odnosno preinačen zakonom od 6. travna 1881. (sb. 1881. br. 16) i zakonom od 11. lipnja 1882. (sb. 1882. br. 14) o postupku u pravnim poslovima manje vriednostni pred kr. kot sudovi (bagatelni postupak). Mjestni sudovi ustrojeni su kod gr. i seoskih občina na obć. troškove. Mjesnoga sudca izabire obć. zastupstvo i potvrdjuje ban. Mj. sud sudi u sboru od sudca i dva prižeznika u ime Njeg. Veličanstva o tražbinama do 60—120—200 K (prema zak. ovlasti).

Nadzorna i prizivna oblast je kot. sud, a disciplinarnu vlast vrši predpostavljena je upravna oblast.

Digitized by Google

Ob osobnim je odnošajima i službenom stepenu činovnika i službenika govor pod naslovom: „osobni odnošaji činovnika".

Pomoćni uredi odnosno oblasti (organi) kr. zem. vlade jesu:

1. Kr. hrv.-slav. zemaljska blagajna prema zak. čl. XIX.-1870. (sb. 1871. br. 7.) „ob ustrojstvo kr. hrv. slav. zem. blagajne".

Za poslovanje njezino vrijedi naputak izdan nar. odj. unut. od 16. prosinca 1892. br. 40.701 (vidi Smrekar priručnik I. str. 63). U djelokrug zem. blagajne spada rukovodjenje svih blagajničkih poslova, koji su povjereni autonomnoj vladi, napose autonomnoga proračuna, zemaljskih i inih vladi povjerenih zaklada (vinkuliranje i devinkuliranje vrijednostnih papira , pologa i tudjih novaca.

Na čelu ureda su predstojnik (računarski nadsavjetnik) s nuždnim računarskim i blagajničkim osobljem (protustavnik, blag. pristavi, ofjcijali, asistenti i vježbenici). Poslovanje se proteže na sva tri vladina odjela. Osoblje podredjeno je in personalibus banu, a glede rukovanja, odjelu za unutarnje poslove.

2. Računarski ured kr. zemaljske vlade ustrojen je zakonskim članku XXI-1870. „ob ustrojstvu računovodstva kao pom. ureda zem. vlade" (sb. 1871. br. 9) s posebnim predstojnikom (ravnateljem, uz strukovno osoblje (savjetnici, revidenti).

Djelokrug (za sva 3 vlad. odjela) mu je upravna računarska pomoćna služba, liquidiranje primitaka i izdataka zemaljske blagajne glede autonomnoga proračuna, uknjižba dnevnika zemaljske blagajne, izpitivanje dnevnika zemaljske blagajne i zemaljskih zavoda, isto tako računa i inventara županija, gradova, vjerozak.-školsko zakladnih dobara, crkvenih i školskih oblasti, javnih ureda i zavoda, sastavljanje zemaljskoga proračuna. i račun. zaključaka [1]) i sudjelovanje kod škontriranja zemaljske blagajne po odjelu za unutarnje poslove). Osoblje podredjeno je in personatibus banu, inače unut. odjelu.

Ustanove za izpit iz državnog računoslovlja sadržane su u nar. odj. unut. od 18. veljače 1876. br. 2239. (sb. 1876. br. 22) odnosno 24. travnja 1898. br. 26.463 (sbor. 1898. br. 26). Položeni izpit usposobljuje za javnu službu u računsko-blagajničkoj struci. Izpitno je povjerenstvo imenovano po vladi (banu) u Zagrebu.

---

[1]) Glede priobćivanja račun. zaključaka ministru financija vidi na str. 64. (i § 23. nagodb. zakona).

Digitized by Google

3. Kr. zem. statistički ured je ustrojen zakonom od 18. veljače 1875. „ob ustroju ureda i vijeća za zemaljsku statistiku" (sb. 1875. br. 11.)

Taj je zakon nadopunjen zakonom od 16. veljače 1895. (sbor. 1895. br. 14).

Na čelu kr. zem. stat. ureda stoji ravnatelj s činom kr. odsječ. savjetnika, a urednici uvršteni su u status urednika zem. vlade.

Uz stat. ured postoji zemalj ko statističko vijeće, kojemu je predsjednik ban, a članovi pojedinih struka i vještaci po banu imenovani.

Zadaća mu je podupirati vladu savjetom u svim pitanjima zemalj. statistike.

Vijeće je vlastno izabirati si dopisujuće članove.

Zemalj. stat. je uredu zadaćom i svrhom sakupljati što podpunije zemaljske statističke podatke, izpitivati ih, uredjivati ih, kako će služiti zakonarskim, znanstvenim i praktičnim svrhama. Prema tomu se materijal dijeli u statistiku: 1. geograf i topograf. odnošaja; 2. žiteljstva; 3. narodnog i držav. gospodarstva; 4. državnih i socijalnih odnošaja. [1])

Naputak o djelokrug stat. vijeća i ureda izdan je odnosno odobren nar. odj. unut. od 2 kolovoza 1875. br. 14.481. (sbor. 1875. br. 52).

4. Kr. zemalj. arkiv ustrojen je zak. člankom VII.—1870. hrv. sab. (sbor 1870. br. 53.) kao sahranište svih izprava, (sabor. spisa, izvornika zakona), što se odnose na javno pravo kraljevine Hrvatske i Slavonije, povijest i sve grane javne uprave pod nadzorom bana.

Arkivu predstoji ravnatelj, uvršten u status urednika zemalj. vlade s pomoćnim osobljem.

5. Ustrojstvo i uprava investicijonalne te krajiške imovine, uzgojne i obrazovne zaklade.

Uprava tim zakladama povjerena je banu. Nadzor nad upravom i rukovanjem napose invest. zaklade posebnomu povjerenstvu, komu predsjeda predsjednik imenovan po Njegovom Veličanstvu, temeljem ustanova sadržanih u prev. odredbama c. i kr. naredbe od 8. lipnja 1871.

---

[1]) Vidi zak. čl. XXXV.—1897. zaj. ug. hrv. sab. na strani 62. „o kr. ugar. središ. stat. uredu".

Digitized by Google

Za upravu invensticionalne krajiške zaklade izdan je posebni naputak nar. banskom od 9. srpnja 1896. br. 1111. te je za tu upravu odredjen posebni odjel predsjedničkoga ureda. U tim poslovima sudjeluju vladini strukovni odsjeci napose u predmetima struke narodno-gospodarstvene, šumarske gradjevne i računarske, a u poslovima nastave, odjel za bogoštovlje i nastavu.

Krajiškoj investicionalnoj zakladi udaren je temelj dozvolom Njeg. Veličanstva kralja, da se dohodak od prodaje prestarijelih drva (debala) iz kraj. državnih šuma koja sječa prelazi običnu godišnju radnju, investira u kulturne svrhe Krajine.

Previšnjim rješenjem od 8. lipnja 1871. (povodom utjelovljenja Bjelovar. Krajine ter gradova Bjelovara, Senja, Siska i Ivanića) odredjeno bje, da se ob izvanrednim dohodcima krajine imadu sastavljati izvanredni proračuni. Takovi su dohodci od prodaje prestarjelih šum. sastojina te je u kulturne svrhe napose izlučeno 30.000 rali u brodskom i petrovaradinskom području. Dohodci ti imadu služiti za investicionalne svrhe krajiške naročito za komunikacije, odvodnje i pošumljivanje kraša, te je ručnim prev. pismom od 26. studenoga 1877. odredjeno, da ti dohodci budu upotrijebljeni sa $56^{2}/_{3}$% za gradnju željeznica, a $43^{1}/_{3}$% za ostale krajiške investicije, kao gradnje cesta, zaštitne gradnje na savskim obalama, izšušenje Posavine i gradnju škola uzdržavanje crkvi, svećenika, učitelja i t. d.

Ob ustanovljenju i upravljanju navedenih vanrednih dohodaka, što teku u krajišku investicijonalnu zakladu, govori napose ces. i kr. naredba od 15. srpnja 1881. uzakonjena zakonom od 27. studenoga 1882. (sb. 1883. br. 1 [1]).

Agende zapovj. generala glede sudjelovanja kod krajiških željezničkih gradnja na račun investiciolne zaklade predane su banu, a postojalo invest. povjerenstvo dobilo je naslov: investicijonalno povjerenstvo za hrv. slav. Krajinu sjedinjenu g. 1881. s Hrvatskom i Slavonijom".

Ban predlaže kralju imenovanje članova toga povjerenstva kao i sve proračune, račune kao i predmete vijećanja sporazumno s ugar. ministarstvom.

Blagajn. rukovanje obavlja posebna investic. zakladna blagajna kao izvršujući organ bana (u prostorijama zem. blagajne).

---

[1]) Vidi: Goglia-Borošić „zakoni i naredbe šum. uprave" str. 417".

Digitized by Google

Krajiška imovna zaklada nastala je iz prvobitnih daća krajiških zadruga, koje nisu mogle dati vojnika. Ove daće nisu imali značaj kameralnih (državnih) dohodaka i podavale su se u raznim oblicima. Odtuda nastala je t. zv. krajiška proventna zaklada (Gränzproventenfond), koja je godine 1803 spojena s drugim krajiškim zakladama (sirotinjskom bolničkom, fortifikacionalno-gradjevnom, za melioracije, podpornom, dotacionalnom za župnike, karlovačkom normalnom, žumberačko-crkveno-gradjevnom) u jednu obću krajišku imovnu zakladu

Krajiško uzgojna i obrazovna zaklada) nastala je godine 1791. kada je car Leopold II. odredio, da se iz kameralnih dohodaka izluči svake godine 3000 for. za uzgojilišta u Bjelovaru, Karlovcu i Mitrovici.

Raznim legatima narasla je ta zaklada te je god. 1826. uredjena kao krajiška uzgojna i obrazovna zaklada, koje prihod služio je za beriva na pojedinim škol. zavodima napose za pripomoći, stipendija i učila.

Prev. car. rescriptom od 8. lipnja 1871. (kojim je utjelovljena bjelovar. krajina) odredjena je razdioba te zaklade na hrv. slavon. krajinu i banatsku prema broju pučanstva, a ces. i kralj. naredbom od 15. srpnja 1881. (uzak. zak. od 27. studenoga 1882. zbor. 1883. br. 1). povodom sjedinjenja hrv. slavon. kraj. područja sjedinjena su krajiška imovna i krajiška uzgojna i obrazovna zaklada iza obćega izlučenja dijela pripadajućega dokinutoj banskoj krajini [1]) (prva s glavnicom od 2.082.904 for. 39 n. a druga sa 606.900 fr.) u jednu zakladu pod imenom „krajiška imovna, uzgojna i obrazovna zaklada[1]).

Dohodci imadu se upotrebljivati sa $^{5}/_{9}$ za školske štipendije, $^{3}/_{9}$ za škol. gradnje i učila, a $^{1}/_{9}$ za elementarnim nezgodama stradajuće nu samo za krajišnike iz Krajine sjedinjene 1881.

Taj zakladni imetak stoji pod pokroviteljstvom kralja, a pravni se odnošaji istoga imadu prosudjivati na temelju privatopravnih načela u smislu stalno izrečene posvetne svrhe). Pregledno povjerenstvo čine četvorica invest. povjerenstva. Računovodstveno i blagajničko rukovanje tom zakladom obavljaju računar. ured i zem. blagajna (nar. bana od 31. siječnja 1886. br. 301 pr). [2])

[1]) § 16. riješenja od 8. lipnja 1871. glasi: od prihoda kraj imetka, zatim krajiške obrazovne i uzgojne zaklade ima se kr. zem. vlad. svake godine predati onaj dio, koji razmjerno prema broju st novničtva odpada na krajiške kotare prelazeće pod gradj. upravu; količina tog dijela ima se pronaći od dana faktične predaje ovih kraj. kotara pod gradj. upravu. (Na taj se § poziva i reskript od 1881).

[2]) Vidi: Šulek „Hrv. ustav" str. 251.

Valja još spomenuti, da kod vlade odsjek za urbarsko-razteretne poslove koji obavlja agende uprave zemljorazteretne i odkupne kao „zemljorazteretno ravnateljstvo", koje sastoji od bana kao predsjednika zatim po banu imenovanih upravitelja i računarskoga stručnjaka kao izvjestitelja. Njemu spada žrijebanje zemljorazteretnih zadužnica, uprava zemljoodkupnog duga i nadzor na blagajn. rukovanjem. (vidi ces. put. od 16. siječnja 1854. o provedbi ces. patenta od 2. ožujka 1853. o izvršbi razterećenja zemljištnoga i uredjenja odnošaja urbarskih te urbarsko srodnih (zem. vl. list 1854. kom. III. br. 23.) [1])

Kao pomoćni organ vlade i uprave ukazuje se: [1])

6. Kr. ug. hrv. slav. okružno oružničko zapovjedničtvo (u Zagrebu [2]).

Oružničtvo kao ugarsko hrv. slavonsko zemaljsko oružničtvo na vojničku je ustrojena straža u svrhu uzdržavanja javne sigurnosti, mira i poredka a sastav. dio oružane sile.

U pogledu javne sigurnostne službe podredjeno je upravnoj vlasti, u pogledu vojničkih i administrativnih poslova ter vojničke naobrazbe i nadzora svojim vojničkim predpostavljenima, a prema tom i zajedn. ugarskom (ug. hrv.) ministru za zemalj. obranu. Oružnici podpada u vojn. kaz. zako-

[1]) Vidi zemljoodkupni dug i zemljorazter. zaklada pod naslovom „razterećenje".

[2]) Prev. riješenjem od 8. lipnja 1849. ustrojeno je oružničtvo kao zemaljska straža sigurnosti u cijeloj monarkiji s vojničkom organizacijom i sastojalo je od 16 pukovnija (po 1000 momaka, što konjanika, što pješaka). God. 1854. ustrojene su još tri nove (jedna u Cis- a dvije u Translitanskom području).

Uslijed prev. rješenja od 27. lipnja 1860. podredjeno bje oružničtvo u i vojničkom i disciplinarnom pogledu vrhov. zapovjedničtvu vojske, a u službenom i gospodarstvenom, bečkom ministarstvu unut. poslova, podjedno bude radi uzdržavanja reda i sigurnosti upućeno na civilne oblasti i njima stavljeno na razpolaganje. Naziv pukovnije dokinut je, a uvedeno je zemaljsko oružničtvo, napose zapovjedničtva, (4 u Cislitaniji 5 u Ugarskoj i jedno u Hrv. i Slavoni i) kojih je god. 1866. bilo 15; nu god. 1867. bude u Ugarskoj razriješeno i vršenje javno sigurnostne službe povjereno autonomn. redarstvenim organima županija. U drugim dijelovima, napose u Hrv. i Slavonji (na zahtjev vlade) pridržano je i podredjeno bje banu (u Cislitaniji ministarstvu u Beču.)

Uslijed naše nagode 1868. tek Prev. rješenjem od 27. ožujka 1876. izlučena su zem. oružn. zapovjedničtva u Sedmogradskoj i Hrvatskoj i Slavoniji od ratnog ministarstva i podredjena ug. ministru za zem. obranu. Tom prilikom dobilo je 10. zapovjedničtvo u Kolosvaru naslov „kr. ug. erdeljsko, a 8. naslov „kr. ug. hrv. slav. oružno zapovjedničtvo" i uveden je služb. jezik magjarski odnosno hrvatski (na području Hrv. i Slavonije).

Digitized by Google

nima i karnostnim propisima. Za ustup u oružn. momčad treba ug. državljanstvo (u Austriji austrijsko), neporočnost, duševna sposobnost i okretnost u ponašanju, doba od 20—40 god. neoženjen ili udovički stališ (bez djece) snažni tjelesni ustroj, znanje jezika (kod nas hrvatskoga ili srbskoga) i pismenost. Služb. obvezatnost traje 4 godine i broji kao vojn. služba. Častnici se uzimaju iz vojske ili domobranstva, kojima su podpunoma ravni.

Stožerno zapovjedničtvo je u Zagrebu. Krilna zapovjedničtva su u Zagrebu, Osijeku, Petrinji, Ogulinu, a vodna u Zagrebu, Bjelovaru, Varaždinu, Vukovaru, Mitrovici, Petrinji Požegi, Karlovcu, Otočcu i Gospiću. Pod vodna zapovjedničtva spadaju postaje (ukupno 223 sa 23 častnika) (prema potrebi odredjene). Troškove nosi zemaljski proračun.

Nar. odj. unut. od 5. listopada 1909. br. 43.882. ustrojen je kod naučnog odjela kr. ug. slav. okr. oružn. zapovjedničtva u Zagrebu kazneni muzej u naučne svrhe.

Naredbom od 26. travnja 1910. br. 3767 (sb. 1910. br. 58.) odredjeno je, da sudbene oblasti I. molbe imadu istomu izručivati corpora i instrumenta delicti.

Godine 1882. bude u Ugarskoj postepeno uzpostavljeno.

U bivšoj vojnoj krajini vršilo je sigurnostnu i pograničnu redarstvenu službu vojničtvo (krajiške pukovnije); uslijed razvojačenja Krajine bude Prev. riješenjem od 30. stud. 1871. uzpostavljen c. kr. serežanski zbor (sa istim propisima kao u provincijalu), koji bje podredjen ratnom ministarstvu u Beču (putem glav. zapovjedničtva u Zagrebu), a pod ces. kr. vojnom sudbenosti. (Stožerno zapovjedničtvo bilo je u Zagrebu) od god. 1873.

Uslijed prev. riješenja od 10. rujna 1881. sjedinjen je serežan sbor s oružničtvom u provincijalu i jedan zbor pod kr. ug. hrv. slav. oružn. zapovjedničtvom u Zagrebu a 1. listopada 1881. protegnuti su nanj. provincijalni propisi.

Od god. 1875. podredjeno je to sjedinjeno oružničtvo ug. domobran. vrhov. zapovjedničtvu u Budimpešti odnosno kr. ug hrv. slav VII. domobr. okružnom zapovjedničtvu u Zagrebu.

Na temelju Prev. riješenja od 18. srpnja 1896. povjereni su svi poslovi nadzora nad cjelokupnim oružničtvom zemalja krune ugarske voditelju IV. osjeka, kr. ug. min. za zem. obranu u Budimpešti. God. 1902. reguliran i proširen je djelokrug tog nadzornika posebnim ustrojnim statutom, koji je odobren Prev. riešenjem od 19. listopada 1902. stališ i broj postaja postepeno povišen.

Danas imade 233 postaje i 23 častnika sa 1089 podčastnika i momčadi.

Jedan domobranski častnik kao vojni sudac pridijeljen je stožeru radi vojnosudačkih poslova. Temeljnog zakona nema. (iz oružn. godišnjaka god. 1908). U pogledu umirovljenja oružnika (kao straže sigurnosti) vidi za on od 26. prosinca 1889 (sb 1890. br. 7.) O popunjivanju oružničkoga častničkoga stališa odredjuje zak. čl. XXXVI.—1893. zaj. ug. hrv sabora.

Digitized by Google

b. Uprava u županijama i kotarima. [1])

Uprava kraljevine Hrvatske i Slavonije preustrojena je zakonom od 5. veljače 1886. ob ustroju županija i uredjenja uprave u županijama i kotarima (sb. 1886. br. 8.)

Tim zakonom razdijeljeno je cijelo područje kralj. Hrvatske i Slavonije na osam županija (vidi razdiobu u ustavnom dijelu) a svaka županija na više upravnih kotara ustanovljenih naredbenim putem.

Zakonom od 21. lipnja 1895. (sb. 1895. br. 34) izuzeti su glavni zemaljski grad Zagreb ter gradovi Osijek, Varaždin i Zemun i podredjeni neposredno kr. hrv. slav. dalm. zem. vladi, dočim su gradovi Senj, Bakar, Sisak, Karlovac, Petrinja, Koprivnica, Bjelovar, Križevci, Požega, Brod, Mitrovica, Karlovci i Petrovaradin utjelovljeni županijama, u području kojih leže i te istim podredjeni u poreznim i upravnim poslovima, dočim su gradovi Bag, Kostajnica, tvrdja Ivanić i poput gradova uredjeno trgovište Ruma utjelovljeni županijama, ali tako, da su poput seoskih obćina podredjeni dotičnim kotar. oblastima.

Po tom su gradovi Zagreb, Osijek, Varaždin i Zemun u upravnom i samoupravnom pogledu ravno uzporedjeni županijama.

Po navedenom zakonu od god. 1886. vrše županije poslove samouprave preko svojih skupština, dočim je riešavanje njekojih upravnih i poreznih poslova povjereno upravnom odboru, u koji župan. skupština bira šest članova dočim su ostali članovi po zvanju (strukovnom) (vidi zakon od 5. veljače 1886 (sb. 1886. br. 9.)

Na čelu županije stoji veliki župan, kao predstavnik exekutivne vlasti. On je predsjednik skupštine i upravnog odbora, na čelu je kr. žup. oblasti podžupan, a kr. kot. oblasti, kot. predstojnik. Uz njih činovničtvo perovodno, strukovno i pisarničko.

Veliki župan je repraesentativni i nadzorni organ (pouzdanik vlade) a imade virilno pravo glasa na saboru[2]) „a podžupan izvršujući (administrativni, upravni), koji rukovodi javnu upravu".

1. Funkcije oblast. organa vrše kr. županijske i kr. kot. oblasti.

U djelokrug kr. žup. oblasti (županije) spada:

1. uzdržavanje mira i javnog poredka,

---

[1]) Vidi Žigrović upr. zakoni str. 1. [2]) Prije god. 1885. bio je i član velikaške kuće ug. hrv. zaj. sab. (Vidi Šmek „ustav" str. 111.) i §. 10. zak. od 15. studenoga 1874.

Digitized by Google

2. skrb, da se zakoni i naredbe vlade i oblasti točno proglase i vrše; u tu svrhu mogu se uporabiti i prisilna sredstva,

3. riješavanje pitanja medju kot. oblasti i občinom ili dva i više kotara;

4. javna gradjevna uprava, u koliko nespada medju poslove označene nagodom zajedničkima;

5. vodjenje doprinosbenih razprava radi gradnje cesta, mostova, prokopa, utvrdjenja obala, izvedenja nasipa, natapanja, osušenja tla itd., nadalje za gradnju crkava, župnih stanova i zgrada, škola, groblja itd. (odluka o doprinosb. ključu spada na upr. odbor).

6. izdavanje kućarskih listova.

7. Izdavanje putovnica za inozemstvo povjereno je zak. čl. VI.—1903. zaj. hrv. ug. drž. sabora „o putovničkom poslu (sb. 1903. br. 33) žup. oblastima odnosno podžupanu;

8. dozvole za sabiranje milodara.

9. riješavanje prijepora u predmetima izvlastbe.

10. podijeljivanje oprosta od ozova i ženidbene dozvole, u koliko su prema postojećim propisima nuždne(izuzam za vojne obvezanike, kojim takove daje ministarstvo za zem. obranu); [1])

11. dozvola plovljenja na javnih vodah i riekah, u koliko nije pridržana vladi.

To su predmeti djelokruga kr. županijske oblasti u I. molbi, dočim ista kao II. molba odlučuje u predmetima, gdje je kotarska oblast odnosno podredjeno gradsko poglavarstvo donijelo odluku u I. molbi, osim u predmetima, koji su u II. molbi pridržani upravnomu odboru.

Sudjelovanje u poreznim poslovima ustanovljuju financijalni zakoni, a pobliže bio je o tom govor kod ustrojstva zajedničkih oblasti.

U kotarima vrše upravu kao upravne oblasti prve molbe kr. kotarske oblasti.

U djelokrug kotarskih oblasti spada navlastito:

1. Neposredna skrb oko izvršbe zakona oko uzdržavanja sigurnosti reda i mira, te promaka javnoga boljka;

2. briga, da se zakoni i naredbe proglase i vrše;

3. skrb oko izvedenja i uzdržavanja cesta i mostova prema postojećim propisima i dobivenim nalozima, isto tako nadziranje vodogradjevina, mlinova, nasipa, obala itd.;

---

[1]) Vidi o tom pobliže u naslovu „Brak".

Digitized by Google

4. briga, da se predusretne povredam osobe i imetka kod požara, poplava, obćenitih nevolja i da se stradajućima pruži svaka moguća pomoć, šteta odstrani i prekršitelji zakona privedu kazni;

5. odredbe, da se u slučaju silovita ili zlom nakanom preduzetog smetanja posjeda javni red uzčuva i povrati te daljnji nasrtaji zapriječe uz priuzdržaj sudbenoga postupka glede podnešenih tužba radi smetanja posjeda.

To je vrlo važna ustanova i time izražena prva pomoć što ju pružit imade upravna oblast, da predusretne velikim i flagrantnim povrjedama imetka. Takove su odredbe često privremene naravi, pri čemu se u ničem ne praejudicira sudbenomu postupku u stvarima privatnoga prava;

6. poslovi zemaljske kulture i narodnoga gospodarstva prema postojećim propisima, naročito zadružne diobe;

7. nadzor nad granicama (kotara i područnih obćina);

8. odlučivanje u poslovima zavičajnoga prava;

9. izdavanje putnih izkaznica i propustnica, u koliko su potrebite;

10. rukovedjenje redarstva u svim granama (izdavanje dozvola za glasbene, kazalištne predstave) i redarstveni progon kao i odlučivanje u I. molbi u pogledu povrijede redarstvenih propisa (u koliko nespada na kazn. sud) i vršenje drž. redarstva;

11. uredovanje u poslovima regal.-prava;

12. vršenje agenda obrtne oblasti I. molbe, ovamo spadaju i slučajevi povrede povelja, zaštite obrtnih biljega i uzoraka, poslovi obročni i davanja zajma na ručni zalog;

13. nadzor nad družtvima i nad skupštinama prema zakonu od 19. siječnja 1875. „o pravu sakupljati se, te se pod zakonskim izrazom „poglavarstvo“ u kotaru razumijeva kot. oblast“ (sb. 1875. br. 5);

14. vršenje redarstva u tiskovnim poslovima u smislu zakona od 17. svibnja 1875. o porabi tiska odnosno „o kaznenom postupku u poslovima tiskovnima“;

15. nadzor nad mjestnim redarstvom i obćinama;

16. poslovi zdravstva;

17. poslovi nastavni i bogoštovni;

u obće poslovi, što ih zakoni izručuju upravnoj oblasti I. molbe.

Digitized by Google

Napokon spada na kotarsku oblast sudjelovanje u poslovima rudarskim, vojničkima kao kod novačenja, držanja očevidnosti vojnih obvezanika, nadziranje i sazivanje dopustnika, pričuvnika i domobrana, u poslovima predpregbrstva, ukonačivanja i obskrbe vojske u obće sudjelovanje u zajedničkim poslovima temeljem §§ 24. i 45. nagodb. zakona od god. 1868.) napose z a k. č l. XLV.-1883. zaj. sab o rukovanju javnih poreza i zak. čl. XXVIII.—1889. zaj. sab. o preinaci financ. uprave, o čemu je bio govor kod ustrojstva zajedničkih oblasti. [1] Kotarske oblasti dozvoljuju obć. namet do 20%.

P r o t i o d l u k a m a i o d r e d b a m a k o t. o b l a s t i pripada nezadovoljnoj stranci pravo utoka na žup. oblast, (odnosno upravni odbor).

Proti drugomolbenim odlukama kot. oblasti imade mjesta utoku na žup. oblast samo, ako kot. oblast nepotvrdi molbene odluke (obć. poglavarstva, u koliko ovim pripadala izricanje I. molbene odluke).

P r o t i r i j e š i t b a m a ž u p a n. o b l a s t i u I. molbi dopušten je utok na zem. vladu, a proti drugomolbenim odlukama na zem. vladu, nu tom stegom, da u predmetu prekršaja lovskog zakona, potočnoga redarstva, privremenoga reda za brodarenje, šumskih šteta i predmetima mjesnoga redarstva ne ima mjesta utoku, ako žup. oblast potvrdi odluku prve molbe.

Utok pismeni ili ustmeni valja uložiti odnosno predati za 14 dana, osim da pojedini zakon neustanovljuje ini rok. Proti riješitbama žup. oblasti u III. molbi neima mjesta daljnjemu utoku.

Utok imade obustavnu moć, a iznimka ima mjesta samo, ako to posebna zakonska ustanova dozvoljuje ili ako važni javni interesi ili prijeteća obćenita opasnost bezodvlačnu provedbu odluke zahtjevaju, a to treba u odluci jasno navesti, nu oblasti uvjek je prosto poprimiti privremene odredbe, koje su podobne osigurati provedenje odluke.

V e l i k i ž u p a n n a č e l u ž u p a n i j e vrši nadzor nad samoupravom i cjelokupnom političkom upravom županije i kotara.

On drži prije svake redovite župan. skupštine skontralnu sjednicu sa podžupanom, tajnikom i kotarskim predstojnicima od-

---

[1] Zak. čl. XI.—1909. zaj. sab. o rukovanju poreza, još nije stao na snagu.

Digitized by Google

nosno upravitelj ima, odredjuje što je nuždno i o tom izvješćuje za 8 dana bana uz predloženje poslovnoga izkaza, a barem jedanput na godinu pregleda poslovanje upravnih oblasti i odredjuje nuždno. da nadležne oblasti odstrane nedostatke, odredjuje proti nemarnim činovnicima iztragu i obustavlja plaću i službu (izuzam podžupana) vlastan je izdavati naredbe unutar prava nadzornoga i tražiti izvješštaje. On je predsjednik žup. skupštine i upr. odbora (a vlastan je sazvati izvanrednu sjednicu), te predsjednik karnostnoga povjerenstva upr. odbora. On je vlastan odrediti karnostnu istragu proti žup. i kot. urednicima ter i onim, koji su članovi upr. odbora, zatim proti načelniku i činovnicima žup. gradova te može privremeno obustaviti službu i plaću (osim podžupana), podieljuje žup. i kotar. činovnicima dopust do 30 dana, imenuje pomoćno i podvorno osoblje na predlog podžupana odnosno kotar. predstojnika, nadlugare (§ 5. zak. od 22. siječnja 1894 odnosno uredj. šumar. tehn. službe), mjestn. škol. nadzornika u žup. gradovi na (§ 183. šk. zak. od 31. studenoga 1888), potvrdjuje izbor obć. liječnika odnosno ga imenuje, a može ga i premjestiti (zak. od 24. siječnja 1894. ob uredjenju zdrav. službe).

Podžupan stojeći na čelu kr. župan. oblasti rukovodi upravu, izvršuje zaključke žup. skupština, prima i svojim podpisom odprema uredovne spise i odpravke, izvješćuje skupštini i vel. županu o stanju uprave, vrši naredbe vlade i obavlja njemu po vladi i velikom županu povjerene poslove i naloge velikoga župana, izdane na osnovu nadzornoga prava i skrbi. da predmeti, koji spadaju na županijsku skupštinu budu valjano pripremljeni (instruirani).

Velikoga župana i podžupana imenuje Njegovo Veličanstvo kralj na predlog bana, ostale činovnike perovodne i strukovne ban, pomoćno i podvorno osoblje vel. župan na predlog podžupana odnosno kot. predstojnika.

2. Županijska skupština, preko koje županija vrši pravo samouprave, sastoji polovicom iz članova, koji u području županije plaćaju najviše poreza (veleporezovnici) i imadu pravo birati saborskoga zastupnika, a polovicom iz izabranih članova. Izborni kotari jesu upravni kotari (glede gradova zastupanih u skupštini vidi „gradovi").

Na dvije tisuće stanovnika dolazi jedan član skupštine. Imenik najjačih porezovnika sastavlja koncem godine varifikacionalni

Digitized by Google

odbor, (polovicu toga odbora (5) izabire skupština, a polovicu i predsjednika imenuje predsjednik skupštine, veliki župan izmedju skupštinara) na temelju izkaza poreznih (gradskih poreznih) ureda, ter konačno u javnoj sjednici odlučuje o reklamacijama. Verifikacioni odbor predlaže ispravljen imenik u izvoru skupštini a u dvogubki podžupanu, koj proglašuje imenik verificiranih skupštinara. Izberiv je svaki stanovnik županije, koji imade pravo izbora za sabor. Nemogu biti članovi skupštine u obće osobe, koje su osudjene ili se nalaze pod iztragom radi zločina i djela kažnjivoga po kaz. zakonu počinjena s koristoljublja, te oni, koji stoje prema županiji u odnošaju zakupnika, položitelja računa ili parbene stranke.

Pritužbe proti izboru i izberivosti mogu se za 8 dana predati verifikacionalnom odboru. Dan izbora odredjuje žup. skupština.

U djelokrug županijske skupštine, kojoj predsjeda veliki župan, a kad je ovaj zapriečen podžupan, spada stvaranje statuta, (statuti moraju biti u okviru samouprave, a mogu se udjelotvoriti 30 dana nakon proglašenja i nakon izjave vlade da neima prigovora), pravo razpravljati predmete javnoga interesa, dati izražaja svojim nazorima i priobćivati ih drugim županijama, obratiti se u formi peticije na sabor tim ograničenjem, da takove predstavke nepriječe udjelotvorenje odredbe, proti kojoj su naperene, riješavanje pitanja o teritorijalnoj promjeni obćina, nadalje pitanja naravnoga djelokruga, što se tiču jedne ili više obćina, kotara i županije, uprava županijske imovine, naročito nabava i prodaja žup. nepokretnina, uzimanje zajma, utanačivanje ili razriešenje obterećujućih ugovora, (ovdje treba potvrda vlade, nu ako ista za 40 dana neda izjave, može se zaključak provesti), izbor upravnoga odbora (t. j. jednoga dijela) i polovice verif. odbora i napokon nadzor (vršenje kontrole) nad upravom županijskom, kotarskom i obćinskom. Skupština može tražiti od predsjednika razjašnjenja i putem predstavke tražiti od vlade lijeka proti opaženim nedostatcima, a predsjednik može od skupštine tražiti informaciju u predmetima javnoga interesa.

Članovi skupštine po zvanju jesu podžupan, župan. tajnik, župan. liječnik (fizik) školski nadzornik, šumarski nadzornik, veterinar, kotar. predstojnici i načelnici gradova II. vrste (županijskih). Županijske se skupštine imadu držati dvaput na godinu (proljetna i jesenska) te su javne. Izvanredna se saziva, ako to nadje nuždnim vel. župan ili njegov zamjenik podžupan ili to jedna trećina skupštinara traži. Skupštinara, koji uvrijedi skupštinu ili u obće koju

Digitized by Google

osobu, može skupština kazniti globom do 200 kruna ovršivom upravnim putem i dotičnik nesmije prisustvovati skupštini, dok globa nije utjerana ili plaćena. Proti zaključku župan. skupštine može stranka uložiti utok u roku od 14 dana na zem. vladu i predati ga podžupanu.

Zapisnik vodi urednik odredjen po predsjedniku, te se mora u slijedećoj sjednici istoga zasjedanja proglasiti i autenticirati po presjedniku, bilježniku i dvojici skupštinara. Ovjerovljen prepis valja za 14 dana predložiti vladi (unut. odjelu).

Zakonom od 5. veljače 1886. „ob upravnim odborima u županijama" (sb. 1886. br. 9) odredjeno je, da se u svakoj županiji imade ustrojiti upravni odbor.

3. Upravni odbor.

Članovi su mu vel. župan (predsjednik) podžupan, liječnik (žup. fizik), inžinir (žup. nadinžinir) šumarski nadzornik, školski nadzornik, narodno gospodarski izvjestitelj (zakonom od 29. prosinca 1895. ustanovljeni gospodar povjerenici nisu u život privedeni. (vidi „gospodarska strukovna služba") i šest članova izabranih po župan. skupštini na dvije godine tajnim glasovanjem, (obć. činovnici nemogu biti članovi upr. odbora) napokon financijalni ravnatelj u poslovima poreza, prema zajedničkim zakonima o rukovanju javnih poreza.

(Vidi zak čl. XLIII. 1883. odnosno XI.—1909.[1]) i XXVIII. 1889. zaj. hrv. ug. sabora). Služba izabranih članova jest počastna.

Upravni odbor drži svakoga mjeseca u prvoj polovici javne sjednice pod predsjedanjem vel. župana ili zamjenika mu podžupana (kad se radi o vijećanju u karnostnoj stvari, može predsjednik udaljiti slušateljstvo). U silnim slučajevima može vel. župan odnosno podžupan sazvati i izvanrednu sjednicu.

Zaključkom upravnoga odbora imadu se upravni i općinski organi pokoriti Zaključke i odluke podpisuje predsjednik (veliki župan odnosno podžupan). Za valjanost zaključaka potrebna je prisutnost najmanje petorice članova (uključivo predsjednik).

Upravni odbor odredjuje što je nuždno, da se opaženi nedostatci u upravi odstrane i stavlja shodne predloge vladi, kojoj i svake pol godine šalje izvještaje o stanju uprave u pojedinim granama i o nedostatcima. Isto predlaže i skupštini županijskoj uz obavijest o predlozima. Proti nemarnom organu javne uprave može odrediti karnostnu iztragu. On izpituje i potvrdjuje općinske proračune, kada obć. namet prekoračuje 20% i odobrava do 40%, preko toga predlaže

[1]) nije još na snazi.

Digitized by Google

vladi na odobrenje, nadalje ispituje obć. račune i odobrava otudjenje obć. dobra i nabavu te dozvoljuje uzimanje zajma, u koliko to obć. zakon (zak. čl. XVI.—1870. ob uredjenju občina) traži, naime otudjenja i nabave ako se radi o vrijednosti od 1000 do 10.000 Kr, a kod zajma ako nadilazi polovinu obć. dohodaka, a nije manji od cielogodišnjega. Preko toga odlučuje vrhovna nadzorna vlast „kralj. zemaljska vlada“.

Upravni odbor riješava u prvoj molbi syndikatske tužbe, proti županijskim i kotarskim urednicima prema ustanovama ces. nar. od 12. ožujka 1859. (drž. zak. l. 1859. br. 46) i postupa u karnostnim poslovima u prvoj molbi proti svojim članovima činovnicima (osim vel župana) putem posebnoga karnostnoga povjerenstva.

Tiče li se nanešena šteta drž. ili zemalj. erara, dostatna je za povedenje postupka prijava nadležne oblasti. Ako je proti dotičnomu uredniku ili službeniku postupak karnostni jur u tečaju, može se takav protegnuti i na pitanje obodgovornosti za naknadu počinjene štete.

U djelokrug upravnoga odbora spada naročito:

1. riješavanje urbarskih predmeta, županijama posebnim zakonima dodijeljenih,

2. podijeljivanje dozvola, da se šumska zemljišta obrate u druge gojitbene svrhe i izricanje odnosnih kazna,

3. izricanje kazna radi neposumljenja i odredjena roka za iznovično pošumljenje (§ 3. šum. zak.),

3. stavljanje šuma pod zabranu,

5. dozvola za spuzaljke preko javnih cesta i voda, kroz sela i pokraj sgrada ili preko njih,

6. odredjivanje mjera proti pustošenju zareznika (mravaca leptira, filoxere itd.)

7. sastavak i predlog cjenika šumskih šteta,

8. opredijeljivanje šumskoupravnih kotara,

9. dozvola prodaje občinskih šumskih stabala u tekućim godišnjim sječinama,

10. nadizpitivanje godišnjih računa imovnih občina,

11. dozvola nedjeljnih sajmova,

12. odluke o doprinosbenom ključu temeljem doprinosbenih razprava za gradnju crkava, župnih zgrada, škola, groblja itd., napose

13. nadzor nad zemljištnim zajednicama po zakonu od 25.

Digitized by Google

travnja 1884. ob uredjenju zemlj. zajednica (sb. 1894. br. 36) §§ 44., 45. i 47. 64.).

Osim toga je stvar upr. odbora, da bdije nad školskim polazkom i školskom upravom temeljem izvještaja žup. škol. nadzornika.

Izvjestitelji pojedinih upravnih grana, koji su članovi uprav. odbora, dužni su u roku od 24 sata podnijeti vladi predstavku proti zaključcima upr. odbora, što ih drže štetnim ili nezakonitim. Ako se vlada ne izjavi za 14 dana ili ako ih potvrdi, ima se zaključak bezuvjetno provesti.

Proti I. molbenim zaključcima može stranka uložiti utok na zem. vladu u roku od 14 dana.

U II. molbi odlučuje upravni odbor ob utocima:

1. proti zaključcima obć. odbora, u koliko se tiču pojedinca,
2. pojedinca proti obć. nametu,
3. u stvari obć. potrošarine,
4. proti temeljnim knjigama o razmjeru šum. vlastničtva,

Riešavanje utoka u zadružnim predmetima, što je prije spadalo uprav. odboru, spada po zak. od 30. travnja 1902. (zadružna novela) na kot. oblast (vidi naslov „zadruge").

5. o pritužbama glede odkupa javnih radnja.

U predmetima pod toč. 2., 3. i 5. dozvoljen je utok samo, ako je prvomolbena odluka premačena na štetu utjecatelja. Vel. župan ima pravo u svim navedenim slučajevima predložiti stvar vladi na konačnu odluku.

Glede djelokruga upr. odbora u poslovima poreznim bio je govor jur kod ustrojstva zajedničkih oblasti.

Upravni odbor postupa u karnostnim poslovima proti županijskim i kotarskim urednicima i službenicima prema zakonu od 5. veljače 1886. o karnostnoj odgovornosti urednika i službenika namještenih kod županijskih i kotar. oblasti (sbor. 1886. br. 10).

Nadležan je u prvoj molbi u karnostnom postupku i proti obć. načelniku, blagajniku, bilježniku i šumaru, kad se radi ob odpustu od službe. Ovamo se broji i obć. liječnik, za koga valjaju iste zakonske ustanove kao za stalno namještene obć. činovnike. Glede karnostnoga postupka proti učiteljima odredjuje posebno školski zakon od 31. listopada 1888. po kojem disciplinarnu kaznu

---

[1]) Pobliže vidi o tom u naslovu „osobni odnošaji činovnika" i „karnostna odgovornost".

Digitized by Google

odpusta izriče takodjer karnostno povjerenstvo upravnog odbora, u kojem mora da je žup. školski nadzornik.

K a r n o s t n u v l a s t vrši upravni odbor putem posebnoga karnostnoga povjerenstva, kojemu je predsjednik veliki župan, odnosno podžupan (potonji nemože predsjedati, ako se radi proti njemu. [1])

Ovo povjerenstvo sastoji od 5 članova. Bira se u prvoj sjednici upravnoga odbora početkom godine na godinu dana i to dva od urednika, a dva od biranih članova. Biraju se i 2 zamjenika (jedan od izabranih, a jedan od zvaničnika).

U karnostno povjerenstvo za postupak proti podžupanu bira upr. odbor izmedju vijećnika najbližega sudbenoga stola dva člana i jednoga zamjenika; u povjerenstvu proti financ urednicima učestvuje kr. fin. ravnatelj i jedan urednik zajedničke vlade, kojega imenuje ministar financija sporazumno sa banom. Za valjanost zaključaka dovoljna su tri člana računajući i predsjednika.

Predočiv ovako bitne ustanove zakona od 5. veljače 1886. „ob ustroju županija i uredjenju uprave u županijama i kotarima“ biti će uputno, ako pobliže promotrimo, u koliko uredjenje županija po navedenom zakonu odgovara načelu samouprave i da li se današnje naše županije i županijski upravni odbor mogu pravom i opravdano označiti i smatrati samoupravnim tijelima.

Načelo samouprave traži, da bude u ustroju samoupravnoga tijela podpuno izražena sloboda uprave, a da to bude, treba da je izvršni organ postavljen izborom t. j. slobodnom voljom zaključujućega, nadalje mora samoupravno tijelo imati podpunu autonomnost u upravi, dakle stvarati zaključke i takove provadjati po vlastitim organima, a napokon treba da samoupravno tijelo imade gospodarstvenu samostalnost, da može namaći potrebna sredstva za provedbu upravnih zadataka te takovima i razpolagati.

Prof. Dr. Krišković u svojim predavanjima 1900./1. kaže, „da se bez javnopravnoga kućanstva, t. j. prava nameta ne da samoupravno tijelo ni zamisliti; tek po samosvojnom javnopravnom kućanstvu može pored države da bude samostalan organ uprave“.

Ta načela nisu našla podpunoga izražaja u našim županijama. Podžupan, koj vrši zaključak skupštine i rukovodi upravu, istina član je skupštine po zvanju, ali je imenovani oblastni organ, košto je to i ostalo činovničtvo.

Dr. Vrbanić („Rad hrv. zakonodavstva na polju uprave“) veli, da podžupan niti jest niti može biti član slobodne uprave, on je načelnik žup. oblasti, te kao t a k v i izvršuje zaključke skupštine, i da

Digitized by Google

županije kao organi slobodne uprave imadu usljed toga po današnjem sustavu pravo zaključivati, ali neimaju prava na izvršbu svojih zaključaka, dok o toj izvršbi odlučuje oblast, koja u sustavu izvršne oblasti zauzimlje posve drugi položaj od samoupravnoga organa.

Isto tako neimaju naše županije gospodarstvene autonomije, dok ne imaju ni vlastitoga kućanstva ni proračuna sa pravom razpisa nameta, a po tom ni računa. Uprava žup. imovine koju zakon spominje, neima samoupravne važnosti i tiče se samo njekojih zaklada.

Istina, da zakon nabraja kod djelokruga župan. skupština, putem kojih županija ima da vrši samoupravu i predmete samouprave, naročito pravo peticije i kontrolu nad upravom oblastnom i občinskom.

Pravo peticije vrlo je važno, ali ono je izliev i sastavni dio slobode uobće, a ne samo slobodne uprave, a pravo mu je polje javno udruživanje i javni sastanci, jer to je pravo jedan od bitnih uvjeta ustavnoga života i političke slobode. Blunschli kaže: in einem Staate, in welchem politische Freiheit nicht eine leere Phrase ist, versteht sich dieses Recht von selbst.[1])

Što se tiče kontrole nad upravom, ukazuje se ona donekle izlišnom, dok kontrolni organ ne ima izvršne vlasti ni izvršnoga organa. Ipak imade moralne važnosti, a zaključak skupštine u stvari nadzora nad upravom može i zapravo mora biti povodom shodnih odredaba od pravne nadležne nadzorne vlasti.

Prema tomu se županije po današnjem sustavu nemogu smatrati u pravom smislu organima samouprave, a nisu to ni upravni odbori, dok im i sam zakon nepripisuje toga značaja (zakon veli: poslove samouprave vrše županije preko svojih skupština), a neimaju ni uvjeta za to, već se ukazuju oblastnim organima[2]), koji odlučuju u kolegijalnom (sbornom) sustavu.

Ovo je navedeno sa strogo upravno znanstvenoga gledišta.

Nu promatrajući stvar sa li praktičkoga stanovišta, mora se priznati, da organizacija od god. 1886 znači napredak u upravi, jer ako i nije provedeno načelo samouprave, ipak imade saradnje slobodnoga elementa u skupštini i upravnom odboru, koji se mogu označiti organima, što sudjeluju u upravi sborom i tvorom ujedno je uprava u kotarima vrlo pristupna obćinstvu, te može biti i intenzivniji nadzor nad občinskom upravom.

[1]) Vidi Dr. Vrbanić: „Rad hrv. zakonodavstva na polju uprave“ str. 59.
[2]) Ibidem str. 58.

Digitized by Google

Županijske skupštine su uistinu samo odsjev naših avitičkih autonomnih prava; nu kao javni sastanci ipak pružaju sgode za izmjenu misli i nazora ob upravi. I poslovanje upravnih organa izvrženo je time javnom sudu i nadzoru.

Načelo samouprave uzčuvano je svakako bolje u zakonima o gradskim, seoskim i imovnim obćinama, koje se mogu uistinu smatrati samoupravnim tijelima.

B.

Samoupravna tijela.

a) Gradovi. (Gradske obćine)[1]

Gradovi, odnosno gradske obćine uredjene su zakonom od 21. lipnja 1895. „ob uredjenju grad. obćina" (sb. 1895. br. 34). po kojemu imade tri vrste (skupine) gradova i to: I. glavni zemaljski grad Zagreb, zatim gradovi Osijek, Varaždin i Zemun neposredno su podredjeni zem. vladi (oni su „jurisdikcije" na način županija).[2]) II. Gradovi Senj, Bakar, Sisak, Karlovac, Petrinja, Koprivnica, Bjelovar, Križevci, Požega, Brod, Mitrovica, Karlovci i Petrovaradin utjelovljeni su županijama, u kojih području leže, te im se podredjuju u poreznim poslovima i svim upravnim, u koliko takvi nisu naročito pridržani vladi. III. Gradovi Bag, Kostajnica, Tvrdja Ivanić i trgovište Ruma takodjer su utjelovjeni županijam, u kojih području leže, ali se upravljaju po propisima za seoske obćine po zak. čl. XVI—1870. „ob uredjenju obćina i trgovišta" (sbor. 1871. br. 4) i podredjeni su kot. oblastima u području kojih leže.

U red gradova I. i II. vrste može se obćina podignuti samo zakonom, a zemljištni se obseg gradova Zagreb, Osijek, Varaždin i Zemun može u buduće promijeniti samo zakonom, a ostalih gradova samo dozvolom župan. skupštine.

Gradovi II. vrste (županijski) zastupani su u žup. skupštini prema zakonu od 5. veljače 1886. ob ustroju županija (sbor. 1886 br. 8.); svaki grad čini jedan izborni kotar. Gradovi, koji neimaju 2000 stanovnika biraju jednoga zastupnika, a načelnici imadu u žup. skupštini po zvanju pravo mjesta i glasa. Gradovi, koji imadu vlastiti grb, mogu se s njime služiti na uredovnom pečatu. Podjeljivati nove grbove pridržano je odluci Njeg. Veličanstva.

Obćinar grad. obćine jest svaki ug. hrvatski dr-

---

[1]) Vidi Žigrović: upr. zakoni str. 137. Smrekar prir. I. str. 452.

[2]) Praksa ih krsti „municipija".

Digitized by Google

žavljanin, koj spada u savez obćine, a to je zavičajnik ili nezavičajnik. Zavičajnik je, koj je po zakonu od 30. travnja 1880. (sbor. 1880. br. 49.) stekao zavičajnost, a nezavičajnik, koji bud stanuje u obćini i plaća porez bud nestanuje, ali ima posjed, od kojega porez plaća. Ostali su stranci.[1])

G r a d j a n s t v o podijeljuje grad. zastupstvo i to zavičajnicima, koji su neporočni i imadu izborno pravo. Žena nemože steći gradjanstvo, već postaje udajom učestnikom koristi gradjanstva. Zastupstvo može začastnim gradjanima imenovati muževe zaslužne. O tom podijeljenom gradjanstvu izdaje se gradjan. list i dotičnik se unese u knjigu gradjana. Gradjanstvo gubi, tko prestaje biti ug. hrv. državljanom, tko bude odsudjen radi zločinstva u obće i radi kažnjiva čina proti ćudorednosti i s koristoljubja i tko padne pod stečaj, dok traje i ako bude radi toga odsudjen. Gradjani se pred gr. poglavarstvom zavjeruju. da će promicati korist obćine i odvraćati štete. Pristojbu za gradjanstvo može zastupstvo oprostiti. Svatko može zahtjevati u grad. obćini slobodu osobe i imetka i koristiti se grad. udesbama, obćinari napose imadu pravo birati grad. zastupnike, a zavičajnici su izberivi u grad. zastupstvo pod uvjetima zakona i za slučaj siromaštva imadu pravo na podporu, napose g r a d j a n i iz zaklada naročito za njih utemeljenih.

Stranci su vezani vršiti sve dužnosti obćinara, ali neuživaju istih prava. Strancu, koji je poročna vladanja, a ne može se izkazati domovnicom ili neima sredstva uzdržavanja može obćina (grad. zastupstvo) uzkratiti boravak, dakle izreći izgon (§§ 23. i 71. zak.) nar. odj. unut. od 31. svibnja 1894. br. 37613 i 37528). T a k o v a o d l u k a j e s t i z r a z v l a s t i t o g a d j e l o k r u g a i n i j e r e d a r s t v e n e n a r a v i.

S v a k a g r a d s k a o b ć i n a mora imati prema ustanovama zakona s t a t u t o nutarnjem ustroju i poslovanju, o d o b r e n p o z e m. v l a d i.

P o s l o v e g r a d s k e u p r a v e o b a v l j a 1. g r a d s k o z a s t u p s t v o k a o z a k l j u č u j u ć i i n a d g l e d a j u ć i organ u poslovima vlastitoga djelokruga; 2. g r a d. n a č e l n i k na čelu zastupstva i gr. poglavarstva; 3. g r a d. p o g l a v a r s t v o kao izvršujući organ u vlastitom djelokrugu obćine i kao upravna oblast I. molbe u poslovima javne uprave.

Na čelu glavnoga zem. grada Zagreba stoji vrhovni načelnik, ostalih gradova (I. vrste) grad. veliki župan, a ostalih gradova (II. vrste) dotični veliki župan, imenovani po kralju.

[1]) Svi su obćinari dužni razmjerno nositi obć. terete.

Digitized by Google

Veliki župan odnosne županije može biti i velikim županom grada u području županije.

Gradsko se zastupstvo bira na 6 godina, svake treće godine izstupa polovica, koja se popunjuje novim izborom.

U gradu Zagrebu bira zastupstvo načelnika izmedju sebe, a u ostalim gradovima takodjer, nu na predlog kandidacionog odbora (šestorice zastupnika, trojice biranih a trojice po predsjedniku imenovanih) pod predsjedanjem grad. vel. župana, u žup. gradovima, velikog župana odnosno podžupana.

Zastupstvo dužno je izabrati jednoga od predloženih.

Služba načelnika traje za vrijeme njegovoga mandata kao zastupnika, ali prestaje razpustom zastupstva.

Vlada može zastupstvo razpustiti s važnih razloga, ali mora za 3 mjeseca raspisati novi izbor, koj se četiri nedelje po razpisu obaviti ima. Za to vrijeme zamjenjuje zastupstvo vladin povjerenik, koji je ujedno na čelu gr. zastupstva.

Broj grad. zastupnika (članova grad. zastupstva) ustanovljen je za Zagreb sa 50, Osijek 40, Varaždin, Karlovac i Zemun 30, a u gradovima II. vrste sa 2000 stanovnika 12, preko 2000 do 4000 sa 16, preko 4000 do 6000 sa 20. a preko 6000 sa 24.

Izbor za gr. zastupnika dužan je primiti (pod inakom globom od 50—400 K, što ju odmjeruje zastupstvo) svaki obćinar osim osoba preko 60 godina, vojnici aktivni, duhovni pastiri, službujući drž. i zemalj. činovnici, profesori i učitelji zem. učilišta i osobe, što su jur za posljednje periode službovale kao načelnici ili grad. zastupnici.[1])

Aktivno izborno pravo (biranja) imadu:

1. Svi samostalni obćinari mužkog spola koji su navršili 24 godinu i to zavičajnici što plaćaju najmanje 10 kr. poreza, a nezavičajnici najmanje 20 kr.

2. Bez obzira na porez zavičajnost, koji spadaju inteligentnom stališu kao stalno namješteni aktivni i umirovljeni činovnici, profesori, doktori, svećenici, odvjetnici, tehnici (graduirani), pomor. kapetani, umirovljeni častnici itd. (istovjetno kao kod saborskih izbora).

3. Javni članovi javnih komanditnih družtava. 4. Od kućnih

[1]) Gr. zastupnik gubi službu, ako izgubi pasivno pravo, kad neopravdano propusti doći izboru gr. načelnika, kad usprkos opomene 3 mjeseca nepolazi sjednice, ili bude odsudjen radi štete nanešene obćini. Gubitak službe izriče zastupstvo u posebnoj sjednici.

Bez razloga ne smije zastupnik izstupiti. O tom odlučuje zastupstvo. Ako bez razloga to učini kazni se globom od 200—400 K i gubi izborno pravo na 6 godina.

Digitized by Google

zadruga kuće gospodar (i suvlastnici nekretnina, ako porez svakoga dosiže).

Nemogu akt. pravo vršiti: osobe, koje su pod očin. vlasti, štitničtvom ili skrbničtvom, osobe uživajuće podporu, osobe u služničkom (nadničkom) odnošaju, aktivni vojnici. Izključene su osobe obtužene (§ 39. zak. od 17. svib. 1875. o kaz. post.) ili odsudjene radi zločina uobće ili kažnjivoga čina proti ćudorednosti ili s koristoljublja (mogu izborno pravo opet steći, ako posljedice kazni prestaju po zak. od 10. lipnja 1890)., napokon osobe pod stečajem, dok traje).

P a s i v n o i z b. p r a v o i m a d e s v a k i zavičajnik, ako imade aktivno i stanuje stalno u obćini.

Nemogu izabrani biti aktivni grad. činovnici, pučki učitelji i službenici gradski, osobe u parnici s obćinom, obć. zakupnici i poduzetnici, računopoložitelji, nemarni dužnici (za cijelu god. četvrt), disciplinarno odpušteni javni službenici radi prekršaja proti ćudorednosti ili s koristoljublja i osobe osudjene radi zločina ili prekršaja proti ćudorednosti ili s koristoljublja makar su prestale posljedice kazn. osude), napokon nepismeni.

Svaki grad čini jedan izborni kotar, ali u gradovima Zagreb, Osijek, Varaždin i Zemun su tri izborničtva, a u ostalim (II. vrsti) „dva", i to prema taxativno ustanovljenom porezu. Izbori se obavljaju temeljem izbornih listina. Prigovore proti izbor. listinama riješava po grad. zastupstvu izabrani odbor od 3 člana.

Zakonom od 22. prosinca 1903. (sb. 1903. br 2) kojim se preinačuju §§ 25, 31. i 32. zak. od 21. lipnja 1895. „ob ustroju grad. obćina" ustanovljena su za grad Karlovac tri izborničtva i broj zastupstva sa 30. Izbornici se uvrstaju prema količini poreza. Za grad. zastupnika mogu birati samo osobu iz svoga izborničtva. Glasuje se redovito glasovnicama nu slobodno je i ustmeno glasovati. Izborom ravna posebni odbor od četiri obćinara pod predsjedanjem jednoga gradskoga zastupnika. Izabranim se smatra tko je dobio više od polovine predanih glasova. Ako više od dvojice njih nisu dobili nadpolovičnu većinu ima se odrediti novi izbor za 8 dana. Ako samo dvojica nisu dobili nadpolovičnu većinu, ima se za svako takovo nepopunjeno mjesto odrediti uži izbor medju onom dvojicom, koji su iza izabranih zastupnika dobili najviše glasova. Glasovi dani nepredloženim nebroje. Ako predloženi dobiju jednaki broj glasova, odlučuje žrijeb.

Ako nema prigovora, potvrdi gr. zastupstvo izbor. Isto odlu-

Digitized by Google

čuje i o prigovorima. Proti odluci može se uložiti utok za 8 dana (na vladu odnosno žup. oblast).

Nakon odobrenoga izbora ima se zastupstvo u sazvanoj sjednici konstituirati i zastupnici po načelniku zavjeriti.

1. Gradsko zastupstvo, kojem je na čelu grad. načelnik, zaključujući i nadgledajući je organ u vlastitom djelokrugu, u koji spada napose uprava obć. imovine, sticanje i otudjenje imovine, zametanje parnica, ustanovljivanje grad. proračuna, dozvoljivanje nameta, uzimanje zajma, pregledavanje i riješavanje grad. računa, sklapanje ugovora, odpis tražbina, dozvoljivanje gradjevina i nepredvidljivih troškova (i troškova javne uprave) primanje zavičajnika, podjeljivanje gradjanstva i začast. gradjanstva, briga za redarstvo i zdravstvo, obskrba siromaka, aprovizioniranje grada, vršenje patronata, pravo peticije u okviru zakona[1], riješavanje prigovora proti odredbama gr. poglavarstva u poslovima naravnog djelokruga, promjena grad. teritorija, sastavljanje statuta (uz odobrenje vlade), izbor načelnika i podnačelnika, karnostnoga odbora, odbora za riješavanje prigovora proti izbornim listinama, za izbor gr. zastupstva, odbora za rukovodjenje izbora, i riješavanje prigovora proti izborima gradskog zastupstva, izbor inih odbora, izricanje globa proti onome, koj neprimi izbor zastupnika (do 400 kr), odobrenje izbora grad. zastupnika ustanovljenje službenih mjesta grad. činovnika, imenovanje, umirovljenje i odpuštanje činovnika prema propisima, ustanovljenje beriva

Odobrenju vlade pripadaju zaključci glede preinake statuta, stanja i beriva činovnika, kod sticanja i otudjenja obć. imovine i uzimanje zajma prema stanovitoj vrijednosti (do 5000 stanovnika ako se radi o vrijednosti koja nadilazi 4000 kr. — preko 5000 do 10.000 stanovnika — 8000 kr, — preko 10.000 stanovnika do 15.000 — 12.000 kr., a u gradovima preko 15.000 stanovnika do 20.000 — što je preko 20.000 kr. vrijednosti) nadalje kod sklapanja izvanrednih zakupnih i najamnih ugovora, dozvola nameta ako je preko 20%. i uvedenja ili povisivanja obćih daća, ustanovljivanje proračuna i nepredvidljivih troškova. Ako odobrenje nestigne za 14 dana ima se zaključak smatrati odobrenim.

Gradskomu zastupstvu nepripada izvršna vlast (exekutiva).

Sjednice grad. zastupstva su javne, nu na zahtjev predsjednika (načelnika) ili podnačelnika ili četvrtine prisutnih gradskih zastupnika mogu biti tajne, (osim kod proračuna i računa) ali se

[1] U stvarih občinskih, dotično gradovi I. vrste u poslovima javne uprave.

Digitized by Google

zaključci moraju proglasiti u javnoj sjednici. Zastupnika, koji bi vrijedjao čast zastupstva ili pojedinih članova, može zastupstvo presuditi bezprizivno na globu do 200 K. ućerivu upravnim putem. Za valjani zaključak treba nadpolovična većina prisutnih, ako su jednaki odlučuje predsjednik. Nu kod izbora načelnika, ustanovljenja proračuna i svih predmeta, gdje treba vladinog odobrenja, valja da sjednici prisustvuju dvije trećine, a zaključku treba nadpolovična većina svih zakonito pozvanih zastupnika, dakle u istinu dvije trećine zastupstva (vidi normativ. riješ. vlade od 31. ožujka 1889. br. 12.148). Ako u dvijuh redovito sazvanih sjednica nebi bilo dovoljnoga broja, može treća zaključivati bez obzira na broj prisutnih.

Proti zaključku gr. zastupstva ima u roku od 8 dana mjesta utoku; zakon veli na nadležnu oblast, razumijeva se u gradovima Zagreb, Osijek, Varaždin i Zemun na vladu u ostalim gradovima (II. reda), na žup. oblast, odnosno ako se radi o pojedincu na upravni odbor. Utok ima obustavnu moć, osim da posebni zakon inače odredjuje ili bezodvlačnu provedbu zaključka zahtjevaju javni interesi ili prijeteća opasnost.

U gradovima (I. vrste) Zagreb, Osijek, Zemun i Varaždin postoje gradski upravni odbori za poslove porezne, karnostne i sindikatske. Predsjednik je u Zagrebu vrhovni načelnik, (u ostalima grad. (2 vrste) vel. župan), članovi su načelnik, podnačelnik, dva po vladi imenovana zem. činovnika i četiri člana izabrana po zastupstvu.

Poslovanje je analogno poslovanju župan. uprav. odbora (vidi „uprava u županijama“).

2. Gradsko poglavarstvo izvršujući organ, i rukovodi unutarnje gradske poslove i javnu upravu. Na čelu stoji načelnik, a uz njega potrebni broj perovodnoga (grad. viječnika, tajnika perovodje, pristava) strukovnoga (inžinira, fizika, veterinara) redarstvenoga (kapetana) blagajničkoga, pomoćnoga (pisarničkog) redarničkoga i podvorničkoga osoblja. Načelnika zamjenjuje u poslovima gr. zastupstva podnačelnik[1]); u poslovima gr. poglavarstva viši izabrani gradski činovnik.

U poslovima redarstva može načelnik ovlastiti gr. kapetana da ga zastupa.

Djelokrug gradskog poglavarstva obuhvaća I. unutarnje poslove občinske; II. poslove javne uprave.

[1]) U prvoj ustanovnoj sjednici izmakom svake treće godine izabira zastupstvo absolutnom većinom glasova izmedju sebe podnačelnika.

Digitized by Google

I. Unutarnje poslove občinske upravlja i rukovodi grad. poglavarstvo pod kontrolom gradskoga zastupstva. U poslovima javne uprave vrši ono svoj zakonom opredijeljeni djelokrug samostalno i pod osobnom odgovornošću grad. načelnika, koji je u tom odgovoran višoj oblasti.

Unutarnji su poslovi: Uredovati glede izbora zastupstva, imenovanja grad. organa i zavoda, zastupati občinu u gradj. pravnim poslovima i prema oblastima, občinama i osobama; upravljati občin. imetkom (prema našastaru) i rukovoditi odnosno računarstvo i blagajničko, upravljati ubožkim poslovima; nadgledati obć. zavode i zaklade, upravljati obć. gradnjama i brinuti se za uzdržavanje obć. cesta, mostova, puteva, potočnih obala, čišćenje javnih trgova, ulica, taracanje, razsvjeta; nadalje uredbe vatrogasne, redarstvene i zdravstvene, pripravljati sredstva za obranu od pogibelji raznih povodnja i nepogoda; briga za obskrbu (aprovizaciju) grada, naročito brinuti se, da se potrebna sredstva namaknu i svi dohodci i tražbine uberu. Napokon paziti na medje obć. zemljišta.

Načelnik je dužan izvršivati zaključke grad. zastupstva, drž li koji zaključak štetnim, dužan ga je obustaviti i podnijeti nadležnoj oblasti. On može u prešnim slučajevima pod vlastitom odgovornosti učiniti odredbu uz naknadno odobrenje zastupstva dotično nadležne oblasti. Grad. načelniku opredieljuje grad. zastupstvo službovninu.

Vrhovni nadzor nad gradskom upravom pripada vladi, koja ima pravo s važnih razloga razpustiti zastupstvo i na čelo grad. poglavarstva postaviti vladinog povjerenika, koji preuzima agende zastupstva.

Poslove samouprave i javne uprave u gradovima nadzire grad. vel. župan (u Zagrebu vrhovni načelnik), koji drži svake pol godine skontralne sjednice i pregledava upravno poslovanje (analogno kao u županijama veliki župan). Načelnik može prigovoriti odredbi vel. župana u roku od 24 sata.

Grad. vel. župan može zastupstvo sazvati i predsjedati grad. zastupstvu, ali neima pravo glasa.

Propisovnik o statusu (stanju) i berivima grad. činovnika sadržaje statut.

Redarstvenoga izvjestitelja, gradskoga kapetana, imenuje u gradovima Zagreb, Osijek, Varaždin, Zemun — ban, u ostalima vel. župan. Gradskog kapetana može ban imenovati i

Digitized by Google

za inu javnu službu i vlada može redarstvo preuzeti u zemaljsku upravu.

Usposobljenje ima biti isto kao kod zemaljskog urednika.

Gradski načelnik polaže prisegu pred zastupstvom u ruke vrhov. načelnika odnosno grad. vel. župana (podžupana). Gradski činovnici u ruke grad. načelnika. Oni se namještaju putem natječaja na trojni predlog kandidacionog odbora (pod predsjedanjem vel. župana odnosno podžupana) izborom zastupstva (osim kapetana, kojega imenuje ban odnosno vel. župan).

Za sastavak grad. proračuna i računa vrijede ustanove okružnice obstojalog kod namjest. vijeća od 6. veljače 1864. br. 19909. (sbor. 1864. br. 1) i od 8. ožujka 1865. (sbor. 1865. br. 18) nar. odj. unut. od 2. ožujka 1894. br. 7171. (sbor. 1894. br. 15) nadopunjene glede obrazca zaključnog računa nar. odj. unut. od 19. siječnja 1907. br. 60082. (sb. 1907. br. 5.)[1]

Glavnim dohodkom gradova jest potrošarina od mesa i vina (§ 18. nagodb. zak. od 1868) koja se pobire prema cjeniku odobrenom po vladi.

Osim toga ima u kraj. gradovima dohodak akcize.

Nadalje ubire se mjestovina i pijacovina. U nekojim grad. občinama pobire se dozvolom vlade na temelju zaključka zastupstva uvoznina od pića i živežnih predmeta (u Zagrebu od brašna) i taracarina kao za uvoz robe po težini (u svrhu uzdržavanja grad. cesta). U Zagrebu uveden je najamni novčić od najamnine kuća podvrženih kućarini.

Za pokriće manjka služi namet. Propisi glede nameta i propisi ubiranja su istovjetni kao i za seoske obćine.

U pogledu karnostne odgovornosti vrijede analogne ustanove zak. od 5. veljače 1886. „o karnostnoj odgovornosti urednika, službenika, namještenika kod žup. i kot. oblasti".

Načelnik vlastan je dati ukore i globe do 100 kruna.

Radi li se o odpustu gradskih činovnika, izriče karnostni odbor (dva zastupnika, dva činovnika i predsjednik gr. načelnik)

---

[1]) Glede skontracije vidi nar. odj. unut. od 17. lipnja 1873. br. 5530. Za grad Zagreb postoji naputak za grad. blagajnu nar. odj. unut. od 29. prosinca 1875. br. 24.659 koj je preporučen i ostalima. (Nar. od 26. listopada 1876. br. 22.228) i naputak za gr. računovodstvo. (Nar. od 29. prosinca 1875. br. 24.659. Smrekar priručnik I. str. 560: Glede manipuliranja sa marv. putnicama mjerodavne su ustanove pogl. VIII. naputka za obć. blagajne, što je izdan ban. nar. od 11. prosinca 1907. br. 70.618 a nadopunjen i preinačen ban. nar. od 6. listopada 1909. br. 37.767 (str. 1909. br. 74.)

Digitized by Google

presudu u prvoj molbi, županijski upravni odbor u drugoj, a vlada u trećoj (u gradovima II. vrste).

U gradovima I. vrste t. j. Zagreb, Osijek, Varaždin i Zemun postupa u karnosnih poslovih upravni odbor proti svojim redovitim članovima, koji su javni urednici izuzam vrhovnog načelnika odnosno velikog župana, a u drugoj molbi proti gradskim činovnikom i službenikom i za prizive proti presudi načelnika i karnostnog odbora.

U gradovima II. vrste (županijskim) vrši disciplinarnu vlast proti načelnicima u prvoj molbi županijski upravni odbor, a u drugoj molbi vlada.

Županijski upravni odbor odlučuje u drugoj molbi, a vlada u trećoj molbi o prizivima proti presudam gradskog načelnika i gradskog karnostnog odbora.

Postupak je onalogan postupku u županijama.

II. U pogledu javne uprave vrši gradsko poglavarstvo djelokrug upravnih oblasti I. molbe, u smislu zakona od 5. veljače 1886. ob ustroju županija i uredjenju uprave u županijama i kotarima za cijelo obćinsko područje. (Vidi „upravu u županijama i kotarima)".

U poreznim poslovima za grad. upr. odbor mjerodavne su takodjer ustanove zak. čl. XXVIII—1889. zaj. hrv. ug. drž. sab. o preinačenju financijalne uprave odnosno zak. od 28. pros. 1889. (sb. 1890. br. 11.) preinačen zak. čl. XI—1909. zaj. hrv. ug. sab. „o rukovanju poreza" (nije još stao na snagu).

Grad. blagajničko činovničtvo treba da je usposobljeno kao činovničtvo zem. računovodstva i blagajne, te je blagajna gradska u poreznim poslovima gradski porezni ured.

Za redarstveno osoblje (stražu, redarstvene agente) postoje posebni statuti (za Zagreb vidi Smrekar prir. I. str. 576.)

b) Seoske obćine (upravne).

Seoske obćine uredjene su zakon. član. XVI.—1870. „ob uredjeniu obćina i trgovišta, koji neimaju uredjenoga magistrata" (sbor. 1871. br. 4).[1])

Taj zakon protegnut je zakonom od 15. travnja 1897. (sbor. 1897. br. 41) na područje bivše vojne krajine i time stavljeni su izvan krijeposti obć. zakon za vojnu Krajinu od god. 1862. i red za obćine od 8. lipnja 1871., ter zakon od 1. prosinca 1889., kojega su

[1]) Vidi: Smrekar priruč. I. st. 387. Žigrović upr. zakoni str. 192.

Digitized by Google

bile ustanove §§ 37. i 38. zak. čl. XVI.—1870. protegnute na područje bivše Krajine (glede izbora načelnika). Sada vrijedi taj zakon za sve občine zem. područja.

Prema tomu zakonu sačinjavaju občinu mjesta i sela sa zajedničkim interesima. Prvobitni ustroj ustanovila su žup. povjerenstva, a teritorijalne promjene (razcijepljenje občine u više občina ili spojenje postojećih) može u napredak uslijediti samo temeljem zaključka žup. skupštine uz odobrenje vlade. Svaki ug. hrv. državljan, koj budi osobom budi imetkom stoji u svezi s občinom jest občinar.[1]

Občinari su:

1. pripadnici, koji su u občini rodjeni ili u savez občine primljeni ter u občini na vlastitom zemljištu stalno obitavaju (To su zavičajnici, a za prosudjenje zavičajnog prava mjerodavne su ustanove zak. od 80. trav 1830. te su ustanove zak. čl. XVI.—1870. u koliko ustanovljuju pripadnost odnosno zavičajnost stavljene izvan snage. Po zakonu o zavičajnom pravu vlastan je onaj, tko ima zavičajno pravo slobodno boraviti u občini i za slučaj siromaštva tražiti od nje obskrbu.)

2. stanovnici, koji su u občini rodjeni ili u savez občine primljeni i u občini stalno stanuju.

3. posjednici, koji imaju u občini posjed, ali neživu u občini i

4. nestalni, koji po svom zanimanju privremeno prinadleže občini.

Svi ostali, koji stanuju u občini su strani. Zakon nabraja te vrsti občinara, obzirom na izborno pravo te dalje ustanovljuje, da pravo občinara sastoji u slobodnom boravljenju u občini, u zaštiti njihove slobode i vlastničtva, a povrh toga da imadu pripadnici, posjednici i stanovnici pravo koristiti se predmetima, koji su označeni kao obč. dobro za javnu porabu i javnimi zavodi, nadalje pravo obskrbe za slučaj siromaštva (smatra ih dakle zavičajnicima) napokon imadu pravo izbora, — posljednje imadu i stanovnici aktivno, a pasivno i aktivno pripadnici i posjednici, ovi potonji samo ako posjeduju kao vlastničtvo najmanje 20 katastr. rali zemljišta. Občinari su dužni vršiti oblastne naredbe i nositi obč. ter ete

Občinu zastupa **obč. odbor** kao zaključujući organ, a **obč. načelnik** sa pridijeljenim osobljem, kao izvršujući organ zaključaka obč. odbora i poslova prenešenoga djelokruga. U naravnom djelokrugu odgovoran je obč. odboru, u prenesenom predpostavljenoj oblasti. Načelnik sa činovničtvom sačinjava „obč. poglavarstvo". Obč. odbor se bira na tri godine.

---

[1]) U zakonu stoji „hrv.-slavon državljanin".

Digitized by Google

Obć. odbor se sastoji od 12 do 24 odbornika; razmjerje ustanovljuje županijska skupština prigodom ustrojstva obzirom na broj pučanstva i mjestne okolnosti tako, da budu sva sela i mjesta razmjerno zastupana

Ova zakonska ustanova pokazuje namjeru i volju zakonodavca, da se prigodom ustrojstva imade označiti pobliže, kako sela imadu biti zastupana odnosno da se iz pojedinoga sela mora izabrati odbornik.

Trećina obć. odbora popunjuje se zastupnicima najvećih porezovnika tako da se iz popisa istih izluči redom broj ravan broju obć. odbora i taj bira izmedju sebe trećinu obć. odbora.

Pravo izbora pripada punoljetnim, samostalnim neporočnim obćinarom mužkoga spola. U zadrugama vrši pravo gospodar a u korporacijama jedan član vlastničtva.

Izabran može biti samo obćinar pripadnik i posjednik ako posjeduje barem 20 katastr. rali. Izabranim se smatra, za koga glasuje nadpolovična većina prisutnih.

Nemogu izborno pravo vršiti aktivni vojnici, a ne smiju oni, koji su presudjeni radi zločinstva ili radi prestupka i prekršaja proti javnoj čudorednosti ili s koristoljublja.

Svaki izabrani odbornik, ako je izberiv, mora primiti izbor pod inakom globom do 100 kr. osim da je navršio 60 godinu.

Izborom ravna kotarska oblast. Obavlja se temeljem listina birača i najvećih porezovnika, koje su bile izložene te dozvoljen u roku od 8 dana prigovor. Prigovore riješava u I. molbi obć. poglavarstvo, u II. molbi žup. oblast a u III. molbi vladu. Glasovanje je ustmeno. Proti eventualnim neurednostima pristoji uvriedjenoj stranci pravo pritužbe u roku od 3 dana na župan. oblast, koja može izbor dokinuti i novi odrediti.

Ako nakon zaključenoga izbora nitko od prisutnih izborn. činu neprigovori, može izaslanik izbor odobriti i izabrane odbornike zapriseći.

Obć. odbor drži najmanje svaka dva mjeseca sjednicu, kojoj može prisustvovati izaslanik kot. oblasti, a mora prisustvovati, kad se razpravlja proračun i račun te kod izbora mjestnoga sudca.

Žup. oblast vlastna je zaključak dokinuti, ako je prekoračen djelokrug ili je na štetu obćine. Takovi zaključak odnosno izvršbu dužan je polit. izaslanik odnosno kot. oblast obustaviti i zapisnik predložiti županiji za 24 sata.

Digitized by Google

Djelokrug občine jest naravni i preneseni.

Glede posala naravnog djelokruga zaključuje obć. odbor u svojim skupštinama (sjednicama) većinom glasova. Za stvaranje zaključka treba da bude prisutna nadpolovična većina ukupnih odbornika. Kod izbora načelnika odnosno bilježnika otudjenja obć. imovine, nabave pokretnoga ili nepokretnoga imetka treba prisuće dvije trećina. O držanju sjednica ima se obavjestiti kr. kot. oblast. Proti zaključku obć. odbora, u koliko se tiče pojedinca može isti u roku od 8 dana uložiti utok na žup. upr. odbor (zak. od 5. veljače 1888. ob upr. odborih).

Ako tečajem izborne periode postane koji odbornik za čast nesposoban ili umre, tada bira obć. odbor novoga. Izbor valja samo za tu periodu.

I. U naravni djelokrug občine spada sve, što se tiče neposredno občin. interesa kao: uprava občin. imovine, izbor obć. činovnika, primanje u svezu, izdanje odpustnica, izvršivanje patronata i obskrba siromaka, napose ustanovljenje beriva činovnika, ustanovljenje proračuna odnosno razporezanje tereta za troškove občinske uprave, ustanovljenje nameta od izr. poreza (do 20% odobrava kot. oblast, od 20%—40% upravni odbor, a preko toga vlada), uzdržavanje obć. gradjevina, cesta, mostova, dozvoljivanje novčanih sredstava za občinske naukovne zavode, javna sigurnost, mjestno redarstvo, naročito u obziru zdravlja, čistoće ulica, potoka, vatre, sajmova; popravak obć. zgrada, puteva, mostova, bunara; nadgledanje medja, izdavanje mjera za obranu od nepogoda po osobu i imovina, utanačenje pogodba i zametanje parnica, dozvola odpisa neućerivih tražbina, uzimanje zajma (ako nenadilazi pol godišnjega prihoda odobrava kot. oblast, do cjelogodišnjega županija (upr. odbor), a preko toga vlada) otudjenje obć. imovine i nabava pokr. i nepokretne imovine (do 1000 K vrijednosti odobrava kot. oblast, od 1000 do 10 000 župan. upr. odbor a preko toga vlada) i tu treba privole dvije trećine občinskih odbornika. Napokon dozvoljivanje muzike i plesnih zabava (to svakako samo treba da dozvoli zastupstvo, ako biva u većem obsegu kao: glazba na trgu, javni ples, (nu o tom obično obć. odbor nestvara poseb. zaključak već to prepušta obć. poglavarstvu).

Pokriće obć. upravnih troškova biva občinskim dohodcima, u koliko nedosižu nametom na izrav. porez.

Digitized by Google

Glavni dohodak obćine jest potrošarina od vina i mesa zajamčena § 18. državnopravne hrv. ug. nagode od god. 1868. (zak. l. 1868), koja se ubire prema propisu naredbe odj. unut. od 23. studenoga 1877. br. 23.131 [1]) kojom su podjedno ustanovljeni potroš. propisovnik, cijenik i dražbeni uvjeti. U bivšem krajiškom području uvedena potrošarina je nar. odj. unut. od 1. prosinca 1888. br. 47.776. sa nižim stavkama, a naredbom od 2. srpnja 1905. br. 10.905. protegnut je tamo jedinstveni cijenik (prema navedenoj naredbi od god. 1877).

Potrošarinskoj daći podvrženo jest vino (i žestoko piće) i meso, što se u obćini za namirenje životnih potreba troši i u tu svrhu na malo „obrtnim načinom" prodaje.

Potrošarinu može obćina ubirati u vlastitoj režiji ili dati u zakup.

Svaku manipulaciju sa vinom i svako blago za klanje nakon, što je pregledano i za klanje sposobnim pronadjeno moraju gostioničari, krčmari, kobasičari, mesari, prijaviti obć. potrošarinskomu uredu odnosno zakupniku. Prekršaji potrošar. propisovnika kazne se globama do 50 K. zatajenje posebno i trostrukim iznosom prikraćene pristojbe i konfiskacijom. Globe idu na korist ubožke blagajne, a pristojbe zakupniku.

U I. molbi nadležno je obć. poglavarstvo, koje postupa uporabom kaznenih registara po ces. nar. od 20. travnja 1854. (nar. odj. unut. od 21. svibnja 1882. br. 16.562) u II. molbi žup. upr. odbor (zak. od 5. veljače 1886. „ob upr. odborima") u III. molbi vlada (nar. odj. unut. od 30. travnja 1887. br. 8967).

U obćinama bivšega krajiškoga područja ubire se sada još akciza od siječenja mesa i sajmova, dočim je ubiranje akcize od pića god. 1888. kao regalno pravo prestalo.

Zakonom naime od 8. lipnja 1871. „ob ustrojnih uredaba gradskih i seoskih obćina u Vojnoj Krajini" odredjeno bje, da se u gradskim i seoskim obćinama, u svrhu da se obćinarstvo bolje učvrsti, odstupljuju dohodci, od točenja pića, sečenja mesa, godišnjih i tjednih sajmova i stovarišta, tako, da su obćine dužne zato plaćati stalni paušal, koji će biti jednak polovici poprijećnog

[1]) Vidi Smrekar: prir. I. str. 374. Žigrović; upr. zakon str. 223.

Digitized by Google

dohodka od 10 godina. To su tako zvana regalija. Pravo regalno točenja dokinuto je odnosno odkupljeno u bivšoj krajini i u provincijalu zakonom od 27. prosinca 1889. ob odšteti regal. prava točenja (sb. 1890. br. 1.) odnosno zak. članko XXXV.—1888. zaj. hrv. ug. sab. o drž. dohodarstvu točenja pića (sb. 1889. br. 8). [1]

Sada su dakle još obćine bivšega krajiškoga područja ovlaštene na akcizu za pravo mesarenja, sajmovine i stovarivanja lijesa na državnim stovarištima.

Od te akcize plaća obćina paušal od stovarišta odnosno sajmišta samo u koliko i kako su postojala kao državna do god. 1871. (nar. odj. unut. od 20. veljače 1906. br. 24.418).

I u bivšem provincijalu ubire se sajmovina, mjestovina i pijacovina temeljem cijenika, što ga odobrava kr. župan. oblast (za gradove vlada) nar. od 15. svibnja 1907. br. 4986).

Obć. potrošarina imade u prvom redu služiti za uzdržavanje škola.

Za uzdržavanje i gradnju obć. gradjevina (mostova, cesta, prokopa, nasipa) služi četvrtina ubrane odkupnine javnih radnja po zak. od 30. prosinca 1873. „o izvedenju javnih radnja i gradjevina" (sbor. 1874. br. 6). Vidi naslov „obćila" (ceste).

Osim tih dohodaka imadu obćine prihoda od zakupa obćin. lovišta (zak. od 27. travnja 1893. o lovu) od pristojba zavičajnosti (zak. od 30. travnja 1880.) od gospodarstva, kao šuma, zemljištnoga posjeda, kamata od obć. glavnica, najamnine obć. zgrada, pristojba za pregledanje mesa, marv. putnica, por. ovrhe, globa, rabat škol. knjiga, prinosi zemlje, obćine itd. redovitoga eventualno nepredvidjenoga; u koliko ti dohodci nedostižu za troškove uprave, imade se razpisati namet na izravni porez obćinara.

Namet se raspisuje nakon pravomoćnosti proračuna na izravni porez i ubire upravnim putem na način poreza, kod obć. radnja kao puteva, graba, mostova, na koliko treba ručnih i voznih

---

[1]) Obćine i privatnici dobile su ime vršenoga regalnoga prava točenja odkupnu glavnicu (prema prosiječnom dohodku u godinama 1881.—85). Obćine provincijala dobile su za polgodišnje zimsko (od Miholja do Jurjeva) a u županiji bjelovarskoj dobile su takodjer za tako vršeno na način kao i provincijalu. Za cielogodišnje točenje krajiške su obćine dobile polovicu, a polovicu erar, odkup proveli su regalno odštetni povjerenici, a ovlaštenici dobili su regal. odštet. obveznice.

Vidi odplatnu osnovu. Nar. odj. unut. od 30. studenoga 1893. br. 50.826 (sbor. 1893. br. 72).

težaka, imadu po zakon. čl. XVI.—1870. nositi teret svi občinari po razmjerju sposobnih mužkaraca (16—60 god.) i tegleće marve. Ova je ipak ustanova dokinuta zak. od 30 prosinca 1873. (odkupnina) te se imade uporabiti samo kod inih obć. radnja u prilog javne sigurnosti (noćne straže, patrolci) zdravstva, obrane od nepogoda, takodjer nuždnih dostava, u obće potrebne pripomoći u javnom interesu, u koliko občina neima dovoljno empir. sila. Zakon od 13. prosinca 1873. „ob izvedenju javnih radnja" iztiče naročito (§ 14.) „da su kod elementarnih nezgoda i vanrednih slučajeva kao razgrtanja sniega, povodnje, obrane mostova, nasipa, vatre u šumi itd. dužni obližnji žitelji i naime oni, kojih se stvar najbliže tiče, potrebito ručno i vozno djelo u naravi bezplatno obaviti, cijelom svojom snagom.

Občinari posjednici i vlastnici dobara s kojim je prije god. 1848. bila skopčana jurisdikcija, neprinose za pokriće obć. troškova t. j. neplaćaju više nameta nego li najjači občinar dotične občine. Ondje su mjerodavne okolnosti porez zemljarine, kućarine i tecivarine I. i II. razr., dakle se pod občinarom najjačim mora razumjevati u r b a r i j a l i s t a (ne trgovac, poduzetnik), zakon bo štiti veliki kompleks zemljišta proti nerazmjernom obterećenju (norm. riješ. 24. velj. 1895. br. 60081).

Neplaćaju nameta državni, obć. činovnici (gradski) častnici, učitelji, pa župnici i kapelani od plaće u gotovom.

Ovdje valja spomenuti da je zakonom od 10. veljače 1880. (§ 3.) „o njekojih promjenah u školskih propisih" (Žigrović upr. zak. str. 431.) uveden u seoskim občinama bivšega krajiškog područja posebni 20% š k o l s k i n a m e t [1]), koj se propisuje i ubire počam od god. 1881. od ordinarija i izvanrednoga propisa izravnih poreza. Taj namet odprema se u okružnu školsku blagajnu i služi za namirenje beriva učiteljstva i troškova učiteljskih skupština. Sada se takove škol. blagajne nalaze kod županija, gdje imade krajiških občina.

Nadalje se u občinama bivšeg krajiškoga područja rasporeže posebni obć. i školski namet na državne i občin. šume i to u smislu zakona od 8. siječnja 1876. (list zem. uprave za hrv. slav. krajinu 1876. I str. 4.). Ovaj se namet od šuma plaća i u županiji belovarsko-križevačkoj od šuma njegdašnje pukovnije varaždin-

---

[1]) Taj namet odnosno prirez Iznosio je prije prema I raj. škol. propisu od 8. lipnja 1871. samo 10% (vidi Žigrovič upr. zakoni str. 409.).

Glede načina razpisa 20% škol. nameta na izr. porez vidi nar. broj i nast. od 13./7. 1888. br. 4976. i 8./8. 1888. br 7549. (Cuvaj: škol zak. str. 180.).

Digitized by Google

sko-gjurdjevačke i varaždinsko-križevačke pukovnije (riješ. odj. unut. od 27. rujna 1892. br. 24586. Žigrović upr. zak. str. 324.)

Prema tome zakonu obć. namet odnosno prirez navedenih šuma nesmije biti veći od nameta obćinara naseljena u istoj poreznoj obćini, koj najveću zemljarinu plaća.

O toga nameta prost je onaj kompleks od 30.000 rali crnogorice u brodskom i petrovaradinskom okružju, koj je opredjeljen investicionalnoj zakladi.

I državni erar dužan je plaćati obć. namet od nekretnina kupljenih na javnoj dražbi (nar. odj. unut. od 12. siječnja 1884. br. 45.726.).

Oprost od plaćanja kućarine neradja oprostom nameta (norm. riješ. odj. unut. od 20. ožujka 1882. br. 10333. vidi Smrekar priruč. I. strana 389.) t. j. izhodjeni oprost od državnog poreza neinvolvira ipso jure i oprost obć. nameta.

Ako je stvar dvojbena imade odlučiti obćinski odbor salvo recursu.

Pravo razporezanja obć. tereta pristoji pod nadzorom kot. oblasti obć. odboru, koj imade najdulje do 15. pros. svake godine sastaviti **proračun** koji se nakon 8 dnevnoga izloženja predložiti ima kot. oblasti. Svaki obćinar imade pravo staviti prigovor.

Proračunom ustanovljuje se namet, što ga do 20% dozvoljuje kot. oblast, do 40% žup. upr. odbor, a preko toga vlada.

Za sastavak proračuna mjerodavne su ustanove naputka izdanoga nar. odj. unut. od 25. stud. 1882. br. 30576. (Smrekar priruč. I. str. 395., Žigrović upr. zakoni str. 238.)

O svim obć. prihodima i izdatcima imade dotični organ (blagajnik, sada II. bilježnik) voditi račun. Taj račun imade se koncem godine zaključiti i po obć. odboru (prije ga pregleda po obć. odboru izabrani revizionalni odbor) u prisutnosti izaslanika kot. oblasti točno pretresti i u siječnju sljedeće godine predložiti žup. upr. odboru na riješenje (§ 22. zak. od 5. veljače 1886. „ob uprav. odborih u županijah" sbor. 1886. br. 9.)

Za obć. blagajničko rukovanje i sastavak obć. računa izdan je posebni „**naputak za obć. blagajne**" nar. odj. unut. od 11. prosinca 1907. br. 70618. (sbornik 1907. br. 89.) Taj je naputak preinačen u poglavlju VIII. glede marvinskih putnica (nabavljaju se iz veter. zaklade) i to nadopunjeno i preinačeno poglavje protegnuto je i na grad. obćine banskom naredbom od

Digitized by Google

6. listopada 1909. br. 37767. (sbor. 1909. br. 74.) Provizija od $1^{1}/_{2}\%$ od nabave ide na korist obć. blagajne.

Prema navedenom naputku obavlja blagajničko poslovanje blagajnik.

Sav javni novac, vrijednostni papiri i plative tiskanice, kojima rukuje obć poglavarstvo, imaju se pohranjivati u sigurnostnoj blagajni pod suzatvorom suključara, kojega (i zamjenika mu) izabire obć. zastupstvo (u pravilu načelnika ili obćin. činovnika, koji je vezan na ured). Uplate valja strankama potvrdjivati podpisom blagajnika i suključara; na to se stranke imaju upozoriti opomenom izvješenom na vidljivom mjestu.

Oba ključa i tikač od blagajne nesmiju nikada biti u jednoj ruci. U slučaju potrebne predaje, koja biva bezuvjetno uz skontraciju blagajne i ako zamjenik nemože preuzeti, odlučuje obć. zastupstvo. Ako je jedan od suključara zapriječen osobno predati ključeve zamjeniku, imadu se poslati u zapečaćenom omotu.

Blagajnik i suključar odgovorni su solidarno za novčano rukovanje.

Štedioničke knjige moraju biti providjene zaporkom, da se novac nemože dizati bez dozvole kotar. oblasti, a efekti moraju biti vinkulirani.

Primitci i izdatci moraju biti obloženi dokaznicama (namirom, protunamirom) osim primitaka, što se strankama potvrdjuju u uplatnim knjižicama..

Poštan. doznačnica redovito samo je dovoljna za predbrojku novina, inače samo privremeno služi dok stigne dokaznica. Blagajničke se dokaznice imadu čuvati u blagajni, iznimno na inom sigurnom mjestu, nu uvjek u posebnom omotu pod ključem. U blag. prostorijama ima biti izkaz u svim dnevnicima i blagajničkim knjigama, potvrdjen po kotar. oblasti. Dnevnici moraju biti paginirani i po kot. oblasti parafirani.

Obć. poglavarstvo vodi glavni uplatni dnevnik po propisanom obrazcu za sve vrsti daća zajedno i posebno blag. dnevnike za pojedine gospodar. grane, kamo se unašaju uplate iz gl. dnevnika.

Blag. se dnevnici zaključuju mjesečno i uspjesi se izkazuju u liquidac, izkazu in duplo. Jedan se izkaz pohranjuje a drugi predlaže kot. oblasti

Da se u svako doba ustanoviti može za svaku stranku dužnost na zemalj. i obć. daćama, vodi se propisnik i uplatnik. Ovamo nespadaju drž. daće i zemljištni odkup. Kao ogledalo

Digitized by Google

cjelokupnoga stanja obć. imovine vodi se „Glavna knjiga" sustavno uredjena po gospodar. granama, da odgovara u cijelosti razredbi godišnjega obć. proračuna, sa tekućim brojem listova (folirana) za jednu godinu. Ovamo se upišu proračunanom osigurane svote i prenašaju aktivni i pasivni zaostatci, napokon tekom godine nove pristojbe. U novčanu se kolonu uvrštava samo faktično dospjela pristojba.

U kolone „podmirba" kontiraju se primitci dotično izdatci iz blag. dnevnika.

Koncem se godine glavna knjiga zaključuje te se novčane kolone svake rubrike napose sbroje i pristojba prispodobi sa podmirbom i prema tomu sastavi svotni zaključak opetovanjem zaključnih svota pojedinih rubrika te uzporedjenjem konačne svote primitaka sa konačnom svotom izdataka.

Ovako zaključena glavna knjiga ima se u mjesto posebnoga završnoga računa uz blag. dnevnik sa prilozima i obrazloženje razlika izmedju proračuna i pristojba, aktivnih i pasivnih tražbina uz mnijenje revizionalnoga odbora predložiti obć. odboru, a iza toga putem kot. oblasti upr. odboru na preizpitanje i odobrenje, nu prije toga valja prenijeti aktiv. i passivne tražbine u novu knjigu. Radi očevidnosti glavnica služi posebni „Glavnični" sa posebnim „folio" za svaku glavnicu.

Za uplate zemalj. i obć. daća izdavaju se strankama posebne uplatne knjižice (za drž. daće prema financ. propisima posebne).

Obć. poglavarstva, koja imadu u vlastitoj režiji obć. potrošarinu odnosno u zakupu porez od pića na vino, moraju voditi očevidnik obć. potrošarine od vina i poreza na vino, očevidnik potrošarine od mesa, kontrolnu knjigu i uplat. dnevnik.

Potrošar potvrdjuje uplate na juxtama

Za marvinske putnice, koje se nabavljaju iz veterinar. zaklade vodi se posebni dnevnik i zapisnik. Dnevnik se mjesečno zaključi i unišli novac prenese u dnevnik veterinarske zaklade.

Glede zemalj odkupa vrijede nar. od. 3. prosinca 1879. br. 20.065 (sb. 1880. br. 86) i 25. siječnja 1892. br. 534 (Smrekar prir. IV. str. 945) a glede odkupa jav. radnja nar. od 10. ožujka 1874. br. 3074 i 26. rujna 1877. br. 4148, samo što obzirom na postojeći propisnik odpada glavna knjiga. Isto se tako u propisniku propisuje 20% škol. namet u biv. Krajini I prinose za vodne zadruge propisuje obć. poglavarstvo u propisniku

Digitized by Google

te stoga odpada glavna knjiga propisana naredbom od 29. svibnja 1896. br. 19.919 (koja je izvan snage stavljena).

Obskrba siromaka se u općinama namiruje stranom iz ubožbe blagajne, stranom iz svih dohodaka.

Pobliže ustanove sadržaje zakon od 30. travnja 1880. „ob uredjenju zavičajnih odnošaja“ vidi pobliže u naslovu „uprava žiteljstva“ pod naslovom „zavičajno pravo“).

II. Prenešeni djelokrug općine vrši općinsko poglavarstvo kao izvršujući organ.

Opć. poglavarstvo provadja zaključke opć. odbora i vrši poslove javne uprave.

U poslovima javne uprave, što su općini povjerene zakonom u prenešenom djelokrugu i nalozima viših oblasti, opć. je poglavarstvo odnosno činovničtvo istoga u neprekidnom i neposrednom doticaju i saobraćaju sa pučanstvom.

Dobra je opć. uprava temelj valjanoj javnoj upravi; ovdje valja odredbe i naredbe, što se stvaraju kod zelenoga stola, razborito i savjestno uporabiti; ovdje zakon oživljuje i djeluje. Svaki bi upravni činovnik morao bi doista jedno vrijeme raditi i učiti kod opć. uprave, da dobije pravi pojam ob upravi, valjane nazore, dobar sustavan pregled u upravi, da upozna prave potrebe pučanstva i po tom pravi smijer za uspješnu upravnu djelatnost.

Prenešeni djelokrug dan danas u velike tereti općine i sačinjava pretežni posao opć. činovničtva. Najviše tereti općine porezno rukovanje prema zak. čl. XLIII. – 1883.[1]) hrv. ug. drž. sabora „o rukovanju javnih poreza“.

Opć. poglavarstvo imade u prenešenom djelokrugu vršiti naloge viših oblasti u svim granama uprave, ne samo unutarnje već financijalne, obranbene (ratne) i sudbene i to:

1. Na polju financijalne uprave pripadleži općinaru propisivanje (izravnog poreza), knjiženje i ućerivanje poreza i inih erarskih tražbina (zak. čl. XLIV.—1883. zaj. hrv. ug.. sab.)[1] te su opć. poglavarstva počevši od god. 1876. postala faktično poreznim uredima, nadalje očevidnost zemljarinskog katastra te su opć. bilježnici po naputku o provedbi zak. čl. XXII.—1885. „ob očevidnosti zemalj. katastra“ (sb. 1885. br. 41) dužni obavljati poslove skopčane sa priznanjem i razpravljanjem promjena u

---

[1]) Zak. čl. VI.—1909. zaj. ug. hrv. saboru, „u rukovanju poreza“ još nije stupio na snagu.

Digitized by Google

zemljarinskom katastru ter proračunavanjem čistog prihoda i zemljarine.

2. N a p o l j u v o j n e u p r a v e prinadleži obćinarom popis vojnih obvezanika temeljem matica i prijava (zak. čl. VI.—1889. zaj. hrv. ug. sabora „ob obranbenoj sili" (sb. 1889. br. 23.) u svrhu sastavka stavnih listina (po kot. oblasti), žrijebanje radi reda za stavnu obvezanost, očevidnost pričuvnika i odpustnika (vidi „obranbena dužnost'), sazivi i pripremne radnje u slučaju mobilizacije (posebni spis za radnje mobilizacije, tajne naravi, koji se posebno čuva i sadržaje nuždne pozive, odredbe i tiskanice), napokon poslovi ukonačivanja i obskrbe vojske ter davanje predprega, (o tom zak. čl. XXXVI.—1897. zaj. ug. hrv. „o nastanjivanju zajedničke vojske (boj. pomorstva) i domobranstva" sbor. 1897. str. 223. preinačen zak. čl. XXXIX.—1895. zaj. ug. hrv. sab. vidi pod naslovom „izvlastba". Glede predprega vidi nar. obst. c. i kr. namjestničtva od 16. kolovoza 1856. br. 15266., 23. srpnja 1859. br. 10308.)

3. N a p o l j u s u d b e n e u p r a v e sudjeluju obć. bilježnici kao pisari mjestnoga suda (zak. od 3. listopada 1876. o mjestnih sudovih[1]) sb. 1876. br. 87. i nar. odj. unut. i pravos. od 23. ožujka 1877. br. 1660. sb. 1877. br. 27. (naputak), zak. od 6. trav. 1881. sb. 1881. br. 16. i od 11. lip. 1882. sb. 1882. br. 1.); kod ostavinskih razprava, kao povjerenici za sastavak smrtovnica; obć. poglavarstva obavljaju sudbene dostave (ces. patent od. 9. kolovoza 1854. drž. zak. br. 208., nar. pravos od 16. ožujka 1878. br. 11955. (sb. 1878. br. 14. i 15.) i min. nar. od 3. travnja 1854. (zem. vl. list 1854. XI. br. 90.).

4. N a p o l j u u n u t a r n j e u p r a v e vrše obć. poglavarstva uobće naloge predpostavljene oblasti u svim granama uprave napose spada ovamo sabiranje statističkih podataka po raznim naredbama, popis pučanstva, očevidnost zavičajnika, obćinara i nestalnih, mjestno zdravstvo i provadjanje zdravstvenih mjera (pregledba mesa, raka, riba), sudjelovanje kod cijepljenja boginja, veterinarskih mjera, izdavanje marvinskih putnica, mjestno redarstvo i hvatanje zločinaca (drž. redarstvo prema višim odredbama), ubiranje raznih nameta, popis škol. sposobnjaka, obnarodovanje zakona i naredaba, sudjelovanje u upravi pučkoga školstva, narodnoga gospodarstva,

---

[1]) Mjestnoga sudca, zamjenika i prisežnike izabire obć. zastupstvo. Sudca na tri godine a prisežnike na 1 godinu. Izbor mj. sudca i zamjenika potvrdjuje ban.

Digitized by Google

zemljogojstva, marvo-konjogojstva, svinjogojstva, cestovnoga redarstva i sastavka izbornih listina.

Občinsko je poglavarstvo kao I. postupajuća molba (Instanz) te postupa odnosno sudi:

1. u prekršajima potrošarinskih propisa (nar. odj. unut. od 23. stud. 1877. br. 23131. vidi napred, gdje je govor o potrošarini).

2. u prekršajima § 42. zakona od 31. listopada 1888. ob uredjenju pučke nastave" (škol. zakon, sbor. 1883. br. 74.) proti nemarnim roditeljima odnosno njihovim zamjenicima po § 43. t. j. radi nemarnoga polazka škole (vidi nar. broj i nast. od 25. rujna 1889. br. 9951. „o polazku škole" (služb. glasnik 1889. km. IX. i Žigrović: upr. zak. str. 486.)

3. radi prekršaja zakona od 14. siječnja 1873. „o poljskom redarstvu", (sb. 1873. br. 44) u poljskim štetama do vrijednosti odnosno štete od 100 kruna.

4. radi povrijede zadružnoga zapta (laglje uvrijede poštenja i ozleda) po zakonu od 9. svibnja 1889. „o zadrugama" (sbor. 1889. br. 32.).

5. u riješavanju zahtjeva za privremene odredbe, prijepora o posjedu i uzdržavanju postojećih po upr. oblasti označenih nuždnih prolaza, kao i svojatanja suvišnih i i preloženih prolaza prema §§ 23., 28. i 42. zak. od 6. travnja 1906. (sb. 1906. br. 23.) „o nužnim prolazima" (vidi Žigrović „Zakon o nuždnim prolazima" 1906. str. 91).

6. radi prekršaja propisa o noćnoj straži i prisilnoga konačivanja sumnjivaca po nar. odj. unut. od 19. siječnja 1874. br. 16658. „glede obezbijedjenja javne sigurnosti" i nar. od 22. srpnja 1874. br. 9166. (Smrekar prir. III. str. 360.)

Obć. su poglavarstva zvana prema zakonu od 6. srpnja 1888., kojim se preinačuju §§ 409—411 kz. postup. (zbor. 1888. br. 42.) podnašati kaznene prijave u svrhu izdanja kaznenih odredaba te se imadu obć. redarstveni organi — stražari (moraju biti posve pouzdane osobe) po kot. obl. zaprisizati (nar. odj. unut. od 1. listopada 1888. br. 35650., od 18. lipnja 1893. br. 31490. i 21. kolovoza 1893. br. 39794. (vidi Smrekar: prir. III. str. 366. i 370. i Žigrović: upr. zakoni str. 208—210.).

Za poslovodstvo kod obć. poglavarstva postoji poslovnik županije zagrebačke od god. 1874., koji je uveden

Digitized by Google

i po kojem se uređuje u ostalim županijama (Žigrović: upr. zakoni str. 285.).

Obć. poglavarstva imadu rabiti pečat sa napisom „Poglavarstvo upr. obćine N“ (bez grba) prema nar. odj. unut. od 28. rujna 1908. br. 52012. (sbor. 1908. br. 41.).

Č i n o v n i č t v o o b ć i n e sačinjava obć načelnik (u obć. zakonu naziva se „sudac“), bilježnik i potrebno osoblje za obavu exekutive. Po zakonu je služba bilježnika stalna, a ostalo se činovničtvo bira po obć. odboru na 3 godine.[1])

Kad su porezni poslovi god. 1876. povjereni obć. poglavarstvima, nastala je potreba posebnoga za to činovnika „blagajnika“. koji je prema slovu zakona morao biti podvržen svake treće godine izboru, dakle mu služba nije stalna.

Kad je statutima prema zakonu od 5. lipnja 1894. (sb. 1894. br. 47.) uredjena obskrba stalno namještenih obćinskih činovnika i oživotvorene mirovinske zaklade obć. činovnika pokazalo se je, kako je neopravdano, da se blagajnik prema slovu zakona nemože smatrati stalnim i da time gubi blagodat obskrbe. Pošto nije uzsliedio novi obć. zakon, niti novela, to je zem. vlada, odjel za unut. poslove učinila izlaz normativnom naredbom od 21. srpnja 1903. br. 61108., kojom je u jednoj obćini odobrila izbor drugoga bilježnika, dakle stalnoga činovnika za blagajničke poslove (vidi „obskrba činovničtva“).

Načelnika i bilježnika bira obć. odbor na predlog izaslanika kot. oblasti. U sjednici mora biti prisutno 2/3 odbornika. Predlog odnosno izbor biva temeljem razpisa natječaja.

Osposobljenje za bilježničku službu stiče se položenim izpitom pred posebnim povjerenstvom pod predsjedanjem podžupana odnosno žup. tajnika; izpitatelji su žup. tajnik, perovodja ili koj perovodni činovnik žup. oblasti za upravnu struku, sudbeni činovnik (izaslanik kot. suda) za sudbene stvari i financijalni činovnik za blagajničku i financijalnu (katastralnu) struku.

Glede tih izpita postoje nar. odj. unut. od 14. kolovoza 1875. br. 13845. (sb. 1875. br. 62.) za bilježničku struku, nar. od 28. veljače 1878. br. 14516. (zbor. 1878. br. 11.) za blagajničku. Bilježnik mora položiti i blag. izpit nar. odj. unut. od 16. listo-

---

[1]) Naredbom odj. unut. oo 18. rujna 1909. br. 52428. (sbor. 1808. br. 72.) uredjuju se privremeno osobni odnošaji obć činovnika za vrijeme, dok aktivno služe u vojsci.

Digitized by Google

pada 1893. br. 56260 (zbor. 1893. br. 41.) Glede sastavka povjerenstva vrijedi nar. odj. unut. od 12. listopada 1886. br. 44826. (zbor. 1886. br. 49.) Očevidnost zemljar. katastra jest obligatni predmet prema nar. odj. unut. od 20. lip. 1894. br. 41207. (zbor. 1894. br. 49.).

Obć. činovnik, koji obavlja strogo blagajničke poslove mora položiti jamčevinu u iznosu jednogodišnje plaće u gotovom, drž. papirima ili osigurati ju hypotekom (nar. odj. unut. 13. rujna 1882. br. 560. Žigrović: upr. zakoni str. 206.).

Putne pristojbe obć. činovnika za službena putovanja ustanovljene su nar. odj. unut. od 19. kolovoza 1908. br. 45530. (sb. 1908. br. 36.), a putne pristojbe obć. činovnika u svojstvu organa mjestn. sudova i povjerenstva za sastavak smrtovnica nar. odj. unut. i pravos. od 20. veljače 1909. br. 345. (sbor. 1909. br. 34.).

Karnostna odgovornost obć. činovnika izrečena je u § 39. obć. zakona ovom stavkom: „Svaki je činovnik i službenik občinski u izpunenju dužnosti svojih odgovoran obć. odboru, koji je vlastan proti obć. činovnikom i službenikom izim obć. sudca iztragu odrediti, te krivca budi ukorom budi globom od 1—10 for. (2—20 kr.), a službenika odpustom od službe kazniti. Obć. sudac i bilježnik nemože biti odpušten osim po županiji usljed iztrage po njoj odredjene“.

Glede karnostnoga postupka proti obć. načelniku i bilježnika neima jedinstvenoga propisa.

Zakon od 5. veljače 1886. „ob upr. odborih u županijah“ (sb. 1886. br. 9.) u § 21. odredjuje. da je upravni odbor vlastan proti organima javne uprave odrediti karnostnu iztragu. To pravo ide svakako i vel. župana i podžupana, koji je prema zakonu od 5. veljače 1886. „o karnostnoj odgovornosti urednika i službenika kod žup. i kot. oblasti“ ovlašten odrediti karnostne istrage proti župan. i kotar. urednicima i službenicima, te karnostne kazni osim odpusta (nadležan je izreći upravni odbor odnosno karnostno povjerenstvo istoga) izriče podžupan. Po § 27. imadu se ustanove toga zakona shodno uporabiti i na urednike te službenike grad. poglavarstva § 39. zak. od 5. velj. 1886. ob upr. odborih veli, da je upravni odbor nadležan u I. molbi u karnostnom postupku proti obć. načelnikom, bilježnikom, blagajnikom i obć. šumarom ako se radi ob odpustu iz službe.

Digitized by Google

Iz tih ustanova analogno i obzirom na okolnost, da je obć načelnik i bilježnik (blagajnik) u poslovih prenešenoga djelokruga odgovorni predpostavljenoj oblasti, slijedi bezuvjetno, da je karnostna oblast proti navedenim činovnicima župan. oblast odnosno podžupan, koj imade uporabiti karnostna sredstva naime ukor i globu, dok odpust može izreći samo upravni odbor odnosno karnostno povjerenstvo istoga i da se u pomanjkanju inih propisa imadu analogno u karnostnom postupku uporabiti načela izražena u zakonu od 5. veljače 1886. „o karnostnoj odgovornosti urednika i i službovnika kod žup. i kot. oblasti". Glede službovnika a to su obć. pisari i stražari mjerodavna je bezuvjetno navedena ustanova obć. zakona te karnostna vlast pripada občinskom odboru u nar. djelokrugu.

Normativno riješenje kr. zem. vlade, odj. unut. od 8. siječnja 1877. br. 12.488. naglašuje, da je predpostavljena vlast (tada podžupanija) nadležna za disciplinarni postupak proti obć. načelniku i bilježniku, i da se proti istima mogu uporabiti zapriečenje globe i kaznonoše kao prisilna sredstva. (Vidi Smrekar priruč. I. str. 362).

Ove globe pako nisu disciplinarna kazan, već prisilna sredstva i imaju se smatrati rednim globama. Odredba kaznonoše takodjer je prisilno sredstvo radi prešnosti. Svakako pripada onomu proti kojem je izrečeno pravo priziva na višu oblast. Za takove mjere nadležna je neposredno predpostavljena oblast, a to je kotarska.

Nadalje se može uztvrditi, da se karnostna vlast obć. odbora za ukor i globu proti obć. bilježniku (blagajniku) tiče napose naravnog djelokruga, dočim u prenešenom djelokrugu obć. bilježnik nije odgovoran obć. odboru već predpostavljenoj oblasti.

Ako se radi ob odpustu imade se iztražni spisi sa predlogom predložiti upr. odboru, koj donosi odluku i onda, ako drži da je uporabiva ina karnostna kazna (§ 16. zak. od 5. prosinca 1886 „o karnostnoj odgovornosti".

U slučajevima sudbeno-kaznenih iztraga proti obć. organom radi pronevjerenja i potrebnih liquidacija (individualnih) mjerodavne su ustanove nar. odj. pravos. od 23. ožuika 1883. br. 1401 (Zbirka pravos. stranke svezak I. br. 128.), nadalje nar. odj. za pravosudje od 1. ožujka 1392. br

Digitized by Google

2104 (zbirka pravos. struke svez. IV. br. 422. i Smrekar: prir. I. str. 364).

Normativnim riješenjem zem. vl. odj. unut. od 31. srpnja 1897. br. 55.853. (Smrekar prir. I. str. 365) izrečeno je, da su upravne oblasti vlastne samo na donešenje disciplinarne presude, a da odštetni zahtjevi spadaju pred redoviti put pravde.

To se riješenje temelji na tome, što § 72. zak. od 5. veljače 1886. „ob ustroju županija" odredjuje, da su upravni odbori nadležni riješavati syndikatnim putem odštetne zahtjeve proti kotar. i župan. urednikom a isto tako gradski upravni odbori u smislu §§ 63. i 119. zak od 21. lipnja 1895. „ob ustroju grad. obćina proti gradskim činovnikom" a po § 24. zak. od 5. veljače 1886. „ob upr. odborih" može upravni odbor, ako je postupak proti žup. i kotar. činovniku u tečaju, isti protegnuti i na pitanje odgovornosti za naknadu štete. U § 39. zak. odredjuje se doduše, da je upr. odbor u I. molbi nadležan u karnostnom postupku proti obć. činovnikom, kad se radi ob odpustu, nu pošto je gornja ustanova § 24. specijalne naravi, to da se nemože protegnuti na obćinske činovnike odnosno uporabiti u slučaju § 39.[1])

Prema nar. odj. unut. od 2. svibnja 1890. br. 16.917 imadu žup. oblasti voditi očevidnost odpuštenih obćinskih činovnika.

Za obskrbu obć. činovničtva pobrinulo se je naše zakonodavstvo zakonom od 5. lipnja 1894. (sb. 1894. br. 47.), kojom su pozvane bile županije, da statutarnim putem urede pitanje ob umirovljenju i obskrbi stalno namještenih obć. činovnika te njihovih udova i sirota. U tu da se svrhu imadu ustrojiti zaklade, iz kojih će se mirovine i obskrbe platiti. Upravne su obćine dužne doprinieti za ustrojenje iznose ustanovljene po nadležnoj žup. skupštini. Do ustrojenja tih zaklada dužne su obćine svojim činovnicima, koji su 10 godina služili i bez svoje krivnje postali nesposobni za službu, dati mirovinu od 300 fr. (600 kr.) a za slučaj smrti udovi odnosno siročadi 200 fr. (400 kr),

Te su zaklade zaista i ustrojene u svim županijama, a statuti su odobreni po vladi.

---

[1]) Sa pravnoga gledišta čini se opravdanim, da bi se i ovdje moglo analogno postupati, dok nema razloga oštetne zahtjeve proti žup. kot. i gradskim činovnicima prosudjivati po drugom načelu, negoli takove proti obćinskima.

Digitized by Google

U svakoj županiji upravlja tom zakladom posebni odbor izabran po područnom obć. činovničtvu pod predsjedanjem kr. podžupana Statutarno ustanovljene prinose imadu obćine u svojim proračunima osigurati.

U statutima usvojena su načela što valjaju kod zemaljskog urednika, te su statuti sviju županija uz malene iznimke istovjetni.[1])

Izvori su tim zakladam prinosi obćina. mirovinske pristojbe obć. činovnika, ženitbene pristojbe, pristojbe kandidata za bilježničko blagajničke izpite, globe izrečene proti obć. činovnicima, interkalari (prištedjeni iznosi) beriva, dobrovoljni iznosi.

V r h o v n i n a d z o r n a d o b ć i n o m o b a l j a j u v e l. ž u p a n i ž u p a n. o b l a s t.

Županijska oblast vlastna je razpustiti s važnih razloga obć. odbor i glede uprave obćine shodno odrediti.[1])

Medju samoupravna tijela mogu se ubrajati i **k r a j i š k e i m o v n e o b ć i n e** pogledom na samoupravno ustrojstvo u pogledu uprave onog šumskog kompleksa, koj je usljed zak. od 8. lipnja 1871. prešao u vlastničtvo kraj. obćina. Te su imovne obćine ustrojene zakonom od 15. lipnja 1873. (list zemalj. uprave 18. ožujka VI. str. 52.) intertikuliranim zakonom od 7. velj. 1875. (sb. 1875. br. 16.).

O tim obćinam pobliže je govor pod naslovom „uprava i agrarno pravni odnošaji“, dok su i imovne obćine nastale izlučenjem šum. posjeda odnosno diobom medju državom i krajiškim narodom.

---

[1]) Statuti svih županija nalaze se otisnuti u Smrekar. prir. I str. 409. i sl.

[1]) Takvi razlog može nastati, kad bi obć. odbor tvrdokorno prekoračio svoj djelokrug, kad bi stvarno zaključke na očevidnu štetu obćine ili, koji bi bili napereni proti javnoj vlasti dotično mogli štetno djelovati na javni poredak u obćini. Čim obć. odbor svojim djelovanjem postane zaprijekom pravilnom razvitku i napredku obćiue, gubi sposobnost za vršenje mandata, te je nadzorna vlast zvana, da navedenim zakonitim sredstvima utječe naslovom prava nadzora nad samoupravom.

Digitized by Google

C.

Nazivlje občina.

Nazivlje občina i prebivališta u kraljevinama Hrv. i Slavoniji ustanovljuje autonomni zakon od 29. travnja 1907. (sb. 1907. br. 39.)

Po tom zakonu može svaka občina (upravna, porezna, školska) i svako prebivalište (grad, trgovište, selo, hrpa kuća, pusta, zaselak, majur naselbina, vlastelinski dvor i pojedina kuća (posebnoga imena) da ima samo jedno službeno ime, koje odredjuje zem. vlada, odj. unut., ako se občina itd. nazivala raznim imenima ili treba novoustrojenoj ime ustanoviti ili se radi o promjeni te o tom, kojim pravopisom i to nakon saslušanja dotičnoga obć. zastupstva i žup. skupštine.

Radi očevidnosti vodi kr. zemalj. statist. ured u Zagrebu maticu nazivlja.

Kod osnivanja te matice podupire stat. ured u stručnjačkom pogledu posebno „zemaljsko povjerenstvo za nazivlje občina i prebivališta". Članove povjerenstva imenuje ban, predsjednikom je ravnatelj kr. zem. statističkog ureda.

Ustrojstvo i poslovnik ustanovljeni su nar. bana od 2. ožujka 1908. br. 924 str. (zbor. 1908. br. 10).

U svim službenim spisima, na svim pečatima, štampilijama, što označuju table javnih oblasti i samoupravnih organa, u poslovanju zavoda i podhvata, što stoje pod neposrednim nadzorom javnih oblasti i občina, u učevnim knjigama i zemljovidima, u svim javnosti namjenjenim tiskopisima, tiskanicama, pečatima i štampilijama škola, u svim spisima javnih bilježnika (bez obzira u kojem jeziku su sastavljeni) smije se upotrebljavati samo službeno nazivlje i prebivališta te onim pravopisom, kojim se to nazivlje vodi u matici. U učevnim je knjigama i tiskanicama za javnost, slobodno kraj službenoga imena koje občine ili prebivališta za razjašnjenje navesti historički ili občenito upotrebljivani drugi naziv, koji bi se razlikovao od službenoga imena.

U tekstu sudbenih protokolovanja tvrdka i spisima, gdje treba oblastno odobrenje ili vidimovanje, te u svim spisima javne vjerodostojnosti i službenoga značaja obvezatna je uporaba službenoga imena, a kraj istoga u zaporci može se navesti samo ime, što se razlikuje od službenoga. [1])

[1]) Taj zakon još nije proveden, jer matica nije po povjerenstvu konačno sastavljena.

Digitized by Google

D.

Upravna služba.

a) **Uredjenje upravne službe i osobni odnošaji upravnih činovnika i službenika.**

U javnoj upravnoj službi, zemaljskoj (i gradsko obćinskoj izjednačenoj sa zemaljskom) namještene fizične osobe posluju kao organi izvršujuće vlasti, duševnim radom (umom i perom) kao činovnici, urednici, — ili fizičkom radnjom kao službenici (empiričko osoblje) kao namještenici zemaljski u našoj autonomnoj upravi. Ovi se zovu autonomni organi. Činovnici zajedn. ug. hrv. oblasti jesu državni. Kod samoupr. tijela (obćine, gradova) jesu obćinski (gradski). Ovdje navedeni propisi tiču se autonomnih činovnika, te se ti propisi imadu uporabiti na grad. i obć. činovnike, u koliko to zakonski propisi odredjuju.

Činovničko je osoblje perovodno (konceptualno) strukovno-tehničko, računarsko-blagajničko i pomoćno-pisarničko (manipulacijonalno).

O službenim odnošajima, napose popunjivanju i izpražnjivanju službenih mjesta, uredovnih dužnostih urednika i poslužnika kod mješovitih (upravnih i sudbenih) odredjuju u bitnosti sveudilj ustanove „Uredovnoga naputka od 17. ožujka 1855." (drž. zak. 1855. br. 52. zem. vlada I. 1855. br. 75. [1])

Glede usposobljenja za perovodnu upravnu službu (kvalifikaciju) napose traži zakon od 5. veljače 1886. (sbor. 1886. br. 8) „ob ustroju županija i uredjenju uprave" teoretičko i praktično usposobljenje (§ 66) a jednako zak. od 21. lipnja 1895. (sb. 1895. br. 34) „ob uredjenju grad. obćina (§ 56.)" prema postojećim propisima, dok glede kvalifikacije i namještanja pomoćnog i podvorničkog osoblja upućuje na ustanove zak. čl. III. 1873. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1875. br. 39) „o namještenju izslužcnih podčastnika" i prov. nar. kr. ug. hrv. (zaj.) ministra za zem. obranu od 8. travnja 1873. br. 13.356. (sbor. 1874. br. 20.)

Za perovodnu upravnu službu odnosno kvalifikaciju perovodnih upravnih urednika vrijedi ustanova § 58. zak. od 6. listopada 1894. kojim se preinačuju i nadopunjuju ustanove zakona od 5. siječnja 1874. „ob ustrojstvu sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu" (sb. 1874. br. 63) i nar. odj. bog. i nast. od 9. veljače 1902. br.

---

[1]) Vidi Žigrović: upr. zak. str. 55.

Digitized by Google

1714. kojom se preinačuje odnosno nadopunjuje naredba od 1. srpnja 1895. br. 8189 (sbor. 1895. br. 36.) glede pravo i državoslovnih izpita (sb. 1902. br. 16). Prema tim propisima treba za upravnu perovodnu službu pravo i državoslovna naobrazba, dokazana položenjem četiri državna izpita, a to su dva povjestnopravna, jedan sudstveni i jedan državnoznanstveni. [1])

U pogledu usposobljenja za javno upravnu strukovnu službu navedene su pobliže propisi kod „uredjenja strukovne službe".

Glede inih uvjeta za perovodnu struku nepostoji jedinstveni noviji propis, nu po uredovnom naputku od g. 1855. odnosno ces. nar. od 10. listopada 1854. (zem. vl. l. 1854. razr. I. kom. XXIII. br. 262. str. 705) traži se navršena barem 18 godina, neporočnosti, državljanstvo (kod nas ug. hrvatsko).

Podčastnici imadu nakon izsluženih 12 godina pravo namještenja u javnoj službi (pomoćnoj i podvorničkoj) temeljem certifikata o tom; jednako pravo uživaju podčastnici, koji su ozledom u ratu postali nesposobni za vojnu službu. O tima vodi očevidnost i zajednički ministar rata. [2])

Takovi aspiranti dobivaju dopust za pokusnu službu.

Za namještenje častnika u gradjansku službu vrijede ustanove Prev. riješenjem od 13. rujna 1879. odobrenoga propisa (Armee-verordnungsblatt 1880. br. 38).

U pogledu prava i povlastica spojenih sa službom činovnika ili službenika valja spomenuti, da se prema ustanovama §§ 195. i 281. ob gr. zak. činovnici nemogu proti volji siliti, da prime štitničtvo ili skrbničtvo; da su prema ustanovama § 94. kaz. postupnika od 17. svibnja 1875. oprošteni od dužnosti biti bezplatnim sudbenim svjedokom; da se proti njima prema ustanovama §§ 403., 460. i 548. gradj. parb. postupnika od 16. rujna 1852. nemože izhoditi privremeni zatvor; da se po kazn. sudovima neimaju pozivati otvorenim pozivnicima, niti imadu sudovi izpitati zakonitost postupka upr. činovnika bez predhodne informacije predpostavljenih oblasti; da se u svezi vojske ili domobranstva stojeći perovodni činovnici mogu za slučaj rata, u koliko su za upravu bezuvjetno nuždni, na preporuku stručnoga ministra, mogu ostaviti dozvolom kralja na služb. mjestu.

---

[1]) Vidi glede povjerenstva i pristojba nar. odj. unut. od 3. siječnja 1909. br. 30.617. (sb. 1909. br. 11) i naslov „sveučilište".

[2]) Vidi zak. čl. II.—1873. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1873. br. 39) i prov. naputak min. zem. obr. od 8. travnja 1874. br. 13.566 (sb. 1874. br. 20).

Digitized by Google

Napokon mogu se po zak. od 18. siječnja 1883. (sb. 1883. br. 24.) „o stegama ovršnoga prava kod ovrha radi novčanih tražbina“, stalna beriva činovnička uzeti pod ovrhu samo jednom trećinom uz ograničenje, da ovršeniku ostaje netaknut godišnji prihod beriva od 800 fr. (1600 kr.). To vrijedi i za obć. činovnike, učitelje, u obć. jav. urednike i službenike

Imenovanje biva dekretima. Za očevidnost osobnih odnošaja, osposobljenja i vlastovitosti služe osobnici i sposobnici.

Po navedenom ured. naputku svaki je činovnik i službenik kod nastupa službe dužan položiti propisanu prisegu. Zatim ima sastaviti svoj osobnik, koji sadržaje točne podatke o njegovim osobnim odnošajima i vlastitostima, dosadanjem službovanju i osobitim dogodjajima (po propis. obrazcu) Molbi za polučenje mjesta valja priklopiti sposobnik; četiri rubrike glede osobnih podataka izpunjuje molitelj, a ostale glede sposobnosti i vladanja dotična oblast.

Nastupom službe stiče se rang (mjesto u činov. razredu).

Osobito valja naglasiti, da je javni činovnik dužan s obćinstvom obćiti prijazno. Upravni činovnik imade veliko i obsežno polje, gdje može biti na korist pučanstvu.

Valja, da prednjači u ćudorednom pogledu svojim životom i ponašanjem a susretljivim i obzirnim načinom u družtvenom saobraćaju. On je radnik na polju unutarnje uprave, koja obuhvaća cijeli ljudski život.

Stoga treba, da što više dolazi u doticaj s narodom, napose seljačkim i manje naobraženim pučanstvom, da upozna sve potrebe. U tom saobraćaju može mnogo koristiti razboritom uputom.

Kod vanjskoga (izvan ureda) uredovanja (povjerenstvenih čina) treba da urednik prije točno prouči dotične zakonske propise. Valja da si stvori razpored i osnovu. Osobito je važno po uspjeh takovih uredovanja, da razpravni zapisnik bude sastavljen sustavnim i preglednim načinom (oznaka predmeta i vjerno prikazanje izjava stranaka, nalaz, oblastne odredbe) uz izcrpivo prikazanje svih momenata i okolnosti, što su odlučni za izricanje odluke i izpravno prosudjivanje stvari.

Službeni izvještaji mora da su stvarni i jezgroviti. Kod riješavanja predmeta ima biti načelo, da se svaki predmet što prije privede stvarnomu riješenju i po mogućnosti konačnomu. Svako zatezanje na uštrb je dobre uprave, krnji ugled, a slabi povjerenje u oblasti.

Digitized by Google

Predpostavljeni imadu biti prema podredjenima prijazni, nepristrani, pravedni.

Bezobzirna strogost oduzima podredjenomu volju za rad, a neprijaznost, bahatost i uzrujanost predpostavljenih nisu temelj discipline. Zapt mora da postoji, nu gdje manjka poštovanje i privrženost, tamo nastaje nijeka prisiljenost, koja nepovoljno upliva na rad i zapt.

Činovnici imadu se izključiti od razpravljanja posala, koji se tiču njih ili njihove rodbine. Uredovni naputak izrično veli: „Izmedju načelnika kotarskih i podčinjenih urednika perovodnih kod kojega god ureda nesmije biti srodstva ni u lozi uzlaznoj, ni u lozi silaznoj, a tako ni u lozi pobočnoj uklopno do ujaka i strica, do nećaka i sinovca, a isto tako ni tastbine do istoga koljena".

Prisega službena obvezuje činovnika, urednika i službenika na odanost i vjernost kralju i ustavu, pokornost i poslušnost prema predpostavljenomu, savjestno i nepristrano vršenje službe te čuvanje uredovne tajne.

Upravni se činovnik kao javni zvaničnik nesmije baviti uzgrednim zanimanjem, koje bi bilo na štetu službe ili na uštrb ugleda, što dolikuje njegovomu javnomu zvanju.

Dužnost je činovnika točno vršenje zakona i postojećih propisa i stroga nepristranost, točno obavljanje dobivenih naloga i točni polazak ureda uz obdržavanje uredovnih sati. Broj uredovnih sati ima biti najmanje sedam, činovnik dužan je uredovati i preko toga, ako to služba zahtjeva. Ako činovnik oboli, imade to odmah dojaviti predstojniku ureda. Dopust se ima zamoliti pismeno (biljega 1 kr.). Činovnicima i službenicima zem. vlade podijeljuje dopust ban, onima kod kot. oblasti može kot. predstojnik dati dopust do 8 dana; činovnicima žup. i kot. oblasti do 30 dana daje vel. župan, a preko toga i vel. županu daje dopust zem. vlada (vidi zak. od 5. velj. 1886.)

Glede beriva zemaljskih urednika i službenika vrijede ustanove zakona od 20. kolovoza 1894. (sb. 1894. br. 53.) i banske naredbe od 7. stud. 1895. br. 3765. (sb. 1895. br. 86.) uz preinake sadržane u zak. od 1 ožujka 1905. o novom uredjenju beriva zemalj. urednika i službenika (sbor. 1905. br. 8.). U pogledu stanarine i stanb. razreda vrijede banska nar. od 24. ožujka 1908. br. 1275. (sbor. 1905. br. 13.) napose glede stanbenih doplataka nar. od 8. ožujka 1909. br. 936. (sb. 1909. br. 36.).

Digitized by Google

U upravnoj službi su prema statusu sjedeći dnevni razredi:

I. U stanju (status-u) kr. zem. vlade: 1. Perov. osoblje:

u IV. nadnev. nazredu: predstojnici odjela (unut., pravos. i bog. i nast.),

u V. n. r. banski savjetnici,

u VI. n. r. odsječ. savjetnici, vrhovni liječnik, zem. šumar. izvjestitelj, ravnatelj stat. ureda, gradj. nadsavjetnik, zemalj. škol. nadzornici srednj. škola, nadzornik zem. kazniona,

u VII. n. r. vlad. tajnici, zem. škol. nadzornici puč. škola, tehnički savjetnici (po zak. od 13. ožuj. 1897.),

a VIII. n. r. vlad. perovodje viš. razr., zemalj. arkivar, zemalj. obrtni nadzornik, pristav zem. stat. ureda I. r., kulturno-tehnički nadinžinir (zak, od 13. ožujka 1897.) i vlad. nadinžiniri,

u IX. n. r. vl. perovodje nižjega razr., pristav zem. stat. ureda II. razr., povjerenik za gospodarstvo i obrtno-nadzor. pristav.

u X. n. r. pristav zemalj. arkiva i šum. pristavi.

2. Računar. blagajničko osoblje:

u VI. n. r. ravnatelj računar. ureda,

u VII. n. r. predstojnik zemalj. blagajne i računarski nadsavjetnik,

u VIII. n. r. računar. savjetnici, blagajnici zem. blagajne,

u IX. n. r. računar. revidenti i pristav zem. blagajne,

u X. n. r. računar. i blag. oficijali,

u XI. n. r. računar. i blag. asistenti.

3. Pomoćno pisar. osoblje:

u VII. n. r. ravnatelj pomoćnih ureda,

u VIII. n. r. pristavi pom. ureda i tehn. nadzornik gruntovnice,

u IX. n. r. oficijali višega razreda,

u X. n. r. oficijali nižega razr. i gradj. oficijali,

u XI. n. r. akcesiste i gradj. akcesiste i pisari zem. arkiva.

II. U stanju župan. i kotar. oblasti:

u V. n. r. veliki župani,

u VI. n. r. podžupani,

u VII. n. r. župan. tajnici,

u VIII. n. r. kot. predstojnici, županijski fizici (po zak. od 25. siječnja 1906. „o zdravstvu“ mogu doći u VII. razr.), žup. školski nadzornici višega razreda, žup. šumar. nadzornici I. razr., nadinžiniri,

u IX. n. r. župan. perovodje i kot. pristavi viš. razr., kot.

Digitized by Google

liječnici, žup. šumar. nadzornici II. razr., inžiniri, župan. veterinari, žup. škol. nadzornici nižega razreda.

u X. n. r. kot. pristavi nižega razr., kot. veterinari, kot. šumari, inžinir. pristavi,

u XI. n. r. pisarnički oficijali.

Uredjenje beriva ustanovljeno je na novo zakonom od 1. ožujka 1905. (sbor. 1905. br. 8.) i to za; III. čin. razr. 17.000 kr., za IV. 14.000, za V. 11.600 i 9600, za VI. 7200 i 6400, za VII. 5400 i 4800, za VIII. 4000 i 3600, za IX. 2900 i 2600, za X. 2200 i 2000, i za XI. čin. razr. kr. 1600 i 1400, za veterinare i to županinjske 2000 i 1800, kotarske 1600 i 1400 kr. Službenicima sa 1100, 1000 i 900 kr., nadcestarima sa 900—750 kr. podvornicima i stražarima sa 840 i 800 kr.

Svako stalno imenovanje na služb. mjesto s uživanjem redovite plaće, ako je veća od 600 kr., podpada služb. taksi (odredbini).

Odredbina iznaša kod prvoga imenovanja $^1/_3$ plaće (nakon odbitka od 600 kr.) a kod promaknuća $^1/_3$ od viška i plaća se (odbija se) u 12 mjesecih (tu su mjerodavni financ. propisi).

U pogledu stanarine uvršteni su gradovi i mjesta u razrede, te je prema tim razredima ustanovljen stanar. doplatak naredbom bana od 8. ožujka 1909. br. 936 pr. (sb. 1909. br. 36.)

U mjestima, gdje imade zemaljskih sgrada ili sgrada pod zemalj. upravom, uživaju autonomni činovnici u mjesto stanarine stanove u naravi prema pripadajućoj kompetenciji. (O tom nar. odj. unut. od 7. siječnja 1889. br. 1869. (sb. 1889. br. 10.).

Za putne, selitbene i zamjeničke pristojbe (za službena i povjerenstvena putovanja) vrijedi banska nar. od 28. rujna 1909. br. 2977. (bor. 1909. br. 71.) uz preinake sadržane u banskoj naredbi od 16. lipnja 1910. br. 2851. (sb. 1910. br. 66.)

Odšteta putnoga troška pripada uredniku odnosno činovniku u slučaju premještenja (osim da je in utili t. j. uz promaknuće — kazne radi ili na vlastiti trošak), zatim u slučaju zamjenjivanja (tu može biti i paušalna odšteta) i za povjerenstvena službena putovanja izvan sjedišta.

Odšteta sastoji u dnevnicama i putnim troškovima (kilometrina jahovina, pristojba za željeznicu, brod, fijaker, tramway i za prtljagu).

Digitized by Google

Dnevnice su podpune (za vladine činovnike, a ostale za uredovanja izvan područja županije ili kotara) ili stegnute. Do uključivo IV. nadn. razr. samo su podpune i to II. n. r. — 50 kr, III. — 40 kr., IV. — 30 kr. — nadalje V. — 21 kr. odnosno 16 kr., VI. — 16 odnosno 13 kr., VII. — 13 odnosno 10 kr., VIII. — 10 odnosno 8 kr., IX. — 8 odnosno 7 kr., X. — 7 odnosno 6 kr, XI — 6 kr., a za vježbenike kao i službenike, što nisu uvršteni u nijedan dnevni razred dnevnica je 6 kr. Za zemalj. škol. nadzornike vrijede ustanove § 6. zak. od 13. veljače 1887. (vidi „strukovna služba").

Izvan granica zemlje pripada doplatak unutar granica monarkije sa 50% a izvan granica sa 100%.

O službenom putovanju predlaže se u propisanu roku (14 dana, putni račun (dnevnik) na obredjenje i izplatu (zakašnjenje može iznimno vlada obrediti).

Kod selitbenih troškova imade i odšteta za pokućtvo i to za oženjene i udovce sa 1 ili 2 djece dvomjesečna a sa troje djece tromjesečna plaća, neoženjene i udovce bez djece jednomjesečna plaća, a oženjenom ili udovcu sa više od 3 djece pripada tromjesečna plaća. Ban može dozvoliti i više. Strukovni činovnici polažu i poslovni dnevnik. Do uključivo VIII. nad. razr. pripada I. razred željeznice, ostalima II., a službenicima (podvornicima) III. razred.

Kilometrina je podpuna i stegnuta. Podpuna je za kotare Delnice, Čabar, Vrbovsko, Sušak, Cirkvenica, Brinje, Gospić, Gračac, Dol. Lapac, Otočac, Perušić, Udbina, Senj sa 70 fil., a za ostalo područje 60 fil.

Stegnuta je 60 fil. odnosno 50 fil. (službenicima 40 fil.).

Troškovi se kod oblasti namiruju iz posebno doznačenih putnih naklada, odnosno na teret stranaka.

Glede pogodnosti za zemalj. činovnike i službovnike kod vožnje na kr. ug. drž. željeznicama postoji okružnica bana od 23. ožujka 1896. br. 1350. pr. (Polovica cijene uz certifikat sa fotografijom, za obitelj. članove takodjer temeljem nebiljegovane molbe na prometno ravnateljstvo). Vidi: Smrekar: prir. II. str. 151.

Glede predujmova na plaću i podpora postoji banska naredba od 22. srpnja 1897. br. 3595. (Smrekar: prir. II. str. 159.)

Za berivа u stanju mira i glede obskrbe udova i djece vrijedi zakon od 10. ožujka 1892. (sb. 1892. br. 27.). „Ob umirovljivanju i obskrbi zemaljskih urednika i službenika u kralj. Hrv. i Slavoniji, njihovih udova i sirota."

Digitized by Google

Bitne su mu ustanove:

Kralj. urednici i službenici, koji su po Njeg. Veličanstvu, po banu ili po na to ovlaštenim organima, bud u kojoj struci, što spada u krug autonomije ovih kraljevina uz stalnu plaću namješteni ter njihove udovice i sirote imadu pravo na mirovinu odnosno na obskrbu.

Isto pravo uživaju urednici, profesori, učitelji i službenici, namješteni kod sabora i zem. arkiva, kod naukovnih zavoda, spadajućih u krug viših ili srednjih učilišta uzdržavanih iz zemalj. sredstava ili javnih zavoda, kojima upravlja zemalj. vlada; zatim, koji su u stališu oružn. n omčadi, kod javnih zaklada, kojim upravlja vlada, napokon nadcestari i riječki vidoci

Privremeno ili uz opros: dobe namješteni urednici i službenici ter njihove udove i sirote imaju pravo samo na trajnu obskrbu, ali ne imaju pravo na odpravninu, osim da su jur prije pravo stekli.

Urednicima, službenicima, njihovim udovama i djeci pripada trajna obskrba iii nadjelba t. j. mirovina i uzgojnina, odpravnina i pogrebnina. Nepripada uredniku ili službeniku, a ni udovici ni sirotam onoga: koji se je službe odrekao, koji je služb. mjesto samovoljno ostavio (uzprkos pozivu predpostav oblasti), koji bez dozvole stupi u službu inostrane oblasti, proti komu je sbog kažnjivoga djela izrečena osuda skopčana s gubitkom službe, koji je počinio djelo, radi kojega bio bi odpušten, a nemože se postupati zato, jer se je ubio, pobjegao itd. U tom slučaju mora disciplinarna oblast izreći, da bi bio odpušten.

Temeljem trajne obskrbe ili nadjelbe jest:

a) uračunivo službeno vrijeme t. j. vrijeme neprekidno od položene prve prisege u službi provedeno, b) posljednja u službi uračuniva plaća. Učiteljima srednjih učilišta računa službeno vrijeme kao namjestnih učitelja. S tim službenim vremenom ima se, dok uzajamnost postoji, smatrati jednako vrijeme pribavljeno na sistemiziranom mjestu uz stalnu plaću kod Prev. dvoranstva, kod zaj. austrougar. i ug. hrv. ministarstva, i oblasti njima podredjenih, kod vojske, oružničtva i držav. redarstva (ako je uračunivo).

Tko je u zem. službi, tomu se računa vrieme provedeno neposredno prije u gradjanskoj iii municipalnoj službi (ako nije možda dobio jur odpravninu).

Neima se smatrati prekinućem medjutomno umirovljenje,

Digitized by Google

razpoloživost, obustava, dopust, privremeni izstup uz dozvolu i priuzdržaj obskrbe.

Kod umirovljenja ima se uze i u račun sistemizirana plaća, osobni doplatak i doplatci (quinquenali). U službeno vrijeme neima se uračunati jednu godinu premašujući dio onoga vremena, koje je neprekidno probavljeno na dopustu ili u razpoloživosti bez faktičkoga službovanja, zatim u stanju mira, kao i u stanju obustave probavljeno vrijeme, ako suspendirani nije nevinim proglašen. Ratna godina ima se posebno priračunati kao jedna.

Trajna se obskrba imade ustanoviti u čitavim forintama (krunama); nadjelba se ima odmah nakon ustanovljenja doznačiti, trajna pak obskrba (mirovina i uzgojnina) ima se staviti u tečaj u mjesečnim anticipativnim obrocima počevši od prvoga dana onoga mjeseca, koji slijedi za danom, kojega je pravni naslov nastao.

Realizovanje naslova zahtjeva ima se zamoliti tečajem jedne godine. Poslije godine ugasuje pravo na nadjelbu, a obskrba pripada tekar počevši od onoga dana mjeseca, koji iza dana podnešene molbe slijedi.

Zem. urednik ili službenik u propisanom svojstvu sa 10 godina uračunive službe ima pravo na mirovinu, ako bude propisno ustanovljeno, da je duševno ili tjelesno nesposoban za službu, ako je 65 godina navršio, ako je obvezno vrijeme službe izpunio (profesori odnosno zem. učitelji 30 godina, a ini urednici 40 godina) i ako se uslijed ustrojstva ureda (organizacije) ili karnost. presude nemože na shodno mjesto namjestiti.

Umirovljenje može biti definitivno ili privremeno. Mirovina se odmjeruje za deset službenih godina sa 40% uračunavih beriva, za svaku dalnju uračunivu godinu kod profesora (učitelja) sa 3% a inih po 2%, tako da nakon 30 odnosno 40 godina pripada cijela svota uračunivih beriva. Maksimalna je mirovina 16.000 K. Ban i odjelni predstojnici, ako su 3 godine neprekidno služili te su na vlastitu molbu riješeni službe, imadu pravo na mirovinu i to ban: 8000 K a predstojnici 4000 K (inače prema službeno vremenu).

Ako je nesposobnost za službu posvemašnja tako, da nema nade, da bi dotičnik ikada mogao opet za službu sposobnim postati, ima se odrediti definitivno, a u svima drugim slučajevima nesposobnosti privremeno umirovljenje.

Oni, koji su 65. godinu navršili ili su obvezno službovno vrijeme doslužili, mogu ili na vlastitu svoju molbu i i na prijedlog predpostavljene im oblasti i bez posebnoga dokaza njihove ne-

Digitized by Google

sposobnosti za službu umirovljeni biti, te se u tom slučaju imadu definitivno u mir staviti.

Naprotiv oni, koji se samo za to stavljaju u mir, jer se uslijed uredskih promjena ili uslijed izrečene protiv njih karnostne osude ne mogu odmah namjestiti, imadu se svagda samo privremeno u mir staviti.

Privremeno umirovljeni urednici ili službenici mogu definitivno biti stavljeni u mir samo u slučaju, ako su 65. godinu života navršili ili ako su za službu posve nesposobni postali.

Privremeno umirovljeni, ako razlozi privremenoga umirovljenja prestanu, imadu se opet namjestiti.

Ako pako i nijesu posve prestali uvjeti privremenoga umirovljenja, ali važni službeni interesi zahtijevaju, mogu privremeno umirovljeni odredjeni biti na službovanje, koje njihovim tjelesnim i duševnim sposobnostima i njihovomu službenomu svojstvu odgovara i to uz dozvolu doplatka, koji zajedno s mirovinom dosiže podpunu svotu beriva, koja su bila mjerodavna kod odmjerenja mirovine.

Kod onih, koji su zbog tjelesnih ili duševnih mana stavljeni privremeno u mir, imade nadležna oblast pravo liječnički ustanoviti, postoje li još uvjeti privremenoga umirovljenja.

Uzničko i kazničko osoblje, nadcestari i riječki vidoci imaju iza 10—20 god. $^{1}/_{3}$, iza 20—30 god. $^{1}/_{2}$, iza 30—40 god. $^{3}/_{4}$ a preko 40 god. službe podpuni iznos plaće kao mirovinu. Cestari iza 20 god. 120 kr., iza 25 god. 160, a iza 40 god. 200 kr.

Prije navršenih 10 godina službe mogu zemalj. urednici i službenici dobiti samo konačnu odpravninu, ako su za to nastupili uvjeti (kao za mirovinu), koja se do 5 godina odmjeruje sa jednogodišnjom svotom beriva, a do 10 g sa dvogodišnjom. Privremenima nepripada odpremnina. Na predlog bana može Njeg. Veličanstvo kralj podijeliti veću mirovinu uredniku, koj je usljed vršenja službe postao nesposobnim. Ako neima 10 god. uračunive službe, može se na molbu mjesto odpravnine podijeliti mirovina. Svaki umirovljenik može moliti za odkup mirovine, (ako je oženjen uz privolu supruge), ako oblastni liječnik posvjedoči, da će dotičnik predvidno tako dugo živiti, koliko mu se godišnjih mirovinskih iznosa dozvoljuje.

Izplaćivanje mirovine prestaje, ako umirovljenik umre, ako bude iznova namješten (u gradskoj službi za trajanja iste) i ako privremeno umirovljeni urednik ili službenik nakon prestanka uzroka neće da stupi u službu.

Digitized by Google

U slučaju novoga namještenja u zem. državnu ili obćinsku službu, ima se mirovina samo u toliko obustaviti, na koliko su beriva skopčana s tim namještenjem zajedno sa mirovinom veća nego li uračuniva beriva, na temelju kojih bje mirovina odmjerena.

Pravo na trajnu obskkrbu imade ona udovica, koje je suprug — dotično djeca — koje je otac u času smrti imao uračunive službe barem 5 godina, a ako je uz oprost dobe namješten barem 10 god. To pravo ima udovica, ako je sa suprugom stupila u brak tečajem aktivne službe ili prije toga, ako je sa suprugom do smrti nerazdružno živila i ako ćudoredno živi. U protivnom slučaju neima prava na obskrbu osim, da dokaže, da nije tomu kriva. Gubitak obsrbe neupliva na djecu.

Supruga, koja se udala za umirovljenika, koji je umirovljen bio izpuniv obvezno službeno vrijeme ili navršiv 65 godinu (i djeca) nema prava na obskrbu (osim pogrebnine) Ona, koja se udala za umirovljenika, koji je umirovljen bio prije izpunjenja obveznoga služb. vremena ili prije 65 god. (i djeca), ima osim pogrebnine pravo na obskrbu samo, ako je suprug još služio 3 godine. Ona pako, što se udala za aktivno služećega a starijega od 60 godina, ima pravo na obskrbu samo, ako suprug još služi 3 godine, ako se rode djeca ili brakom pozakone.

Udove urednika dobivaju do 2000 kr. uračunivih beriva supruga, udovničke mirovine 50% a od ostatka 20%. Udovicu podvornika oruž. podčastnika i službenika pripada $^1/_3$ urač. beriva supruga, a udovicam cestara 120 kr.

Udovi bana ide 4000 kr., a odjelnoga predstojnika 2000 kr. ako je suprug samo 3 god. služio, u koliko nepripada veća.

Udovica urednika, koja po zakonu ima pravo na obskrbu, a ima bar troje djece (i pastorčad) dobiva uzgojninu za mužku djecu do 20. a žensku do 18. godine, a udovica službenika (podvornika) za mužku do 16., a žensku do 14 godine, nu ban može uzgojninu produljiti do 24. godine.

Uzgojnina iznaša:

1. za svako dijete iza urednika, profesora, učitelja, jednu šestinu materi pripadajuće obskrbe. Nu ukupni iznos za svu djecu nesmije premašiti iznos cijele udovičke obskrbe.

2. za djecu službenika za svako dijete 36 K a cestara 24 K.

Sirote bez roditelja ili takova djeca bez otca, kojih mati neima pravo na trajnu obskrbu, nu ne zato što joj suprug nije služio 5 god. ili kojih je mati usljed iznovične udaje ili inoga raz-

Digitized by Google

loga izgubila pravo na obskrbu, dobivaju bez obzira na broj uzgojninu i to poldrugostruki iznos one uzgojnine, kakova pripada djeci bez otca.

Supruzi, djeci i sirotam urednika, kojega je nestalo, ima se, ako postoje ostali uvjeti, privremeno dozvoliti obskrba.

Okolnost, da li je suprug odnosno otac umro u aktivnoj službi ili u stanju miru, neima upliva na trajnu obskrbu.

Udove, djeca i sirote onih urednika, koji su život u službi izgubili, imadu uz ograničenje i uvjete zakonske pravo na obskrbu, ako otac odnosno suprug nije još služio 5 godina. Udovi oružn. častnika ili oružnika poginuloga u službi usljed zadobivene rane pripada podpuna mirovina (kao nakon 40 god.)

Udovice i sirote, ako doduše neimaju pravo na trajnu obskrbu, ali im je suprug odnosno otac namješten bio u svojstvu, s kojim je skopčano pravo na mirovinu, pa ako inače postoje propisani uvjeti za njih, dobivaju odpravninu od jedne četvrtine uračunanih beriva supruga odnosno otca osim, ako se je udovica udala za umirovljenika nakon izpunjenoga obveznoga vremena ili navršivšega 65 godina.

Udovička se mirovina može odkupiti, nu odkupna svota nemože premašiti dvogodišnjega iznosa mirovine.

Mirovina udove, koja se iznova udaje, obustavlja se, nu ona ima pravo istu odkupiti ili pridržati za slučaj, ako opet obudovi. Udovicam iza urednika i službenika kao i njihovim sirotam, što još nisu postigle propisane dobe, pripada i pogrebnina i to sa tromjesečnim iznosom, ako uračuniva beriva ili mirovina nepremašuju godiš. 2000 K, sa dvomjesečnim od beriva preko 2000 do 6000 K, a sa jednomjesečnim, ako beriva premašuju 6000 K, nu nesmije biti viša od 800 K.

Udovicam i sirotam uznič. stražara osoblja i cestara ide 50 K a vidoka i nadcestara 60 K.

Pogrebninom razpolaže udova odnosno štitnik te se ista nemože zaplijeniti. (osim do jedne trećine za liečn. troškove i ostalo za pogrebne troškove).

Žene na sistemizovanim mjestima javne službe ravne su muževom, nu suprug može iza supruge samo zahtjevati pogrebninu a sirote mogu uzgojninu zahtjevati samo onda, ako se mogu smatrati kao bez roditelja ili ako je živi otac bez imetka i za privredu nesposoban.

O pitanju obskrbe odlučuje zem. vlada.

Digitized by Google

Izvanredne mirovine mogu se dozvoliti samo putem kraljeve milosti na predlog bana.

Glede opisa službe i predloženja spisa radi doznake mirovine postoji nar. odj. unut. od 15. travnja 1894. br. 43.025 (sbor. 1894. br. 45). a za liečničke nalaze oblastnih liječnika za zem. urednike radi ustanovljenja nesposobnosti za službu, banska nar. od 23. ožujka 1886. br. 1877. (sbor. 1896. br. 28). Glede oblika i sastavka namira umirovljenika odredjuje posebno nar. vl. od 24. prosinca 1899. br. 6551 pr. (sb. 1899. br. 5) (mora vidirati župnik i stanodavac).

Prelaz u drugo državljanstvo skopčano je sa gubitkom mirovine (nar. odj. unut. od 2. svibnja 1909. br. 22.315 (sbor. 1908. br. 90).

Za umirovljenje i obskrbu zemaljskoga oružničtva vrijede ustanove zak. od 26. prosinca 1889. (sbor. 1890. br. 7.) i to §§ 1. do uključivo 6., dok inače za oružničtvo vrijedi takodjer prenavedeni zak. od 10. ožujka 1892.

Prev. riješenjem od 18. kolovoza 1898. prigodom 50 godišnjice vladanja Njeg. Veličanstva kralja Franje Josipa I. utemeljena je spomen kolajna za gradjanske činovnike i službenike (vidi pravila o tom sb. 1898. br. 70.), a previšnjim riješenjem od 2. prosinca 1898. počastna kolajna za 40 godiš. vjerno službovanje (vidi pravila sb. 1898: br. 69.), a povodom 60 godišnjice vladanja Njeg. Veličanstva posebna spomen kolajna. Naslov prosudjuje nadležna upravna oblast.

O karnostnoj odgovornosti urednika i službenika namještenih kod županijskih i kotarskih oblasti, odredjuje zakon od 5. veljače 1886. (sb. 1886. br. 11.).

Bitne su mu ustanove:

Krivcem službenoga prestupka čini se urednik i službenik, koji povrijedi svoje službene dužnosti ili se ponašanjem svojim u ili izvan službe pokaže nedostojnim časti, ugleda i povjerenja, što mu treba prema zvanju. Ako je čin kaznene naravi, spada pred kazneni sud i dok traje kaznena iztraga sudbena, nemože se povesti ili nastaviti postupak karnostni (disciplinarni) radi istoga čina. Na temelju učina, na kojem se je osnivala iztraga kaznena, može se nakon kazn. iztrage povesti karnostni postupak, nu karnostna vlast vezana je na učin ustanovljen po kz. sudu.

Svaki predpostavljeni vlastan je u službi davati svojim podčinjenim prijekore i opomene.

Digitized by Google

Proti opomenam neima pravnoga lijeka, proti prijekoru može se uložiti utok u roku od 14 dana na višu oblast.

Karnostne su kazne: 1. ukor, 2. novčana kazan, 3. oduzeće postupnoga promaka, 4. premještaj u službi pod kazan, 5. odpust od službe. Ukor se daje pismeno uz prietnju strožega karnostn. postupka za slučaj ponovljenja povrijede služb. dužnosti.

Imadu se smatrati odpuštenima, koji su proglašeni krivcima zločinstva. osudjeni radi narušaja zakona na 6 mjeseci zatvora i koji padnu pod zakrivljeni stečaj ili radi razsipnosti budu stavljeni pod skrbstvo (tu netreba karnostne presude).

Činovnik može biti odpušten, kada radi prestupka ili prekršaja bude sudjen na zatvor ili inim (nepoštenim) činima izgubi štovanje i pouzdanje; kad učini u službi prestupak, na koji je posebnim propisima zapriečen odpust i kad uzprkos blaže kazne opet zanemari i povrijedi službene dužnosti.

Karnostna se kazna ne može izreći van na temelju karnostne iztrage, provedene proti dotičnomu uredniku ili službeniku, kojemu valja predočiti proti njemu podignute osvade, da se može opravdati pismeno ili ustmeno. Ustmeno se opravdanje ima uzeti u zapisnik.

Karnostnu vlast nad vel. županom vrši ban (zakon ob ustroju).

Karnostnu iztragu udredjuje proti župan. činovnicima, koji su članovi upr. odbora, ovaj odbor ili vel župan, proti svim ostalim vel. župan ili podžupan. (O karnostnoj vlasti i nadležnosti u karnostnom postupku vidi još u naslovu „oblastno ustrojstvo".)

Zem. vlada vlastna je odrediti iztragu bez razlike.

Karnostnu iztragu vodi proti činovnicima, što su članovi upravnoga dbora, izaslani član istoga ili više njih, a proti ostalim činov. i službenicima podžupan ili po njemu odredjeni urednik.

O provedenoj iztrazi odlučuje u pogledu urednika, članova upr. odbora u prvoj molbi karnostno povjerenstvo uprav. odbora, u drugoj molbi zem. vlada, glede ostalih, ako se neradi ob odpustu podžupan, ako se radi o odpustu karnostno povjerenstvo, koje može izreći i blažu kaznu. Priziv mogu uložiti u roku od 14 dana stranke i vel. župan. Privremeno se imade obustaviti činovniku služba i plaća (suspenzija), ako je odredjen u redovitom kaznenom postupku zatvor ili izrečena osuda (nepravomoćna) glaseća na gubitak službe ili je to s njom skopčano, ako bude izrečena karnostna presuda na odpust, kada to zahtjeva sigurnost i ugled ureda i kada je predvidivo, da će postupak svršiti odpustom.

Pravo suspenzije pripada upr. odboru, vel. županu (osim

Digitized by Google

proti podžupanu), podžupanu, a u hitnim slučajevima neposredno predpostavljenomu. Proti privr. obustavi ima mjesta utoku u roku od 8 dana. Za obustave teče polovica plaće i stanarina; nekrivim proglašenim vraćaju se uztegnuta beriva i u slučaju obzira vijednom može se obustavljeniku dosuditi povratak. Karnostna se kazan ima ubilježiti u sposobnik. Nakon 3 godine može dotičnik moliti brisanje ukora, ako se je za to vrijeme vladao bezprikorno.

U slučajima premještaja i ostavke, uporabljuju se propisi uredovnoga naputka od g. 1855.

U postupku proti činovnicima i službenicima kr. zem. vlade, zem. blagajne, računar. ureda, stat. ureda i zem. arkiva dolaze do uporabe ustanove ces. nar. od 10. ožujka 1860. (sbor. 1863. br. 53.) Propisi su istovjetni kao u navedenom zakonu.

Kod kr. zem. vlade postoji disciplinarno povjerenstvo (predsjednik i četiri člana; ako se radi proti strukovnom uredniku, sudjeluje strukovni izvjestitelj vrhov. liječnik, nadzornik veterinarstva, šumar. nadzornik, gradj. nadsavjetnik (nar. bana od 29. kolovoza 1893. br. 1664. i 18. siječ. 1896. br. 273. pr.i 15. srp. 1896. br. 3044).

b) Uredjenje upravne strukovne službe.

1. Zdravstvena služba uredjena je zakonom od 24. siječnja 1894. „ob uredjenju zdravstvene službe" (sbor. 1894. br. 9) i provedbenim naputkom od 15. lipnja 1895 br. 20.315 (sbor. 1894. br. 58) „ob uredjenju samostalnih zdravstvenih obćina i rukovodjenju zaklada uzadruženih zdravstvenih obćina", a nar. odj. unut. od 24. siječnja 1894. br. 24.209 (sbor. 1894. br. 58) izdan je naputak glede djelokruga i službenoga odnošaja zemalj. grad. i obćin. liječnika.

Vrhovna uprava zdravstva (o „zdravstvu" slovi posebni zakon od 25. ožujka 1906. sbor. 1906. br. 73. Vidi naslov „Zdravstvo") pripada zemaljskoj vladi, gdje postoji zdravstveni odsjek pod upravom vrhovnoga liječnika (ods. savjetnika) i „zemaljsko zdravstveno vijeće" (imenovano po banu, koje sastoji od najmanje 7 liječnika po banu na 5 godina imenovanih kao redovitih članova i više vanrednih, medju njima nadzornik veterinarstva. Redoviti članovi imadu naslov „kr. zemalj. zdravstvenoga savjetnika".

Zem. zdravstveno vijeće daje mnijenja u svim važnim pitanjima zdravstva, higijene, strukovnim liječničkim, o pogrješkama u liječenju i honorarima.

Služba je počastna, samo članovi koji nestanuju u Zagrebu, dobivaju putnu odštetu i razmjernu odštetu za dangubu.

Digitized by Google

U županiji je županijski fizik zdrav. izvjestitelj žup. oblasti, bdije nad zdravstvenim stanjem žiteljstva županije te ju ima po potrebi proputovati. On nadzire u stručnom pogledu uredovne i sukromne liječnike, ranarnike, primalje, ljekarnike, javne i privatne bolnice, uobće upravu zdravstva (vidi naslov „Zdravstvo"). Izvjestitelj i član je žup. odbora i žup. skupštine.

Kao stručno savjetujuće tijelo županijske oblasti ustrojen je županijski zdravstveni odbor (predsjednik podžupan, članovi: žup. fizik, svi kotarski liječnici, župan. veterinar, župan. inžinir, žup. škol. nadzornik, po jedan ljekarnik, izabran po upr. odboru na 3 g. i birani članovi upr. odbora). Za pošastno vrijeme pretvara se u pošastni odbor (koji neposredno obći s oblastima).

Djelokrug gradova II. vrste u zdravstv. obziru jednak je djelokrugu kotar. oblasti (vidi zak. od 5. prosinca 1886. „ob ustroju županija" i zak. od 25. lipnja 1895 „ob. uredj. grad. obćina").

Gradovi su dužni namjestiti dovoljni broj liječnika i to: do 5000 stanovnika jednoga, do 10.000 dva, a za svakih 10.000 dalje po jednoga. Jedan je gradski fizik, a drugi su grad. kot. liječnici podčinjeni grad fiziku.

U gradovima I. vrste djelokrug grad. je fiziku kao županijskomu.

U gradovima ustrojeni su gradski zdravstveni odbori (grad. načelnik, grad. fizik, grad. kot. liječnici, jedan privatni liječnik, po jedan duhovnik od svake priznane vjeroispovjesti, grad. veterinar grad. inžinir, jedan ljekarnik i četiri grad. zastupnika). Za vrijeme pošasti pretvara se taj odbor u pošastni odbor.

Grad. obćine dužne su namjestiti po potrebi primalje, do 5000 stanov. jednu, do 10 000 dvije, preko 20 000 st. tri (najmanja nagrada 240 K).

Za svaki kotar treba biti namješten jedan kotar. liječnik, koji bdije nad zdravstvom kotara i nadzire zdravstvene organe i zavode (osim zemaljskih). Ako zdravstvena obćina neima liječnika, dužan je po odredbi upravnoga odbora obavljati poslove obć. liječnika, a ako u sjedištu kot. liečnika ne ima ljekarne, dužan je držati ručnu ljekarnu.

Obćine provode u vlastitom djelokrugu zdravstvene odredbe glede škola, ulica, trgova, stanova, kupališta, živeža, pomoći kod porodjaja, spašavanja života, nahodnika, gluhonijemih, dojenčadi, mrtvačnica i groblja.

U prenešenom djelokrugu vrše naloge oblasti u pogledu praeventivnih mjera proti kužnim bolestima, pogreba, razgledbe mrtvaca, i sudjeluju kod zdravstvenih izvida i cijepljenja boginja.

Digitized by Google

Cijelo zemaljsko područje razdijeljeno je u zdravstvene občine, samostalne ili uzadružene, što ih temeljem izjava obć. zastupstva opredjeljuje žup. upr. odbor uz odobrenje zem. vlade. Svaka zdravstvena obćina mora da ima obć. liječnika, koji je strukovni organ obćine; izabire ga temeljem natječaja, zdrav. obćina (odnosno izaslanici uzadruženih), a potvrdjuje veliki župan; zaprisiže ga kot. oblast. Na predlog upr. i i zdravst. odbora može ga vel. župan i premjestiti.

Zdravstvene obćine županije čine zakladu uzadruženih zdravstvenih obćina, kojom upravlja žup upr. odbor i kamo teku globe radi zdrav. prekršaja, legati, prinosi (ovamo prenešene su i postojavše boln. zaklade) i t. zv. zdravstveni namet, što ga prema potrebi ustanovljuje do 2·5% upravni odbor, napokon pripomoć iz zem. sredstava. Taj namet upr. obćine uvrštuju prema odpadujućoj tangenti u proračun kao obć. namet za zdravst. svrhe i odpremaju kot. oblasti na korist zaklade.

U svakoj zdravstvenoj obćini ustraja se **zdravstveni odbor** (članovi u samostalnoj zdrav. obćini su mu: načelnik, liječnik, bilježnik, po jedan duhovnik svake zakonom priznate vjeroizpovijesti, lijekarnici, veterinar i jedan po obć. odboru izabrani učitelj; u uzadruženoj: načelnici dotičnih upr. obćina, liječnik, obć. bilježnik stanujući u sjedištu liječnika, po dva izabrana obć. odbornika, po jedan duhovnik i učitelj), kao savjetujući organ obćinskoga poglavarstva.

Iz zaklade namiruju se beriva i troškovi liječnika, pošastnih bolnica, obć. bolnica, u obće troškovi u interesu zdravstva nuždni, u koliko ne padaju na teret zemalj. budgeta.

Po zak. od 25. ožujka 1906. „o zdravstvu" podmiruje u koliko se od na to inih obvezanih nemože ućerati, bolno obskrbne troškove samostalna zdravstvena obćina za svoje obćinare, a uzadružena za obćinare upr. obćina, koji pripadaju zakladi.

Ako uzadružena zaklada nedosiže, može se odrediti posebni namet do 5%. Veći dozvoljuje vlada. (Vidi o tom i naslov „zdravstvo".) Svaka upravna obćina mora imati obć. primalju. Nagradu (najmanje 120 kr) ustanovljuje obć. zastupstvo.

2. **Veterinarska služba.** Temeljni propisi ob uredjenju veterinarske službe sadržani su u zakonu od 27. kolovoza 1888. „ob uredjenju veterinarstva" (sbor. 1888. br. 60.) i provedb. naputku od 20. prosinca 1888. br. 46063. (sbor. 1888. br. 13.).

Veterinarnim redarstvom upravlja zem. vlada (odj. unut.), a

Digitized by Google

predmetom te uprave i vrhovnoga nadzora jest sve, što služi uzdržavanju, zaštićivanju i promicanju zdravlja domaćih životinja, liječenju i zapriječivanju kužnih životinjskih bolesti odnosno marvinskih pošasti.

Veterinarsku službu i praksu mogu vršiti samo diplomirani veterinari. Kod vlade postoji veterinarski odsjek (kao pododsjek odsjeka za narodno gospodarstvo), na čelu mu nadzornik za veterinarstvo, što ga imenuje ban saslušavši zdravstveno vijeće (u VII. nad. razr.), u rangu vladinog tajnika (po mogućnosti doktor uk. liječničtva), a dodjeljeni su za struku župan. i kotar. veterinari. (O djelokrugu zemalj. veterinara govori naputak od 28. siječnja 1878. br. 1199.)

U veterinarsku redarstvenu službu utječu: 1. upr. obćine, 2. kot. oblasti, 3. grad. poglavarstva kao oblasti I. molbe, 4. župan. oblasti kao I. odn. II. molbe, 5. zemalj. vlada (odj. unut. kao II. odnosno III. molba).

Duž granice prema Srbiji i zemljama odkuda prijeti unos pošasti, uredjuje se posebni veterinarski nadzor po pograničnim zemalj. veterinarima.

Strukovni izvjestitelj žup. oblasti i upr. odbora jest župan. veterinar u poslovima veterinarstva i stočarstva (nar. odj. unut. od 4. srpnja 1896. br. 4434.), koji vrši nadzor nad kotarskom veterinarskom upravom.

Strukovni organ kotar. oblasti jest kotar. veterinar, a u gradovima gradski veterinar.

Dvije petine redovite plaće i stanarine kotar. veterinara namiruje zemalj. proračun, a tri petine namiruju obćine, što neimaju vlastitoga veterinara. Tangenta se ustanovljuje prema izravnomu porezu. Taj prinos razporedjuje zem. vlada na županije, a ove na kotare i obćine, koje ga odpremaju koncem treće godiš. četvrti iz obć. veterin. zaklade (vidi nar. odj. unut. od 27. listopada 1895. br. 31548. Žigrović: upr. zak. str. 161.).

Gradovi i trgovišta sa uredjenim magistratom dužni su držati veterinara za mjestne veterinarsko-redarstvene agende, koji liječi i domaću živinu (uz ustanovljenu nagradu), vidira marvinske putnice za vrijeme pošasti, pregledava marvu za klanje, vodi očevidnost blaga, sudjeluje kod veterin. redarstvenoga nadzora na sajmovima i sastavlja strukovne izvještaje.

Kotar. veterinar nadzire veterinarsko-redarstvo u kotaru, prijavljuje kužne bolesti, sudjeluje na željezničkim i parobrodarskim

Digitized by Google

postajama kao strukovnjak, odredjuje nuždne veterinarske mjere itd. (vidi i naslov „veterinarstvo"), i izvješćuje o stočarstvu žup. oblasti (nar. 4. srpnja 1896. br. 4434.).

Zemaljska vlada može u svako doba u svim veterinarsko-redarstvenim poslovima izaslati vladinoga povjerenika, da zajamči točnu provedbu zakon. propisa ob uredjenju veterinarstva.

3. G r a d j e v n o t e h n i č k a s l u ž b a uredjena je zakonom od 28. prosinca 1894. (sbor. 1894. br. 1.). Svim javnim gradjevinama upravlja zem. vlada, osim onih, koje spadaju prema zakon. čl. I.—1868. zaj. ug. hrv. sab. „o državnopravnoj nagodi" kao zajedničke naravi u djelokrug zaj. središnje vlade u Budimpešti (vidi „oblastno ustrojstvo").

Za gradjevne poslove postoji kod zem. vlade gradjevni odsjek, dočim je žup. i kotar. oblastima dodijeljeno potrebno gradjevno tehničko osoblje. Na čelu gradj. odsjeka stoji gradjev. nadsavjetnik (VI. nadn. razr.) u statusu ods. savjetnika, za tim su tehn. savjetnici, nadinžiniri, inžiniri, inžin. pristavi, gradj. oficijali i akcesisti. Osim gradj. nadsavjetnika čini svekoliko gradjevno osoblje žup. i kot. oblastima dodjeljeno posebni konkretualni status zemalj. gradjev. urednika.

Kod žup. oblasti tehnički je izvjestitelj žup. nadinžinir, koji je podjedno član i izvjestitelj upravnoga odbora i županijske skupštine.

Za zemalj. gradjevne urednike valjaju glede služb odnošaja i odgovornosti propisi, kao za ostale upravne urednike.

Za polučenje službe tehn. savjetnika, nadinžinira, inžinira treba, da se natjecatelji iskažu svjedočbama o svršenim tehničkim naukama i da su položili dva državna izpita na višem tehničkom zavodu, ter svjedočbom o položenom izpitu za gradjevne urednike kod zem. vlade (nar. odj. unut. od 28. lipnja 1895. br. 7890. sbor. 1896. br. 35.).

Za službu inžinira. pristava i vježbenika treba svjedočbu o svršenim tehničkim naucima, a one što imadu dva državna izpita, ide prednost pred inim natjecateljima.

Za službu gradjev. oficijala i akcesista treba svršene nauke (matura) na višoj realnoj, gradjevnoj ili obrtnoj školi i trogodišnja praksa kod inžinirskoga posla ili voditelja gradnje.

Za neposredno nadgledanje i uzdržavanje cesto i vodogradjevina, dodijeljeno je tehničkim izvjestiteljima kotar. oblasti empi-

Digitized by Google

ričko osoblje i to: nadcestari, riječki vidoci i cestari (nadcestare imenuje ban, a potonje veliki župan).

Za popunjivanje mjesta nadcestara, cestara i vidoka vrijede ustanove zak. čl. II.—1873. zaj. ug. hrv. drž. sab. „o namještenju izsluženih podčastnika" (sbor. 1875. br. 39.). Moraju se podvrći izpitu prema naredbi odj. unut. od 27. siečnja 1893. br. 3109. (Smrekar: prir. I. str. 160. i „Tehn. propisi" izdani po vladi.)

U gradovima uredjena je tehnička služba prema statutu. Svaka grad. občina imade skrbiti za sposobnoga tehnika, kojemu će moći povjeriti gradj. redarstv. službu. Gdje občina nije kadra takvoga uzdržavati, treba da putem konvencioniranja osigura obavu gradjevnih poslova po ovlaštenom civilnom tehniku (može biti samo ovlašteni inžinir, arhitekt, gradj. mjernik ili graditelj). Gdje to nebi moglo biti, ima se uz dogovorenu nagradu upotrijebiti tehn. izvjestitelj najbliže oblasti, na koju se valja obratiti, da to dozvoli.

Područje i sjedište kotar. tehn. izvjestitelja ustanovljuje vlada (gradjevni kotar može obsezati više upravnih kotara).

Ban je vlastan oprostiti od polaganja izpita one urednike, koji služe jur kao inžiniri, a inžin. pristave, koji služe 5 godina u zemalj. službi kao i ovlaštene civilne mjernike, koji su 5 godina poslovali i na višem tehn. zavodu položili oba državna izpita.

Glede ovlaštenja civilnih tehnika za izvršivanje mjerničtva vrijede ustanove nar. odj. unut. od 26. veljače 1877. br. 15660. (sbor. 1877. br. 60.) preinačene odnosno nadopunjene banskom naredbom od 30. siečnja 1909. br. 62876. (sbor. 1909. br. 16.) Naredbom od 25. rujna 1908. br. 23391. (sbor. 1909. br. 1.) propisan je dvogodišnji geodetski tečaj. (vidi prov. naputak od 10. pros. 1908. br. 26149. sb. 1909. br. 2. i nar. odj. bog. i nast. od 23. travnja 1909. br. 8285. glede izpita sb. 1909. br. 44.).

Izpitani i zaprisežen civilni su tehnici: 1. civilni inžiniri, 2 arhitekti, 3. gradjev. mjernici i 4. zemljomjeri (geometri).

Stoje pod karnostnom vlasti zem. vlade, koja može obustaviti tehniku poslovanje i izreći gubitak ovlasti.

4. Š u m a r s k o t e h n i č k a s l u ž b a uredjena je zakonom od 22. siečnja 1894. (sbor. 1894. br. 5.) i prov. naredbom od 15. srpnja 1895. br. 35133. (sb. 1895. br. 46.) uz nijeke preinake sadržane u zak. od 26. siečnja 1901. (sb. 1901. br. 23.).

Prema tim propisima ima se upravnim oblastima, koje po ustanovama šumskoga zakona nadziru gospodarenje u svim šu-

Digitized by Google

mama, dodjeljivati šumarsko - tehničko osoblje, glede kojega u pogledu službenih odnošaja i odgovornosti vrijede propisi, kao za ostale upravne činovnike i službenike.

Kod zem. vlade (odj. unut.) ustrojen je za šumarsko tehničku službu posebni šumarski odsjek, na čelu mu šumarski stručnjak s naslovom i činom odsječ. savjetnika. Uvršten je u status vladinih ods. savjetnika, a zemalj. šumarski nadzornici I. razreda u status vladinih tajnika.

Zak. od 26. siječnja 1901. (sb. 1901. br. 23.) ustrojena su kod vlade u šumar. odsjeku mjesta zem. šumar. nadzornika II r. u VIII. nadn. razredu i šum. povjerenika u IX. nadn. razredu. Plaća nadlugara ustanovljena je sa 3 stupnja (800, 700 i 600 kr.) Ostalo šumarsko tehničko osoblje političkih oblasti čini posebni status.

Šumar. vježbenici imadu značaj činovnika i adjutum. Nadlugari spadaju medju službenike, što čine posebni status.

Predstojnika šumar. odsjeka imenuje kralj, ostalo šumarsko tehničko osoblje ban, a nadlugare vel. župan.

Za šumarsko-tehničku službu kod uprave potrebno je teoretičko i primjereno praktično osposobljenje i dokaz podpune akademičke naobrazbe, naime nakon dvogodišnje šumarske prakse položeni državni izpit za samostalno vodjenje šum. gospodarstva, (nar. odj. unut. od 20. lipnja 1907. br. 17010. sbor. 1907. br. 48., Vidi i nar. odj. unut. bog. i nast. od 7. listop. 1898. br. 66101., kojom se uredjuje šumarska obuka na kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu te nar. odj. unut. bog. i nast. od 7. listopada 1900. br. 24484. o nauk i izpitnom redu za slušatelje šumarstva sbor. 1900. br. 80.), a za mjesta od VI. do uključivo IX. dnevnog razreda, osmogodišnja šumarska praktična služba.

U pogledu popunjivanja nadlugarskih mjesta mjerodavne su ustanove zak. čl. II.—1873. zaj. ug. hrv. drž. sab. „o namještanju izsluženih podčastnika“ (sbor. 1875. br. 39.), ali se za stalno namještenje traži izpit za lugarsko i tehničko pomoćno osoblje (nar. odj. unut. od 2. ožujka 1891. br. 30551. vidi Goglia-Borošić „šumski zakon“ str. 234. i Smrekar: prir. I. str. 238.).

Šumarsko tehničkomu osoblju zadaćom je uobće davati oblasti stručne savjete, stavljati predloge glede šumsko-redarstvenoga nadzora u provadjanju propisa za šumarstvo i lovstvo, promicati gojitbu šuma, provadjati radnje oko uredjenja bujica i kulture

Digitized by Google

šumskoga tla i voditi gospodarenje u šumama stojećim pod javnim nadzorom (vidi naslov „šumarstvo").

Županijski šumar. nadzornik izvjestitelj je žup. oblasti, upr. odbora, žup. skupštine (i član) i kaznostnog odbora (vidi „oblastno ustrojstvo") po zak. od 5. velj. 1886.

On je predsjednik izpitnoga povjerenstva za lugar. službu; nadzire šumarsko poslovanje u području županije namještenih kot. šumara, vježbenika i nadlugara, izvješćuje upr. odboru mjesečno o stanju šum. uprave, a napose vladi o šumskom gospodarenju, šumarstvu i šumskom redarstvu, promicanju šumogojstva, pošumljeniu, sadnji drvoreda, uredjenju bujica, lugarskom osoblju, šumskoj i lovskoj statistici.

Kotarsku šumsku upravu vrše kot. šumari kod kot. oblasti kao sjedištu šumskoga kotara (zasiže i u više uprav. kotara). Za vanjsko službovanje postavljaju se nadlugari, koji nose službeni znak prema nar. odj. unut. od 26. ožujka 1888. br. 7533. (sbor. 1888. br. 28.) i zvanično odjelo prema nar. odj. unut. od 24. lipnja 1899. br. 29816. (Vidi o tom i naslov „šumarstvo".)

5. Gospodarsko-strukovna služba uredjena je privremeno zakonom od 29. prosinca 1895. „o privremenom uredjenju gospodarsko-tehničke službe" (sbor. 1896. br. 4.), kojim se privremeno ustanovljuju mjesta gospodarsko-strukovnih urednika i to za status vlade i županija kao konceptualno-strukovnih urednika sa podpunom akademičkom naobrazbom.

Mjesto gospodarskih izvjestitelja u upr. odboru odredjeni su gospodarski povjerenici. Nu taj zakon nije proveden, a u upravnom odboru izvješćuju gospodarski izvjestitelji prema zak. od 5. velj, 1886. (vidi „oblastno ustrojstvo"). Zakonom od 13. ožujka 1897. „o promicanju gospodarstva" (sb. 1897. br. 32.) zem. je vlada ovlaštena, da u gospodarskom odsjeku namjesti uz sistemizirano kulturno tehničko osoblje potrebni broj kulturno-tehničkih organa, te su god. 1898. postavljeni kulturno-tehnički savjetnik (VII. nad. razr.), kulturno tehnički inžinir (VIII. nadn. razr.), zatim nadlivadari i livadari (vidi naputak od 21. srpnja 1888. br. 31736.) usposobljeni u posebnom livadarskom tečaju.

Kao savjetujući organi za sve grane gospodarstva postoje prema zak. od 26. studenoga 1876. (sbor. 1876. br. 99) zemaljsko kulturno vijeće, županijski i kotar. kulturni odbori, a zakonom od 23. travnja 1905. (sb. 1905.

Digitized by Google

br. 16) za provedbu propisa na polju stočarstva uvedena su obć. i županijska stočarstva povjerenstva (vidi naslov „stočarstvo").

Zemaljsko kulturno vijeće sastoji od strukovnjaka za sve grane gospodarstva kao poljodjeljstva, šumarstva, vinogradarstva, voćarstva, marvogojstva, poljskoga i lovskoga redarstva, vodnoga prava, osiguranja blaga, uredjenja potoka i rijeka, naplava, odvodnje, gospodarske i šumarske statistike. Za svaki kotar imenuje ban po 3 člana (kulturne viječnike) na tri godine. To su kotar. kulturni odbori a svi kotarski čine županijski kulturni odbor. Kotar. odbor sastaje se 2 put na godinu na poziv kot. predstojnika, a županijski na poziv i pod predsj. vel. župana odnosno podžupana. Svi župan. kulturni odbori sačinjavaju zemaljsko kulturno vijeće. (nar. odj. unut. od 19. siječnja 1897. br. 3889., kojim se ustrojstvo vijeća za zemaljsku kulturu prilagodjuje ustrojstvu političke uprave).

Služba je načelno počastna, samo se dopituje putna odšteta za put u Zagreb i eventualno primjerena nagrada. (nar. odj. unut. od 23. kolovoza 1883. br. 27.718. sbor. 1883. br. 53.).

Mnijenja se i predlozi kulturnih odbora predlažu vladi, a upr. oblasti imadu temeljem istih i same shodno odrediti. [1])

U pogledu konjogojstvene službe spomenuti je, da je temeljem Prev. riješenja od 24. studenoga 1876, godine 1877. predana obstajala državna pastuharna u Varaždinu kr. zem. vladi kao kr. hrv. slav. pastuharna u svrhu, da se unaprijedi u zemlji konjogojstvo valjanim podmladkom, te razašilju pastusi na pojedine vanjske postaje

Za obavu službe odredjen je vojnički odjel, kojim u tehničkom smjeru i pogledu upravlja zemalj. vlada, dok je u vojničkom pogledu kao vojsci pripadajući, podredjen c. kr. ministarstvu rata

Za posredovanje izmedju vlade i ministra postoji u Budimpešti posebno vojno nadzorničtvo. Zemalj. pastuharna smatra se kao njeki pododsjek gospodarskoga odsjeka zem. vlade, odkada je prev. riješenjem od 15. srpnja 1883. dozvoljeno, da se ista premjesti u Zagreb i da zapovjednik depôta uz priuzdržaj vojničkih dužnosti bude konjogojstvenim izvjestiteljem zem. vlade. Osoblje vojničkoga odjela sačinjavaju štopski i podredjeni častnici,

---

[1]) Vidi o tom nar odj. unut od 11. siječnja 1883. br. 2090. 5. veljače 18-9. br. 3473., 2. veljače 1891. br. 50.129., 2. siječnja 189). br. 53.590. 19. siječnja 1897. br. 3889 (Smrekar prir. I. str 276) od 26. svibaja 1892. br. 14.826. (Obćinar 1892. str. 164).

Digitized by Google

vojnički liječnici, četiri računovodje i narednici, vojni veterinari, konjski vidari, radnički poslovodje, podčastnici i momčad. Glavne su postaje u Kutjevu i Galdovu, gdje su smješteni zemaljski pastusi te se početkom ožujka razašilju na razne krajeve (postaje odnosno u privatnu njegu) u svrhu razploda prema potrebi (vidi takodjer (naslov „stočarstvo").

6. Redarstvena služba.

U smislu § 6 zak. čl. X.—1869. „ob ustrojstvu kr. hrv. dalm. zem. vlade" spada vrhovna uprava redarstva u djelokrug vlade, gdje su poslovi redarstva kao posebna skupina uprave povjereni posebnomu odsjeku (redarstvenomu).[1]

On izdaje redarstveni vijestnik i bezplatno ureda radi dostavlja ga oblastima. Tu su sadržane redarstvene objave ob amortizacijama, boln. klatežima, stranim ciganima, izgubljenom, nadjenom, nahodima, osobama nepoznatoga boravišta, opisi kradja, razbojstva, umorstva, prevara, krivotvorenja, pravomoćne osude, potrage i tjeralice, zabranjeni tiskopisi, o vojnim bjeguncima, obustave i opozivi itd. (nar. odj. unut. od 22. prosinca 1899. br. 83.016).

Zapravo još kod nas redarstvo nije uredjeno posve sustavno **kao strukovna služba**, ona je povjerena upravnim organima kao briga za obezbijedjenje mira, reda i javne sigurnosti.

Treba lučiti mjestno i zemaljsko odnosno državno redarstvo. Rukovanje mjestnoga redarstva nadleži občinama seoskima i gradskim (zak. čl. XVI.—1870. „ob uredjenju občina" i zakon od 21. lipnja 1895. „ob ustroju gradskih občina") i tiče se reda i sigurnosti u občinskom području.

Zemaljsko odnosno državno redarstvo spada u djelokrug upravno redarstvenih oblasti, a vrše ga grad. poglavarstva i kot. oblasti. Kod grad. občina postoje posebni statuti za redarstvenu stražu i službu redarstvenih organa (detektiva, sajm. nadzornika itd.) (zak. od 5. veljače 1886. „ob ustrojstvu" i zak. od 21. lipnja 1895. „ob ustroju grad. občina") kao redarstvene oblasti prve molbe. Ovdje je spojeno mjestno redarstvo sa zemaljskim.

Za molbeni tečaj je mjerodavna razlika izmedju mjestnoga i držav. redarstva, te je u mjestno-redarstvenim stvarima županijska oblast posljednja molba (osim u grad I. vrste, gdje je II. i zadnja molba vlada), kad je prvomolb odluka potvrdjena.

---

[1]) Ovamo spadaju takodjer gospodarske i sigurnostne agende kr. oružničtva (vidi naslov „vlada i pom. organi").

Digitized by Google

Načelo državnog redarstva izraženo je u ustanovi § 124. zak. od 21. lipnja 1895. „ob ustroju gradskih obćina“, po kojoj je vlada vlastna u pojedinim gradovima uzeti redarstvo u vlastitu upravu (uz prinos iz zemalj sredstava) a grad. kapetana imenuje vlada. On je član grad. poglavarstva i glede služb. položaja uzporedjen grad. činovnicima. Temeljem rečene ustanove ustrojeno je redarstveno povjereničtvo u Zemunu (nar. od 31. prosinca 1877. br. 46 110) i Karlovcu (nar. od 28. rujna 1897) a godine 1904. je uvedeno i u glavnom zemalj. gradu Zagrebu drž. redarstvo.

O pograničnom redarstvu kao napose državnom redarstvu (što zasieca u zajedničku državnu upravu) odredjuje zak. čl. VIII.—1903. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1903. br. 33) i banska naredba od 13. siječnja 1906. br. 831. (Vidi pobliže u naslovu „redarstvo“ i „oblastno ustrojstvo“).

7. Obrtno-nadzornička služba uredjena je zak. čl. XXVII.—1893. zaj. ug hrv. sab. (sb. 1894. br. 17.) „o zaštiti obrtnih i tvorničkih namještenika i obrtnih nadzornicih“. Ovaj je zakon kao na polju obrta zajedničke naravi, nu pošto je provedba autonomna, proveden je nar. odj. unut. od 22. lipnja 1895. br. 18490. (sb. 1895. br. 77.).

Zakon označuje obrtne nadzornike kao državne činovnike, nu u Hrv. i Slavoniji odredjuje u tom pogledu ban, koji imenuje obrtnoga nadzornika u okviru zem. proračuna kao zem. činovnika. Obrtni nadzornik (sada u VIII. nad. razr.) pridijeljen je obrtnomu odsjeku zem. vlade; uz njega je obrtno nadzornički pristav (IX. nadn. razr.); oba su u statusu vladinih urednika.

Obrtnomu je nadzorniku zadaća vršiti nadzor nad obrtnom radnjom (pregledavanjem tvornica i obrtnih poduzeća), nastojati oko razvitka obrta napose domaćega i odgoja trgov. i obrtničkoga naraštaja, davati mnijenja i izvještaje u pogledu podupiranja obrtnih poduzeća i državnih pogodnosti. Napose posreduje u slučajevima obustave radnje (strike) i sastavlja mirovno povjerenstvo (§ 164. zak. čl. XVII. 1884. zaj. ug. hrv. sab. „obrtnog zakona“, sb. 1884. br. 31.), sabire statističke podatke ob obrtnim podhvatima, obrtnim sborovima, udrugama, okružnim blagajnama, nezgodama i predlaže o tom izvješće (godišnje) banu.

On mora da je strukovnjak na polju obrta; zakon napose traži, da je svršio sveučil. i politehn. nauke i da svojim prijašnjim djelovanjem daje predmjevati, da će udovoljavati dužnostima, što ih propisuje navedeni zakon.

Digitized by Google

8. Školsko-nastavna služba.

U pogledu školsko-stručne uprave vrijede ustanove zakona od 31. listopada 1888. „ob uredjenju pučke nastave“ (sb. 1888. br. 74.) napose §§ 174.—213. nadalje naredba odj. za bog. i nastavu od 25. lipnja 1889. br. 4782. (služb. glasnik 1889. kom. VI.) „ob upravi pučkih škola“.

Zemaljsku školsku upravu i nadzor nad obukom vrši zem. vlada kao odjel za bogoštovlje i nastavu, gdje su posebni strukovni izvjestitelji, naime zem. školski nadzornici za srednje pučke škole. O tom pobliže odredjuje zakon od 13. veljače 1887. „ob ustroju vrhovnoga nadzora srednjihipučkih škola“ (sb. 1887. br. 19.) [1])

Viši znanstveni zavodi i škole stoje pod neposrednim nadzorom i upravom vlade.

Stručni nadzor u školskoj upravi, dakle nad pučkim školstvom vrši u županijama županijski školski nadzornik imenovan po vladi (izmedju vrstnih učitelja sa najmanje 10 god. službe). Županijski školski nadzornik izvjestitelj je i član župan. upravnoga i školskoga odbora (i karnostnoga povjerenstva proti učiteljima) i županijske skupštine.

Za gradove Zagreb i Osijek imenuje vlada posebne školske nadzornike. U Varaždinu i Zemunu povjeren je taj posebni nadzor žup. škol. nadzorniku.

Vanjsku školsku upravu vrše županijska oblast i županijski školski odbor kao sudjelujući savjetujući organ i upravni odbor.

Županijski školski odbor čine vel. župan odnosno podžupan (predsjednik) žup. škol. nadzornici, po jedan zastupnik vjeroizpovijesti (kojih je najmanje 1000 duša), fizik, inžinir, najstariji ravnajući učitelj i 2—3 člana upr. odbora.

Kotarsku školsku upravu vrši kotarska oblast odnosno grad. poglavarstvo, a obćinsku (gradsku) školski odbor, što čine načelnik, župnik (parok) učitelj, liječnik, 2—5 člana obć. odbora (gr. zastupstva) i školski patron.

Za nadziranje obuke i škol. uzgoja imenuje župan. oblast za svaku školu iz sredine škol. odbora predsjednika kao mjestnoga škol. nadzornika. U gradovima imenuje toga nadzornika vel. župan

---

[1]) Prema § 205. šk. zak. imade se kod zemalj. vlade za poslove nastavne urediti stalan savjetujući sbor posebnim zakonom.

Takovi sbor nije dosada u život priveden.

Digitized by Google

(u Zagrebu vrhov. načelnik) na predlog grad. zastupstva. Obuku u vjeri nadziru crkvene oblasti.

Članovi školskoga odbora obavljaju službu bezplatno. [1])

O baždarskoj službi vidi „baždarski uredi“ pod naslovom „mjere i utezi“, „izvršna vlast“ i „zajedn. poslovi ug. hrvatski“.

E.

Poslovodstvo upravnih oblasti.

Za poslovodstvo upravnih oblasti sveudilj u bitnosti vrijede ustanove §§ 63.—126. uredovnoga naputka od 17. ožujka 1855. (drž. zak. list 1855. br. 52. zem. vl. list br. 75 [2]) napose, što se tiče uredovnih dužnosti uredskoga osoblja, poslovnoga reda, uručbenoga zapisnika, pridijeljivanja i izradjivanja spisa, odpravka, dostave i pohrane takovih (u pismari, registraturi).

Uredska je služba perovodna (i strukovna), pomoćna i pisarnička (manipulacionalna) i računarsko blagajnička, a empiričku službu obavlja podvorničko osoblje. (Za obavu pisarskih poslova uzimaju se dnevničari po potrebi.)

Poslovodstvo ujednostručeno je u velike naredbom odj. unut. od 7. lipnja 1905. br. 1029. (sb. 1905. br. 17.), kojom je uvedena uporaba prvopisa, kratkoća i vezanje (šivanje) spisa. U pogledu skartiranja (izlučenja nepotrebnih i nevažnih) spisa, uputila je zem. vlada oblasti, okružnicom od 20. lipnja 1891. br. 12.759 na ustanove naputka c. kr generalnoga računar. direktorija od 28. prosinca 1828. br. 7558. (Smrekar: prir. II. str. 239.)

Za blagajničko rukovanje župan. i kotar. oblasti vrijedi nar. odj. unut. od 28. svibnja 1898. br. 34.961. (Smrekar: prir. II. str. 144.). kojim je odredjen suzatvor blagajne i čuvanje duplikata blagajn. ključeva. Posebni obrazac novčanika uveden je nar. odj. unut. od 30. rujna 1885. br. 44.468. Za blag. rukovanje kod ravnateljstva pomoć. ureda vlade valja naputak od 11. studenoga 1899. br. 5629. pr.

Za novčane odpreme i doznake izdana je nar. odj. unut. od 30. rujna 1889. br. 2553., a nar. odj. unut. od 15. srpnja 1905.

---

[1]) Vidi Čuvaj: školski zakon i Žigrović: upr. zakoni str. 463.

[2]) Vidi Smrekar: prir. II. str. 193.. Žigrović: upr. zak. str. 55.

Digitized by Google

br. 49 907. (sbor. 1905. br. 21.) uvedeno je novčano rukovanje po cheque i clearing prometu. [1])

Nadalje postoji nar. odj. od 16. listopada 1899. br. 60.714. o dostavljanju novaca i vrijednota i naredba od 30. svibnja 1805. br. 7304. (sbor. 1805. br. 24) glede pologa. [2])

Izkaz javnih platežnih mjesta (blagajna) na račun autonomnoga proračuna, izdan je naredbom odj. unut. od 20. prosinca 1886. br. 49.743. (Žigrović: upr. zak. str. 104. Smrekar: prir. II. 283.)

Upravnim oblastima prinadleži repraesentacija kod službenih javnih svečanosti i čina, a vanjsku izvršnu službu vrše oblasti povjerenstvenim putovanjem i uredovanjem (t. zv. komissionalna služba).

Repraesentaciju vrši predstojnik one najviše upravne oblasti, koja ima sjedište, gdje se obavlja svečanost (rodjendan kralja, tijelovski obhod, dočeki itd.).

O tom govori dekret obstojal. sjed. dvorske kancelarije od 8. srpnja 1868. i nar. odj. unut. od 30. svibnja 1878. br. 1332. pr. (Smrekar: prir. III. str. 288) i od 8. lipnja 1879. br. 11.309. (Žigrović: upr. zakoni str. 68).

Službena se putovanja imadu preduzeti temeljem naloga odnosno na molbu stranaka prema potrebi. Za primanje stranaka imadu se ustanoviti posebni uredovni dani, nu u silnijim slučajevima mora stranka imati pristup i na ini dan.

F.

Upravni postupak.

Djelatnost uprave odnosno upravnih organa obuhvaća u glavnom dvije razne funkcije: upravu, napose kao slobodnu (pouvoir discretionaire) i upravno sudovanje (sudjenje) odnosno sudovanje uprave. Uprava u vršenju mnogo- i raznolikih zadataka ima da oživotvori javne interese i tu radi prema zahtjevima shodnosti, dok su upravnomu sudovanju uobće (Verwaltungsrechtspflege) predmetom prava i dužnosti državljana, koje su osnovane na javnom pravu.

Svaka djelatnost uprave izražena je u njekom upravnom činu (acte administratif), a postupak, što ga upravna oblast ima da

---

[1]) Vidi zak. čl. LVII.—1908. zaj. sab. „o čeku“ (sb. 1910. br. 29.)

[2]) O rukovanju gradj. kredita vidi naslov „obćila“ (uzdržavanje cesta).

provede prije njekoga upravnoga čina, zovemo upravnim postupkom [1]) (Administrativ-Verfahren).

U slobodnoj upravi, kada upravna oblast prema potrebi izdaje odredbe, sudara se donekle upravni postupak s upravnim činom, koji je po sebi postupak, odnosno bolje reći, tu netreba posebnoga postupka.

U upravnom sudovanju i sudjenju upravni je postupak osnova i stvaranje upravnoga čina, koji je vršak upravnoga postupka; upravnome činu t. j. riješitbi (presudi, odluci) predhodi redovito razpravni postupak. Taj je upravni čin riješitba (presuda, odluka) na polju upravnoga prava.

Upravni čin kao upravna riješitba t. j. odluka upravne oblasti utvrdjuje njeki pravni odnos i podredjuje konkretni slučaj abstraktnoj pravnoj zasadi (zakonskome propisu) isto tako kao i sudska presuda.

Upravna oblast tu uistinu vrši sudovanje.

To se sudovanje u običajnoj praksi naziva podesnije „upravno sudjenje", dok se „upravnim sudovanjem" (Verwaltungsgerichtsbarkeit) zove upravosudno djelovanje posebne nezavisne organizacije istovjetne sa redovitim sudom, košto je „upravno sudište [2])

Upravno sudjenje (Verwaltungsrechtssprechung) sačinjavaju upravni čini kao riješitbe upravne oblasti izdane u prosudjivanju subjektivnih javnih prava u sporovima upravnoga prava — iznimno u stvarima subj. privatnoga prava. [3])

Načelno je u stvarima subjektivnoga javnoga prava pravna zaštita „upravno sudovanje", dakle institucija „upravnoga sudišta" a u

---

[1]) Vidi prof. Krišković: predavanja str. 88.

[2]) Vidi instituciju upr. sudišta na str. 12 ove knjige. Ovdje se još dodaje slijedeće. Austrijskomu upravnomu sudištu označena je nadležnost jednom glavnom ustanovom (causa generalis), dočim je ugarskom uprav. sudištu nadležnost označena po metodi enumeracije, te su pojedine vrsti poslova, što podpadaju njegovoj nadležnosti teksativno nabrojene. To je sudište kao zajedničko nadležno i za našu kraljevinu u njekim željezničkim poslovima, zatim poreznim i pristojbenim, ter glede beriva i mirovina zajedn. držav. činovnika; inače samo za kraljevinu Ugarsku. Imade dakle značaj causalnoga sudišta (za posebno opredijeljene stvari). U njekim se poslovima izkazuje kao najviša molba. Tako n. pr. može se proti odluci financ. ravnateljstva u njekojim slučajevima uložiti priziv na pr. sudišta (zak. čl. XXVIII.—1889. zaj. sab.), dakle je u takvim slučajevima upr. sudište prizivna molba mjesto ministra.

[3]) Georg Meyer luči upravno sudovanje u užem smislu i upr. sudovanje u širem smislu. Prvo je upr. sudovanje „upravnoga sudišta, a potonje „upravno sudjenje" upr. oblasti (kako je gore razloženo).

Digitized by Google

stvarima subj. privatnoga prava „redoviti put suda (vidi čl. 11. zak. od 25. velj. 1874. „o sudačkoj vlasti").

Upravosudni čin u „upravnom sudovanju' (acte du contetieux) prema tomu jača pravni položaj pojedinca spram javnoj vlasti [1]), dok upravni čin upravne oblasti tek uredjuje konkretni slučaj i veže ga za pojedinca.

Kako je jur spomenuto, u našoj kraljevini nije jošte oživotvorena institucija „upravnoga sudišta" i tako našoj upravi manjka navedena izvanredna pravna zaštita. Ustrojenje je „upravnoga sudišta" jedno od najaktuelnijih pitanja u našoj domovini.

Prof. Krišković nazrijeva tragova uprav. sudovanju u konačnim odlukama upravnih odbora (obzirom na sudjelovanje nezavisnih elemenata), a izrično priznaje značaj upravnoga sudovanja djelovanju komasacionoga povjerenstva. Izpravnost toga nazora podkrijepljuje zakon od 22. lipnja 1902. „o komasaciji zemljišta", koji izrično u § 25. veli, da se čl. 11. zak. od 25. veljače 1874. „o sudačkoj vlasti" nemože primijeniti na komasacioni postupak (t. j. izključuje redoviti put pravde. [2])

Sudski nadzor u pogledu „subjekt. javnih prava" vrši kod nas kr. stol sedmorice kod sastavka izbornih listina za saborske izbore, dok po zak. od 28. svibnja 1900. „ob izbor. redu" riješava reklamacije proti izb. listinama konačno.

Za upravni postupak ne postoji jedinstveni propis kao postupnik, već su potanji propisi za postupak u pojedinim upravnim granama sadržani u raznim upravnim zakonima, napose u dotičnim provedbenim naredbama, koje uslijed toga sačinjavaju najizdašnije vrelo našega upravnoga postupka.

To pomanjkanje jedinstvenoga propisa nije samo u nas već i u inim zemljama, jer takvi propis nepostoji ni u državama, gdje je upravno pravo posve dotjerano i odgovara načelima najmodernije upr. znanosti. Upravni postupak nuždan je za tvorenje upr. čina, koji zasjecaju u prava i intererese pojedinca. Tu se mora upr. postupak prilagoditi časovitim potrebama i javnim interesima te nepodnaša strogih veza.

Potanje i posebne ustanove za upravni postupak sadrže uredovni naputak od 1855. zakon o zadrugah od 9. svibnja nja 1889. zadružna novela od 30. travnja 1902. prov. nar. od 16. prosinca 1889. brl 23.403, zakon od 31. prosinca 1891. „o vodnom

---

[1]) Vidi prof. Krišković: „Upravua nauka" predavanja str. 191.

[2]) Ibidem str. 176.

Digitized by Google

pravu" i prov. nar. od 8. listopada 1892. br. 48 602; prov. nar. k. zak. čl. XVII.—1884. zaj. ug. hrv. sab (obrtni zakon), zak. od 25. travnja 1894. „o uredjenju zemlj. zajednica", zak. od 22. lipnja 1902. „o komasaciji zemljišta" i prov. nar. od 8. srpnja 1902. br. 54.353., zakon od 6. travnja 1906. „o nuždnim prolazima" i prov. naputak od 6. travnja 1906. br. 219/4. D. i zaj. zakoni: napose zakoni: o izvlastbi, zaštitnim biljegama, povlastima na izume i autor. pravu. Najtočnije je kod nas odredjen upravni postupak u stvarima obrta, zadruga, komasacije zemljišta i nuždnih prolaza.

„Prof. Krišković[1]) veli: Što neima obćega upravnoga postupnika, to je u neku ruku zlo, a u neku ruku opet dobro. Zlo je u toliko, što je poslovanje oblasti po strukama pocijepano, te je oblasti a još više privatnoj stranci teško znati postupovne propise za svaki pojedini slučaj. Ali zato je postupak puno slobodniji, jer nije vezan onako strogim formalizmom kao civilni i što je glavno, puno je brži i jeftiniji, jer je prilagodjen osebinama upravnih poslova".

Pokušati ću u kratkim jezgrovitim crtama da označim značajna načela usvojena za upravni postupak,[2]) što ga često lajci smatraju donekle svojevoljnim i posve zavisnim o subjektivnim nazorima upravnih organa. To je dakako površni sud onih, koji u upravnim činima naziru samo djelotvorni izražaj vlasti u svrhe državne i političke.

Načela za upravni postupak izviru iz uzvišene zadaće uprave, koja imade ravnati ljudskim razvojem i životnim zahtjevima; načelni je pravac upravnomu postupku ustanovljenje materijalne istine i potrebe obzirom na pravičnost, shodnost i javni interes.

Može se reći, da je bitna oznaka gradj. suda i upravne oblasti: da su sudovi zvani oživotvoriti privatna prava, a upravne oblasti javna prava.

Bitni momenti gradjansko-pravnoga sudjenja jesu: neki spor dvaju ravnopravnih subjekata i odredjenje njihovih subjektivnih privatnih prava po abstraktnim zasadama objektiv. prava; kod upravnoga sudjenja nemora biti takvi spor, a uredjenje se načelno tiče subjektivnih javnih prava. U upravnom sudjenju može biti postupak i s jednom strankom, te u upravnim sporovima nisu

---

[1]) Vidi: prof Krišković: „Upravna nauka" predavanja 1900. štampana kao rukopis. Str. 89.

[2]) Ovdje se govori o „upravnom postupku" uobće. O redarstveno-kaznjenom (policajno-kaznenom) vidi naslov „Redarstveni postupak".

Digitized by Google

stranke uvijek unaprijed odredjene, već ih upravna oblast tek ima, da potražuje (ediktalni postupak).

Nakon rastave sudstva od uprave (vidi „povjestni ocrt uprave“) povjerilo je ipak zakonarstvo raspravljanje i sudovanje odnosno sudjenje [1]) u njekim predmetima, što bitno zasjecaju u gradjansko-imovinsku i privatno pravnu sferu, djelokrugu upravne oblasti i to: obzirom na javni obćinski zajednički interes glede dužnosti javnopatronatskih kao kod gradnja škola, crkvi, groblja, mrtvačnica, s javnoprometnih obzira kao kod gradnje puteva, cesta i t. d. — s javno-gospodarstvenih interesa kao kod vodnoga prava, regulacije voda, prokopa, izsušenja, natapanja; — s javnoga agrarno-pravnoga interesa — kod ustanovljenja daća što izviru iz bivšega feudalno-podaničkoga odnošaja, — kod uredjenja pravnih odnošaja naslovom obć. skupnoga uživanja zemljištnoga posjeda, kod uredjenja zemljištnih zajednica i seljačkih zadruga, — naslovom kućnoga zapta kod prosudjivanja službinskoga odnošaja, a kod riješavanja šumskih, lovskih i poljskih šteta u bitnom savezu sa redarstveno-kaznenim progonom, — kod uredjenja zemljištnoga posjeda, naslovom javnih obćih gospodarskih interesa komasacijom zemljišta i uredjenja nuždnih prolaza, — napokon prisilnim oduzećem vlastničtva s naslova obćenitih javno-upravnih interesa na polju zdravstva, veterinarstva, javnoga prometa, nastave — putem izvlastbe.

Upravni postupak osnovan je na načelu arbitrarnoga reda, dakle bez strogo odredjene forme, što odgovara raznolikosti upravnih sporova i javnih interesa. Tu je bezuvjetno nuždna uporaba načela „materijalne istine“. Prema tomu udešava uprava i postupak svoj uporabom najshodnijih sredstava za izviditi i ustanoviti učin.

U pomanjkanju pozitivnih zasada mjerodavna je praksa, koja se je razvila analognom uporabom ustanova postupnika gradjanskoga.

Pošto je zadaća uprave oživotvorenje javnih interesa, to su glavna načela uprav. postupka „načelo inquizicijono“ i načelo „oficijalno“ t. j. postupka „ureda radi“. Od toga se potonjega ipak odstupa u slučajevima, gdje upravna oblast uredjuje samo na molbu ili u interesu pojedinca po načelu dispozicije kao u privatnom pravu. Nu i ovdje nije izključena tečajem postupka uporaba načela oficijalnoga, ako to javni interes zahtijeva.

---

[1]) Na upravno sudjenje ovlašteni su samo perovodni upravni urednici (dakle osposobljeni pravnici).

Digitized by Google

Kod upravnoga postupka odlučni je i bitni momenat javni interes; tu je pravac propisan upr. oblasti. Kod sudskoga postupka neima toga momenta, tamo je spor stranaka, koji se ima riješiti presudom, koja imade ustanoviti objektivno i suobjektivno pravo privatno dakle: „privatne interese".

Zato kaže Tezner [1]) prikazujući načela administrativnoga postupka, da je odgovor na pitanje, u koliko administrativni postupak ima odgovarati načelu inquizicionog postupka, izražen u svrsi postupka naime „oživotvorenju javnih interesa uz obezbijedjenje prava i obzirom na stanoviti pravni interes". Upravna oblast imade vazda nastojati, da se zapriječi svaka šteta. Stoga mnogi upravni propisi naročito iztiču, da upravna vlast ima ureda radi zaštićivati jednako javne i privatne interese.

Ona je i zvana stranke u postupku upućivati, a neprepustiti „vigilantibus jura". Razumije se, da privatni interesi dolaze u obzir tek na zahtjev stranke.

Glede odlučnih stadija u postupku valja spomenuti slijedeće:

1 Nadležnost upravne oblasti odredjena je pojedinim zakonskim ustanovama.

Načelno spadaju predmeti naravi gradjansko-pravne, privatno (imovinsko) pravne pred forum sudbene oblasti, a javnopravne pred upravnu oblast. U nas ipak imade dosta predmeta civilne naravi, što ih je zakonarstvo dodijelilo djelokrugu upravne oblasti, a tu je glavni razlog brži, jeftiniji postupak i javni (gospodarski, redarstveni) interes.

Stvarnu nadležnost odredjuju napose zak. čl. II.—1869. „ob ustrojstvu zem. vlade" i zakon od 5. veljače 1886. „ob ustroju županija" itd, zakon od 5. veljače 1886. „ob uprav. odborima u županijama" (vidi „oblastno ustrojstvo" odnosno zak. od 21. lipnja 1895. „ob ustroju grad. obćina" kao i zak. čl. XVI.—1870. „ob uredjenju obćina i trgovišta" (vidi dotični naslov).

U slučaju nastaloga prijepora sudbene i upravne nadležnosti, odlučuje zem. vlada (ban) sporazumno sa stolom sedmorice, ako nije postignut sporazum odlučuje Njegovo Veličanstvo kralj (zak. od 28. veljače 1874. „o sudačkoj vlasti" (vidi ustavni dio).

---

[1]) Tezner: „Handbuch des oestei. Administrationsverfahrens" Wien 1896. str. 182.

Digitized by Google

U pogledu mjestne nadležnosti prevladava načelo teritorijalno; nu dolaze do uporabe i druga načela kao boravišta (redarstveni postupak), prebivališta (putne izkaznice) nastana obrta, zavičaja (stavnja) itd. Iznimno se nadležnost osniva na „delegovanju" (viša oblast delegira).

Uredovni naputak od 17. ožujka 1855. (drž. zak. list 1855. br. 52. odnosno zem. vl. list. 1855. br. 75) [1]) posve u glavnim crtama propisuje način uprav. postupka (§ 78—83). Prema tim ustanovama imade načelnik ureda (predstojnik ili urednik, koji ga zastupa) radi prošnja, prijava, pritužba itd., što ih valja razpravljati kratko i ustmeno, pozvati na razpravu načelnike, stranke i dionike (interesente) te upotrijebiti u i izvan ureda svaku priliku, da na najjednostavniji i najjeftiniji način bez mnogoga prikazanja čini primjerene odredbe, pripreme i izvidjenja.

2. S t r a n k e, koje glavom nedodju, neimaju se u pravilu pridržati, da pismeno podnesu prošnju, već ako nije moguće riješiti predmet ustmeno, ima se sastaviti napisnik. Ako je potrebna razprava, ima se učiniti odredba za razpravu, na koju će se pozvati stranke, svjedoci, vještaci i izrazito u pozivu naznačiti mjesto i vrijeme, da se stranke mogu valjano pripraviti. U pozivu (u koliko nebi bilo na uštrb uredovanja) valja naznačiti svrhu, posljedicu izostanka, dokaze i ubavjesti, što će ih stranka ponijeti. Kod političkih razprava mogu u ime stranke pridoći i punomoćnici. Ako je potrebno, da stranka glavom dodje, ima se to u pozivu izrično označiti.

Stranke dakle prema tomu mogu zastupati o d v j e t n i c i, nu pošto je upravni postupak naravi inquizitorne, a odvjetničko zastupanje nije obvezatno, to se troškovi (nagrada) odvjetnika nemogu dosuditi upravnim putem, već spadaju pred sud (nar. odj. unut. 10. studenoga 1874. br. 19.257).

Izrični propis glede zastupanja po odvjetnicima sadržan je u § 33. provr. nar. od 16. prosinca br. 23.043 „k zadružnom zakonu", koji dozvoljava, da pojedini zadrugari mogu pristupiti k razpravi uz p r a v n e z a s t u p n i k e, nu uredujući činovnik treba da vodi razpravu samostalno, te uvrsti samo ono u zapisnik, što je od bitnoga upliva po riješenje predmeta. Po tom je postupak ustmen i neprimaju se u zapisnik pismeni podnesci ter

---

[1]) Vidi Žigrović: upr. zakoni str. 54.

Digitized by Google

ustmena razlaganja zastupnika stranke. Odvjetnik u zadružnodiobnom postupku nije punomoćnik već pouzdanik diobne stranke.

Ta praksa vrijedi uobće za upravni postupak, te odvjetnik može nagradu samo potražiti sudbenim putem.[1]

Po uredovom naputku valja napisnik (zapisnik) razpravni sastaviti razgovjetno i točno (uz obdržavanje biljeg. propisa, gdje je propisano).

Bitna očitovanja stranaka, svjedoka, nalazi vještaka, imadu se upisati koliko moguće vlastitim njihovim izrazima. U uvodu zapisnika treba napomenuti vrijeme, mjesto, predmet, zatim označiti stanje stvari, tečaj razprave, nalaze itd., a na koncu sabrati posljedak; zapisnik valja dati podpisati po strankama, svjedocima, vještacima i uredovnim osobama. Kod uzkrate podpisa valja naznačiti razlog (ili „uzkraćuje podpis bez navođa razloga“).

3. Glede dokaznoga postupka, vještaka, očevida, sadržavaju pojedini upravni zakoni dotično provedbene naredbe k istima posebne ustanove.

O dužnosti svjedočenja nepostoji posebni upravni propis. Lažno izkazivanje, kojim se oblast kuša u bludnju zavesti, čini prekršaj § 320. kaz. zak. To vrijedi naročito samo, kad tko lažnim prikazivanjem o svom imenu, stališu oblast zavede; to se pak netiče uobće upr. postupka. Jedinu pozitivnu o tom odredbu sadržao je § 50. zak. od 26. svibnja 1892. „o komasaciji zemljišta“, nu takova nije preuzeta u novi takvi zakon od 22. lipnja 1902.

Svakako pristoji oblasti, proti onomu, koji lažnim izjavama čini vidljiv utisak ili notornost, postupati redarstveno kaznenim sredstvima. Prov. naredba k obrtnom zakonu ima ustanovu o dužnosti svjedočenja te § 90. veli: nedošavše svjedoke poziva razpravna oblast pod prijetnjom globe do 50 fr. iznova, u slučaju potrebe može iste dati predvesti.

U upravnom se postupku načelno neuporabljuje prisega, nu oblast je bez dvojbe vlastna svakoga svjedoka prije nego ga sasluša, upozoriti na posljedice krivoga svjedočanstva i dopuštenim sredstvima na njega utjecati, da istinu

[1] Prema zak. čl. XXXVII.—1895. zaj. ug. hrv. sab. mogu se stranke pred povlastičkim uredom takodjer dati zastupati, ali samo odvjetnicima ili povlaštenim agentima.

Digitized by Google

kaže. (Sličnu ustanovu imao je gore navedeni § 50. zak. od 26. svibnja 1891. „o komasaciji".) Kod nas neima pravne zasade, na osnovu koje bi upravna oblast bila vlastna strankama nalagati prisege i zaprisizati ih. (Glede prisege uredovnih i redarstvenih organa vidi „redarstveni postupak".) Od toga načela postoje ipak naročite iznimke.[1]

U obrtnim stvarima dopušteno je zaprisizanje svjedoka i vještaka, jer § 90. privr. nar. k obrtnom zakonu (zak. čl. XVII.— 1884. zaj. sab.) veli: „zaprisegnuće svjedoka i vještaka može izostati".

Nadalje dopustiva je prisega prema naputku odnosno §§ 44. i 45. prov. nar. od 23. studena 1876. br. 25.004. k zakonu od 10. siječnja 1876. [2] „o konačnom razterećenju izvanselištnih, krčevinskih i zemalja u urbar. odkupnom postupku". Redovno valja svjedoke samo obvezati na savjestni izkaz podpune istine. Nu mogu se i zapriseći, ali prije saslušanja samo onda, kad to stranka traži ili to urbarsko odkupni povjerenik nadje za nuždno, a poslije saslušanja, kad to stranke zahtjevaju ili povjerenik ureda radi odredi.

Postupna oblast može zapriseći svjedoke i vještake prema § 8. zadružne novele od 30. travnja 1902. (sbor. 1902. br. 32.)

U komasacijonom postupku imadu se stručnjaci i procijenitelji po komasacijonom povjereniku zapriseći na savjestno i nepristrano vršenje povjerene im zadaće (§ 45. zak. od 22. lipnja 1902. „o komasaciji zemljišta" sbor. 1902. br. 43.).

Napokon mogu se prema naredbi vlade odj. unut. od 27. ožujka 1881. br. 5944. i 8. listopada 1888. br. 48.934. svjedoci zapriseći u dokaznom postupku, o činjenicama, što se tiču vojnih obvezanika, kad se radi o brisanju takovih u stavnoj listini, napose kad se tvrdi, da su umrli, a nemože se smrt dokazati ni sudskom presudom ni smrtnim listom (jer nisu unešeni u matice). Občinsko poglavarstvo treba da sasluša svjedoke i o tom izvjesti kot. oblasti, koja nakon opomene svjedoke konačno zaprisiže (nu bez svijeća i razpela).

Glede inih dokaznih sredstava, kao izprava očevida i vještaka (procijenitelja) vrijede obćenita načela, te je stvar oblasti, da izpita i prosudi vjerodostojnost; procijenitelji i

---

[1]) Vidi prof. Krišković: Upravno pravo (predavanja) str. 106.

[2]) Sbor. 1876. br. 14.

Digitized by Google

vještaci valja da su zapriseženi i osposobljeni te glede očevida izbora i uvjerenja sadržavaju pojedini zakoni posebne ustanove tako: zak. od 6. travnja 1906. „o nuždnim prolazima“ (§ 21. i 22.) prov. nar. od 16. prosinca 1889. br. 23.403. k zadr. zak. od 9. svibnja 1889. (§§ 36—40—49.) zak. od 22. lipnja 1902. „o komasaciji zemljišta“ (§ 44.) zak. od 31. prosinca 1891. „o vodnom pravu“ (§§ 154. i 158.) i zakon od 25. travnja 1894. (§ 70.) „o uredjenju zemljištn. zajednica“.

4. U pogledu troškova valja načelo: probit postupka za interessente“, a prema tomu i razmjerno nošenje tereta; nu trošak pada redovito na onoga, koji je eventualno nepromišljeno ili hotice prouzročio trošak nepotrebni.

Zakon „ob uredjenju zemalj. zajednica“ (§ 88.) odredjuje „troškove postupka razgodbenoga imaju namiriti ovlaštenici po razmjerju ovlašteničtva u slučaju, ako se zametnu nagodbeni izvidi na molbu stranaka, a razgodbeno povjerenstvo izreče, da neima mjesta razgodbi, imaju namiriti troškove stranke, koje su molbu podnesle. Troškove diobe imaju nositi oni ovlaštenici, kojim su dijelovi od zajedničkoga zemljišta pojedince dodijeljeni i to prema razmjerju dijelova svojih.“

Zadr. zakon (§ 48.): „Troškovi diobni valja da se obrede u odluci prve molbe, a namiruju ih stranke po razmjerju dijelova, koji su im pripali.

§ 49. provedb. naredbe: „Ako je za provednu odluku neobhodno potrebno ili ako to stranka traži, ima se odrediti očevid: troškove takova očevida nose razmjerno sve stranke, osim ako se ustanovi, da je jedna od stranaka objestno prouzročila povjerenstveno uredovanje, odnosno da je tomu povoda dao mjernik, koji jamči za točnost radnje“.

Zakon „o vodnom pravu“ (§ 160.): „Trošak proiztičući od dozvolbenoga postupka nosi onaj, koji traži dozvolu te ga mora i predujmiti. Oni troškovi postupka i razprave, koji će poteći u drugim poslovima privatnih stranaka, nositi će stranka ona, koja je zatražila, da se povede postupak ili ona, koja je svojom krivnjom, a imenito tvrdokornim svojim opiranjem dala povoda postupku. Postupajuća upravna oblast odlučivat će o tom, u kojem da razmjerju pojedini učestnici nose trošak i kako da se naknadi trošak, što ga je stranka, koja je podlegla u sporu nanjela protivnoj stranci.

Digitized by Google

istražne troškove potakle odatle, što su se prekršile ustanove zakona, nositi će uvijek onaj, koj bude pronadjen krivim.

Troškovi postupka i razprave pobirat će se administrativnim putem odnosno ućerivat poput izravnih poreza".

Zakon „o komasaciji zemljišta" (§ 59.): „Troškovi oko predradnje i provedbe komasacionoga postupka predujmljuju se redovito iz zemalj. gospodarstvene zaklade (prometne i investicionalne glavnice).

Ako li se provedba komasacije obavlja na molbu učestnika (§ 44.), predujmljuju isti, a (§ 61.) troškove provedene komasacije nose svi učestnici prema razmjerju vrijednosti zemljišta dobivenoga komasacijom. Ako nije obća komasacija, onaj koji je tražio postupak". (§ 19.)

Nakon pravomoćno provedene komasacije ućeruju se troškovi upravnim putem i uživaju sve pogodnosti državnih poreza.

Prov. nar. k obrtnom zakonu (§ 118.) odredjuje, da se troškovi postupka imadu pravodno i prema mjestnim okolnostima ustanoviti, kako je jur navedeno.

5. U upravnom postupku nemože biti o g l u h a (ovdje se neradi o redarstv. kazn. postupku, o kojem će biti posebno govor u naslovu „redarstvo"), kao u sudbenom (civilnom), jer se radi o javnim interesima. Ako stranke odustanu od razprave, mogu nastati samo štetne posljedice za njezina prava, kojima može slobodno razpolagati, a na koje oblast nije dužna paziti ureda radi.

Tako odredjuje z a k o n „o k o m a s a c i j i z e m l j i š t a" (§ 36.). „Ako stranka nedodje k ročištu, držat će se, da pristaje uz ono mnijenje, koje je najpovoljnije po što bržu provedbu komasacije". Zakon „o vodnom pravu" (§ 155.) veli, da se u pozivnom oglasu glede razprave imade uvrstiti poziv, neka interesenti eventualno predlože svoje primjetbe pismeno, bud ustmeno stave kod razprave, jer će se inače izreći odluka i bez da se saslušaju. Zakon „o n u ž d n i m p r o l a z i m a" (§ 18.) odredjuje: „Poziv na ročište izdaje se dodatkom, da će se o svakom, koji nedodje držati, da pristaje na molbeni zahtjev, te da će se razprava i očevid obaviti bez njega". §. 80 uredovnoga naputka odredjuje, da strankama valja u pozivu naznačiti posljedice njihovoga izostanka.

Z a k o n „o b u r e d j e n j u z e m a l j. z a j e d n i c a (§ 70.) veli, da valja na razgodbu pozvati stranku s tim dodatkom, da će se o svakom, koji nedodje na ročište, što je za razgodbu odredilo

Digitized by Google

župan. povjerenstvo, držat, da je privolio na sve odredbe razgodbenoga povjerenstva".

Nu za sudjenje u upravnom postupku nepostoji zaista ni potreba oglušnoga postupka, jer upr. oblast prema inquizitornom i oficijalnom načelu može prizvanika prisiliti, da dodje na razpravu te u tomu pogledu postoje i pozitivne naredbe.

Tako dozvoljuje prisilna sredstva ces. naredba od 20. travnja 1854., a oblast upotrebljuje ta sredstva, gdje je zvana, da pazi, kako javni interes i prava stranaka nebudu povrijedjeni.

Napose evo takovih propisa:

Prov. naredba k zakonu „o zadrugama" (§ 34) odredjuje: „kod razprava neima mjesta ogluhi, već valja stranku nedošavšu na prvo ročište prizvati na drugo pod prijetnjom globe od 1—20 fr., nedodje li stranka na drugo, neka joj kot. oblast naloži globu od 1—20 fr., te proti njoj izda dovedbenu zapovjed".

Prov. naredba k obrtnom zakonu (§ 82.): dozvoljuje izricanje presude s ogluhe, ali prema potrebi i predvedenje stranke i to ne samo u prekršajnom postupku već u inim razpravama, što se tiču obrta (§ 119.). [1])

Svi ovi propisi predpostavljaju izpravnu i propisnu dostavu poziva stranci (odn. punomoćniku uz primku, dostavnicu).

6. Prema ustanovi uredov. naputka imade odluka u pravilu navoditi razloge i uporabljene zakone. Podjedno valja napomenuti prizivnu molbu i rok, u kojem je dozvoljen pravni lijek računajući od dana dostave.

Izricanje odluke pristoji oblasti, koja je u stvari nadležna. Odluka može biti medjutomna, tada imade značaj odredbe ili konačna (meritorna) kad nakon provedenoga postupka i izcrpljenoga stanja stvari u konkretnom slučaju izrično riješi postojeći spor, stanoviti odnošaj uredi ili stanovitu činitbu ili zabranu odredi.

7. Proti odluci upravnih oblasti u pravilu pristoji pravo žaobe (utoka, priziva, predstavke) na višu oblast (molbu), a pojedini zakoni odredjuju molbeni tečaj i utočne rokove. Postupajuća oblast izdaje meritornu odluku uz pravo utoka (salvo recursu); proti medjutomnima odlukama u pravilu neima mjesta utoku, kako to pojedini zakoni i izrično odredjuju. U upravnom

---

[1]) O redarstvenom postupku vidi naslov: „redarstvo".

Digitized by Google

postupku zove se žalba utokom (u redarstvenom: priziv) proti medjutomnim odlukam: „prigovor", koji se u pravilu imade spojiti sa utokom. Ove e nazive usvojila praksa.

U pogledu utočnoga roka i molbenoga tečaja sadržaje obćenite odredbe zakon od 5. veljače 1886. ob ustroju županija i uredjenju uprave u županijama i kotarima i od 5. veljače 1886. ob upravnih „odborih u županijah" (§§ 51—56 odnosno §§ 29—31) a posebne ustanove sadržavaju pojedini upravni zakoni i propisi (vidi na dotičnom mjestu). [1])

Obćenito vrijedi, da proti odlukama i odredbama kot. oblasti pripada nezadovoljnoj stranci pravo utoka na županijsku oblast, a u predmetima, izručenim upravnom odboru županije kao prizivnoj molbi na upr. odbor.

Proti drugomolbenim odlukama kot. oblasti (gdje je I. molba prema postojećim zakon. propisima obć. poglavarstvo, vidi o tom „upravne obćine") imade mjesta na žup. oblasti samo onda, ako kot. oblast nepotvrdi I. molbene odluke. Proti riješitbama županijske oblasti donešenim u I. molbi, dopušten je bezuvjetno utok na zemalj. vladu, a proti drugomolbenima tom stegom, da u predmetima prekršaja lovskoga zakona, potočnoga redarstva, privremenoga reda za brodarenje, šumskim štetama i svim predmetima mjestnoga redarstva, ne ima mjesta utoku proti riješitbi, potvrdjujućoj odluku prve molbe. Proti III. molb. odlukama neima mjesta utoku.

Utočni rok je 14 dana (u koliko pojedini zakoni neodredjuju inače).

Gradska poglavarstva gradova I. vrste (§ 2. zak. od 28. lipnja 1895.), podredjena su neposredno vladi, ali su upravne oblasti I. molbe i po tom ima samo utok na II. i zadnju molbu „zemaljsku vladu". Dakle samo dvije molbe.

Pojedini zakoni odredjuju posebne utočne rokove, tako je odredjen rok za utok proti zaključcima obć. odbora (na upravni odbor), koji se tiču pojedinca, u poslovima obć. potrošarine i od-

---

[1]) Vidi o tom pod naslovom: „oblastno ustrojstvo" napose „uprava u županijama i kotarima".

Primjećuje se, da su gradska poglavarstva gradova Zagreb, Osijek, Varaždin i Zemun u poslovima javne uprave prvomolbene oblasti, a pošto su neposredno podredjeni vladi, koja je II. i zadnja molba, to ima samo dvije molbe i u onim stvarima, gdje ima u ostalim uprav. područjima tri molbe (grad. poglavarstvo odnosno kot. oblast, žup. oblast i vlada. Vidi: molb. tečaj napose od naslovom „oblastno ustrojstvo", a osim toga kod pojedinih naslova, gdje su navedene dotične zakonske ustanove u pojedinim upr. granama).

Digitized by Google

kupa javnih radnja — 8 dana (§§ 44. i 45. zak. čl. XVI.—1870. ob uredjenju obćina), u zadružno diobnim stvarima rok od 15 dana u stvari zadr. zapta proti presudi obćin. poglavarstva — 3 dana; §§ 27., 28. i 47. zak. od 9. svibnja 1889.) u stvari odštete za utamanjene životinje — 15 dana (§ 109. veterinarskoga zakona od g. 1888.); u obrtnim stvarima — 15 dana (§ 181. zak. čl. XVII.- 1884. zaj. sab. obrtnog zakona i § 97. prov. naredbe); proti odlukama glede zavičajnoga prava — 30 dana (zak. od 30. travnja 1880.), — proti konačnoj odluci žup. razgodbenoga povjerenstva na zem. razgodb. povjerenstvo, kojim se odpućuje zahtjev na razgodbu — 30 dana, proti riješitbama glede postojanja, obsega ovlašteničkoga prava i ustanovljenja razgodb. zemljišta — 14 dana (§§ 85. i 86. zak od 25. travnja 1894. „o uredjenju zemljištnih zajednica“), u stvarima vodnoga prava — 14 dana (§ 179. zak. od 31. prosinca 1891. „o vodnom pravu“ i 116. prov. nar. br. 48.602.); — proti presudi županj. komasacionog povjerenstva — 45 dana, u slučaju prijepora radi naknade usljed pogriešnoga dosudjenja nekretnina, što se može tražiti 60 dana iza ovrhe (od onih, koji su pogriješku prouzročili nakon 3 godine) — proti odnosnoj presudi — 14 dana (§§ 65. 67. i 69. zak. od 22. lipnja 1902. o komasaciji zemljišta), u stvarima uredjenja nuždnih prolaza — 8 dana (zak. od 6. travnja 1906.), proti odluci žup. upr. odbora, kojom se kod zakladnih šuma uobće pod javnim nadzorom stojećih, odredjuje javni šumarski organ da o trošku vlastnika vodi upravu, na zem. vladu — 30 dana (§ 15. „zak od 26. ožujka 1894., kojom se uredjuje stručna uprava i šumsko gospodarenje u šumama pod osobitim javnim nadzorom“); u gradjevnim stvarima — 14 dana (gradj. redovi izdani nar. od 25. lipnja 1900. br. 35,499.); — u povlastičnim stvarima za utoke proti odluci prijav. ureda na sudački odsjek — od sudačnoga odsjeka na povlastično vijeće — 30 dana (zak. čl. XXXVII. zaj. ug. hrv. sab. „o povlasticama izuma“). Utok može riješiti i ona oblast, koja je donijela odluku ili riješitbu, tada ona s m a t r a u t o k p r e d s t a v k o m. Ona preinačuje svoju odluku, nu to može učiniti samo u slučaju, kad se time nepovrijede interesi trećih osoba (vidi § 85. prov. nar. obrtnomu zakonu). Oblast time nekrnji svoga ugleda, dok je taj čin u prilog javnomu i privatnomu interesu.

Viša oblast može i prije meritornoga riješenja utoka odrediti nadopunjenje (izvide, razjašnjenja). U načelu je na to pozvana prvostepena oblast. Od te se prakse odustaje u interesu bržega postupka. Tako zem. vlada dogodice po svomu izaslaniku preduzima

Digitized by Google

izvidjenja (naročito u zadružnim stvarima). Viša oblast, kao „judex ad quem" ili odpućuje utok „a limine" (prekasno podnešen — nedopustiv — ako nije uslijedila u postupku niština) i tada se neupušta u meritorno prosudjivanje stvari, — ili riješi meritorno, te odluku nižestepene oblasti reformira — preinačuje odnosno nadomiješta drugom odlukom. To čini kad je stvar dozrijela za meritorni sud, ali drži, da niža oblast nije stvar izpravno svatila i prosudila, ona odluku dokida, ako je sazdana na pogriješnim predpostavama, te se protivi sadržini spisa ili je pustila oblast s vida formalne i postupovne propise, koji bitno utječu na meritum. U tom slučaju dokida odluku i nalaže nižoj oblasti, da ustanoviv izpravno činjenice, donese novu odluku uz pravo utoka (salvo recursu). Nu u praksi radi buržega postupka može viša oblast i u tom slučaju odrediti nadopunjenje i zatim utočenu (pobijanu) odluku reformirati.

Svaka stranka naravski traži utokom, da se pobijanom odlukom stvoreno stanje poboljša t. j. preinači njoj u prilog. Nu može se dogoditi i protivno te uslijedili „reformatio in pejus", ako to iziskuju javni interesi, nu ne u prilog trećih osoba, koje odluke nisu pobijale, osim da je odlukom povrijedjena izrična zakonska zasada.

Isto valja i za „reformatio in melius", naime i preko zahtjeva. Tu može oblast ići i preko zahtjeva (ultra petitum) „ako to javni interes traži".

Odluka postaje pravomoćnom, kad je molbeni tečaj izcrpljen ili je odluka zadobila pravomoćnost bez utoka.

8. I nakon pravomoćnosti odluke može viša molba uporabiti kasaciju ureda reda t. j. dokinuti odluku i cijeli postupak (mimo zahtjeva stranke) i to načelno prije svega radi javnoga interesa i u interesu stranke, ako to nije na uštrb druge stranke — i ako je naišla na ništetnost t. j. da su postupkom povrijedjeni bitni zakonski propisi (prekoračen djelokrug, nadležnost i t. d.)

Ništavi se akt upravni može dokinuti, ali ga viša molba nesmije reformirati, već ako je nuždno, nalaže nižoj oblasti, da na novo postupa i novu odluku donese salvo recursu.

Pravo kasacije pristoji onoj vlasti, koja ima po izričnoj zakonskoj zasadi pravo nadzora, dakle bezuvjetno zem. vrhovnoj vlasti, — (vladi), koja vrši nadzor nad svim oblastima i samoupravnim tijelima — a županiji nad obćinama (§ 56.

Digitized by Google

zak. čl. XVI.—1870). (Vel. županu ne, jer ako i imade pravo nadzora, ne ima izvišne vlasti, već je predstavnik exekutivne vlasti i pouzdanik vlade. On može zaključak obustaviti odnosno njegov „veto“ ima obustavnu moć, ali predmet ima riješiti vlada).

9. I povrati u prijašnje imade mjestu u upr. postupku, ako to pozitivni propisi ne brane izrično kao što § 65. zakona od 22. lipnja 1902. „o komasaciji zemljišta“, isto valja i za zemlj. zajednice (§ 90. zak. od 25. trav. 1894.) Naročito dozvoljuje uzpostavu § 40. zak. od 6. travnja 1906. „o nuždnim prolazima“.

Svakako je stvar diskrecionalne vlasti oblasti, prosuditi zahtjev stranke za povratu, obzirom na javni interes, a podjedno i privatni.

Povrata radi krivnje odvjetnika (propter culpam advocati) izključena je posve.

Može uslijediti radi novih činjenica (ob noviter reperta) i radi promašena roka (ob terminum prolapsum). To biva naročito u obrtnom postupku i zadružnim stvarima.

Načelno dozvoljava povratu (restitutio in integrum) ona oblast, koja je u stvari donijela konačnu odluku. Zakon od 22. lipnja 1902. „o komasaciji zemljišta“ nedopušta uzpostave u prijašnje stanje, nu sadrži podjedno posebne ustanove, koje obezbijedjuju interes stranke, gdje (§ 68) odredjuje: „ako se odnošaji zemljištnoga posjeda, uzeti podlogom komasicionoj osnovi za vrijeme izmedju presude i ovrhe višom silom znatno promijene, da nepomažu izravnanja vrijednosti, može zemaljsko komasaciono povjerenstvo na zahtjev neposrednoga učestnika cijelu osnovu ili dijelom ukinuti ter odrediti, na koliko je prema okolnostima komasacija još moguća ili poželjna, — novi postupak“. [1])

10. Uredovni naputak od 1855. veli: „Odredbe izdane u javnom interesu izvršuju se i za otvorenoga roka utočnoga. Odgodnu je moć slobodno utoku podijeliti iznimno samo, ako narav predmeta dopušta i kad bi se stranci, da se odmah izvrši odredba nanijela šteta, koja se nebi mogla nadoknaditi niti povoljnim riješenjem utoka.

Odredbe u privatnim poslovima imenito, kojim se, premda je druga stranka prigovorila, štogod dosudjuje ili odriče, kojim se podijeljuje povlastica ili izdaje kakvi nalog, ne imaju se u pravilu izvršivati dotle, dok je otvoren utočni rok ili nestigne odluka na

[1]) To nije uistinu povrata u prijašnje stanje, već kao u gradj. postupku „causa superveniens“.

Digitized by Google

utok; ondje pako gdje se radi pogibelji s odgodom skopčane, imade se izrijeka vlasti političke izvršivati odmah, ali treba ovu okolnost naročito napomenuti u odluci".

Utok dakle imade načelno obustavnu moć (pa to njekoji zakoni i izrično iztiču), osim da to posebni zakon brani ili važni javni interesi traže neodlučnu provedbu.

Zakon od 5. veljače 1886. „ob ustroju županija i uredjenju uprave u županijah i kotarih" (§ 57) kaže: „utok imade obustavnu moć" te je iznimci od toga pravila mjesta samo:

a) ako to posebni zakon odredjuje i b) ako važni javni interesi ili prijeteća obćenita opasnost bezodvlačnu provedbu odluke zahtjevaju.

U takovom slučaju valja već u odluci jasno navesti, da se odredba imade odmah provesti, te da utok neće obustaviti provedbe.

I onda, ako utok ima obustavnu moć, prosto je oblasti poprimiti privremene odredbe podobne za osigurati izvedenje napadnute odluke".

Prema čl. 11. zak. od 28. veljače 1874 „o vlasti sudačkoj" (sbor 1873. br. 15) otvoren je strankama redoviti put pravde i u onim slučajevima, u kojim po zakonitim normama, koje već postoje ili koje će se još izdat, ima upravna oblast odlučiti o spornim privatnim tražbinama, a stranka se osijeća odlukom ovom u svojim privatnim pravima povrijedjenom. (Ne ima mjesta sudačkomu postupku, ako prijepor nije riješen u svim administrativnim molbama.) [1])

U nijekim zakonima se izrično odredjuje, da se navedena ustanova nemože uporabiti.

Tako § 25. zakona od 22. lipnja 1902. „o komasaciji zemljišta" izrično veli: „Članak 11. zakona dd 25. veljače 1874. o „sudačkoj vlasti" nemože se promijeniti na komasacioni po stupak". [2])

Nadalje § 6. zak. od 23. travnja 1905. „o promicanju stočarstva" veli, da u slučajevima spora izmedju držaoca razplodne

---

[1]) Tu se radi samo u subjekt. pravu privatnom. U stvarima subjektivnoga javnoga prava neposto;i još kod nas izvanredna nad upravom stojeća pravna zaštita naime „upravno sudište". Vidi na str. 12. i 158.

[2]) Zakon priznaje komas. zovjerenstvu značaj „causalnoga sudišta" i njegovoj odluci svojstvo „upravosudnoga čina" u pravom smislu (vidi str. 159.).

Digitized by Google

životinje i zemalj. erara ili javne korporacije nema mjesta uporabi čl. 11. zak. od 28. veljače 1874. „o sudačkoj vlasti".

Zakon od 30. travnja 1880. „ob uredjenju zavičajnih odnošaja" odredjuje, da o prijepornim pitanjima gradjanskopravnim n. pr. zakonitom i nezakonitom porodu, o naknadi, koju traže občine za obskrbne troškove od osoba po gradj. pravu obvezanih, odlučuje vazda sud (§ 36), nu o naknadi, koje občini ina, a ne gradj. zakonom na to obvezana osoba ili druga koja občina namiriti mora, odlučuju oblasti političke, pa će i u slučaju § 36. imati politička oblast predbježno ustanoviti odštetnu svotu za obskrbu, te se ob iznosu te svote u sudbenom postupku više razpravljati nemože (§ 37).

U drugim zakonima opet se izrično pridržaje sudbeni put.

Tako § 80. zak. od 25. travnja 1894. „o uredjenju zemlj. zajednica" odredjuje: „Nu kad je razgodbom riješen prijepor o medjah skupnoga zemljišta ter obstojnosti ili ovlašteničkoga prava, vlastna će biti stranka, koja drži, da joj je krivo učinjeno, poslužit se pravom, što joj podjeljuje članak 11. zak. od 28. veljače 1874. „o sudačkoj vlasti.

Zakon od 31. prosinca 1891. „o vodnom pravu" § 162. veli:

„Tko se nezadovolji iznosom odštete, valja da to prijavi za 14 dana, iza kako mu je odluka dostavljena, te izjavi, da je voljan udariti parnicom. U tom slučaju vlastan je dozvolbenik položiti iznos odštete kod realnoga suda, a čim se dozvolbenik izkaže o tom pologu, valja da se pravomoćna izvlastba provede bez obzira na provedeni sudbeni procjenbeni postupak".

Sličnu ustanovu sadrži i zakon od 6. travnja 1906. „o nuždnim prolazima" (§§ 36. i 37) te veli, da je predmetom sudbene parnice izključivo samo pitanje ob odšteti.

Zakon od 14. siječnja 1873. „o polj. redarstvu" odredjuje, da je polit. oblast nadležna glede naknade štete i kazni (§ 36.), a prava na odštetu proizhodeća iz poljske štete zagodom ugasle, mogu se poćerati i dokončati putem prava gradjanskoga (§ 47.).

Po šum. zakonu od g. 1857., sudi upr. oblast na naknadu štete, ako podjedno kazneno postupa, inače spada stvar pred sud (§ 64.).

Prema § 176. obrt. zakona (zak. čl. XVII.—1884.), riješava razmirice i prijeporna pitanja medju obrtnici i pomoć. osobljem, glede poslovnoga odnošaja medjusobnih odtuda tražbina i naknade

Digitized by Google

štete bezprizivno obrtna oblast I. molbe, odnosno razvadno povjerenstvo obrtnoga zbora. Nezadovoljnoj stranci pripada pravo za 8 dana nakon proglašenja osude povesti tražbine svoje uredovnim pravnim putem, čim se ipak nepriječi izvršba odluke".

Sudbeni put uobće ne priječi ovrhu pravomoćne upravne odluke.

II. Upravnim putem dosudjene tražbine, globe itd. ućeruju se uprav. putem; isto tako i sve pristojbe, prinosi (razrezi) u korist priznatih crkvi i vjerozakonskih družba, obćina, službenika, u koliko su osnovani na zakonu, običaju odnosno statutu odobrenom po uprav. oblasti (zak. od 17. siječnja 1906. „o vjeroizpovjednim odnosima" sb. 1906. br. 6.)

Ces. patent od 20. travnja 1854. (§ 24.) odredjuje, kako se imadu ovršivati naredbe i presude vlasti političkih i redarstvenih i naročito naglašuje naložene po propisu i postojeće novčane daće za javne svrhe, sto se u poslovnom području političke uprave izćerivati imadu, kao troškove liečitbene (bolničke), prinose zdravstvene, za crkve, župe, škole itd.

Glede opomena, ovršne plijenitbe i dražbe, da se treba držati onih ustanova, koje postoje za ovrhu stvarih gibivih kod poreznih zaostataka.

Posebnoga propisa za upravne ovrhe ne ima, te su stoga mjerodavni propisi financijalnoga postupka odnosno za porezno rukovanje.

Ovrhu provadjaju po tom obć. organi, a iznimno posebni organi (ovrhovoditelji) oblasti ili imovnih obćina (krajiških). [1])

Ovdje valja napose upozoriti na ustanovu § 5. nav. patenta, od 20. travnja 1854., koja glasi:

„Ako se zakonom, naredbom političke vlasti ili zaključkom obćine, što ga je potvrdila vlast nadležna izriče dužnost, da se ima što davati u djelu ili naravi, pa ako se na opomenu vlasti ili obć. načelnika, kojim je ovrha naložena, dužnosti ovoj nezadovolji ili baš nimalo ili ne sasvim, ili ne onda kad treba, imat će se manjkajuća daća obaviti na pogibelj i o trošku obvezanika i učinjeni troškovi po ustanovama u §. 2., 3. i 4. sadržanim izćerati (ovrha) od nemarnih obvezanika, pri čem im se ni nedopušta ni

---

[1]) Vidi zak. čl. XLIV.—1883. (zaj. ug. hrv. sab.) „o rukovanju javnih poreza" (Zak. čl. XI.—1909. zaj. sab. nije još stao na snagu.)

Digitized by Google

prigovor proti proračunanomu i po političkoj vlasti potvrdjenomu (obredjenomu) iznosu tih troškova".

O v a o d r e d b a n i j e k a z n e n i p o s t u p a k (kako se često neizpravno svaća) v e ć s a m o p r i s i l n a p r o v e d b a u p r. n a r e d b e, d a k l e t a k o d j e r o v r h a. Drugo je, prekršaj zabrane političke ili redarstvene oblasti, radi kojega se provadja redarstveni postupak (o tom pobliže u naslovu „redarstveni postupak).

G.

Povjestni ocrt naše uprave. [1]

Naša je domovina bila u upravnopravnom pogledu dugo razcijepkana na gradjansko (provincijal) područje i na krajiško. Početak krajine seže u vrijeme Mohačke bitke god. 1526., kad je zemlja bila izvržena turskim navalama, te je vojna krajina kao bedem proti neprijatelju sačinjavala posebno područje pod vojnom upravom do godine 1871. kad je utjelovljena (razvojačena) bjelovarska krajina (pukovnije varažd. gjurgjevačka i varažd. križevačka) t. j. t. zv. varaždinski generalat te gradovi Senj i Sisak, odnosno god. 1881. kad je utjelovljena materi zemlji ostala Krajina i dospjela pod gradjansku upravu, naime bivše krajiške pukovnije Lička, Otočka, Ogulinska, Slunjska, dvije banovačke, Gradiskanska, Brodska i Petrovaradinska.

Tako se je uprava razvijala posebno u Krajini a posebno u provincijalu.

Ob upravi prema modernijem i današnjem shvaćanju može se uobće govoriti počevši od god. 1848., kad je dokinut feudalni sustav i kad je prodrlo načelo individualne pravne slobode.

U staro doba bila je naša domovina razdijeljena na t. zv. župe, kasnije županije sa županima na čelu. Te su županije bile upravna područja sa svojom upravom, vršile su zapravo posebnu zakonarsku, upravnu i sudbenu vlast.

Nu vladajući elemenat bijaše plemstvo.

Prije god. 1848. županije (u provincijalu) su sudjelovale u saborima po svojim zastupnicima; izvršavale su neku samoupravu, ograničen na jedan povlašteni stališ, naime na plemstvo; upravu vršile su po izabranim činovnicima, naime županijskim častnicima.

---

[1]) Vidi o tom: Dr. Fran Vrbanić: „Rad hrv. zakonarstva na polju uprave" i Šulek: Hrv. ustav".

Digitized by Google

To su bili podžupani. veliki i mali bilježnici, sudci te prisjednici (assessori). Poglavarstvo ili županijski magistrat izbirale su županije u svojim skupštinama (restauracije), samo je velikoga župana imenovao kralj. Upravni su se poslovi (do 17. vijeka i parnice) rješavali stranom u skupštini, stranom po žup. magistratu. Pravo glasa imali su samo plemići i svećenici, a kasnije (oko 1845.) i odličnici, doktori prava i odvjetnici. Razpravni su bili predmeti: upućivanje sabor. poslanika, proglašivanje zakona i žup. statuta, porezni poslovi, odredjivanje novaka, obskrba i nastanjivanje vojske, davanje vojnika (resurectio), odgovornost žup. častnika, uobće upravno-redarstveni poslovi, proglašivanje plemič. povelja, urbarske parnice, sirotinjske stvari itd.

Veliki župan (supremus comes) stajao je na čelu županije (bez plaće), a njega zastupao je prvi podžupan (vicecomes) za upravu; drugi je podžupan bio predsjednik sudbenoga stola.

Činovnici su bili veliki bilježnik (ordinarius notarius), podbilježnik (vicenotarius), žup. odvjetnik fiscalus), liječnik (fisicus) i uredsko pomoćno računar. osoblje, blagajnici (cassae praeceptor itd.)

Uobće u javnim poslovima imadjahu riječ samo striliši i redovi „status et ordines“: svećenstvo (crkv. dostojanstvenici, biskupi — praelati), velikaši (magnati), plemići i gradovi, koji su imali kao takovi plemička prava, a krozato gradjani pomanje posebne slobođštine.

Narod (puk) bijaše podložnik i sluga vlastelina plemića (gospode), koji je vršio posebna prava, a samo dužnost obranbenu.

Samo plemić bio je ovlašten na javne službe, spadao je pod županiju, mogao se služiti grbom, vršio je patronat, uživao je regalna prava (točenje, lova, ribarenje — jura regalia minora) a vršio je sudbenost nad svojim podanicima (jurisdikciju). Samo plemić mogao je ustrojiti povjerbinu (fideicomiss). To je doba feudalne države i njezine uprave.

Gradovi, [1]) koji su sačinjavali posebni stališ (IV.), (svaki se

---

[1]) „Gradec“ kao matica gl. zemalj grada Zagreba postala je gradom poveljom Bele IV. god. 1242. i povlastice za grad Zagreb izdana je 1267. **Osijek** postao je sl. i kr. grad za cara Franje I. — 1811. god., **Varaždin** za Andrije II. — 1209. god. **Zemun** slob. vojnom občinom god. 1749. i zak. od 8. lipnja 1871. gradom (u isto vrijeme **Petrinja, Kostajnica, Bjelovar, Ivanić tvrdja, Brod, Karlovci** i **Petrovaradin**; **Senj** kr. slob. i lučki grad, a **Karlobag** slob. lučki grad.), **Bakar** za Marije Terezije 1778.; **Sisak** dobio grb i pečat od zagreb. kaptola 1838., a uredjen je kao gradska občina 1871. odnosno 1874., **Karlovac** za Rudolfa II. — 1581., **Koprivnica** postala je kr. sl. grad za Ljudevita god. 1372., **Bjelovar** postao kr. i sl. grad zak. od 5. kolovoza 1874. (sb. 1874. br. 39.), **Križevac** za Bele IV. — 1253. **Požega** za Marije Terezije g. 1765. i **Mitrovica** prev. riješ. od god. 1881.

Digitized by Google

grad smatrao jednim plemićem) nastali su tako, da je kralj pojedinim obćinama dao posebne pogodnosti i sloboštine. Tako bjehu izlučeni iz županijske odnosno i vlasteoske sudbenosti. To je bilo uz posebne privilegije, te je time grad postao kraljevski, jer je postao podložan samo kralju, kojemu je plaćao porez (census regius). Gradovi uživali su posebne sloboštine kao pravo sajmova, patronata, oprost maltarine, imali su posebni grb i pečat. Usljed posebnoga položaja nazivahu se kr. slobodnim gradovima (civitates liberae regiae). Magistrat vršio je svu sudbenost dapače imao je i pravo smrtne osude (jus gladii) nu samo nad gradjanima i neplemićima. Tako su se smatrali gradovi kao municipija. Imali su vanjsko i nutarnje vijeće.

Vanjsko sačinjavali su najugledniji gradjani (patriciji), kao neko zastupstvo, a na čelu tribunus plebis. Nutarnje bilo je kao magistrat sa sudcem, načelnikom (kontne) i uz njih satnik (kapitaneus) bilježnik, odvjetnik, pjeneznik itd.

Slobodni kralj. gradovi razviše se najprije u Primorju najpače u Dalmaciji u XI. stoljeću. Tako je Koloman dao trogirskom diplomom 1108. privilegija primor. gradovima. Kasnije u XIII. stoljeću dobilo je više naših gradova privilegija osobito za Bele IV.

Nu ta samoprava nije ona, kako ju državno pravna znanost danas označuje kao znamen pravne države, jer se tada nije mogla razvijati pod verigama feudalnoga sudstva; staleži bili su povlašteni te nije bilo prave saradnje naroda, već samo kaste, a to su bili status et ordines. Gradjanska individualnost nije došla do izražaja. Pojedini su gradjani krozato dobili neke sloboštine, ali grad kao takvi smatrao se je plemićem. U županiji su imali samo plemići glavnu riječ i župan. častnici bili su sami plemići.

Seoske obćine t. j. sela ili više sela zajedno sačinjavahu t. zv. sudčiju, na čelu joj sudac (knez, birov), koji je mogao nepokornoga seljaka i zatvoriti. Znak dostojanstva njegova bijaše klada. Uz njega bili su prisežnici, a za pisarske poslove notariuš. Vlast sudca protezala se samo na neplemiće. On je izvršivao naloge oblasti i vlastelina, ubirao porez, odredjivao ljude na rabotu a polagao račun vlastelinu. Trgovišta su uživala jur neke povlastice,

U bivšoj Krajini su sela i obćine imala starešine, koji su vršili naloge postajnoga častnika (Stationscomandant). Uprava sva bila je vojnička (vidi napose niže o Krajini).

Tako je bilo do godine 1848. odnosno 1850.

Feudalni sustav prestao je god. 1848.

Digitized by Google

Ces. patentom od 4. ožujka 1849. (vidi „ustav“) ustanovljen je državni ustav za svukoliku carevinu austrijansku i u načelu odredjeno, da se pravosudje odijeli od uprave.

Car. odlukom od 7. travnja 1850. (zem. vl. l. 1850. I. 3.) bude proglašeno, da se vlastovite uredbe Hrvatske i Slavonije imadu sačuvati i uzdržati unutar granica državnoga ustava, da im se imade što prije dati uredjeno pravno stanje i uredno obavljanje javnih poslova.

I zaista usljed car. odluke od 7. travnja 1850. bude naredbom ministra unutar. poslova od 12. lipnja 1850. „ob ustrojenju političkih upravnih vlasti u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji“, uredjena uprava politička kao u posebnoj krunovini i k njoj spadajućem području: primorju i gradu Rijeci s kotarom, u podpunoj nezavisnosti od kraljevine Ugarske.

To je bila naša prva organizacija. Bitna su joj načelu: sudstvo se dijeli od uprave, djelokrug upravnih organa obseže sve poslove područja ministarstva nutar. poslova (nutarnja uprava). Upravu vodi banska vlada s banom na čelu. Gradjansko se područje dijeli na 6 županija (zagrebačka, varaždinska, križevačka, riječka, osiječka i požežka), Županijske su oblasti neposredno podredjene banskoj vladi; županije se dijele na 20 upravnih kotara s kot. oblastima kao upr. oblastima I. molbe. (podpuni centralizam.)

U pogledu gradova, koji su se za sebe upravljali, spomenuti je, da je ces. pat. od 7. rujna 1850. odobren privremeni obć. red za glavni grad Zagreb i grad Osijek, a priv. naredbom od 19. kolovoza 1851. uredjen postupak za opravljanje obć. poslova ostalih gradova i trgovišta s uredjenim magistratom. Tu već nalazimo modernije uredjenje: grad. vijeće, kao zaključujući organ i magistrat, kao izvršni (glede Krajine vidi niže napose).

Car. patentom od 14. rujna 1852. uvedena je druga organizacija uz ova načela: Dioba sudstva od uprave provedena je samo u drugoj i trećoj molbi kod sbornih sudova. Vrhovnu upravu preuzelo je namjestničtvo i to za poslove upravno-redarstvene, bogoštovja i nastavu, trgovine i narodnoga gospodarstva i neke poslove gradjevne. Drugomolbene oblasti su županije i to pet njih (križevačka županija spojena s varaždinskom — osim kot. vrbovačkog, koji je pripao zagreb. županiji). Županije se dijele na kotare (46). U gradovima vrše upravu gradska poglavarstva.

Digitized by Google

Namjestničtvo podredjeno je ministru unut. poslova, a proti odlukama namjestničtva ide utok na ministarstvo. Najniže upravne su oblasti kotarske (I. molbe) u svim poslovima uprave i sudstva (gradjanskoga i kaznenoga), a i u poslovima poreznima. Samo u gradovima postoje t. zv. grad. delegirani sudovi kotarski.

Ova organizacija imala je dobrih strana pogledom na arondaciju i dovoljni broj narodu pristupnih oblasti.

Ta organizacija trajala je do god. 1860.

To je vrijeme absolutizma. Mora se priznati, da su za njegova trajanja provedene u svim granama upravnim podesne reforme.

Prestankom feudalizma nestalo je i povlastica pojedinih stališa i učvrstilo se je uvjerenje, da razvitak države počiva na razvitku pojedinca; nu državna vlast sveudilj nije mogla udovoljiti upravnoj zadaći, dok nije bilo ustava i slobode.

Drž. vlast radila je po stanovitom jedinstvenom kalupu bez obzira na posebne odnošaje i prilike imajući pred očima jedan cilj, jednu svrhu: „jedinstvo monarkije".

Listopadskom diplomom od god. 1860. povraćen je ustav, narodima monarkije, te je u državnom ministarstvu (u Beču) privremeno ustrojen hrv. slavonski odsjek. Nu već car. odlukom od 5. prosinca 1860. bude u Beču osnovan privremeni dikasterij i to obzirom na to, što se u najvišem administrativnom i političkom upravljanju kraljevine Hrv. i Slavonije nije moglo ništa odlučnoga odrediti, dok se ne ustanovi državnopravni odnošaj prema Ugarskoj.

Taj je dikasterij imao djelokrug ministarstva u poslovima nutarnje uprave, nastave i pravosudja prema namjestničkom vijeću u Zagrebu kao zemalj. oblasti.

Temeljem kraljevske potvrde od 16. siječnja 1861. stupila je na snagu t r e ć a o r g a n i z a c i j a prema izdanomu naputku za privremeno uredjenje županija, slob. kotara, i sl. kr. gradova, poveljenih trgovišta i seoskih obćina u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji.

Stare su županije, kako su postojale god. 1848., uskrišene, a navedena je tako zvana municipalna sloboda, mjesto oblastnoga sustava nastala je samouprava, u toliko, što je težište uprave preneseno na županije.

Navedenim naputkom opredijeljen je obseg županija i okružja, a župan. skupštinama prepuštena je arondacija kotara.

U župan. skupštinu došli su zastupnici gradova, trgovišta i obćina, te posjednici, odnosno zvaničnici prema porezu (posjed-

Digitized by Google

nici i trgovci sa 40 f zemljarine, diplomirane osobe, svećenici i činovnici sa 15 f poreza), napokon župan. činovnici.

Izvršujuća je vlast povjerena vel. županu, imenovanomu po kruni, i župan. magistratu. Činovnike birala je skupština na tri godine uz opredijelbu plaće i razpisivala porez. Svi važniji poposlovi došli su pred župan. skupštinu.

I sudstvo su vršile županije, i to: za obseg obćina mjestnu sudbenost, za obseg kotara sudbenost po kot. deleg. sudovima, za cijelu županiju sborni sudovi (pomor. sudbenost imao je sudb. stol na Rijeci, a rudarsku zagrebački). Predsjednik županijskoga sudbenoga stola bio je jedan od podžupana, a prisjednici izabrani su na prijedlog vel. župana.

U gradovima bila je povjerena izvršujuća vlast grad. municipijina, koji su za svoj obseg vršili sudbenost županijsku.

Za poslovanje bila je mjerodavna instrukcija carice i kraljice Marije Terezije od god. 1771.

Tako su oživile hrvatske županije, ali se po privremenom naputku nisu ipak mogle slobodno razvijati i vlada nije bila odgovorna saboru.

Sabor je godine 1861. stvorio zakon. čl. 81. o privremenom upr. ustrojstvu, gdje je izlučena sudbenost u nakani, da se napose organizira. Nu ovaj članak nije zadobio sankcije.

Kralj. pismom od 14. ožujka 1861. odredjeno je ustrojenje političkoga dikasterija pod imenom namjestničkoga vijeća (pod predsjedanjem bana), kao vrhovne zemalj. oblasti.

Za to namjestničko vijeće vrijedio je naputak, što ga je 1767. bila izdala carica Marija Terezija pod naslovom „instructio pro nostro in Regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae instituto consilio regio".

Prev. pismom od 3. veljače 1862. bude kr. hrv. slavon. diskasterij u Beču pretvoren u kralj. hrv. slavon. dvorsku kancelariju. Djelokrug ove bio je ravan djelokrugu ministarstva u poslovima unutarnje uprave, nastave i pravosudja.

Time je Hrvatska u istinu dobila ministarstvo, koje je neposredno izvješčivalo krunu.

Dvorska kancelarija u Beču dokinuta je Prev. riješenjem od 28. siječnja 1869., nakon što je sklopljena ug. hrv. nagoda. Poslove dvorske kancelarije preuzeo je privremeno hrv. slavon. dalmat. ministar, te je zak. II.—1869. (vidi „oblastno ustrojstvo") ustrojena kr. hrv. slav. dalmat. zemaljska vlada u Zagrebu kao vrhovna

Digitized by Google

autonomna upravna oblast, a zak. čl. XVII.—1870. „ob ustrojstvu županija“ (zb. 1871. br. 5.) usljedila je IV. organizacija [1])

Zemaljska naša vlada započela je svoje djelovanje 16. kolovoza 1869. Tim je časom u povijesti izvršne vlasti nastalo u Hrvatskoj novo doba i otvoren put ustavnomu i parlamentarnomu životu. Vlada bo dobila je obilježje odgovornoga ministarstva i ban značaj odgovornoga ministra, koja je odgovornost izražena u zakonu od 10. svibnja 1874. (vidi: „ustav“).

Glavna načela ove četvrte organizacije bile su:

Sudstvo je u prvoj molbi spojeno s upravom (samo u negdaš. varažd. krajini odnosno 1871. utjelovljenoj bjelovar. županiji bilo je sudstvo u svim molbama odjeljeno od uprave). U sustavu upravnih oblasti uvedene su tri molbe (kot. oblast, županija, vlada). Županija vrši samoupravu putem skupštine, koju zastupa posebni upravljajući odbor; izvršnu vlast vrši žup. magistrat. Županijski činovnici (osim manipulacionih) članovi su skupštine, u koju biraju jedan jedan dio ($^2/_3$) članova, obćinska zastupstva iz svoje sredine, a drugi dio ($^1/_3$) najjači porezovnici. Na čelu župan. magistrata stoji vel. župan kao glava županije, imenovan po kralju, dok ostale činovnike imenuje ban. Karnostnu vlast vrši posebni odbor izabran po skupštini. Vel. župan vrši nadzor nad upravom, a podžupan odgovara skupštini i upravljajućemu odbor za provedbu zaključaka.

Vanjsku upravu vrše kot. oblasti prve molbe. Kr. i slob. gradovi nisu u svezi sa županijom.

Zakonom od 15. studenoga 1874. ob ustroju političke uprave (zbor. 1874. br. 52.) uvedena je (31. svibnja 1875.) nova V. organizacija.

Tu je posve provedeno načelo, da se sudstvo odijeli od uprave.

Dioba sudstva od uprave izrečena je zakonom od 18. veljače 1874. „o sudačkoj vlasti“ i zakonom od 21. studenoga 1874. „ob uredjenju sudova I. molbe“. Time je dokinuto municipalno sudstvo gradova, a gradovi odnosno gradska su poglavarstva postala po nav. zakonu od 15. studenoga 1874. upravne oblasti te zakon veli: pol. upravu vrše u I. molbi podžupanije, onda gradska municipija.

Sad su uvedene dvije upravne molbe: vlada kao druga i zadnja, a podžupanija kao upravna oblast I. molbe odnosno grad.

---

[1]) Ova je uvedena i u bjelovar. krajini, koja je razvojačena 1871.

Digitized by Google

municipija. Podžupanija bilo je dvadeset, od tih osam prvoga razreda i dvanaest drugoga razreda.

Upravitelji podžupanija I. razr. bili su vel. župani (u sjedištu županija i dotične podžupanije), a na čelu ostalih podžupanija, podžupani.

Gradjansko područje kraljevine Hrvatske i Slavonije razdijeljeno bude na osam županija sa sjedištima u Zagrebu, Rijeci, Varaždinu, Križevcima, Bjelovaru, Osijeku, Požegi i Vukovaru, a svaka županija na upr. kotare t. j. podžupanije, a sačinjavati su: županiju zagrebačku: podžupanije, zagrebačka, karlovačka, jastrebarska i sisačka; županiju riječku: podžupanije riječka i i delnička; županiju varaždinsku: podžupanije varaždinska, krapinsko-toplička i zlatarska; županiju križevačku: podžupanije križevačka i koprivnička; županiju bjelovarsku: podžupanije bjelovarska i križka; županiju požežku: podžupanije požežka i pakračka; županiju osiječku: podžupanije djakovačka, virovitička i osiječka; županiju vukovarsku: podžupauije vukovarska i rumska. [1])

Samoupravu vršile su načelno županije u žup. skupštinama, gdje su bile zastupane podžupanije. Skupštine su se obdržavale u sjedištu županije. Političku upravu vrše podžupanije, dakle i nadzor nad polit. občinama područnima (u gradovima grad. poglavarstva).

Podžupanijske skupštine vršile su kontrolu nad upravom podžupanijskom i občinskom, dok su županijske skupštine riješavale prijeporne stvari naravnoga djelokruga više občina ili interesa više podžupanija. Svaka podžupanijska skupština birala je zastupnika u župan. skupštinu, gdje su i pravo glasa imali virilisti dotičnoga područja. Ta je organizacija trajala do god. 1886. kad je nastupila današnja VI. organizacija zakonom od 5. veljače 1886.

Tim je zakonom ustrojeno 8 županija i to:

1. Ličko-krbavska sa sjedištem u Gospiću s gradovima Senj i Bag; 2. Modruško-riječka sa sjedištem u Ogulinu s gradom Bakar; 3. Zagrebačka sa sjedištem u Zagrebu i s gradovima Zagreb, Sisak, Karlovac, Petrinja i Kostajnica; 4. Varaždinska sjedištem u Varaždinu i gradom Varaždinom; 5. Bjelovarsko-križevačka

[1]) U isto doba razdijeljena bje Krajina na 6 okružja naime: ličko-otočko-ogulinsko-slunjsko, banovačko, gradiško, brodsko i petrovaradinsko, a ova na kotare (23).

Digitized by Google

sa sjedištem u Bjelovaru s gradovima Bjelovar, Križevci, Koprivnica i tvrdja Ivanić, 6. Požežka sa sjedištem u Požegi i gradom Požega; 7. Virovitička sa sjedištem u Osijeku i gradovima Osijek i Brod; 8. Srijemska sa sjedištem u Vukovaru s gradovima Mitrovica, Zemun. Karlovci, Petrovaradin i trgovištem Ruma.

Nu zakonom od 21. lipnja 1895. ob ustroju grad. občina podredjeni su glavni zemaljski grad Zagreb, zatim gradovi Osijek, Varaždin i Zemun neposredno kr. hrv. slav. dalm. zem. vladi. Po tom su oni izlučeni iz županija te sačinjavaju posebna upravna područja kao „municipija“ ravni županijama (vidi „oblastno ustrojstvo“ i „samoupravna tijela“).

Radi cjelovitosti potrebno je u kratko ocrtati razvitak uprave u bivšem krajiškom području [1])

Usljed turskih napadaja na Hrvatsku u 15. stoljeću, od kojih je najviše stradavala Slavonija, nastala je u gorskim krajevima, napose u dijelovima izmedju Jadranskoga mora i rijeke Une, te izmedju Drave i Save stalna narodna obrana od turske sile. To je pravi povod ustrojenju i početak vojne krajine.

Postanak krajine zapravo pada u godinu 1522. kada je kralj Ljudevit II, koji je pao u Muhačkoj bitki (1526) ustupio više hrvatskih gradova svome šurjaku, nadvojvodi te kasnijemu ug. hrvatskomu kralju Ferdinandu I., da ih brani od turskih nasrtaja.

Doskora bio je jedan dio Slavonije pod turskom vlašću, a drugi dio ostao je pod vojničkom upravom austrijskom, koja je dopirala sve do Varaždina te je taj grad bio do 200 godina pod upravom generala (otuda ime „varaždinske krajine, — varaždinski generalat). Ostala krajina bila je pod banskom vlašću, nu dospjelo je kasnije pod bečki „Hofkriegsrath“ (dvorsko ratno vijeće).

Krajina se je sve više učvršćivala kao posebna vojnička institucija; hrvatski su sabori opetovano i uztrajno potraživali njezino utjelovljenje t. j. da se vrati materi zemlji.

Tekom vremena razprostrla se je hrv. slavonska krajina od Jadranskoga mora do Drave, a nakon što su Turci izćerani iz Slavonije, — segla je od Drave sve do Biograda.

---

[0]) Vidi o tom pobliže: Hostinek „Die k. k. Militär-Grenze und ihne Verwaltung 1861. Hitzinger: Statistik der Militargrenze Wien 1823. Vaniček: Spezial geschichte der Militärgrenze 3 svezka. Beč 1875. Utješenović: Die Militärgrenze und die Verfassung 1861. M. Stopfer: Lehrbuch der Grundgesetze der Militärgrenze Graz 1840.

Digitized by Google

U krajini pripadali su zakonarstvo i uprava vojničkoj vlasti, a tekom sto godina (1702.—1802) pretrpila je Krajina nebroj raznih organizatornih pokusa, što ih Utješenović nazivlje gradnjom babilonskoga tornja.

Slavne uspomene carica i kraljica Marija Terezija (1740—1780). brižno je nastojala dati Krajini neki pravac za bolju kulturni i slobodniji razvoj, a prema tim intencijama odredio je car Josip II., točno izvidjenje krajiških odnošaja, napose kulturnih, ekonomskih i upravnih, pa se je pokazalo, da u krajini zapravo ne ima upravnoga sustava.

Postojali t. zv. „G r ä n i t z r e c h t e“ o d g o d. 1754. označuju prava i dužnosti krajišnika pogledom na zemljište (Grunt) i donekle organizaciju sudstva, nu te su ustanove bile nedostatne, da štite narod od vojničke samovolje.

Već u tim pravima označeno je sve krajiško zemljište kao „vojno leno“, a krajišnik te posjednik (zadruga) samo kao pravoužitnik uz obranbenu dužnost. Svaki krajišnik bezuvjetno pripada vojničkoj sudbenosti, obvezan je dati rabotu i svaka kuća (zadruga) dužna je dati i sama uzdržavati vojnika. Ipak bila je razlika u postupku s vojnikom u službi i izvan službe.

Temeljem prenavedenih izvidjenja (konskripcija) i izmjera uveden je „r e g u l a t i v o m od 14. veljače 1787. u Krajini „k a n t o n s k i s u s t a v“ s nakanom, da bude uzet jednak obzir na vojnike i gradjanske interese.

Tim sustavom bude donekle odjeljena vojnička uprava od gradjanske, te politički (upravni) i ekonomski poslovi povjereni posebnoj oblasti, dakako pod upravom častnika. Svaka je krajiška pukovnija pogledom na teritorij sačinjavala „Kanton“, koji stajaše prema pukovniji u odnosu stavnoga kotara (Werbebezirk). Na čelu pukovnije bijaše pukovnijski zapovjednik za čisto vojničke poslove, a na čelu kantona častnik kao upravni šef (predstojnik). Kako bijaše pukovnija razdijeljena na bataljune i kumpanije, tako bijahu i kantoni podijeljeni na distrikte i kotare s upravnim častnicima na čelu.

Godine 1807. učinjen je korak napred uvedenjem t e m e l j n o g a z a k o n a o d 7. k o l o v o z a 1807., što ga Vaniček [1]) zove „g r a d j a n s k i m z a k o n o m v o j n i č k o g a s t a l e ž a“. Ustanove toga zakona osnovane su u pogledu prava i dužnosti krajišnika na postojala „Gränitzrechte“, nu praeciznije odgovaraju

[1]) **Vaniček**: Specialgeschichte der Militärgrenze III. str. 145.

Digitized by Google

uvriježenim običajima. Sustav feudalni posve je pridržan i cijelo zemljište označeno je kao „vojno leno“ (kralj, vrhovni vlastnik), a nasljedno pravoužitničtvo (Nutzeigenthum) pripada posjedniku (zadrugama) uz dužnost davati i uzdržavati vojnika (a to je morao biti svaki mužkarac sposoban za oružje) i izpunjavati krajiške dužnosti (rabotu i porez). Z a d r u ž n a j e i n s t i t u c i j a [1] t e m e l j, n a k o j e m u p o č i v a k r a j i š k o u s t r o j s t v o.

Zadružna se je kuća mogla dijeliti samo onda, ako je odijeljena kuća mogla staviti barem jednoga vojnika (Dienstmann). Obrt je ograničen. Obrtu, koji dotičnika izključivo zaposluje (t. zv. cehovski, zünftiges Gewerbe), mogli su se samo pripustiti dječaci, koji su za ratnu službu nesposobni i za kućne poslove manje prikladni. Izučenje težkih obrta, koji su u Krajini neobhodno potrebni, dopuštalo se je posve sposobnim dječacima iz siromašnih kuća pod uvjetom, da ostanu u Krajini i tamo obrt ćeraju.

Provincialiste i gradjani vojnih komuniteta, koji vrše bezplatno vojnu službu izključeni su od nabave nekretnina, samo je „Hofkriegsrath“ mogao dozvoliti u interesu trgovine stranima, da nabave gradilišta u svrhu gradnje magazina i tvorničkih zgrada. Častnici, svećenici i činovnici mogli su uz nastanbenu kuću imati najviše jednu ral vrta. Nastanjeni obrtnici i trgovci najviše tri do četiri. Zemljište bilo je selištno (Stammgut) i izvanselištno (Überland) a pašnjaci za skupno uživanje selištno je redovito bilo neodsvojivo.

Uprava je skroz vojnička (kumpanije, bataljuni, pukovnije, brigade i divizije). Svakomu pukovnijskomu častniku bude pridijeljen upravni častnik (Verwaltungsoffizier), a pukovnijskomu kapetan za upravne agende. Uz kumpanijskoga častnika bili su ini častnici te seoski starešine za upravu (glede neuvrštenoga žiteljstva — der nichteinrolirten). Kod pukovnije pridijeljeni su: šumar, mjernik, auditori i računarski podčastnici; kumpanija je exekutiva, pukovnija I. upravna molba, a glavno zapovjedničtvo (u Zagrebu i Temišvaru) II. molba. Ban je bio podjedno zapovjedajući general. U Beču obstojao je prizivni sud i vrhovno sudište.

Za upravne poslove bijaše posebni departement kod „Hofkriegsratha“ (kod ratnoga ministarstva).

[1]) M. Stopfer: Lehrbuch über die Grundgesetze der Militärgrenze str. 129. „Ohne diesem Sisteme wäre es nicht möglich in einen Distrikte, welcher nach seiner Volkszahl in den deutsch ostlandischen Provinzen lediglich zur Kompletirung von drei Regimentern hinreichen würde, 17 Regimenter ins Feld zu stellen“.

Digitized by Google

Pukovnijsko područje obsezalo je 60 do 80 hiljada duša.

Zakon od 1807. bio je svakako korak na bolje, nu zapravo je mjesto vojne vlasti zavladala absolutna državna vlast.

Godine 1848. došla je Krajina naša pod ugarsko ministarstvo, nu u brzo već nakon t. zv. insurekcije pridružila se je slavnomu banu Jelačiću te bude i hrvatska Krajina spojena sa slavonskom. Preokret god. 1848. utjecao jo i na Krajinu, te je slobodni e shvaćanje izraženo u temeljnom zakonu od 7. svibnja 1850., kojim je dokinut feudalni sustav; vojno je leno prestalo, a zemljište prošlo je u vlastničtvo zadruga. S posjedom skopčane su Krajiške dužnosti, nu vojnička je uprava ostala. Taj zakon označuje hrv. slavonsku Krajinu kao neodjeljivi sustavni dio austrijske monarkije, koji sa istoimenim provincijalom čini jedno zemaljsko područje, nu sa posebnom upravom i zastupstvom. Krajišnicima su zajamčena prava, kao i ostalim krunovinama ustavom od 4. ožujka 1849. nu samo, u koliko se to može u sklad dovesti sa svrhama i potrebama vojne iustitucije. Nakon što je 1851. prestala sedmogradska Krajina, sačinjavali su Krajinu i to:

a) Hrv. slavonsku Krajinu 10 pukovnija: lička (1), otočka (2), ogulinska (3), slunjska (4), varaždinsko križevačka (5), naražd. gjurgjevačka (6), brodska (7), gradiškanska (8), I. banska (10), i II. banska (11), zatim 7 vojnih obćina (komuniteta), Senj, Bag, Bjelovar, Ivanić, Petrinja, Kostajnica i Brod.

b) Srbskobanatsku 4 pukovnije: petrovaradinska (9), njem. banatska (12), romansko banatska, (13), i srb. banatska (14), i bataljun Čajkaša, napokon 5 vojn. obćina: Zemun, Karlovci Petrovaradin, Pančevo i Bjelocrkva.

Vrhovna uprava pripadala je ratnom ministarstvu u Beču i glasovnim zapovjedničtvima (Zagreb i Temišvar).

Obć uprava bude uredjena „obć. zakonom od god. 1862“, kojim su uvedene mjestne, kumpanijske i pukovnijske obćine sa svojim zastupstvima. Obćina dobila je naravni i prenešeni djelokrug. Više mjestnih obćina činilo je kumpanijsku obćinu pod upravo kumpanijskoga zapovjednika koji je sa zastupnicima obćine obdržavao tjedničke raporte (Compagnie-raport), gdje je uslijedilo upravno sudjenje i gdje je obdržavan mirovni sud.

Zakonom od god. 1850. olakšana je i obranbena dužnost, kojoj dakako jednako pripadahu svi krajišnici, nu uzdržavanje preuzela je država, dapače uveden je i doprinos za monturu i plaća (Löhnung). Isto tako prestala su ograničenja glede izvrši-

Digitized by Google

vanja obrta. Obranbena dužnost počinje s 20. godinom. Svaka pukovnija podavala je u pravilu dva redaška bataljuna t. j. 12 kumpanija i pričuvni bataljun sa 4 kumpanije. Dioba zadruga bila je dozvoljena pod stanovitim uvjetima.

S god. 1871. počinje priudesba Krajine za razvojačenje i privedba gradjanskoj upravi temeljem p r e v i š. r e s c r i p t a od 8. l i p n j a 1871. Previšnja zapovijed od toga dana veli. „d a se u k i n u ć u v o j n o g s u s t a v a u v o j n o j K r a j i n i p r o k r č i s h o d n o p u t t e p r i p r a v i f a k t i č n o s j e d i n j e n j e h r v. s l a v. k r a j i š k o g a z e m l j i š t a s i s t o i m e n i m k r a l j e v i n a m a, kojima i s t o d r ž a v n o p r a v n o p r i p a d a, nalazim u pogledu preustrojstva c. kr. glavnoga zapovjedničtva u Zagrebu u svrhu uprave hrv. slav. krajine odrediti itd.

Hrv. slavonska Krajina zajedno sa petrovaradinskom i vojnim obćinama Zemun, Karlovci i Petrovaradin bude podredjena glav. zapovjedničtvu u Zagrebu (Banat. pukovnije, titel. bataljun s Pančevom i Bjelocrkvom vojn. zapovjedničtva u Temišvaru).

Glavno zapovjedničtvo u Zagrebu dobilo je djelokrug istovjetan onomu, što ga opredijeljuje zak. čl. II. hrv. sabora od 1869. za hrv. slav. dalm. zemalj. vladu. Njemu su i predani financ. i šumski poslovi. Budget (proračun) imao se praviti sporazumno sa ug. ministrom financija.

Krajiška mirovinska, odgojna i obrazovna zaklada razdijeljena je izmedju hrv. slav. i banatske Krajine po broju pučanstva.

Varaždinske krajiške pukovnije budu razriješene i odredjena predaja obiju tih pukovnijskih kotara, vojnih obćina Senja, Bjelovara, tvrdje Ivanić, ter obćine Siska (od bansko kraj. pukovnije) pod gradjan. upravu. Predaja uslijedila je u travnju 1872.

Tako je postala županija bjelovarska s gradovima Bjelovar i Ivanić-tvrdja, grad Senj ustrojen je kao slobodni lučki grad, a vojna obćina Sisak pripojena je gradu Sisku.

Vojna obćina Bjelovar bude podignuta na grad i zak. od 5. kolovoza 1874. uvrštena je u red „kr. i slob. gradova". Zakonom od 8. lipnja 1871. postali su takodjer gradovima vojne obćine Brod, Karlovci, Petrovaradin, Kostajnica, Ivanić i Bag.

Odredjeno je takodjer, da se od prihoda krajiškoga imetka napose obrazovne i uzgojne zaklade (vidi o tom na str. 89.) ima hrv. slav. dalm. zem. vladi svake godine predati razmjerni dio odpadajući na utjelovljeni dio prema broju pučanstva.

Digitized by Google

Za ostalu Krajinu izdani su tada posebni propisi u pogledn obranbene dužnosti; tada je bilo 12 krajiških pješačkih pukovnija i titelski bataljun. Na hrv. slav. Krajinu spadalo je devet (lička, otočka, ogulinska, slunjska, brodska, gradiška, petrovaradinska, I. i II. banovačka).

Izdan je zakon od 8. lipnja 1871., „o promjeni nejekojih administrativnih odredba" (slobodno tečenje nekretnina, minimum neotudjivoga zadružnoga imetka od 6 jutara, pobliže ustanove u pogledu dioba zadruga, uvedenje potrošarine od vina i mesa). Zatim posebni zak. od 8. lipnja 1871. „o ustrojnim uredbama grad. i seoskih obćina, [1]) glede odkupa prava na drva, pašu i šumske koristi" ter izašli posebni propisi u šmarskoj, gradjevnoj i nastavnoj upravi, napose u sudstvu.

Od 1. siječnja 1872. počevši sačinjavala su političku upravu pukovnijska zapovjedničtva, kotarske upravne oblasti i gradska poglavarstva kao I. molbe, a glavno zapovjedničtvo kao II. molba. Patronatsko pravo nad rimokatol. i grčkoiztočnim župama prenešeno je na zapovjedajućega generala (u slučaju razlikost mnienja duhovne i svjetske oblasti, pridržana je odluka kralju). i

Godine 1873. uvedeni su kotar. sudovi kao I. molbe, zatim posebna c. kr. krajiška sekcija (odsjek) kod banskoga stola kao II. molba i posebni kraj. odsjek kod stola sedmorice kao III. molba. Sudstvo bude u snim molbama odjeljeno od uprave kao samostalno i neovisno.

Iste godine povjereno je presudjivanje nijekojih prestupaka po kaz. postupniku od 29. srpnja 1853. upravnim kotar. oblastima i magistratima u I. molbi. Za financ. i porezne prestupke ustrojeni su financ. sud. I. molbe i više molbe kod glav. zapovjedničtva.

Počevši od 1. kolovoza 1873. riješeni su pukovnici posve upravne službe, a iz dotadanjih 9 pukovnija ustrojeno bude šest distrikta (okružja) kao okružna upraviteljstva, kojima bude podredjeno 23 kotar. oblasti (analogno županijama i kotarima). Radi šumske uprave razdijeljeno bude cijelo područje (prema zak. od 8. lipnja 1871.) šuma, pripalih krajiškomu narodu na 9 područja odnosno ustrojeno 9 imovnih ob-

---

[1]) Obć. red od 8. lipnja 1871. vrijedio je u županiji bjelovarskoj uz postupično uvedenje ustanova zak, čl. XVI.—1870. i to. glede izbora načelnika god. 1889., a posve bude zakonom od 15. travnja 1897. (sb. 1897. br. 44.) protegnut na bivše Krajiško područje zak. čl. XVI. —1870.

Digitized by Google

ćina (vidi naslov „krajiške imovne obćine"). Dne 8. kolovoza 1873. izašao je Prev. manifest, kojim su ostale hrv. slav. krajiške pukovnije razriješene i u krajiškomu području uvedeni obć. obranbeni zakoni.

Ostala je Krajina imala još posebnu gradjansku upravu do godine 1881., kad je Previšnjim riješenjem od 15. srpnja 1881. imenovan ban kr. povjerenikom, te mu bude 1. kolovoza 1881. predana uprava Krajine; tako je prestalo djelovanje glavnoga zapovjedničtva kao zemaljske krajiške upravne oblasti.

Sada tek nastala je jedinstvena uprava u cijeloj zemlji, te je postupice u pojedinim granama snaga autonomnih naših zakona i propisa protegnuta na bivše krajiško područje.

Godine 1884. bude uveden u krajiškom područja (bivšem) privremeni izborni red.

H.

Vrela i književnost.

1. Vrela su našega uprav. prava: Zakon, naredba, statuti i običajno pravo (observantia). nadalje:

„Zemaljsko vladin list za krunovinu (kasnije kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju" 1850.—1852.

„Zemaljsko vladin list za kraljevinu Hrv. i Slavoniju" 1853.—1859.

„Sbornik zakona i naredaba za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju počam od 1863.

„Sbornik ugarsko-hrvat. skupnih zakona" počam od 1873. „List zemaljske uprave za hrvat. slavon. krajinu". 1872.—1881.

„Službeni glasnik" odj. za bog. i nastavu počam od 1881.

„Uredovna zbirka naredaba i propisa uprave unutarnje" 1889. i 1894.

„Uredovna zbirka naredaba pravos. struke" počam od 1892.

„Propisi za javnu tehn. službu" 1881. i 1897.

„Uredovna sbirka naredaba bogošt. struke" počam od 1892.

2. Književnost.

Digitized by Google

„Od teoretskih radnja: Prof. Dr. Juraj Krišković „Upravna nauka i upravno pravo". Štampano po predavanjima 1910./1. (kao rukopis).

Dr. Jos. Pliverić: „O sjedinjenju sudstva s upravom" Mjesečnik 1882.

Dr. Franjo Vrbanić: „Rad hrvatskoga zakonodavstva na polju uprave". Rad Jugosl. Akademije 1889.—1890.

Dr. Hugo Štefanić: „Upravno sudovanje" 1894.

Dr. Milovan Zoričić: „Popis žiteljstva" 1890.

Dr. Bogosl. Šulek: „Hrvatski ustav" 1884. i „Naše pravice" 1868.

Od tumača i privatnih zbirki:

Milivoj Vežić: „Zadružni zakon" 1880. „Pomoćnik za javnu upravu" 1884. „Priručnik" 1888.

Dr. Fran Filepić: „Zadružni zakon". Požega 1893.

Dr. Tončić: „Zakon o zadrugah" Zagreb 1905.

Dr. Katičić: „Zbirka zdravstv. zak. i propisa (izdaje vlada) 1906.

Vežić Milivoj: „Hrv. Slavon. Urbar" 1882.

Drag. Pauli: „Sustav urbarski kralj. Hrvatske i Slavonije". Preveo iz latinskoga Franjo Žigrović-Pretočki.

Milan Smrekar: „Priručnik za javnu upravu" u pet omašnih svezaka sa stvarnim kazalom (poput njem. Mayrhoffera) 1900.

Dr. Strohal Ivan: O uzrocima pojava zadruge. Mjesečnik 1903.

Turčić Luka: „Zbirka crkv. zakona" 1895.—1896.

Dr. Novak Milan: „Propisi o crkv. gradjevinama".

Paskijević Čikara Peroslav: „Ustrojstvo trg. obrt. komora".

Dr. Vrbanić Juraj: „Trgovačko zakonoslovlje 1909. i „Uputa u obrtne propise" 1897.

Cuvaj Antun: „Školski zakon" 1906.

Dr. Mihalić Adolf: „Zakon ob. osiguranju obrt. namještenika" 1909.

Vuković Vl. i Kern Lav.: „Zbirka zakona i naredaba" što se odnose na veterinarstvo 1906.

Dr Lanović: „Zbirka matičnih propisa". Zagreb 1908.

U nizu zbirke „Hrvat. zakoni" (poput Manza), što ju izdaje knjižara Kugli i Deutsch (prije Hartmann).

Digitized by Google

Milan Smrekar: „Zakon o zadrugah“ (sv. 14).

Dr. Ivo Mallin: „Zakon o komasaciji i dioba pašnjaka“

Dr. Fr. pl. Domazetović: O kaznenim odredbama u postupku pred uprav. (redarstv.) oblastima.

Borošić Andro i Dr. Goglia Ant.: „Šumski zakon“ I. Krajnčić: „Vodno pravo“.

Žepić Zvonimir: „Zakoni i propisi o ženitbi“.

Žigrović Pretočki Ivan: „Obrtni zakon“ (komentar) 1884. (sv. 6.) „Zakoni i naredbe tičuće se uprave seoskih občina“. I. izd. 1887. (sv. 8) i II. izdanje znatno nadopunjeno 1897. i „Zakon o nuždnim prolazima“ 1906.

Od djela njemačke književnosti valja iztaknuti:

S. Veit v. Seckendorf: „Deutscher Fürstenstaat (1664.) i „Deutscher Christenstaat“ (1684.). „Prvi pisac upr. nauke, udario temelj modernoj upravnoj nauci.

J. H. Gottlob v. Justi: „Staatswissenschaft“ 1755. i „Grundsätze der Polizeiwissenschaft“ 1782. On je sveo upravnu nauku u naučni sustav, dr. v. Stein ga zove otcem upravne nauke.

Sonnenfels: „Handbuch der inneren Staatsverwaltung“ 1787. i „Grundsätze der Polizeihandlungen und Finanzen“ 1787. (načela državne dobrobiti).

Dr. Lorenz v. Stein: „Handbuch der Verwaltungslehre und des Verwaltungsrechtes“ Stutgart 1887. - 1888. „die Verwaltungslehre 1865.—1886., „die Finanzwissenschaft 1885.—1886.“ „die vollziehende Gewalt“ 1869. i 1883.—1884. On je prvi temeljito i sustavno obradio upravnu djelatnost, sporedio s inim upr. pravima (engl. i francuskim) i stvorio upravnu nauku **kao jedinstvenu disciplinu.**

Karl Theodor v. Inama-Sternegg: Verwaltungslehre in Umrissen, Insbruck 1870.

Gerstner: „Die Grundlehre der Staatsverwaltung“, Würzburg 1865.

Otto v. Sarwey: „Das öffentliche Recht u. die Verwaltungsrechtspflege“, Tübingen 1880.

Dr. Jos. Ulbrich: „Grundzüge des Oester. Verwaltungsrechtes“, Prag—Leipzig 1884. i „Lehrbuch des oest. Staatsrechtes“ Berlin 1883. (tu ima u glavnim crtama i naše javno pravo kao „die Sonderrechte Kroatiens“ str. 411. i dalje).

Rudolf Gneist: „Verwaltung, Justiz-Rechtsweg Staatsverwaltung nach englischen und deutschen Verhältnissen“, Berlin 1869.

L. Gumplovitz: „Verwaltungslehre mit besonderer Berücksichtigung des oester. Verwaltungsrechtes“, Insbruck 1883.

Holzendorff: „Die Prinzipien der Politik 1869 i „Encyclopädie der Rechtswissenschaft“.

Blunschli: „Staatswörterbuch Zürich 1872. i „Die Lehre von modernem Staat 1875“.

Digitized by Google

F. X. Kesterčanek: „Šumski zakoni i zakoni u lovu."

Dr. A. Goglia: „Zakoni o lovu, ribolovu, zaštiti ptica, strijelivu itd.," Zagreb 1907. i „Zakon o uredjenju zemljištnih zajednica", Zagreb 1906.

Dr. A. Mihalić: Zak. čl. XIX. - 1907. „o osiguranju trgovačkih i obrtničkih namještenika", Zagreb 1910.

Fr. Mutavdjić: „Zavičajno pravo".

. Dr. Haladi Franjo: „Zakon o uredjenju zemljištnih zajednica" i „zakon o kamasaciji zemljišta".

A. Švarc: „Tumač gradjevnim redovima".

Od časopisa: „Mjesečnik" pravničkoga družtva u Zagrebu. Izlazi od godine 1873. „Obćinar" „tjednik za javnu upravu i sigurnost". Izlazi od god. 1883.

Stubenrauch: „Handbuch der Verwaltung und Gesetzkunde", 3 svezka.

Georg Meyer: „Lehrbuch des deutschen Verwaltungsrechtes", Leipzig 1893.—1894.

E. Mayrhofer: „Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst" 1895.

V. Stengel: „Wörterbuch des deutshen Verwaltungsrechtes" 1890.—1898.

E. Löhning: „Lehrbuch des deutschen Verwaltungsrechtes" 1884

Dr. Friedrich Tezner: „Handbuch des oester. Administrativ-Verfahrens", Wien 1896

Leo Rauscher: „Das oester. Recht: Ein Hilfsbuch für praktische Juristen, Beamten, Gewerbetreibende, Kaufleute u. s. w. Unter Mitwirkung mehrer Juristen wie Dr. E. Friedman, Ant. Sandig und Dr. Wach". Wien, Berlin, Leipzig, Stutgart 1905.

Rob. v. Mohl: „Geschichte der Staatswissenschaft" i „Die Polizeiwissenschaft" 1866.

Franz Fiedler: „Lehrbuch und Lesebuch der Nationalekonomie mit Berücksichtigung der Volkswirtschaft" 1903.

Paul Laband: „Das Staatsrecht des deutschen Reiches" 1895.

v. Kirchheim: Einführung in das Verwaltungsrecht" 1885.

Otto Mayer: „Das deutsche Verwaltungsrecht" u Bindingovu „Systematisches Handbuch der deutschen Rechtswissenschaft 1895.—1896.

„Handwörterbuch der Staatswissenschaften" 1898. (Konrad, Elster Lexis, Löhning).

Conrad Bornhak: „Allgemeine Staatslehre", Berlin 1896.

Dr. Georg Jellinek u. dr. Paul Laband:
„Das öffentliche Recht der Gegenwart. Sistematischer und fortlaufender Theil (Jahrbuch)' Tübingen 1909.

Oest. Rechtslexikon: „Praktisches Handwörterbuch des oeff. und privaten Rechtes der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder", Prag 1895, (Redigirt unter Mitwirkung zahlreicher Fachkräfte von Dr. F. Duschenes. Dr. W. R. v. Belsky und Carl Baretta).

Oester. Staatswörterbuch. — Handbuch des gesammten oester. öffentl. Rechtes. Herausgegeben unter Mitwirkung zahlreicher hervorragender Fachmänner von Dr. Ernst Mischler und Dr. Josef Ulbrich 1896. (Ovdje se nalazi i članak „Kroatien" od pok dr. prof Štefanića, kratak pregled našega ustav. i uprav. prava.)

Handbuch des oester. ungar. Konsularwesens nebst einem Anhange nach amtlichen Quellen v. Freih. v. Malfatti, Wien 1904.

Digitized by Google

Digitized by Google

II. DIO

Javna (unutarnja) uprava u pojedinim granama.

I. ODSJEK.

Uprava osobnoga života.

Uvod.

Država je ljudska zajednica, kolektivna osobnost, dakle je čovjek, pojedina osoba — počelo države.

Zadaća je državne djelatnosti, uprave, da svu brigu posveti razvitku i bivstvovanju pojedine osobe, osobnoga života. Valja da s jedne strane stvara uvjete, da se osoba može tjelesno i duševno razvijati, a s druge strane, da odstrani zaprijeke, koje su na uštrb tome razvitku.

Čovjek kao slika Božja teži, da bude što savršeniji u tjelesnom i duševnom smjeru; o povoljnom razvitku i bivstvovanju pojedinca zavisi napredak zajednice, snaga zajednička, život države.

Stoga je osobni razvitak predmetom uprave u interesu drdržave i pojedinca. Tu je uzvišeni zadatak uprave.

Raznoliki su odnošaji, koji utječu na ljudski život i položaj pojedinca u državi. Oni su mjerodavni za uzajamnost pojedinca prema družtvu i obratno.

Upravna prigledba ima svoju pažnju posvetiti svim uslovima, koji su u tom pogledu mjerodavni i odlučni.

U prvom je redu važna okolnost, koliko ljudi živi na stanovitom prostoru, dakle broj pučanstva prema obsegu i kakvoći

Digitized by Google

teritorija, na kojem se nalazi, zatim mijena toga žiteljstva prema vremenu, u kojem biva. Dalje treba, da su osobni odnošaji uredjeni i da je time data podloga državnoj prigledbi i upravi prema pojedincu, odnosno da su ustanovljena prava i dužnosti pojedinca prema državi.

Važno je fizično stanje osobe, dakle zdravlje i povoljni razvoj tjelesni. Zato treba da se zapriječe vanjski nasrtaji na osobu i da se takovima predusretne.

U zdravom se tijelu može i povoljno razvijati intelektualna snaga duša. Stoga je zadaća upravne prigledbe, da duševnomu razvitku pruži nuždne preduvjete i da bude u pomoć tamo, gdje bud tjelesna bud duševna snaga malakše, bilo usljed individualne razpoložbe, bilo utjecajem nepovoljnih okolnosti.

U upravi osobnoga života glavne su prigledbene grane:

I. prigledba žiteljstva;
II. zdravstvo;
III. nadstarateljstvo i skrbničtvo;
IV. redarstvo i
V. nastava

I.

Prigledba žiteljstva.

UVOD.

Roscher u svojoj nauci o narodnom gospodarstvu veli: „Gustoća pučanstva nije samo znak uspješno upotrijebljenih proizvodnih sila, već je sama po sebi takova sila".

Broj pučanstva, kao jednostavni posljedak (rezultat) popisa u popisnom području, jest absolutan i zove se absolutna gustoća. Ona postaje relativnom, kad je prosudjujemo u odnosu prema stanovitom prostoru i okolnostima.

Absolutni broj žiteljstva svakako je važni činbenik u pogledu državne političke moći, materijalne vlasti, dakle obranbene snage, ali je relativna gustoća odlučna i mjerodavna za prosudjivanje povoljnoga i pravilnoga razvitka individua i naroda, a prema tomu je ona pouzdana podloga i vodić upravnoj prigledbi.

Na uspješni razvitak individua odlučno uplivaju geografički i klimatički odnošaji, plodnost zemljišta, obrt i industrija.

Žiteljstvo može biti brojem prerijedko pogledom na postojeće

Digitized by Google

kulturne i produktivne odnošaje, a ono može biti pogledom na te okolnosti pregusto, te individuum nenalazi uvjeta, da udovolji stvarnim i duševnim zahtjevima i potrebama; tada nastaje prenapučenost i njezini učini.

Umjestno je, ako ovdje spomenemo glasovitu theoriju Roberta Malthus-a (1766.—1834.), professora političke ekonomije zapadno indijske družbe. On je tvrdio, da žiteljstvo naginje podvostručenju barem svakih dvadeset i pet godina, porast da je ograničen prehranom t. j. živežnim sredstvima, dok porast biva u geometričkoj progressiji, mogu u to vrijeme hranbena sredstva porasti samo u aritmetičkoj pogressiji. Porastu da se protive zaprijeke što naravske što umjetne, a te su praeventivne i repressivne. Sa strane žiteljstva mogu biti mjere proti porastu moralne i nemoralne (uzdržaljivost, prostitucija, izseljivanje i kolonizacija) a učina repressivnoga, kao što su umorstva, rat, pometnuća. Zapreke mogu biti i naravske (elementarne): kuga, glad i ine nevolje (katastrofe).

Malthusova zasada rodila je čitavu literaturu i nakon raznih izpravaka, tumačenja i nadopunjenja osvojila je stalno mjesto u znanosti.

Navod o progresiji dakako samo je predočujuća prispodoba.

Nu Malthus nije razpolagao nikakvim statističkim materijalom, a računao je lih kulturnim potrebama ljudi.

Umjesto nazora, da je porast žiteljstva ograničen prehranbenim sredstvima, ukazuje se s gledišta državne uprave podesnijim načelo, da ne odlučuju prehranbena sredstva, već mogućnost dobaviti ih, a tu važe saobraćaj i medjunarodni promet, prometna sredstva i obćila. Svaki narod treba nastojati, da mu prihod i privreda nadmaše porast odnosno da porast žiteljstva zaostane za porastom dobara. [1])

Porast je žiteljstva normalna pojava, a kuga, rat i elementarne nepogode, kako nam povjest dokazuje, ne ograničuju se lih na uništenje suvišnoga porasta.

Glavna je stvar, da razmjerje medju brojem pučanstva i postojećim životnim prilikama bude povoljno; ono mora da je u prilog individualnomu razvitku, a zadatak je državne uprave, da pogoduje tome ravnovjesju. Ona to čini prigledbom žiteljstva uobće. Nauku, koja nam predočuje načela za djelatnost uprave oko prigledbe žiteljstva, zovemo naukom o žiteljstvu (populacionistika).

---

[1]) Schönberg: Volkswirtschaftslehre I. str. 772.

Digitized by Google

Zapravo možemo tu nauku dijeliti u: 1. statistiku žiteljstva, 2. upravu žiteljstva i 3. politiku žiteljstva, te prema tomu se kao glavne grane obće prigledbe žiteljstva mogu ovako označiti :

1. statistika ili popis žiteljstva ;
2. upravni (administrativni) red žiteljstva ;
3. upravna prigledba (politika) žiteljstva.

1. Statistika žiteljstva.

Riječ „statistika“ zapravo ne proizlazi od latinskoga „status“, već od talijanskoga naziva „stato“, koja se riječ u 15. stoljeću upotrebljavala u diplomatskom saobraćaju i t. zv. srijedovječnoj latinštini, a značila je stanje, vlast, stališ, zvanje itd. Odtuda nastala je riječ „statista“ i pridavnik „statistico“ za oznaku znanja, što je potrebno u državnim poslovima, napose u svrhu bilježenja javnih odnošaja u zemlji.

Početak statistike u današnjem smislu pada u 18. vijek, a do znanosti se je ona uzdigla tek u 19. stoljeću. Začetnikom statistike kao posebne znanosti ima se smatrati Fried. Achenwahl (1719.—1792.), profesor u Göttingenu. Novim pravcem udario je ipak u Belgiji Adolf Quetelet (1796.—1874.), koji veli, da statistika nema pružati opis zemlje, već joj je zadaća, da riješi znanstvena pitanja. On je zove znanošću, koja razvija niz družtvenih činjenica iz analognoga niza brojeva. Što pružaju prirodoslovnim znanostima pokus (experiment) i račun, to ima znanosti o čovjeku dati metodičko promatranje masa, brojevno sračunjivanje pojava; ono nas ima voditi do prosječne vrijednosti čovjeka (moyen home), koja se u velikom broju ukazuje kao normalna i jednolika veličina, prema kojoj se inolični pojavi ne mogu smatrati slučajno nastalima. Tako je Belgija kolijevka statistike.

Otcem pak znanosti žiteljstva slovi bogoslov Petar Süssmilch (1741.). [1])

Statistika upravna ili službena uobće obuhvaća prikazivanje činjenica, što su u stanovitom vremenu i području po skupinama izražene u brojevnoj skupnosti, a napose statistici je žiteljstva zadaćom, da pobilježi podatke, koji se tiču individua u osobnom,

---

[1]) Vidi Franz Fiedler: „Lehrbuch u. Lesebuch der Nationalokonomie 1903.

Digitized by Google

stvarnom i društvenom pogledu. Time ona postaje glavnom podlogom i ravnalom uprave osobnoga života, dok na temelju prosječnoga rezultata istovremeno po skupinama brojevno ustanovljenih činjenica i podataka prikazuje faktično stanje, a tabelarnom prispodobom pojava predočuje i uzročnu svezu.

Tako dobiveni materijal vodič je zakonarstvu i upravi, te je od neprocjenjive vrijednosti pri koncipiranju upravnih naredaba i odredaba.

Stoga zakoni odredjuju u raznim granama uprave sabiranje statističkih podataka.

Sakupljanje materijala biva po naročitim upravnim organima.

Za rukovodjenje službene statistike u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji ustrojen je kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu (kako je jur kod oblastnoga ustrojstva spomenuto) zakonom od 18. veljače 1875. „ob ustroju ureda i vijeća za zemaljsku statistiku" (sb. 1875. br. 11.) odnosno zakonom od 16. veljače 1895. (sb. 1895. br. 14.).

Za držanje očevidnosti javnoga stanja zemalja krune ugarske ustrojen je zakon. čl. XXXV.—1897. zaj. hrv. ug. drž. sab. (sbor. 1897. br. 96.) kr. ug. središnji statistički ured u Budimpešti.

U djelokrug njegov spada sabiranje, sravnjivanje i obnarodovanje statističkih podataka čitavoga područja ugarske krune i podupiranje medjunarodne statistike.

Hrvatska vlada bud sama, bud po zem. statističkom uredu, sabire statističke podatke u svrhe autonomnoga zakonodavstva i uprave, a daje ih podjedno na uporabu kr. ug. središnjem statističkom uredu. Gradjanske i crkvene oblasti, javni uredi i zavodi dužni su dati statističkomu uredu u smislu zakona izpravne podatke *Prekršaje kazne sudovi*. Hotice dano krivo očitovanje podpada kazni globe do 500 kruna.

Za područje zemalja krune ugarske obavljen je temeljem ustanova zak. čl. XLIII.—1899. (sb. 1900. br. 14.) posljednji popis pučanstva po stanju od polnoći dne 31. prosinca 1900. i 1. siječnja 1901. u razdoblju do 10. siječnja 1901. pod nadzorom upravnih oblasti (grad. poglavarstva) po obć. organima i posebnim popisnim povjerenicima. Podjedno obavljen je popis zgrada, stanova i podhvata maloga obrta. Slijedeći popis ima uslijediti koncem 1910. u razdobju od 1. do 10. siječnja 1911.

Digitized by Google

Banskom naredbom od 27. studenoga 1898. br. 5785. (sb. 1898. br. 77.) odredjeno je redovito sabiranje podataka za statistiku mijene žiteljstva (vijenčanja, poroda i pomora) sporazumno s crkvenim oblastima.

U tu svrhu propisane su posebne izkaznice, te je dužnost voditelja matica (dušobrižničtva) izpunjivati ih i mjesečno pripolati statis. uredu.

Upravne su oblasti zvane, da bdiju nad vršenjem naredbe nast. i bog. od 3. rujna 1892. br. 11427., kojom je odredjeno, da se svaki porod ili preminuće imade prijaviti nadležnomu voditelju matica. Banskom naredbom od 15. prosinca 1899. br. 6517. pr. naloženo je grad. odnosno obć. poglavarstvima mjesečno iskazivanje slučajeva silovite smrti, a banskom naredbom od 12. prosinca 1898. br. 6085. (sb. 1898. br. 84.) redovito sabiranje podataka za statistiku izselivanja i doselivanja. Središnje rukovanje povjereno je kr. zem. statis. uredu. Podatci upisuju se u posebne iskaznice, prijavnice i odjavnice. Godišnji izvidi spadaju na grad. i obćinska poglavarstva uz mjesečno izkazivanje. O radnicima imadu izvješćivati ona poduzeća, kod kojih su dotični radnici uposleni.

O sabiranju statističkoga materijala u pojedinim upravnim granama bit će govora na dotičnom mjestu.

2. Upravni (administrativni) red žiteljstva.

Uzajamnost državljanskih interesa traži, da se pravovaljano ustanove osobni odnošaji kao mjerodavni za pravni i družtveni red.

To mora da bude upravnim putem na vjerodostojni način, jer se samo tako postizava pravni red u privredi, prometu i družtvenom saobraćaju.

U osobne odnose bitno zasijecaju porod, ženitba, smrt, porijeklo, obitalište i pripadnost.

Za bilježenje čisto osobnih odnošaja: istovjetnosti imena, porijekla i bivstvovanja (existencije) služe „stališke matice“. Vodjenje takovih mora biti zakonito udešeno, da uzmogne služiti pravnim, uredovnim, obće priznatim i vjerodostojnim dokazom.

Digitized by Google

a) Striške matice. [1])

Stališke su matice (status animarum, matrikule) oblastno vodjene bilježke rodjenih (krštenih) vjenčanih i umrlih. Vodjenje ovih matica uvedeno je cesar. patentom od 20. veljače 1784. (Josefinische Gesetzsammlung, dio IV. br. 113.), te je u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji povjereno dušobrižnicima (župni uredi, parokijalna zvanja, rabinati). [2])

Matične se knjige imadu voditi u dva izvorna primjerka te koncem godine jedan primjerak pohraniti u arkivima dotičnih jurisdikcija t. j. kod župan. oblasti odnosno grad. poglavarstva u Zagrebu, Osijeku, Varaždinu i Zemunu (nar. odj. unut. od 24. rujna 1889. br. 4270. sbor. 1889. br. 63.) I u tim pohranjenim primjercima matičnih knjiga imadu se naknadni dodatci ubilježiti te prema nar. odj. za bog. i nast. od 31. prosinca 1909. br. 31.825. (sbor. 1910. br. 13.) zem. vlada nakon svakoga naknadnoga unosa, izpravka i zabilježbe u tim primjercima ubavješuje uredovnim prijepisom odnosne svoje odredbe dotičnu oblast, koja imade točno stiliziranu naknadnu zabilježbu unijeti u dotičnu matičnu paricu i odnosni prijepis u arkivu pohraniti.

Zapisnike rodjenih, preminulih i bračnih sveza nazarena i baptista vode upr. oblasti (kot. oblasti, gr. poglavarstva).

Izvjestnice i rodoslovlja imadu biti sastavljena temeljem izvornih matica (nar. odj. unut. od 31. prosinca 1882. br. 45.376.).

Za matice propisani su posebni obrazci (odpis c. i kr. namj. od 25. listopada 1857. br. 17.847. i nar. obst. c. kr. zapovj. u Zagrebu od 30. prosinca 1857. br. 12.997.).

Na kraju svake strane ima se voditelj vlastoručno podpisati, kod vjenčanja podpisuju župnik (parok, rabin), koji je čin obavio i svjedoci, kod krštenja kumovi.

Naredbom od 18. rujna 1908. br. 19.920. (sbor. 1910. br. 10) izdala je kr. zem. vlada, odj. za bog. i nast. posebnu uputu o nadležnosti kod matičnih bilježenja slučajeva poroda, vjenčanja i smrti u svrhu jednoličnoga postupka kod vodjenja matičnih knjiga zakonom priznatih konfesija u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji naročito, da se na put stane protupropisnoj nedozvoljenoj dvostrukoj imatrikulaciji slučajeva poroda, vjenčanja i smrti.

---

[1]) Vidi: Dr. Lanović: Zbirka matičnih propisa, Zagreb 1908.

[2]) Vidi: § 17. zak. od 7. veljače 1906. „ob uredjenju izrael. bogoštovnih obćina" (sb. 1906. br 9.).

Digitized by Google

Prenavedenim ces. patentom od 20. veljače 1784. prihvaćeno je za vodjenje naših matičnih knjiga načelo teritorijalne nadležnosti t. j., da svaki voditelj matica imade u svoje knjige unositi sve one slučajeve poroda, vjenčanja i smrti, što se dese u njegovom uredovnom okolišu (župi, parohiji, bogoštovnoj obćini), kod njegovih vjernika bez obzira na državljanstvo i zavičajnost. Jedina je iznimka od toga načela sadržana u §-u 75. ženidbenoga zakona za katolike od 8. listopada 1856. (drž. zak. list kom. XLVI. br. 185), prema kojoj imade austrijski državljanin (danas hrvatsko-slavonski pripadnik), koji se je u inozemstvu oženio, ako se vrati u domovinu, izhoditi, da mu ženitba bude ubilježena u knjigi vjenčanih one župe, gdje bude prebivao. Matične izvatke o porodu, vjenčanju i smrti hrv. slavon. pripadnika u inozemstvu, što na temelju medjunarodnih konvencija stižu iz inozemstva, imadu po zavičaju dotičnih osoba nadležni voditelji matica ulagati u posebne svezke, brižno ih čuvati zajedno s matičinim knjigama te o njima voditi posebni abecedni izkaz.

Porod djeteta, što ga je krstio (obrezao) drugi, a ne nadležni dušobrižnik, imade nadležni dušobrižnik unijeti u svoju maticu krštenih (rodjenih) pravilno pod tekućim brojem, jer se je slučaj sbio u njegovom uredovnom okolišu i kod njegovih vjernika. Nenadležni pak dušobrižnik, koji je krstio (obrezao) dijete, imade slučaj unijeti u svoju maticu samo bez tekućega broja, a u opazki označiti, kod kojega je nadležnoga dušobrižnika slučaj pod tekućim brojem proveden i u kojim se maticama imadu potražiti eventualni izpravci i nove promjene. Na temelju ove zabilježbe imade nenadležni dušobrižnik odmah iza obavljenoga vjerskoga akta načiniti uredovni matični izvadak, te ga u roku od 8 dana izravno ili putem upravne oblasti dostaviti nadležnomu dušobrižniku u svrhu redovite imatrikulacije. Nadležni dušobrižnik imade taj slučaj zabilježiti u svoju maticu prema kontroložkom redu, te se u rubrici „opazka“ pozvati na odnosni uredovni matični izvadak i isti pohraniti u svojoj sbirci izprava.

Propisi su o imatrikulaciji, putem delegacije po nenadležnom dušobrižniku obavljenih vjenčanja sadržani u §§ 81., 82. i 128. o gradj. zak. i u §§ 29. i 30. ženitbenoga zakona od 8. listopada 1856. te u § 77. naputka za duhovne sudove glede stvari ženitbenih. Prema tim propisima imade delegirani nenadležni dušobrižnik, koji je zaručnike vjenčao, to vjenčanje unijeti i u svoju maticu vjenčanih pravilno s tekućim brojem, a u opazci pozvati se

Digitized by Google

se na ovlast dobivenu od nadležnoga dušobrižnika i za 8 dana istoga o obavljenom vjenčanju obavjestiti.

Kod mješovitih ženitaba običavaju vjerenici brak blagosloviti dati i po dušobrižniku druge stranke, nakon što ih je već vjenčao župnik, koji je jednomu od njih nadležan. U takovim slučajevima imade samo onaj svećenik unijeti sklopljeni mješoviti brak u svoje matice pravilno s tekućim brojem, koji je prvi primio od vjerenika svečano očitovanje privoljenja u smislu § 75. o. g. z. za katolike. Kasniji vjerski akt može dušobrižnik vjerenikov, ako je sklopljeni brak već naknadno blagoslovio, unijeti u svoju maticu vjenčanih samo bez tekućega broja, a uz to ima zabilježiti gdje, kada i pred kojim su dušobrižnikom vjerenici već prije dali svečano očitovanje privoljenja.

Svaki slučaj smrti valja u smislu načela teritorijaliteta unijeti u maticu nadležnoga dnšobrižnika, jer se okolnosti, radi kojih se matice vode, mogu samo u mjestu smrti dokazati. Ako je pokojnik pokopan na drugom kojem groblju, valja to točno zabilježiti uz naznaku mjesta. U maticama umrlih onoga matičnoga ureda, koji je nadležan za mjesto, u kojem je pokojnik pokopan, valja to zabilježiti tako, da se samo u rubrici, koja je odredjena za ime pokojnikovo, zabilježi ime i prezime pokopane osobe bez izpunjivanja ostalih rubrika i samo u opazci zabilježi, kad je pokop obavljen i gdje je, odnosno u kojoj je župi (parohiji, bogoštov. obćini) pokojnik umro.

Izvadke iz matica (krstne, rodne, vjenčane i smrtne listove) u pomenutim slučajevima mogu privatnim strankama izdavati samo oni dušobrižnici, u čijim su matičnim knjigama prema navedenim načelima odnosni slučajevi poroda, vjenčanja ili smrti zabilježeni pravilno pod tekućim brojem.

Matice (katol. izrael. evangel). se imaju voditi na hrv. jeziku (nar. odj. bog. i nast. od 11. studenoga 1877. br. 5335., od 31. srpnja 1878. br. 3708. i 2. travnja 1888. br. 3353 i nar. c. kr. glavnoga zapovjedničtva od 28. studenoga 1877. br. 1269.) Grčko iztočne matice vode se ćirilicom (nar. odj. bogošt. i nastave od 11. veljače 1878. br. 2725). U svrhu vodjenja popisa zavičajnika pristoji obć. poglavarstvima pravo uvida u matice (nar. odj. bog. i nast. od 12. travnja 1887. br. 731 i 7. travnja 1887. br. 7767.)

U izvadcima iz matica imadu se datumi izpisati slovima i

Digitized by Google

bar u zaporci po novom kolendaru (nar. odj. bogošt. i nast. od 11. lipnja 1885. br. 9189. i 3. rujna 1889. br. 7109).

Voditelji matica dužni su svaki slučaj smrti priobćiti obćin. poglavarstvu (nar. pravos. od 10. travnja 1878. br. 2718).

Izvadci iz matica glede smrti vojničkih ili vojnoj dužnosti podvrženih osoba imadu se priobćivati vojn. oblastima (nar. ban. vlade od 8. ožujka 1852. br. 1878. kr. zem. vlade. od unut. od 17. travnja 1871. br. 805, od 6. prosinca 1887. br. 11.831 i 17. listopada 1887. br. 45.999).

Smrtni list vojn. umirovljenika, udova ili siročadi, kojima pripada mirovina ili podpora, ima se odmah dostaviti mjestnomu vojn. zapovjedničtvu (nar. od 12. prosinca 1886. br. 11.629).

Svaka u obćinu novo pridošla osoba, koja ima nakanu da u njoj stalno obitava, ima se prijaviti dotičnomu voditelju matica (nar. odj. unut. od 13. rujna 1883. br. 30.379), a dužnost je obć. poglavarstva svakoga uputiti, da se prijavi uz doprinešenje svojih izprava (nar. odj. unut. od 22. studenoga 1883. br. 17.675).

Glede uzajamnoga priobćivanja matičnjh izvadaka postoje posebni ugovori i utanačenja s inim državama, napose s Francuskom, Belgijom, Talijanskom, Njemačkom, Srbijom i Würtemberžkom.

Svaki porod ili preminuće ima se prijaviti voditelju matičnih knjiga, a glede smrti valja doprinijeti svjedočbu mrtvozornika.

Prijavu ima učiniti kod poroda otac, liječnik, primalja odnosno stanodavac; glede preminuća supružni drug, rodjaci, stanodavac, u zavodima (internatima) predstojnik zavoda.

Propuštaj kazni se po upr. oblasti globom do 50 f (100 K) odnosno 5 dnevnim zatvorom. I dužobrižnik, koji propusti učiniti zabilježbu u matice, podpada pod kazan (nar. odj. unut. od 3. rujna 1892. br. 11.147).

Razprave u stvari izpravaka matica prinadleže upr. oblastima i jedino kr. zem. vladi pripada nadležnost izpravljati te nadopunjivati matične knjige (osim slučaja § 164. o gr. zak.). Ona odredjuje temeljem pravomoćne odluke i upis o vjerozakonskoj pripadnosti (zak. od 17. siječnja 1906. o vjeroizpovjednim odnosima" sb. 1906. br. 8. i prov. nar. od 15. travnja 1907. br. 6889. 1907. br. 31.).

Izpravak matica ima uzslijediti u slučajevima pozakonjenja (§§ 160., 161. i 162. obć. gr. zak. — dignućem ženitbene zapreke, kasnijom ženitbom, milošću vladara).

Postupak u svrhu izpravka matica u slučaju pozakonjenja

Digitized by Google

kasnijom ženitbom (per subsequens matrimonium) spada u djelokrug upravnih oblasti.

To pozakonjenje postaje činjenicom, ako su roditelji vanbračnoga djeteta sklopili valjani brak. Razprava glede izpravka matice spada u nadležnost upravne oblasti (kot. oblasti, gradska poglav.), te se spisi imadu predložiti vladi radi odredbe izpravka (nar. bog. i nast. od 12. siječnja 1889. br. 9529, i 9. travnja 1892. br. 10.533. Smrekar: prir. III. str. 97.).

Pozakonjenje se dokazuje vjenčanim listom, ako je prema § 164. o. g. z. uz ime matere upisano ime otca. Ako nije, može upravna oblast odrediti (vlada) upis otca, ako mati označi otca, koji pred oblašću glavom pred svjedocima prizna očinstvo i zatraži upis; inače se upis može odrediti samo temeljem parnice i odluke suda.

Za pozakonjenje nuždno je, da su roditelji doista vjenčani, da je dijete u vrijeme ženitbe živo i da ne spada jur u drugu obitelj (nar. namj. od 13. prosinca 1859. br. 18.891.). Vlada odredjuje u svakom slučaju upis u matice putem ordinarijata, a sudovi imadu upis temeljem sudb. odluka saobčivati zemalj. upr. vlasti (vladi).

Može se dogoditi, da župnik zaboravi upis vjenčanja. Tada će upravna oblast saslušanjem vjerodostojnih osoba ustanoviti, da je vjenčanje zaista obavljeno i temeljem toga odrediti će zemaljska vlada upis.

Dužnosti roditelja matica u slučajevima prijelaza na drugu vjeroizpovijest sadržane su u zakonu od 17. siječnja 1906. „o vjeroizpovjednim odnosima" (sb. 1906. br. 8.) i prov. nar. od 15. travnja 1907. (sb. 1907. br. 31.). [1])

b) Pripadnost.

U prigledbu reda žiteljstva zasijeca i ustanovljenje poriekla, obitavališta i pripadnosti.

To su sve uslovi osobne naravi i traže zakonito uredjenje, jer se iz njih radjaju javnopravni odnosi. Ovamo spadaju zakonski propisi o državljanstvu, zavičajnosti i u administrativnom smjeru: putovničtvo i prijavničtvo i s tim u savezu: popis zavičajnika, stranaca, putovnice, legitimacije, domovnice i izkaznice. Ove potonje imadu vrijednost u pogledu očevidnosti i shodnosti, dok je u današnjoj upravi priznato načelo slobodnoga gibanja (Freizügigkeit).

---

[1]) O tom pobliže kod uprave družtvenog života napose u naslovu „uredjenje vjeroizpovjestnih odnosa".

Digitized by Google

Rukovanje s izkaznicama, služinskim i poslovnim knjigama obzirom na pravnu sigurnost spada u redarstvo, te su za upravni red žiteljstva u toliko važne, što takove izprave služe često odlučnim podatkom za prosudjivanje državljanske i obćinske pripadnosti.

Kako se upravna djelatnost očituje u dvojakom smjeru, naime kao jedinstvo državne vlasti, izraženo u vladi i kao sloboda u upravi, izraženo u samoupravi, tako se i u administrativnom redu žiteljstva ukazuju vlada i samouprava i po tom odnos individua prema ustroju i djelovanju vlade s jedne, a s druge strane prema organizaciji i djelovanju samouprave.

Iz tih odnošaja razvija se nadležnost i prinadležnost (Competenz u. Zuständigkeit) ter pripadnost (Angehörigkeit).

Javnopravni odnošaj osobne pripadnosti prema državi zovemo državljanstvom, a pravom državljanstva ukupnost prava i dužnosti državljana prema državi.

Ovo je pravo izljev državnoga ustava, dakle ustavno pravo, koje temeljnim državnim zakonima zajamčuje gradjansku slobodu i slobodu gibanja.

Državna djelatnost može uspješna biti samo tada, kad žiteljstvo stalno boravi na stanovitom teritoriju, u stanovitoj obćini kao upravnom području t. j. obitavalište državljana da nije samo faktično već i pravno ustanovljeno.

Svaki državljan ima da pripada kojoj obćini, da imade zavičajno pravo u jednoj obćini, a to zavičajno pravo podlogom je administrativnom redu.

To zavičajno pravo kao izljev obć. ustava temeljem državljanskoga prava imade značaj obć. ustavnoga prava; obzirom na njegov učin u javnoj upravi, ukazuje se upravnim pravom, dok stvara upravne dužnosti zavičajne obćine.

Zavičajnost ne prijeći slobodnoga gibanja; ona pruža slobodu boravka i označuje obitavalište podpore (Unterstützungwohnsitz).

Državljanstvo i zavičajnost uvjetuju se medjusobno i nadopunjuju: jedno je postulat drugoga.

Dr. Lorenz v. Stein obrazlaže pojam zavičajnoga prava u nauci ob administrativnom redu žiteljstva, te uzima izhodištem toga prava: nadležnost i pripadnost.

I zaista: odnošaj individua prema oblastnom ustroju, uobće prema vladi i njezinim organima, dakle i obćini u prenesenom

Digitized by Google

djelokrugu; očituje se u pripadnosti i nadležnosti, dok se odnošaj pojedinca prema samoupravi, koliko tu sudjeluje, ukazuje obćinarstvom, a koliko je dionikom obć. pomoći u slučaju osiromašenja, zavičajnim pravom.

Glavni je svakako i bitni momenat zavičajnoga prava uprava ubožba obskrba i tu se ukazuje upravnopravna narav zavičajnoga prava, dok je ubožka obskrba važna zadaća upravne prigledbe, a zasjeca i dobrim djelom u upravu družtvenoga života, gdje toj prigledbi naprotiv stoji družtveni pojav ubožtva.

c) Državljanstvo (prava i dužnosti državljana).

1. Stečenje i gubitak ug. državljanstva.

Državljanstvo je izlijev ustavnoga prava ali svojim učinom zasjeca u javnu upravu. Državljanstvo je u svim zemljama krune ugarske jedno te isto.

O državljanstvu govori zak. čl. L.—1879. zaj. hrv. ug. drž. sab. (sb. 1880. br. 31.) „o stečenju i gubitku ugar. državljanstva“ [1]) i prov· naredba od 9. siječnja 1881. br. 28.082 (sb. 1881. br. 2.) Bitne su ustanove:

Ugarsko se državljanstvo stiče:

1. Porijeklom, 2. pozakonjenjem, 3. udajom i 4. podomaćenjem (naturalizacijom).

Podomaćenjem stiče ug. državljanstvo onaj inozemac, koji u smislu zakona dobije izpravu podomaćenja ili od Njeg. Veličanstva povelju podomaćenja, pa položi prisegu. Izpravu o stečenjn državljanstva podomaćenjem može dobiti samo: 1. tko ima sposobnost preduzimati pravne poslove ili tko doprinese privolu svoga zastupnika; 2 tko je primljen u svezu tuzemne obćine ili mu je to u izgled stavljeno; 3. tko neprekidno u zemlji stanuje; 4. tko je neporočnoga ponašanja; 5. tko može uzdržati sebe i obitelj te 6. tko je jur pet godina unešen u listinu porezovnika.

Valjano obložena molba za podijeljenje ug. državljanstva ima se podnijeti kot. oblasti grad. poglav.) odnosno podžupanu, koji je predlaže banu na odluku. Čim je izdana povelja, ima podžupan odrediti ročište za prisegnuće. Za prisegu može se delegirati kot. predstojnik (prema nar. odj. unut. od 17. ožujka 1900. br 16.709. br. 33.) Prisegu valja položiti u roku od 1 go-

---

[1]) Prov. naredba govori o hrv. ugar. državljanstvu, što je prema ustanovam nagodb. zak· na. koji govori o državnoj zajednici, posve izpravno.

Digitized by Google

dine inače izprava gubi valjanost. Na prijedlog ministra (odnosno bana) može Njeg. Veličanstvo podijeliti državljanstvo radi zasluga. Podomaćenjem se ne stiče plemstvo.

Dok se ne dokaže tudja narodnost (tako veli zakon [1]) imaju se smatrati kao ugar. državljani: 1. koji su rodjeni u području krune ugarske ili 2. u njemu nadjeni i odhranjeni.

Ugarsko se državljanstvo gubi: 1. odpustom 2. oblastnom odlukom; 3. odsutnošću (10 god.) 4 pozakonjenjem; 5. udajom. Ob odpustu odlučuje ban analogno kao kod primanja. Dotičnik dobiva izpravu. Glede odpusta izdala je vlada normativnu naredbu od 13. siječnja 1893. br. 65.766, (odnosno preinaku naredbe od 25. veljače 1897. br. 886., po kojoj odpust ug. državljana za sticanje njem. državljanstva nije vezan na doprinešenje dokaza ob u izgled stavljenom primitku). O podomaćenju gomilice natrag doseljenih vidi zak. čl. IV.—1886 zaj. ugar.-hrv. sab. (zb. 1886. br. 16).

Kr. žup. oblasti imadu voditi popis o podjeljivanju i odpustu iz državljanstva (nar. odj. unut. od 27. rujna 1891. br. 35.371.) Na molbenice treba biljege i to za primitak na prvi arak 4 K na daljni 1 krunu; za odpust, 1 K od arka.

Na oblastne svjedočbe dolazi 2 K od prvog arka, na daljnji 1 K. Ovjerovne zaporke i zapisnici (o zaprisegnuću) prosti su od biljegovine.

2. Obranbena dužnost. [2] O tom slove zaj. ug.-hrv. zakoni i to: zak. čl. VI.—1889. zaj. sab. „ob obranbenoj sili“ (sb. 1889. br. 5.) zak. čl. XXXVI 1891. o preinaci (o vojnom kontingentu, sb. 1092. br. 10.) zak. čl. XVIII.—1888. „o iznimnom pridržanju odnosno pozivu pričuvnika i doknadnih pričuvnika u vrijeme mira na djelatno službovanje“ (sb. 1882 br. 14.) zak. čl. XXII.—1989. „ob uredjenju poziva na vojn. službu u svezi obranbene sile. stojećih članova sabora“ (sb. 1889. br. 21.) zak. čl. XXVI.—1889. „glede vršenja vojn. službe po slušačima prava“ (sb. 1889. br. 71.) zak. čl. XXVII.—1889. glede profes. kandidata. Zak. čl. V.—1890. „o domobranstvu“ (sb. 1890. br. 32.) Zak. čl. XX.—1886 „o pučkom ustanku“ (sbor. 1880. br. 40.) i zak. čl. XXXVII. 1893 „o prijavnoj obvezanosti njekojih gromada pučk. ustanka“ (sb. 1894. br. 24.)

---

[1]) Ovdje se razabire, da su pojmovi narodnost i državljanstvo identificirani, pak se time državljanstvu daje donekle značaj narodnosti.

[2]) Vidi: „Obranbeni zakoni i provedbeni naputak“. Dozvolom kr. ug. ministarstva za zemalj. obranu izdao Theodor Toth Budimpešta. Knjiž. i tiskar dion. družtvo Pallas 1908.

Digitized by Google

Glede kaznenih ustanova vrijede autonomni zakoni našega sabora i to: zakon od 11. pros. 1890. (sbor. 1890, br. 2), kojim se odredjuju kaznene ustanove sbog zavedenja na nepokoravanje vojn. zapovijedi i zak. od 2. pros. 1889. (sb. 1889. br. 71.), kojim se odredjuju kazne ustanove sbog prestupka proti obranbenom zakonu.

Osobna je dužnost državljana braniti državu-domovinu od nasrtaja, koji ugrožavaju njezin obstanak i razvitak; ta je dužnost izražena u obranbenoj (vojnoj) obvezanosti, koja je sveobća i tereti svakoga državljana bez obzira na rod, stališ, zvanje ili vjeru, u koliko nije zaprekom duševna ili tjelesna nesposobnost. Ta je dužnost skroz osobna i ne dozvoljava zastupanja ili zamjene, — dapače ograničuje donekle osobno kretanje u toliko, što osobe, koje nisu dostigle vojnoobvezno doba, trebaju za izseljenje (samo s roditeljima) posebnu dozvolu ministra za zemalj. obranu (u ratno se doba ona ne daje).

Onima, koji su u svezi vojske, može dati dozvolu zajednički državni ministar rata.

Izseljenje bez dozvole kažnjivo je, te se kao izbjegnuće prema okolnostima smatra desertacijom. I u pogledu ženitbe postoje ograničenja (vidi o tom niže).

Oružanu silu sačinjavaju zajednička vojska, bojno pomorstvo, domobranstvo (svako sa pričuvom svojom) i pučki ustanak.

Dužnost stupiti u vojsku, odnosno vojna obvezanost, počinje 1. siječnja one koledarske godine, u kojoj obvezanik (državljan) navršuje 21. godinu života i traje tri godine (u slučaju izbjegnuća eventualno do 36. godine života).

Službovna dužnost traje: I. kod zajedničke vojske: a) 3 godine u redaškom stališu i 7 godina u pričuvi; b) 10 godina u doknadnoj pričuvi za neposredne tamo unovačene. II. kod vojnoga pomorstva 4 godine u redaškom stališu, 5 godina u pričuvi i tri godine u morskoj obrani. III. kod domobranstva: a) dvije godine za one, koji nakon službe u vojsci budu ovamo premješteni; b) 12 godina za one, koji su neposredno ovamo unovačeni.

Pučko ustaška obvezanost (zak. čl. XX.—1886.) traje od 19. do navršene 42. godine.

Pričuva kao i pučki ustanak mogu se samo na zapovijed Njeg. Veličanstva pozvati u svrhu popunjenja vojske.

Doknadni pričuvnici vojske imadu se za vrijeme mira osam

Digitized by Google

nedjelja vojnički izobraziti, a zatim samo tri puta pozvati na razdobne vojne vježbe. Ako osobite okolnosti iziskuju, mogu se na djelatno službovanje pritegnuti pričuvnici I. godišta i tri najmladja godišta doknadne pričuve. [1])

Pridjelba novaka u vojsku i domobranstvo biva po redu dobnih razreda i po žrijebnom broju i to temeljem stavnih listina, sastavljenih po kr. kot. oblastima (grad. poglav.).

Svi mladići rodjeni u razdoblju od 1. siječnja do konca iste godine sačinjavaju jedan dobni razred. Stavni se obvezanici dijele u 3 dobna razreda, koja dolaze svake godine na stavnju tako, da jedan razred dolazi tri puta.

Predradnje za stavnju sačinjavaju sabiranje podataka u svrhu sastavka stavnih listina. U tu svrhu: 1. voditelji matica imadu popisati vojne obvezanike (i preminule); 2. obć. načelnici pozivaju oglasom obvezanike, da se prijave; 3. svaki se stavni obvezanik, koji se nalazi u dobnom razredu, što dolazi na stavnju, ima već u mjesecu studenom prediduće godine pod prijetnjom globe radi popisa prijaviti obć. poglavarstvu (zavičajnom i nadležnom si, odnosno prema boravištu — u inozemstvu svome poslaničtvu odnosno konzulatu); 4. obć. načelnici sastavljaju popis vojnih obvezanika uz posebne listine zavičajnika (domaćih) stranih i posve nepoznatih i odgovorni su za vjerodostojnost podataka; 5. obć. načelnici predlažu (do 10. prosinca) popise kot. oblasti, koja ih nakon izpitanja vraća na proglašenje.

Prije sastavka stavnih listina, dakle temeljem popisa, obavlja se žrijebanje, kojemu je svrha ustanoviti red, po kojemu će obvezanici biti predvedeni pred stavno povjerenstvo te kojim će unutar dobnoga razreda biti pridijeljeni kao novaci ili doknadni pričuvnici odnosno u vojsku ili domobranstvo. Od žrijebanja izuzeti su vojni pitomci i služeći jur vojnici.

Glavna se stavnja imade redovito obaviti svake godine (od 1. ožujka do konca travnja) u pojedinim stavnim kotarima po mješovitom ambulantnom stavnom povjerenstvu. (Gradjanski je predsjednik prvi činovnik jurisdikcije (županije), dakle podžupan

---

[1]) Odredbe za spremu (mobilizaciju) izdaje Njeg Veličanstvo kralj. Glede podupiranja obitelji traj. dopustnika za slučaj spreme vidi zak. čl. XI.—1882. zaj. sab. (sb. 1882. br. 29.) i zak. čl. XVIII.—1888. zaj. ug. hrv. sab. u predmetu iznimnoga pridržanja odnosno poziva pričuvnika i doknadnih pričuvnika u vrijeme mira na djelatno službovanje (sb. 1888. br. 14.).

Digitized by Google

(gr. načelnik) [1]) ili zamjenik mu, a vojnički je, stop. častnik.) Može se zamoliti stavnja izvan stav. kotara; odnosna se molba imade predložiti nadležnoj kot. oblasti jur mjeseca studenoga prediduće godine. Od glavne stavnje (nezakonito) izostali pritegnut će se na naknadnu stavnju (drži se prema potrebi kod žup. oblasti). Neopravdani izostanak kazni se.

Troškove pridolazka nose obvezanici, oskudnima ima obćina pomoći.

Stavno povjerenstvo odlučuje (mjerodavna je izjava vojničkog predsjednika temeljem izjave vojn. liječnika), da se predvedeni i pregledani obvezanik imade: 1. unovačiti kao sposoban; 2. unovačiti kao manje sposoban; 3. povratiti; 4. označiti kao za oružje nesposoban — ili posve brisati. Manje sposobni unovačuju se tek u 3. godini i pridjeljuju se kao prekobrojni (kad je kontingenat pokriven) u doknadnu pričuvu ili domobranstvo.

Upravna oblast (gradj. predsjednik) može svakoga obvezanika, koji nije pronadjen sposobnim, poslati na nadpregledbu.

Stavno povjerenstvo odlučuje takodjer glede dopitanja pogodnosti (vidi niže) te kod prosudjivanja privredne sposobnosti otca ili braće sudjeluju gradjan. liječnici, a u slučaju razlikosti mnijenja odlučuje nadpregledbeno povjerenstvo.

Proti odluci „unovačiti", nema obvezanik priziva. Uvjeti za stupiti u vojsku jesu: 1. austrijsko odnosno ugarsko (ug. hrvatsko) državljanstvo; 2. duševna i tjelesna prikladnost (barem 155 cm. visine — kod pisara i zanatlija nije bezuvjetno potrebna). Za dobrovoljni ustup u stoj. vojsku treba barem navršena 17 godina uz privolu otca ili zak. zastupnika (tutora). Za ustup u domobranstvo treba postignuto stavno obvezano doba.

Neopravdani izostatak od stavnje ili nadpregledbe kazni se globom do 400 kruna.

Tko izostane, da izbjegne, pa ako naknadno dobrovoljno dodje, dužan je povrh službovne obvezanosti još služiti jednu godinu, ako nije dobrovoljno došao, tada dvije godine. Ako je nesposoban ili manje sposoban, kazni se, ako je dobrovoljno došao, globom od 30—300 kr. ili zatvorom od 3 dana do mjesec dana; ako se nije dobrovoljno stavio, dvostruko. Tko je za stavnje odsutan iz monarkije, da izbjegne, kazni se zatvorom od 1 godine i globom do 2000 kruna i mora se staviti izvan dobnoga razreda i

---

[1]) U gradovima I. vrste, naime Zagreb, Osijek, Varaždin i Zemun.

Digitized by Google

žrijebnoga broja i dulje služiti dvije godine. Kažnjivo je lukavo spletkarenje napereno proti udovoljenju vojne dužnosti zatvorom od 1—6 mjeseci i globom do 2000 kruna. Tko se osakati sam, da izbjegne podpada kazni zatvora od 6 mjeseci do 3 godine i globi od 4000 K. (zakon od 2. prosinca 1889. (sb. 1889. br. 71.), kojim su odredjene kaznene ustanove radi prestupka proti obranb. zakonu i zak. od 11. pros. 1890. (sb. 1890. br. 2.) glede kazna sbog zavedenja na nepokoravanje vojn. zapovjedi). Kazneni postupak prinadleži upr. oblasti (radi propusta prijave i boravišta), samo u slučajevima spletkarenja, izbjegnuća i osakaćenja postupa sud.

Glede ženitbenih dozvola vojnim obvezanicima vidi naslov „ženitba".

Pridjelba novaka u vojsku i domobranstvo ima se obaviti po redu dobnih razreda i žrijebnih brojeva.

Zajednička se vojska i bojno pomorstvo popunjuju: a) stavnjom (glavnom i naknadnom); b) stavnjom izvan dobnoga razreda i žrijebnoga broja; c) uvrštenjem pitomaca vojnih obrazovališta; d) ustupom dobrovoljaca.

Domobranstvo se popunjuje: a) stavnjom glavnom odnosno naknadnom; b) stavnjom izvan dobnoga razreda i žrijebnoga broja; c) premješčivanjem pričuvnika i doknadnih pričuvnika nakon udovoljenja službenoj dužnosti u zajedn. vojsci; d) ustupom dobrovoljaca; e) iznimnim premještenjem častnika i kadeta zajedničke vojske; f) premještajem jednogodišnjih dobrovoljaca; g) uvrštenjem svršenih pitomaca Ludovicejske akademije (zak. čl. XXXIV.—1883. zaj. sab).

U doknadnu se pričuvu pridjeljuju: 1. pitomci i kandidati duhovnogaststališa; 2. učitelji i učiteljski kandidati; 3. posjednici nasljedjenih poljskih gospodarstva; 4 unovačeni, koji su radi obiteljskih okolnosti oprošteni od djelatne službe; 5. manje sposobni i 6. prekobrojni.

Novaci se redovito pozivaju 1. listopada na djelatnu službu,[1]) a svake se godine radi očevidnosti pričuvnika drže i to za momčad kontrolne smotre, a za častnike glavni raport (Hauptraport).

Pogodnosti u pogledu vršenja obranbene dužnosti tiču se: 1. jednogodišnjih dobrovoljaca; [2]) 2. kandidata duhovnoga

---

[1]) U slučaju spreme može Njeg Veličanstvo odrediti uvrštenje i prije.

[2]) O pogodnostih slušačima hrv. sveučilišta glede jednog. dobrov. službe postoji naredba bog. i nast. od 13. listopada 1889. br. 6426. naročito glede imatrikulacije, stipendija i izpita.

Digitized by Google

stališa; 3. učitelja; 4. posjednika nasljedjenih gospodarstva; 5. obiteljskih obzira.

Ad 1.) Pogodnost jednogodišnje dobrovoljne djelatne službe u vojsci i domobranstvu uživaju oni državljani, koji su najkasnije do 1. ožujka stavne godine svršili uspjehom gimnaziju, realku ili ovima ravni učevni zavod (takove zavode označuje ministarstvo nar. putem) ili se barem nalaze u zadnjem tečaju te do 1. listopada svršavaju, — odnosno u 21. godini polože propisani izpit pred mješovitim povjerenstvom. Dobrovoljci si mogu četu izabrati i radi nastavka nauka odgoditi nastup službe do 1. listopada svoje 24. godine. Načelno služe na vlastiti trošak, nu oskudniji i valjanoga ponašanja i na erar. trošak (nu kod konjaničtva n e). Koncem godine moraju položiti izpit, da mogu postati kadeti i častnici u pričuvi. Ako ne udovolje, moraju drugu godinu služiti. Za dobrovoljca u pomorstvu (samo na državni trošak) imadu naslov pomor. kapetani, pričuvnici trgov. mornarnice, pomorci sa svršenom naut. školom (i inozemnom), koji su bili ukrcani bar godinu dana, slušatelji medicine, tehn. škola i svršeni slušatelji viših tehn. graditelj. ili obrtnih škola.

Medicinari imadu obaviti pol godine djelatnu službu, a nakon dobivene doktor. diplome služe kao vojn. liječnički asistenti. (Služba u vojn. stališu može se nastupiti samo 1. travnja i to najkasnije gdje aspirant navršuje 25. godinu, a liječnički aspirant 1. travnja ili 1. listopada, najkasnije one godine, kad navršuje 28. godinu.)

Farmacenti uživaju pogodnost nastupiti službe nakon dobivene diplome magistra. Isto tako veterinari.

Ad 2.) Kandidati bogoslovja uvrštuju se u doknadnu pričuvu i ostaju (a da ne vrše službe) pod uvjetom, da za 4 godine postignu duhovnu službu.

Ad 3.) Učitelji isto tako i dobivaju dopust do svršenih nauka.

Ad 4) Koji su putem nasljedstva dobili poljsko gospodarstvo, na istom sami gospodare, a prihod je dovoljan za samostalno uzdržavanje obitelji od 5 osoba te neprekoračuje 4-struki iznos toga, dolaze u doknadnu pričuvu. Tu okolnost valja dokazati gruntov. katastralnim izvadcima, odnosno svjedočbom razpravljajućeg suda.

Zatim valja doprinijeti svjedočbu obć. načelnika podpisanu po dvojici občinara, čiji su sinovi na stavnju ili službu pozvani i ne traže pogodnosti u vršenju djelatne službe.

Ad 5.) Obzirom na obiteljske odnošaje imadu se u vrijeme mira

Digitized by Google

oprostiti od djelatne redovite službe: 1. jedini sin za privredu nesposobna otca ili udove matere; ako tih ne ima: jedini zet u onom slučaju, ako naslov prava nije postojao u vrijeme ženitbe; 2. po smrti očevoj jedini unuk za privredu nesposobua djeda ili udove babe, ako ovi ne imadu sina; 3. jedini brat ili polubrat sasvim osirotele braće i sestara i jedini brat ili polubrat braće i sestara, koja su bez otca — nu svi napomenuti samo onda, ako dužnost uzdržavanja izpunjuju.

Nezakonitu sinu podjeljuje se takodjer ta pogodnost, ako od njega odvisi uzdržavanje rodjene mu matere i on tu dužnost izpunjava.

Kao što s jedinim sinom, unukom, bratom, odnosno zetom postupat će se pod istim uvjetima i s onim, komu jedini brat, odnosno ostala braća, svaci ili šurjaci; a) stoje u redarskoj ili djelatnoj domobranskoj službov. obvezanosti ili su iznimice pozvani na djelatnu službu, (ako nisu bjegunci); b) ako su mladji od 18 godina; c) radi neizlječivih mana za privredu nesposobni.

Molbenice za oprost (reklamacije) od redovite djelatne službe iz obitelj. obzira imadu podporu trebajući rodjaci za vrijeme, dok traje stavna obvezanost reklamovanih, svake godine mjeseca siječnja i veljače podnijeti kotar. činovniku, najkasnije pako u vrijeme stavnje stavnomu povjerenstvu.

Za obloženje molbenice upravljene na stavno povjerenstvo (odnosno kot. oblast ako je naslov kasnije nastao ili upr. oblast kod nakn. stavnje nije bila zastupana) potrebno je: a) izvjestnica obiteljska; b) svjedočba izdana po obć. načelniku podpisana po dvojici obćinara (mogu biti i samostalne udove), čiji su sinovi pozvani na stavnju ili službu i ne traže pogodnosti. — Tu treba: nabrojiti obiteljske članove, prihod posjeda uz potvrdu o tom, navod vrela uzdržavanja, izkaz poreza i očitovanje, da li uzdržavanje obitelji zavisi od reklamovanoga i da li tu dužnost izpunjuje. Proti odluci stav. povjerenstva odnosno kot. oblasti ima utok na ministarstvo za zemaljsku obranu.

U slučaju osobita uvaženja vrijednih okolnosti može se nakon vojničke naobrazbe dati dopust za trajanja mira, a u službovnoj obvezanosti stojeći vojnik, ako dospije u okolnosti naslovom na oslobodjenje od djelatne službe, ima se premjestiti u doknadnu pričuvu. Obć. poglavarstva vode očevidnike doknadnih pričuvnika i dopustnika vojske i domobranstva (i pučko ustaških

Digitized by Google

obvezanika), što se nastavno vode temeljem prijava i promjenbenih izkaza.

Broj novaka, što se dozvolom zakonodavnoga tijela na godinu imade unovačiti, čini kontigent (temeljem pučkoga propisa).

Agende za provedbu obranbenoga zakona prinadleže kr. ug. ministru (ug. hrv.) za zem. obranu, s kojim upravne oblasti neposredno obće. Za nadpregledbe imade mješovito povjerenstvo (kod zem. vlade).

Sa vojn. stališem skopčane su i posebne dužnosti, napose: [1])

Svaki vojnik polaže posebnu prisegu i vezan je na bezuvjetnu pokornost prema predpostavljenima (subordinaciju). Samo u slučaju, da naloženi čin vrijedja ugled i obstanak države ili je na očevidni uštrb službe, može dotičnik uzkratiti posluh, ali mora o tom prijavu odmah učiniti neposredno predpostavljenomu. Aktivni vojnik ne može biti članom političkih družtava, a za pristup inim družtvima treba dozvolu zbor. zapovjednika.

Trajni dopustnici i pričuvnici moraju prijaviti svaku promjenu boravišta pod inakom kaznom.

U kaznenim (kriminalnim) stvarima postoje za aktivne vojnike vojnički sud i vojn. kazneni zakon. U gradjanskim stvarima nadležni su gradjan. sudovi, a u redarstvenim (policajni) upravne (redarstvene) oblasti. Posebni su propisi glede obskrbe [2])

C. Z a v i č a j n o   p r a v o. Poslovi zavičajnoga prava posve su autonomne naravi te spadaju u djelokrug našega autonomnoga zakonodavstva i uprave (izvišbe).

Z a v i č a j n o   p r a v o [3]) uredjeno je zakonom od 30. travnja 1880. (sbor. 1880. br. 49). „o uredjenju zavičajnih odnošaja u kralj. Hrv. i Slavoniji“.

Bitne su mu ustanove.

Samo „u g. h r v. d r ž a v l j a n i“ mogu imati u kralj. Hrv. i Slavoniji u kojoj obćini zavičajno pravo. Svaki državljan mora

---

([1] Neovlašteno nošenje vojn. uniforme čini prekršaj (§ 3 3. k. z, nar. odj. unut od 18. lipnja 1990. br. 5 .133.).

[2]) U pogledu obskrbe čast. udova i momčadskih udova vidi:
Zak. čl. XX. - 1887. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1887. br. 14);
„ „ X.—1891. „ „ „ „ (sb. 1891. br. 41.),
„ „ IV.—1896. „ „ „ „ (sb. 1896 br. 26) i
„ „ XVI.—1896 „ „ „ „ (sb. 1896 br. 54.)

[3]) Vidi „Practicus“ Zavičajno pravo (Mutavdjić) 1894. Smrekar: prir III. str. 163. Žigrović: upr. zak. str. 383.

Digitized by Google

imati u kojoj obćini zavičajno pravo, a takovo mu pripadati može samo u jednoj obćini. Zavičajno se pravo stiče: 1. rodom; 2. udajom; 3. izričnim primanjem ili naseljenjem; 4. stalnim namještenjem u javnu službu. O molbama za primanje u zavičajnu svezu odlučuje obćinsko (gradsko) zastupstvo, pa ako molitelj dokaže, da je kadar uzdržavati sebe i obitelj i ako je poštena (neporočna) života, ne smije se odbiti.

Pristojba za primanje, koja ide na korist obćinske blagajne, ne smije biti veća od 12 K u seoskim obćinama, u gradovima od 24 krune. Tu pristojbu može zastupstvo i oprostiti.

Zakonita djeca slijede zavičajnost otca, nezakonitoj pripada zavičajnost u obćini, u kojoj imade to pravo mati u vrijeme poroda. Ženske stiču to pravo udajom.

Svaki državljan vlastan je naseliti se u drugoj obćini, nu mora svoju nakanu prijaviti kod dotičnoga obć. poglavarstva, a zastupstvo može naseljenje uzkratiti samo, ako se prijavitelju dokaže, da stoji pod kaznenom iztragom ili kaznom ili da ne može uzdržavati sebe i obitelj, a da ne dodje obćini na teret. Ako se tko iz svoje obćine preseli u drugu, ne izstupa time iz sveze svoje zavičajne obćine. Nu ako dotičnik četiri godine neprekidno obitava u novoj obćini te tu nosi obć. terete, a ta obćina za toga vremena ne prigovara, smatra se, da je iz sveze prijašnje obćine svoje izstupio i stekao zavičajno pravo u onoj obćini, u koju se je njezinim znanjem [1] (to znači, da je učinjena propisna prijava glede nakane naseljenja — stanbena ili obrtna prijava nije dostatna) preselio, osim da je dotičnik tečajem toga vremena neprekidno nosio terete prijašnje svoje obćine.

Stalno namješteni činovnici zemaljski, obćinski i javnih zaklada, duhovnici i javni učitelji stiču nastupom službe zavičajno pravo u onoj obćini, gdje im je stalno uredovno sjedište naznačeno.

Zavičajno pravo vojničkih osoba prigodom pristupa i izstupa iz vojničtva ima se prosuditi po navedenom zakonu.

Gubitkom državljanstva gubi se i zavičajno pravo, a nitko se ne može valjano odreći zavičajnoga prava, dok ga nije drugdje stekao.

Osobe, kojih se zavičajno pravo predbježno ne može izkazati,

---

[1]) Treba da je obć. zastupstvo prijavu na znanje uzelo (vlad. riješ. od 15. ožuj. 1886. br. 53536., od 16. listopada 1886. br. 30781., 20. rujna 1886 br 32013. vidi: Žigrović upr. zak. br. 388.)

Digitized by Google

pridjeljuju se jednoj obćini, dok se iztraži to pravo ili dok ga postignu.

Takove osobe bez zavičaja pridjeljuju se slijedećim redom:

1. onoj obćini, u kojoj su unovačene bile u stalnu vojsku ili u domobranstvo;

2. onoj obćini, u kojoj su prije pitanja nastavšega o njihovom zavičajnom pravu, najduže vremena, ali ipak jednu godinu dobrovoljno neprekidno prebivale; ako je to prebivanje bivalo redomice u više obćina, zadnjoj;

3. onoj obćini, gdje su rodjene, ili ako su nahodnici, gdje su nadjene, a osobe, uzgojene ili nalazeće se u javnom rodilištu ili nahodištu, ako im se za rodno ili nahodno mjesto ne zna, obćini, gdje se taj zavod nalazi;

4. onoj obćini, u kojoj se nadju u vrijeme zamenutnoga pitanja o njihovom zavičajnom pravu.

Zakonita supruga muža bez zavičaja pridijeljuje se onoj obćini, kojoj je pridijeljen njezin suprug, ako snjim u zajednici živi. Nasuprot supruga muža bezzavičajnika, ako ne živi s njim u zajednici, ima se pridijeliti prema prenavedenim ustanovama, ako još nije stekla drugdje zavičajnost. Nesamosvojna se djeca pridijeljuju obćini, kojoj bude pridijeljen njihov otac, a ona, kojim je otac umro, onoj gdje je pridijeljena mati, ako šnjimi u zajednici živu, inače prema navedenim obćim ustanovama.

Obćina je dužna skrbiti za svoje siromake zavičajnike, koliko ne sižu sredstva postojećih ubožkih i dobrotvornih zaklada i koliko nisu treće osobe na to po gradjanskom pravu ili inim zakonima na to obvezane. Takove osobe valja na to pridržati zakonitim putem, a medjutim ima obćina preuzeti obskrbu uz priuzdržaj prava naknade toga troška. Pod obskrbom razumijeva se potrebna prehrana, u slučaju bolesti obskrba, kod djece i uzgoj.

Način obskrbe odredjuje obćina, nu siromasi mogu zahtjevati samo u toliko pomoć, u koliko nisu kadri obskrbiti se vlastitim silama. Stoga se za rad sposobni siromasi mogu pridržati na obavljanje prikladnoga posla.

Obskrbne troškove za siromake bez zavičaja do pridijeljenja namiruje zemalj. erar. Za nahodnike uobće skrbi zemlja (nar. obstojal. nam. vijeća od 3. listopada 1859. zem. vl. l. 1859., razd. II. br. 17.)

I erar i zemlja imaju pravo regresa proti zavičajnoj obćini (ako se ta ustanovi), odnosno inima na to obvezanima.

Digitized by Google

Obćina u prijekoj nuždi ne smije uzkratiti podpore ni stranim siromasima, te ima njegovati i bolestne takove siromake, nu o tom obavjestiti zavičajnu obćinu odnosno nastojati, da pronadje takovu, a jamči za štetu prouzročenu zakašnjenjem.

D o m o v n i c a [1]) je izprava, kojom se nekoj osobi priznaje zavičajno pravo u obćini. Izdaje se bezplatno uredovno (s uredskim pečatom), a ima je i dotčnik podpisati; ako nije pismen, valja to označiti.

Domovnica je ništetna, ako obćina naknadno dokazati može, da je posednik iste u vrijeme, kad mu je izdana, imao zavičajno pravo u drugoj kojoj obćini.

Razprave i odluke u zavičajnim poslovima spadaju u nadležnost upr. oblasti, osim pitanja gradjansko pravnih.

O naknadi obskrb. troškova, koje obćini inim, a ne gradjan. zakonom obvezana osoba ili obćina imade namiriti odlučuju uprav. oblasti, pače i u slučaju, kada su na to obvezane osobe ili obćine po gradj. zakonu, ima upr. oblast predbježno ustanoviti odštetu svotu za obskrbu, te se ob iznosu te svote ne može više razpravljati u sudbenom postupku.

Upravna oblast može odlukom riješavati pitanja o zavičajnom pravu na zahtjev ili ureda radi, ali samo onda, ako se tim obćina njezinoga područja (kotara) priznaje zavičajnom.

Drži li pako onaj, o čijem se zavičajnom pravu radi, da imade drugdje zavičajno pravo, ima se obratiti na onu oblast. Ako se obje oblasti slažu, imadu stvar riješiti sporazumno, ako nema sporazuma valja stvar predložiti vladi, koja će je riješiti, ako pako jedna od oblasti dotičnih spada u drugo upravno područje zemaljsko, staviti se u sporazumljenje sa dotičnim višim oblastima. Protiv odlukah nižih oblasti ima mjesta pritužbi u roku od 30 dana na zemalj. vladu.

Osobe nepoznata zavičaja ne smije obćina pod jamstvom za štetu odpravljati u drugu obćinu, već ih ima trpiti, dok se zavičajno pravo ne ustanovi. Kad je to pitanje riješeno, pak se ipak dotična obćina bez razloga krati preuzeti obskrbu, imade naknaditi sav nastali trošak. O d u ž n o s t i i k o l i k o č i n a k n a d e o d l u č u j u u p r a v n e o b l a s t i. U svakoj se obćini ima voditi točan imenik zavičajnika. Takov ima obć. poglavarstvo koncem svake godine pregledati i prema potrebi izpraviti.

[1]) Domovnica se zavičajniku nesmije uzkratiti, a u slučaju pravomoćno ustanovljenoga zavičajnoga prava, može predpostavljena oblast na zahtjev stranke obćini naložiti izdanje domovnice.

Digitized by Google

3. Upravna prigledba žiteljstva (politika žiteljstva).

Upravnoj je prigledbi žiteljstva predmetom gibanje i mijena žiteljstva. Državna uprava imade nastojati, da odstrani zaprijeke slobodnomu gibanju. Dok joj je zadaća u administrativnom redu quantitativna, ukazuje se ovdje više qualitativnom. Pošto se porastom i gibanjem (mijenom) žiteljstva mijenja gustoća i razmjerje broja pučanstva prema privrednim i prehranbenim okolnostima, to nastaje važna i odlučna zadaća po javnu upravu u nastojanju, da se u navedenom smjeru uzdrži odnosno uzpostavi povoljno stanje.

Velika gustoća, kako je jur spomenuto, nije jošte prenapučenost, jer takova nastaje tek nerazmjerjem broja ljudi prema sredstvima i privredi; a tu nije odlučno, da li dostaju naravski proizvodi dotičnoga kraja, jer se takovi mogu i dobavljati iz inih zemalja, ako to uzmognu privredna snaga žiteljstva i tomu odgovarajuće prilike obrta i industrije. Mnogo stoji do marljivosti i sposobnosti žiteljstva; siromaštvo može biti i posljedicom nemarnosti neobuzdanosti i pokvarenosti (korupcija, alkohol).

Naravska je posljedica uistinu nastale prenapučenosti nagon na izselivanje, a kod slabe napučenosti „useljivanje".

Uprava ograničena je u svojoj zadaći na pružanje preduvjeta, što omogućuju povoljni tečaj toga gibanja.

Kod rijedkoga žiteljstva valja odstraniti zaprijeke porastu, pogodovati uselivanju, promicati trgovinu, obrt i zaradu.

Žiteljstvu se mora dati prilika, da upotrijebi svoju radnu snagu. Tu može uprava utjecati posredno i neposredno. Država može industrijalnim poduzećima dati materijalnu pripomoć (subvenciju), a može sama uzeti u ruke takovo poduzeće, gdje treba radnih sila; ona može pružati raznih pogodnosti kao: oprost ili popust poreza i inih daća.

Sve se to ukazuje za državu investicijom, jer snaga žiteljstva rodi snagom države.

Izseljivanja se ne da neposredno braniti i zapriječiti, već samo donekle otegotiti i ograničiti stegama u pogledu obranbene i porezne dužnosti.

Težnja za izselivanjem posljedicom je prenapučenosti, a dužnost je uprave, da štiti osobu i imovinu izseljenika, te da mu pruža svaku moguću podporu. To čini nadziranjem poduzeća i agentura, što se bave tim poslovima, te uredjenjem vrstne konsularne službe.

Digitized by Google

Prisilno izseljivanje ne bi bilo u skladu s načelima moderne uprave u pravnoj državi.

Nu izselivanjem može biti i nuždno zlo, te je uprave zvana, da tomu zlu po mogućnosti oslabi zle i pogibeljne strane i učine.

Sredstvom je kolonizacija.

To je sredstvo podesno, jer izseljenici ostaju u svezi s maticom — domovinom, te stoga Schönberg (Volkswirtschaftslehre) 1891. III. svez. str. 1036) označuje troškove u tu svrhu uložene državnom investicijom [1])

Osobito se ukazuje uputnim preselivanje pučanstva u okviru jedne države, zemlje, iz prenapućenih i manje plodnih krajeva u manje napučene i plodnije. Pitanjem unutrašnje kolonizacije bavile su se do nedavna sjedinjene države Njemačka, Dansku, Norvežka i Englezka, a u posljednje doba Francuzka i Španjolska.

Tomu u prilog sadržaje shodne ustanove naš zakon od 19. travnja 1907. (sb. 1907. br. 32) „o preselivanju i naselivanju u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji".

Prema tomu zakonu ima vlada nastojati posredstvom na javno polaganje računa obvezanih zavoda, oko naselivanja u obće, a naročito preselivanja pučanstva iz prenapučenih i neplodnih krajeva u manje napučene i plodnije.

U tu svrhu izlučena je iz zemalj. zaklade realne vjeresije svota od 500.000 kruna te ustrojena zemaljska „zaklada za promicanje naselivanja i preselivanja". Zaklada se ima dotirati iz zemalj. proračuna. Prihod temeljne nepotrošive glavnice i prinosi zemaljski imadu služiti kao zemalj. pripomoći naseljenicima i kano (bezkamatni ili kamatni) zajmovi ili podpore za investicije gospodarstvene.

Da se pospješi naselivanje i preselivanje, može vlada za to imenovati posebne povjerenike, a zadrugar može u svrhu preselenja izstupiti iz zadruge bez privole zadrugara uz odpremninu [2])

Naredbom odj. unut. od 28. veljače 1909. br. 8391 (sb. 1909. br. 32) uveden je strogi nadzor nad odpremanjem osoba, što putuju u prekomorske krajeve na zaradu. Za odpremanje tih osoba potrebna je dozvola bana. Bez takove dozvole nije dozvoljeno baviti se davanjem obavjesti glede

---

[1]) Vidi Inama Sternegg: Verwaltungslehre im Umrissen 1870. str. 37.

[2]) Vidi naslov „zadruge".

Digitized by Google

izseljeničkih odpremnih prilika i uvjeta i voznih karta. Dozvola se može podijeliti samo za stanovita lučka ukrcavanja, ako molitelj dokaže. da razpolaže ladjama za odpremanje izseljenika; a i inozemnim poduzećima, ako za područje kraljevine Hrvatske i Slavonije namjeste svoje zastupnike, te se u pogledu poslovanja temeljem dozvolbene izprave podvrgnu zakonskim propisima tih kraljevina, a ne bave se naselivanjem ili kolonizacijom u inozemstvu. Poslovnica mora biti u Zagrebu. Poduzetnik se mora obvezati, da će s osobama, koje putuju u prekomorske zemlje na zaradu, sklopiti pismeni ugovor i ustanoviti slijedeće: Poduzetnik je obvezan dotičnu osobu odnosno obitelj i prtljagu odpremiti na opredijeljeno mjesto uz pristojbu, odredjenu u tarifi, cijelim se putem brinuti za zdravu obskrbu i nastanbu, (osim ako si dotični na kopnenom putu to pridrži); osobi stigloj na mjesto ukrcanja dati bez posebne naplate primjeren stan i obskrbu dva dana prije odlazka, na morskom putu bezplatnu liječničku njegu, a ako umre, sahranu; u slučaju zakašnjenja osobe (bez njezine krivnje) ili prekinuća pružiti stan i obskrbu i odpremu čim prije udesiti; ako to traje preko 8 dana, može odpremljena osoba odustati od ugovora i tražiti povratak uplaćenih pristojba bez uštrba daljnih odštetnih prava; to isto uzslijedi, ako osoba ili član dotične obitelji prije početka puta umre ili bude zapriječen bez njegove krivnje; povratak triju četvrtina uplaćenih pristojba se može tražiti, ako izseljenik prije početka puta odustane.

Zastupnikom može biti samo ugarsko hrvatski državljan, koji stalno prebiva u području kralj. Hrv. i Slavonije, a ne stoji pod tutorstvom, skrbničtvom, stečajem, obtužbom radi zločinstva ili prestupka, a nije bio osudjen radi kažnjivoga djela s koristoljublja ili radi prekršaja navedene naredbe, te je pouzdan u ćudorednom pogledu. Namještene se osobe moraju prijaviti redar. povjereničtvu u Zagrebu, a u podružnici nadležnoj redarstvenoj oblasti.

Prije započetoga poslovanja ima poduzetnik dati očitovanje, da je ovlastio zastupnika na pravno-obvezatno zastupanje (§ 1008. o gr. z.) i da privatno pravno jamči za čine zastupnikove.

Ban može dozvolu stegnuti ili oduzeti, a odobrenje zastupnika opozvati. [1])

Poduzetnik imade prije započetoga poslovanja položiti kod

---

[1]) Kod zem. vlade ustrojen je posebni odsjek za poslove izseljenika i njemu uz bok po banu imenovano „izseljeničko vijeće".

Digitized by Google

zem. blagajne jamčevinu od 50.000 kruna pupilarno osiguranu), koja jamči za sve preuzete obveze i novčane kazne.

Poduzetnik ne smije odpremiti osobu bez putovnice ili redarstveno kurentiranu.

Tarifu imade predložiti vladi. Agente ne smije postaviti, a podružnicu samo uz posebnu dozvolu bana. Nadalje imade poduzetnik platiti u dozvolbenoj izpravi ustanovljenu pristojbu za izseljenički fond.

Zabranjeno je žiteljstvo snubiti na putovanje. Poduzetnik dužan je voditi oblastno parafirane upisnike i tu unijeti sve propisane podatke glede osoba i putovanja, a svaku preuzetu osobu prijaviti poglavarstvu poslov. sjedišta i redovitoga prebivališta (za 3 dana). Poslovanje nadzire zemaljska vlada.

Prekršaje tih propisa kazne upravno-redarstvene oblasti globama do 600 kruna (za izseljenički fond) odnosno zatvorom do 30 dana.

Radi agitacije i snubljenja pučanstva može se izreči nizgo iz stanovitoga područja, a proti stranima izgon iz ovih kraljevina.

Naredbom vlade odj. unut. od 21. srpnja 1875. br. 10.040. proglašen je odlomak zakona od 3. ožujka 1875. sjeverno-amerikanskoga kongresa, po kojem se zabranjuje uselivanje u sjeverne sjedinjene amerikanske države osobama, koje su u svojoj domovini osudjene radi težkih zločina, — i ženskim osobama, koje se dovode u svrhu prostitucije.

Radi toga se svaki brod pretražuje, pak je uredjujući činovnik ovlašten zabraniti izkrcanje. Proti tomu postupku imade mjesta pritužbi na sud, a zapovjednik broda dužan je čekati riješenje suda, da dotična osoba uzmogne natrag putovati.

Takovim se osobama dozvoljuje izstup iz broda uz jamčevinu od 500 dolara. Vlastnik ili kapetan broda jamči, da će se dotična osoba vratiti za 6 mjeseci i za odplatu globe.

Nadalje su nar. odj. unut. od 11. ožujka 1898. br. 4441. proglašeni razni „bili“ sjevero-amerikanskih država od g. 1881.—1891. glede postupka sa doseljenim radnicima. Sa švicarskim savezom ugovoren je 1875. u pogledu naseljivanja reciprocitet u postupku sa doseljenicima (zak. čl. XVII.—1876. zaj. ug. hrv. sab. sb. 1876. br. 57.).

M j e r o d a v n o m p o d l o g o m p r a v c u u p r a v n e p r i g l e d b e n a p o l j u u s e l i v a n j a i i z s e l i v a n j a s v a k a k o j e s t a t i s t i k a.

Digitized by Google

Redovito sabiranje statističkih podataka o doselivanju i izselivanju odredjuje banska naredba od 11. prosinca 1904. br. 4418. pr. (sbor. 1904. br. 67.), a napose glede doselivanja inozemaca banska naredba od 5. veljače 1907. br. 233. pr. (sbor. 1907. br. 9.).

Statistički materijal odnosno propisno sakupljene podatke pomoćju izpunjenih izkaznica s preglednim izkazom odpremaju upravne oblasti i obćinska (gradska) poglavarstva zemaljskom statističkom uredu.

II.

Zdravstvo.

Uvod.

Najdragocjenije blago ljudi jest zdravlje; ono je glavnim uvjetom razvitku ljudskoga života. Mens sana in corpore sano. Samo se u zdravom tijelu može duša — život individua — pravilno razvijati i podpuna osobnost doći do pravoga i djelatnoga izražaja.

Mnogo i raznih imade uslova, što uvjetuju povoljno fizično i duševno stanje čovjeka, državljana, a sve te uslove sticati i stvarati pojedinac nije uvjek kadar, već je upućen na zajedničku djelatnost družtva i na pomoć javne uprave.

Pojedinac je počelo zajednice, družtva — države, — a fizično i duševno stanje pojedinca uvjetom je državne snage. Uprava je dakle dužna načelno utjecati, gdje snaga pojedinca ne dostaje ili gdje ona naidje na zaprjeke. Uprava je zvana, da pripremi i stvara sve uslove, koji omogućuju pravilni razvitak i napredak individua ter odstraniti sve zaprjeke, koje tome stoje na putu.

Skupnost djelovanja, pravila i propisa, što upriličuju takove uslove i pogodjuju fizičnom razvoju individua, zovemo uobće **zdravstvom**, a samu djelatnost uprave, kao posebnu granu uprave osobnoga života, „prigledbom zdravstva“ (hygijeina).

Ta prigledba imade dvojaki zadatak: 1. da unaprijedi obće zdravstveno stanje, da čuva zdravlje ljudsko od štetnih upliva, dakle da odstrani po zdravlje štetne prilike i utjecaje; 2. da popravi zdravstveno stanje, t. j. da bude u pomoć, gdje je ono narušeno.

Digitized by Google

Vodićem uprave jest strukovno znanje, liječnička znanost. To načelo prodrlo je u modernoj upravi. Uslijed toga je i strukovna uprava došla do pravoga izražaja. Strukovni organ uprave dobio je time samostalni i položaj, te je nuždna posljedica toga načela, da je predstojnik oblasti vezan na strukovno mnijenje, a dužan paziti, da izdane odredbe prema potrebi zaista polaze po strukovne strane. Predstojnik ureda, koji to s vida pušta griješi o temeljno pravilo te ima za to odgovarati.

Zdravstvena se uprava očituje u dvojakom pravcu naime u strogo upravnom (administrativnom) i liječničkom (medicinskom).

Prema tomu podesno je lučiti 1. zdravničtvo (Sanitätswesen), kao organizaciju upravne (administrativne) prigledbe javnoga zdravstva uobće, 2. njegu bolestnika (Medicinalwesen ili Krankheitspflege), t. j. skup uredjaja i zvanja, kojim je zadaća liječenje i njega bolestnika, kao što su zdravstveni zavodi, bolnice, liječničtvo, primaljstvo i ljekarničtvo.

Napredna uprava stoji na stanovištu strukovne znanosti i progoni svaki neovlašteni utjecaj u zdravlje. Nuždno je pri tom, da svaki pojedinac bude upravi u tom na ruku i da se prilagodi upravnim odredbama u prilog obćenitosti.

I doista na polju zdravstva od neizrecive je važnosti, da svaki pojedinac podupire upravu, te savjestno vrši oblastne upute i odredbe, dok nehaj žiteljstva može prouzročiti veliku nevolju, širenje bolesti i zarazu, pa i najpodesnija te strogo upotrijebljena upravna sredstva ostaju bezuspješna uz odpor ili samu pasivnost onoga, komu su namjenjena.

Žalibože baš na tom polju uprava često mora da se bori proti tradicionalnomu praznovjerju, tomu ljutomu neprijatelju znanosti i napredka; ludi nazori neukih slojeva, naročito polunaobraženih t. zv. poluinteligencije, koja je pristupna kojekakvim nezgrapnostima, otegoćuju često najbolje udešene skrbi, što smjeraju na zdravstveni boljak.

To su napokon naravne pojave, jer mnogi i inteligentniji čovjek, kadšto u bolestnom stanju mora da dvoji o učinu znanosti, a kamo li neuki svijet, kad ne vidi odmah uspjeha ili uobće neima uspjeha.

Stoga u tom pogledu dobro djeluje strukovna, nu lahko razumljiva (popularno pisana) knjiga, koja je kadra žiteljstvo uvjeriti i sklonuti na izpravno shvaćanje zdravstenih odredaba. Uzvišena je prema tomu zadaća upravnih organa i zvaničnika, koji su u

Digitized by Google

neposrednom saobraćaju s pučanstvom, da prijaznim načinom djeluju na obćinstvo, da razprše krive predrazsude, te žitéljstvo privedu razbornomu sudjelovanju u zdravstvenoj upravi.

Osobito valja nastojati, da javni zvanični organi, u neposrednom doticaju s pučanstvom, napose seljačkim (osobito svećenici, upravni činovnici, obć. činovnici, učitelji), budu dobro upućeni u zdravstvene udesbe, te da najnužnija pomagala za prvu pomoć budu što pristupnija. [1])

Zdravstvo je u nas uredjeno zakonom od 25. ožujka 1906. (sb. 1906. br. 73.) „o zdravstvu„, koji je proveden naredbom od 6. siječnja 1908. (sb. 1908. br. 1.), a zdravstvena služba služba zakonom od 24. siječnja 1894. (sb. 1894. br. 9.) i provedbenom naredbom od 15. lipnja 1894. br. 24209. (sb. 1894. br. 59.).

Zakon o zdravstvu sadrži načelne ustanove o unapredjivanju zdravstva, zaštiti zdravlja uobće, liječničkoj praksi, primaljstvu, ljekarničtvu, o mjerama proti nadriliječničtvu i nadriprimaljstvu, proti širenju bolesti, postupku sa mrtvacima, grobljima, čuvanju zdravlja djece, zdravstv. nadzoru nad javnim zavodima, bolnicama i lječilištima. Ustanove § 112. rečenoga zakona glasi: Prekršaji ovoga zakona kao i naredaba izdanih na temelju istoga, u koliko nepodpadaju pod udar kaznenoga zakona, kazne se po političkoj oblasti globom od 5 do 1000 kruna, koja se ima po postojećim propisima u slučaju neućerivosti, pretvoriti u odgovarajući zatvor.

Globe teku u županijama u dotičnu zakladu uzadruženih zdravstvenih obćina, a u gradovima i samostalnim zdravstvenim obćinama u gradsku dotično u obć. blagajnu.

1. Zdravničtvo.

Zdravstvo uobće dobilo je pravi značaj socijalne uprave tek god. 1830., kad se je na europ. kontinentu pojavila azijatska kolera (kratelj).

Tada se je očito pokazalo, kako nije dovoljno boriti se proti unosu i širenju zarazne bolesti, već da je nužno udesiti životne prilike tako, da bolest (pošast) ne nadje prikladnoga tla.

Tako je uslijed medjunarodnoga saobraćaja dobilo i zdravstvo medjunarodnu važnost i značaj, što je dovelo do državnih utanačenja (konvencija) na zdravstvenoj (hygijensko sanitarnoj) podlozi.

Zdravničtvo, kao administrativnu prigledbu zdravstva u obće,

---

[1]) Vidi: Dr. F. Gundrum: „Prva pomoć nastradalom". Križevci 1910.

Digitized by Google

sačinjavaju one upravne djelatnosti i mjere, što imadu unaprijediti i očuvati obće zdravstveno stanje pučanstva.

Preduvjetom je uspješnomu zdravničtvu dobro uredjena (organizirana) zdravstvena služba (vidi naslov: „uredjenje upravne strukovne službe").

Zakonom udešeni upravni stroj imade zadaću: 1. čuvati ljudsko zdravlje, t. j. pružati zaštitu tjelesnoj sigurnosti, odbijati u obće vanjske nasrtaje i štetne uplive, a odstraniti uzroke bolesti; 2. braniti od prijeteće bolesti (zaraze) i sprijećavati širenje njezino.

A.) Zaštita zdravlja i sprijećavanje bolesti.

Uzroci i povod bolesti mogu biti naravi osobne i stvarne.

Osobni su individualne naravi. Uprava je tu u prvom redu upućena na moralni utjecaj, na uputu i upozorenje na uplive i okolnosti štetne po zdravlje.

Od velike je važnosti fizični odgoj djece u obitelji i briga za snažni naraštaj. Tamo, gdje taj odgoj manjka ili nedostaje, mora uprava posredovati, pače i djelotvorno utjecati.

To čini uredjenjem i upravljanjem rodilišta, pjestovališta, ubožišta, nemočnica, — zdravstvenim nadzorom nad školama i odlučnim odredbama kod uporabe djece za rad (školska i radnička hygijeina).

Stvarni su uzroci mnogoliki. Zametak bolesti kao ljuti neprijatelj životnoga organizma vreba u svakom zakutku na ljudsko zdravlje. Djelatnost je uprave ovdje pretežno redarstvene naravi, kao „zdravstveno redarstvo". koje predusretnim (praeventivnim) i repressivnim (redno-kaznenim) sredstvima štiti fizični život i zdravlje.

U tu prigledbu spadaju: zdravstvoredarstveni nadzor nad hranom, živežem, prodajom otrova; nad ljudskim stanovima, u obće prostorijama za prebivanje i sastajanje ljudi; nad odpremom i pokapanjem mrtvaca; nad grobljima, razpršnjivim i zdravlju štetnim stvarima; nad čistoćom ulica i trgova itd.

U drugom redu zasijecaju dakako ovamo i druge grane redarstva kao: vatrogasno, sigurnostno, gradjevno, cestovno, ubožko itd. u koliko brane osobnu i tjelesnu sigurnost.

Digitized by Google

Ovdje je uobće odlučnim momentom redarstvena obrana proti štetama i neprilikama po osobu i imetak. O toj grani je posebno i pobliže govor u naslovu „redarstvo“, kao posebnoj grani uprave osobnoga života. Vrlo bi uputno bilo, kad bi se uvela posebna stalna zdravstvena straža (Sanitätswache), koja bi imala zadaću, da provede zdravstvene odredbe oblasti, što bi osobito bilo nuždno u slučaju zaraznih bolesti, gdje je glavna stvar razkuživanje, te bi se i oni organi, koji tu posluju, morali tim poslom baviti. To bi bio veliki napredak u zdravstvenoj prigledbi. Nu takova institucija kod nas dosele nije privedena u život.

Propisi, što zasijecaju u zaštitu fizičnoga stanja i zdravlja, sadržani su u raznim zakonima, koji se tiču gradnje škola, stanova, obrtne radnje u tvornicama, nadzora nad parnim kotlovima i t. d.

Glavne načelne ustanove i upute sadržavaju posebni zakon i propisi o zdravstvu. Po spomenutom jur zakonu od 24. siječnja 1894. „ob uredjenju zdravstvene službe (i naputku, kojim se uredjuje zdravstvena uprava), prinadleži vrhovna uprava zdravstva zem. vladi s vrhovnim liječnikom i zemaljskim zdravstvenim vijećem. Dalje je županijska uprava sa županijskim fizikom i žup. zdravstv. odborom, kotarska i gradska sa kotar. i grad. liječnicima, zdravstvene obćine, obć. zdravstveni odbori (pošastni odbori) i obć. liječnici

Obćina (grad. i seoska) zvana je u prvom redu, i to u vlastitom djelokrugu:

1. izvršivati zdravstvene mjere u pogledu škola, cesta, trgova, stanova, vode, živeža, klaonica i mrciništa;

2. brinuti se za prvu pomoć kod poroda (obć. primalje);

3. držati u očevidnosti gluhonijeme, nahodnike, kretene, na dojište predanu djecu;

4. uzdržavati i nadzirati mrtvačnice i groblja.

U prenešenom djelokrugu spadaju na obćinu:

1. praeventivne mjere proti kužnim bolestima;

2. razgledba mrtvaca i odredbe glede pokopa;

3. sudjelovanje kod zdravstvenoredarstvenih očevida i cijepljenja, izkapanje lješina i razudaba;

4. zdravstvenoredarstveni nadzor nad liječilištima i rodilištima;

5. izvješćivanje oblasti o zdravstvenim prilikama;

6. odredbe u zaštitu osobnoga života.

Digitized by Google

Obćini dakle pripada neposredna skrb oko zdravstva u obć. području.

Sve te obave rukovodi obć. (gradski) liječnik.

Djelokrugu žup. i kot. oblasti, odnosno žup. fizika i kot. liječnika, označen je jur pod naslovom „uredjenje zdravstvene službe".

Ovdje valja navesti bitne ustanove zakona od 25. ožujka 1906. „o zdravstvu" odnosno prov. naredbe od 6. siječnja 1908. br. 1. u pogledu „upravne prigledbe zdravstva" i suvisle propise.

Pod zdravstveni oblastni nadzor i raspoložbu spada sve, što je kadro, da očuva, popravi i unaprijedi obće zdravstveno stanje. Prema tomu može nadležna upravna oblast (vidi zak. od 24. siječnja 1894. „o uredjenju zdravstv. službe") odrediti, da se prisilno odstrani sve, što može okužiti zrak, tlo, vodu za piće ili uporabu i uobće predmete za ljudsku porabu i užitak. U koliko troškovi neterete pojedinca nosi ih obćina, kojoj se, ako sredstva i snaga nedosižu, pruža pomoć iz zemaljskih sredstava.

U zdravstvene obće potrebe ima po zakonu mjesta izvlastbi privatvoga vlastničtva (§ 365. o. g. z.). O potrebi izvlastbe odlučuje vlada, koja daje dozvolu. [1])

Županije po svojim skupštinama, a gradovi po svojim zastupstvima imadu donijeti statute, koji prema mjestnim prilikama sadrže zdravstvene propise za novogradnje i pregradnje, za zdence nakapnice, kanale, javna kupališta (osim ljekovitih), za obdržavanje čistoće vode za piće, pranje i inu porabu, za uredjenje i obdržavanje čistoće ulica, trgova, dvorišta, stanova, uobće svih prostorija gdje ljudi prebivaju, za uredjenje groblja i mrtvačnica. Statute odobrava vlada.

Ako je stan zdravlju škodljiv, može oblast odrediti, da se izprazni. Stanovanje dozvoljeno je u novogradnjama i pregradnjama nakon obavljene zdravstveno redarstvene pregledbe temeljem „stanbene i uporabne dozvole i to naročito u gradovima, a inim mjestima prema odredbi župan. statuta.

U pogledu gradnja mjerodavne su ustanove gradjevnih redova i to za gradove i ladanje od 25. lipnja 1900. br. 35.399. (sb. 1900. br. 63.). [2])

---

[1]) Vidi naslov „izvlastba".

[2]) Vidi naslov „gradjevno redarstvo".

Digitized by Google

Pod zdravstvenoredarstvenim nadzorom stoji prodaja i proizvadjanje živeža, jestiva i pića, a naročito zabranjeno je: 1. bez oblastne dozvole klati goveda (telad) konje i sitnu marvu, čije je meso odredjeno za prodaju; dozvola se može izdati nakon zdravstvenoredarstvene pregledbe; 2. javno prodavati meso, koje nije propisno pregledano i zdravim pronadjeno; 3. tvoriti i prodavati zdravlju škodljiv živež, jelo i piće ; takovo posudje, u kojem se priugotavlja ili čuva živež, jelo i piće. (Vidi II. dio nar. obst. c. kr. namjestničtva od 1. srpnja 1854. br. 927. „o ukloni škodljiva pripravljanja, krivotvorenja i pohranjivanja hrane i pića". Zem. vl. br. 1854. razr. II. br. 29.) [1])

Upravno redarstvenu prigledbu na tom polju čini „živežno redarstvo". [2])

U to redarstvo zasjecaju ustanove zakona od 27. kolovoza 1888. „o uredjenju veterinarstva" i prov. naputka od 20. prosinca 1888. br. 46.163. (vidi naslov „veterinarstvo") napose u pogledu klaonica, pregledbe marve itd.

Proizvoditi, prodavati i držati u obrtne i znanstvene svrhe zdravlju škodljive predmete slobodno je samo uz obdržavanje redarstvenih propisa dakle uz posebne opreze.

Oblast može zaplijeniti i po potrebi uništiti zdravlju škodljivi živež i posudje (i vagu), a i sve zdravlju škodljive predmete (tvari,

---

[1]) Vidi za pregledbu marve i mesa nar. od 6. svibnja 1877. br. 23.556., za pregledbu riba, raka i školjka namjenjenih javnom potrošku nar. od 16. rujna 1908. br. 1355. sbor. 1908. br. 40. (prekršaj kazni upr. oblast olobama od 1—100 kr.). O sušenju i prodaji ribe, nar. od 24. kolovoza 1876. br. 16.099., glede krmetine iz Amerike, nar. od 17. lipnja 1880. br. 8882., glede košer mesa, nar. od 19. studenoga 1889. br. 41.506., glede mesa munjom ubijene marve, nar. od 21. rujna 1881. br. 17.771, glede mesa iz Srbije, nar. od 23. siječnja 1878. br. 1053.

[2]) U živežno redarstvo zasjecaju naročito slijedeće naredbe: glede mesa i masti od ikričavih životinja — od 28. veljače 1898. br. 53.451. i 26. prosinca 1991. br. 86.270.; o prodaji sacharina — od 20. studenoga 1898. br. 42.692. i 5. svibnja 1909. br. 30092.; oprodaji margarina — od 24. travnja 1902. br. 25.679.; o čistoći pića — 25. lipnja 1881. br. 1647.; o nadzoru nad točionama — od 23. prosinca 1900. br. 87.363.; o soda vodi — 27. ožujka 1897. br. 13.527.; o prodaji gvirca — od 10. travnja 1991. br. 79 543. i 11. svibnja 1902. br. 88.353.; o bojadisanju poslastica — od 29. prosinca 1902. br. 94259.; o prodaji poslastica — od 28. srpnja 1904. br. 83.921. (Vidi sbirku zakona i naredada tičućih se zdravstva i zdravstvene službe. Uredjuje dr. Vl. Katičić, 1906. Dodatak I., II. i III. 1907.—1908.—1909.)

Ovdje se spominje i zak. čl. XLVII.—1908. zaj. ug. hrv. sab. „o zabrani prometa patvorenih vina" (sb. 1910. br. 90.)

Digitized by Google

sredstva), kad se nadju kod osobe, koja nije vlastna, da ih drži, napokon predmete, što ih tko proti zdravstv. propisima proizvodi, promeće ili drži. Uz zapljenu i uništenje može se uporabiti i kazna. I mjere proti pogibelji od domaćih i divljih životinja spadaju u djelokrug upravne oblasti.

Upravna prigledba zdravstva ima odlučno utjecati na provilni i povoljni razvitak naraštaja napose na polju školstva i obrta kao školska i obrtnozdravstvena prigledba (Schul- und- Gewerbe Hygiene). Ona mora da sudjeluje kod stvaranja zakonskih osnova i izdanja propisa na polju školske nastave i obrtne radnje.

Tu ima uplivnu i odlučnu riječ zemaljsko zdravstveno vijeće i zdravstveni odsjek zem. vlade. Kod školske nastave nalazimo mnogo nuždnih udesaba za zdravstveni odgoj i njegu tjelesnoga razvitka kao što su: razboriti način tjelovježbe, obligatno zračenje, čišćenje i razkužba škol. prostorija, trajanje obuke i odmor (vidi nar. bog. i nast. od 13 svibnja 1892. br. 5628, koja govori o gimnastici odmorima i škol. izletima na nižim pučkim školama. Dr. Katičić sbirka. Dodatak VII.—1907. str. 49.) i periodično pregledanje zdravstvenoga stanja i zdravstvenih prilika školskih. Na polju obrtne radnje: uporaba djece, obrtna radnja u tvorničkim i obrtnim poslanicama, trajanje rada i odmor. [1])

U svim tim udesbama nuždna je obsežna i odlučna djelatnost zdravstvenih upravnih organa.

Tako zakon od 31. listopada 1888. „ob uredjenju pučke nastave“ (sb. 1888. br. 74) odredjuje, da u obć. škol. odboru

---

[1]) Vidi nar. odj. unut. od 30. srpnja 1908. br. 23.820. kojom se propisuju hygijenske mjere za pekarske i slastičarske radnje. Napose se odredjuje, da odnosne prostorije imadu odgovarati propisima zakona od 25. ožujka 1906. „o zdravstvu“ i gradjevnoga reda, naročito u pogledu ventilacije, čistoće i temperature (mora biti toplomjer).

U svakoj radionici treba da je pljuvačnica. Zabranjeno je pljuvanje na pod, šnofanje, pušenje, od eća se mora čistiti. Obrtnici i radnici (pomoćnici i naučnici) dužni su kad nastupe posao izkazati se liječničkom svjedočbom o zdravlju potvrdom u poslovnoj knj zi (po oblastnom liječniku). Zatajenje gnjusne bolesti i držanje tako bolestnoga radnika, kažnjivo je. Osobito valja paziti na četke (nokti moraju biti čisti), radničke stanove. Poslodavci, koji krše te propise, kaznit će se uporabom § 38. zak. čl. XXVIII.—1893. „o zaštiti obrt. i tvorn. namještenika“ (sbor. 1894. br. 17) globom do 600 K, a namještenici prema § 37. do 200 K odnosno zatvorom (§ 165. zak. čl. XVII.—1884. obrt. zak.) ako je usljedila nezgoda odgovaraju po kz. zakonu. U svakoj radioni mora da je izvješen jedan primjerak te naredbe“.

Digitized by Google

imade biti članom liječnik (obć. gradski fizik) a članom žup. škol. odbora žup. fizik a tim pripada hygijenski nadzor nad. školskom nastavom.

Spominjemo glede obrta zak. čl. XXVIII.—1893. zaj. hrv. ug. sab. (sb. 1894. br. 17) „o zaštiti obrtnih i tvorničkih namještenika proti nezgodama“ nar. vlade od 29. kolovoza 1897. br. 38.680. „glede dužnosti tvorničkoga poduzeća držati nuždne povoje i ljekarije za prvu pomoć, nar. od. 22. lipnja 1895. br. 18.490 (sb. 1895. br. 77) u provedbu naved. zak. čl. XXVIII.—1893., gdje su propisane zaštitne mjere u zdravstvenom pogledu obzirom na zgradarstvenu obstojnost, ter branila ili zaštite (Schutzvorrichtungen) na motorima i strojevima, nadalje ustanove § 30. zak. čl. XVII.—1884. „obrt. zakona“ (sb. 1894. br. 1) glede zdravstvenih obzira kod izvidnoga postupka radi dozvole podignuća obrtne posaonice i § 8. prov. naputka od 20. rujna 1884. br. 46.978 (sb. 1894. br. 52) napose ustanove § 114.—119. obrt. zak. glede uporabe djece u tvornicama i tvorničkoga radničtva; napokon nar. od 23. prosinca 1900. br. 82.389 radi očuvanja zdravlja radnika u tvornicama žigica (sb. 1900. br. 2).

Zakon „o zdravstvu“ sadržaje napose ustanove o postupku za čuvanje zdravlja male i školske djece i mladeži.

Sukromna i javna rodilišta, dadilišta, čuvališta i zabavišta za djecu, stoje pod osobitim nadzorom upravnih oblasti (u Zagrebu ustrojeno javno rodilište spojeno je sa primalj. učilištem).

Tko je zakonito obvezan, da se brine za obskrbu, odgoj i njegu djece, dužan je bolestnomu djetetu pribaviti liječničku pomoć pod prijetnjom kazne (i kz. zakona u slučaju težkoga nemara).

Nitko ne smije uzeti dojenče ili djecu izpod 7 godina na hranu i obskrbu bez dozvole oblasti (obć. poglavarstva — temeljom izjave liječnika). O takvoj djeci vode obć. (gradska) poglavarstva popis i vrše nad njima neposredni nadzor.

Vlada izdaje zdravstvene naredbe u kaznionama, uzama i popravilištima putem svojih organa (ravnatelja, zavodskih liječnika) i nadzire provedbu. Nadzor nad vojarnama pripada vojničkoj oblasti, koja imade svaki zarazni slučaj prijaviti upr. oblasti (nar. odj. unut. od 5. travnja 1886. br. 43.308.)

Zakon o zdravstvu sadržaje posebne ustanove glede postupka s mrtvacima i grobljima.

Svaka se smrt imade prijaviti mjestnomu razgledaču, a duž-

Digitized by Google

nost prijave tereti roditelje, supruge, glave obitelji, poslodavce, predstojnike zavoda.

O razglebi mrtvaca postoji nar. od 21. travnja 1893. br. 19.627 (sb. 1793. br. 47) nadopunjena nar. od 3. studenoga 1893. br. 41.216., od 9. studenoga 1894. br. 46.834 od 17. travnja 1897. br. 6536 i 19. siječnja 1905. br. 99.952.

Prema tim se propisima ne smije nijedan mrtvac pokopati, dok nije pregledan po razgledaču. Pregledanje obavljaju u prvom redu uredovni (kot. grad.) liječnici; ako ih nema, povjerava oblast (kot. obl., gr. pogl.) tu službu pouzdanomu neporočnomu pismenomu čovjeku.

Razgledače postavlja i zaprisiže (kot. oblast, gr. poglavarstvo) i upućuje uredovni liječnik (kot. liječnik), a izpituje po mogućnosti župan fizik. Izključeni su od te službe ljudi, koji po zvanju dolaze u češći saobraćaj s ljudima (učitelji, trgovci, gostioničari i t. d.) O pregledbi izdaje se razglednica. [1]) Prije izdanja dozvole pokopa treba ustanoviti, da li je smrt potekla od kažnjivoga čina ili nastala od zarazne bolesti.

Oblast može prisilno odrediti radi pogibelji okužbe prenos u mrtvačnicu. Bez posebne oblastne dozvole ne smije se mrtvac pokopati prije izmaka od 48 sati nakon nastupivše smrti.

Umre li tko od zarazne bolesti, a u stanu neima prostorije u kojoj bi se mrtvac ostaviti ili osamiti mogao, valja ga, čim je smrt nesumnjivo ustanovljena uz nuždne opreze, da se kuživo neraznese, prenijeti u mrtvačnicu i ondje smjestiti do pokopa. Isto biva, ako se to radi ograničenoga stana i pogibelji za sustanare potrebnim ukazuje.

Mrtvac će se razuditi, ako to odredi oblast, ako to zatraži rodbina, a oblast dozvoli i ako tko umre u bolnici ili humanitarnom zavodu, a svojta neprigovara. Ako nastane prijepor, odlučuje upr. oblast I. molbe. Proti takovoj odluci neima utoka. O svakoj se razudbi mora sastaviti zapisnik. [2])

---

[1]) Po nar. od 22. siječnja 1907. br. 2327 imadu se duplikati razglednica šiljati svakih 8 dana obć. poglavarstvu, a ova po nar. od 29. ožujka 1907. br. 70.771 svakih 15 dana poreznomu uredu.

[2]) O mjerama sigurnosti kod razudbe postoji nar. od 13. siječnja 1877. br. 24.480.

Glede postupka sa truplom samoubojica i naglo preminulih slovi nar. od 19. srpnja 1878. br. 9314.; glede vojn. osoba, nar. od 27. kolovoza 1878. br. 16.712. (sb. 1878. br. 48), nadalje nar. od 22. rujna 1875. br. 14.952 i 21. ožujka 1877. br. 23.460.

Digitized by Google

Za odpremu mrtvaca u drugo mjesto treba posebne dozvole. O tom odredjuje pobliže pravilnik izdan nared. od 19. lipnja 1901. br. 33.205 (sb. 1901. br. 53).

Dozvolu daje uz naznaku zdravstvoredarstvenih mjera (dvostruki limeni lijes, smolom zalijevan) izdanjem mrtvačke putovnice kot. oblast, grad. poglavarstvo odnosno žup. oblast prema tomu, da li odprema biva u susjedni kotar ili druge županije [1]

Glede takovih za odpremu iz Njemačke vrijede nar. od 11. lipnja 1890. br. 30060 i 30. srpnja 1901. br. 52.861.

Na izdavanje mrtvačkih putnica za dopremu iz inozemstva (osim Njemačke) ovlaštena su prema nar. od 28. srpnja 1892. br. 34.261 poslaničtva i konsulati.

Groblja mora da su po zakonu o zdravstvu udaljena od ljudskih stanova barem 400 met. a po mogućnosti udaljena od javnih prometnih cesta; zemljište ne smije biti poplavi izvrženo; tlo neka bude šljunčasto i ne smije zasezati u obseg zdenaca, vrela i cisterna. Ima biti ogradjeno i providjeno mrtvačnicom. Za pažnju ima se postaviti grobar. Za grobnice i rake treba posebne oblastne dozvole.

Prije izmaka od 15 godina ne smije se grob prekopati, a napušteno se groblje ne smije predati inoj porabi prije no mine 30 godina.

Mjesto za groblje opredjeljuje oblast nakon povjerenstvenoga izvida, gdje sudjeluju kot. liječnik (grad. fizik) zastupnici obćine (upravne, župne, crkvene) crkve i prema potrebi inžinir.

Sljedbenicima pojedinih zakonom priznanih vjeroizpovjesti slobodno je dozvolom oblasti urediti posebna groblja (confessionalna). Gdje ne ima posebnih, ima obćina urediti zajedničko (centralno groblje) uz razredbu odjela prema vjeroizpovjesti (vidi ustanove § 3. zak. od 17. siječnja 1906. „o vjeroizpovjednim odnosima" (sb. 1906. br. 8) i prov. nar. od 15. travnja 1907. br. 6889. (sb. 1907. br. 31).

Glede doprinosbenih razprava za uredjenje groblja mjerodavne su ustanove §§ 26. i 48. zak. čl. XVI.—1870. „ob uredjenju obćina" (sb. 1871. br. 37), § 41. zak. od 5. veljače 1886. „ob ustroju županija i uredj. uprave" (sb. 1889. br. 8) § 25. zak. od

---

[1]) Glede mrtvačkih putovnica iz Bosne i Hercegovine, nar. od 31. kolovoza 1879. br. 38.881. Glede mrtvač. putovnica iz Italije nar. od 11. srpnja 1888. broj 16.157.

Digitized by Google

5. veljače 1886. „ob upr. odborima“ (sb. 1886. br. 9). i naputak c. kr. namjestničtva od 3. ožujka 1855.[1])

Odluka o izvlastbi i odšteti zemljišta za uredjenje i proširenje groblja pripada zem. vladi, odj. za unut. poslove prema § 3. zak. „o zdravstvu“ i § 3. ministar. naredbe od 21. trav. 1857.

Zdravstveno redarstvene su odredbe glede groblja i grobnica prema mjestnim okolnostima predmetom statutarnoga prava županija i gradova naravno u okviru zakona; statute potvrdjuje vlada. Za zagrebačko centralno-groblje postoji statut odobren nared. vlade od 19. lipnja 1878. br. 11.613.

Sva groblja i grobnice, što ne odgovaraju postojećim propisima, naročito zakonu od 25. ožujka „o zdravstvu“ i prov. naputku od 6. siečnja 1908., valja u roku po oblasti ustanovljenom preudesiti ili napustiti.

B.) Skrb za spriječavanje zaraznih bolesti (pošasti).

Bolesti, što se u pučanstvu pojavljuju, jesu nasljedno prelazne (haereditarne), prilijepčive (kontagiozne) ili miazmatične (klimatične), a mogu biti prema obsegu zahvata zarazne (epidemične), mjestnopošasne (endemične) ili pojedinične (sporadične).

Kod nasljedno-prelaznih bolesti zvana je uprava utjecati, u koliko je to bezuvjetno nuždno u interesu obćenitosti bez ograničenja osobne volje i slobode.

Djelatnost uprave je na tom polju upravo otegoćena a često onemogućena tamo, gdje nije provedivo ograničenje individualne volje.

Kod haereditarnih pojava ludosti, slaboumnosti, može uprava zabraniti ženitbu, nu ovdje nema ograničenja volje, jer je bolestnik doista nema.

Inače je kod nasljedjenih bolesti tjelesnih, kao što je u prvom redu spolna oblast (syphilis), koja unesrećuje generacije, pa će vremenom zakonodavstvo morati utjecati u prilog naraštaju. O tom postoji cijela literatura i mnogi theoretici zagovaraju bezuvjetnu zabranu prostitucije.

---

[1]) Vidi Dr. M. Novak: Propisi o crkv. gradjevinama. Zagreb 1908. (Vidi o tom još u III. dijelu ove knjige naslov „Crkva i gradjevne dužnosti“.

Digitized by Google

No to stanovište uprava ne može usvojiti, dok je u istinu neprovedivo t. j. bolje rečeno: ako bi bilo provedivo, ne bi bilo od praktične vrijednosti, dok bi ugušenjem javne prostitucije porasla tajna.

Prema tomu ukazuje se uputnijim strogi nadzor nad javnim kućama (bordelli) i bludnicama (prostituiranim osobama), kao najsnažniji uztuk proti tajnoj prostituciji.

Svakako može na tom polju mnogo koristiti razborita uputa mladeži u sexualnom smjeru i unapredjenje ćudorednosti zabranom nećudorednih prikazivanja i poduzeća.

Proti bolestima, koji doticajem (contagium) okužuju, nije pojedinac kadar sam se štititi, dok prenos bolesti biva raznolikim načinom u saobraćaju i prometu.

Pogibelj je veća, čim je življi i obsežniji saobraćaj i promet, osobito kod zaraza, kao što su kuga, kratelj, koze, trachom i syphilis. Obrana proti širenju takovih zarara presiže i granice unutarnje državne uprave i postaje predmetom „medjunarodne zdravstvene prigledbe".

Sve mjere proti širenju zaraznih bolesti čine posebnu skupinu zdravstvenoredarstvenih udesaba kao „p o š a s t n o r e d a r s t v o".

Posebne mjere, da se zapriječi, ne širi i uguši pošast, odredjuju oblasti, pri čem se imadu uzeti u obzir u tom pogledu postojeći medjunarodni ugovori (konvencije).

M e d j u n a r o d n e z a š t i t n e m j e r e u v r e m e n u p o š a s t i k o l e r e s a d r ž a n e s u u zak. čl. IX.—1894. zaj. hrv. ug. drž. sabora (sb. 1894. br. 71.), nadalje postoji mletačka zdravstvena konvencija od 1892. i konvencija u obranu proti kugi sklopljena u Mjecima 19. ožujka 1897. uzakonjena zak. čl. XXIII.—1900. zaj. hrv. ug. drž. sabora (sb. 1901. br. 5.) i zak. čl. XXI.—1909. zaj. ug. hrv. drž. sab. (sb. 1910. br. 81.) „o uzakonjenju medjunarodne konvencije sklopljene dne 3. prosinca 1903. u Parizu u predmetu obrane protiv kuge kratelja". (U Cagrigradu ima vrhovno zdravstveno vijeće, gdje su liječnici kao zastupnici raznih država. Medjunar. konferencija uzela je na znanje predlog izaslanoga odbora glede ustrojenja medjunarodnoga zdravstv. ureda u Parizu, a franc. će vlada diplomat. putem staviti u tom predmetu predlog zastupnicima konferencije.)

Glavna su obranbena sredstva quarantaine, pregledba putnika, zabrana dopreme robe iz zaraženih krajeva i valjana razkužba.

Digitized by Google

Jedno od radikalnih sredstava, koje je zastarjelo, a kod današnjega medjunarodnoga saobraćaja i prometa zapravo neprovedivo je zatvor granice (kordon). Upotrebljuje se u manjem obsegu kao kod glavnih prelaza, zatvora (cerniranja) mjesta u skrajnoj nuždi i uspješno.

Borba proti unosu i širenju bolesti zaraznih traži obsežnu i odlučnu djelatnost uprave, pa je uprava u interesu obćenitosti ovlaštena ograničiti kretanje osoba. Takova su sredstva zabrana sastajanja, zatvor škole, prisilna razkužba, prisilno izoliranje i odprema osoba u pošastnu bolnicu.

Osobitu pažnju zakonodavstva i uprave izazvale su zarazne i prilijepčive bolesti koze i syphilis, koje su se upravo uvriježile i posve udomačile.

Proti boginjama usvojila su napredna zakonarstva načelo uporabe prisilnoga praeventivnoga sredstva, a to je „cijepljenje i docijepljivanje".

S y p h i l i s jest vrlo razširena bolest, koja pogubno djeluje i na potomstvo, te stoga zahtijeva neprekidno stalno i obsežno djelovanje uprave sa prisilnim značajem. Glavne su mjere uredjenje ili zabrana prostitucije, prisilno pregledanje i liječenje.

Kao zarazne bolesti, što se oblasti imadu prijaviti označene su provedbenom naredbom od 6. siječnja 1908. br. 1. „**a z i j a t s k a (k r a t e l j) k u g a**. **p o š a l i n a o s i p n a i t r b u š n a**, **b o g i n j e**, **p o v r a t n a g r o z n i c a d y p h t e r i j a i k r u p a**, **s r d o b o l j e (d y s e n t h e r i a)** **b a b i n j e g r o z n i c e**, **z a r a z n e u p a l e m o z g o v n i h o p n a**, ikričavost pluća i grkljana (tuberkuloza), gube (lepra), trachom, ospice, zarazne crljenice, kozice, kašalj hripavac, zarazne upale trbušnih žlijezda, bludne bolesti (gdje je vjerojatno širenje), bedrenica sakagija, bjesnoća i slinavka.

Kod debelo tiskanih bolesti potrebite su **b e z u v j e t n o** i **b e z o d v l a č n o** obćenite zdravstvo-redarstvene mjere.

Na prijavu su obvezani javni organi, zatim kućevlastnici, gostioničari, poslodavci, predstojnici zavoda, glave obitelji, učitelji primalje. (Vidi nar. od 30. svibnja 1904. br. 23.198 sbirka str. 450).

D a s e z a p r i j e č i š i r e n j e z a r a z n e b o l e s t i u prvom je redu nuždno, d a s e b o l u j u ć a o s o b a i z o l i r a (osami). To se izoliranje imade odmah provesti kod svakoga

Digitized by Google

slučaja kolere, kuge, osipne pošalina, velikih pravih boginja, povratne groznice, trbušne pošaline, škrleta, diphterije, (krupa) srdobolje, zarazne upale mozgovnih opna, gube, sakagije i bjesnoće (prema „naputku za razkuživanje" nar. odj. unut. od 24. studenoga 1898. br. 41.248. Dr. Katičić „zbirka" str. 445) [1])

Napose u slučaju navedenih zaraza (i sumnje) imade upravna oblast bezodvlačno shodno odrediti, da se diagnoza što prije ustanovi bakteriološkim putem (vidi dalje naslov „znanstveno stručni zavodi uz bok zdravstvu"). Ako se u kojem stanu nebi moglo provesti propisno izoliranje od kolere, kuge, pošaline (osipne) i pravih boginja, ima oblast odrediti prenos u pošastnu bolnicu (ili pavillon za infektiozne bolesti) ili ine u tu svrhu prikladne prostorije. Ako prenos nije provediv, tada valja bolestnika u stanu izolirati s podvornim osobljem. Može se i cijela kuća izolirati. Nabava lijekova i razkužila biva o trošku obćine. U slučaju bezuvjetne potrebe može se bolestnik i prisilno odpraviti u bolnicu.

O naravi, načinu širenja i potrebnim mjerama proti zarazno bolesti valja obćinstvo podučiti.

Druge su mjere opreza potrebne kod gube, syfilisa (bludobolje) ili trahoma, koje bolesti ugrožavaju zdravlje žiteljstva nizom godina. Tu je opravdano prisilno liječenje, a valja onemogućiti

---

[1]) Napose se iztiču naredbe i to: o prometu sa prnjama iz predjela okuženih kolerom, — od 25, studenoga 1889. br. 51.021.; o zabrani uvoza roba iz takovih krajeva, — 19. listopada 1892. br. 49847.; o praeventivnim mjerama proti koleri, od 21. listopada 1892. br. 46.922.; o anamnezi na kratelju oboljelih — 25 listopada 1892. br. 50.701.; o prometu sa skelama za vrijeme kolere, — 30. listopada 1892 br. 50.712.; o dojavi slučaja kolere pošt. i brzoj. uredu, — 31. listopada 1892. br. 48.799.; o postupku proti kolere, — 19. srpnja 1893 br. 34.839.; o slobodnom prometu skupnom robom, — 5. studenoga 1892. br. 52.507.; o porabi pošastnih bclnica, — 23. pros. 1892. br, 59.128.; o nadziranju putnika iz zaraženih krajeva, — 26. studenoga 1901. br. 79.103.; o razkužbi škola radi škrleta, — 18. 1906. br. 1075.; o praeventivnim mjerama proti kugi, — zak. čl. XXIII.— 1900. zaj. sab. (sb. 1901. br. 5.), 7. lipnja 1899. br. 38.681. i 26. studenoga 1901. br. 79.103.; o priobćivanju zaraznih bolesti vojnim oblastima, — 20. pros. 1891. br. 57 510. i 14. siječnja 1903. br. 103.606.; o mjerama proti ikričavosti (tuberkuloza), — 27. travnja 1900. br. 8604. i 28. siječnja 1903. br. 94.601.; proti širenju pošast. bolesti u školama, 3. ožujka 1 02. br. 161; dyphterije medju škol. djecom, — 12. veljače 1894. br. 1312. i 18. kolovoza 1906. br. 1075. bog. (zatvor škole čim ima 2 slučaja) proti širenju prelagre (dolazi od užitka pokvarenoga kuruza), — 22. prosinca 1904. br. 96.308. Glede čistoće u brijačnicama, od 11. lipnja 1995. br. 90.541.

Digitized by Google

doticaj stanovnika zaražene kuće s ostalim žiteljstvom. Kod kolere kuge, pošaline i pravih boginja ima se u svakom slučaju staviti straža kod zaražene kuće (u slučaju nužde i oružnička).

Istim načinom može se postupati i kod inih zaraznih bolesti, ako to oblast odredila bude.

Zaražene se kuće imadu označiti crvenim ceduljama (nar. od 3. travnja 1897. br. 19.362) i to na svakom ulazu dotične kuće. Proti samovoljnom skidanju takovih cedulja ima se kazneno postupati, a mjestno je redarstvo dužno odstranjene ili slučajno odpale cedulje obnavljati.

Pri pojavi obće pogibeljne zarazne bolesti ima oblast prema potrebi zabraniti sticanje ljudi (sajmove, kazal. predstave, zabave, sabiranje milodara) porabu sumnjive vode (zatvoriti koji bunar) i odrediti prisilno razkuživanje, te svaka upravna obćina treba, da ima barem jednoga izpitanoga razkužitelja. Nadalje treba voditi nadzor nad sumnjivim (od bolesti) osobama, eventualno izoliranje. U svrhu spriječavanja širenja bolesti valja po potrebi odrediti, da se svaki stranac bezodvlačno prijavi. Vrlo je važno tamanjenje gamadi (naročito u svratištima). Osobito strogi oblastni nadzor treba nad čistoćom stanova, radiona, nadalje nad tržištima, hranom, pićem i t. d. Zabrana odpreme predmeta, što lahko prenose kuživo, može se protegnuti na cijelo koje područje (nared. od 19. listopada 1892. br. 49.817). Osobito opreze valja da oblast odredi kod prevoza bolestnika (nar. od 5. lipnja 1894. br. 11.895), kod prevoza mrtvaca (nar. od 15. lipnja 1894. br. 24.209), i razudaba, koje se prema potrebi odrediti imadu; osobito točno strogo valja postupati kod odpreme kuživa (dejecta) bakter. zavodu (nared. od 28. siječnja 1907. br. 66.396).

Da pojedine oblasti odmah budu u stanju poprimiti potrebne mjere proti unosu pogibeljnih zaraznih bolesti, treba da se medju pograničnim prvomolbenim oblastima uredi obavjestna ili dojavna služba. Na teret zemlje padaju svi troškovi proti zarazi, kolerom i kugom. Ostali terete zdravstvene i grad. obćine.

Upravne oblasti I. molbe dužne su, kada zavlada zarazna bolest, izaslati na lice mjesta svoga uredovnoga liječnika, kojemu se ima dodijeliti upravni činovnik, kao povjerenik, ako je zaraza pogibeljne naravi. Izaslanici upr. oblasti imadu na licu mjesta potrebne praeventivne zdr.-redarstvene mjere u okuženom području odrediti i sastaviti izvidni zapisnik. O pošasti imadu se žup. oblasti (odnosno vladi) pred-

Digitized by Google

lagati periodične izkazne škrižaljke, a nakon ugušenja pošasti zaključna skrižaljka. Gradski odnosno obćinski zdravstveni odbor postaje za vrijeme pošasti permanentnim, nadzire provedbu zdravstveno redarstvenih mjera i sudjeluje prema okolnostima. Županijske oblasti (grad. poglavarstva) imaju za slučaj potrebe podignuti privremene pošastne bolnice na teret uzadruženih zdravstvenih zaklada (kod samostalnih zdravstv. obćina i grad. obćina na teret njihovih blagajna).

One bludobolne osobe od kojih prijeti pogibelj širenja bludoboli, valja prema imućtvenim i osobnim okolnostima njihovim i proti volji radi liječenja odpremiti u bolnicu i tamo prisilno pridržati, dok god nebudu izliječene. Ženske, kod kojih je ustanovljeno, da se bave bludnim životom i skitalice valja staviti pod zdravstveno-redarstveni nadzor, a ako su okužene, smjestiti u bolnicu. [1])

Praeventivne mjere proti boginjama odnosno cijepljenje kao zemaljsku uredbu, uredjuje zakon od 6. srpnja 1891. (sb. 1891. br. 70) „o cijepljenju boginja" i privedbena naredba od 13. ožujka 1893. br. 10476 (sb. 1893. br: 16) i 11. ožujka 1894. br. 12.241 o preinaci § 50. prov. naredbe (glede svjedočbe).

U svakoj se obćini svake godine obavlja cijepljenje i dvocijepljivanje (redakcionacija) i to animalnim cijepivom (samo u nuždi humaniziranim i to vlad. dozvolom). Javno cijepljenje obavlja se počam od 1. svibnja svake godine, nadzire ga oblast, a obavlja liječnik cijepilac; grad. obćine posebni su cijepni kotari, a u kotaru opredijeljuje zaokruženje kot. oblast temeljem mnijenja zdravstv. izvjestitelja.

Roditelji odnosno skrbnici i svi, koji su dužni brinuti se za djecu, moraju dati cijepiti djecu u prvoj godini života (osim da su jur preboljele prave boginje). Ako ne ima uspjeha, ima se druge i eventualno treće godine ponoviti. Kod primanja u školu, mora se dokazati, da su djeca uspješno cijepljena ili da su prošlih 5 godina pretrpila prave boginje. Svjedočbe su o tom bezplatne i proste od biljegovine. Školske

---

[1]) Glede postupka s bludobolnima vidi naredbe od 31. prosinca 1893. br. 59.690, 15. lipnja 1894. br. 24.209., 5. kolovoza 1895. br. 41.421. (pregledba bludnica); 17. ožujka 1899. br. 16.043. i 12. travnja 1899. br. 22.951. (zaprijećivanje te bolesti kod vojnika), 27. listopada 1901. br. 31.170,, 5. svibnja 1904. br. 27.746. i 22. studenoga 1906. br. 52.485.

Digitized by Google

obvezanike, koji nemogu tomu udovoljiti, imade učitelj 3 dana nakon upisa prijaviti oblasti radi odredbe cijepljenja.

Docijepljivanje biva prije navršene 12 godine.

U svim jav. zavodima ovlašten je ravnatelj, da dade cijepiti osobe, koje nisu cijepljene uspješno odnosno nisu 5 prošlih godina pretrpila prave boginje.

Ako boginje pošastno vladaju, vlastna je oblast odrediti cijepljenje odraslih. U služinskim knjižicama valja zabilježiti, da li je služinče cijepljeno. [1])

Popis djece i listine cijepljenja sastavlja obć. (grad.) poglavarstvo. Isto tako listine docijepljivanja uporabom lanjskih listina, matica i redarstv. prijava.

Svakom cijepljenju i docijepljivanju imadu prisustvovati liječnik cjepilac, organ polit. oblasti (ili zamjenik obć. činovnik), starešine i dotični učitelj. Ako vlada zarazna bolest, ne smije se obavljati.

Cijepni ured i putne osnove sastavljaju kot. oblasti, a župan. oblast ubilježuje cijepne rokove. Dotični obrazci se šalju do 31. ožujka svake godine zemalj. zavodu za proizvadjanje animalnoga cijepiva u Zagrebu (nar. od 11. ožujka 1894. br. 12.241).

Dan cijepljenja, pregledbe i prostorije valja proglasiti i dotičnike pozvati pod prijetnjom kazne.

O cijepljenju odnosno dvocijepljivanju izdaje liječnik potvrdu.

Zdravstvena oblast opomenuti će svakoga, da djecu dade cijepiti i to u stanovitom roku. Tko ne udovolji, kaznit će se globom od 2—100 K ili zatvorom do 10 dana; ako se opetovanomu nalogu nepokori, može se globa postupice površiti do 600 K i dosuditi zatvor do dva mjeseca.

Ravnatelj sred. učilišta, ako definitivno primi u školi učenika, koji je navršio 12 godinu, a nije docijepljen ili dokazao naslov oprosta, isto tako učitelj, gospodar, koji neizpuni zakonom odredjene dužnosti glede cijepljenja, kaznit će se globpm od 2—100 K odnosno zatvorom do 10 dana.

---

[1]) Vidi napose naredbe: o docijepljivanju, — 12. lipnja 1894. br 28.634.; o postupku kod cijepljenja, — od 9. svibnja 1894. br. 22.596.; o praev. cijepljenju — 18. listopada 1899. br. 69.507. i 6. veljače 1901. br. 8995. Naredbom od 30. ožujka 1893. br. 452. oživotvoren je u Zagrebu zemaljski zavod za proizvod animalnoga cijepiva. Sve su te naredbe sadržane u sbirci dr. Katičića (i dodatci I. II. i III.).

Digitized by Google

Upravni činovnici, liječnici, obć. činovnici, koji dotičnim propisima ne udovolje, kazniti će se karnostno, a za vladanja pošasti i višim globama od 20—100 K ili gubitkom službe. Privatni liječnici isto tako podpadaju globi odnosno kazni zatvora.

Za javno cijepljenje i docijepljivanje plaća se liječnicima nagrada iz zemalj. sredstava.

Cijepiti i docijepljivati smije samo diplomirani liječnik ovlašten na praksu.

Za liječenje „diphterije" i proti širenju takove usvojeno je sredstvo „surutka" Behringova (serum) i Scheringov „Antitoxin" (naredbom od 10. travnja 1895. br. 18.702.)

Kod imućnih upotrebljava se uz odštetu. [1])

Prouzročitelji te bolesti su t. zv. Löfflerovi bacili.

Ako je koje dijete bolujuće od diphterije, bilo samo čas u školi, valja ovu razkužiti (nar. odj. bog. i nast. od 18. kolovoza 1906. br. 1075) i ako su 2 slučaja u razredu, treba isti zatvoriti.

Surutku šalje vlada žup. oblastima i daje se ubogim bolestnicima bezplatno.

O postupku proti očnom žaru vrijede ustanove naredbe od 6. ožujka 1905. br. 17.857., koja odredjuje dužnost prijave, očevidnost trahomatoznih (kot. oblasti i obć. poglavarstva vode očevidnik „glavnu knjigu"), povremeno pregledanje očiju, period. izvješćivanje i praeventivne mjere, ambulatorno i boln. liječenje.

Bolestnici se za trajanja infektioznosti imadu i prisilno potegnuti liječenju. Privatno liječeni imaju se izkazati svjedočbom o tom. Za ambulatorno liječenje (bezplatno) uredjuju se ambulatorija (postaje). Troškove ambulatornoga liječenja nosi zemlja. [2])

Proti širenju i unosu rudarske malokrvnosti sadrži mjerodavne odredbe naredba od 16. prosinca 1900. br. 78.921.

---

[1]) Vidi o tom napose nar. od 4. prosinca 1895. br. 64.015 i 8. siječnja 1896. br. 71.892. (Smrekar: prir. III. str. 839 i Dr. Katičić. sbirka str. 482)

[2]) Vidi još naredbe: glede putnih predujmova iz bolnice povraćajućih se trahomatoznih bolestnika od 23. travnja 1895. br. 7188; o bolnič. liječenju trahomatoznih, — od 21. siječnja 1897. br. 3441; o izpunjivanju bolničkih naputnica, — od 25. veljače 1897. br. 10.999; o izvješćivanju glede u bolnicama liječenih, — 5. ožujka 1897. br. 13.807; o liječenju vojn. obvezanika, — 31. ožujka 1898. br. 5069, 6. prosinca 1901. br. 48.362, 13. travnja 1902. br. 16.016, 2. prosinca 1902. br. 95.259 i 22. svibnja 1903. br. 25.438.

Digitized by Google

G l e d e o d p r e m e o s o b a n a g r i ž e n i h o d b i j e s n i h ž i v o t i n j a u Pasteurov zavod (u Budimpešti) postoje nar. od 9. kolovoza 1892. br. 19.401., 2. srpnja 1893. br. 44.045., 26. studenoga 1901. br. 60.172. (sb. 1901. br. 4), 18. veljače 1902. br. 97 660. Nu te osobe nemogu se prisilno tamo poslati, već ih valja uputiti. Svakako se moraju izolirati.

Liječn. svjedočbe o ugrizu ljudi po bijesnoj životinji valja predložiti žup. oblasti i vladi na uvid. (Nar. od 24. studenoga 1906. i 10. prosinca 1907. br. 63.220 i 69431).

M j e s e č n o i z k a z i v a n j e z a r a z n i h b o l e s t i (vladi) odredjuje naredba od 27. siječnja 1908. br. 3008. [1])

2. N j e g a b o l e s t n i k a.

Javna državna uprava dužna je pružati pomoć, gdje je zdravlje narušeno. To je doduše dužnost i svakoga čovjeka, da bude u pomoć drugome, nu kod bolesti nije u stanju pojedinac, neuk uspješno pomoći te je uprava zvana, skrbiti za to, da bude pomoć strukovna i uspješna, a jamstvo leži u obvezatnoj strukovnoj naobrazbi zvaničnoga osoblja i zapriječenju nepovlastnih utjecaja na ljudsko zdravlje.

A.) L i j e č n i č t v o.

Po zdravstvenom zakonu vlastan je doktor sveukupnoga liječničtva, koji je diplomiran ili nostrificiran na zagrebačkom sveučilištu Franje Josipa I. ili kojem ugar. sveučilištu, nastaniti se u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, da vrši liječničku praksu. Nu prije ima to prijaviti nadležnoj oblasti (kot. oblasti, grad. poglavarstvu) uz prijedlog diplome za upis i publikaciju.

Svaki je liječnik dužan, u svakom slučaju pogibelji pružiti prvu pomoć, dok ne prijavi napust prakse.

D j e l o v a n j e mu pada pod oblastni nadzor, dok je u načinu liječenja slobodan, nu za propuštaje u tom pogledu odgovara, a eventualno i kaznenomu sudu.

---

[1]) Ove naredbe otiskane su u sbirci zakona i naredaba o zdravstvu, izdanoj po zdravstv. odsjeku zem. vlade 1906. (Dr. Vl. Katičić) I., II. III. dodatak 1907. — 1908.—1909.

Digitized by Google

Nagrada liječnika predmetom je slobodne po gradj. zakonu privatnopravne pogodbe[1]), a minimalne pristojbe ustanovljene su posebnim po zemalj. vladi izdanim cijenikom (nar. odj. unut. od 13. studenoga 1808. br. 29.469., sbirka: dodat. III. str. 190.). U prijepornim slučajevima i gdje neima pogodbe, opredjeljuje nagradu sud.

O nostrifikaciji u inozemstvu stečenih diploma govori banska naredba od 23. rujna 1898. br. 4435. pr. (sb. 1898. br. 67.). O tom odlučuje posebno povjerenstvo prema nar. odj. unut. od 20. travnja 1899. br. 2093. (sbor. 1899. br. 43.).

Vojnički su liječnici glede ograničenja prakse izuzeti, a slobodno je inozemnim liječnicima (specijaliste) na poziv sudjelovati i u konsiliju.

Ženskim doktorima dozvoljena je praksa uz obdržavanje postojećih propisa banskom naredbom od 28. lipnja 1903. br. 47.923. (sbor. 1903, br. 47,).[2])

---

[1]) Nevaljana je pogodba, ako je liječnik učinio, te mu je bolestnik obećao naročito nagradu, što će se primiti liječenja (§ 879. toč. 2. ob. gr. zak.).

[2]) Kao bitne naredbe, što zasjecaju u liječničko djelovanje iztiču se slijedeće:

Milosrdnici, aprobirani za vidare, nakon izstupa iz reda nesmiju vršiti vidar praksu, — razpis min. od 5. svibnja 1856 (z. vl. l. 1856. XII. 71.);

izdavanje liječničkih svjedočba k praesent. službi pozvanim domobranima, nar. od 28. rujna 1875. br. 18.192. i 19. lipnja 1876. br. 14.531. (bez biljege sa vizom obć. glavara);

liječničko pregledavanje i liječenje oružničke momčadi, nar. od 18. listopada 1876. br. 17.061, 16. svibnja 1877. br. 3625., 22. rujna 1894. br. 45.606, i 26. prosinca 1894 br. 41.631. (valja i za obć. liječnike) i 19. srpnja 1895. br. 29.869.;

uredovne se liječn. svjedočbe moraju izdati na hrv. jeziku, nar. od 3. lipnja 1877. br. 11.283.;

pregledba žena (radi privr. sposobnosti) **kao podkriepljenje molba** (na min. zem. obrane) **za iznimnu ženitbenu dozvolu** po §. 44. obr. zak., nar. od 18. prosinca 1880. br. 32.381.;

službena putovanja zdr. osoblja, nar. 22. studena 1885. br 41173.;

izdavanje liječn. svjedočba vojničkim obvezanicima, nar. od 12. ožujka 1887. br. 7515.;

izdavanje liječničkih svjedočba namještenicima drž. gradj. ureda, nar. od 19. lipnja 1891. br. 26.351.;

liječenje momčadi financijalne straže, nar. od 13 siječnja 1891. br. 49.662.;

dopust liječnika (glede službujućih izvjestiti vladi), nar. od 29. kolovoza 1895. br. 45.908. i 20. travnja 1902. br. 84.968.;

izdavanje liječn. svjedočba pučkim ustašima, nar. od 9. listopada 1895. br. 51.041.;

Digitized by Google

Osobe, koje nisu vlastne vršiti liječničku praksu, ne smiju obrtimice liječiti, a bez naročite dozvole zem. vlade zabranjeno je pripravljati, u promet stavljati i oglašivati lijekove. Dozvolu daje vlada temeljem mnijenja zemalj. zdravstvenoga vijeća.

Osobe, koje neovlašteno obrtimice liječe, smatraju se nadriliječnicima te proti njima postupa po § 112. zakona od 25. ožujka o zdravstvu (odnosno prov. nar. od 6. siječnja 1908.) upravna (redarstvena) oblast (kot. oblast, gr. poglavarstvo) globom od 5 do 1000 kruna, odnosno odgovarajućim zatvorom, u koliko čin ne pada pod udar. kaz. zakona.

Mjere proti nadriliječničtvu sadržane su i u raz-

---

liječn. pregledanje zemalj. službenika, nar. od 23. ožujka 1896. br. 1077. praes. i 7. lipnja 1906. br. 24.145.;

propis lijekova i sastav recepta, nar. od 12. kolovoza 1896. br. 33.641. na račun erara;

čitljivo pisanje recepta, nar. od 22. svibnja 1897. br. 29.178.;

liječničko pregledanje dnevničara, radi primitka u družtvo dnevničara po uredov. liječnicima, bezplatno, nar. od 1. studenoga 1898. br. 70.159 i svjedočba bez biljege, nar. od 1. svibnja 1899. br. 29.605.;

liječničko pregledanje lugar. osoblja, nar. od 2. studenoga 1898. br. 57.113.;

liječn. pregledanje činovnika i službenika imovnih občina, nar. od 16, veljače 1899 br. 3833. i 15. srpnja 1900. br. 52.088.;

imenovanje obć. liječnika, nar. 2 . ožujka 1899. br. 16598.;

izdavanje liječn. svjedočba momčadi nedjel. stališa, nar. od 20. svibnja 1899. br. 30.615.;

vodjenje očevidnosti liječn. osoblja, nar. od 1. kolovoza 1899. br. 52.713.,

liječenje obitelji fin. straže, nar. od 13. siječnja 1893. br. 49.606.

liječenje pastuh. momčadi, nar. od 2. prosinca 1901. br. 72984.;

izkazi za zdravstv. izvješća, propisani nar. od 30. siječnja 1904. br. 7733.

U sudbenom liečničtvu:

Visa reperta, nar. od 11. siječnja 1895. br. 60.284. i 30. siječnja 1896. br. 62.702.;

pozivanje liečnika kao sudb. vještaka, nar. pravos. od 13. listopada 1890. br. 11950., od 4. listopada 1597. br. 1313., od 26. ožujka 1900. br. 2267. i 5. svibnja 1900. br. 24.613.;

postupak kod pregledbe ozljedjenih, nar. od 21. listopada 1897. br. 56.251.

O liječn. službi u kaznionama i to:

liječn. pregledanje kažnjenika, nar. min. prav. 6. lipnj. 1854.;

motrenje dušev. stanja kaznenika, nar. od 4. listopada 1897. br. 1313. (Vidi sbirku: zdrav. naredaba i Smrekar priručnik II.).

Digitized by Google

nim propisima, tako je naredbom odj. unut. od 7. pros. 1902. br. 93.245. (sb. 1902. br. 80.), dozvoljena massaža neliječnicima samo po liječničkoj uputi, pod nadzorom i odgovornosti liječnika, dok je u obće massiranje trbušnih i spolnih ustroja, očiju, nosa, grkljana, uha i ždrijela neliječnicima zabranjeno pod globom od 5—200 kr. odnosno zatvora. Naredbom odj. unut. od 4. travnja 1876. br. 6332. „o puštanju krvi" dozvoljeno je isto, stavljanje pijavica i rogova samo po liječničkoj odredbi na to ovlaštenim osobama (napose brijački majstori i primalje). Zabranjeno je u zajedničkim kupalištnim prostorijama (vidi i nar. odj. unut. od 11. svibnja 1902. br. 42.456.).

Prekršaji. ako ne padaju pod udar §§ 835., 343. i 344. kz. zak., kazne se upravno redar. putem.

Hypnotiziranje ljudi zabranjeno je bezuvjetno neliječnicima i isto tako javno prikazivanje. Liječnici mogu hypnotizirati uz privolu dotične osobe (roditelja ili tutora) u prisutnosti treće osobe.

Prekršaji, ako nepodpadaju kaz. sudu, kazne se po upr. redarstvenoj oblasti sa 5—200 kr. ili odgovarajućim zatvorom.

O djelokrugu zubar. tehnika govori nar. odj. unut. od 13. veljače 1892- br. 33.173. i od 11. siječnja 1904. br. 82.565. Ne smiju se baviti zubarskom praksom i manipulacijom zubišta, već samo pravljenjem umjetnih zubi. Oni spadaju pod udar obrtnoga zakona zak. čl. XVII.—1884. kao obrtnici, vezani na osposobljenje (vidi još nar. odj. unut. od 27. listopada 1908. br. 58.946. sbirka, dod. III. str. 182.

Kaznena odgovornost liječnika označena je u §§ 335., 340, 343., 357., 358., 359., 375., 376., 431. i 498. kaz. zakona.[1])

Primjećuje se napokon, da je nar. odj. unut. od 30. lipnja 1895. br. 29.531. naglašeno bezplatno liječenje siromaka po uredov. (kot. i obć.) liječnicima uz podmirenje putnih troškova i ljekarija iz zdravstvene uzadruženih zdravstvenih obćina po zakonu od 24. siječnja 1894. „ob uredjenju zdravstvene službe" (sb. 1894. br. 9.).

B.) Primaljstvo.

Primaljskom se praksom po zakonu „o zdravstvu" smije baviti samo ona žena, koja se može izkazati diplomom, da je u toj struci

---

[1]) Liječniku, koji se učini krivcem težkoga prekršaja sbog neznanja i nemarnosti može se oduzeti vlast (liječ. praksa). O tom § 153. kz. zakona.

Digitized by Google

izobražena na primaljskom učilištu u Zagrebu ili kojem ugarskom učilištu ili žena, kojoj je diploma inoga učilišta priznata po zem. vladi. Primaljsko učilište u Zagrebu ustrojeno je zak. od 29. listopada 1876. (sb. 1876. br. 93.), kojemu je pripojeno zemalj. rodilište. [1])

Stoga ima svaka primalja prijaviti mjesto za vršenje prakse upravnoj oblasti i izkazati se diplomom. Preselenje valja takodjer prijaviti.

Nagrada za privatnu primaljsku pomoć predmetom je privatnopravne pogodbe izuzevši § 879. o. g. z. (nevaljana je pogodba, ako je vidar ili liječnik učinio, te mu je bolestnik obećao naročitu nagradu, što će se primiti liječenja); u prijepornim slučajevima ustanovljuje nagradu sud temeljem mnijenja stručnjaka.

Minimalne pristojbe za privatnu primaljsku praksu ustanovljene su c i j e n i k o m izdanim vl. naredbom od 13. siječnja 1900. br. 53.632. (sb. 1900. br. 22.). Naredbom zem. vlade od 13. srpnja 1895. br. 36.634. odredjeno je, da obć. zastupstva onih obćina, što ne razpolažu izpitanom primaljom, izaberu sposobnu ženu da ju pošalju o trošku obćine u primaljski tečaj u Zagrebu (§ 43. sl. b. zak. od 24. siječnja 1894. „ob uredjenju zdravstvene službe“), radi namještenja, pošto je svaka obćina (§ 63. c. z.) dužna primalju namjestiti o svom trošku. Za siromašne obćine primaju se kandidatkinje na trošak zemaljski.

Glede prijedloga molbenica za primitak, slovi nar. od 30. srpnja 1898. br. 1569. (bog. i nast.) Obć. primalja dužna je pružati neimućnim rodiljama pomoć bezplatno, zato ima od obćine stalnu nagradu (god. do 120 kr.).

N a p u t a k z a p r i m a l je izdan je vl. nar. od 24. kolovoza 1898. br. 41.248., koji sadržaje stručno tehničke upute za izvršivanje primaljske službe te propise osobnih i javnih obveza primalja. Ovaj je naputak mjerodavan za nadzorne organe (to su: žup. fizik, grad. i kotar. liječnici).

Valja iztači, da primalja nesmije liječiti, već je zvana pod težkom odgovornosti, čim opazi što neuredna ili pogibeljnoga, smjesta prizvati liječničku pomoć.

Primalja dužna je prijaviti voditelju matica, (župniku, paroku, rabinu) svaki porodjaj sa podatcima (skrbiti za krštenje, eventualno

[1]) Glede pristojba za zemalj. rodilište vidi nar. odj. unut. od 22. lipnja 1900. br. 6950. (sbor. 1900. br. 58); o putnom trošku oskudnim rodiljam (20 kr.) — nar. od 4. veljače 1908. br. 4125. (sb. dodatak I. str. 208.).

Digitized by Google

za nuždu), nadalje odmah nadležnoj oblasti prijaviti slučaj pometnuća i čedomorstva ili ini kažnjivi čin; s druge strane obvezana je čuvati obiteljske i kućne tajne (napose tjelesne mane).

Kaznena odgovornost izrečena je u §§ 5., 144., 145., 147., 148., 335., 339., 340, 376, 377., 431. i 498.. kaz. zakona.

Primalje stoje pod nadzorom upravne oblasti, koja je zvana, da prekršaje kazni globom i zatvorom, koliko ne spadaju pred kaz. sud (§ 37. naputka i § 112. zakona od 5. ožujka 1906. o zdravstvu), a i oduzeti vlast. (Pravilnik od 5. srpnja 1878. br. 9343. za primalj. rodilište veli, da se primaljam nakon iztrage može oduzeti vlast na opredijeljeno vrijeme ili sasvime. Karnostnu vlast imade upravna vlast (kot. obl., gr. pogl.).

Osobe, koje nisu vlastne vršiti primaljsku praksu, ne smiju obrtimice pružati primaljsku pomoć. Takovo se obavljanje primaljske prakse ukazuje nadriprimaljstvom, koje imade kazniti upravna oblast u smislu i uporabom § 112. zakona o zdravstvu (globom od 5. do 1000 kr. odnosno odgovarajućim zatvorom), koliko čin ne podpada pod udar kazn. zakona, u kojem se slučaju predmet ustupiti imade kaznenomu sudu (odnosno drž. odvjetničtvu).

C.) Ljekarničtvo.

Ljekarničtvo uredjeno je zakonom od 11. travnja 1894. (sb. 1894. br. 38.) „o ljekarničtvu", i prov. naredbom od 8. lipnja 1895. br. 12409. (sb. 1895. br. 49.).

1. Javne ljekarne spadaju pod vrhovni nadzor vlade, koja je vlastna podijeliti i oduzeti osobno pravo, da se otvori ljekarna. Pravo prijedloga imadu žup. upravni odbori i grad. zastupstva. Vlada može odrediti natječaj i podijeliti pravo temeljem trojnoga prijedloga saslušavši mnijenje lijekarničkoga zbora.

Dozvola, da se otvori nova lijekarna podijeljuje se za mjesta, koja neimaju lijekarne te broje preko 4000 duša, a po okolnosti i za manje koje mjesto, ako je 24 kilom. udaljeno od ostalih lijekarna. Za mjesta, koja već imaju jednu ili više lijekarna, dati će se dozvola, ako na jednu lijekarnu ima 4000 žitelja.

Osobno pravo ljekarne može dobiti samo onaj, koji se izkaže doktorskom diplomom magistra pharmacije, stečenom ili nostrificiranom na hrvatskom, ugarskom ili austrijskom sveučilištu, ako je neporočan i ako je pet godina prakticirao.

Digitized by Google

Ženskinjama dozvoljen je temeljem Prev. riješenja od 29. kolovoza 1901. pristup ljekarničkom zvanju nar. odj. unut. od 18. listopada 1901. br. 19074. (sbor. 1901. br. 90.) uz posebnu vladinu dozvolu.

Realna se prava ne podjeljuju više.

Zakon veli, da će se način i vrijeme odkupa realnih prava (od prije) urediti posebnim zakonom. Sada se stvara za to glavnica (fond), u koju idu pristojbe za dozvole (koncessije).

Ljekarnik je za slučaj zaprečenja dužan namjestiti providnika i dužan je jednako pripravno podvoriti bogate i siromake, noćju i danom.

Na temelju osobnoga prava vlastna je udovica odnosno malodobni (do punoljetnosti) voditi dalje ljekarnu (po providniku).

Ljekarne, kao zdravstveni zavodi, ne spadaju pod ustanove obrtnoga zakona.

Nitko ne smije imati dvije ljekarne. Za dozvolu (koncesiju) plaća se pristojba od 200 do 1000 kruna.

Ljekarna se ne smije otvoriti, dok nije pregledana po žup. fiziku (u Zagrebu i Osijeku po vrhovnom liječniku ili njegovu zamjeniku).

Ljekarne s realnim pravom mogu biti predmetom gradjanskopravnih ugovora (prenosa). Privolom ljekarnika vlastna je vlada osobno pravo ljekarenja kod ljekarna ustrojenih prije krijeposti navedenoga zakona, prenieti na drugu po zakonu osposobljenu osobu, nu lijekarniku, koji je na prenos privolio nemože se podijeliti novo pravo prije no mine 10 godina.

Redovita pregledba biva po vrhovnom liječniku, odnosno žup. fiziku. Vlada vodi očevidnostni registar.

Predstojnici (vlastnici, providnici) javnih ljekarna čine zemaljski ljekarnički sbor sa sjedištem u Zagrebu i plaćaju prinose (za sbornu blagajnu), koji se ućeruju upravnim putem. Taj sbor ima unaprijediti interese ljekarničtva moralno i materijalno.

Pošto ljekarne nespadaju pod obrtne podhvate, već su zdravstveni zavodi s oblastnom dozvolom, to nisu ljekarnici dužni plaćati prirez za trgovačko-obrtničku komoru.

O ručnim ljekarnama govori zakon od 24. siječnja 1894. „o uredjenju zdravstvene službe" i zakon od 25. ožujka 1906. „o zdravstvu", kao i prov. naredba k zakonu „o ljekarničtvu" (od 6. siječnja 1908. br. 1.).

Kotar. su liječnici, u kojih sjedištu ne ima ljekarne, obvezani

Digitized by Google

držati ručne ljekarne, a drugim liječnicima može žup. oblast dozvoliti, da drže ručne ljekarne, ako 24 kilometara u okolišu njihovoga sjedišta ne ima javne ljekarne. Svaki drugi liječnik, ako u njegovom sjedištu neima ljekarne, mora držati ljekove za prvu nuždu i potrebne povoje.

Ljekovi i nuždni predmeti imadu se nabaviti u najbližoj ljekarni.

Po zakonu „o zdravstvu" mogu bolnice i zemalj. zdravstvenj zavodi dozvolom vlade urediti si ručne ljekarne, nu samo za vlastitu porabu (vidi o tom nar. od 2. ožujka 1905. br. 15.837. (sb. 1905. br. 6.) i nar. od 31. pros. 1907. br. 65.371. (sb. 1908. br 5.) Cijenik lijekova (pharmakopea) izdaje periodički i godimice revidira vlada (vidi nar. od 26. studena 1901. br. 77.770. sb. 1901. br. 30. i glede tiskar. pogrešaka u njoj, — nar. od 5. prosinca 1905. br. 90.193.). U cijeniku označene ljekove, vlastni su prodavati samo diplomirani ljekarnici, providnici i njihovi pomoćnici i to samo usljed liječničke odredbe. Zabranjeno je prodavanje tajnih ljekova (kojih sastav nije vladi poznat). Ljekarnika, koji prekrši propisane mu dužnosti (nered u ljekarni, protupropisno izdavanje ljekova), može upr. oblast (kot. oblast, grad. poglavarstvo) kazniti globom od 20—600 kruna, osim da dotični čin spada pred kazneni sud. Kaznena odgovornost ljekarnička označena je u §§ 335, 361., 362. i 368. kazn. zakona.

Detaljnije ustanove sadrži prov. naredba.[1])

2. O trgovanju s otrovima i ljekovitim tvarima vrijede ustanove naredbe kr. zem. vlade, odj. unut. od 2. rujna 1910. br. 38.886/7932--VII.

---

[1]) Kao bitne naredbe, što zasjecaju u ljekarničtvo spomenuti je:

Obrazovanje ljekarn osoblja, nar odj. unut. od 28. listopada 1889. br 37 872. (sbor. 1889. br. 70.); **zakletva magistra pharmacije,** nar. bog. i nast. od 1. kolovoza 1884. br. 8013. (sb. 1884. br. 28);

prijavljivanje ljekar. vježbenika, nar. odj. unut. od 7. prosinca 1889. br. 33 366.;

valjanost u Ugarskoj izdanih svjedočaba i diploma magistra pharmacije, nar. odj. unut. od 24. studenoga 1899 br. 18.345;

priznanje realnoga svojstva ljekarna, — legitimacioni postupak, nar. odj. unut od 13. veljače 1895. br. 42.167;

naučna osnova za magistre pharmacije na hrv. sveučilištu, nar. odj. nnut. od 6. veljače 1896. br. 1616.;

o ručnim ljekarnama, nar. odj. unut. od 14 kolovoza 1896. br. 33 642. i 32. prosinca 1907. br. 65 371. (sb. 1908 br. 5.) u zem. zavodima;

Digitized by Google

Tom su naredbom glede rečenoga obrta izdane posebne ustanove, budući §§ 10. i 20. obrtnoga zakona (zak. čl. XVII.— 1884. zaj. ug. hrv. sab.) zabranjuje priredjivanje otrovnih tvari i ljekarija kao i trgovanje snjima i ljekarskim tvarima svakome, koji nije u tu svrhu dobio posebnu dozvolu od vlade.

Ljekarije, ljekoviti pripravci, otrovi i tvari, što sadrže otrove, uvršteni su o posebno označene skrižaljke I. II. III. IV. i V.

U skrižaljci I. navedene su samo tvari, koji služe u liječitbene svrhe, a dozvoljeno ih je držati za prodaju i prodavati obćinstvu samo u ljekarnama prema ustanovama naredbe od 26. studenoga 1901. br. 77.770, kojom je izdan hrv. slav. ljekopis (drugo izdanje).

U skrižalci II. nabrojene su ljekovite tvari, koje su potrebite u kućne te obrtne svrhe; takove je osim u ljekarnama dozvoljeno držati samo još u drogerijama, nu prodavati ih obćinstvu nije im dozvoljeno u manjoj količini, no što je u skrižaljci II. ustanovljeno, niti im je dozvoljeno prodavati ustanovljenu količinu razdijeljeno na manje dijelove, niti prodavati i izdavati na liječnički pripis.

Tvari, kraj kojih nije označena količina, mogu prodavati u svakoj količini.

U skrižaljci III. nabrojene, u razne svrhe uporabive tvari, dozvoljeno je prodavati trgovcima mirodija i mješovite robe.

U skrižaljci IV. navedene tvari, koje oštrije djeluju, a služe u liječitbene svrhe, smiju se uz posebno propisane opreze prodavati osim u ljekarnama i po drogistima i trgovcima, što imaju dozvolu po § 20. obrt. zakona uz opredijeljenu prodajnu količinu.

U skrižaljci V. nabrojeni su u strogom smislu riječi „otrovi", a takove smiju držati samo ljekarnici, drogiste i trgovci s protokoliranom firmom, koji su za prodaju otrova dobili posebnu do-

---

o ljekarn. zamjeniku, nar. odj. unut. od 14 rujna 1897. br. 42.900.;

razpačavanje pharmacentičkih preparata, nar. odj. unut. od 12. svibnja 1905. br. 14.625 ;

prodaja tajnih lijekova i komestičkih specialiteta, nar. odj. unut. od 27 veljače 1904. br. 10 257. (sb. 1904. br. 10.) i 28. lipnja 1906. br. 45 852. (sb. 1904. br. 29.) nar. odj. unut. od 21. ožujka 1908 br. 15.437 (sb. 1908. br 16.);

razpačavanje zabranjenih lijekova, nar. odj. unut. od 16. siečnja 1898. br. 61 663.;

zabrana prodaje spirita seljacima izrečena je nar odj. unut. od 5. rujna 1883. br. 31.764 ;

glede priredjivanja i prometa lijekov. specijaliteta i tajnih lijekova vidi nar. od 21. ožujka 1908 br. 1175. (sb 1908. br. 16.).

Digitized by Google

zvolu od vlade, a prodavati se smiju samo osobama, koje doprinesu u tu svrhu dozvolu od nadležne upravne oblasti i. molbe.

U ljekarnama dozvoljeno je prodavati otrove u liječitbene svrhe te ako ih pismeno odredi koji poznati liječnik ili veterinar.

Svi se otrovi imadu pohranjivati u shodnim prostorijama, u jakim ormarima sa pouzdanom bravom, odijeljeni od drugih lijekova i robe, pod ključem, a na vratima ormara spolja mora da je jasno i čitljivo napisano „otrovi“ tako, da se riječ neda lahko izbrisati.

Posudje, gdje je otrov, mora biti u dobrom stanju i pomno začepljeno, označeno s običajnom mrtvačkom glavom i čitljivim napisom „otrov“ uz ime otrova, a sprave, koje dolaze time u dodir (žlice, vage) ne smiju se upotrijebiti u druge svrhe.

Ključeve ima ljekarnik ili trgovac sam čuvati odnosno povjeriti svome zastupniku, a nikada prepustiti nepouzdanim osobama (šegrti ne smiju prodavati otrova).

Tko želi kupovati otrov u neliječitbene svrhe, mora kod oblasti zamoliti pismenu doznaku. Za znanstvene zavode izdaje ih predstojnik. Doznaka se smije dati samo pouzdanoj osobi i gubi valjanost nakon 10 dana.

U doznaci ima biti naznačena svrha, vrst, množina otrova, ime, značaj, obrt odnosno zanimanje i prebivalište kupca.

Svaki na prodaju ovlašteni ljekarnik ili trgovac ima voditi posebnu knjigu (ima se pohraniti 10 godina), gdje se unose svi podatci. Doznaka (sa podpisom kupca) ima se knjizi o prodaji otrova priložiti.

Otrov se smije izdavati samo u dvostrukoj iz jakoga papira načinjenoj i pomno slijepljenoj vrečici, valjanoj kutiji ili posudi s mrtvačkom glavom i jasnim napisom „otrov“ uz oznaku tvrdke.

U svrhu tamanjenja gamadi ili trovanja zvjeradi zabranjeno je prodavati bijeli sičan te strihnin, ako nije primiješano na 12 uteznih dijelova otrova 1 dio metilenskoga zelenila i kiselinskoga žutila B.

Čim prodavaoc primijeti, da mu je od zalihe nastala i najmanja količina, dužan je to odmah javiti redarstvenoj oblasti, koja ima neodvlačno uredovati. O tom treba odmah izvjestiti vladu.

Digitized by Google

Obrtnici, tvorničari, ljekarnici, umjetnici, liječnici uobće svatko, koji posjeduje otrov ili po zdravlje pogibeljnu tvar, dužan je pomno paziti na sve opreze.

Upravna oblast I. molbe vodi očevidnost navedenih trgovina, a uredovni liječnici imadu u tom voditi strogi nadzor.

U molbenici za dozvolu navedenih obrta imade molitelj dokazati: punoljetnost, neporočnost, da je uspjehom svršio bar četiri razreda srednje škole ili obrtnu školu ili da si je u trgovini ili tvornici pribavio nuždno znanje o otrovima i rukovanju šnjima.

Prekršaje kazni politička (redarstvena) oblast po obrt. zakonu globom od 2—200 K odnosno zatvorom od 6 sati do 14 dana. [1]) Navedenom naredbom stavljena je izvan snage naredba c. kr. namjestničtva od 1. srpnja 1854. br. 927 (zem. vl. l. 1854. razd. II. kom. XII. br. 29) dio I. „o rukovanju s otrovi", dočim II. dio iste „o ukloni škodljiva pripravljanja, krivotvorenja i pohranjivanja hrane i pića" ostaje na snazi.

3. Drogerije spadaju pod udar obrtnoga zakona, kao obrti, nu zasjecaju ipak u struku zdravstvenu, a napose „ljekarničku".

Za drogerije mjerodavne su ustanove naredbe odj. unut. od 2. kolovoza 1910. br. 38.885. izdane temeljem § 10. sl. h. zak. čl. XVII.—1884. „ob. zakona".

Dozvolu za otvaranje drogerije t. j. trgovine droga i preparata, koje služe ljekovitim odnosno zdravstvenim, tehničkim i poljoprivrednim svrhama, dakle dozvolu za vršenje drogerijskog obrta, podjeljuje u smislu §§ 10. i 20. ob. zakona, zem. vlada, odj. unutarnji. Dozvola se smatra utrnulom ako se obrt ne odpočne za vrijeme od 12 mjeseci. Dozvola se podijeljuje samo osobi osposobljenoj za samostalno tjeranje obrta, ako svjedočbom nadležne oblasti dokaže pouzdanost te da je: 1. magister i i doktor farmacije; ili 2. na visokoj školi izpitani kemik bar s godišnj. praksom kao kemik ili namještenik u drogeriji; ili 3. izpitani absolvent oblastno priznate strukovne škole.

Posjednici jur prije izdanih ovlasti, moraju, ako nisu osposobljeni, u roku od 1 godine postaviti poslovodju.

Tvrdke s više vlastnika mogu imati jednoga poslovodju, ali svi članovi moraju biti sposobni za samostalni obrt i pouzdani. Svaka se lična promjena u vlastničtvu tvrdke i namještenje poslo-

---

[1]) U koliko ne bi bio čin kažnjiv po kazn. zakonu, zatim po obrt. zakonu.

Digitized by Google

vodje mora javiti vladi. S dozvolom drogerije nije spojena dozvola za držanje i prodavanje otrovnih i žestoko djelujućih tvari. Vlastnicima ljekarna ne će se u buduće izdavati dozvola za drogerijski obrt.

Oni, koji takovu dozvolu od prije posjeduju dužni su u roku od 5 godina taj posao prostorno razstaviti od ljekarne i to označiti jasnim napisima.

Molbe se imaju predati kod nadležne I. molbene upravne oblasti, koja molbu uz mnijenje zdravstv. izvjestitelja predlaže vladi. U mjestima, gdje ne ima ljekarne, ne će se podijeliti dozvola; gdje ima 3 ili više ljekarna, moći će se podijeliti dozvola nu s tim ograničenjem, da uz jednu drogeriju postoje najmanje tri ljekarne. Prije otvorenja, mora se pregledati. Pregledbu obavlja u gradovima grad. fizik, a u inim mjestima kotar. liječnik s izaslanikom oblasti (gr. pogl.).

Drogerije stoje pod nadzorom oblasti i valja ih svake godine jedanput ureda radi pregledati. Prostorije treba da su svrsi shodne suhe i svijetle.

Tko bez dozvole otvori drogeriju kazni se po ustanovama § 58. ob. zakona.

Tko se neovlašteno služi firmom ljekarnika, kazni se po navedenoj naredbi globom od 50—500 kr. odnosno zatvorom. Svi se ostali prekršaji smatraju kao prekršaji ob. zakona.

Vlastniku drogerije, koji bude opetovano kažnjen radi prekršaja navedenih propisa, može se dozvola obustaviti na godinu dana, u težim slučajevima i oduzeti.

D.) Bolnice i zdravstveni zavodi.

Bolnice i slični humanitarni zavodi kao liječilišta (sanatorija), ubožišta, nemočišta itd. mogu se podizati samo dozvolom kr. zem. vlade (odj. unut.) i stoje pod njezinim vrhovnim nadzorom. Zemaljske bolnice podiže i upravlja vlada. Bolnice su javne i privatne. Pravo javnosti podijeljuje vlada, a može i oduzeti. Za gradnju propisani su posebni uvjeti (glede gradj. osnova za bolnice postoji nar. odj. unut. od 13. srpnja 1895. br. 32.381.).

Javne su bolnice dužne bolestnim osobama, dok treba, podavati liječničku pomoć, njegu i obskrbu bez obzira na njihovu pripadnost. Bolnice, koje ne imaju prava javnosti, dužne su u pravilu primati samo bolestnike, kojima su namijenjene, nu moraju

Digitized by Google

primiti i svakoga bolestnika, koji naglo oboli od bolesti pogibeljne za život (§§ 66. i 72. o. g. z.) [1])

Neizliječivi bolestnici, bolujući od zastarljele bolesti, koji netrebaju neprekidnu liječničku njegu, ne smiju se primati u javnu bolnicu (spadaju u nemočišta, ubožišta), osim da im se je prolazna bolest pogoršala ili se radi o inoj bolesti. Umobolnici, ako je neodgodivo i nuždno (radi pogibelji po same sebe i okolicu), primaju se predhodno, dok se mogu smjestiti u zavod za umobolne. Trudnice se primaju samo u skrajnoj nuždi (u 9 mjesecu, ako neimaju stana itd.), osim da imaju inu bolest.

Svaka javna bolnica mora, da ima po vladi odobren statut, naputak za liječ. službu, obskrbu i podvorbu bolestnika te kućni red. Bolnice moraju biti providjene potrebitim pomagalima i spravama prema stanju znanosti, te su dužne bolestnicima davati liječnička pomoć, krevet, stan, hranu, njegu, podvorbu, a ako umru i pogreb.

Odpremni i dopremni troškovi spadaju na one, koji su dužni namiriti obskrbne troškove. [2])

[1]) U pogledu primanja bolesnika vidi prov. nar. k zakonu od 25. ožujka 1606. „o zdravstvu", prov. nar. od 6. siječnja 1908 i obćeniti naputak za obće javne bolnice — od 12. kolovoza 1896. br. 34.409 (sb. 1896 br. 39.), glede naputnica za bolnicu — 18. srpnja 1896 br. 38 330, 5. ožujka 1898. br. 11 549.; glede prijamnih zapisnika, — 11. studenoga 1880. br 24 509. (oznaka imena), od 28. studenoga 1904. br. 83 662. (oznaka obitališta), glede bolestnika bez izprave, — 18. i 24. srpnja 1880. br. 15 274. i 27.856., — 10. srpnja 1888. br 26.315., — 18. kolovoza 1893. br. 38.828. i 8. studenoga 1908 br 59 937. (izpunjivanje); zatim glede bolestne služinčadi, — nar od 27. veljače 1880 br. 19 273.; vojn. žena i djece, — od 14. siečnja 1873. br 16 827., bolestnika bez izprave, — 18. srpnja 1880. br. 15.247., 19. srpnja 1888. br. 26.315; rodilja, — 27. siječnja 1901. br. 27.277.; ozlijedjenih osoba, — 21. listopada 1890 br. 22.522 i 18. veljače 1907. br. 36 488; ponovno primljenih, — 82 svibnja 1904 br. 38 671., 28 listopada 1905. br. 79 801, 2. siječnja 1907. br 71 075; članova okr. blagajna, — od 25 veljače 1895. br. 31006, 20 listopada 1896. br. 19 450, 24 prosinca 1902. br. 86 823, 22 rujna 1904 br. 11225, 12. svibnja 1906. br. 43.330; umobolnih, — od 25. srpnja 1886. br. 28.739., 27. veljače 1904. br 55 398. i 8. svibnja 1906. br. 25.912. (motrenje); bludobolnih, — 31 pros. 1893. br. 59 690, 17 rujna 1901. br. 65 033., 27. listopada 1901. br. 31 170., 18. travnja 1903. br 55.906., 27. travnja 1906. br. 13.218; trahomatoznih, — 6 ožujka 1905. br. 17875. i 2. ožujka 1908. br 9778.; trahom. stav. obvezanika, — 24. kolovoza 1906 br. 44.546; glede talijanskih državljana, — 8. kolov. 1876. br. 14.485 i 7 kolovoza 1895. br. 33 597.; srb. bjegunaca, — 3 studenoga 1900· br. 73143

[2]) Glede odpreme bolestnika, — nar od 8. svibnja 1906 br. 25912, napose umobolnih, — 29 travnja 1898. br. 23 759, 10. veljače i 15. ožujka 1901. br. 30 290. i 15.254. (Vidi Dr Katičić: sbirka).

Digitized by Google

U javne bolnice primljeni bolestnici nemogu se bez naročite dozvole vlade dulje od 3 mjeseca obskrbljivati. [1]) Dozvola za obskrbu preko toga vremena ima bolnica zatražiti u zem. vlade.

Obskrbninu (bolnc-obskrbne troškove) ustanovljuje vlada. Obskrbninu dužan je svaki platiti za sebe. Za one, koji nisu u stanju platiti, a nije drugi posebnim zakonom na to odvezan, dužni su platiti: 1. Gospodar za služinče kroz 30 dana, ako je prije oboljenja kod njega služilo bar 15 dana i u službi oboljelo. On nije dužan platiti, ako dokaže, da je služinče oboljelo svojom krivnjom ili ponovno oboljelo s kroničke neprimjetive bolesti, koju je imalo jur prije nastupa službe. Ako je služinče oboljelo krivnjom gospodara ili njegovih obitelji članova, dužan je gospodar platiti bolnoobskrbne troškove za cijelo trajanje bolovanja; 2. zadruga za svoga člana, ako u njoj živi i za nju privredjuje; 3. supruzi medjusobno (poslije razpita suprug, ako je dužan suprugu uzdržavati); 4. po obć. gradj. zakonu roditelji za djecu i unučad, a ovi obratno za roditelje i praroditelje.

U koliko gore navedeni bez velike nevolje nebi mogli platiti, namiriti ima troškove gradska občina za svoje pripadnike, samostalna zdravstvena obćina za svoje obćinare i županijska zaklada uzadruženih zdravstv. obćina za obćinare dotičnih obćina (vidi naslov „uredjenje zdravstvene službe").

Za siromašne bolestnike, koji nisu pripadnici Hrv. i Slavonije, ubiraju se bolno-obskrbni troškovi po ugovoru ili reciprocitetu. [2]) Ako ih koja strana država nepodmiruje i ako neima nikoga na to obvezanoga, tada namiruje troškove zemlja (napose za bez zavičajnika [3])

---

[1]) Vidi o tom pobliže nar. od 12. lipnja 1876. br. 11 356, 1. rujna 1876 br. 11.889, 25 prosinca 1878 br. 25397, 11. listopada 1882. br. 37 353, 16 prosinca 1892. br. 58 613 i 24. travnja 1893. br 19.848. Glede osobe iz Ugarske: od 28. travnja 1894 br. 20.364, 7. siječnja 1880 br. 25.249, 16 studenoga 1880. br. 25 108, 11. siječnja 1882 br. 29 905 i 18. travnja 1903. br 25.906.

[2]) Tako postoji reciprocitet glede pogrebnih troškova za siromake (preminule u bolnici) glede austr zemalja (osim Češke) nar. od 19. svibnja 1877. broj 5693 a glede Ugarske — nar. od 22 ožujka 1884 br 2693.

[3]) Napose vidi: glede pripadnika Ugarske - nar. od 21. rujna 1900. br. 70 597, 4. siječnja 1903 br. 101 368, 4 travnja 1903. br 29.902, 27. travnja 1906. br. 13.218 i 8. kolovoza 1908. br. 15.268; glede austr. pripadnika: nar. 31. kolovoza 1876 br. 13.824, 17. ožujka 1878 br. 5311. 7. siječnja 1880, br. 25249, 29 siječnja 1880. br. 3167, 4 ožujka 1880. br 4338 i 30 lipnja 1880. br. 13.400. glede talijan. pripadnika zak. čl. XV. 1897. zaj. sab (sb. 1897. br. 61); za pripadnike Njemačke — konvencija od god. 1853; za pripadnike Srbije — nar. od 18. siječnja 1901. br. 58 650, — Švicarske, — 31 kolovoza 1876. br. 13.824, Bugarske — 30. listopada 1904 br. 77.989. (Dr. Katičić: sbirka).

Digitized by Google

Gradovi i samostalne zdravstvene obćine imaju bolnoobskrbne troškove osigurati proračunom.

Ako zaklada uzadruženih zdravstvenih obćina nedosiže, ima se namirenje osigurati obć. proračunima i posebnim nametom do 5%, veći postotak dozvoljuje vlada (vidi i na str. 146.), nu prema potrebi ima se dati pripomoć iz zemaljskih sredstava.

Iz zemaljskih se sredstava podmiruju bolnoobskrbni troškovi za bolestnike liječene u javnim bolnicama od umobolje, bludobolje trahoma i pelagre, — ako se nemogu ućerati od njih ili inih obvezanika (prenavedenih).

Prijepore glede naknade bolnoobskrbnih troškova riješavaju upravne oblasti molbenim putem te ih putem polit. ovrhe ućeruju, nu ako se radi o naknadi po osobi, koja je na to obvezana po gradjanskom zakonu, odlučuje sud (vidi nar. odj. unut. od 26. svibnja 1905. br. 12.258. Katičić, zbirka dodat. I. str. 105. i naslov „zavičajno pravo“). U pogledu naknade i postupka kod ućerivanja i očevidnosti bolnoobskrbnih troškova postoji temeljna naredba odj. unut. od 11. prosinca 1874. br. 18.915 (sb. 1875. br. 1). „o ubožkoj i bolničkoj obskrbi“ [1])

Broj liječničkoga i podvorničkoga osoblja u javnim bolnicama odredjuje vlada. Računa se na 50 bolestnika jedan liječnik.

Liječnici su primarni i pomoćni. Svaki primarni treba da je najmanje dvije godine djelovao kao pomoćni liječnik u javnoj bolnici ili najmanje tri godine bio u javnoj zdravstvenoj službi ili vršio privatnu praksu. Primarni su liječnici u obć. i gradskim bolnicama obć. odnosno gradski činovnici, u svim ostalim javnima, mogu biti samo zemaljski liječnički urednici, primarni ili ravnatelji (pridijeljeni su iz statusa žup. i kotar. liječnika).

U svakoj javnoj bolnici mora biti ravnajući liječnik (ravnatelj), koji je vlastan u svim stručno liječničkim poslovima samostalno i

[1]) **Glede ućerivanja bolnoobskrbnih troškova** vidi: nared od 2. prosinca br. 48.507, 28. veljače 1398. br. 10 649 i 20. studenoga 1900. br. 7 572.; za šegrte i kalfe — 30. studenoga 1889. br. 37.124. (sb. 1889. br. 79; za fin. stražu — 18. prosinca 1873. br. 10.039 i 30. siječnja 1893. br. 49.066; Za autonomne činovnike = od 10. lipnja 1891. br 23.527; za naše pripadnike liječene u Ugarskim bolnicama od umobola bludobola i očnoga žara — 30. travnja 1901. br. 60.387 i 17. ožujka 1903. br. 1064; za bludnice — 15. veljače 1882. br. 7270; obročno plaćanje — 10. siječnja i 26. kolovoza 1902. br. 90 511 i 59 462; glede pogreb. troškova članova okr. blagajna — od 19. listopada 1891. br. 46 093, 30. listopada 1904. br. 73.594 i 31. listopada 1908. br. 59 937.

Digitized by Google

neodvisno odlučivati. On ima izključivo pravo namještati i odpuštati svjetsko podvorničko osoblje, te imade i disciplinarnu vlast nad privremenim liječ. osobljem uz odobrenje neposredno nadzorne oblasti.

Pomoćnim liječnikom može biti svaki doktor sveuk. liječništva, koji je osposobljen za praksu. Pomoćni su liječnici: Sekundarni i aspiranti. Namještaju se privremeno (aspiranti na 1 god.) Prvi su nagradom od god. 1200 i 1600 K, a potonji 600 K uz stan i obskrbu.

Županijskim bolnicama i onim uzadruž. zdravstv. zaklada upravlja župan. upr. odbor, a gradskim i obćinskim, zastupstvo. Gradske bolnice stoje pod nadzorom grad. poglavarstva, a ostale javne pod nadzorom županijske oblasti, ako su u području gradova I. vrste pod nadzorom grad. poglavarstva. U pogledu sastavljanja bolnoobskrbnih računa [1]) propisano je, da račun mora biti obložen uzglavnom ceduljom, izkazom troškova u izvoru, izpravom o nadležnosti, eventualnim računom o dopremnim troškovima, naputnicom (kod trahomatoznih posebnom naputnicom) i doznakom o izdanim pomagalima (šljake, naočale itd.).

U pravilu imadu si javne bolnice same ubirati obskrbne troškove posredovanjem nadležnih oblasti te se računi hrv. slav. pripadnike imadu sastaviti po kotarima, gradovima i samostalnim zdravstv. obćinama te mjesečno slati računar. uredu na obredjenje, nu posebno se imadu slati računi za trahomatozne vojne obvezanike, zatim bolestnike, liječene od trahoma, bludobolje i umobolje i pelagre. Napose šalju se računi za oružn. momčad dotičnom zapovjedničtvu, za financ. stražu odnosnom razdjelu računi članova okružnih blagajna odnosnom ravnateljstvu, za ugarske pripadnike ug. ministru nut. posala, za bosanske pripadnike bosanskoj vladi, za cislitanske pripadnike dotičnim zemalj. odborima. Županijske zaklade uzadruženih zdravstv. obćina, gradovi i samostalne zdravstv. obćine, čim prime odredjene račune radi naknade, imadu troškove prepisati u posebno osnovanu knjigu.

---

[1]) Glede predlaganja računa: nar. od 15. kolovoza 1896. br. 4003 (za inozemce računar. uredu), 7. prosinca 1897. br. 69.570, 24. svibnja 1898. br. 27.218 za vojne obvezanike), 16. listopada 1899. br. 65.498 (mjesečno), 6. ožujka 1900. br. 7655 (rač. uredu), 13. ožujka 1900. br. 16.631 (bosan. vladi), 17. listopada 1902. br. 81.863. (glede srb. prip.), 4. travnja 1903. br. 29.054 (za ug. pripadnike — ug. ministru unut. posl.), 6. svibnja 1902. br. 51.190 (ug. bludnice i 17. ožujka 1902. br. 12.951 (oblaganje računa); izkazanje bolnoobskrbnih troškova za pripadnike Češke, — 5. lipnja 1906. br. 20.869; trahomatoznih — 7. ožujka 1906. br. 11.418.

Digitized by Google

Glede osoba primljenih u bolnice, imaju se od obćina dobaviti obć. svjedočbe o nadležnosti i imučtvenim okolnostima bezuvjetno na propisanoj bjelici (nar. od 12. studenoga 1878. br. 22.294.). Tu treba da je konkretno označena platežna mogućnost (nar. od 21. lipnja 1873. br. 2968., 10. studenoga 1875. br. 19.917. i 23. srpnja 1877. br. 14.489.). Svjedočbu ima vidirati kotarski predstojnik (nar. od 15. lipnja 1887. br. 20.312.) i obć. organi su odgovorni za izpravnost podataka (nar. od 13. kolovoza 1896. br. 47.228.). Uz načelnika podpisuju svjedočbu dva obć odbornika i obć. bilježnik, župnik (parok) netreba podpisati (nar. od 20. prosinca 1902. br. 4330.). Troškovi se podmiruju na teret obvezanika bez obzira na navod svjedočbe (nar. od 2. pros. 1897. br. 47705.).

Svaka javna bolnica ima u očevidnosti držati t. zv. bolničke klateže i bolujuće na kroničkim bolestima (nar. od 6. travnja 1907. br. 1138. Dr. Katičić sb. II. str. 32.). Obćinska poglavarstva imadu paziti na takovu klatež (nar. od 26 siječnja 1881. br. 28.561.), a simulanti se imadu prijaviti redarstv. oblasti (nar. od 24. lipnja 1875. br. 9200.). U bolnicu se takove osobe mogu primiti samo, ako je potreba izkazana svjedočbom oblastnoga liječnika (nar. od 10. veljače 1901. br. 1137. Vidi: Dr. Katičić: sbirka.[1])

E) Zavodi za umobolne.

U zavod za umobolne može se primiti na liječenje odnosno obskrbu osoba, samo tada, kad je liječničkom svjedočbom dokazano, da je umobolna; takovu svjedočbu izdaje u javnoj službi namješteni liječnik.

Umobolni izliječivi ili neizliječivi, koji su pogibeljni javnoj

[1]) U pogledu inih posebnih dužnosti jav. bolnica vidi: Glede uporabe utržka od stvari preminulih — nar. od 19. studenoga 1893. br. 13.247, sahranjivanja umrlih, 20. veljače 1884. br. 7869; prijavljivanja poroda i smrti, — 24. srpnja 1884. br. 51.075 i 3. rujna 1892. br. 11.147; sobe za motrenje umobolnih, — 3. siječnja 1884. br. 49.968, 8. svibnja 1906. br. 25.912 i 28. lipnja 1907. br. 35.254; smještenja bolestnika, — 29. srpnja 1893. br. 36.706; glede obskrbe (naputak) — 13. veljače 1895. 8363; obskrbe nezakonite djece rodjene u bolnici, — 26. siječnja 1874 br. 11 251; obskrbe, majke s djetetom, — 3. studenoga 1902. br. 79.451; prijavljivanje zaraze, — 24. svibnja 1884. br. 51.075, 25. lipnja 1891. br. 1612 i 3 rujna 1892. br. 11.047; izkaza bludobolnih (tjedimice) — 31 prosinca 1893. br. 5[?].690. trahomatoznih (mjesečno), — 22. prosinca 1895. br. 17.128; o gibanju bolestnika (mjesečno), — 16. listopada 1897. br. 58.567 i 30. listopada 1892. br. 81.579; glede dušobrižničtva, — 22. travnja 1895. br. 46.833.

Digitized by Google

sigurnosti, imaju se smjestiti u zavod na liječenje, odnosno staviti pod nadzor. Umobolni, nepogibeljni za javnu sigurnost, slaboumni i benavi, spadaju u obskrbu na to obvezanih po zakonu (rodbine) odnosno se obskrbljuju iz vlastitoga imetka ili na trošak općine.

U zemaljski zavod primaju se bolestnici, kod kojih je motrenjem u kojoj bolnici po oblastnom liječniku dokazana umobol. Stoga se osobe, na kojima se ukazuju znaci umobola, predhodno imadu motriti u najbližjoj bolnici. Javne bolnice imadu u tu svrhu skrbiti za prikladne prostorije za 2—4 umobolnika (nar. od 28. lipnja 1907. br. 35.254.).

Vlada dozvoljuje i uredjenje privatnih zavoda za umobolne saslušavši zem. zdravstveno vijeće. Takovim zavodom mora da upravlja liječnik, ovlašten na praksu, koji se mora izkazati temeljitim i praktičnim osposobljenjem u psihiatriji.

Uvjeti za primanje i obskrbu bolestnika uredjuju se posebnim statutom odobrenim po vladi.

Nadležna stitnička oblast vlastna je odrediti, da vještaci motre u zavodu smještenoga bolestnika, te sudbeni stol, u kojega se području nalazi zavod, može po potrebi u zavod izaslati povjerenstvo, gdje sudjeluju i dva sudbena liječnika, da ustanovi potrebu smještenja i držanja u zavodu (§§ 98. i 99. o. g. z.). Ako se mnijenja sudbenih i zavodskih liječnika ne slažu, ima sudb. stol zatražiti mnijenje zdravstvenoga vijeća. Glede imenovanja skrbnika umobolnima valja nar. odj. unut. od 18. lipnja 1899. br. 77.245.[1])

Oblast, koja šalje umobolnika u zavod, dužna je ravnateljstvu zavoda predložiti liječničku svjedočbu ob ustanovjenju bolesti (valja 14 dana).

Radi zaštite osobe i pravnih odnošaja u zavodu smještenih bolestnika dužan je ravnatelj prema ustanovama gradj. zakona i sudovnika obavjestiti sirotinjsku oblast odnosno povjerenstvo o svakom bolestniku, koji treba da duže ostane u zavodu.

Glede odpreme umobolnih u bolnicu odnosno zavod postoji nar. odj. unut. od 19. travnja 1898. br. 23.759., a glede pristojba za pratioca nar. odj. unut. od 14. srpnja 1880. br. 14.746. i 15. ožujka 1905. br. 13079.

Zemaljski zavod za umobolne kralj. Hrvatsku i Slavoniju ustrojen je zakonom od 28. studenoga 1873. (sb. 1873. br. 58.). Isti je smješten u Stenjencu kraj Zagreba.

---

[1]) Vidi Smrekar: priručnik III. str. 968.

Digitized by Google

Statut za taj zavod proglašen je nar. odj. unut. od 6. lipnja 1880. br. 11.324. (sb. 1880. br. 52.). Odobren je Prev. riješenjem od 20. svibnja 1880. Ravnatelj, upravitelj i liječnici, zemaljski su činovnici.[1])

F.) Liječilišta (kupališta) i rudne vode.

Pod udar zakona o zdravstvu spadaju: 1. rudna (mineralna) vrela, gdje je točnom analizom kojega lučbenoga zavoda i stručnim mnijenjem ustanovljena lijekovita sastojina, koja može služiti proti bolestima; 2. vrela, koja davaju množinu čiste ljekovite tople vode; 3. mrzlice; 4. morska kupališta i solna vrela; 5. klimatična (zračna) lječilišta.

Dozvola za takove uredjaje, da služe obćinstvu, daje zem. vlada temeljem mnijenja zem. zdravstvenoga vijeća [2])

Uvjeti su zato, da ti uredjaji odgovaraju therapeutskim i hygijenskim zahtjevima, da postoji dostatan broj zdravih stanova, zdrava obskrba, da bude namješten liječnik, lijekarna (eventualno ručna). Nadalje treba posebni statut, kućni red i cijenik kupatila, jela i pića.

Statut odobrava vlada, kućni i lječilištni red odobrava nadležna upravna oblast, koja i vidimuje cijenik.

Vlada dozvoljuje i lječilištne pristojbe (kurtaxe) i za glasbu. Pristojbe se te utjeruju upravnim putem i za njih jamči stanodavac. Pristojbe idu u lječilištnu zakladu, kojom upravlja lječilištno povjerenstvo. Isto rukovodi upravu kupališta i skrbi za interese i udobnost gostova.

Članovi povjerenstva su vlastnik, ravnatelj, mjestni uredovni i lječilištni liječnik, obć. načelnik dotične upravne obćine, jedan

---

[1]) Napose spominjemo naredbe vl. odj. unut. od 6. lipnja 1880. br. 11324. 25. srpnja 1886 br. 28.739. (glede pravodobne predaje bolestnika) od 29. srpnja 1890. br. 24.187. (glede primanja u zavod) od 7. prosinca 1898. br. 67.355. (glede dopremanja bolestnika) i stom u savezu nar. od 24. prosinca 1899. br. 86 530. (glede motrenja u bližnoj javnoj bolnici) nar. od 16. studenoga 1894. br. 47.767. (glede izdavanja liječn. svjedočbe za odpremu umobolnika), od 27. veljače 1904. br. 55.398. i od 28. lipnja 1907. br. 35.254 (glede postupka s umobolnima), napokon nar. odj. unut. od 25. travnja 1900. br. 20.291. o nagodi Austrougarske i Velike Britanije radi njegovanja umobolnih osoba (reciprocitet).

[2]) Kod morskoga kupališta treba najprije izhoditi dozvolu pomorske oblasti, a kod solnih vrela od financ. ravnateljstva.

Digitized by Google

do dvanaest stalnih žitelja imenovanih po upravnoj oblasti na 3 godine.

Od lječilištnih pristojba oprošteni su žitelji stalno boraveći, prolaznici (3 dana), rodbina u posjetu stalno boravećih (ako ne upotrebljuju kupke ili liječenje); svi, koji zvanično borave, liječnici s obiteljima, ubogi i djeca izpod 7 godina te služinčad gostiju, (ako ne rabi liječenje).

Molba, da se voda kojega vrela proglasi ljekovitom rudnicom, ima se predati upravnoj oblasti (I. molbe), koja će postupati prema nar. odj. unut. od 11. srpnja 1900. br. 30.081.

Dozvolu daje vlada temeljem stručnoga povjerenstvenoga izvida i kemičke analize saslušavši mnijenje zemaljskog zdravstvenog vijeća.

Molitelj imade predložiti osnovu gradnje odobrenu po gradjevnoj oblasti (§§ 41. i 76. nar. odj. unut. od 25. lipnja 1900. br. 34.599. (sbor. 1900. br. 63.). Vlastnik rudnih voda i ljekovitih vrela ima nadalje da zatraži zaštitni okoliš prema § 16. zak. čl. XXIII.—1885. zaj. hrv. ug. drž. sab. „o pravu na vodu“ (sb. 1885. br. 48.) dotično naputka kr. ug. ministra financija od 27. ožujka 1890. br. 25.126. izdanog okružnicom zem. vlade odj. unut. od 17. kolovoza 1895. br. 46.447.[1])

G l e d e p u n j e n j a, r a z p a č a v a n j a r u d n i h v o d a t e r p r o d a j e u m j e t n o p r i u g o t o v l j e n i h r u d n i h v o d a vrijedi nar. odj. unut. od 17. ožujka 1887. br. 46.994. (sb. 1887. br. 30.) i nar. odj. unut. od 4. srpnja 1890. br. 18.985. Glede nadziranja kupelji vidi takodjer okružnicu c. i kr. namjestn. od 28. srpnja 1860. br. 11401.[2])

Vrhovni nadzor nad lječilištima vrši vlada, u žup. području napose žup. fizik, a neposredni nadzor kot. liječnik i obć. liječnik ter obćine mjestno redarstvo prema ustanovama zak. od 24. siječnja 1894. „ob uredjenju zdravstvene službe“ i prov. naredbe od 15. lipnja 1894. broj 24.206. (vidi: „oblastno ustrojstvo“ i „strukovne službe“ napred).

Na prijedlog oblasti može vlada zatvoriti lječilište, a upr. oblast može radi prekršaja navedenih propisa postupati uporabom

---

[1]) Vidi Smrekar: priručnik IV. str. 715. i sbirka zdr. propisa str. 752.

[2]) Isti III. str. 993.

Digitized by Google

§ 112. zdr. zakona globom od 5—1000 kr. odnosno zatvorom, u koliko nije nadležan kazneni sud.

Sve zdravstvene odredbe glede radnika i osoblja željeznica, parobroda i u tvornicama, ustanovljuje vlada sporazumno sa zajedn. ug. ministarstvom saslušav dotična poduzeća.

3. Statistika zdravstva.

Redovito sabiranje podataka za statistiku zdravstva odredjuje nar. odj. unut. od 16. siječnja 1896. br. 6122. pr., napose stat. izkazivanje uzroka smrti nar. od 17. prosinca 1896. br. 6296. po mrtvozovnicima (Katičić sb. dod. I. str. 149.).

Ovi se podatci tiču pobola i pomora s pošastnih bolesti, cijepljenja boginja, liječničkoga, lijekarničkoga i primaljskoga osoblja, zdravstvenih zavoda (rodilišta, zavoda za slijepe, gluhonijeme), lječilišta i kupališta. Napose odredjuje glede statist. izvještaja o zdravstvenim prilikama u upr. kotarima, nar. bana od 21. listopada 1898. br. 4957. pr. (sb. 1898. br. 71.) i nar. od 31. siječnja 1905. br. 4023. (Dr. Katičić sb. dod. I. str. 115.[1]) o mjesečnom izkazivanju zaraznih bolesti (sbirka I. str. 115.).

4. Znanstveno stručni zavodi uz bok zdravstvu.

Kod prigledbe zdravstva sudjeluju odnosno davaju potrebne strukovno-zdravstvene podatke:

1. kr. zem. bakteriložki zavod u Križevcima, ustrojen nar. odj. unut. od 28. ožujka 1903. br. 41.105.;

2. kr. zem. kemičko-analitički zavod u Zagrebu prema nar. odj. unut. od 25. rujna 1897. br. 54.489.

Bakteriološki zavod iztražuje priposlani životinjski materijal (napose radi bjesnoće, anthraxa itd.), mlijeko itd., a kemijski pruža oblastima kemičke analyze napose za živež i piće (vino);

3. kr. oenoložki zavod u Zagrebu ustrojen nar. odj. unut. od 17. kolovoza 1908. br. III.—A. 237. radi usavršenja vinarstva. Bavi se i kemičko bakteriol. iztraživanjem (sb. 1908. br. 39.);

---

[1]) Primalje imadu za svako polugodište predlagati izkaze o porodima, a oblast ih tabelarno iskazuje stat. uredu (nar. od 28. siječnja 1905. br. 4681.).

Digitized by Google

4. naredbom od 28. siječnja 1907. br. 66.346. ovlastila je kr. zem. vlada dra. Ljud. Gutschya, da u Zagrebu osnuje zemaljski bakteriološko-hygienski zavod za iztraživanje svega, što zasjeca u ljudsku hygijenu i patologiju kao n. pr. izlučine, izmetine (dejecta), krvi, vode, mlijeka, tla, živeža itd.

U smislu te naredbe imade liječničko strukovno osoblje u buduće sve predmete, što spadaju u ljudsku hygijenu i pathologiju putem predpostavljene oblasti šiljati na rečeni zavod, koji obavlja iztraživanje u javne zdravstvene svrhe bezplatno, a za privatne stranke prema ustanovljenom cijeniku. I staklenke (posudje) za uzimanje ogledaka dostavlja zavod na zahtjev uz naputak za porabu u službene i javnozdravstvene svrhe bezplatno, a privatnim strankama uz cijenu naznačenu u cijeniku (vidi: dr. Katičić sbirka. Dodatak II. str. 54.).

III.

Nadstarateljstvo (skrbničtvo, tutorstvo) i ubogarstvo.

Uvod.

Od životnoga je interesa po državu kao uredjenu zajednicu, da pojedinac, državljan, kao počelo i član njezin, bude doista podpuna osobnost i da kao takova uzmogne raditi i djelovati (funkcionirati).

Osobnost nije podpuna, čim manjkaju uvjeti samoopredijelenja (Selbstbestimmung), a to stanje nastaje, čim su zapriječeni izražaj, djelatnost i oživotvorenje volje.

Zadaća je državne uprave, da osobnost upodpuni.

Dr. Stein obrazlažući pojam nadstarateljstva (skrbničtva) veli: „gdje manjka koji osobni momenat, bud fizično bitisanje, bud sloboda samoopredijelenja, te osobnost, premda postoji, ne može bili djelatnom, tada utječe uprava, da nadomjesti manjkajući elemenat, u koliko se osobnost i njezina djelatnost odnosi prema cjelokupnosti (zajednici) te učini osobnost sposobnom za saobraćaj. Skup načela za to djelovanje čini skrbničtvo“.

Nemogućnost izražaja volje može biti fizična i duševna.

Djelatnost skrbničtva treba da utječe:

1. u slučaju smrti zakonitih zastupnika-roditelja maloljetnika;

2. u slučaju potrebe sbog inih okolnosti, koje su zaprekom pravilnom izražaju volje, košto kod slaboumnih, ludih, razsipnika:

Digitized by Google

3. u slučaju nužde, da se oduzme roditelju vlast nad djetetom, dakle potrebe prisilnoga odgoja neodraslih.

U starijem rimskom pravu bilo je pravo nadstarateljsko, stvar obiteljska, dakle privatno pravo „munus privatum“ pa je moglo biti i predmetom cessije (odstupa). Justiniansko pravo ustanovilo je pravo nadzora po obiteljskom vijeću (consilium necessarium). Država je ipak postupice svojatala si utjecaj, te je u pomanjkanju oporučne odredbe postavila skrbnika.

Cicero označio je skrbničtvo „ad utilitatem“ štićenika. Tekom vremena razvio se državni nadzor, te je skrbničtvo postalo „munus publicum.[1])

Rimsko pravo poznaje dvije vrsti nadstarateljstva: „tutella inpuberium“ i „tutella mulierum“ — kao jus autoritatis za nadomještanje osobne djelatnosti, dok je imovinsko pravni zastupnik „curator“. Novo pravo luči štitnika i skrbnika, te je naš gradjanski zakon povjerio štitniku skrb za osobu i imetak maloljetnika, dok skrbniku povjerava poslove osoba, koje s uzroka inoga nisu kadre starati se za svoje poslove, po čem ima skrbničtvo više značaj imovinske skrbi (pogl. IV. o. g. z.).

1. Skrbničtvo.

Skrbničtvo je po svojoj naravi upravna prigledba, nu gradjanski naš zakon dodijelio je te poslove sudu i samo u gradovima odredjena su sirotinjska povjerenstva, na koja se prenosi ta sudbena uredba.

U starije doba bile su županijske oblasti i gradska poglavarstva podjedno nadstarateljske oblasti.

Sada postoje sirotinska povjerenstva (kojima predsjeda sudac) u Zagrebu, Osijeku, Varaždinu, Karlovcu, Križevcima i trgovištu Rumi. [2]) i to prema naputku ob obavljanju sirotinjskih i skrbničkih poslova od 14. srpnja 1851. (zemalj. vlad. l. kom. XVI. br. 128).

Vrlo izcrpivo prikazuje i ustanovljuje zadaću javnih oblasti u pogledu nadstarateljstva, napose zaštite djece., nar. vlade odj. unut. i pravosudje od 31. prosinca 1908. br. 59 950. (sbor. 1909.

---

[1]) Vidi: Oester. Rechtslexikon 1898. IV. str. 953.

[2]) Vidi: Smrekar prir. I str. 760. i Dr. Franjo Spevec „Sirotinjska povjerenstva u gradovima. Zagreb, 1895.

Digitized by Google

br. 50) kojom su sudovi, upravne oblasti i sirotinjska povjerenstva upućena na točno vršenje propisa, što se odnose na zaštitu djece.

U smislu § 177. o. g. z. imade se otcevima, koji njegu i odgoj djece zapuste, oduzeti očinska vlast, a prema § 178. o g. z. može u slučaju, ako se otac služi očinskom vlašću na način, da se time djetetu nanese uvrjeda u njegovim pravima, ili ako otac ne izvršuje dužnosti skopčanih sa očinskom vlašću, ne samo dijete, nego i svatko, koji zato znade, a osobito najbliži rodjaci zaiskati pomoć tutorstvene oblasti t. j. sudca odnosno sirotinjskih povjerenstva, koji imadu stvar izviditi i potrebno odrediti.

Uredovanja oko zaštite djece valja obavljati pospješno i obzir uzeti na to, da za oduzeće očinske vlasti otcu, koji zlostavlja svoje dijete, nisu obzirom na propis § 78. o. gr. zak. bezuvjetno potrebni uvjeti, predvidjeni u §§ 414. i 415. kz. zak. (zlostavljanja), već se u smislu propisa 178. o. g. z. može očinska vlast oduzeti, kad se ukaže okolnostima primjereno t. j. i onda, ako ne predleže preduvjeti §§ 414. i 415. kz. zak. n. pr. da predleži kazneno pravna zastara ili se čin iz kazneno procesualnih razloga ne može progoniti. Za opoziv pako oduzeća nije dovoljno obećanje, da će se s djetetom bolje postupati.

Zakon od 31. listopada 1888 (sbor. 1888. br. 74.) „ob uredjenju pučke nastave" u § 41. odredjuje, da će se proti roditeljima, koji uzprkos opetovnim kaznama uztraju u nemarnosti glede pošiljanja svoje djece u školu, postupati po ustanovama §§ 176. i 177. o. g. z. na obustavu i gubitak očinske vlasti te djeci postaviti skrbnik.

Tutorstvenu vlast može radi težkoga zlostavljanja i prijetećega zapuštanja djeteta odlučiti, da dotični otac gubi očinsku vlast i da se dijete smjesti kod druge obitelji ili u kojem odgojnom zavodu, odnosno odrediti prisilni odgoj u slučaju uslova označenih u § 1. zak. od 6 veljače 1902. „o prisilnom odgoju neodraslih" (sbor. 1902. br. 15.) Pošto glede ovrha u svrhu utjerivanja troškova za uzdržavanje djeteta postoje pogodnosti (§ 14. zak. od 13. siječnja 1883. „o stegama ovršnoga prava") to je uz strogi i energični postupak moguće takove roditelje pridržati na platež troškova odgoja i time omogućeno, da se oduzećem očinske vlasti roditelja neriješe i dužnosti plaćanja za uzdržavanje djeteta. Prema ustanovama nav. zakona mogu se na prisilni odgoj predati nedorasli, koji nisu navršili 14 godinu, ako nemaju kućnoga odgoja ili je

Digitized by Google

kućevni i školski uzgoj ostao bez uspjeha, te su uza to počinili djelo objektivno kažnjivo po kaznenom zakonu, ako su skloni bezposličenju, skitanju i prosjačenju, te su uobće zapušteni (osim da pate od trajne težke bolesti). Prisilni se odgoj vrši pod vrhovnim nadzorom javnih vlasti u sgodnim obiteljima, privatnim ili zemalj. popravilištima (zemalj. popravilište osnovano je u Glini). Za vrijeme toga uzgoja prestaje očinska ili tutorska vlast, koja prelazi na upravitelja zavoda, a u obitelji i privatnom zavodu, na onoga, koga sud u odnosnoj odluci odredi. Kod nedoraslih može radi kažnjivoga čina nadležni kazneni sud odrediti smještenje (§§ 237., 269. i 270. k. z.) takovo.

U inim slučajevima odlučuje tutorstveni sud na prijedlog roditelja, tutora, drž. odvjetničtva ili redarstvene vlasti (event. obć. poglavarstva); konačno odlučuje banski stol.

Postupak se ravna po ustanovama izvan parbenoga postupnika.

Pravomoćne riješitbe provodi pravosudni odjel zem. vlade. Troškove predaje nosi zavičajna obćina; u zem. popravilištu ostaju pitomci najviše do 18. godine. Ob odpuštanju iz zavoda odlučuje konačno vlada na prijedlog zavoda, a ob odpustu iz privatnoga zavoda ili iz obitelji, tutorstveni sud. O tom, kao o eventualnom bijegu ili smrti ima se obavjestiti nadležno obćinsko poglavarstvo. Pobliže ustanove sadržaje prov. naredba k navedenom zakonu od 4. travnja 1902. (sb. 1902. br. 24).

Naknada troškova prisilnoga uzgoja može se tražiti od onoga, koji je dužan pitomca uzdržavati (§§ 141., 143. i 167. o g. z.) nu samo pod uvjetom, da to nebude na uštrb prehrane i zaslužbe njegove i da ne bude zapriječen u izvršbi dužnosti, što mu nalažu odštetu proizviruću iz kažnjiva djela ili hraniti svoju obitelj (§ 332. kaz. post.) O naknadi i ućerivosti odlučuje sud. Ovrha se vodi upravnim putem, nu vlada je vlastna oprostiti platež.

Kod primijene propisa za slučaj oduzeća očinske vlasti upućene su tutorstvene oblasti, sudovi i sirotinjska povjerenstva na sudjelovanje upravnih i redarstvenih oblasti, koja im imadu priobćivati svoja opažanja, a treba da to čini i okolica nemarnih roditelja.

Stoga imadu kazn. sudovi izvidne kaznene spise u pogledu zlostave, zapuštanja i zavedenja djece nakon dovršenoga postupka ustupiti nadležnoj oblasti, koje imadu shodno odrediti u zaštitu djece. Dalje valja, da oblasti svojski podupiru privatna podporna

Digitized by Google

društva, kojim je briga zaštita i odgoj djece. Upravne oblasti prve molbe imadu pravo sudnom odjelu zemalj. vlade predlagati popis takovih družtava uz točnu oznaku družtvenih uredaba, a vlada saobćuje glavni popis tutorstvenim oblastima.

Gdje takova družtva ne postoje, imadu zemaljski činovnici nastojati, da se takova u život privedu, te imadu političke oblasti družtva za zaštitu djece najizdašnije podupirati..

Djeca, koja ne imaju roditelja, niti onih osoba, koje su ih dužne ili voljne uzdržavati, imadu se na trošak zavičajne obćine predati u obskrbu i odgoju, ako nije moguće pribaviti to bezplatno (vidi pogl. IV. zak. od 30. travnja 1880. „ob uredjenju zavičajnih odnošaja (sbor. 1880. br. 49".)

Tutorstvene oblasti imadu brigu voditi, da se svakomn nezakonitomu djetetu postavi tutor i otac pritegne na plaćanje alimentacije; stoga im treba očevidnost nezakonite djece svoga područja. Voditelji matica dužni su svaki slučaj odmah prijaviti nadležnomu sudu, a upravne oblasti imadu pružati svaku pomoć tutorstvenim oblastima, napose bezodvlačno priobćivati sva opažanja glede zapuštanja i zlostavljanja djece, kao i inih po zaštitu djece važnih i odlučnih činjenica.

U slučajevima ustanovljenoga zlostavljanja, djece, stvar je upravne oblasti, da prosudi i odluči, ne bi li bile umjestne dozvoljene privremene odredbe, da se zlostavljena djeca predhodno i odmah prema potrebi zaštite od daljnih zloporaba. Upravne oblasti imadu nastojati da i dušobrižnici, propovjednici i učitelji olože svoj upliv, da promiču zaštitu djece.

O hranjenju i uzgajanju nahodnika (djece, kojima se ne zna za roditelje) govori propis c. kr. hrv. slav. namjestničtva od 3. listopada 1859. (zem. vl. l. 1859. razr. II. kom. br. 17). Za njih skrbi zemlja, te se imadu ugovorom predati u valjanu prehranu i odgoj (obrazac ugovora izdan nar. odj. unut. od 29. rujna 1874. br. 15.943. Smrekar prir. III. str. 244. Vežić pomoćnik str. 181.) do 10—12. godine. Glede unosa nahodnika u matice, mjerodavne su ustanove § 20. zakona od 17. siječnja 1906. (sb. 1906. br. 8) i § 21. prov. nar. od 15. travnja 1907. br. 6889 (sb. 1907. br. 31). Vidi naslov „vjeroispovjedni odnosi".

Digitized by Google

2. Ubogarstvo.

U uzkoj je svezi s nadstarateljstvom ubogarstvo. U nadstarateljskoj prigledbi nadopunjuje uprava fizičnu i duševnu osobnost. Nu osobnost može postati posve manjkavom u gospodarstvenom smjeru.

Ta nepodpunost nastaje, gdje osobi manjkaju materijalna sredstva i mogućnost pribaviti si ih. To je stanje oskudica, nužda, siromaštvo. Uzroci su mu raznoliki: subjektivni i objektivni. Oni mogu biti volja i čini individua (lakoumlje, rasipnost, nemarnost), a mogu biti i vanjski utjecaji i nepri atni naravski pojavi. Siromaštvo je dakle skrivljeno i neskrivljeno. Učin je isti: gospodarstvena nepodpunost, koja ipak time, što uz to postoji fizična osobnost, može postati, a često i nastaje opasnom po pravno stanje države. Nevolja, oskudica radja zločinstvom, pače i razvratnim strujama, gdje prelazi granice individua. Nužda je dakle državna upravna prigledba, koja imade s jedne strane skrbiti, da se ubogima pruži pomoć, a s druge strane odlučnim sredstvima predusresti nepovoljnim posljedicama siromaštva po obćenitost i družtvo.

Zakonarstvo imade da tu prigledbu uredi zakonom, a uprava imade u okviru zakona utjecati posredno i neposredno. Skupnost propisa i djelatnosti u smjeru obskrbe ubogih čini „ubogarstvo", u smjeru zaprečivanja neprijatnih posljedica ubožtva „ubožko redarstvo".

Istina: ubožtvo, gdje prelazi granice individua, nastaje družtvenim pojavom i time zasijeca u upravu družtvenoga života.

Uvrstio sam ipak ubogarstvo u upravu „osobnoga života", jer se ovdje ukazuje posve samostalnom upravnom granom.

Ono je u uzkom spoju s nadstarateljstvom i u prvom se redu odnosi na osobu te mu je težište osobni život.

Za bolje razumijevanje uputno je uočiti individualnu raznolikost, koja se ukazuje kod ubogih i koja je od odlučne važnosti za upravnu prigledbu na tom polju.

Ubogi su: 1. za privredu nesposobni uslijed fizične nemogućnosti; 2. za privredu sposobni, ali im manjka zgoda za to, t. j. nemaju zarade; 3. za privredu sposobni, ali im manjka volja za rad.

Pod 1. navedeni u pravom su smislu predmetom ubogarstva i tu mora uprava nastojati, da gospodarstvenu osobnost upodpuni, da joj omogući stvarni obstanak; tako dolazi do izražaja zaista

Digitized by Google

uprava osobnoga života, kao samostalna upravna grana, koja kod ubogih navedenih pod 3. točkom mora neposredno postupati buď praeventivno, bud repressivno redarstvenom vlašću kao ubožko redarstvo.

Ubogi navedeni pod toč. 2. nisu u pravom smislu predmetom ubogarstva, već prema raznim okolnostima predmetom unutarnje uprave kao socijâlne, te zahtjevaju pripremu uvjeta, a takove stvarati zadaćom je raznih grana uprave gospodarskoga života, gdje treba uskladati interese kapitala i rada, — i uprave družtvenoga života, gdje treba pogodovati ujedinjenju gospodarskih sila u prilog pravilnomu razvitku gibanja slojeva.

Kao samostalna upravna grana uprave osobnoga života spada ubogarstvo medju autonomne poslove kralj. Hrvatske i Slavonije u zakonarstvo u upravi.

Ubogarstvo osobito zahtijeva saradnju državljana u upravi. Uslijed toga spada u prvom redu briga i djelatnost u ubogarskoj prigledbi, samoupravi.

Obskrba siromaka prinadleži obćinama. Dužnost države i obćine podupirati siromake spada u javno pravo, dok su joj podlogom obstanak i svrha države i obćine; ona ne radja tražbinama utuživima po gradjanskom privatnom pravu.

Napose dužnost obćine proizvire iz zavičajnoga prava, koje je izvorno ustavno, a po učinu upravno pravo (vidi o tom u naslovu „administrativni red žiteljstva“), dakle „javno pravo“.

U pogledu ubožke prigledbe i obskrbe u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji mjerodavne su u glavnom ustanove poglavja X. zak. čl. XVI.—1870. ob uredjenju obćina (sb. 1871. br. 4.[1]) §§ 20. i 72. zak. od 21. lipnja 1895. „ob ustroju grad. obćina“ (sb. 1895. br. 34.) i poglavje IV. zakona od 30. travnja 1880. „ob uredjenju zavičajnih odnošaja“ (sb. 1880. br. 49.) i napose nar. odj. unut. od 11. prosinca 1874. br. 18.915. „ob ustanovama, koje se tiču javne obskrbe siromaka u nadležnoj obćini, javnih ubožkih i zdravničkih zavoda“ (sbor. 1875. br. 1.) [2]) odnosno nar. od 4. svibnja 1881. br. 5072 (sb. 1881. br. 41). Osim ovih obćenitih ustanova sadrže statuti stvoreni u pojedinim županijama (po skupštini) i odobreni po vladi posebne ustanove glede sredstava ubožkih zaklada, dijeljenja podpora i rukovanja.

---

[1]) Vidi naslov: „gradovi i obćine“.

[2]) Vidi naslov: „zdravstvo“.

Digitized by Google

Obćina je dužna svoje zavičajnike siromake podupirati, koliko ne dosižu sredstva postojećih obožkih dobrotvornih zavoda i zaklada, te u koliko treće osobe nisu to dužne po gradjanskom pravu ili inim zakonima. Te osobe, ako su kadre toj dužnosti udovoljiti, imadu se u slučaju uzkrate na to zakonitim putem prisiliti, a medjutim imade obćina preuzeti obskrbu uz priuzdržaj prava zavrate.

Pod obskrbom razumijeva se prehrana, u slučaju bolesti obskrba, a kod djece i uzgoj. O dužnosti i kolikoći odlučuju upravne oblasti. Dužnost je dakle obćina subsidiarna.

Nu obćina dužna je skrbiti za siromake, u koliko nisu zaista kadri obskrbiti se vlastitim silama. Za djelo sposobni siromasi imadu se siliti na obavljanje za njih prikladnih radnja. Obskrbne troškove za siromake nepoznata zavičaja do njihovoga pridijelenja namiruje zemlja, a nakon pridijelenja dotična obćina. Pronadje li se prava zavičajna obćina, tada je ona dužna naknaditi troškove.

U prijekoj nuždi ne smije obćina ni stranim ubogima uzkratiti podporu, nu valja odmah, da nastoji pronaći zavičajnu obćinu ili dotične obvezanike. Za zatezanje odgovara obćina.

Osobe dakle nepoznata dvojbena ili prijeporna zavičaja ne smije obćina odpravljati u drugu obćinu, već ih ima trpiti, dok se njihova zavičajnost ustanovi. Kad je to pitanje po zak. od 30. travnja 1880. „ob uredjenju zavičajnih odnošaja" (sb. 1880. br. 49.) riješeno, a dotična se obćina bez razloga krati dotičnoga siromaka preuzeti, to ona mora nastali trošak naknaditi. O naknadi obskrbnih troškova, što ju traže obćine od osoba obvezanih na to po gradjanskom pravu, odlučuje vazda sud, dok o naknadi obskrbnih troškova, što ih osoba ne gradjanskim zakonom obvezana ili koja druga obćina naknaditi ima, odlučuju upravne oblasti, pače i u prenavedenom slučaju, gdje je koja osoba obvezana po gradjanskom pravu, ima upravna oblast predbježno ustanoviti iznos svote te se o tom iznosu ne može više razpravljati u sudbenom postupku.

Na koji se način imade obaviti obskrba, o tom odredjuje obćina sama prema postojećim zakonima i propisima. Svakako ova odredba spada u naravni djelokrug obćine, dakle obćinskih (grad.) zastupstva. [1])

---

[1]) Ako obć. odbor ustanovi načiu obskrbe siromaka, može dotični, ako nije zadovoljan sa zaključkom, uložiti utok na žup. upr. odbor (vidi § 30. zak. od 5. veljače 1880. o upr. odborih).

Digitized by Google

Okružnicom c. kr. hrv.-slav. namjestničtva od 18. svibnja 1858., kojom se uredjuje ubožanstvo u Hrvatskoj i Slavoniji na ladanju (zemalj. vl. l. 1858. razd. II. kom. V. br. 14) odredjeno bje zavedenje zaklada u svakoj župi ubogima na podporu pod imenom „ubožke zaklade" pod upravom ubožkoga zavoda sa svakdanjim župnikom na čelu, a uz njega nekolicina ubožkih skrbnika imenovana po kot. uredu.

Kao dohodci označeni su: kamate od glavnica poklonjenih u ubožku svrhu: baštine i zapisi; zakonski prinosi iz zaostavštine duhovnika umrvših bez oporuke; globe, milostinje (iz crkv. škrabica) i dobrovoljni milodari. Za uredjenje računa izdana bje okružnica istoga namjestničtva od 26. srpnja 1858. (zem. vl. l. 1858. raz. VII. br. 20).

Nu naredbom kr. zem. vlade, odj. unut. od 9. veljače 1877. br. 23.058 [1]) odredjeno je osnovanje obćin. ubožkih zaklada.

Ova naredba ostavila je postojeće župne ubožke zaklade (kao i one u grčko iztočnim župama stojeće pod rukovodstvom mjestnoga crkv. odbora prema prev. reskriptu od 10. kolovoza 1868). netaknutima, a odredila je, da se u smislu § 55. zak. čl. XVI.— 1870. „ob uredjenju obćina" u obsegu svake upravne obćine utemelje ubožke zaklade. U te zaklade teku razne globe (što su prije uticale u župne). Te zaklade rukovode obćine pod nadzorom izabranih ubožkih skrbnika (nar. odj. unut. od 21. ožujka 1882. br. 11.790).

Glede vodjenja ubožkih računa mjerodavne su nar. odj. unut. od 14. siječnja 1879. br. 13.944., nadopunjena nar. odj. unut. od 14. siječnja 1889. br. 24.087. [2]) (glede račun. izvadaka, što ih vidira kot. oblast i uredjenja katastra ubožkih zaklada kod računar. ureda zem. vlade) i nar. odj. unut. od 2. siječnja 1894. br. 58.859. (račun. se izvadci imadu svake godine po žup. oblasti, grad. poglavarstvu, slati koncem ožujka neposredno račun. uredu), i naredba odj. unut. od 10. srpnja 1877. br. 13.971. (glede koristonosnoga ulaganja glavnica obć. ubožkih zaklada [3])

U ubožke zaklade obćinske teku globe dosudjene po sudb. i upravnim oblastima.

---

[1]) Vidi Smrekar: prir. III. str. 213. i Vežić: pomoćnik str. 166.

[2]) Vidi Žigrović: upr. zakoni str. 2181.

[3]) Vidi Smrekar: prir. III. str. 217.

Digitized by Google

Po § 241. k. z. od 27. svibnja 1852. idu novčane kaznene globe radi prestupaka i prekršaja u ubožku zakladu onoga mjesta, gdje je učinjen kažnjivi čin. Upravne oblasti dosudjuju globe na korist ubožkih zaklada redovito radi prekršaja strogo mjestno-redarstvenih kao proti javnom redu i ćudorednosti.

Kod obskrbe siromaka iz stranih država valja postupati prema postojećoj uzajamnosti i posebnim utanačenjima.

Za sabiranje prinosa (milodara) u javne dobrotvorne i ine obće koristne svrhe postoji nar. odj. unut. od 8. ožujka 1898. br. 15.241 (sbor. 1898. br. 19). Sabiranje milodara budi u novcu ili inim predmetima u dobrotvorne svrhe, bilo od kuće do kuće, bilo pozivom u novinama ili inim načinom dozvoljeno je samo uz predhodnu dozvolu, koju podijeljuje za područje glavnoga grada Zagreba, gradova Osijek Varaždin i Zemun grad. poglavarstvo (§ 102. zak. od 21. lipnja 1895. „ob ustroju grad. obćina"), za područje kotara, gradova (II. vrste) županije dotična županijska oblast (§ 41. zakona od 5. veljače 1886. „ob ustroju županija"), a za cijelo područje zemlje, zemalj. vlada. Sabiranje milodara za svrhe izvan zemlje može dozvoliti vlada.

Žup. oblasti i grad. poglavarstva mogu dozvole dati na korist stradalih osoba najviše na 60 dana, a za obće dobrotvorne svrhe na godinu dana, na dulje daje dozvolu vlada. Žup. oblasti i grad. poglavarstva mogu izdavati slične dozvole samo takovim osobama i u korist takovih osoba, koje stalno prebivaju u njihovom području, odnosno u korist družtava i korporacija, koje imadu sjedište u njihovom području. Za svrhe izvan području može sabiranje dozvoliti samo vlada.

Sabiranje se smije obaviti samo uz sabirnu knjigu uvezanu, paginiranu, rubriciranu, prošivenu i providjenu pečatom oblasti (uz osobni opis sabiratelja i po mogućnosti fotografiju) i ima se svagda prijaviti nadležnomu poglavarstvu. Oblasti dužne su voditi očevidnik izdanih dozvola, a sabiratelji dužni su dotičnoj upravnoj oblasti dati obloženi račun.

Sabiranje milodara za stradajuće s elementarnih nezgoda može se u slučaju prijeke nužde preduzimati bez posebne dozvole, ali se ima u roku od 8 dana prijaviti nadležnoj oblasti.[1])

---

[1]) Kaldejskim popovima iz Azije neizdavaju se dozvole sa sabiranje milodara (nar. preds. vlade od 5. travnja 1889. br. 1013.).

Digitized by Google

Sabiranje milodara i prinosa na skupštinama oblastno dozvoljenih družtava u svrhe družtvene ne treba dozvole, ali je zabranjeno na skupštinama sazvanim po zak. od 14. siječnja 1875. „o pravu sakupljati se“.

Za sabiranje putem škrabica (automata) u javnim lokalima potrebna je osim propisane dozvole i dozvola mjestne oblasti. Sabiranje tako zvanim grudvama zabranjeno je bezuvjetno.

Prinosi sakupljeni mimo dozvole imadu se zaplijeniti i upotrijebiti u obć. dobrotvornu svrhu, a sabirači predvesti upravnoj oblasti I. molbe, koja radi prekršaja navedene naredbe sudi na globe od 10—200 kr. na korist ubožke zaklade one občine, gdje je prekršaj učinjen, odnosno zatvor od 1—20 dana, u koliko nema mjesta kazneno-sudskom postupku.

Glede zaplijenjenih prinosa i predmeta izriču odluku u prvoj molbi žup. oblasti odnosno grad. poglavarstva (gradova I. vrste).

Zabranjeno je izdati dozvolu pojedinomu stradalniku, da osobno sabire prinose u svoju korist. Za takove osobe može grad. (obć.) poglavarstvo odrediti sabiranje po svojim organima ili pouzdanim osobama, a i uredničtva javnih glasila mogu sabirati milodare javnim pozivom uz dozvolu grad. (obć.) poglavarstva najdulje na vrijeme na mjesec dana. Navedeni se propisi ne odnose na sabiranje u dopuštene svrhe prigodom zabavnoga sastanka u rodbinskom ili prijateljskom krugu.

Ubožko pravo dolazi do izražaja u sudbenom i upravnom postupku, te uživaju ubogi oprost od pristojba biljegovnih temeljem obć. svjedočbe siromaštva (vidi zak. čl. XLV.—1887. zaj. ug. hrv. sab. glede biljega i pristojba sbor. 1887. br. 31.).

Kod izdavanja svjedočbe siromaštva služi pravilom, da se u pogledu plateža biljegovine drži onaj za siromaka, koji od svoga posjeda, od svoje glavnice, od svoga prihoda ne dobiva većega dohodka no što iznosi obična nadnica u prebivalištu njegovom (nar. odj. unut. od 27. srpnja 1882. br. 29.041.). Svjedočbe siromaštva izdane po grad. i obć. poglavarstvima, imadu biti vidirane i po nadležnom dušobrižniku (župniku, paroku, rabinu), a napose one izdane po obć. poglavarstvu, po kot. predstojniku (kotarskoj oblasti) nar. odj. unut. od 18. siječnja 1884. br. 42.365.

Radi troškova kaznenoga postupka izdavaju obć. (gradska)

Digitized by Google

poglavarstva sudovima svjedočbe ob imovinskim odnošajima (nar. odj. pravos. od 31. prosinca 1887. br. 18121.[1]).

IV.

Redarstvo.

Uvod.

Razpravljajući obćenito o zadatku uprave, napose o zadaći unutarnje uprave, označismo glavnom svrhom uprave oživotvorenje životnih interesa, odnosno zapriječenje interesovnih sporova, koji nastaju uslijed individualnostnih razlika. Pojedinac, kao član zajednice, — države — mora svoje djelovanje prilagoditi obćenitosti, gdje to ne čini, dolazi u opreku sa cjelokupnošću. Ta opreka može radjati štetom, a stvar je uprave, da takovu zapriječi. Tu je često nuždno neposredno utjecati, a da bude utjecaj od uspjeha, nuždno je volju i djelatnost onoga, koji je na uštrb sklada, ograničiti i obezkrijepiti. Dakle upravna djelatnost u spriječavanju interesovnih sporova nije samo ograničena na posredno djelovanje, stvarajući potrebne uvjete za skladni razvitak životnih i stvarnih odnošaja, već treba u slučaju potrebe da prisilnim načinom zapriječi nasrtaje na život i imetak, odnosno da osigura i zajamči izvršbu svojih odredaba temeljem i uporabom zakonskih zasada.

Šteta, pogibelj životu, zdravlju i imovini može nastati i slučajem, elementarnim te stvarnim učincima i naravskim, čovjeku neprijatnim pojavima. Nu uvijek je po srijedi ljudska djelatnost, volja. I u obrani proti elementarnoj sili treba, da se ljudska djelatnost prilagodi obćenitosti, a slučajne pojave imadu takodjer uzročnu svezu s ljudskim činima i propustima.

Stoga je nuždno, da uprava i u svojoj djelatnosti proti pogibeljima u stvarnom svijetu prisilno utječe u individualnu volju.

---

[1]) Glede ubožkog prava stranih i inozemaca mjerodavna su posebna utanačenja i medjunarodni ugovori i to glede ugar. pripadnika nar. pravos. od 26. srpnja 1877. br. 3956 sb. 1877. br. 46.) napose glede inozemaca: s Belgijom zak. čl. zaj. ug. hrv. sab. V.—1881. (sbor. 1881. br. 25) s Francuskom zak. čl. XIV.—1880. zaj. sab. (sbor. 1880. br. 48) Italijom zak. čl. XXXIX.—1883. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1883. br. 64) Luxenburgom zak. čl. XXXVI.—1889. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1889. br. 62) Njemačkom zak. čl X.—1887. ug. ug. hrv. sab. (sb. 1887. br. 25) Švicarskom zak. čl. XXXVI.—1884. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1884. br. 47).

Digitized by Google

Ljudski život, zdravlje i imovina izvrženi su raznolikim opasnostima.

Neodoljiva nužda predusresti tim opasnostima po mogućnosti prisilnim odlučnim i tako uspješnim postupkom, prisilila je državu, da stvori posebnu vlast, koja je izražena u „redarstvu" kao „redarstvena vlast".

Redarstvo, što se svjetskim izrazom nazivlje „polizija" (Polizei), obuhvaćalo je prvobitno cjelokupnu unutarnju djelatnost državne uprave i tek vremenom odijelile su se od te djelatnosti t. zv. financije, — državno gospodarstvo pod imenom „camerali a".

Riječ „policija" izvedena je od grčkoga izraza „πολιτεία" što je značilo „državni ustav", dakle samu državu. U srednjem vijeku došla je u porabu riječ „politesse" (polir — urediti, čistiti) u približnom smislu današnjega redarstva kao poredak, blagostanje. I tako su u 15. vijeku u Francuskoj sa „police" označivali državnu i obćinsku djelatnost, te je ta oznaka prošla u Njemačku, gdje je god. 1530. u sv. rimskom carstvu stvoren državni policajni red, kao skup zakonskih propisa za prepriječiti neumjerenost i luksus, a osigurati mir i poredak.

Tek u 17. stoljeću dobio je pojam redarstva nešto točniju oznaku i izražaj, kao skupni pojam zakonskih propisa naperenih proti kažnjivim činima, za uzdržati javnu sigurnost, progoniti zločince i privesti ih kazni.

U absolutističkoj državi imala je sama država značaj policajne države, i kako je u uvodu napomenuto, dobila je upravna nauka za vrijeme „države dobrobiti" s načelom theorije eudaimonizma naslov „policajne znanosti", te je uprava bila istovjetna s redarstvom.

Uz sustavni razvitak upravne znanosti, a po tom i upravnih grana razvila se je s vremenom redarstvu sve opredjeljenija zadaća, kao posebnoj upravnoj grani uz bok kaznenoj sudbenosti, i to kao upravna djelatnost i zaštita proti pogibeljima i nepovoljnim učincima, koji nastaju i mogu nastati proturednim činima ljudi, propuštajima i stvarnim pojavama.

Čuveni učenjak na polju policajne znanosti Mohl [1]) označuje

---

[1]) Rob. v. Mohl: Encyklopedie der Staatswissenschaften 1872.

Digitized by Google

redarstvo kao skupni pojam raznih državnih uredaba, koje imadu svrhu, uporabom državne vlasti odstraniti sve zapreke, koje su na putu pravilnomu i dopuštenomu razvitku ljudske snage, a što ih pojedinac nije kadar da svlada. Tim se razlikuje redarstvo od pravosudja.

Dr. Lorenz v. Stein [1]) u svojem djelu „Upravna nauka" nazivlje redarstvo samostalnim područjem javne uprave, policajnu znanost naukom o borbi proti javnim pogibeljima, a policajno pravo naukom o pravu, koje je iz tih pogibelji nastalo.

Redarstvo je zaista posebno samostalno područje upravne djelatnosti, a upravna prigledba stvarajući obrane proti raznim nasrtajima osobnim i stvarnim, stupa zapravo tek na polje redarstva, kad obveznim mjerama i prisilnim postupkom osigurava izvršbu izdanih odredaba, što ograničuju volju pojedinca.

Prema osobnim i stvarnim učincima, što ugrožavaju život, zdravlje i imovinu, dijele neki redarstvo u dvije grane: u osobno i stvarno redarstvo. Razlika je u učinu i u svrsi, dok je u istinu predmetom i osobnoga i stvarnoga redarstva napokon ljudska volja i djelatnost. Odlučnim je momentom individualna udjelotvorena volja u stvarnom svijetu. Uzmimo za primjer lakoumno baratanje razpršljivim predmetom, nepažnju nad pogibeljnom životinjom, neumjestni i nespretni način gradnja, uobće neznanje, nepromišljenost, nemar, nespretnost, tvrdokornost itd.

Redarstvena vlast mora predusresti šteti, koja prijeti osobi i imetku, ona to čini u osobnom redarstvu neposredno postupkom proti onima, koji ugrožavaju osobnu nepovrijedivost ili imovinu; u stvarnom redarstvu posrednim djelovanjem, izdavanjem redarstvenih odredaba pod prijetnjom kazne proti onome, koji ih prekrši.

Po tom se i redarstvena djelatnost ukazuje redno-kaznenom (represivnom), kad postupa neposredno, dok je posrednim postupkom predusretna (präventivna).

Osobno redarstvo istovjetno je s redarstvom sigurnosti, kojemu je svrha javni red i poredak. Stoga je stvar toga redarstva red i očevidnost žiteljstva, gdje bud uputom bud zabranom pridržava pojedinca, da se tomu redu pokori. Ovamo zasijeca redno redarstvo (prijavničtvo, putovničtvo), što ga dr. L. Stein ubraja u administativni red žiteljstva.

---

[1]) L. v. Stein: Handbuch der Verwaltungslehre 1879.

Digitized by Google

Stein luči dvije skupine redarstva i to redarstvo sigurnosti i prometno redarstvo (Sicherheits und Verkehrspolizei). Redarstvo sigurnosti dijeli u više redarstvo (höhere Polizei) i pojedinačno (Einzelnpolizei).

U osobnom naime životu mogu nastati pojave, koji postaju opasnima i tu utječe redarstvo sigurnosti u osobnu slobodu.

Više redarstvo bdije nad udruživanjem, nad javnim sastancima i gibanjem pučanstva, gdje ojačana (potencirana) osobnost može ugrožavati poredak. Pojedinačnomu je redarstvu predmetom pojedina osoba, čim postaje pogibeljna.

Ustavni zakoni zajamčuju osobnu slobodu, ali samo dotle, dok ta sloboda nije na uštrb mira i poredka.

Velika je odgovornost redarstva; ono mora da zapriječi zlorabljenu slobodu na obranu prave ovlaštene slobode. Redarstvo dira, smije i mora dirati u osobnu slobodu samo u slučaju neobhodne obće nužde ili temeljem sudbene odluke. Redarstvo, koje kao sredstvo uprave u političko-stranačke svrhe ograničuje osobnu slobodu, oskvrnjuje time uzvišeno zvanje uprave, a organi, koji to čine, zlorabljuju svoju vlast i imadu se povući pod karnostnu odgovornost.

Prometnomu, kao upravnomu redarstvu je zadaća, da štiti životne odnošaje i interese u svim upravnim granama u stvarnom svijetu. To je zapravo „upravno redarstvo", dok uprava u svakoj prigledbenoj grani dolazi u položaj, da prisilnim i odlučnim sredstvima osigura učin zakonskih propisa.

Svaka dakle upravna grana ima svoje redarstvo; tako ima redarstvo gradjevno, požarno, cestovno, vodno, potočno, željezničko, poljsko, rudarsko, lovsko, šumsko, zdravstveno, veterinarsko, sajmovno i t. d.

Označio sam prema sustavu dra. Steina po svojoj bitnosti redarstvo, kao posebnu granu uprave osobnoga života obzirom na to, što se redarstvo baš u toj upravnoj grani ukazuje samostalnim područjem po svojem biću, dok se djelatnost redarstva u konačnoj svrsi odnosi na osobni život, na individualnu nepovrjedivost.

Upravno je redarstvo u uzkom savezu sa stanovitim predmetnim područjem zakonarstva, košto je zdravstveno, veterinarsko, šumsko, poljsko, lovsko, obrtno, rudarsko, cestovno i t. d., te bi razlučeno prikazanje njihovo bilo na uštrb jedinstvenosti i pregleda u prikazivanju dotičnoga zakonskoga materijala. Stoga je svakako

Digitized by Google

uputnije, da se ono prikaže zajedno s dotičnom upravnom skupinom, a to tim više, jer dotične upravnoredarstvene zakonske ustanove čine bitni i sustavni dio dotične upravne grane, pak ih valja i prosudjivati s gledišta dotičnoga zakona. Bit će stoga nuždno prikazujući pojedinu upravnu granu, svagda izrazito označiti odnosne upravnoredarstvene propise.

Kod redarstva, kao samostalnoga područja uprave osobnoga života ukazuju se dvije glavne skupine: I. sigurnostno redarstvo (javna sigurnost, putovničtvo, javni poredak); II. upravno redarstvo (stvarno redarstvo, gradjevno redarstvo, redarstvo ćudorednosti i tiskovno redarstvo).

1. Redarstvena vlast i redarstveni postupak.

Raznolikost zadataka redarstva, što radjaju potrebom neodgodnoga utjecaja, njegova djelatnost, koja se obzirom na eventualne pojave i slučajeve neda unapred opredijeliti, nadalje potreba da se redarstvu pribavi i štiti ugled, — sve to bilo je povodom, te je država vlast morala redarstvu povjeriti posebnu vlast i pravo, da prisilno utječe na životne odnošaje i da u interesu obćenitosti prema potrebi ograniči osobnost u fizičnom i stvarnom pogledu.

U ustavnoj ipak državi postalo je redarstvo izvršnim činbenikom zakonodavstva, koje stvara zakonske propise za redarstvenu djelatnost, što sačinjavaju redarstveno (policajno) pravo. Ono nije za pravo kodificirano i ne imamo posebnoga redarstvenoga zakona, košto je kazneni zakon. Volja zakonodavstva na polju redarstva dolazi do izražaja u pojedinim zakonima, kojima se uredjuju odnošaji u raznim upravnim granama.

Jamstvo i osiguranje (sankcija) za provedbu redarstvene vlasti e u prisilnoj izvršbi i kazni. Kazne imadu značaj rednoga sredstva kao redne kazni.

a) Redarstvena (kaznena) upravna vlast, odnosno pravo kažnjenja izrečeno je u čl. V. ces. patenta od 27. svibnja 1852., kojom je uveden kazneni zakon, gdje se veli, da se postupanje i kažnjenje u inim slučajevima narušenja zakona, na koja se neodnosi kazneni zakon prepušta pozvanim oblastima prema postojećim propisima, a odredjeno je pobliže i ustanovljeno ces. naredbom od 20. travnja 1854. (zem. vl. list 1854. razd. I. str. 229.) t. zv. Prügelpatent, gdje se nalazi i ustanova o tjelesnoj kazni, kao pooštrenju,

Digitized by Google

nu ta je ustanova stavljena izvan snage zakonom od 20. listopada 1872. (sbor. 1873. br. 43.), kojim je dokinuta tjelesna kazna bijenjem bezuvjetno.

Prema ministarskoj nar. od 3 travnja 1855. (zem. vl. list 1855. I. str. 148.) imalo je od dana, kad je na snagu stupio kazneni zakon od 27. svibnja 1852. iztraživanje i kažnjenje svih onih narušaja, koji po kazn. zakonu nisu označeni kao kažnjivi i glede kojih postupak nije izrično doznačen drugim vlastima (n. pr. financijalnim) osobitim propisima, spadati poslodavstvu političkom (upr. oblasti) te je poslovanje bilo dodijeljeno kotarskim uredima (redar. vlasti) kotara, gdje je narušaj učinjen. Slično ustanovljuje min. nar. od 30. rujna 1857. (zem. vl. list 1857. I. kom. XXXII. br. 195.).

Navedenim naredbama udaren je temelj upravno-redarstveno-kaznenom postupku.

O redarstvenim oblastima i strukovnoj redarstvenoj službi pobliže je govor u I. dijelu.

Za izvršbenu službu treba redarstvo posebne organe, redarstvenu stražu (agente, detektive) i oružničtvo, u slučaju izvanredne potrebe te narušenoga poredka i oružanu silu (vojničtvo).

Krom toga odredjeni su zakonima u pojedinim granama uprave posebni organi upravnoga redarstva, koji zaprisegnućem dobivaju značaj javne straže, te njihov izkaz pozivom na službenu prisegu ima moć dokaza. Oni uživaju kao javna straža osobitu zakonsku zaštitu, te uvrjeda njima u službi nanešena otešćuje kvalifikaciju čina. Takovi su organi u šumskom redarstvu lugari, u poljskom i vinogradarskom poljari i pudari, u lovskom lovski nadzirači, u željezničkom željeznički stražari, nadalje cestari, vidoci i t. d.

Obzirom na obseg razlikujemo državno redarstvo (višje i pojedinačno) i mjestno. Državno redarstvo obsiže cijelu državnu odnosno zemaljsku redarstvenu djelatnost, dok je mjestno ograničeno na obćinsko područje te je povjereno samoupravnomu tijelu, obćini, u istinu samo u predusretnom (praeventivnom) pogledu.

Vanjsku redarstvenu službu, gdje obzirom na prostornu obsežnost i razštrkanost pučanstva nedostaje mjestno redarstvo, obavlja oružničtvo kao zemaljska sigurnostna straža.

Oružničtvo je u pogledu discipline uredjeno na vojničku i podredjeno kr. ug. hrv. (zajedn.) ministru za zemaljsku obranu, u

Digitized by Google

gospodarskom (financijalnom), kao straža sigurnosti, našoj autonomnoj zemaljskoj vladi. [1])

Redarstvo u području kraljevine Hrvatske i Slavonije spada kao unutarnji posao prema § 48. ug. hrv. nagode od god. 1868. medju autonomne poslove u zakonarstvu i izvršbi; ipak je u redarstvenu upravu zasjecajuće zakonarstvo glede redarstva nad inostranima i putnih listova (putovnicama) po § 10. navedene nagodbe označeno zajedničkim, ali je izvršba (exekutiva) pridržana autonomnoj hrv. vladi.

Temeljem navedene ustanove stvoreni su zak. čl. VI.—1903. zaj. ug. hrv. (sb. 1903. br. 32) „o putovničkom poslu", zak. čl. V.—1903. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1903. br. 31.) „o stanovanju inozemaca na području zemalja krune Ugarske" i zak. čl. VII.—1903. (sb. 1903. br. 33) „o pograničnom redarstvu". Ovi se propisi tiču višega državnoga redarstva.

Redarstvo vrše upravne oblasti.

Prema zakonu od 5. veljače 1886. (sb. 1886. br. 8.) „ob ustroju županija i uredjenju uprave u županijama i kotarima" pripada vrhovni nadzor (§ 75.) nad svom upravom zemaljskoj vladi (vidi „oblastno ustrojstvo"), koja je prema tomu i vrhovna zemaljska redarstvena vlast.

U djelokrug županija odnosno kr. županijskih oblasti spada: uzdržavanje javne sigurnosti i poredka u njihovom području (§§ 41. i 42.) i riješavanje redarstvenih poslova u molbenom tečaju. U djelokrug kot. oblasti odnosno grad. poglavarstva, koja po § 102. zak. od 21. lipnja 1892. „o ustrojstvu grad. obćina" vrše djelokrug upravnih oblast I. molbe prema navedenom zak. od 5. veljače 1886.) spada neposredna skrb oko izvršbe zakona, oko uzdržavanja sigurnosti, javnoga reda i mira, promaka javnoga boljka, briga da se predusretne povredam osobe i imetka, da se stane na put širenju oštećenja, navlastito kod požara, poplava i sličnih obćenitih nevolja, da se stradajućim svaka moguća pomoć pruži, obseg i povod oštećenja izvidi, nastale štetne posljedice odstrane, i prekršitelji zakona zasluženoj kazni privedu, nadalje odredbe, da se u slučaju silovita ili zlom nakanom preduzeta smetanja posjeda javni red uzčuva ili opet povrati i daljni nasrtaji zapriječe uz priuzdržaj sudbenoga postupka glede podnešenih tužba

[1]) Vidi „oružničtvo" pod naslovom „ustrojstvo oblasti u I. dijelu na str. 90.

Digitized by Google

radi smetanja posjeda, nadalje odlučivanje u prvoj molbi u pogledu povrijede redarstvenih propisa i naredaba, u koliko takovo odlučivanje nespada u nadležnost suda ili druge koje oblasti, vršenje državnoga redarstva, izdavanje putnih izkaznica i propustnica, vršenje nadzora nad družtvima i nad skupštinama u smislu zak. od 14. siječnja 1875. „o pravu sakupljati se", vršenje tiskovnoga redarstva prema zakonu od 17. svibnja 1875, nadgledanje mjestnoga redarstva, rukovanje redarstva oko promicanja ćudorednosti, podijeljivanje dozvola za glazbu, za kazališne predstave, u koliko su dotične osobe jur obćenitom dozvolom (vlade) providjene (§ 46.)

Riešavanje tih predmeta biva prema posebnim zakonima molbenim putem (§§ 51. i 57.)

Utočni je rok 14 dana, ako nije posebnim zakonom inače odredjen, a utok imade obustavnu moć, osim ako posebni zakon odredjuje iznimku ili javni važni interessi ili postojeća opasnost zahtjevaju bezodvlačnu provedbu odluke.

Rukovanje mjestnoga redarstva prinadleži obćinama prema zak. čl. XVI.—1870. „ob uredjenju obćina" (vidi napred „seoske obćine") a po nalogu viših oblasti i vršenje državnoga redarstva (hvatanje zločinaca).

Upravne dakle oblasti kao redarstvene, imaju vršiti redarstveni nadzor i vlast, te voditi brigu, da se javni red i poredak nenaruši, a u slučaju narušenja preduzeti shodne mjere, da se red opet uzpostavi. Ovdje postupaju predusretnim (praeventivnim) i prisilnim (repressivnim) redno kaznenim sredstvima. Razborita i podesna praeventivna sredstva kadra su zapriječiti gibanja, što ugrožuju javni poredak te u začetku ugušiti odporne pokrete. Mnogo zavisi od načina (takta) upravnih organa te kao načelo valja: Oblastni se ugled svagda štititi imade, ali stroga uporaba zakonskih propisa mora vazda uzporedo ići sa blagim obzirom i uputom; valja računati i sa zavedenom strašću i neznanjem masse. Blaga uputa mnogo vrijedi, a susretljivost i obzirnost oblastnih organa, radja uvjek povjerenjem obćinstva.

U povjerenju velika je moć i tko ga uživa, taj ima moralnu vlast, a ta može predusresti uporabi fizične sile.

Najgroznija je pojava u životu nerazložna uporaba

Digitized by Google

sile i dobro kaže narodna poslovica: „svaka sila za vremena".

Ako je sila na mjestu, neka se vazda udesi tako, da se uzmogne odpor svladati i red uzpostaviti uz što manji fizični i materijalni gubitak.

Smetanje javnoga mira spada pod udar kaznenoga zakona od god. 1852. kao zločinstvo (§§ 56—66.) ili kao prestupak (§§ 278.—310); ako nepredleže kriterija zato, tada proti izgrednicima postupa redarstvena oblast.

Ako nastane narušenje reda u tolikoj mjeri, da nedostaju redovita redarstvena sredstva (redarstvena straža i oružničtvo), tada može vlast upotrijebiti izvanrednu jaču pripomoć, (asistenciju) pojančanu (koncetriranu) oružničku silu, a u slučaju silovitoga odpora većega obsega „vojničku pripomoć (brahij).

Oružničtvo može upotrijebiti oružje: 1. u nuždnoj obrani, gdje nastaje pogibelj života za oružnika ili inu osobu, 2. kad je odporom ugrožena služba, odnosno, kad je zapriječena, 3. u slučaju bijega, kad neima inoga sredstva. Vojničtvo može upotrijebiti oružje: 1. na poziv i odgovornost upr. organa, kojemu je povjerena provedba uredovnoga čina, 2. ako je četa tvorno napadnuta te je stvar zapovjednika odredbu učiniti, da se uporabi bod ili vatra. Prekoračenje propisa kažnjivo je prema okolnostima po kazn. zakonu ili po disciplinarnim propisima.

U pogledu uporabe brahija zajedničke vojske i domobranstva vrijedi naputak kr. zem. vlade odj. unut. od 16. veljače 1897. br. 61.095 (sbor. 1897. br. 12) preradjen sporazumno s kr. ug. ministrom predsjednikom, ministrima unut. posala, pravosudja, zem. obrane i c. i kr. zajedn. ministrom rata, o tom, kako imadu postupati javne oblasti u zemljama krune sv. Stjepana prigodom uporabe brahija zajedničke vojske ili domobranstva, nadopunjen nar. odj. unut. od 7. veljače 1898. br. 68 923. (sb. 1898. br. 16.) od 23. travnja 1898. br. 20.682. (sbor. 1898. br. 28.) u pogledu zatraženja kod sabor. izbora i 24. travnja 1903. br. 32.523. (sb. 1903. br. 38., mali izpravak glede riječi „škola".)

Svrha brahija jest podupirati javne oblasti, da se prigodom zakonitih odredaba i uredovnoga poslovanja uguši siloviti odpor. Može se zatražiti, ako su javni red i mir ugroženi u većem stepenu i kada se oružničtvo ukazuje nedostatnim.

Digitized by Google

Ovlašteni su tražiti usredotočenje većega oružničkoga odnosno vojnički brahij, predstojnici javnih oblasti (napose kod upr. oblasti podžupan i načelnici gradova I. reda (ostali putem žup. oblasti) i redarstveni kapetan, redovito u zem. vlade, koja se u tu svrhu obraća na sborno zapovjedničtvo. Ako bi nastala pogibelj u odvlaci, ovlašteni su u naredbi navedeni organi obratiti se na najbližega zapovjednika posade (i kotarski predstojnici).

Redovito daje brahij zajednička vojska (dogodice bojno pomorstvo), kr. ug. domobranstvo samo u slučaju, ako u blizini nestoji na razpolaganje zajednička vojska i tada čini odredbu ug. hrv. (zajedn.) ministar za zem. obranu na zamolbu zem. vlade. U žurnim slučajevima može odredivati i četni zapovjednik na vlastitu odgovornost temeljem obrazloženoga zahtjeva sigurnostnoga organa (oblasti).

Četama za brahij razpolaže samo zapovjednik brahija, po mogućnosti sporazumno s dotičnim upravnim organom.

Oružana se sila uporabljuje prigodom buntovnih pokreta, ako su ina sredstva ostala bezuspješna, te je i zapovjednik čete uvjeren o potrebi i ako se četa tvorno povrijedi.

Prije uporabe oružja i to prije navale bodom ili konjaničke atake treba trubiti znak „na juriš“, a prije pucanja, znak „ukloniti s frontne linije“.

Pobliže ustanove sadržaje vojnički službovnik (vidi izvadak o tom Smrekar: prir. II. str. 327.).

Glede obskrbe i smještenja brahija mjerodavne su ustanove zakona „o nastanjivanju vojske“ zak. čl. XXXVI.—1897. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1879. br. 29.) preinačen. zak. čl. XXXIX.—1895. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1895. br. 82.). Brahij se po mogućnosti ima smjestiti sjedinjeno u većim zgradama.

Glede asistencionalnih pristojba oružničkih vrijede ustanove nar. odj. unut. od 10. kolovoza 1873. br. 10.547. (sbor. 1873. br. 42.).

U slučaju većih nemira i buntovnih pokreta nastaje potreba, da se odredi iznimno stanje i izdadu izvanredne redarstvene mjere, kao zatvor javnih prostorija (gostiona, krčma) zatvaranje kućnih vrata u opredjeljeni sat. prisilno konačenje sumnjivih osoba na opredjeljenom mjestu ili zabrana izlazka

Digitized by Google

nedoraslim poslije stanovite dobe dana, te zabrana zastajanja i hrpimičnoga skupljanja itd. [1])

Izvanredne mjere odredjuje žup. oblast odnosno grad. poglavarstvo (§ 41. a zak. od 5. veljače 1886. „ob ustroju županija" odnosno §§ 1. i 102. zak. od 21. lipnja 1895. „ob ustroju grad. občina").

Kad prijeti ili bukne buna ili zavladaju zločinstva, umorstva, razbojstva, palež, javna nasilja razaranjem tudjega vlastničtva, može vlast odrediti prijeki sud. Takova odredba pripada banu nakon dogovora sa predsjednikom stola sedmorice, a samo iznimno u slučaju bune, gdje je pogielj u odvlaci, velikom županu (§§ 370. i 371. kazn. postupnika od 17. svibnja 1875.).

Predhodne odredbe imade učiniti upravna oblast I. molbe, naime u dotičnim mjestima proglasiti prijeki sud bubnjem i trubljom, a osim toga u javnim listovima i proglasima.

Podjedno valja izdati zapovjed, da se svaki ima kaniti buntovnoga sgrtanja, poticaja na to i dioničtva (sudjelovanja), pokoriti se oblastnim odredbama, te da će svatko koj počini zločinstvo, radi kojega je odredjen prijeki sud, biti kažnjen smrću. Ujedno valja skrbiti za dovoljnu oružanu pripomoć.

b) Redarstveni i upravno kazneni postupak odredjuju u bitnom ustanove navedene jur ces. naredbe od 20. travnja 1854. (zem. vl. list 1854. razd. I. str. 229.) min. naredba od 3. travnja 1855. (zem. vl. list I. razd. I. K. X. str. 148.), min. naredba 30 rujna 1857. (zem. vl. I. 1857. I. kom. XXXIII. br. 195. str. 556.) i min. nar. od 5. ožujka 1858. (zem. vl. I. 1858. I. kom. III. broj 10. str. 153.), kojom je propisan kazneni registar (takvi tabelarni registar propisan je i za razprave vrhu polj. šteta zak. od 14. siječnja 1873.), a napose za područje bivše Krajine okružnica c. i kr. glav. zapovj. od 16. rujna 1873. br. 1821. „o kaznenoj vlasti polit. oblasti" ter zakon od 24. listopada 1872. (List zem. uprave 1872. kom. XIV. [2])

---

[1]) Vidi nar. odj. unut. od 19. siječnja 1894. br. 10.625. Vežić: pom. str. 92. Smrekar: pr. III. str. 332. i naredba glavn. zapovj. kao kraj. upr. oblasti. od 20. svibnja 1875. br. 586. Smrekar: prir. III. st. 332.

[2]) Prva tri §-a toga zakona glede prestupaka kažnjivih po kaz. zakonu izgubiše kriepost, dok je prev. riješenjem od 17. kolovoza 1882. počam od 1. siječnja 1883. u bivšem kraj. području uveden kazn. postupnik od 17. svibnja 1875.

Digitized by Google

Propisi izdani za provincijal i bivšu Krajinu sudaraju se načelno.

Nar. od 20. travnja 1854. u bitnom odredjuje, kako se imadu ovršivati naredbe i presude političkih i redarstvenih vlasti, dakle ne samo kazne već i ućerivanje javnih daća te prisilno provadjanje oblastnih odredaba na trošak nemarnika.

U redarstvenom pogledu odredjuje, da se svaka redarstvenim propisima protivno ponašanje na javnim mjestima (kazalištu, kavani, gostioni, željeznicama, parobrodu itd.), kojim se povrijedjuje red i pristojnost, smeta veselje i zabava obćinstva ili inako daje (probudjuje) sablazan, zatim svaki demonstrativni čin, koj smjera na to, da se njime izrazi nenaklonost prema vladi ili zametavanje njezinih naredaba, ima bez uštrba kaznenoga sudbenoga postupka, kazniti glabom od 1 do 100 fr. (2—200 kr.) ili zatvorom od 6 sati do 14 dana. Kazan ne smije biti veća, no je najmanja, koja bi se morala u slučaju nadležnosti kaznenoga suda odmjeriti po kaznenom zakonu (§ 11.).

Vladanje urednika prigodom uredovnoga obćenja ima biti pristojno prema svakomu, ali urednik uživa u službi osobitu zaštitu, pak 1.) tko se proti političkomu ili redarstvenom uredniku, stražaru, poglavarstvenomu službeniku, koji na javnom mjestu ili privatnom imadu izvršivati službene naloge, dakle uredovati, ponaša oporno i uvrijedljivo i premda opomenut neodustane od toga; 2.) tko se proti obć. načelniku, što vrši uredovni nalog neprestano vlada oporno i uvrijedljivo ili 3.) tko se u podnesku na oblast posluži uvrijedljivim načinom pisanja ili takvi podnesak za drugoga sastavi, pada pod gore navedene kazni.

Izjava urednika pozivom na službenu prisegu imade moć dokaza.

Presudu imade izreči predstojnik oblasti (podžupan gradski načelnik, predstojnik).

Ako je uvrijeda pismena proti predstojniku, ima predpostavljena vlast delegirati drugu. Priziv neima odgodne moći (§ 12.).

Pozvane stranke mogu se prisilno predvadjati (po stražaru, oružničtvu) nu u pravilu valja u drugom pozivu (prema potrebi već u prvom) stranku pozvati pod prijetnjom dovedenja.

Digitized by Google

Min. naredba od 30. rujna 1857. odredjuje istovjetno, da se svikoliki kažnjivi čini, glede kojih nije odredjena stanovita kazan, imadu kazniti globom od 1—100 fr. (2—200 kr.) odnosno zatvorom od 6 sati do 14 dana.

I uvrijede poštenja u zatvorenom pismu spadaju pred upravnu redar. oblast po § 1339. o. g. z. (načelno riješ. zem. vlade, odj. unut. od 19. lipnja 1897. br. 582).

Gore jur navedena min. naredba od 5. džujka 1858. odredjuje za razpravljanje prekršaja pred političkom oblasti kazneni napisnik (registar) u nesašivenim arcima, u koji valja uvrstiti kratko i odlučno bitne stvari razprave (postupka) i presudu. Samo iznimno, gdje je potrebna obširnija razprava, može se voditi posebni zapisnik; na zahtjev radi izvedenja priziva ima se stranci dati izvadak.

U koliko posebnim zakonom nije odredjeno inače, zastara je u redarstvenim prekršajima tri mjeseca, a rok za najavljivanje priziva 24 sata, a za izvedenje 3 dana, u koliko nije posebnim zakonskim propisom inače odredjeno.

Kazneni se napisnici rabiti imadu uobće za sve redarstvene razprave, dakle i u prekršajima poljskoga redarstva (naročito odredjuje zakon od 14. ožujka 1883. „o poljskom redarstvu") šumskoga zakona, zdravstvenih propisa, veterinarskih, gradjevnih, obrtnih i t. d. Tada su prizivni rokovi, kako ih dotični propis odredjuje. [1]) (Slično ustanovljeno je u kraj. zakonu od 24. listopada 1872).

Izvanredno pravo ublaživati i odpuštati kazni pripada prema minist. naredbi od 31. siečnja 1860. (sbor. 1863. br. 26). vrhovnoj zem. vlasti, dakle zemalj. vladi.

Kazni novčane i na imetku prelaze prema naredbi min. pravos. od 3. travnja 1859. (zem. vlad. l. 1859. br. 63.) na baštinike presudjenoga, ako je dotična presuda pravomoćna postala. Viša oblast ne smije pooštrivati kazne. Ako je presudom niže oblasti izrečena kazan izpod zakonom ustanovljenoga minimuma, tad se presuda može ureda radi dokinuti i novi postupak odrediti.

---

[1]) Glede statistike prekršaja vidi bansku nar. od 6. prosinca 1900. br. 6012 pr. (sb. 1900. br. 98), koja odredjuje priobćivanje postupka radi prekršaja na posebnoj propisanoj tiskanici stat. uredu.

Glede uzajamnoga vršenja kazni izrečenih po ugar. odnosno hrv. slav. upr. (redarst.) oblastima, vidi ban. naredbu od 5. srpnja 1909. br. 30.564 (sb. 1909 br. 57).

Digitized by Google

Novčane globe idu redovito radi redarstvenih prekršaja u ubožku zakladu, osim da je posebnim propisom inače odredjeno.

Svaki se je dužan pokoriti pozivu oblasti, osim slučaja nemogućnosti. Ako pozvanik nedodje, pozvat će se još jednom pod prietnjom globe ili prisilnoga dovedenja, koje se može odrediti prema potrebi.

Ovdje navedeni processualni propisi za političko kazneno uredovanje nigdje ne sadržaju izričnu ustanovu, da neima mjesta oglušnomu (k o n t u m a c i o n a l n o m) postupku, dočim je p r o v. n a r. (od 20. rujna 1884.) k obrtnom zakonu (zak. čl. XVII.—1884. zaj. hrv. ug. drž. sab. sb. 1884. br. 31) naročito odredjeno, da oblasti mogu u postupku radi prekršaja obrtnoga zakona držati razpravu i izreči presudu s ogluhe t. j. makar okrivljenik i nedošao na razpravu.

Stoga obzirom na to, što političke oblasti za pravo vrše kaznenu vlast iznimice u mjesto sudova, izrekla je kr. zem. vlada naredbom od 29. srpnja 1905. br. 41.783. da se u pomanjkanju naročitih processualnih propisa mogu u kaznenom postupku političkih oblasti uporabiti analogne ustanove kaznenoga postupnika od 17. svibnja 1875., gdje § 407. dopušta oglušni postupak zbog prekršaja.

Tom dakle naredbom dozvolila je vlada, da i polit. oblasti mogu postupati s ogluhe uz obdržavanje ustanova §§ 407. i 419. kaznenoga postupka.

Ako okrivljenik nedodje sam, ni njegov zastupnik, može se rasprava provesti i presuda izreći samo, ako mu je poziv lično dostavljen.

Prepis presude oglušne ima se dostaviti uz uputu, da pripada u propisanom roku priziv, s kojim se može spojiti opravdanje radi izostataka. Ako presudna oblast smatra izpričanje opravdanim i ako su u pozivu iznešene okolnosti, koje bi, da su poznate bile, dale povoda drugčijoj presudi, imade iste izviditi i može oblast drugu novu razpravu odrediti i novu presudu donieti, u inakom slučaju predložiti će priziv višoj molbi. Ako je okrivljenik podneo jedino izpričanje bez inih odlučnih navoda, onda viša molba odlučuje.

Ako je okrivljenikova prisutnost bezuvjetno nuždna, tada može oblast upotrijebiti zakonom dozvoljena prisilna sredstva, dakle predvedbu. Postupak je dakle oglušni dozvoljen fakultativno.

Digitized by Google

Zakonom od 29. travnja 1907.[1]) „o kaznenim odredbama u postupku pred upravnim (redarstvenim) oblastima“ uveden je kod nas mandatni postupak i u kaznenom sudovanju pred upravnim (redarstv.) oblastima po uzoru mandatnoga postupka, kako je zaveden novelom kaz. postupnika od god. 1888.

To je izvanredni (sumarni) postupak, gdje upravna (redarstvena) oblast radi prekršaja, što podpadaju njezinoj sudbenosti, proti okrivljeniku može izreči kazan bez predhodnoga postupka i to kaznenom odredbom, ako: 1.) je prijavu učinila na osnovu uredovnoga opažanja, javna oblast, javni urednik ili službenik, po oblasti zaprisegnuta osoba, kao javna straža, te ako nema sumnje o izpravnosti izjave; 2.) ako se obzirom na dotične kaznene ustanove pokazuje za prijavljeni prekršaj primjerenom kaznom: ukor, zatvor od najviše pet dana ili globa od najviše 50 kruna.

Uporaba je toga postupka fakultativna.

Po zakonu o kaznenim odredbama u postupku pred upravnim (redarstvenim) oblastima postupati će se samo radi prekršaja, glede kojih autonomnim upravnim oblastima pripada u svim molbama kaznena sudbenost u redovitom postupka. Prema tomu nemože doći do uporabe, gdje je prva molba obć. poglavarstvo, jer isto nije autonomna oblast, već je samo upravni organ, koji vrši prenešeni djelokrug.

Uporabiti se može taj postupak dakle radi prekršaja ces. patenta od 20. travnja 1854. odnosno okružnice c. kr. glavnoga zapovjedničtva kao Krajiške uprav. oblasti od 16. rujna 1873. br. 8121.. oružnoga patenta od 24 listopada 1852., zakona od 14. siječnja 1875. „o pravu sakupljati se“, cestovnoga redarstva od 10. prosinca 1855., šumskoga zakona od 3. prosinca 1852., zakona od 14. siječnja 1878. „o poljskom redarstvu“, vinogradarskoga reda od 28. srpnja 1885., služinskoga reda od 14. siječnja 1853. (za gradove) odnosno 11. srpnja 1853. (za ladanje), gradjevnoga reda od 25. lipnja 1900., zakona od 27. travnja 1893. „o lovu“, zak. od 29. siječnja 1895. „o zaštiti nasada američke loze“, zak. od 2. kolovoza 1893. „o zaštiti ptica“ zak. od 27. kolovoza 1888. „o uredjenju veterinarstva“, zakona od 25. ožujka 1906. „o zdravstvu“, zakona od 22. listopada 1895. „o uredjenju

[1]) Vidi: Fr. pl. Domazetović „zak. od 29. travnja 1907. o kaznenim odredbama u postupku pred upravnim (redarstvenim) oblastima“. Zagreb, 1907.

Digitized by Google

bujica", zakona od 23. travnja 1905. „o promicanju stočarstva", zakona od 31. prosinca 1891. „o vodnom pravu", zak. od 6. travnja 1906. „o ribarstvu u sladkim vodama", kao i u svim prekršajima po vladi izdanih naredaba, gdje se provodi redarstveni kazneni postupak.

U postupku glede prekršaja zajedničkih zakona, gdje izvršba odnosno prekršajni postupak pripada oblastima kraljevina Hrvatske i Slavonije, isto tako se može taj postupak uporabiti. Ti su zakoni napose: zak. čl. XVII.—1884 zaj. sab. „obrtni zakon", zak. čl. XIX.—1907. zaj. sab. „o osiguranju obrtnih i trgovačkih namještenika za slučaj bolesti i nezgode", zak. čl. XIII.—1891. zaj. sab. „o obustavi obrtne radnje po nedeljama", zak. čl. XXVIII.—1893. zaj. sabora „o zaštiti obrtnih i trgovačkih namještenika proti nezgodama i o obrt. nadzornicima", ces. patent od 4. rujna 1853. „o kućarenju"' zak. čl. XXV.—1900. zaj. sab. (o preinaci § 50. obrt. zakona) „o sabiranju naručaba", zak. čl. V.—1903. zaj. sab. „o stanovanju inozemaca na području zemalja krune ugarske", zak. čl. VI.—1903. zaj. sab. „o putovničkom poslu", zak. čl. VIII.—1903. zaj. sab. „o pograničnom redarstvu", zak. čl. V.—1907. zaj. sab. „o mjerama njihovoj uporabi i kontroli" i brodarski red od god. 1869.

Nasuprot se nemože primijeniti taj postupak u postupku radi prekršaja zak. čl. VI.—1889., zaj. sab. „o obranbenoj sili", dok u zadnjoj molbi odlučuje ministar za zemalj. obranu.

Ako je upravna oblast nadležna odlučiti o naknadi štete, nanešene komu prijavljenim činom, a zatražena odšteta neiznosi više od 60 kruna, može se kaznenom odredbom uz kaznu izreči i dužnost naknade štete. Premašuje li zatražena odšteta 60 kruna ili se ne može smatrati pouzdano ustanovljenom, ne može se uobće izdati kaznena odredba. Nadležna upravna oblast može kaznenom odredbom izreči ujedno i gubitak predmeta, koji su okrivljeniku radi prijavljenoga čina oduzeti.

Kaznenu odredbu vlastni su izdati predstojnik kot. oblasti (upravitelj ili zamjenik mu), gradski načelnik odnosno zamjenik (grad. poglavarstva kao upr. oblasti I. molbe) i redarstveni povjerenik odnosno njegov zamjenik. Kaznena odredba ima da sadrži sve bitne okolnosti, kao oznaku oblasti, prijavitelja, čin, kaznu, iznos odštete i uputu glede prigovora odnosno sredstva za obranu.

Odredbu treba okrivljeniku i oštećeniku dostaviti na vlastite ruke. Na prigovor takovih valja povesti redoviti postupak. Ako je

Digitized by Google

prigovorio samo oštećenik, ne može se presudom moći dosuditi veća kazna od one, koja je izrečena bila kaznenom odredbom. Okrivljeniku, koji je promašio rok za prigovor proti kaznenoj odredbi, može nadležna I. molb. upr. oblast na molbu dozvoliti povratu u prijašnje stanje, ako dokaže, da je rok promašio bez svoje krivnje i ako ujedno preda prigovor. Povratnu molbu valja dati ustmeno ili pismeno za 8 dana iza prestale zapreke. Njom se neobustavlja ovrha, osim ako to oblast drži potrebnim. Ako se povrata dozvoli, ima se povesti redoviti postupak. Protiv uzkrate povrate ne ima pravnoga lijeka. Oštećeniku ne pripada pravo tražiti povratu u prijašnje stanje.

Napokon valja opetovano naglasiti (što je jur rečeno pod naslovom „upravni postupak" na str. 175), da u smislu § 5. patenta od 20. travnja 1854. može upravna vlast manjkajuću daću t. j nuždnu činitbu dati izvesti na pogibelj i o trošku nemarnih obvezanika, a učinjene troškove od istih ućerati, pri čem im se nedopušta prigovor proti proračunanomu dakle ustanovljenomu iznosu tih troškova.

To zapravo dakle nije kazneni postupak, ali može biti redarstvena praeventivna mjera.

Često se žalibože neprovodi ovaj posve opravdani postupak, već se li postupa putem kaznenoredarstvenim, dok nuždna činitba ostaje neučinjena. Uzmimo n. pr. poglavarstvo odredilo je zagradnju pogibeljne otvorene jame, posipanje pločnika radi poledice, odstranjenje po prolaznike opasnoga predmeta, popravak ruševnih skalina i t. d.

U tim je slučajevima dužnost činitbe odnosno izvršba nedogodiva u obćem interesu, kojemu samim kaznenim postupkom nije udovoljeno. Tu može, odnosno i ima prema potrebi usljediti uspoređo postupak praeventivni sa represivnim.

2. Redarstvo sigurnosti.

A.) Državno (više) redarstvo.

Državno (zemaljsko) redarstvo imade predmetom sigurnost državnih i zemaljskih interesa; u koliko se ono tiče zaedničkih državnih interesa, spada prema nagodbenom zakonu od

Digitized by Google

god. 1868. na zajedničko zakonarstvo, dok izvršba u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji pripada autonomnoj vladi.

Temeljem toga zajedničkoga značaja stvoreni su na polju državnoga redarstva zak. čl. V.—1903. zaj. ug. hrv. drž. sab. „o stanovanju inozemaca na području zemalja krune ugarske" (sbor. 1903. br. 31.) zatim zak. čl. VI.—1903. zaj. ug. hrv. drž. sab. „o putovničkom poslu" (sb. 1903. br. 32. i zak. čl. VIII.—1903. zaj. ug. hrv. drž. sabora „o pograničnom redarstvu" (sb. 1903. br. 33.).

Autonomni zakon, što zasjeca u više državno t. j. zemaljko redarstvo jest zakon od 24. siječnja 1875. „o pravu sakupljati se (sbor. 1875. br. 5.[1]).

Zakon. čl. V.—1903. „o stanovanju inozemaca na području zemalja krune ugarske" proveden je kod nas banskom naredbom od 21. veljače 1906. br. 9853. (sb. 1906. br. 14.).

Prema dotičnim propisima mogu inozemci boraviti u svakoj občini zemalja krune ugarske, nu oblast treba da je o tom boravku svagda obavještena, te se oni inozemnici, koji bi bili na uštrb državnoj sigurnosti ili materijalnim interesima občine, mogu po redarstv. oblasti ma kada izagnati, a dogodice prisilno odstraniti.

Svaki stanodavac dužan je dolazak i odlazak stranca za 24 sata prijaviti poglavarstvu (redarstvenoj oblasti).

Ako inozemac namjerava stanovati na području občine, dužan je to prijaviti za 15 dana i dokazati osobnu istovjetnost, državljanstvo, za slučaj potrebe i zavičajnost, ćudoredni predživot i da je kadar uzdržavati sebe i obitelj. Ako tomu udovolji, izdat će mu oblast potvrdu o tom i obavjestiti dotičnu občinu. Izuzeti su inozemci, što odsjedaju kod članova vladajuće kuće, zatim oni, koji uživaju exteritorijalitet, te konsuli, što imadu „eksequatur". Ako inozemac svoju namjeru stanovanja neprijavi u propisano vrijeme, nu ako se ta namjera zaključiti može iz obstojećih okolnosti, dužna ga je oblast bezodvlačno pozvati, da se glede ove svoje namjere za tri dana očituje. Prama okolnostima će tada oblast udesiti svoj dalnji postupak.

Redarstvena oblast ima da nadzire vršenje prijava i vodi o tom očevidnost. Ban može tu očevidnost dati nadzirati po svojim

---

[1]) Vidi I. dio na str. 44.

Digitized by Google

izaslanicima te se u slučaju neurednosti mogu organu, kojemu je povjereno vodjenje očevidnosti, nametnuti redna kazan do 50 kruna.

Propust prijave kazni se po upr. (redarstv.) oblasti globom do 200 K. Inozemac, koji uzkrati izkaz odnosno izkaže neistinitih podataka, kazni se globom do 200 kruna odnosno zatvorom do mjesec dana i globom do 400 K. Inozemac, koji neudovolji zakonom propisanim dužnostima, kazni se globom do 600 kruna.

Inozemac, koji dokaže, da je namjeru stanovanja prijavio, a dvije godine stalno prebiva, može zamoliti nastanbenu dozvolu, a nakon 5 godina i zavičajnost.

Zak. čl. VI.—1903. zaj. ug. hrv. sab. „o putovničkom poslu“ stupio je na snagu 1. kolovoza 1904. i proveden je na području kralj. Hrvatske i Slavonije banskom naredbom od 15. srpnja 1904. br. 3071. [1]

Prema tim propisima nije redovito za boravak i putovanje na području zemalja krune Ugarske ter za prelaz preko granice države potrebna putovnica, nu ministarstvo ovlašteno je, da u slučaju rata ili ako to sigurnost države ili reciprocitet prema inoj državi zahtjeva, odredi putovničku obvezatnost za cijelo područje ili dio, odnosno za granicu, ili dio iste, nadalje, da putovnicu za putovanje u koju inostranu državu učini obvezatnom ili da obustavi izdanje osobam oružane sile za prelaz preko granice.

O takovim odredbama dužno je ministarstvo bezodvlačno podnieti izvješće zakonodavstvu.

Državljan (ug. hrvatski), koji kani putovati u inostranu državu, gdje je propisana putovnička obvezatnost, treba da se izkaže putovnicom, isto tako, ako želi u inozemno područje u svrhu trajne zarade putovati na neistovjetno vrijeme ili u prekomorske krajeve (vidi nar. odj. unut. od 28. veljače 1909. br. 8391. sb. 1909. br. 32. i naslov „upravna prigledba žiteljstva“ na str. 219.).

Svaki ugarski (ug. hrv.) državljan, a i inozemac treba putovnicu, kad hoće prelaziti granicu na onom dijelu, — ili putuje kroz ono područje — gdje je propisana putovnica.

---

[1]) Ova naredba nadopunjena je banskom naredbom od 14. veljače 1906. br. 2371 (sbor. 1906. br. 11.) glede izdanja pomor. služb. knjiga po lučkim uredima i pomorskoj oblasti na Rijeci ter ban. nar. od 19. srpnja 1905. br. 23.578. sb 1905. br. 22.) glede vojničkih osoba.

Digitized by Google

Putovnice izdavaju na molbu stranke u gradovima Zagreb, Zemun, Osijek i Varaždin predstojnik redarstvene oblasti (grad. kapetan), a u županijama podžupan, temeljem putovničkoga lista. [1])

Putovnica se može uzkratiti onima 1. koji se ograničeni u putovanju u inozemstvo radi obranbene dužnosti, 2. pioti kojima je u tečaju kazneni postupak ili jur izrečena kazan slobode.

Redovito je nadležna oblast obitavališta, ako je osoba u inozemstvu zadnja obitavalištna odnosno zavičajna oblast. Izdavaju se redovito na godinu dana iznimno na 3 godine.

Izdati i produljiti mogu putovnice ug. hrv. državljanima u inozemstvu u neprepornim slučajevima kr. ug. ministar na prev. dvoru, c. i kr. oblasti, kojim je zastupanje vanjskih posala povjereno, pravi konzularni uredi, samostalni i počastni konzulati, kod kojih je namješten pravi činovnik (nar. banska odnosno izpravak zborniku zakona 1903. br. 32. u pogledu § 8. zak. čl. VI.—1903. o putovničkom poslu).

Putovnice se kod nas izdavaju na hrvatskom i francuskom jeziku. Djelatnim vojnicima izdaje vojnička oblast. Osobama namještenim na morskim brodovima nadomještaju putovnice pomorske službene knjige, što ih izdaje pomorska oblast (na Rijeci) odnosno lučki uredi (vidi ban. nar. od 14. veljače 1906. br. 2371. zbor. 1906. br. 11). Stanovnicima ovozemnih obćina, što od srbske granice nisu udaljene više od 40 kilom. može redarstveno povjereničtvo u Zemunu izdavati pogranične putne izkaznice (prosto od biljega) na 8 dana.

Nadničari, radnici, obrtnici i pomoćnici uobće osobe živući od zarade plaćaju za izdavanje putovnice 70 fil. a za biljeg 15 fil.

Ine osobe plaćaju za izdanje 6 kruna, a za biljeg 2 krune. Ako valjanost putovnice traje preko godinu dana, plaća se dvostruka, a traje li preko 2 godine, trostruka pristojba.

Zloporaba odnosno krivotvorenje kazni se glom do 200 K i zatvorom do mjesec dana, a putovanje bez putovnice u slučaju putovničke obvezanosti zatvorom do 15 dana i globom do 100 K. (osim, da predmet spada pred kazn. sud).

Nadležne su upravne (redarstvene) oblasti. Za putovanje dakle u ovozemstvu u pravilu ne-

---

[1]) Naputak za novčano rukovanje sa pristojbama za putovnice izdan je banskom naredbom od 4. prosinca 1905. br. 93.471.

Digitized by Google

treba posebnih putnih izprava, nu u slučaju potrebe i u interesu pojedinca izdavaju upravne oblasti izkaznice (legitimacije), što su uvedene još min. naredbom od 15. veljače 1857, a služe kao takove i kućarske knjige, poslovne službinske i ine legitimacije (indexi i željezn. knjižice sa fotografijom).

Za izkaznice osobam živućim od nadnice, šegrtima služinčadi itd. treba biljeg od 30 fil. inim osobama biljegom od 2 krune.

Zak. čl. VII.—1903. zaj. ug sab. (zb. 1903. br. 33.) odredjeno je državno redarstvo za obavu posala pograničnoga redarstva. Zakon proveden je banskom naredbom od 13. siječnja 1906. br. 831. pr. (zb. 1906. br. 6.) kojom je označen dan (15. siječnja 1906.) kad stupa na snagu zakon, te izdan provedbeni naputak.

Zadaća je pograničnoga redarstva, da pozorno prati sve osobe, što dolaze preko granice, sve važnije dogodjaje uzduž granice sa državnopravnoga gledišta, nadzor nad inozemcima, nadzirati prijave, paziti na golubove listonoše, [1]) zrakoplove [2]), zapriječiti uhodarstvo, [3]) fotografiranje utvrda (špijuna), čuvati integritet zemlje, priječiti navale, paziti na ulaz izagnanih i sumnjivih osoba, uhititi kurentirane osobe, popraćeničtvo, [4]) nadziranje uvoza oružja, strjeliva, zapriječivanje bjegstva vojnič. osoba, [5]) trgovine sa ženskima, [6]) vršenje državnoredarstvenih propisa na pograničnim že-

---

[1]) Vidi nar. bana od 6. kolovoza 1908. br. 2915. „glede ograničenja uvoza golubova uz oblastnu dozvolu." Prekršaji se kazne globom do 200 K i zatvorom do 15 dana (zbor. 1908. br. 33).

[2]) Nar. odj. unut. od 21. travnja 1899. br. 4406. (zbor. 1899. br. 49). Glede dogovora Austroug. monarkije i Njemačke o prekoračenju medja po zrakoplovima vojničkim.

[3]) § 67. kaznenog zakona.

[4]) Nar. odj. unut. od 15. ožujka 1900. br. 56.331.

[5]) Vojn. kazn. zakon. od 15. siječnja 1885. — §§ 220.—222. kazn. zak., zak. od 2. prosinca 1889. „o kazn. ustanovama zbog prestupaka obranben. zak." (zb. 1889. br. 71.) zak. čl XXI.—1890. zaj. sab. (zb. 1890. br. 52) i zak. od 11. prosinca 1890. „o kazn. ustanovama radi zavedenja na nepokoravanje vojn. poziv. zapovjedi" (zb. 1890. br. 2)

[6]) Nar. odj. unut. od 6. prosinca 1869. br. 4131. i 4. listopada 1900. br. 66 281. (Smrekar prir. III. str. 282. — §§ 509.—515. kaz. zakona).

Digitized by Google

ljezničkim i parobrodarskim stanicama, nadziranje pograničnih svratišta, krčama, gostiona, u opće javnih lokala, pregledavanje putovnica i izkaznica u vlakovima, ladjama i na javnim cestama, izdavanje pograničnih izkaznica (za prelaz preko granice) vršenje redarstveno-kaznene sudbenosti I. molbe radi prekršaja putovničkih propisa i sudjelovanje u zapriječivanju kriomčarstva.

Na granici prema Srbiji vrše pogranično redarstvo kr. redar. povjereničtvo u Zemunu, gradsko poglavarstvo u Mitrovici i kot. oblasti u Mitrovici, Rumi i Zemunu.

B.) Redarstvo sigurnosti napose.

Redarstvo sigurnosti napose ili sigurnostno redarstvo imade zadaćom, da pazi na kretanje osoba i da utječe, tamo, gdje koja osoba postaje sumnjivom i opasnom po javni poredak, sigurnost osobe ili imetak.

Podlogom tomu nadzoru služi prijavničtvo (Meldewesen), kao uredba redarstvene naravi, što ju dr. Stein smatra samo uredbom administativnoga reda žiteljstva. Nu upravo provedba prijavnih propisa omogućuje redarstvenoj vlasti nadzor na osobama, što su pogibeljne i sumnjive, a uz to služi takodjer kao praktička podloga upravnoj oblasti na polju čiste upravne prigledbe, a i samomu obćinstvu.

U kralj. Hrvatskoj i Slavoniji vrijede ustanove nar. min. unut. dijela od 15. veljače 1857. (zem. vl. list 1857. I. 1. kom. III. br. 16.) „o prijavljivanju“ uz preinake učinjene min. naredbom od 5. siječnja 1860. (vidi sbor. 1863. br. 15.), nadalje nar. preds. c. kr. hrv. slav. namjestničtva od 6. travnja 1858. „o rukovanju prijavničtva u Zagrebu, Osijeku i na Rijeci“ zem. vl. list 1858. razd. II. kom. III. br. 9.) te nar. c. kr. hrv. slav. namjestničtva od 26. rujna 1856. br. 7022. „ob uredjenju posteljarstva u Zagrebu, Osijeku i Rijeci (zem. vl. I. razd. II. kom. X. br. 30.)“. Ovi propisi ustanovljuju dužnost prijave stranih za konakodavce službo- i poslodavce, vlastnike konačišta, obrtnih poduzeća itd.[1])

Konakodavci imadu voditi knjigu stranih (tudjanik), a redarstvene oblasti (i obć. poglavarstva) prijavne knjige. Prijave se čine prijavnicama.

[1]) Vidi i nar. od 30. rujna 1910. br. 50.617. o prijavljivanju novonadošlih voditeljem matica (sb. 1910. br. 96.).

Digitized by Google

Radi prekršaja prijavnih propisa postupaju upravne (redarstvene) oblasti (po ces. nar. od 20. travnja 1854. odnosno nar. obstojal. glavn. zapovj. krajiškoga od 16. rujna 1873. br. 1821.).

Odlučnije utječe sigurnostno redarstvo u osobni boravak i gibanje popraćenićtvom.

U interesu javne sigurnosti može nastati potreba, da se stranim osobama bez izkazanja, bez cilja i privrede brani boravak u području upravnom odnosno obćinskom, te da se takovi prisilnim načinom odpreme u njihov zavičaj. Provodjenje takovih mjera spada u djelokrug upravnih (redarstvenih) oblasti. U tom pogledu nepostoji posebni autonomni zakon, već vrijede stariji propisi, koji se u duhu postojećih zakona (napose o gradskim i seoskim obćinama) te prema zavičajnim odnošajima shodno uporabiti imadu.

Za bivše gradjansko područje kraljevine Hrvatske i Slavonije (t. zv. provincijal) vrijede ustanove naputka obstojaloga kr. namjestničkoga vijeća za kralj. Dalmaciju Hrvatsku i Slavoniju od 9. listopada 1862. br. 7297. (sbor. 1863. str. 291.), kojim se uredjuje posao popraćeničtva, a za bivše krajiško područje naredba ces. kr. glav. zapovj. kao zem. upr. oblasti u Zagrebu od 9. veljače 1880. br. 12.483. (list zem. uprave 1880. kom. III. str. 6.).

Prema bitnim ustanovama tih propisa biva popraćenje osoba, što ih valja odpratiti u zavičaj od postaje do postaje (to su grad. odnosno obć. poglavarstva, što su napose odredjena za primanje i dalnje odpremanje popraćenika).

Popraćivanje sumnjivih i pogibeljnih osoba biva pod sigurnom pratnjom uz popratnicu (Schubpass), a inih manje pogibeljnih osoba obveznom putnicom (gebundene Marschroute).

Kao načelo valja, da se nikada osoba nemože odpraviti iz zavičajne si obćine i da se u svakom slučaju, kad se tko odpraviti imade s obzira redarstvenih imadu točno zapisnički ustanoviti sve po odpravak odlučne okolnosti, kao i dotičnikova zavičajna obćina te nadležna upravna oblast, i zatim za odpravak izreći formalna presuda, koju valja priklopiti odpratnici.

U svrhu jednoličnoga postupka u tom pogledu izdala je zem. vlada točnu uputu nared-

Digitized by Google

bom od 22. kolovoza 1898. br. 17.493., koja u bitnom odredjenju slijedeće[1]):

Za izdavanje obveznih putnica ovlaštene su jedino kr. kot. oblasti i poglavarstva gradova navedenih u §§ 1. i 2. zak. od 21. lipnja 1895. „ob ustroju gradskih obćina" (to su gradovi Zagreb, Osijek, Varaždin i Zemun te županijama utjelovljeni gradovi) odnosno kr. redarstvena povjereničtva.

Obvezne se putnice mogu izdati samo na temelju pravomoćne presude iz javnih i redarstvenih obzira i to proti skitnicama i inim bezposlicama, što traže javnu dobrotvornost, proti osobama bez izkaza i bez stanovitoga cilja, koje nemogu dokazati kakvi dohodak ili dopuštenu zaslužbu, proti javnim bludnicama, ako neposluhnu oblastnoga naloga, da se odstrane, proti odpuštenim kažnjenicima, ako su pogibeljne za sigurnost osobe i imetka te proti osobama, što neimaju zavičajnoga prava u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji, ako se njihov boravak ukazuje pogibeljnim po javni mir, poredak ili javnu sigurnost. Ove se potonje osobe mogu izagnati iz cijeloga zemalj. područja,[2]) dok se prije pomenute u slučaju opetovanoga odpravljenja ili ako su u stanovitom području pogibeljne, mogu presuditi na izgon iz dotičnoga područja sa zabranom povratka na uvjek ili na stanovito vrijeme.[3])

U svakom se slučaju imade zametnuti postupak, da se ustanove zavičajnost i razlozi odpravka. Na temelju tih se podataka izriče presuda, proti kojoj pristoji stranci pravo priziva, što valja prijaviti u roku od 24 sata, a izvesti u roku od 3 dana. Priziv ima odgodnu moć i ima se za 48 sati predložiti višoj oblasti. Presuda se ima priobćiti zavičajnoj oblasti.

---

[1]) Tom naredbom propisani su posebni obrazci razpravnoga zapisnika i presude (A). izpunjene obvezne putovnice (B) i primjerak dopisa radi ustanovljenja zavičajnosti (C).

[2]) Izrečenje toga izgona i opoziv pripada vladi (nar. odj. unut. od 31. svibnja 1899. br. 37.528.).

[3]) Po § 23. zak. od 21./VI. 1895. „ob ustroju gr. obć. može se strancu, ako se neizkaže valjanom domovnicom, ako se poročno vlada i neima sredstva uzdržavanja, uzkratiti boravak u gr. obćini. Ova ustanova nije redarstvene naravi, već se njom li uredjuje odnošaj stranca, te zaključak o tom pripada gradskomu zastupstvu (§ 7.) a grad. poglavarstvo ima samo taj zaključak ovršiti, dok grad. poglavarstvo kao redarstvena oblast može samostalno odpravak osobe iz obzira javnoredarstvenih odrediti temeljem navedene naredbe (nar. odj. unut. od 31. svibnja 1899. br. 37.613.).

Digitized by Google

Glede pristoja za pratioca i obskrbe popraćenika vrijede ustanove nar. odj. unut. od 31. srpnja 1892. br. 46.118.

Popraćeničke postaje dobivaju posebne naklade, a žup. oblasti i grad. poglavarstva imadu popraćeničke račune svake pol godine priposlati neposredno račun. uredu kr. zem. vlade (nar. odj. unut. za unut. od 19. listodada 1898. br. 64.807.[1]).

Kako su obćine prema § 26. toč. 9. zak. čl. XVI.—1870. „ob uredjenju obćina" dužne brinuti se za uzdržavanje javne sigurnosti, to su nar. odj. unut. od 19. siječnja 1874. br. 16.658. „glede obezbijedjenja javne sigurnosti" uvedene noćne straže. Na vršenje te straže pozivaju se obćinari mužkog spola od 18.—60. godine (nar. odj. unut. od 3. prosinca 1880. broj 26.599., — prije bilo je to samo do 50 godine.). Noćne straže imadu stražiti od mraka do dana [2]). Oprošteni su od vršenja činovnici, častnici, svećenici i učitelji. Radi nemarnosti vršenja postupa obć. poglavarstvo zatvorom do 5 dana ili odgovarajućom globom na korist ubožke zaklade.

Osobiti nadzor imadu upravne (redarstvene) oblasti i obć. poglav. vršiti nad sumnjivcima, ciganima, odpuštenim kažnjenicima i kažnjenicima na uvjetnom dopustu.

Nar. odj. unut. od 19. siječnja 1874. br. 16.658. odredjeno je, da kotarske oblasti imadu popisati sumnjive osobe (tudjemu imetku pogibeljne), koje su dužne kod kuće biti od mraka do zore. Ako nebudu zatečene kod kuće (po noć. straži), može obć. poglavarstvo proti istima postupati zatvorom od 1—8 dana.

Proti pripadnicima može se odrediti konačivanje na opredjeljenom mjestu (obć. stražarni, patrolani). Slično odredjuje nar. c. i kr. glav. zapovjedničtva krajiške upr. oblasti od 20. svibnja 1875. br. 586. Popis sumnjivaca vodi se i kod oružn. zapovjedničtva odnosno postaja (nar. odj. unut. od 31. siječnja 1892. br. 27.917.), te su oružnici prigodom nadziranja osoba pod redarstvenim nadzorom vlastni preduzeti premetačine (nar. odj. unut. od 20. ožujka 1891. br. 9119.).

[1]) Te naredbe otiskane su Smrekarovom prir. III. str. 298.—323.

[2]) Vidi takodjer nar. odj. unut. od 14. siječnja 1880. br. 20.605. Smrekar prir. III. str. 362. Vrijedi i za bivše kraj. područje.

Digitized by Google

Iznimne mjere proti sumnjivcima mogu odrediti i županijske oblasti (nar. odj. unut. od 27. srpnja 1891. br. 2277.[1]) prema § 41. zak. od 5. veljače 1886. „ob ustroju županija".

Glede nadziranja kažnjenika na uvjetnom dopustu vrijede ustanove zakona od 22. travnja 1875. „ob uvjetnom dopustu kažnjenika" (sbor. 1875. br. 23), uveden u kraj. području zak. od 7. kolovoza 1884. (sbor. 1884. br. 25.) i prov. naredba od 20. prosinca 1875. br. 23.794. (sbor. 1875. br. 13. [2])

Uvjetni dopust može podieliti ban na prijedlog upraviteljstva kaznione kažnjeniku osudjenomu na vremenitu kazan, ako se je bezprikorno ponašao.

Takvi dopust može dobiti kažnjenik, koj je prvi put osudjen radi zločina nakon polovine kazni, a po drugi put nakon pretrpljenih triju četvrtina kazni, nu isključen je od te blagodati, koj je osudjen više no dvaput ili radi zločinstva iz koristoljublja ili radi zločinstva paleža. Uvjetni dopust može ban opozvati.

Dopustnik dobiva dopustnu izpravu i stoji pod redarstvenim nadzorom, nu oblasti i obć. poglavarstva ne smiju dopustniku nametnuti stega, koje bi mu smetale u poštenom načinu života. Dozvolu promijene boravišta daje upr. oblast.

Dopustnik može obrt ćerati u granica obrtnoga zakona i može mu se izdati i obrtna izkaznica (načelno riješ. odj. unut. od 17. srpnja 1896. br. 30.911.).

O kažnjenicima na uvjetnom dopustu vode očevidnik vlada, upravne oblasti i obć. poglavarstva.

U pogledu nadziranja odpuštenih kažnjenika mjerodavne su ustanove nar. min. pravosudja od 5. ožujka 1853. (zem. vl. l. 1855. razd. II. kom. VII. br. 17.) okružnice c. kr. hrv. slav. namjestničtva od 27. srpnja 1860. br. 9686. i nar. odj. za pravos. od 29. lipnja 1898. br. 8611. „o nadziranju ugar. kažnjenika odpuštenih ili na uvjetnom dopustu na području kraljevina Hrvatske i Slavonije i obratno takovih iz tih kraljevina na području Ugarske (Smrekar prir. III. str. 350).

Prema naredbi ministarstva pravosudja od 5. ožujka 1853., kojom se u sporazumljenju s ministarstvom unut. posala i vrhovnom vlašću redarstvenom na novo i sa više preinaka obznanjuje propis izdan dvor. dekretom od 30. studenoga 1821. ob izdavanju kaznenosudbenih

[1]) Ibidem str. 335.

[2]) Vidi nar. od 9. srpnja 1901. br. 9790. glede instruiranja molbenica za uvjetni dopust (sb. 1901. br. 58.).

Digitized by Google

obavjestnih tabela i daljnjem postupanju s istima proglašenoj naredbom ces. i kr. hrv. slav. namjestničtva od 31. siečnja 1855. (zem. vl. l. 1855. razd. II. kom. VII. br. 17.) imadu uprave kaznione obavjestnu tabelu za odpuštenoga kažnjenika nakon propisnih ubilježba saobćiti redarstv. oblasti. Ako je već izrečen izgon iz zemlje, imati će ga oblast izvršiti.

Glede daljnjega postupka i nadzora vrijede ustanove nar. ces. kr. hrv.-slav. namjestničtva od 27. srpnja 1870. br. 9686. [1])

Prema tomu propisu imade tri vrsti odpuštenih kažnjenika: 1. oni, za koje smatra, da su se sasvim popravili, 2. gdje to nije, ali imade nade, da će napredovati u dobru, ako budu imali primjerena posla, 3. koji se nisu popravili te su opasni po družtvo.

O tom odlučuje povjerenstvo u kaznioni.

Kažnjenici prve vrsti imadu se odpustiti bez daljnjega redarstvenoga postupka. Obavjestnice glede istih šalju se redovito oblasti, nu uprava kaznione imade se pobrinuti, da dotični kažnjenik bude za vremena providjen potrebnim izpravama (propustnicom, izkaznicom, putovnicom, poslovnom knjigom), a redarstvene oblasti neka se čuvaju očitog nadgledanja, kojim bi se već mogao kažnjeni zločin razglasiti bez koristi i netreba u slučaju seobe takovoga kažnjenika dalje slati obavjestnica odnosnoj oblasti.

Kažnjenici druge vrsti imadu se predati redarstvenoj oblasti (sjedišta kaznione), koja imade dotičnika obveznom putnicom naputiti prema potrebi i dotičnoj oblasti priposlati obavjestnicu. Nadgledajuća oblast neka nastoji, da odpušteni nadje posla, nu isti se bez dozvole ne smije udaljiti iz prebivališta.

Kažnjenike treće vrsti predaje kazniona redarstvenoj oblasti uz izprave, dokazala i obavjestnicu, da ih pod sigurnom pratnjom odpremi nadležnoj oblasti (zavičaja). Redarstvena oblast izreći će glede redarstvenoga nadzora presudu, proti kojoj kažnjenik može prizvati za 24 sata. O presudi valja obavjestiti nadležnoobć. poglavarstvo.

Ti su kažnjenici pod strogim redarstvenim nadzorom, koji se može i opozvati, ako se kažnjenik trajno popravi. [2])

---

[1]) Vidi Smrekar: prir. III. str. 345. Vežić: pomoćnik str. 116.

[2]) Odpisom odj. unut. od 27. svibnja 1893. br. 23.222 preporučila je vlada kr. žup. oblastima „družtvo za podupiranje odpuštenih kažnjenika u Zagrebu.

Digitized by Google

Upravne oblasti moraju biti vazda obavještene glede notornih zločinaca, stoga sudovi imadu pravomoćne presude priobćiti nadležnim upr. oblastima dostavom ubavjestnica (tabela); odtuda ne slijedi, da sve dotične osobe budu pod strogim redarstvenim nadzorom, ali je upravna oblast prema tomu u položaju, da prosudi ćudoredno vladanje i o tom dade potrebnu obavjest (nared. odj. unut. od 25. kolovzoa 1875. br. 15.135, 10. siječnja 1876. br. 24.268., 25. ožujka 1876. br. 4350., nar. pravosudj. i unutar. odj. od 4 svibnja 1891. br. 2046. (sbor. 1891. br. 39.) — radi prekršaja proti obranb. zak. nar. pravos. od 26. rujna 1892. br. 11.494. (sbor. 1892. br. 69).

Glede posljedica kazni vidi zakon od 10. lipnja 1890. (sbor. 1890. br. 50.).

Glede uzajamnoga priobćivanja kaznenih listova s inozemnim vlastima vrijedi nar. odj. pravos. od 10. srpnja 1903. br. 1. (sbor. 1903. br. 46). Tiče se Italije, Rusije, Srbije, Švicarske i Francuske, — a praksom uvedeno je glede Austrije.

Medju sumnjive i često po sigurnost javnu opasne elemente spadaju cigani. Mnogo pokušaja sa strane vlasti i uplivnih strana, da se cigani privedu pravilnijemu životu, radu i stalnoj privredi, ostalo je bez uspjeha. Cigani, osobito u hrpama (čergama) zadavaju redarstvenim oblastima mnogo brige i posla. Bezposlica, nagon na kradju i otimačinu, sve to su značajna svojstva cigana i ta okolnost je povodom, da ih uprava smatra pogibeljnim po javnu sigurnost.

Načelno stoga valja proti skitajućim ciganima uporabiti postojeće propise o popraćeničtvu, te ih pomoćju oružničtva odpremiti u zavičaj (nar. odj. unut. od 5. srpnja 1873. br. 8936., od 19. siječnja 1874. br. 16.658.).

O stalnom nadzoru nad ciganima govori nar. odj. unut. od 31. siječnja 1878. br. 21.615. i nar. odj. unut. od 17. lipnja 1893. br. 13.681, Prema tim propisima mogu oblasti samo tuzemnim ciganima dozvoliti boravak u stanovitom području na stanovito vrijeme, dok se vladaju neprikorno, ali se strani cigani imadu odmah kod prelaza u ovozemno područje preko medje vratiti odnosno zapriječiti im prelaz. Oblasti imadu voditi popis domaćih cigana; svakoj se obitelji ciganskoj imade ustanoviti zavičajnost, te za iste ureda radi pribavljati krstni, vjenčani i smrtni listovi. Obć. poglavarstva imadu svake godine ciganske obitelji svoga područja pregledati. Na sajmove mogu se puštati samo uz

Digitized by Google

stanovite opreze. Glede postupka proti skitnicama (klateži) sadržaje upute navedena nar. odj. unut. od 19. siječnja 1874. br. 16.658., a osobito valja, da obć. poglavarstva i redarstvene oblasti paze na strane osobe, da li se valjano izkazati mogu (nar. odj. unut. od 5. lipnja 1875. br. 9800. i 14. siječnja 1880. br. 20.605.)

U sigurnostno redarstvo zasjeca *invigiliranje i hvatanje vojnih bjegunaca* i *sudbeno redarstvo*, *kao progon i hvatanje zločinaca.*

U pogledu vojn. bjegunaca i pružanja pripomoći istima, sadržavaju kaznene ustanove §§ 183.—201., 816., i 318. vojničkoga kaznenoga zakona od 15. svibnja 1855., zatim §§ 220.—222., kazn. zak. od 27. svibnja 1852. kao i zak. čl. VI.—1889. zaj. ug. hrv. sab. „ob obranbenoj sili" (sb. 1889. br. 23.), ter zak. čl. XXI.—1890. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1890. br. 52.) „o kaznama, ako se tko nepokori vojničkoj pozivnoj zapovjedi".

Uhvaćene vojničke bjegunce imadu oblasti odnosno obć. poglavarstva (vidi § 26. zak. čl. XVI.—1870. „ob uredjenju općina") predvesti bližem vojn. zapovjedničtvu uz potvrdu.

Ćeralice proti osobama osumnjićenim radi zločina imadu izdati sudovi (§ 357. kaz. post.), nasuprot mogu poćere za sumnjivim osobama preduzeti redarstvene vlasti (§ 356. kaz. post.) pomoćju pouzdanih osoba, providjenih otvorenim pismom (nar. odj. unut. od 22. svibnja 1889. br. 7.344. Smrekar prir. III. str. 367. Hrv. zak. knj. XII. str. 163.).

Glede praćenja, predavanja i preuzimanja uhvaćenika izdane su nar. odj. unut. od 5. lipnja 1875. br. br. 9800., od 1. lipnja 1877. br. 10.189. i 26. kolovoza 1899. br. 45.210. (Smrekar: prir. III. str. 370.—372.).

Svaka po oružnicima uhvaćena pred oblast (poglavarstvo) dovedena osoba ima se u odsutnosti oružnika zapisnički točno preslušati (po kot. predstojniku, načelniku, gr. kapetanu) i o tom potvrda izdati oružnicima. Svaka se proturednost ima ustanoviti i javiti oružn. zapovjedničtvu.

Progon zločinaca može se protegnuti i preko granica kralj. Hrv. i Slavonije te postoji utanačenje sa kraljevinom Ugarskom, da imadu ugarski organi sigurnosti hrvatsko-slavonskima, a ovi zamjenito ugarskim na zamolbu pružati po mogućnosti pripomoć (nar. odj. unut. od 21. pros. 1879. br. 25.527.). Istovjetne ustanove valjaju i *glede*

Digitized by Google

Bosne i Hercegovine (nar. odj. unut. od 11. pros. 1896. br. 5898.).

Upravnim (redarstvenim) oblastima prinadleži sudjelovanja kod izsljedjivanja i uhićenja prekršitelja kaznenoga zakona, a obć. poglavarstva imadu sve prijave o sbivšim se u njihovom području po kaznenom zakonu kažnjivim slučajevima bezodvlačno podnašati, osim predpostavljenoj upr. oblasti i nadležnoj sudbenoj oblasti (nar. odj unut. od 19. listopada 1876. br. 19.433.), u središnjem kotaru ma i kratkim putem državnom odvjetničtvu, a imadu se i pobrinuti, da na licu mjesta, prije no sudbeno povjerenstvo stigne, stražu postave, da tamo nebude mogao nitko dolaziti te se uobće u stanje stvari, kako bude zatečeno u vrijeme odkrivena zločinstva, ništa nedira, da se na taj način zapriječi zametanje zločinstvenih tragova (nar. odj. unut. od 7. travnja 1879. br. 3980). U onim ipak slučajevima, u kojim bi usljed prijave kažnjivoga dijela, mogli nastati troškovi izaslanstva, neka se obć. poglavarstva prije podnešenja prijave, pouzdanim putem uvjere o istinitosti čina, napose o tom, da li se je čin, kako ga namjeravaju prijaviti, objektivno doista onako dogodio, kako je prijavljen (nar. odj. unut. od 25. listopada 1880. br. 1401).

Upravne oblasti I. molbe, obć. poglavarstva i oružničke postaje dužne su u slučajevima sbivših se tjelesnih ozljeda, što ih prijavljuju sudovima odnosno državnim odvjetnicima, po mogućnosti bez posebnih izvidjenja, skopčanih sa troškovima ili gubitkom vremena, koje bi moglo biti na uštrb kaznenoga uredovanja u prijavama točno označiti: mjesto i vrijeme čina, ime, prezime i zanimanje činitelja, učestnika, svjedoka, kao i ozledjenoga; vrst orudja, kojim je ozljeda zadana, opis ozljede, momentano zdravstveno stanje ozledjenika odnosno posljedice nastale usljed ozlede, da li je pružena ili potražena liječnička pomoć, da li je ozljedjenik kod kuće ili u bolnici ili bi mogao sam sudu pridoći. U slučajevima očito težkim po zdravlje i život pogibeljnih ozleda ima se prijava učiniti brzojavom ili skorotečom (expressom) (nar. odj. unut. od 26. srpnja 1895. br. 40.004).

Prema §§ 409.—411. zakona od 6. srpnja 1888., kojim se preinačuju i nadopunjuju neke ustanove kaznenoga postupnika od

Digitized by Google

17. svibnja 1875. (sb. 1888. br. 42) može kazneni sud bez vodjenja predhodnoga postupka izdati proti okrivljeniku t. zv. „kaznenu odredbu“ ako je učinjena prijava po vlasti ili osobama označenim u § 68. kazn. zakona (zaprisežčenim po vlasti) temeljem vlastitoga uredovnoga opažanja.

Takove oblasti odnosno njihovi organi imenito županijske i kotarske oblasti, gradska i obćinska poglavarstva, oružničtvo, financijalna i carinarska straža, šumarske, brzojavne, željezničke oblasti i t. d. zvani su, da sastavljaju kaznene prijave u svrhu izdanja kaznenih odredaba u smislu §§ 409.—411. cit. zak. od 6. srpnja 1888. Pri tom treba paziti: da prijava bude podnešena nadležnom kot. sudu t. j. onomu, u kojega je okolišu kažnjivo djelo počinjeno, da je u prijavi naznačeno ime, prezime i službeno svojstvo oblastnoga organa, koji je na temelju vlastitoga opažanja učinio prijavu i izrično potvrdjeno, da je isti zaprisegnut; ako je okrivljenik sukrivac ili dionik bio zatečen u posjedu takovih predmeta, glede kojih se u smislu kazn. zakona može izreći kaznenom odredbom gubitak, treba u prijavi takove označiti uz navod popriječne vrijednosti; osobu, koja je počinila kažnjivo djelo, valja što točnije označiti (ime, prezime eventualni prišvarak, zanimanje i boravište), a napokon treba i kratak, ali točan opis čina ili propusta s kojega se okrivljenik okrivljuje, da bude sudac u stanju čin ili propust kvalificirati. Treba i svaki put staviti izrični zahtjev na odštetu, kad se takova želi polučiti.

Šumske uprave napose treba, da paze, kako previsokim taxiranjem odštetnih zahtjeva nedadu povoda prigovorima, usljed kojih se mora voditi razprava uz intervenciju šumar. i lugar. osoblja, što je skopčana troškovima (nar. odj. unut. od 1. listopada 1888. br. 35.650. [1])

U pogledu izručivanja zločinaca postoje sa stranim državama posebni ugovori. To izručivanje biva u pravilu na zahtjev sudova (requiziciju) diplomatičkim putem.

Izmedju državnih pola naše monarkije postoji sporazumak, da se pripadnici jedne i druge državne pole radi kažnjivih čina ne imaju izručivati već podvrći kaznenom postupku dotičnih nadležnih sudova (nar. odj. unut. od 11. studenoga 1878. br. 1838.).

---

[1]) Vidi još na str. 123.

Digitized by Google

Izručenje prebjeloga pripadnika zemalja zastupanih u carevin. vijeću radi tamo počinjenoga kažnjivoga djela može uslijediti samo temeljem sudbenoga zaključka i obratno tako valja za ovostrane pripadnike, što su pobjegli u Austriju.

Ovozemni se pripadnik ne ima izručivati, ako je počinio kažnjivo djelo izvan ovozemnoga područja već podvrći kaznenomu postupku tuzemnih sudova (nar. odj. unut. od 12. siječnja 1884. br. 50.796.).

3. Upravno redarstvo.

Upravno se redarstvo ukazuje kao redarstvena zaštita osobe u stvarnom svijetu i u duševnom životu. Osobi i imetku prijeti pogibelj od hotičnoga i nehotičnoga rukovanja s predmetima, koji su po svojoj naravi i ustroju prikladni za razaranje i uništavanje; to su stvari raspršnjive, lako upaljive, nadalje stvari tako udešene, da uz stanovitu uporabu mogu izvesti silnih stvarnih učina, kao što oružje, strijelivo i parni kotlovi; napokon mogu i predmeti, što su opredijeljene za porabu i udobnost postati pogibeljnima po život, zdravlje i imetak, ako su manjkavo i neshodno priudešeni kao n. pr. nezdravi stanovi i uobće loše gradjevine. Tu je pozvano, da utječe stvarno redarstvo, a napose gradjevno redarstvo.

Nećudorednost spriječava valjani uzgoj, slabi moralnu snagu pučanstva te ima posljedicom degeneriranje njegovo. Spriječavati nećudorednost zadaćom je „redarstvu ćudorednosti“.

I duševni proizvodi kadri su posrednim načinom nepovoljno djelovati na javni poredak, a usljed toga oštetiti pojedinca i družtvo. Stoga je uprava zvana, da nadzire i tiskovne proizvode, a to čini u „tiskovnom redarstvu“.

A.) Stvarno redarstvo.

1. Razpršnjive stvari.

Za proizvodnju (fabrikaciju), spremanje (magaziniranje), prometanje i odpremanje razpršnjivih stvari mjerodavne su ustanove nar. odj. unut. od 15. rujna 2893. br. 18.840. (sbor. 1893. br. 68.).

Obrtna proizvodnja i prodaja vezana je na posebnu dozvolu vlade prema §§ 10. i 20. zak. čl. XVII.—1884. zaj. ug. hrv. drž.

Digitized by Google

sab. „obrtnoga zakona" (sbor. 1884. br. 31.[1]). O tom, da li koja stvar razpršnjiva spada na državnu samoprodaju, odlučuje vlada. Načelno spadaju na državnu samoprodaju (monopol) one razpršnjive tvari, što sadrže sastavine baruta (salitra, ugljena i sumpora).

Dozvola se može podijeliti samo osobama pouzdanim i bezprikornima

Oblastnom dozvolom providjenim prodavaocima i osobama, koje trebaju razpršnjive stvari u svom obrtu i poslu (gradjevni poduzetnici, vlastnici rudnika) mogu se takove stvari prodati bez posebne dozvole. Inim osobama samo, ako imadu od upravne oblasti **kupovnu dozvolu** (dozvolbeni list), a kod neprekidne potrebe, **dozvolbenu knjižicu.**

Obrtne oblasti moraju u očevidnosti držati osobe, koje posjeduju takovu dozvolu, nadalje tvornice razpršnjivih stvari (spadaju pod udar § 25. obrt. zakona), kupovne dozvole i dozvolbene knjižice.

Prekršaji tih propisa kazne se po upravnim (redarstvenim) oblastima globama do 200 K. odnosno zatvorom do 15 dana.

U pogledu odpremanja razpršnjivih stvari na željeznici izdana je nar. kr. ug. min. trgovine od 1. kolovoza 1893. broj 37.039. (sb. 1893. br. 71.[2]).

Napose sadrži detailne ustanove glede odpreme takovih stvari na željeznici „željeznički poslovni propisnik za područje zemalja krune Ugarske" stavljen na snagu nar. kr. ug. ministra trgovine od 11. studenoga 1909. br. 5592., što je proglašena banskom naredbom od 26. siječnja 1910. br. 72.692 (sbor. 1910. br. 15), i to pogl. IX. „zaključne ustanove", gdje su sadržane posebne upute te prilog C. sadrži propise za odpremu predmeta, koji se uvjetno primaju, kao predmeta razpršnjivih, samoupalnih i upaljivih tekućina. [3])

„**O proizvodnji prometu i posjedu predmeta strijelivnih, zatim o nošenju oružja**" vrijede ustanove ces. patenta od 24. listopada 1852. (oružni patent —

---

[1]) Vidi naslov „obrt".

[2]) Vidi još nar od 1. svibnja 1895. br. 26.863. (sbor. 1895. br. 38 i i 8 prosinca 1897. br 76.202 (sb 1897. br 5) napose glede odpremanja razpršnjivih stvari u zalagaonice nar. min. trgovine od 17. svibnja 1901 broj 31.412. (sbor. 1901. br. 68.).

[3]) Vidi pod naslovom: „željeznice i željeznički promet" u II. odsjeku".

Digitized by Google

Waffenpatent; zem. vlad. list. 1853. razd. I. svez. I. kom. II. br. 11. str. 46).

Kao zabranjeno oružje proglašeni su: stileti, izdubeno brušeni noževi, žepni pištolji, terceroli izpod mjere od 7 beč. palaca, [1]) granate, puške vetrenjače, spade sa 3 oštrice, tromboni, bodeži, petarde i upaljive rakete, uobće potajno oružje, prikladno za razbojničke navole.

Kao zabranjeno strjelivo proglašeno je: „puščani pamuk i razpršnjive tvari. Ovamo spadaju i kapice od pušaka (nar. unut. odj. pravos. i vrhov. redarstvo vlasti od 20. kolovoza 1857).

Osim trgovaca i obrtnika, ovlaštenih praviti i prodavati oružje i strijelivne predmete, nije u pravilu nitko vlastan takove prodavati i praviti.

Kapice (sačmu), gdje je utaknuta krugljica (za tzv. salonske puške) mogu se prodavati samo pouzdanim osobama (min. nar. od 13. listopada 1859. br. 9248).

Zabranjeno oružje i strjelivo mogu i ovlašteni trgovci prodavati samo uz posebnu dozvolu zem. vlasti, — vlade (ovamo spadaju i naboji, punjeni puščani prahom, nar. odj. unut. od 7. prosinca 1888. br. 19.007.).

Za posjedovauje takovih predmeta potrebna je takodjer posebna dozvola, ali ni dopuštenoga oružja i strijeliva ne smije nitko imati u napadnoj množini.

S povlasticom posjedovati oružje nije skopčana ovlast nošenja. Tu ovlast imade vojska.

Iznimice bez posebne dozvole mogu nositi oružje oni, koji po svojoj dužnosti imadu to pravo uz uredovnu odoru, uz nošnju zemaljsku (svečano gala odijelo), inozemni putnici uz uniformu, strijelci pri polazku strijeljane, privatne sluge (lovci) i oni, kojima za izvršivanje obrta ili posla treba, da se izvan kuće služe oružjem i spravama, koje su oružju uzporedjene, nu samo za vrijeme, dok uistinu izvršuju taj obrt ili posao. Ine osobe mogu dobiti ovlast „oružnim listom“ (Waffenpass), što ga izdaje upravna oblast (kot. oblast, grad. poglavarstvo) na tri godine ili kraće vrijeme uz biljeg od 2 krune i pristojbu od 60 filira.

Posjednici propisno izdanih lovnih karata smatraju se ovlaštenima nositi lovnu pušku bez oružnoga lista prema § 36. zak.

---

[1]) Glede mjerenja duljine vidi nar. min. pravos. i redarstva od 9. ožujka 1866. (sb. 1886 br. 23.).

Digitized by Google

čl. XXIII.—1893. zaj. ug. hrv. drž. sab. „o porezu na puške i lov“ ter § 7. zak. od 27. travnja 1893. „o lovu (vidi i nar. odj. unut. od 9. prosinca 1894. br. 56.367.).

U koliko nepredleži čin kažnjiv po kaznenom zakonu (napose §§ 395., 335. sl. f., 431. i 445. kz. zak.) spadaju prekršaji oružnoga patenta stranom pred sud, stranom pred upravnu (redarstvena) oblast.

Pred upravnu oblast spadaju slučajevi označeni u §§ 36. i 39. patenta, naime „nepovlašteno nošenje oružja i nošenje takovoga bez oružnoga lista, a kazni se u prvom slučaju sa globama od 10 do 30 K odnosno 1—3 dana zatvora, u drugom slučaju, ako je tko zatečen u nošenju oružja, a nemože predočiti oružnoga lista (makar ga kasnije i pridonese) globom od 2—10 K (§ 40).

Presudom se može izreći i gubitak oružja. Svi ostali prekršaji oružn. patenta spadaju pred sud.

Zaplijenjeno oružje, ako se nemože upotrijebiti u svrhe vojničke ili javne sbirke, imade se kao staro željezo (izlomljeno) prodati. Globe teku u ubožku zakladu obćine, u čijem je području učinjen prekršaj.

Kada javna sigurnost zahtjeva, može vlada povlastice glede posjedovanja i nošenja oružja ograničiti i obustaviti [1]) (nar. odj. unut. od 19. siječnja 1884. br. 16.658).

„O b o b v e z n o m p r o k u š a v a n j u r u č n o g a s t r i j e l n o g a o r u ž j a“ o d r e d j u j e z a k. čl. XXXIV.—1891. zaj. ug. hrv. drž. sab. (sb. 1898. br. 8), po kojem se svako ručno strijelno oružje bez obzira na kaliber i veličinu, ima prije, no u pamet dolazi, u svrhu prokušanja „odoljivosti“ prokušati kod jedne od prokusnih postaja i biljegom providiti.

Otisci biljažila, što se rabe kod prokusnih postaja, sahranjuju se kod trgov. obrtnih komora na uvid strankama.

Patvorenje se kazni po kazn. zakonu.

Tvorničari i trgovci, koji bi strijelno oružje prodavali, odpremali ili za prodaju u zalihi držali bez propisanoga biljega, kazne se po o b r t n i m (obrtno-redarstvenim) oblastima globom od 20 —600 K. Oružje valja prokušati ureda radi. Prokušavanje može valjano obaviti i „vojn. strukovno povjerevstvo za oružje, opredijeljeno vojsci“.

---

[1]) Vidi dr. A. Goglia: zakon o lovu, ribolovu itd str. 148. i Smrekar: prir. III. str. 392.

Digitized by Google

U provedbi navedenoga zakona izdane su banske naredbe od 14. svibnja 1892. br. 19.243. (sb. 1892. br. 80) ([1] i 7. rujna 1896. br. 27.004. (sb. 1896. br. 41.). Priznato je valjanim prokušavanje na austro-pokusnim postajama u Ferlachu, Pragu, Weipertu i Beču naredbom od 1. rujna 1892. br. 56.893. (sb 1892. br. 81), a u Lüttichu (u Belgiji) naredbom od 29. listopada 1892. br. 48.181. (sb. 1892. br. 91). [2])

Za prokušavanje strijel. oružja sa bezdimnim barutom vrijedi banska nar. od 21. studenoga 1904. br. 61.883. (sbor. 1904. br. 63), a za prokušavanje pištolja banska nared. od 21. studenoga 1904. br. 61.884. (sbor. 1904. br. 64.).

Za proizvodnju, prodaju i odpremu baruta mjerodavne su ustanove ces. patenta od 81. ožujka 1853., kojom se dokida samoprodaja (monopol) salitra, a uzdržaje i nadalje monopol baruta (zem. vladin list 1853. razd. I. svez. 1 komad XIV. br. 95) i nar. bojn. ministarstva, unut. i financ. od 31. ožujka 1853. (zem. vl. l. 1853, I. svez. 1 kom. XIV. br. 96).

Prema tomu su proizvadjanje i prodavanje puščanoga praha (baruta) i tvarih, što ga zamijenjuju (n. pr. dinamit) pridržana jedino državnoj upravi. Upravni su zato organi samoprodajna distriktska zapovjedničtva topničke uprave pod rukovodstvom ratnoga ministarstva i upravom c. i kr. glavnoga topničkoga zapovjedničtva, koje može podijeliti povlasticu za proizvodnju baruta, kao osobno pravo (nar. odj. unut. od 6. ožujka 1873. br. 1858) Barut mogu prodavati erarske barutane, pošte i trgovci providjeni dozvolom topničkoga zapovjedničtva uz propisane prodajne cijene. [3])

Prodavanje nadziru financijalni organi, a prekršaji propisa glede proizvedbe i prodaje baruta kazne se kao dohodarstveni prekršaji.

---

[1]) Ova naredba preinačena je nar. bana od 22. siječnja 1909. br. 4566. (sbor. 1909. br. 12.) u toliko, što središnji zavod za mjere (prama zak. čl. V.— 1907. zaj. sab. — o mjerama) vodi „pokusnu postaju za preizpitivanje oružja" u Budimpešti

[2]) Zatim nar. vl. br. 92.973. 1910. u predmetu pripoznavanja biljega kušnje njem. postaja za strijelno oružje (sb. 1910. br. 54) i banska nar. od 1. ožujka 1910. br. 1970. glede nadopunjenja naredbe od 14. svibnja 1892. br. 19.243. (sb. 1910. br 65).

[3]) Obćinska poglavarstva, koje hoće da naručuju strijelivo, moraju potrebnu dozvolu izhoditi putem zem. vlade (nar. odj. unut. od 19. rujna 1889. br. 30.061.) i ona nisu ovlaštena na izdavanje doznaka za kupovanje baruta (nar. odj. unut. od 25. pros. 1882. br. 49.763).

Digitized by Google

Prodavaoci smiju barut prodavati samo strankama, koje doprinesu pismenu doznaku oblasti (kot. oblasti, grad. poglavarstva), koja takovu može izdati samo pouzdanim ljudima (nar. odj. unut. od 18. siječnjo 1874. br. 633.). Isto vrijedi za prodaju dinamita (nar. odj. unut. od 18. prosinca 1889. br. 43.174.). C. i kr. aktivni častnici netrebaju takove doznake, kada dodju kupovati u vojničkoj uniformi (nar. vrh. vojn. zapovjedničtva od 12. prosinca 1854. br. 3817.).

Ovlašteni trgovci moraju o tom voditi zabilježnice, kojemu se doznake prilože.

Glede odpremanja baruta i strijelivnih predmeta na javnim cestama postoji nar. odj. unut. od 31. srpnja 1888. br. 37.937. (sb. 1888. br. 71.) izdana sporazumno sa ug. hrv. ministrom za zemalj. obranu, kojom su propisani posebni oprezi; tako moraju kola na pročelju biti providjena crnom zastavicom, kao popratnice propisane su posebne cedulje priljepnice, izdane po topničkim skladištima (nar. odj. unut. od 22. ožujka 1898. br. 17.142. sbor. 1899. br. 33.). Gradjanske osobe dužne su odazvati se pozivu dotične pratnje (eskorte) u pogledu propisanoga ugibanja, a obć. poglavarstvo na ubavjest dužno je odstraniti zaprijeke i odrediti, da se radionice rukotvoraca vatrom, gdje preselica prolazi, zatvore, a i paziti, da mostovi budu u dobrom stanju. Gradjanske osobe, koji te propise prekrše, čine prekršaj, odnosno obć. organi karnostni prestupak. Upravna oblast postupa radi tih prekršaja globama od 10—200 kr. odnosno disciplinarnim putem. [1])

2. Parni kotlovi stoje pod osobitim redarstvenim nadzorom.

O tom nadzoru sadrži izcrpive ustanove naredba odj. unut. od 5. ožujka 1900. br. 6851. (sbor. 1900. br. 38.), prema kojoj se svaki parni kotao, kod kojega je tlak pare veći od vanjske atmosfere prije uporabe i nakon svake pete godine ima podvrći pokusu vodnim tlakom, a svake godine jedanput pregledati, neobazirući se na to, da li se kotao rabi periodički ili pako stalno.

Ova naredba preinačena je odnosno nadopunjena nar. od 14. lipnja 1901. br. 30.373. (sbor. 1901. br. 47.), gdje je naročito odredjena svake treće godine stroga nutarnja revizija kotla i nar. od 8. veljače 1901. br. 23.068. (sb. 1909. br. 25.) u pogledu

---

[1]) Vidi i naslov „obćila" i „cestovno redarstvo" u II. odsjeku.

Digitized by Google

reciprociteta za izvdavanje vjerodajnica sa Ugarskom; s Austrijom nepostoji reciprocitet.

Pokuse preduzimaju na to posebno pozvani i imenovani povjerenici za izpitivanje i nadgledanje parnih kotlova. Službu, djelokrug i službena putovanja takovih odredjuje posebna nar. odj. unut. od 13. lipnja 1900. br. 33.454. (sb. 1900. br. 56.). Isti su neposredno podredjeni zemalj. vladi odnosno gradjevnom odsjeku, ali mogu u službenim stvarima neposredno u doticaj stupati (dopisivati) s oblastima.

Temeljem pokusa parnoga tlaka izdaje povjerenik, ako je ikako moguće odmah na licu mjesta uporabnu dozvolu (vjerodajnicu). Glede pristojba za povjerenike izdana je nar. odj. unut. od 19. ožujka 1900. br. 99.618. (sbor. 1903. br. 24.).

U slučaju rasprsnuća parnoga kotla imade izvide preduzeti izaslanik upr. oblasti s povjerenikom. Prekršaje tih ustanova, odnosno kotlovnoga redarstva, u koliko kao proti sigurnosti života i zdravlja ne spadaju po kaznenom zakonu (§§ 335., 336., 337., 431. i 432.) pred kazneni sud, kazni upravna redarstvena oblast (kot. oblast, gr. poglav.) globom do 200 K. odnosno zatvorom do 14 dana.

Navedeni se propisi ne tiču parnih kotlova parovoznih željeznica i vodenih postaja te pregledavanje takovih spada u djelokrug kr. ug. glavnog nadzorničtva za željeznicu i brodarstvo (nar. odj. unut. od 31. svibnja 1885. broj 12.652.), niti parnih kotlova na brodovima i brodilima za koje valja normat. nar. kr. ug. min. trgovine od 25. kolovoza 1895. broj 59.936. (naredba izdana je tiskana na hrv. jeziku odpisom min. trg. od 30. srpnja 1899. br. 51.329. i razaslana na oblasti nar. zem. vlade odj. unut. od 28. listopada 1899. br. 62.244 vidi Smrekar: prir. III. str. 472).

I prekršaji ovih propisa spadaju pred autonomne oblasti, naše sudove odnosno redar. oblasti.

Za samostalno loženje i dvorenje pod oblastnim nadzorom i kontrolom stojećih parnih kotlova mogu se prema gore jur spomenutim propisima upotrijebiti samo takove osobe, koje uz potrebito teoretičko znanje imadu dostatno praktične vještine, naime osposobljenje izkažu svjedočbom posebnoga za to odredjenoga izpitnoga povjerenstva. Pobliže o tom ustanovljuje naputak zem. vlade proglašen jur navedenom naredbom od 5. ožujka 1900. br. 6851. (sb. 1900.

Digitized by Google

br. 38.). Takova su izpitna povjerenstva kod realnih gimnazija u Zagrebu i Osijeku.[1])

3. **Plinovodi.** U pogledu sigurnosti kod proizvodjenja **vodenoga plina** i u svrhu potrebnih mjera opreznosti, da se predusretne pogibelji života i zdravlja postoji posebni propisnik glede uredjenja porabe i uzdržavanja naprava, što služe za uredjenje i porabu plina (propisnik za izvodjenje plinovoda) od 8. siječnja 1908. br. 39.181. (sbor. 1908. br. 7.) i nar. odj. unut. od 7. prosinca 1904. br. 42.504. (sb. 1904. br. 66.). Tu su propisane mjere sigurnostne za podzemne vodove, vodove nad zemljom i rasvjetne predmete,

Prekršaje propisnika, koliko nepodpadaju pod udar kaznenoga zakona, imadu se kazniti po upravno-redarstvenoj oblasti globom od 2—200 K. odnosno zatvorom od 6 sati do 14 dana.

Za uporabu acetylenskoga plina postoji nar. odj. unut. od 16. studenoga 1902. br. 40.056. (sb. 1902. br. 76.) preinačena nar. od 9. lipnja 1905. br. 36.423. (sbor. 1905. br. 19.), nu samo glede zadnje alinije § 11. i § 26. (minimalni naime tlak sprava ne smije premašiti 0.1 atmosfere i prenosive se sprave, ako su po povjerenstvo za izpitivanje kao takove označene, mogu u javnim prostorijama bez posebne redarstvene dozvole postaviti i upravljati.

Navedena naredba u bitnom odredjuje, da se **izpitanje konstrukcija onih sprava**, što se upotriebljuju za razvijanje acetylena, ustraja kod **zem. vlade „izpitno povjerenstvo"**. (Pristojbe toga povjerenstva ustanovljuje nar. odj. unut. od 15. prosinca 1903. br. 86.532. sbor. 1903. br. 60.) Tomu se povjerenstvu ima neposredno prijaviti svaka sprava na skladištu. Povjerenstvo izdaje dozvolu, da se sprava može u promet staviti. Za već dozvoljene konstrukcije može se obzirom na promjenjene dijelove izdati naknadna dozvola za uporabu promjene.

Obrtne posaonice, koje se bave obrtimice proizvadjanjem acetylena spadaju pod udar ustanove § 25. obrt. zakona (zak. čl. XVII.—1884. zaj. ug. hrv. sab. i postupak za dozvolu biva prema §§ 26.—33. obrt. zak.).

K očevidu ima se pozvati i zapovjednik vatrogasnoga zbora. Sprave za razvijanje acetylena za privatnu porabu, ako imadu

[1]) U pogledu parnih kotlova na brodima vidi nar. min. trg. od 22. studenoga 1894. br. 57.241. (sbor. 1895. br. 13.)

Digitized by Google

više od 30 plamena, mogu se samo postaviti temeljem predhodne redarstvene dozvole.

Redarstvenoj dozvoli podpadaju uredjaji javnih i poslovnih prostorija (kavane, gostione, tvornice, svratišta). Spravu treba priaviti prvomolbenoj upravnoj (kot. oblasti, grad. pogl.) oblasti, koja najdulje za 15 dana prizvavši stručnjake odredi očevid i odlučuje.

Za vodove acetylena vrijede ustanove propisnika (vidi plinovode) za položenje plinskih cievi.

Postavljanjem i uredjenjem uredjaja za acetylensku razsvjetu mogu se baviti samo osobe za to osposobljene (spada medju obrte na osposobljenje vezane).

P r e k r š a j e navedenih propisa kazni upravna oblast novčanom g l o b o m o d 2—200 k r u n a odnosno odgovarajućim zatvorom.

Javni zemaljski i znanstveni zavodi, u koliko proizvadjaju acetylen u naučne svrhe, nisu vezani na ustanove normativne naredbe.

Glede dozvole proizvadjanja i prodaje sgusnutog (kondenzovanog) acetylena po patentu „compagnie française del' acetylen dissous, vidi nar. odj. unut. od 29. srpnja 1905. br. 21.545. (sb. 1905. br. 24).

B.) G r a d j e v n o r e d a r s t v o.

O propisima gradjevnoga redarstva, što podjedno zasjecaju u p o ž a r n o r e d a r s t v o kao obranu proti elementarnim silama, navedeno je bitno u II. odsjeku.

Glavne propise gradjevnoga redarstva sadržavaju naredbom kr. zem. vlade, odj. unut. od 25. lipnja 1900. broj 35.499. (sb. 1900. br. 63.) izdani gradjevni redovi i to: 1.) g r a d j e v n i r e d I. z a l a d a n j e, 2) g r a d j e v n i r e d II. z a g r a d o v e n a v e d e n e u § 2. z a k. o d 26. l i p n j a 1895. (župan. gradovi), 3.) g r a d j. r e d III. z a g r a d o v e n a v e d e n e u § 1. z a k. o d 26. l i p n j a 1895. izuzevši Zagreb, dakle Osijek, Varaždin i Zemun), 4.) gradj. red II a, istovjetan sa gradjev. redom I. samo primijenom nadležnosti za gradjevine u okolici gradova navedenih u § 2. zak. od 26. lipnja 1895. (žup. gradova) i u selih spadajućih pod nadležnost tih gradova, 5.) gradj. red III.a, istovjetan sa

Digitized by Google

gradj. redom I. sa primjenom nadležnosti gradova navedenih u § 1. grad. zakona (izuzam Zagreba) dakle gradova Osijek, Varaždin, Zemun za gradjevine u okolici tih gradova i u selih spadajućih pod nadležnost istih.

Bitne ustanove gradjevnoga reda za ladanje jesu: Gradj. dozvolu treba tražiti prije svake novogradnje, dogradnje, rušenja, preinake, većega popravka, koji upliva na gradjevno stanje zgrade, zatim zdenaca, podruma, gnojišta, zahoda, kanala, dućana, suša, prešnica, izvadjanja ili odstranjenja zidova, postavljanja munjovoda, preinake pročelja, bušenja vrata, prozora na ulicu ili prema susjedu, preinake ili povišenja krova, stropova ili nasatnih djelova.

Obć. poglavarsto podijeljuje gradjevnu dozvolu za novogradnje manjih običnih gospodarstvenih zgrada (suša, hambara, svinjaca itd.), ako se prave na zidanom temelju, zatim popravke veće vrsti stanbenih i gospodarstvenih zgrada (bez strojeva za obrt), ako su potrebna lazila, za preinake stanova u dućane, suše, prešnice i druge gospodarstvene zgrade, bušenje vrata i prozora prema ulici ili susjedu, premještenje ili povišenje krova.

Kotarska oblast, temeljem mnijenja stručnjaka: za novogradnje, dogradnje i ostale preinake, namještenje munjovoda, sve promjene uličnoga lica, uredjenje cesta, odvodnih jaraka, rigola, u koliko se odnose na regulativnu osnovu i uredjenje gradilišta i dvorišta.

Kot. oblast može za dozvole delegirati obć. poglavarstvo uz priuzdržaj odobrenja.

Kr. žup. oblast: za gradnje u svrhe obrtničke sa strojevima temeljem mnijenja stručnjaka.

Preinake manje vrsti, ako neuplivaju na stanje zgrade, imadu se prijaviti obć. poglavarstvu, koje će prosuditi, da li treba nacrt i prijava kot. oblasti.

Za gradnje, što izvadjaju ministarstva ili vlada, vodi povjerenstveni očevid žup. oblast, koja izdaje i gradjevnu dozvolu. Obć. poglavarstva mogu prisustvovati i prigovoriti. Molba za dozvolu mora biti biljegovana (arak 1 krunu, a prilog 30 fil.). Za obične seoske gradnje dovoljna je jednostavna škica, za novogradnje i veće dogradnje i uz javne ceste, treba priložiti osnovu (u 2 primjerka) sa tlorisom i svim za to nuždnima podatcima, podpisanu po vlastniku gradnje i ovlaštenom gradj. vještaku.

Podnesenu zapisničku molbu imade obć. poglavarstvo izložiti

Digitized by Google

kroz 8 dana. K očevidu na medji susjednih obćina valja pozvati i zastupnike tih obćina.

Na predlog obćinskoga poglavarstva bira zastupstvo stalno gradjevno povjerenstvo od tri do pet članova po mogućnosti obć. odbornika i gradjevne stručnjake (graditelje, zidare itd.). Članovi su i obć. liječnik te veterinar.

Za prosudjivanje molbe izašilje se gradj. povjerenstvo na lice mjesta. Ob očevidu treba sastaviti zapisnik, a obć. poglavarstvo isti predlaže za tri dana kot. oblasti.

Ako se radi o posve jednostavnoj zgradi ili neodgodivoj gradnji, to može obć. poglavarstvo podijeliti gradjevnu dozvolu i prepis iste predložiti kot. oblasti.

Kot oblast prema potrebi izašilje gradj. povjerenstvo, nu ako ne ima prigovora i kod jednostavnih gradnja može i bez daljnih izvida temeljem zapisnika gradjevnoga povjerenstva i gradjevno povjerenstvo izdati gradjevnu odluku u roku od 8 dana, isto tako i ako je potrebno bilo izaslati urednika i stručnjaka (i civilnoga tehnika).

Privatnopravni prigovor, ako nije odmah stavljen kod očevida, ima se za 24 sata prijaviti postupajućoj oblasti. Privatnopravni prigovori ne mogu priječiti izdanje gradjevne dozvole. Stranke se upućuju na sudbeni put, a vlastnik se gradnje upozoruje, da se gradjevna dozvola izdaje na njegovu pogibelj.

Uz državne se i javne prometne ceste ne smije 4 metra od ruba graditi (osim iznimno uz dozvolu nadležnih oblasti).

Kod gradnja blizu željeznica valja se držati ustanova zak. čl. XLI.—1881. zaj. ug. hrv. sabora (vidi „izvlastba“). Tu pripada podijeljivanje dozvole žup. oblasti, Kod gradnja blizu rijeka, treba paziti na ustanove zak. od 31. prosinca 1891. (o vodnom pravu).

Zgrade sa neprogorivim krovom imadu biti u pravilu od šuma udaljene 20 metara inače najmanje 50 metara.

Medjusobna udaljenost ima biti i to: masivne zgrade od bližnjih vatrosigurno pokrivenih bar 60 met., od inih bar 80 met., a nemasivne bar 190 metara, od susjednoga zemljišta bar 7 met. a masivne bar 10 metara.

Polakšice može odrediti kot. oblast. Kod novih gradnja, dogradnja i preinaka valja ustanoviti pravce i razinu, kod većih mjesta, trgovišta obzirom na regulatornu osnovu te prometno-zdravstveno i vatro redarstvene mjere.

Digitized by Google

Gradjevna dozvola valja godinu dana, ako se nepočme gradnjom, treba nova.

Vlastnik gradnje odgovara za točno obdržavanje gradjevne dozvole i mora upotrijebiti kod gradnje samo strukovno ovlaštene osobe, osim da je gradnju povjerio gradjevnomu vještaku. Svaka promjena u nadzoru gradnje ima se prijaviti.

Protupropisne gradnje može kot. oblast s javno-gradjevno redarstvenih obzira odstraniti. [1])

Vlastnik može zahtjevati naknadu od gradjevnoga vještaka sudbenim putem. Ako se zemljišta imadu parcelirati na gradilištu, može se to učiniti samo dozvolom kot. oblasti na temelju podnešenih položajnih i razalnih nacrta (mjerilo : 2880 eventualno 1440) uz upis katastral. i gruntov. brojeva i izkaz susjednih cestica. Pojedina gradilišta moraju imati bar 300 četvor. hvati sa najmanje 15 metara ulične daljine. Dozvola traje 3 godine. Mora se paziti na prometne površine, a parcelacija se dozvoljuje vlastniku uz uvjet, da bezteretno i bezplatno ustupi obćini zemljište za ustanovljene prometne površine (cestu).

Nakon dovršenja gradnje mora vlastnik gradnje prometnu površinu postaviti u prijašnje stanje i učiniti prijavu kot. oblasti (odnosno obć. poglavarstvu) radi pregledbe po gradjevnom povjerenstvu u svrhu izdanja „u p o r a b n e d o z v o l e", koju ima oblast izdati za tri dana.

Odstup privatnoga zemljišta, radi regulacije prometnih površina, ima obć. poglavarstvo u pravilu izhoditi nagodom, ako ne uspije, ima usljediti izvlastbeni postupak (vidi „izvlastba"). Starine (stare zgrade) historičke i umjetničke vrijednosti ne smiju se bez dozvole oblasti ni poružiti ni nagrdjivati. [2])

Pronadjene predmete arheoložke vrijednosti valja prijaviti radi daljnjega postupka. [3])

Gradjevni red dalje sadržaje pobliže odredbe glede podignuća novih i uredjenja požarom ili poplavom stradalih mjesta i u

---

[1]) Glede ogradnje mlaka i zdenaca vidi nar. od 8. kolovoza 1878. br. 15.628. i 30. lipnja 1884. br. 11.813. (Katičić : zbirka. Dod. I. str. 161.

[2]) Za rušenje ili pregradjivanje starinskih gradjevina (n. pr. Frangepana, Zrinjskog grada) treba izhoditi dozvolu vlade (nar. odj. bog. i nast. od 31. siječnja 1895. br. 1615).

[3]) Vidi o tom pobliže pod naslovom: „zaštita duševnoga vlastničtva i starina".

Digitized by Google

tu svrhu potrebitih razprava i udesaba napose glede položaja i širine ulica, polakšica kod gradnje stanbenih zgrada, podignuća takovih u nizinama izvrženim poplavama i gradnja drvenih kuća (u gorskim krajevima), na pustarama (samo ognjišta od pečene opeke), gradnje ljetovnika, smještenja obora za svinje (u dovoljnoj udaljenosti od stanbenih kuća), glede postupka s okuženim tlom, izolirajućega materijala, polaganje podova, ulaznih stuba, balkona, dimnjaka (vidi „uprava i elementarne sile — požarno redarstvo) ognjišta, pokrivanja, žarištnoga zida, stanova na tavanu, podruma, zahoda i gnojišta, veličine stanbenih soba, vatrobranih zidova, razmaka zdenaca, nakapnica, tvorničkih zgrada, radionica, sigurnostnih mjera kod izvedenja popravaka, pločnika [1]), krovnih žljebova i ograda (sa strane ceste ima se u gradjevnom pravcu izvesti plot ili ograda od bar 1·5 m. visine; u manjim mjestima (izpod 1000 stanovnika) može biti i živica).

U gradjevnim predmetima nadležne su upravne oblasti molbenim putem (1. kot. oblast, 2. žup. oblast i 3. zem. vlada) i sude radi prekršaja gradjevnih propisa (u koliko stvar nespada pred kaz. sud) globama od 20—300 kruna (na korist obć. gradj. zaklade) i zatvorom do 30 dana. Prizivni je rok 14 dana.

Uz ustanove gradj. reda može i nadležna oblast prema potrebi uz dozvolu vlade izdati posebne dodatke i nadopunjke.

Ovakovi dodatci već su izdani glede Trsata, Sušaka, Cirkvenice, okolice plitvičkih jezera; nu dotične ustanove vrijede samo, u koliko se tiču osebujnih mjestnih tehničkih uredjaja.

G r a d j e v n i r e d z a g r a d o v e (županijske) sadržaje u načelnom pogledu istovjetne ustanove.

Iztači valja napose:

Gradsko poglavarstvo podijeljuje gradjevnu dozvolu za sve novogradnje, dogradnje preinake te gradnje u svrhe industrijalne i obrtne. [2]) Samo za gradnje, što ih izvadjaju ministarstva i vlada daje dozvolu županijska oblast.

Za svaku gradnju ima se predložiti gradskom poglavarstvu p i s m e n a m o l b a o b l o ž e n a sa dva primjerka nacrta.

---

[1]) Vidi nar. odj. unut od 9. travnja 1901. broj 22.156. (zbor. 1901. br. 45.) glede polaganja asfaltnih pločnika.

[2]) Vidi nar. odj. unut. od 9. kolovoza 1907. br. 33.615. o preinaci § 2. gradj. reda II. (sbor. 1907. br. 69).

Digitized by Google

Gradjevnu dozvolu daje gradsko poglavarstvo temeljem prijedloga gradjevnoga povjerenstva, što ga izabire grad. zastupstvo, (5 redoviti članova i najmanje 3 zamjenika) na tri godine. Tu mora biti gradski fizik i inžinir. Gradjevna osnova mora biti točno i svestrano obrazložena (položajni nacrt, tlocrt i svi potrebni podatci). Ako neima zaprijeka, treba dozvolu izdati za 8 dana. Uzkrata može uslijediti samo iz estetičkih, tehničkih, javno zdravstvenih, redarstveni i sigurnostnih obzira.

Glede tvorničkih gradnja mjerodavne su ustanove (§ 25. i sl.) obrtnoga zakona te se nemože gradjevna dozvola podijeliti, dok nije izdana obrtna dozvola.

Proti odluci grad. poglavarstva ima u gradj. poslovima utok za 14 dana na župan. oblast i u istom roku dalje na vladu.

Osim posebnih ustanova analognih onima za ladanje ima napose odredbe glede načina gradnje sa predvrtima (cottage), visine zgrada, stubišta, ulaznih vrata, balkona, galerija, portala, rizalita, zatim polakšica za gradnju radničkih stanova, smještenja parnih kotlova i gradnje industrijalnih zgrada.

Za gradjevno redarstveni postupak nadležno je grad. poglavarstvo u I, žup. obl. u II. i vlada u III. molbi. [1])

Za novogradnje veće vrsti, monumentalne gradnje, može grad. poglavarstvo kod razprava i podijelivanja dozvola uporabiti odobrene ustanove, što valjaju za glavni zemalj. grad Zagreb, glede kojega valja posebni gradjevni, red izdan oglasom obstojaloga ces. kr. hrvatsko slavonskog mjestodržtva od 4. siječnja 1857. br. 439. (zem. vl. list 1857. II. komad br. 4.), koji je nadopunjen nar. odj. unut. od 8. veljače 1888. br. 30.063.). Sada se izradjuje novi gradj. red.

C.) Redarstvo ćudorednosti.

Tome je redarstvu zadaćom, da praeventivnim načinom i represivnim sredstvima zapriječi sve, što je učinom pogubno po ćudoredno i vjersko osjećanje, a nepovoljno djeluje na odgoj mladeži. To redarstvo valja da predusreta zlim posljedicama, kojima se radja nećudorednost i zametavanje vjerskoga ćuvstva, ovo potonje naročito u nižim slojevima pučanstva.

---

[1]) U gradovima Zagreb, Osijek Varaždin i Zemun samo dvije naime gradsko poglavarstvo I., a vlada II. molba.

Digitized by Google

Nećudorednost, i negledeć na moralnu stranu i etični momenat, štetna je po fizično zdravstveno stanje, a neprijatelj je pravilnomu i povoljnomu razvitku narodnoga gospodarstva. Nećudoredni način života u stanju je uništiti blagostanje pojedinca, obitelji i čitavih slojeva, uistinu otrovati družtveni život. Nuždno je dakle, da upravna vlast nastoji odstraniti sve, što je kadro poticati na nećudorednost. U tom mora vlast postupati nuždnim taktom i ne smije da zapadne u odveć tjesnogrudno tumačenje.

U prvom redu djeluju na občinstvo javna prikazivanja, kazališta, slike, zatim kadro je poticati na nećudorednost sve, što pruža zgode za to, košto su: svratišta, krčme, zabavišta i točione, jer se ovdje troše opojna pića (alkohol), a razne igre na sreću prelaze u t. zv. hazardne igre, gdje neobuzdana ljudska strast nepoznaje granice.

U drugom se redu javlja prostitucija (trgovina tijelom u svrhu spolnoga obćenja), koja pogledom na opasnost okuživanja zasjeca u upravu zdravstva (vidi o tom „zdravstvo"), ali u vanjskim učinima predmetom je redarstvene prigledbe, a isto tako i priležničtvo (konkubinat), dok radja javnom sablazni. I prosjačenje je nećudoredna pojava, kad profanira pravo ubožtvo te lukavnim i ogavnim načinom izazivlje i zlorabi milosrdje ljudi na štetu vrijednih i zaista oskudnih.

Napokon je poticalo na prostotu i divljačtvo, zametavanje vjerskih osjećaja, sprdnja i ruganje vjerskim činima.

Prema tomu valja navesti potrebne mjere i propise na polju redarstva ćudorednosti u pogledu:

1. kazališta i javnih prikazivanja;
1. javnih zabavišta, gostiona, — pijanstva, i zabranjenih igara;
3. prostitucije i prosjačenja, konkubinata i
4. zametavanje vjere i bogumrskih kletava.

1. Javna prikazivanja i kazališta.

Prema naredbi obstojal. minist. unut. posl. od 25. studena 1850., kojim je izdan kazalištni red (zem. vl. list 1850. kom. X. br. 48.), mogu se kazalištne predstave davati pravilno samo u kazalištnim zgradama ili prostorijama za tu svrhu napose dozvoljenim.

Za pojedine predstave dobrovoljaca podijeljuje iznimne dozvole redarstvena oblast (grad. kapetan, načelnik).

Digitized by Google

Za kazalištne predstave treba inače dozvola vlade (ces. namjestnika). Kazalištna družtva, što su dobila dozvolu za glavni grad, mogu i u inim mjestima predstavljati (uz dozvolu poglavarstva).

Redarstvena oblast bdije nad tim, da se predstavom nevrijedja ćudorednost, pristojnost i red. Stoga može oblast predstave i obustaviti.

Prekršaji kazalištnoga reda kazne se po redarstvenoj oblasti globama od 100—1000 kruna.

U naputku, što je podjedno izdan na ces. namjestnike naglašuje se, da se kazalište, kao moćna poluga pučke prosvjete ne ima smetati u svojim višim namjerama, u njegovanju i u usavršivanju umjetnosti, dapače da se ima što uspješnije podupirati U tom ipak valja zapriječiti prekršaje kazn. zakona, štititi vjerozakon, ćudorednost i poštenje, a nastojati, da se mir i red nepoременеti.

Stoga je izključeno od kazalištnoga prikazivanja, sve što b predstavatelja učinilo krivcem po kazn. zakonu kažnjivoga djela, što se nebi slagalo sa lojalnošću prema glavi države, što bi moglo poticati na mržnju izmedju narodnosti, staleža i vjeroizpovjesti, što bi vrijedjalo pristojnost, javnu ćudorednost i vjeru.

Ne smiju se upotrebljivati kod predstava vojničke uniforme, službene odore i redovnički ornati. Nije dozvoljeno prikazivati na pozornici osobe, koje još živu i u obće poznate privatne životne odnošaje.

Ostavlja se taktu javnih organa, da svoje nadzorno pravo uporabe svom obzirnošću.

Rukopisi i programi opredijeljeni za predstave, moraju se vladi predati radi dozvole (cenzure).

Vlast ima pravo k predstavama izaslati (i pokusima) povjerenika.

Kod pjevačkih i glasbenih produkcija imadu oblasti prije izdanja dozvole od dotičnih igrača, pjevača zahtjevati predloženje programa odnosnih produkcija (nar. odj unut. od 7. rujna 1884. br. 35.377.)

O načinu predlaganja molba za podijeljenje dozvole u svrhu različitih prikazinja i glasbenih produkcija, kao i molbenica onih, koji poradi radne nespo-

Digitized by Google

sobnosti traže dozvolu vlade za sviranje na orgulicama posebno odredjuje nar. odj. unut. od 20. veljače 1899. br. 8359. Traži se točni i obrazloženi izvještaj oblastni glede podataka osobe u političkom, moralnom i obiteljskom pogledu (o tom i nar. c. kr. hrv. slav. namjestn. od 18. rujna 1858. broj 15.576., a o redarstvenom nadzoru nad putujućim družinama, gimnasticima, glasbenicima i pelivanima dvorski dekret od 6. siječnja 1836. (Pol. Ges. S. sr. 64. br. 5.[1]).

Upravna oblast I. molbe (kot. oblast, gradsko poglavarstvo) rukovodi u svom području redarstvo ćudorednosti i u njezin djelokrug spada „podijeljivanje dozvola za glasbu, kazalištne i slične predstave, u koliko su dotične osobe providjene zakonitom ovlašću (vidi § 42. zak. od 5. veljače 1886. „ob ustroju županija i uredjenju uprave" odnosno § 102. zak. od 21. lipnja 1894. „ob ustroju grad. obćina [2]).

Po § 26. zak. čl. XVI.—1870. spadaju dozvole glasbene, plesnih i sličnih zabava u naravni djelokrug obćine t. j. za obć. područje i temeljem ovlasti izdavaju i obć. poglavarstva glasbene dopustnice.

Pristojbe idu u ubožku zakladu. Ovamo idu i globe radi prekršaja ćudoredno-redarstvenih propisa.

2. Javna zabavišta, gostione, svratišta, točione, kavane.

Prema § 10. zak. čl. XVII.—1884. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1884. br. 31.) „obrtnoga zakona" spadaju svratišta, gostiona, rakijašnica, kavana i kavotočja medju obrte vezane na posebnu obrtnu dozvolu, za koje postoje posebni pravilnici (statuti) s valjanošću za područje kotara ili grada (vidi pobliže u naslovu „obrt").

U statutu sadržani su bitni redarstveni propisi i napose ustanove glede ćudorednosti, poredka i redarstvene ure.

O redarstvenom nadzoru nad poslovnicama, u kojih se toče i prodaju žestoka pića potanko odredjuje banska naredba od 23. prosinca 1900. br. 87.363. iz-

---

[1]) Vidi Smrekar: Prir. IV. str. 61. i 65.

[2]) Sravni na str. 114.

Digitized by Google

dana u smislu § 37. zak. čl. XXV.—1899. zaj. ug. hrv. sab. sporazumno s kr. ug. min. financija (sb. 1900. br. 98.).

Tom su naredbom ustanovljene i kazne. U koliko se ustanove tiču morala i reda valja ovdje navesti bitne odredbe, dok su glede zdravstva jur navedene pod naslovom „zdravstvo“.

Poslovi i poduzeća, koja se bave točenjem i maloprodajom žestokih pića dužni su se strogo držati propisa u svrhu zaštite javnoga zdravstva, morala i reda.

Stoga se stavljaju pod redarstveni nadzor javnih upravnih (redarstvenih) oblasti [1]. Taj nadzor vrše neposredno upravni i strukovni organi (obć. i grad. poglavarstva, načelnik, gr. kapetan, kot. i obć. liječnik, grad. fizik).

U tim poslovnicama namješteno osoblje mora biti podpuno zdravo, te se ima prema gostovima pristojno vladati. Dozvolbenik ima paziti, da ženski namještenici nećeraju s gostovima nemoral i da posao ne služi u svrhe bludne. Namještenik, koji te ustanove prekrši ima se kazniti (u koliko nije čin kažnjiv po kazn. zakonu) novčanom globom do 40 K., isto tako dozvolbenik kao dionik.

Podjedno valja odnosne spise, ako je dokazano, da dozvolbenik zlorabi dozvolu, ustupiti nadležnom financ. ravnateljstvu (toč. 2. § 3. i § 15. zak. čl. XXV.—1899. zaj. sab.).

Poslovnice za točenje ne imaju se dozvoliti u blizini crkvi, škola, bolnica i javnih ureda. Izuzete su slastičarne, kavane, trgovine mirodijama i ljekarne.

Vrijeme, kad se gostione, krčme, pivane, kavane itd. zatvarati imadu, ustanovljeno je dotičnim statutom (t. zv. redar ura).

Prekršaj redarstvene ure kazni se globom sve do 200 K. Gost, koji nakon zaključne redarstvene ure na poziv vlastnika odnosno nadležnoga oblastnoga organa, neće da se udalji, imade se kazniti globom do 50 K.

U rečenim prostorijama zabranjene su t. zv. hazardne igre (zabranjene igre — § 522. kaz. zak.). Kažnjenje toga prekršaja spada na sud i nadzorni upravni organi (i financijalni) imadu takove prekršaje prijaviti sudbenoj (i financ.) oblasti.

Redarstveni nadzor ima se protegnuti i na to, da se p r e p r i j e č i p i j a n s t v o.

---

[1]) Dozvole točenja po zak. čl. XXV.—1899. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1899. br. 77.) „o državnom dohodarstvu točenja pića“, imadu kr. fin. ravnateljstva od slučaja do slučaja priobćivati kot. oblastima odnosno gradskim poglavarstvima, nu točione kao obrt spadaju pod upr. oblastni nadzor (vidi o tom „obrtni zakon“).

Digitized by Google

Tko drugoga u krčmi, gostioni, na cesti ili inom javnom mjestu hotice opija, ima se kazniti globom do 100 K., — ako je zavedeni malodobnik izpod 14 godina, tada i do 200 K.

Novčanom globom do 100 K. ima se kazniti i prodavaoc (punomoćnik mu), koji pijanomu čovjeku (znajući, da je pijan) dalje pruža žestoka pića. Osobi, koja se bavi prodajom žestokih pića, te je dvaput radi toga kažnjena, a od kazni nije prošlo još 2 godine, — može se zabraniti ćeranje posla na vrijeme od 3 mjeseca do jedne godine.

Pijanstvo kažnjivo je i po kazn. zakonu (§§ 253. i 254. kazn. zak.), napose kod obrtnika i rukotvoraca, kad je uporno (chronično) i usljed toga opasno po javnost n. pr. kod dimnjačara.

U koliko navedenom naredbom nisu ustanovljene posebne kazne, uporavljuju se globe do 200 K. Globe dosudjene radi prekršaja ćudorednoredarstvenih teku u ubožku zakladu obćinsku. U slučaju neućerivosti odgovara iznos od 10 K. kazni zatvora od jednoga dana (§ 21. nar.).

Nadležne su upr. (redarstvene) oblasti I. molbe (kot. oblasti i grad. poglavarstva).

3. Prostitucija, prosjačenje i konkubinat.

Kazneni zakon od 27. svibnja 1852. ostavlja u § 509. kažnjenje onih, koji svojim tijelom bludno trguju mjestnom redarstvu, te po kazn. zakonu kažnivim označuje, ako bludnica prouzrokuje javnu veliku sablazan i sramotni zanat nastavi, znajući da je bolestna, nadalje svodstvo u raznim oblicima i okolnostima (§§ 510.—515. kazn. zak.).

Proti bludnicama dakle, u koliko nije stvar kazn. suda, postupati će upravne (redarstvene) oblasti redarstveno. (vidi na str. 297).

I prodaja te razširivanje sablažnjivih i nećudorednih stvari kažnivo je po § 516. kaz. zak. Stvar je svakako oblasti prosuditi, dali dotični čin spada pred kazn. sud ili se može progoniti upravnim putem, kao redarstvenim propisima protivno ponašanje na javnom mjestu. [1])

---

[1]) Vidi ces. nar. od 20. travnja 1854. odnosno obstoj. c. kr. glav. zapovjedničtva od 16. rujna 1873. br. 1821.

Digitized by Google

Kazneni zakon od 27. svibnja 1852. spominje prosjačenje u glavi XIII. „o prestupcima i prekršajima proti javnoj ćudorednosti“ te u § 517. odredjuje: „Naredbe suprot prosjačenja stoje u savezu s obskrbnim zavodima i ostavl ene su uobće redarstvu mjestnomu. Prosjačenje ništa nemanje postaje prekršajem, kad kod obstojećih obskrbnih zavoda tkogod u prosjačenju višeput bude zatečen, pokazujući time nagnuće na dangubu i neprudnost učinjene opomene ili prijašnje kazne“. Kazn. zakon odredjuje kazan od 8 dana do 3 mjeseca, napose za prosjake, koji hine tjelesne mane, za roditelje, što upotriebljuju dijete za prosjačenje ili takovo u prosjačke svrhe uzajme. I tu je stvar upr. oblasti prosuditi, da li je nadležna postupati, a svakako je nadležna tamo, gdje se javlja prosjačenje, što podbudjuje sablazan i učin označen u nar. od 20. travnja 1854. t. j. redar. propisima protivno ponašanje na javnom mjestu, a dotični se čin nemože qualificirati kao prekršaj po kaz. zakonu (II. dio). U tom pogledu mjerodavna je i nar. od 19. siječnja 1874. br. 16.658. „glede obezbijedjenja javne sigurnosti“ (o tom vidi i nar. odj. unut. od 10. travnja 1883. br. 31.768., 9. svibnja 1383. br. 9237. i 4. kolovoza 1884. br. 21.236. Smrekar: prir. III. str. 322.).

Glede zapriječivanja konkubinata valja načelo, da se samo tamo ima postupati proti dotičnicima, gdje je očito prilježničtvo, koje pobudjuje sablazan.

Time, što neoženjene osobe raznoga spola zajedno živu, nemora nastati i zaista nenastaje uvjek nećudoredni odnošaj pobudjujući javnu sablazan. Stoga valja u svakom slučaju prema okolnostima prosuditi, da li imade dovoljno razloga, koji su kadri ponukati oblast, da postupa i odnošaj razvrgne. Mjerodavni su vazda javni obziri; napose pako valja uzeti i obzir na okolnost, nebi li razstavom roditelja nezakonita djeca štetovala.

Doklekod je takvi odnošaj samo stvar užega skromnoga života, neima povoda postupku, nu čim oblast ustanovi, da pobudjuje javnu sablazan i ugrožuje javnu ćudorednost, valja dotičnike pismenom odlukom pozvati, da se razidju ili u opredijeljenom roku vijenčaju, pa ako se nepokore, može se zametnuti kazneno-redarstveni postupak uporabom ces. naredbe od 20. travnja 1854. odnosno okružnice 16. rujna 1873. br. 8121. (Krajiško područje). Proti nezavičajniku može se i postupati odpravkom odnosno izgonom (nar. obstoj. gl. zapovjedn. od 25. travnja 1878. br. 6504.

Digitized by Google

i normativna nar. odj. unut. od 23. kolovoza br. 4782. [1]) O zapriječivanju trgovine djevojkama slovi nar. odj. unut. od 29. srpnja 1893. br. 33.522., kojom su oblasti upućene, da zapriječe trgovanje djevojkama (napose ugarskih za bludilišta u Srbiji i Balkanskim zemljama. Djevojkama, koje se podaju prostituciji, valja uzkratiti putnu izpravu. [2])

Osobito valja pomno postupati kod izdavanja putnih izprava malodobnim djevojkama (nar. odj. unut. od 4. listopada 1900. br. 66.281.).

4. Zaštita vjerskih svetinja.

U pogledu spoljašnoga svetkovanja nedelje i blagdana preinačene su ustanove naredbe obstojaloga namjestničtva od 3. svibnja 1858. (zem. vl. list 1858. razd. II. kom. VI. br. 18.), naredbom vlade, odj. unut. od 29. studenoga 1900. br. 5573. pr. (sb. 1900. br. 89.) tako, da se samo na tri zadnja dana velikoga tjedna, tijelovo i badnji dan, nesmiju davati nikakove javne predstave. Na uzkrsnu nedelju i Božić, blagovjest i malu Gospu mogu se davati predstave u dobrotvorne svrhe dozvolom upravne (redarstvene) vlasti. Za kazalište u Zagrebu daje dozvolu vlada. Na navedene dane ne smiju se obdržavati plesovi. Ostale javne zabave, koncerti i javna prizivanja ne smiju se obdržavati na tri zadnja dana velikog tjedna i na badnjak.

Glede nedeljnoga počinka vidi pobliže u naslovu „obrt". (Obustava obrtne radnje po nedeljama i na dan sv. Stjepana.)

Zakonom od 17. siječnja 1906. „o vjeroizpovjednim odnosima" (sb. 1906. br. 8.) zabranjeno je za vrijeme službe Božje na praznike i svečane dane, bilo koje priznate crkve u neposrednoj blizini crkve i na ulicama za vrijeme svečanih obhoda vršiti poslove, koji bi smetali svečanost (vidi naslov „vjeroizp. odnosi").

U koliko pogrda vjerskih čina i svećenika u službi, nečini smetanje vjerozakona, te zločinstvo po § 122. kz. ili prestupak po § 303. kz., ukazuje se svako nepristojno ponašanje, kojim bi se vjera ili njezine svetinje izvrgavale ruglu, redarstvenim prestupkom.

---

[1]) Vidi Smrekar: prir. IV. str. 74. i na str. 297. ove knjige.

[2]) Vidi nar. odj. unut. od 6. prosinca 1869. br. 4131. i 4. listopada 1900. br. 66.281. Smrekar: prir. III. str. 282. (vidi i „pogranično redarstvo").

Digitized by Google

Stvar je oblasti takove prestupke progoniti i dotične prijave ustupiti kaz. sudu. U koliko sud nebi bio nadležan, valja zametnuti kaznenoredarstveni postupak.

Na oblasti izdana je u tom pogledu uputa nar. odj. unut. od 3. rujna 1884. br. 26.963.

Zabranjene su i bogumrzke kletve, koje su u nekim krajevima učestale. Proti krivcima ima se postupati uporabom ustanova ces. patenta od 20. travnja 1854. odnosno krajiš. okružnice od 16. rujna 1873. br. 8121. (vidi o tom nar. odj. unut. od 23. listopapa 1880. broj 4219., od 2. lipnja 1886. broj 48.347. i 14. studenoga 1894. br. 52.047.).

D.

Tiskovno redarstvo.

Javna štampa silni je činbenik u javnom životu. Ona je sredstvo najpodesnije za javnu izmjenu misli i izražaj javnoga mnijenja. Važnost je štampe za svjetski promet i javni drž. život danas obće priznata. Štampa se pravom smatra njekom velevlašću, nu baš zato, što je tako silna, ona može biti blagotvorna, ali može biti i opasnom, ako neobuzdanim načinom razpiruje strasti, dira u poštenje i obiteljske svetinje.

Štampa imade uzvišenu zadaću, ona kao predstavnica ljudskoga uma imade nepristrano predočivati javne činjenice, razsvjetljivati politički i gospodarski život naroda, poticati i upućivati, u obće djelovati u prilog kulturnoga te materijalnoga napredka i blagostanja. Kao takovom činbeniku pristoji joj pravo zahtjevati slobodu u svom radu, u svom djelovanju. Nu ta sloboda ima granicu, t. j. ne smije doći u sukob sa zakonom i redom, a državna vlast imade pravo utjecati na obranu cjelovitosti svoje i interesa pojedinaca. Idealom slobodne štampe može se smatrati posvemašnji sklad medju slobodnim izražajem misli i interesima državnoga jedinstva — a taj do danas nije ostvaren.

Najpodesnije je sredstvo proti izgredima javne štampe nepristrano sudovanje putem porote. Skup propisa, kojima država obezbjedjuje svoje interese prema javnoj štampi i predusreta neobuzdanomu izražaju misli putem štampe — čini „tiskovno redarstvo“.

Digitized by Google

U repressivnom smjeru zasjeca u sudbenu sferu, u praeventivnom je upravnoga značaja.

Zakonom od 14. svibnja 1907. „o promjeni tiskovnih zakona" (sbor. 1907. br. 41). bitno je preinačen zakon od 17. svibnja 1875. „o porabi tiska" (sbor. 1875. br. 32). [1])

Nuždno je napose pobliže označiti djelokrug upravne oblasti odnosno sudjelovanje takove u tiskovnim stvarima, a to je „tiskovno redarstvo". U tom pogledu bitne su ustanove:

Svatko je vlastan tiskom razprostranjivati svoje misli u granicama zakona, te za izdavanje tiskopisa nije potrebna jamčevina.

Svakomu je prosto, da izda svojom nakladom u svojem stanu ili inoj prostoriji prodaje ono, što je sam ili pomoćju drugih mu po samostalnom nacrtu sastavio i napisao.

Otvorenje prostorije za prodavanje tiskopisa valja prijaviti redarstvenoj oblasti. Kao obrt spada prodavanje, tiskarne, naklada i proizvodnja tiskopisa pod ustanove obrtnoga zakona. Pravo izdavati povremeni tiskopis sadrži i pravo biti mu nakladnikom.

Za prodavanje povrem. tiskopisa na javnim mjestima, ulicama kolportaža), pomoćju automata, treba posebna dozvola redarstvene oblasti, koja može dozvolu uzkratiti, ako se time ugrožava javni red ili ćudorednost.

Prodavanju se mogu pripustiti samo osobe navršivše 14. godinu bez priljepčive bolesti.

Za prodavanje inozemnih povremenih tiskopisa treba dozvola zem. vlade. Ban može i zabraniti širenje inozemnoga povremenoga tiskopisa (oduzećem poštan. odpreme). Takova se zabrana oglašuje u službi. listu.

Nepovremene tiskopise može ovlašteni nakladnik prodavati na ulicama i jav. mjestima u svojim i neposredno susjednim polit. kotarima uz dozvolu redarstvene oblasti. Tko takove tiskopise kani širiti po cijeloj Hrv. i Slavoniji mora, imati dozvolu vlade. Osim toga može za naznačeni okoliš mjestna redarstvena oblast pojedinima dozvoliti prodavanje škol. knjiga, koledara, slika i molitvenika.

P o v r e m e n i m s e t i s k o p i s o m s m a t r a, k o j i i z l a z i b a r e m 2 p u t n a m j e s e c.

---

[1]) Vidi i nar. odj. pravos. od 27 lipnja 1907. br. 10.295. (sb. 1907. br. 50)

Digitized by Google

Tko kani izdavati takvi tiskopis, mora to prijaviti državnom odvjetniku i načelniku mjestno-sigurnostne oblasti uz oznaku naslova, programa, imena i prebivališta urednika i štampara. Sigurnostna vlast obavješćuje prijavnika, da neima zaprijeke izdavanju; ako za 8 dana nenaredi ništa, može se započeti izdavanjem. ([1]

Na svakom tiskopisu (osim onih, koji su namjenjeni potrebama obrta, prometa, družtv. života, košto su cijenici, obrazci itd). mora biti zabilježeno tiskara ili nakladnik, a kod povremenoga tiskopisa uz ime izdavatelja i mjesto, gdje je tiskan (ime bar jednoga odgovornoga urednika).

Od svakoga prodaji namijenjenoga tiskopisa ima se predati po jedan primjerak predsjedničtvu zemaljske vlade, unutar. odjelu, zemalj. knjižnici nar. muzeja, sveučilištn. knjižnici, na to povladjenoj jednoj knjižnici i načelniku upravnoga okoliša (občine), gdje izlazi. Zanemarenje ovih propisa kazni se globama. A radi prestupka kaznit će se strogim zatvorom od 14 dana do 3 godine odnosno globom od 100 do 5000 K., tko štampom objavljuje priobćivanja o položaju, kretanju jakosti i operacijama oružane sile (vojske), o stanju tvrdja, množini oružja i ratnoga pribora, prevozu živeža, premda su ta priobćivanja već zabranjena, ili ako bi vrijedjale interes države (osim vijesti koju je već vlada objavila).

Odgovoran urednik mora biti austrijski ili ug. hrv. državljanin i neporočan.

U povremrni tiskopis dužan je urednik na zahtjev vlasti ili posebnika (za 4 nedelje) stvarni izpravak uvrstiti u istom jeziku (osim da takvi tvori kažnjiv čin).

Zabranjeno je kućevati tiskopisima. Obrtimično sabiranje predbrojnika za cijelu zemlju dozvoljuje ban, za pojedine kotare redarstvena oblast.

Zabranjeno je izvješivanje i pribijanje tiskopisa na javnim mjestima bez posebne redarstvene dozvole (osim kazalištne cedulje, oglasi o javnim zabavama, najmu, prodaji itd.).

Odgovorni urednik, štampar ili nakladnik, koji je zanemarenjem dužne pažnje omogućio raširivanje tiskopisa, u kojega se sadržaju stječu obilježja zločinstva ili prestupka u koliko nije sam krivac ili sukrivac kriv je prekršaja i kažnjjv (do 2000 K. globe i zatvorom do 6 mjeseci).

---

[1]) O autorskom pravu vidi pod naslovom „zaštita duševnoga vlastničtva".

Digitized by Google

Kažnjivost prekršaja tisk. zakona zastaruje za 6 mjeseci, a kažnjivoga djela počinjenoga tiskopisom prema ustanovama kazn. zakona.

U poslovima tiskovnima, u koliko se radi o prekršajima, pristoji kazn. sudbenost kot. sudovima, radi zanemarenja pažnje, ako predleži prestupak ili zločinstvo, sudb. stolu (Zagreb i Osijek) i ako se radi o zločinstvu ili ureda reda progonivu prestupku, počinjenu tiskopisom ili prekršaju dužne pažnje, tad o krivnji sude porotnici.

Ako se radi o prestupcima počinjenim sadržajom tiskopisa, što ga sudovi progoniti mogu na zahtjev dotičnika, tad je nadležan kot. sud.

Sigurnostna vlast može neposredno (kot. oblast, grad. poglavarstvo, grad. kapetan) ili na zahtjev državnoga odvjetnika, zaustaviti tiskopise samo: 1.) ako se tiskopis raširuje za vrijeme, dok je zaustavljen, dok mu je zabranjeno raširivanje ili ako sadržaje zabraniene objave (o kretanju vojske); 2.) ako se tiskopisom tvori zločinstvo u smislu § 58. i §§ 63, 64., 65.. 67. i 122. sl. a kazn. zak. ili prestupak proti javnoj ćudorednosti po § 516. k. z. ili prestupak § 305. k. z. uzazivom na djelo, ako postoji opasnost, da će doći do izvršenja zločinstva.

Sigurnostna vlast odnosno drž. odvjetnik ima o tom obavjestiti štampara odnosno nakladnika.

Proti odredbi zaustave neima posebnoga pravnoga lijeka.

Redarstvena vlast imade to za 24 sata uz priklop primjerka zaustavljenoga tiskopisa prijaviti državnomu odvjetniku, koji ima najduže za 8 dana učiniti kaznenom sudu prijedlog.

Državni odvjetnik može u stanovitim slučajevima i bez kaznenoga progona predložiti, da sudb. stol izreče uništenje i zabranu dalnjega raširivanja tiskopisa.

V.

Nastava.

Uvod.

Uprava osobnoga života zvana je, da zaseže i u duševni život. Duša je intelektualna snaga, koja uistinu čini čovjeka slikom Božjom. U duši se ljudskoj radja spoznaja, koja čovjeka usvisuje nad inim

Digitized by Google

živim stvorovima — životinjama. Spoznaja daje snagu težiti za savršenstvom u kulturnom i moralnom pogledu.

I svrha je države, kao ljudske zajednice kulturna i moralna, a oživotvorenje zavisi o kulturnom i moralnom razvitku pojedinca. Odtuda slijedi, da je zadaća državne uprave štititi uzajamnost fizične i duševne djelatnosti pojedine osobe, dakle je stvar upravne prigledbe stvarati povoljne uvjete za duševni razvoj individua. U fizičnoj snazi individua nalazimo quantitativnu moć države, dok je qualitativna upućena na duševni razvitak državljana, od kojega zavisi kulturni napredak države i naroda.

Inama Sternegg veli [1]: „Obći je pravilni duševni razvitak pojedinca uslovom narodnomu, političkomu i kulturnomu napredku. Stoga su nastava i naobrazba najvažnija zanimanja osobnoga života te po tom spadaju medju najveće zadatke države prema tome životu".

Glavnim je načelom valjane uprave, da pripremi te životvori one uvjete, koji će omogućiti svakomu pojedincu pribaviti si duševnoga blaga prema prirodjenoj snazi svojoj, e da postane koristnim članom ljudskoga družtva i da si izvojšti što povoljniji položaj i obstanak.

Djelovanje uprave na polju nastave kao uprave duševnoga života mora da je i neposredno, koliko je stanovita količina znanja (minimum znanja) državljanu bezuvjetno potrebna i koliko je ona neminovnim uslovom pravilnome (normalnomu) obstanku.

Dr. Lorenz Stein razlikuje: narodni uzgoj — „obuku", zvanični odgoj — „nauku" i obćenitu naobrazbu — „poduku". Taj teoretski sustav označuje on temeljem javnopravnoga sustava nastave, te u tom smislu svakomu od navedenih vrsta dopituje posebni značaj s posebnim pravnim načelom; on naime pridaje obuci „obvezatnost" — zvaničnomu odgoju „ovlašteno zvanje", — obćoj naobrazbi „slobodu duševnoga rada".

I doista ta načela valja da dodju u upravi duševnoga života do doličnoga izražaja i to uz saradnju samouprave u stvarnom i crkve (vjere) u moralnom pogledu; — u samoupravi izražena je sloboda, a u crkvi zaštita etičkih načela.

Temeljem je nastave osnovna (elementarna) obuka, te je zato zakonarstvo usvojilo n a č e l o obaveznosti (prisilni polazak

[1]) Vidi: Carl v. Inama Sternegg: Verwaltungslehre in Umrissen str. 89.

Digitized by Google

škole) i sljedstvom toga dužnost obćine osnovati i uzdržavati osnovne (pučke) škole. Iz obaveznosti nuždno slijedi „bezplatna obuka"· Država dozvoljuje i privatnu obuku, ali uz dokaz uspjeha javnim izpitom. Učiteljstvo mora da imade značaj „javnoga zvaničnika", a stručno osposobljenje i služba učitelja treba da su uredjena zakonom.

Školska se obvezanost produljuje za onu djecu, kojim nije pružana osebna daljnja obuka ili nauka. Produljena se obuka daje u opetovnicama i šegrtskim školama.

Pučke su škole niže (to su obvezatne) i više, a ove su za onu djecu, kojoj nije pristupna viša nauka; one im pružaju mogućnost svoje zvanje nadopunjivati i proširiti.

Uspjehom svršene niže pučke škole usposobljuju za polazak srednjih škola. Ovdje nauka ni e više obvezatna. Te škole omogućuju pojedincu, da si steče znanja za buduće zvanje i privredu. Srednje su škole gimnazije, realke i realne gimnazije, ženski liceji i slični zavodi, koji omogućuju prijelaz u visoku strukovno-znanstvenu nauku, koja se daje na visokim školama: u sveučilištima i akademijama. Naukom se u srednjim školama neprejudicira izboru zvanja.

U gimnazijama prevladala je humanitarna nauka, — klasicizam, učenjem starih jezika, u realkama realni smjer, tehničkom naukom, dok se u realnim gimnazijama (kao što u nas) materijal shodno spaja I danas prodire sve više realni smjer, koji je bezuvjetno podesniji za praktični život i privredu.

I strukovnih škola imade nižih i viših, niže su gospodarske, (ratarnice) šumarske, obrtne i trgovačke, a više su kao akademije trgovačke, veterinarske, šumarske, tehničke napokon su umjetne, slikarske, glasbene i dramske.

Visokoj znanstvenoj nauci i naobrazbi služe sveučilišta (i visoke tehničke škole, politehnike, šumarska i gospodarska učilišta, farmaceutički tečaji itd.), koja pružaju podpunu strukovno-znanstvenu izobrazbu.

Prema znanstvenim strukama imadu sveučilišta posebne fakultete kao pravoslovni (juridički), mudroslovni, (filozofički), bogoslovni (teoložki) i liječnički (medicinski) uz pomoćne institucije, košto su klinike, biblioteke. sbirke, laboratorija itd. Sveučilišta, kao hramovi slobodnih znanosti uživaju neki iznimni položaj i posebnu autonomiju, izraženu u sboru profesora t. zv. akade-

Digitized by Google

mijskom (sveučilištnom) senatu s rektorom na čelu i s dekanima, koji predstoje pojedinim fakultetima. I slušatelji (cives universitatis) kao sveučilištni gradjani uživaju posebne povlastice, naročito u okviru sveučilišta, pogledom na red i saobraćaj.

Sveučilišta imadu pravo podijelivati svečanim načinom naslov doktora kao posebni stepen i čast akademijske naobrazbe, a osobito svečano napose onima, koji su svršili sve nauke i položili sve izpite (rigoroza) odlikom, promocijom uz dozvolu Nj. Veličanstva „sub auspiciis regis" (i kod nas — vidi pod naslovom „sveučilište").

Osim škola i učevnih zavoda (internata) djeluju na polju nastave pod (nadzorom up. vlasti) javne knjižnice, zbirke, izložbe, javna predavanja, putujući učitelji, kazališta, glasbene akademije, i znanstvena družtva [1]), napose javna štampa (vidi „redarstvo" i „uprava družtvenoga života").

Stvar je državne uprave, da podupire sva poduzeća, koja služe javnoj nastavnoj svrsi, pače ona mogu biti i ustrojena neposredno po upravi. Osobito se preporučuju javne knjižnice, napose za seljački stališ (pučke knjižnice).

Državni se upravni nadzor nad nastavnim udesbama družtvenim ograničuje na zapréčivanje nećudorednih i sablažnjivih prikazivanja, predavanja, predstava, proturedarstvenih čina, a zasjeca uslijed toga u redarstvo (tiskovno i redarstvo ćudorednosti).

Znanost i umjetnost traži slobodu u poletu i razvitku, te joj uprava tu slobodu ne smije ograničivati, dok to nije bezuvjetno nuždno u interesu državnoga obstanka, javnoga reda i ćudorednosti.

Obsežnije razlaganje prestupilo bi okvir ove knjige, samo je naglasiti, da cijela nastava pa i sveučilište stoje pod vrhovnim nadzorom drž. vlasti, kod nas: zemalj. vlade, te poslovi nastave kao i bogoštovni spadaju po državnopravnoj našoj nagodi od 1868. medju autonomne poslove kralj. Hrvatske i Slavonije u zakonarstvu i izvršbi. Osposobljenje se za javnu državnu odnosno zemaljsku, napose upravnu službu, konceptualnu i strukovnu stiče svršenim naucima na visokim školama, napose sveučilištu dokazom položenih državnih izpita.

Upravnomu činovniku bezuvjetno je nuždno znanje propisa

---

[1]) Vidi redarstveni nadzor nad družtvima u III. djelu (uprava družtvenoga života).

Digitized by Google

glede osnovne obuke, napose u pučkim školama, koje stoje pod obćinskom, kotarskom (gradskom) i župan. upravom, dok su više, strukovne, srednje škole i sveučilišta pod neposrednim i stručnim nadzorom vrhovne zemaljske vlasti t. j. zemaljske vlade.

Potrebno je dakle u glavnim crtama, nu ipak što izcrpivije prikazati „školski zakon" sa suvislim propisima, jer tu je obsežno polje uprave, napose u pogledu osnovne obuke u pučkim školama, dok je dostatno glede više i visoke nauke naznačiti samo podatke, koliko stoje u neposrednom savezu s upravom, osobito pogledom na zvanično i strukovno osposobljenje.

1. Osnovna (elementarna) obuka.

Pučka nastava uredjena je zakonom od 31. listopada 1888. „ob uredjenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji (sbor. 1888. br. 74.[1]).

Bitne su mu ustanove:

Pučkoj je školi zadaća, da djecu religiozno [2]) i ćudoredno odgaja, duševne im i tjelesne sile razvija, te ih u najpotrebitijem za gradjanski život znanju i umijenju podučava.

Svaka obćina (upravna, politička) dužna je o svom trošku podizati i uzdržavati svoje pučke škole. U svakom mjestu, gdje ima barem 40 djece obvezane na školu, mora se osnovati škola, osim da je inim načinom skrbljeno za obuku (dozvoljuje vlada). Mjesto, koje ili ne ima 40 sposobnjaka ili ne može napose uzdržavati škole, mora se združiti s drugima mjestima ter zajedno s njima imati obću pučku školu.

Gdje u političkoj obćini valja da bude više škola, ima obć.

---

[1]) Vidi Antun Cuvaj „Školski zakon". Zagreb 1901. i 1910. Žigrović: Upr. zakon str. 425; Mile Teslić: Savremena riječ o našoj osnovnoj nastavi. Bjelovar 1910.

[2]) Za obuku u vjeri vidi nar. bog i nast. od 21. prosinca 1892. br. 15.752 (služb. glasnik 1892. str. 408.) i 4. travnja 1905. br. 9258. (služb. glasnik 1905 str. 222. Za izraelite nar. od 5. srpnja 1907. br. 12.949. služb. glasnik 1907. br. 117.).

Digitized by Google

zastupstvo odrediti teritorij i mjesto za pojedine škole. Taj teritorij sačinjava školsku občinu; ako ista zaseže u više polit. občina, moraju dotične občine postupati sporazumno. Udružena mjesta neka po mogućnosti nebudu više od 4 kilometra udaljena od škole. Uza svaku školu ima biti prikladan stan za učitelja, školski vrt, gombalište i zdenac (vidi nar. od 1. siečnja 1906. br. III.—75. glede osnovanja i unapredjivanja škol. vrta, služb. glasnik 1906. br. 3) [1])

Svaka občina (politička) dužna je za svoju pučku školu nabaviti školske knjige i za nauk potrebite stvari prije početka školske godine. Trošak imadu nadoknaditi dotični roditelji. Posve siromašnim učenicima davati će občina školske knjige i materijal bezplatno. Najmanje mjesec dana prije početka školske godine ima se obaviti popis unutar školske občine nalazeće se, na polaz škole obvezane djece i to putem posebnoga odbora s obć. načelnikom na čelu (nar. odj. bog. i nast. od 25. rujna 1889. „o polazku škole" br, 9951. služb. glasnik 1889. kom. IX.). U tom su odboru dotični dušobrižnici, mjestni škol. nadzornik, učitelj (ravnajući, ako ih je više) kao perovodja i dva izkusna zastupnika dotične škol. občine.

Tko dijete popisu ukloni ili glede njega što krivo naznači, podpada kazni od 2—40 kruna na korist škol. zaklade odnosno u slučaju neućerivosti zatvora od 1—4 dana.

Tjelesnu slabu ili duševno nezrelu djecu može odbor na neko vrijeme oprostiti od polazka škole.

Roditelji odnosno njihovi zamjenici odgovorni su za redoviti polazak djece na polaz škole obvezane. [2]) Ako to propuste, ima ih odbor najprije opomenuti, a ako opomena nekoristi, ima obć. poglavarstvo na prijavu škol. odbora proti nemarnim roditeljima postupati globama od

---

[1]) Učitelju pripada čisti prihod od škol. vrta (nar. bog. i nast. od 10. travnja 1876. br. 6967.) ako propisno šnjim upravlja. Iz škol. vrta valja bezplatno djeliti voćke i dudova stabalca (nar. od 20. rujna 1883. br. 10 457. 10. travnja 1884 br. 4054, 10 svibnja 1884. br. 5163 i nar. od 8. ožujka 1895. br. 3272).

[2]) Roditeljima odnosno njihovim zamjenicima stavlja se pod stanovitim uvjetima na volju, u koju će školu slati djecu (nar. bog. i nast. od 5. travnja 1908. br. 7317. služb. glasnik 1908. br. 16).

Digitized by Google

1—20 kr. odnosno zatvorom od 1—2 dana. [1]) Učitelj imade svakih 14 dana odboru predlagati izkaz izostataka (absencija). Slučajeve, gdje se mogu izostatci smatrati izpričanim, ustanovljuje vlada.

Proti posve i uporno nemarnim roditeljima može se postupati prema ustanovama §§ 176. i 177. gradj. zak. na obustavu ili gubitak otčinske vlasti, te djeci postaviti skrbnik (nar. bog. i nast. od 8. kolovoza 1876. br. 3266. [2]).

Djeca se mogu i privatno obučavati, nu moraju polagati javni izpit. Vlastnici tvornica, koji djecu zaposle, dužni su skrbiti za školsku obuku, isto tako vlastnici pustara [3]).

Sposobnost za polaz škole počinje s navršenom šestom godinom; obvezanost pako nastaje s navršenom sedmom godinom i traje pet godina bez opetovnice, koja traje dvije do tri godine. [4]) (Glede šegrtske škole vidi pod naslovom „obrt“.)

Vremenito ili trajno izključuju se od polazka djeca kužno bolestna ili radi kakove tjelesne ili duševne mane nesposobna.

Pučke su škole niže i više, s nižimi su spojene opetovnice. S pučkim školama mogu biti spojeni i strukovni tečaji.

Nadalje su javne i privatne. One, koje se troškom zemlje ili političke obćine podižu i uzdržavaju, jesu javne te ih djeca mogu polaziti bez razlike vjeroizpovjesti. Škole inače podignute i uzdržavane su konfesionalne ili privatne. Nastavni je jezik hrvatski ili srpski; nu u javnim pučkim školama, koje podižu i uzdržavaju obćine drugoga po jeziku plemena, nastavnim je jezikom materinski, nu tu se ima učiti hrvatski ili srbski jezik kao obvezni (obligatni) predmet, a ako se je taj jezik već uobičajio, može nastavnim jezikom biti hrvatski ili srbski, a dotični je materinski jezik obveznim.

Na pučkim školama neplaća se ni primarina ni školarina. Učevne osnove i knjige propisuje vlada, vjeroučne na prijedlog

---

[1]) Vidi napose nar. od 28. rujna 1889. br. 9951. „o polazku škole“ (služb. glasnik 1889. br. IX. i Žigrović upr. zak. str. 486).

[2]) Vidi naslov „nadstarateljstvo“.

[3]) Vidi nar. odj. bog. i nast. od 10. lipnja 1886. br. 436. (školski glasnik 1886. str. 88).

[4]) Učenice, što polaze stručnu školu oproštene su od polazka opetovnice, (nar. 24. rujna 1894. br. 14.61 .), a naučenci što su navršili 20 godinu nemogu se više siliti na polazak opetovnice (riješ. vl. od 24. studenoga 1909. br. 27.952.)

Digitized by Google

dotičnih crkvenih oblasti. Koncem se školske godine imadu držati javni izpiti. Praznici (povrh nedelja, blagdana, četvrtka) traju dva mjeseca.

Osnove za gradnju škola moraju biti odobrene po vladi (moraju odgovarati zdravstvenim propisima [1]). Stvarne škol. potrebe i učitelj. plaće ima obćina osigurati proračunom. U bivšem provincijalnom području se u tu svrhu upotrebljuju prinosi zaklada i pojedinaca, dohodak škol. zgrada, zemalja i rabat od školskih knjiga, a uz te izvore u prvom redu potrošarina; u bivšem se krajiš. području (utjelovljenom god. 1881.) razpisuje posebni škol. namet (vidi na str. 117.), nu ustanove o tom nametu netiču se gradska obćina bivšega kraj. područja, već tamo se pristojbe za učitelj. osoblje namiruju iz dohodaka grad. obćina.

U svakoj se obćini ima, u koliko neobstoji utemeljiti školska zaklada, kamo teku ostatci od učit. plaća (interkalari), globe, darovi i legati.

Niža pučka škola imade 4 razreda; četvrti razred traje za djecu, što nepolaze u više škole, dvije godine, a povrh toga traje opetovna obuka 2—3 godine.

Škola imade 4--5 učitelja; računa se na 80 učenika jedna učiteljska sila. U I. i II. razredu mogu obučavati i učiteljice (takodjer u kučanstvu i ručnom radu). Učitelj ima biti one vjere, kojoj pripada mladež; u konfessionalnim školama one, kojoj pripada večina učenika. Gdje ima više učitelja, jedan je ravnajući [2]).

Privatne škole dozvoljuje vlada. Nastavnim je jezikom redovito onaj, koji je nastavnim u javnim školama iste obćine. Privatne škole mogu od vlade dobiti pravo javnosti, ako tečajem 3 godine odlično uspjevaju poput javnih. Vlada može pravo javnosti i oduzeti prema okolnostima školu zatvoriti.

---

[1]) Vidi nar. bog. i nast. od 8. lipnja 1893. br. 5771. i 8. studenoga 1893. br. 15.126. (Žigrović: upr. zakoni str. 426.), 7. kolovoza 1895 br. 11 743. (služb. glasnik 1895. kom. VIII. str. 150.) i 24. prosinca 1905 br. 23.438. (Dr. Katičić: sb. dodatak I. str. 186.) i 17. ožujka 1908. br. 5871. glede odstranjenja nekih nedostataka u škol zgradama (služb. glasnik 1908 str. 47.).

[2]) Prema usvojenoj praksi namješta obć. poglavarstvo škol. podvornika na prijedlog škol. odbora. Ne uvaži li obć. poglavarstvo prijedloga, odlučuje na poziv škol. odbora kot. oblast (riješ. vl. od 20. svibnja 1903. br. 3859.

Digitized by Google

Može ih svatko podizati i uzdržavati uz slijedeće uvjete: 1.) predstojnik i učitelji moraju biti osposobljeni, kao učitelji na javnim školama; 2.) vlastnik i učitelji moraju biti u svakom obziru neporočni; 3.) naučna osnova mora da sadrži najmanje ono, što se uči u javnim školama; 4.) mjesto i prostorije moraju odgovarati zdravstvenim propisima; 5.) dotičnik, koji dozvolu traži, mora naznačiti konfesiju, kojoj namjenjuje zavod; 6.) svaka promjena glede učitelja ima se javiti vladi. [1]

Roditelji, odnosno zamjenici, koji daju djecu obučavati u privatnoj školi, nisu riješeni dužnosti prinositi za uzdržavanje javnih škola (škol. nameta).

Konfesionalne škole mogu občine i redovi podizati o svom trošku, napose Srbi grčko-iztočne vjere, temeljem zak. od 14. svibnja 1887. „o uredjenju posala crkve grčko-iztočne i porabi čirilice" (sb. 1887. br. 33.) i smatraju se javnim, dok postizavaju cilj opredijeljen zakonom; mogu i uzdržavati autonomne te učiteljske škole. Roditelji, koji šilju djecu u javnu konfesionalnu školu, ne prinose za javne škole. Zahtjev za ustrojenje izpituje upravna oblast i izvješćuje vladi. Nastavni su predmeti kao u pučkoj školi, učevne knjige odobrava vlada i vrši nadzor po izaslanicima.

Zemlja uzdržaje učiteljske škole mužke i ženske (praeparandije). Takova škola ima 4 godišta. U mužku se učiteljsku školu primaju samo zdravi mladići, što su navršili 15 godinu dobe i s uspjehom svršili malu gimnaziju ili realku (realnu gimnaziju) ili višu pučku školu ili si inače pribavili zvanja u istom obsegu. U žensku se primaju zdrave i neporočne djevojke navršivše 15 godinu, koje su svršile višu djevojačku školu ili inače stekle znanja u istom obsegu. U tim se školama uči i način, kako se obučavaju slijepi i gluhonijemi. Koncem I., II. i III. godišta drže se godišnji izpiti, a koncem IV. godine izpit zrelosti. Za više pučke škole posebni je učiteljski izpit. Daljemu znanstvenomu i pedagogijskom obrazovanju učitelja služe knjižnice, škol. časopisi, učiteljski sastanci i izvanredni strukovni tečaji. Svaka je politička občina dužna davati najmanje 20 kruna na godinu za svaku svoju pučku školu za školsku knjižicu, a u području svake županije drže se svake treće godine pod predsjedanjem po žup. oblasti odredje-

[1]) Glede zabavišta, čuvališta i odgojilišta za djecu za školu još nesposobnu vidi nar. odj. bog i nast. od 19. prosinca 1878. br. 3493. Mogu biti javna i privatna. Čuvališta napose primaju djecu pod nadzor Dozvolu daje vlada.

Digitized by Google

noga žup. školskoga nadzornika učiteljski sastanci. Vlada može sazvati sastanak učitelja iz cijele zemlje. [1])

Učitelji javnih pučkih škola jesu javni činovnici. Privremene i definitivne učitelje imenuje vlada, redovito usljed razpisanoga natječaja na trojni prijedlog škol. odbora ili privatne osobe (patrona), koji ima to pravo; na zemalj. škol. zavodima neposredno. Nu i na obć. škol. zavodima može zem. vlada mimo natječaja popuniti učitelj. mjesto u interesu službe. O zamoljenim premještajima i izmjenama, kao i premještajima u interesu službe odlučuje vlada. [2]) Namjestne učitelje, zatim za neobvezne učevne predmete ter učiteljice ženskoga ručnoga rada i kućanstva na pučkim školama imenuje županijska oblast odnosno gradsko poglavarstvo [3]), na višim zem. vlada na prijedlog rečenih oblasti. Osim orguljanja ne smije učitelj obavljati nuzgrednu službu, a najmanje takovu, koja bi bila na uštrb dužnošti i ugleda učitelj. stališa. [4])

Definitivnim učiteljem pučkih škola može biti samo onaj, tko je hrvatsko-ugarski državljan, te pred kojim izpitnim povjerenstvom u Austro ugarskoj monarkiji stekao svjedočbu učiteljskoga osposobljenja, a uz to u obziru kaznenoga zakona te u obziru ćudorednom neporočan. Tko je osposobljen inim nastavnim jezikom, mora se podvrći izpitu iz hrvatskoga ili srpskoga jezika. Ako je ini koji jezik materinski nastavnim jezikom škole, gdje želi biti namješten, mora se podvrći izpitu iz toga jezika.

Za privremeno namještenje treba svjedočbu zrelosti. Učitelji dobivaju plaću svaki mjesec iz dotičnih obćinskih, županijskih školskih (u bivšoj Krajini) blagajna, odnosno učitelji na zemalj. zavodima kod dotičnih poreznih ureda.

Za definitivne učitelje ustanovljena je temeljna plaća sa 800 kruna na godinu, stan u naravi ili

---

[1]) Vidi: školski i nastavni red izdan nar. od 15. srpnja 1889. br. 6798. (služ. gl. 1889. kom. VII. i Žigrović upr. zak. str. 495).

[2]) U predmetu imenovanja i premještenja učitelja pučih vidi odpis odj. bog. i nast. od 13. kolovoza 1893. broj 12.221. upravljen na sve žup. oblasti i grad. poglavarstva I. reda (Cuvaj : „Škol. zakon 1910. str. 568.)

[3]) Vidi nar. bog i nast. od 10. studenoga 1906. br. III—6398. (služb^. gl. 1910. br. 203.).

[4]) Nagrade za oruguljanje i pojanje nemogu se obćinama imperativno nametnuti, ali se bezplatno nemože zahtjevati (odpis odj. bog. i nast. od 8. veljače 1898. br. 1771.).

Digitized by Google

stanarina godišnjih 200 kruna; za privremene je plaća godišnjih 700 K. i 200 K. stanarine, ako neima stana u naravi. Učitelji na višim pučkim školama dobivaju 1200 K. plaće i 300 K. stanarine (odnosno stan u naravi).

U gradovima i većim mjestima uživaju učitelji nižih i viših pučkih škola mjestne, u mirovinu uračunive doplatke od 120—600 K. prema klasifikaciji mjesta (vidi nar. bog. i nast. od 3. travnja 1889. br. 3593. Žigrović: upr. zakoni. str. 417.).

Osim toga ustanovljeni su funkcionalni doplatci: za ravnajuće učitelje više pučke škole spojene sa nižom 400 K., inače 300 K.; za ravnajućega učitelja niže pučke škole sa 4 ili više učit. sila — 200 K., a za ravnajućega škole sa 2—3 učitelja — 100 K. na godinu.

Namjestni učitelji dobivaju na nižim školama 50 K. na višim 60 K. nagrade na mjesec i 10 K. u ime stanarine (ako neimaju stana u naravi). Uz stan u naravi pripadaju drva za ogrijev, a na selu po mogućnosti vrt. Definitivno namješteni učitelji imadu poslije svake 5 godine uspješna i bezprikorna službovanja pravo na petogodišnje doplatke u miroviuu uračunive i to na nižim sa 100 K., a višim 120 K. na godinu. Nijedan učitelj nemože imati više od 7 quinquenalnih doplataka. [1])

Svi definitivno namješteni učitelji na javnim pučkim školama imaju pravo na mirovinu ako su zakonskim propisima udovoljili.

Umirovljenje slijedi na molbu ili ureda radi kao trajno il privremeno, ako učitelj poslije bezprikorne službe postane tjelesno ili duševno nesposoban za izvršbu dužnosti svojih.

Tjelesna se nesposobnost imade ustanoviti povjerenstveno. Poslije 40 godina službe ima učitelj pravo tražiti mirovinu. Ako se učiteljica uda, smatra se, da se je odrekla službe i ako služi 5 godina, dobiva odpravninu (jednogodišnju plaću).

Mirovina se opredjeljuje prema uračunivom vremenu službe, odnosno prema uračunivoj plaći. Uračunivo je i vrijeme, što ga je učitelj iza službene prisege sproveo u privremenoj ili definitivnoj

---

[1]) Glede prava na petogodišnje doplatke vidi napose nar. bog. i nast. o 31. listopada 1888. br. 27.162. (službeni glasnik 1909. kom. XI.).

službi, na kojoj javnoj školi a eventualno i kao namjestni (ako je bio redovito osposobljen). Petgodišnji doplaci spadaju u plaću.[1]

Učitelju, koji nije navršio 10 godina službe, pripada odpravnina od 2—5 god. s jednogodišnjom, a od 6—10 god. dvogodišnjom plaćom.

Nakon 10 godine može se dopitati u ime mirovine $^1/_4$ uračunive plaće. Poslije 10 godine pripada 40%, a za svaku dalnju godinu 2% uračunive plaće.

Udove i sirote imadu pravo na obskrbu, ako je pokojni suprug ili otac imao pravo na mirovinu i to: udova učitelja, koji u vrijeme smrti nije navršio 10 godina, dobiva od 2—5 navršene god. odpravninu u iznosu polovice plaće, a od 6—10 god. cijelu, ako ima više od 2 djece, onda dvostruko.

Udova učitelja, koji je navršio 10 godina službe (uračunive), ima pravo na mirovinu od najmanje 400 K., ako je pokojni imao pravo na taj iznos, inače $^1/_3$ njegove uračunive plaće. Ako je u brak stupila iza umirovljenja ili supruga ostavila bez njegove krivnje, ne pripada ju odpravnina. Ako se uda, može si za slučaj obudovljenja pridržati pravo na mirovinu; inače može uzeti dvogodišnji iznos kao odpravninu.

Uzgojni prinos za svako dijete iznosi na godinu 50 K., ako majka umre 80 K. (traje kod mužke djece do 20 god., kod ženske do 18. godine, ako se inače ne obskrbi), ali sve skupa ne smije premašiti mirovinu pokojnikovu.

Ako ne ostane udova, a pokojnik nije imao pravo na mirovinu, pripada svakomu neobskrbljenomu djetetu $^1/_4$ uračunive plaće kao odpravnina; ako je imao pravo, svakomu 80 K. uzgojnine, nu sve skupa ne smije prekoračiti odpravninu odnosno mirovinu, koja bi pripadala udovi.

Udovi u aktivnoj službi umrvšega učitelja pripada pokopnina od $^1/_4$ posljednje plaće; isto pripada i sirotama.

Udova i djeca takovog učitelja imadu još četvrt godine pravo na stan ili stanarinu, odnosno zaslužbu od orguljanja ili pojanja.

Za pokriće mirovina i obskrbnina spojene su zaklade za bivši provincijal i Krajinu kao

---

[1] Prev. riješenjem od 31. svibnja 1910. dozvolilo je Njeg. Veličanstvo, da se službovno vrieme, što su ga pravi učitelji sproveli u razdobju od 14. listopada 1874. do 31. listopada 1888. u bivšem provincijalu odredi kod umirovljenja tako, da se tri službene godine računaju za četiri (služ. gl. 1910. str. 140.).

Digitized by Google

zemalj. učiteljska mirovinska zaklada. [1]) U tu zakladu teku: a) aversualna svota (prinos), što ju svaka obćina kod ustrojenja novoga učitelj. mjesta položiti imade, iznosom od 200 K. na nižim, a 400 K. na višim pučkim školama; b) odbitci, što ih svi definitivno namješteni učitelji sa 25% od svoje prve uračunive plaće, a isto toliko od svakoga petgodišnjega i funkcionalnoga doplatka, a povrh toga dalje sa 2% od uračunivih beriva platiti moraju; c) novčane globe; d) vjerenički prinosi učitelja (kad se ženi) sa 100 K.; d) darovi i legati.

Proti učiteljima, koji ne vrše svojih uredovnih dužnosti ili dužnosti, preuzetih prisegom, postupa se karnostno (disciplinarno).

Disciplinarne su kazne: a) opomena; b) ukor; c) novčana globa (10 do 40 K.); d) uzkrata ili obustava petogodišnjega doplatka; e) svrgnuće sa službe ravnajućega učitelja; f) premještaj o vlastitom trošku; g) odpust (§ 135.).

Opomenu može podijeliti obćinski školski odbor putem mjestnoga školskoga nadzornika (i ustmeno). Proti opomeni nema pravnoga lijeka.

Ukor može podijeliti kotar. oblast (pismeno uz prijetnju strožega postupka).

Ostale kazne spadaju u djelokrug županijske oblasti, karnostnoga povjerenstva upr. odbora i zemalj. vlade. Kazan odpusta može uslijediti odmah, ako je učitelj zlorabio pravo kažnjenja i djetetu nanio štetu na zdravlju, ako je dijete htio zavesti na nećudorednost, uobće, ako se je težko ogriješio o vjeru i ćudorednost; a bez disciplinarne iztrage, ako je proti njemu izrečena osuda kaznenoga suda radi takovoga zločina.

Uporabi karnostne kazni imade predhoditi karnostna (disciplinarna) iztraga (preslušanje i dokazi). Disciplinarnu iztragu odredjuje žup. oblast ili zem. vlada, a vodi je urednik žup. ili kotar. oblasti. O provedenoj istrazi odlučuje u prvoj molbi u slučajevima uporabe točka c, d, e, f. žup. oblast, u slučaju odpusta karnostno povjerenstvo žup. upr. odbora. U potonjem slučaju sudjeluje u povjerenstvu žup. škol. nadzornik.

Stoga ima žup. oblast, kad drži kazan odpusta uporabivom, iztražne spise odstupiti navedenomu povjerenstvu, koje može izreći i inu karnostnu kaznu.

---

[1]) Vidi naredbu bog. i nast. od 28. pros. 1888. br. 13 775. glede pobiranja pristojba za mirov. zakladu upr. zakoni str. 458. i služb. glas. 1888. str. 280.).

Digitized by Google

Ako je u interesu ugleda potrebna privremena obustava službe i plaće (suspenzija), tada učitelju pripada alimentacija u najvišem iznosu od $^2/_3$ plaće. Ako bude pronadjen nekrivim, tada mu pripada naknada. Rok priziva je 14 dana.

Svaka disciplinarna kazan (osim opomene) ima se zabilježiti u sposobnik, nu za tri godine može dotičnik, ako se je u to vrijeme vladao bezprikorno, tražiti brisanje.

U gradovima može ukor dati načelnik, a u gradovima I. vrste (Zagreb, Varaždin, Osijek i Zemun) prema zakonu od 21. lipnja 1895. „ob ustroju gradskih obćina“ nadležan je u slučaju, kad se radi ob odpustu, gradski upravni odbor, a u gradovima II. vrste karnostno povjerenstvo žup. upr. odbora, koje odlučuje takodjer u slučaju priziva proti ukoru, izrečenom po grad. načelniku.

D o p u s t u č i t e l j i m a može dati mjestni škol. nadzornik do 3 dana (nastavni red od 15. srpnja 1889.), kot. oblast do 8 dana, žup. oblast do 14 dana. U žup. gradovima gradsko poglavarstvo daje do 8 dana, a u gradovima I. vrste do 14 dana. Dulji dopust daje vlada u slučajevima nužde (radi službe jednogodišnjeg dobrovoljca — jednu godinu uz obustavu beriva) i bolesti, temeljem svjedočbe izdane po uredovnom liječniku.

Ob uredjenju strukovne uprave pučkih škola već je bitno navedeno u I. dijelu pod naslovom „uredjenje upravne strukovne službe (vidi „školsko-nastavna služba“ na str. 155).

Ovdje neka bude još pobliže navedeno d j e l o v a n j e č i n b e n i k a, k o j i u t j e č u u u p r a v u p u č k i h š k o l a.

O b ć. š k o l s k i o d b o r : predlaže učitelje radi imenovanja, brine se za materijalno stanje škola svojih, pa ako nedostatcima nemože doskočiti, traži lijeka kod obć. poglavarstva i prema potrebi kod kotarske oblasti; posreduje u razmiricama izmedju učitelja i roditelja djece i pazi, da učitelji izpunjuju svoju dužnost prema škol. propisima, neutičući u didaktičko pedagošku zadaću škole, u kojem pravcu jedini je mjestni školski nadzornik pozvan svoje opazke priobćivati učitelju i po okolnostima županijskoj oblasti. Školski se odbor sastaje bar svaki mjesec jedanput, a na zahtjev dvojice članova dužan je predsjednik sazvati izvanrednu sjednicu. (odbor bira predsjednika zamjenika).

K o t a r s k a o b l a s t vrši nad pučkim školama svojega područja neposredni nadzor u administrativnom pogledu, te treba da kotar. predstojnih ili zamjenik mu svakom zgodom posjećuju škole i razvide, da li se obdržavaju školski i zdravstveni propisi,

Digitized by Google

da li je škola snabdjevena potrebitim sredstvima (materijalom, drvima itd.); pazi da bude uškolanje djece prema propisu; riješava u II. molbi utoke proti odlukama obć. poglavarstva u pogledu novčanih globa izrečenom proti nemarnim roditeljima; vrši disciplinarnu vlast t. j. može učitelju podijeliti ukor: predlaže župan. oblasti imenovanje mjestnih škol. nadzornika; podijeljuje učiteljima dopust do 8 dana i riješava u svom djelokrugu sjedničke zapisnike obć. škol odbora i saziva vrstnije učitelje i škol. odbornike na dogovor te posavjetovanje u školskim poslovima. Kotar. oblast (predstojnik ili zamjenik mu) zaprisiže novo imenovano učiteljsko osoblje (vidi nar. odj. bog. i nastave od 5. rujna 1886. br. 9744. i nar. od 4. listopada 1875. br. 4556. ter nar. c. kr. glavn. zapovjedničtva kao kraj. zem. upr. oblast od 7. studenoga 1880. br. 3400. [1])

Županijska oblast skrbi, da se zakoni i naredbe vlade u škol. poslovima proglase i vrše; upravlja županijskim školskim zakladama, vrši disciplinarnu vlast odnosno izriče disciplinarne presude, poimence globu, uzkratu ili obustavu 5 god. doplatka, svrgnuće sa službe ravnajućega učitelja i premještaj o vlastitom trošku (odpust izriče karnostno povjerenstvo upr. odbora); vodi odredjuje doprinosbene (konkurencionalne) razprave o podizanju i zasnivanju novih škola i sistemizovanju novih učiteljskih mjesta, podnosi vladi prijedloge za imenovanja, dopitanje od 5 god. doplatka, premještenja i umirovljenja; upravlja županijskom školskom blagajnom (u bivšem kraj. području utjelovljenom 1881). daje učiljima dopust do 14 dana i predlaže vladi godišnje izvješće o stanju škola.

Upravni odbor bdije nad škol. polazkom i škol. zgradama i odlučuje na predlog žup. škol. nadzornika, a izriče disciplinarnu kazan odpusta (putem karn. povjerenstva.)

Žup. škol. nadzornici nadziru javne i privatne škole županijskoga područja i pregledavaju u tu svrhu bar svake godine jedanput škole, svjetuju učitelje u didaktičkom — pedagoškom pravcu ustmeno, izvješćuju i izradjuju kod žup. oblasti poslovne komade didaktičko pedagoškoga i ekonomičko-administrativnoga

---

[1]) Vidi Žigrović: upr. zakoni str. 474. (napose formulu prisege za učitelje) Novoimenovanoga učitelja uvadja žup. škol. nadzornik odnosno školski odbor. Uvodni akt neka po mogućnosti bude svečan u prisutnosti mladeži.

Digitized by Google

sadržaja, izvješćuju ob uspjehu pregledanja, vode propisane knjige (matice) o školstvu i učiteljstvu, izvješćuju mjesečno u upravnom odboru i predsjedaju županijskim učiteljskim sastancima.

Zemalj. vlada kao vrhovna školska oblast, riješava sva načelna pitanja didaktičko-pedagogijska i disciplinarna, što se tiču škola, izdaje naučne osnove, imenuje učitelje, vrši vrhovni nadzor i najviša je molba. Ona izdaje svake godine izvješće o stanju svih pučkih škola u zemlji.

Napose govori o upravi pučkih škola naredba bog. i nast. od 25. lipnja 1889. br. 4782 (služb. glasnik 1889. kom. VI.) [1] a o „ustroju nadzora srednjih i pučkih škola" odredjuje zakon od 13. veljače 1887. prema kojemu posluju kod zem. vlade dva nadzornika za srednje škole, a dva za pučke škole. (služb. glasnik 1887. str. 55).

Svu obuku u vjeri samostalno rukovode i nadziru dotične crkvene oblasti,

One izdavaju naučne osnove o nauku vjere i predlažu na propisanje učevne knjige za obuku u vjeri. Na svakoj višoj pučkoj školi i gdje su dvije niže pučke škole svaka sa 4 eventualno 5 učitelja, ima se za obuku u vjeri namjestiti posebni plaćeni kateheta. Inače pako dužan je na obćim pučkim školama djecu u nauku vjere podučavati dotični župnik ili njegov duhovni pomoćnik, kojemu dotična obćina može u to ime dozvoliti primjerenu nagradu. Učitelj je obvezan duhovnika svoje vjere u tom podupirati ter ga, kada je poslom zapriječen i zamijeniti. Ustanoviti nagradu kateheti prepušteno je obćini (nar. odj. bog. i nast. od 28. lipnja 1880. br. 6995.), nu obćina je dužna kateheti dati podvoz (predpregu), ako je udaljenost škole preko 2 kilometra. Kod inih vjera dužni su roditelji skrbiti za vjersku obuku i djecu dati izpitati.

Samostalni se katehete glede plaće i mirovine usporedjuju ostalim učiteljima iste škole. Takove imenuje vlada na prijedlog duhovnoga stola.

Crkvenim oblastima pripada pravo obavješćivati se putem svojih organa o religioznom i ćudorednom stanju škole ter proti opaženim nedostatcima tražiti odredbu zemalj. vlade.

Crkvene oblasti priobćuju svoje naredbe ob obuci u vjeri i o vršenju nabožnih dužnosti zem. vladi, koja ih, ako im na te-

---

[1]) Glede šegrtskih škola vidi naslov „obrt".

Digitized by Google

melju postojećih zakonskih propisa ništa prigovoriti ne ima, na vršenje dostavlja predstojnicima pučkih škola.

2. Srednje škole.

Kao srednja učilišta smatraju se gimnazije (dvije u Zagrebu, po jedna u Varaždinu, [1]) na Sušaku, u Osijeku Požegi, Vinkovcima, Gospiću i Srbska konfesionalna u Karlovcima, realne gimnazije (u Zagrebu, Osijeku, Zemunu — svaka spojena sa višom trgovačkom školom, — zatim u Karlovcu, Senju, Bjelovaru i komunalna u Vukovaru, koju je ove škol. godine preuzela zemlja u svoju upravu, — napokon male: u Koprivnici, Krapini, Mitrovici i Petrinji), učiteljske škole s vježbaonicama (mužke u Zagrebu, Osijeku i Petrinji, Srbska autonomna u Pakracu; ženska učit. škola u samostanu č. s. milosrdnica u Zagrebu, Srbska autonomna u Karlovcima) ženski licej s vježbaonicom u Zagrebu i kr. zem. viša djev. škola u Zagrebu.

Svi su ti zavodi pod neposrednim nadzorom zem. vlade.

Velike gimnazije i realne gimnazije (i ženski licej) imadu po 8 razreda i temeljem svjedočbe zrelosti (mature) omogućuju prijelaz na sveučilište. [2])

Od strukovnih škola spominju se: nautička škola u Bakru, zemalj. obrtna škola u Zagrebu (zak. od 10. prosinca 1889. sb. 1889. br. 5) s posebnim muzeom za umjetnost i obrt te internatom, a uz tu školu „gradjevna stručna škola, zatim dvije zem. ženske stručne škole (za osposobljenje djevojaka za samostalnu privredu ručnim radom i praktični život u kući, napokon zemalj. zavod za odgoj slijepe djece i takvi za odgoj gluhonijemih — u Zagrebu.

3. Sveučilište.

U Zagrebu kao zemalj. glavnom gradu utemeljeno je „Sveučilište Franje Josipa I“ zakonom od 8. travnja 1869. odnosno

---

[1]) Pretvara se u realnu gimnaziju po typu bjelovarske realne gimnazije.

[2]) Za izpite zrelosti u gimnazijama, vidi nar. odj. bog i nastave od 30. ožujka 1908. br. 6377. napose za realne gimnazije: od. 9. studenoga 1901. br. 14.070., 10. lipnja 1904. br. 9091., 8. prosinca 1907. br. 23.948, 30. ožujka 1908. br. 6377., 11. svibnja 1908. br. 9919, 31. siječnja 1909. br. 3094., 9. veljače 1909. br. 2865. i 25. svibnja 1909. br. 11 283.

Digitized by Google

5. siječnja 1874. (sb. 1874. br. 3.). Ti zakoni nadopunjeni i preinačeni su zakonom od 6. listopada 1894. Sveučilište otvoreno je 19. listopada 1874. i imade 4 fakulteta: bogoslovni, pravoslovni, mudroslovni i medicinski (potonji još nije oživotvoren). Prev. riješenjem od X. listopada 1882. dozvoljeno je ustrojenje famaceutičkoga tečaja, a zak. od 13. ožujka 1897. „o promicanju gospodarstva, (sb. 1897. br. 32.) ustrojena je kr. šumarska akademija, koja je pridružena mudroslovnom fakultetu hrv. sveučilišta Franje Josipa I. [1])

Prelazeći uredjenje sveučilišta, kao interne naravi i jer ne spada u okvir ove knjige, navesti je samo, da redoviti slušaoci pravosl. fakulteta imadu koncem II. ili početkom III. poljeća položiti prvi državni izpit, na koncu IV. ili početkom V. poljeća drugi, a tko želi temeljem tih nauka stupiti u javnu službu (perovodnu, upravnu ili sudbenu) ima položiti još dva državna izpita (sudbeni i državnoznanstveni, vidi: nar. odj. bog. i nastave od 1. srpnja 1895. br. 1859. i 5. siječnja 1909. br. 30.617. sb. 1909. br. 11.).

Doktorom fakulteta može postati onaj, koji nakon svršenoga peto — odnosno četverogodišta položi stroge izpite (rigoroza) i to za pravoslavni u razmaku od 3 mjeseca.[2])

Previšnjim riješenjem od 16. srpnja 1894. blagoizvolilo je Njegovo Veličanstvo dozvoliti, da se na našem sveučilištu uvede „promotio sub auspiciis Regis", za one kandidate bezprikornoga ponašanja, koji su sve svoje nauke izvrstnim uspjehom svršili i položili odlikom rigoroza.

Vlada može svake godine u tu svrhu jednoga kandidata predlo-

---

[1]) Tu se predavaju i nekoji predmeti za geodetski tečaj (za civilne tehnike glede obave izmjera u agrarnim poslovima) prema naredbi od 25. rujna 1908. br. 23.391. (služb. glas. 1908. br. 34.).

[2]) Naredbom odj. bog. i nast. od 3. kolovoza 1910. br. 19.635., odredjeno je, da za postignuće doktorata prava propisana tri rigoroza obsižu slijedeće predmete:

I. rimsko pravo, crkveno pravo, privatno hrv. ug. pravo s obzirom na njemačku pravnu povjest i njemačko pravo;

II. obće privatno pravo Austrijsko s obzirom na privatno pravo ugarsko, trgov. i mjenbeno pravo s obzirom na dotično austrijsko, gradjanski postupnik s obzirom na ugarski i austrijski, pravo kazneno i postupnik;

III. Obće državno ug. hrvatsko pravo s obzirom na austrijske državno pravo, narodna ekonomija i financ. znanost.

Digitized by Google

žiti (nar. odj. bog. i nast. od 18. kolovoza 1894. br. 9828. (sb. 1894. br. 60.) Promocija biva svečano u prisutnosti kraljev. zastupnika, koji promovendu predaje briljantni prsten sa kraljevim inicijalima.

Kr. zemalj. vladi pripada vrhovna uprava nastave učevnih, znanstvenih i umjetničkih zavoda (vidi naslov „oblastno ustrojstvo") i to naročito odjelu za bogoštovje i nastavu.

Prema naredbi toga odjela od 22. prosinca 1882. br. 13.995. dotično 9. veljače 1892. br. 1646. izdaje vlada mjesečno „službeni glasnik", koji sadržaje zakone, naredbe, odluke, propise, naputke, načelna rješenja, učevne (nastavne) osnove, imenovanja, natječaje itd. — što zasjecaju u nastavnu struku.

Taj su glasnik dužne držati upravne oblasti, obćinska (gradska) poglavarstva i učevni zavodi, a svaka naredba, čim je u glasniku proglašena, ima se smatrati intimiranom (godišnja je predplata 5 K).

4. Statistika nastave.

Statističke podatke o stanju pučkih škola pružaju izkazi pojedinih škola (nar. bog. i nast. od 23. rujna 1877. br. 6350.) ter temeljem tih izkaza sastavljeni izvještaji županijskih (gradskih) školskih nadzornika, što prikazuju: broj škola, plaće učitelja, škol. zaklade i knjižice, učila, učiteljstvo, broj učenika (tabelarno u %) obuku, uspjeh, djelovanje škol. odbora i nadzornika.

Svaka škola mora imati spomenicu, u koju se bilježe važniji dogadjaji, koji se nje tiču, povijest i ljetopis.

Za srednje i visoke škole sastavlja statističke podatke zem. vlada temeljem dobivenih dotičnih godišnjih školskih izvještaja.

Digitized by Google

II. odsjek.

Uprava gospodarstvenoga života.

UVOD.

Kod uprave osobnoga života uočismo djelatnost uprave prema fizičnomu i duševnomu razvitku pojedinca (individua).

Fizični su i duševni razvoj čovjeka temeljni uvjeti za gospodarstveni razvitak i obstanak. U stvarnom svijetu mora da čovjek zadovolji stvarnim potrebama, a za to treba stvarnih sredstava. U tečenju i dobavi njihovoj postaje čovjek tek gospodarstvena osobnost. Čim je ta osobnost snažnija, tim će uspješnije djelovati i raditi, a snažnijom i jačom postaje udruživanjem, složnim radom više osoba.

Osobni je dakle razvitak uvjetom gospodarstvenoga razvitka i obratno. Jedno uvjetuje drugo.

Bez gospodarstvenoga života nema zajedničkoga, državnoga života, pa uslijed toga nijedna upravna grana nije tako obsežna, kao što je gospodarstvena.

Uprava gospodarstvenoga života mora dakle da stvara uvjete za gospodarstveni razvitak pojedinaca i svih. Stoga mora da odlučno utječe i u družtveni život te u socijalne odnose naroda.

Gospodarstvenu djelatnost naroda zovemo naprosto narodnim gospodarstvom. Ono je učin i proizvod raznih činbenika, a ti su zemljištni prostor kao naravna podloga, ljudski rad, zakonarstvo i uprava.

Državna vlast kao uprava načelno ne ima neposredno utjecati u narodno gospodarstvo, već joj je zadatak posredan; ona ima da stvara narodno gospodarstvene uvjete, ona ima preudešavati polje, na kojem se narodno gospodarstvo može povoljno razvijati

Digitized by Google

i napredovati, a težište joj je zapriječiti nastojanje i djelovanje pojedinca, koje bi bilo na uštrb gospodarskoga sklada.

Narodno gospodarstvo mora da je posljedak složnoga zajedničkoga rada. Uprava je zvana, da zapriječi sebičnost, kojom jači izrabljuje slabijega. Upravni utjecaj mora da je posredujući i nadopunjujući. Upravna je pomoć potrebna, gdje snaga pojedinca smalakše, a i zajednička snaga nedostaje. Uprava načelno ne daje, ona omogućuje.

Dr. Lorenz Stein veli, da je gospodarstveni život organičko gospodstvo čovjeka u naravnom svijetu, a skup pojmova i zasada, kojima znanost obuhvaća život stvarnih dobara, čini nauku o narodnom gospodarstvu.

Smatram uputnim upravu gospodarskoga života dijeliti u dva glavna područja ili dijela i to: obći dio, koji obuhvaća one djelatnosti uprave, kojima se stvaraju neobhodno potrebni uvjeti za sve grane gospodarstvenoga života, uvjeti, koji uobće omogućuju dobavu stvarnih sredstava i stvaranje kapitala, — i: posebni dio, gdje valja prikazati gospodarstvenu upravu u odnosu prema agrarno-pravnim odnošajima, stečenim pravima i pojedinim granama narodnoga gospodarstva.

Narodno gospodarstvena upravna prigledba prema današnjemu državoslovnom shvaćanju spada eminentno u sustav unutarnje uprave. Akoprem naša državnopravna nagoda (zak. čl. I.—1868.) veli, da unutarnja uprava spada u autonomno zakonodavstvo i upravu kraljevine Hrvatske i Slavonije, čini upravo kod gospodarstvene uprave mnogo iznimaka, te je u mnogim granama gospodarstvene uprave zakonarstvo i izvršba zajedničko. [1])

U obćem dijelu gospodarstvene uprave prikazat će se slijedeće tri glavne skupine:

I. Uprava i gospodarstvena osobnost t. j. odnos uprave prema „udrugarstvu".

II. Uprava i naravske elementarne sile, odnosno obrana stvarnih dobara od nasilnih utjecaja naravi.

III. Uprava i promet dobara.

U drugom posebnom dijelu prikazat će se slijedeće skupine:

I. Uprava prema stečenim pravima.

II. Uprava prema agrarno-pravnim odnošajima.

III. Uprava prema pojedinim narodno gospodarstv. granama.

---

[1]) Vidi razlaganje o tom na str. 19.

Digitized by Google

A.

Obći dio uprave gospodarstvenoga života.

I.

Uprava i gospodarstvena osobnost.

U gospodarskoj djelatnosti postaje čovjek gospodarstvena osobnost; da ta osobnost bude djelotvornija, valja je učiniti snažnijom, treba je potencirati. To biva udruživanjem, pa tu nastaje družtveni život u gospodarskom smjeru.

Već je spomenuto, da zapravo nema upravne grane, koja u svojim konačnim ciljevima ne bi utjecala na družtveni život. Udruživanje ipak u gospodarstvene svrhe u jezgri ne spada u upravu družtvenoga života, već je κατ'ἐξοχήν uprava gospodar. života. [1]) Stoga udruživanje u gospodarstvene svrhe smatram predmetom uprave gospodarstvenoga života, da time pregnantnije izrazim zadaću uprave i značaj njezine djelatnosti prema udruženoj gospodarstvenoj snazi.

Skup načela i zasada ob udruživanju u gospodarske svrhe zovemo udrugarstvom.

Proizvod udrugarstva jest ojačana gospodarska osobnost. Uputno je stoga ovdje u kratkim crtama prikazati bitne momente i pojave udrugarstva, koji čine „sustav udruživanja".

Zajedinstvo se osoba u trajnu zajedničku svrhu ukazuje naprosto družtvom ili udrugom te pod pojam udrugarstva spadaju u najširem smislu: u obće u d r u ž e n j a, d r u ž t v a, z a d r u g e, u d r u g e, s a v e z i, s b o r o v i itd.

U praksi i prema običaju rabi se izraz „družtvo" (Verein) više za udruženja, kojima je svrha družtvenost u etičnom smislu, a izraz „udruga" za udruženja u svrhe gospodarstvene.

Družtva su osobna dok su obrazovna i zabavna sa svrhom osobne potrebe, ona su i gospodarstvena, ako s pomoću družtvene imovine idu za tim, da pojedinomu članu namaknu korist i čisti dobitak.

---

[1]) Vidi Vrbanić: Rad hrv. zakonarstva na polju uprave. Zagreb 1893.

Digitized by Google

Takova su družtva trgovačka, kad se bave trgovačkim poslovima; ona su tajna, javna ili komanditna. Imadu svrhu tečevnu, pak su po tom tečevna družtva.

Kod tajnoga družtva postoji samo gospodarski odnošaj medju dionicima (članovima) i upravom, dok kod javnoga družtva, gdje članovi za družtveni imetak doprinose cijelu svoju imovinu, oni utječu na samu upravu.

Komanditna su družtva spoj (kombinacija), gdje jedan dio članova predaje samo čest glavnice odnosno dio svoje gospodarske samostalnosti, dok drugi dio veže cijelu svoju imovinsku osobnost odnosno cijelo gospodarstvo s poduzećem. Ova družtva čine prijelaz u pojavu udruga.

Družtva (obrazovna i zabavna) kojima nije svrha zajedničke privrede, spadaju po § 10. nagodb. zakona (zak. čl. I.—1868. hrv. sab. odnosno XXX.—1868. zaj. hrv. ug. drž. sab. vidi naprijed naslov „ustav") u zajedničko zakonodavstvo, dok je izvršba pridržana auton. hrv. vladi.

O tim družtvima bit će govor posebno kod uprave družtvenoga života. Ova družtva imadu svrhu etičku, kulturnu ili socijalnu.

Trgovačka družtva spadaju napose pod ustanove trgovačkoga zakona zak. čl. XXXVII.—1875. zaj. hrv. ug. drž. sab. (sb. 1877. br. 44.), te su predmetom uprave samo obzirom na unos tvrdke i prijavu ćeranja obrta.

U sustav udruga ubrajamo i saveze, kojima je povod i podloga posjed gospodar. dobra i odtuda nastala opredijeljena upravna zadaća (takovi su savezi vodne udruge, ribarske itd.); zadruge, gdje je povod jednakost obrtničkih interesa (stolarske, postolarske, u obće obrtne udruge), i prave (u pravom smislu) udruge, kojima je povod obćenita gospodarska svrha na osnovi uzajamnosti.

U upravi gospodarskoga života ižtiču se gospodarstvene udruge kao važni činbenik.

Gospodarske su udruge t e č e v n e, u p r a v n e i d r u ž t v e n e.

Tečevne su udruge dioničke štedionice i osigurateljne zadruge, koje po svom zadatku spadaju takodjer u red družtvenih udruga.

Kod dioničkih (dioničarskih, akcijonarnih) udruga sastoji glavnica od dijelova, što samostalno mogu biti predmetom vrijednostnoga prometa u obliku dionice (akcije), a ipak sačinjavaju jednu cjelinu. Obseg članskoga ovlaštenja izražen je u dionici. Predme-

Digitized by Google

tom može biti svako poduzeće i tako su te udruge silnim faktorom u gospodarskom životu.

Kod zamjeničkih udruga obvezuju se članovi, da će potrebitu glavnicu namaknuti (prema pravilima) putem prinosa, da tako poluče stanovitu gospodarstvenu svrhu.

Osnovane su u pravnu smislu na načelu uzajamnosti, solidarnoga jamstva, bud ograničenoga, bud neograničenoga.

Ovamo spadaju i štedionice, koje omogućuju privedbu radnjom stečene glavnice koristonosnoj glavnici i osigurateljnoj, gdje je načelo, da višak služi za umanjenje premije.

Upravne i družtvene udruge stiču se u momentu uprave odnosno javnoupravne zadaće, samo što je djelovanje upravnih neposredno, a družtvenih posredno.

Družtvene su udruge u pravom smislu udruge (zadruge), kao vjeresijske, predujmovne i u obće asocijacije konsumne ili produktivne, te im je zadatak socijalne naravi t. j. one bitno utječu na gibanje slojeva, jer solidarnim jamstvom članova dižu radnu snagu i vjeresiju (kredit), a spajaju novčane prinose sa prinosom u naravi t. j. radnjom.

Upravne udruge zovemo one udruge, kojim je drž. uprava povjerila javno upravnu djelatnost, one se stoga razlikuju od tečevnih udruga u toliko, što je njima izvorom privrede i stvaranja glavnice provodjanje opredijeljene javnoupravne zadaće. Osnovane su na način dioničkih udruga. Uprava može takovu funkciju povjeriti samo takovim udrugama, kod kojih se interesi glavnice sudaraju s interesima javnoupravne obćenitosti. Stoga su takove udruge podredjene državnoj upravi i vlasti, koja je izražena u izaslanju posebnoga povjerenika i u dozvolbenom pravu. Te su udruge sborni oblik tečevne glavnice sa značajem samoupravnoga tijela pod državnim nadzorom.

Ovamo spadaju vodne udruge, ribarske, ceduljne banke i željezničke udruge.

Pravni odnošaji vjeresijskih predujmovnih udruga i sličnih asocijacija spadaju u sudbenu sferu, dakle pod udar sudstvenih zakona, gradjanskoga odnosno trgovačkoga zakona, ali je zakonarstvo djelatnost takovih udruga, koje posredno utječu u javnu upravnu pregledbu, kao zaštitu obrtnih i radničkih slojeva, podredilo upravnoj vlasti, košto je n. pr. to kod okružnih blagajna (zak. čl. XIX.—1907. zaj. sabora sbor. 1907. broj 75.) obrtozbornih tvorničkih, rudarskih i obrtnih zadruga (zak. čl. XVII.—

Digitized by Google

1884. zaj. hrv. ug. sabora „o obrtnom zakonu"), a upravne su oblasti pozvane na sudjelovanje naročito kod osnivanja gospodarsko-vjeresijskih udruga, ustrojenih u smislu zak. čl. XXIII.—1898. zaj. hrv, ug. sab. (sbor. 1898. br. 53.).

Prema tomu vrijede ustanove trgov. zakona naime zak. čl. XXXVII.—1875. zaj. sab. u pogledu udruga (dio I. nasl. XI. §§. 223.—257.) za navedene gospodarske vjeresijske udruge uz neke promjene.

Gospodarske se naime vjeresijske udruge, koje nav. zakonu podpadaju, mogu osnovati samo uz sudjelovanje upravne oblasti, javnoga sbora (gospodar, družtva, trgov. obrtne komore, obrtnoga sbora) ili zemaljske središnje vjeresijske udruge; sudjelovanje se oblasti prostire i na nadzor, da se udovolji odredbama zakona. Konstituirajućom skupštinom upravlja izaslanik upr. oblasti, obrt. sbora ili zemalj. središnje udruge.

U Budimpešti ustrojena je središnja zemaljska vjeresijska udruga, kojoj pripada nadzor nad poslovanjem s njom, pravim članstvom u savezu stojećih vjeres. udruga; poslovanje iste stoji pod nadzorom zajedničke vlade.

Prije krjeposti zakona ustrojene gospodarske i obrtne vjeresijske udruge mogu prijaviti kod nadležnoga suda, koji vodi registar tvrdkâ, da žele djelovati u smislu propisa toga zakona i predložiti prema tomu preinačena pravila.

U smislu navedenoga zakona ustrojene udruge uživaju posebne državne pogodnosti, naime oprost od poreza i na poduzeća, prireza, obć. daća, komor. prireza, i biljegovine od poslovnih izprava (izim mjenica), a u slučaju ovrhe ili stečaja pripada im do iznosa tražbine proti svom članu prvenstvo pred svim tražbinama, kojim nije po zakonu jur takovo zajamčeno.

Udruge mogu privolom zaključka glavne skupštine pristupiti središnjoj vjeres. udruzi.

Zakonom je ministar financija ovlašten, da iz blagajničke zalihe doprinese najviše jedan milijun K. temeljnoj glavnici središnje udruge i njoj ustupi obveznice u iznosu od tri milijuna kruna iz zalihe obveznica za odkup točarine, koje se u slučaju liquidacije i nakon namirenja vjerovnika imadu državi vratiti.

Za troškove utemeljenja dozvoljen bje doprinos od sto tisuća kruna.

I središnja udruga uživa pogodnosti, kao oprost poreza na družtva, prireza biljegovine i poštarine.

Digitized by Google

Osim toga može izdavati amortizacionalne zadužnice osigurane jamčevnom zakladom, poslovne joj knjige imadu dokaznu moć javnih izprava, a obćine mogu iz svojih glavnica podpisati posebne djelove kod udruge, u njezinom području poslujuće i preuzeti takove kod središnje udruge te smjestiti svoje glavnice u zadužnicama središnje udruge. [1])

To je dakle institucija pogodovana po državi u svrhu, da se gospodarima i obrtnicima olahkoti osnutak vjeres. udruga i uobće unaprijedi razvitak vjeresijskih udruga.

O tim udrugama bit će još spomen pod naslovom „vjeresija", naročito o važnosti vjeresijskih odnosno predujmovnih udruga po sistemu Raifeisena obzirom na osobitu seljačku i obrtnu vjeresiju.

Ovdje valja spomenuti zak. čl. XII.—1908. zaj. sab. „glede uredjenja medjusobnih trgovačkih i prometnih odnošaja" odnosno (sb. 1910. br. 15.) prema kojoj u području jedne države (zemlje i kraljevine u carev. vijeću zastupane. — i zemlje ug. krune odnosno Austrije ili Ugarske) zakonito konstituirana družtva dioničarska, osigurateljna i zadruge privredne i gospodarstvene mogu svoje poslovanje protegnuti u područje druge države i tamo podržati podružnice. (Prije navedene vjeresijske udruge po zakonu nemogu osnovati podružnice niti protegnuti poslovanje preko granica svoga okružja (redovito obseg obćine).

U tim slučajevima smatraju se domaćim družtvom i podpadaju glede posla tamošnjim propisima.

Udruge, kojim je izvor privrede izvedenje javnoupravne zadaće jesu upravne udruge. U pravom smjeru mogu biti ustrojene na način dioničarskih udruga, ali im je djelovanje podredjeno drž. upravi.

Upravne udruge, koje su osnovane li u gospodarske odnosno upravne svrhe spadaju stranom u okvir zajedničkoga zakonarstva stranom u okvir autonomnoga prema tomu, da li su osnovane prema zajedničkim ili autonomnim zakonom.

Tako zakon od 31. prosinca 1891. „o vodnom pravu" (sb. 1892. br. 6.) kao naš autonomni zakon uredjuje

---

[1]) Vidi: Dr. Juraj Vrbanić „trgov. zakonoslovje". Zagreb, 1909. str. 80. i sl.

[1]) Glede registriranja tih zadruga postoji banska naredba od 2. srpnja 1899. br. 9054. (sbor. 1899. br. 65.). Glede biljegov. oprosta nar. odj. unut. od 19. travnja 1901. br. 5966. (sbor. 1901. br. 40).

Registriranje valja saobćiti financ. ravnateljstvu po nar. odj. unutar. do 21. travnja 1901. br. 5970. (sbor. 1901. br. 39.).

Digitized by Google

pravne odnošaje glede voda (ali samo glede voda na rijekama, što nisu brodive, dok glede voda na brodivim rijekama valjaju ustanove zak. čl. XXIII.—1885. zaj. hrv. ug. drž. sabora „o pravu na vodu" sb. 1885. br. 48). dozvoljava stvaranje vodnih zadruga za reguliranje vode (korita, utvrdjivanje obala, obranu od povodnje) i porabu vode (napanje, drenažu, osušivanje itd.)

Za reguliranje voda u javnom interesu mogu se i ureda radi osnovati zadruge.

Zadruge te su udešene na način samoupravnih tijela s odborom i skupštinom kao zaključujućim i činovništvom kao izvršnim organima. Skupštinu sačinjavaju interesenti, posjednici zemljišta (mogu biti i pravne osobe, korporacije, a činovnici su ravnatelj, inžiniri, blagajnik, protustannik i pomoćno osoblje). Pravo glasa vrše interesenti prema razmjerju učestvovanja

Neposredno nadzorna oblast jest žup. oblast (grad. poglavarstvo u gradovima I. reda), koja izpituje osnovu (kod reguliranja izkaz jutara interesovanih posjeda tehn. osnovu, proračun, kod osnivanja, operat o predmjeri inundacionog zemljišta) i pravila, a predlaže ih vladi na odobrenje.

Zadruga razporezuje prinose na članove, a prinosi se ubiru upravnom ovrhom.

Te su zadruge čisto gospodarsko-upravnoga značaja. Ovamo mogu se ubrajati i ribarske udruge prema zak. od 6. travnja 1906. (sbor. 1906. br. 24.) „o ribarstvu u slatkim vodama" (vidi naslov: „ribarenje").

Medju upravne udruge, kojima je svrha unaprijediti interese gospodarstva spadaju i gospodarska družtva i podružnice, što ih uprava podupire i putem kojih unapredjuje gospodarstvo.

Kao upravne se udruge ukazuju i obrtni sborovi, što ih u smislu obrtnoga zakona (zak. čl. XVII.—1884. zaj. sabora (sbor. 1884. br. 31.) ustrojiti imade obrtna oblast, i kojemu uprava povjerava oblastne agende, naime očevidnost i nadzor nad šegrtima i kalfama, sklapanje naukovnih ugovora, izdavanje naukovnih svjedočba, prijavu i odjavu radnika, izdavanje poslovnih knjiga, riješavanje razmirica medju obrtnicima i pomoćnim osobljem uobće unapredjivanje probitka obrta, napose obrtnih udruga.

Obrtni zakon dozvoljuje ustrajanje obrtničkih zadruga od svake vrsti obrtnika, nu ove su zadruge li gospodarske naravi i služe za podupiranje obrta udruživanjem rada i glavnice. One

Digitized by Google

stoje pod nadzorom obrtne oblasti, a pravila podpadaju potvrdi vlade. [1])

Takove se udruge mogu pretvoriti u trgovačke i tada podpadaju pod ustanove trgovačkoga zakona.

Naglasiti je, da upravne udruge mogu podjedno biti i dioničke, košto su željezničke i ceduljne banke, napose austrougarska banka, o kojoj je pobliže govor pod naslovom „vjeresija“.

II.

Uprava i elementarne sile.

Neobuzdane elementarne sile ugrožavaju gospodarski život. Najpogibeljnije su vatra i voda. One oštećuju i uništavaju gospodarska dobra, kapital, gospodarstvenu snagu i djelatnost ljudsku. Samo složnim naporom udružene ljudske snage moguće je oprijeti se toj sili. Zakonarstvo i uprava imadu zadaću, da oživotvorenjem shodnih zakonskih propisa štite imenovinu i proizvode ljudskoga rada od elementarnih nasrtaja.

1. Elementarna sila vatre.

Zaštitu proti elementarnoj sili vatre pruža upravna briga, izražena u vatrobranom redarstvu (Feuer polizei). Propisi na tom upravnom području nesačinjavaju jednu jedinstvenu cjelovitu skupinu, već su razštrkani po raznim zakonima i naredbama. Ova neposredna prigledba kao redarstvene naravi spada u djelokrug našega autonomnoga zakonarstva i izvršbe.

Zakon od 30. prosinca 1873. „ob izvršenju javnih radnja i gradjevina“ odredjuje, da su kod elementarnih nezgoda i izvanrednih slučajeva na pr. razgrtanja snijega, povodnje, obrane mostova, nasipa, vatre u šumi itd. dužni obližnji žitelji, kojih se stvar tiče, potrebito ručno i vozno djelo pružiti u naravi i bezplatno (§ 14.).

Posredna prigledba izražena je u osiguranju imovine te spada medju poslove osigurateljne, dakle na polje udrudarstva i u djelokrug zajedničkoga zakonarstva.

Takova su udruživanja zajednička samoobrana, nu zasjecaju

[1]) Vidi pobliže pod naslovom „obrt“.

Digitized by Google

u upravu, koja ih imade podupirati, dok je njihova djelatnost u uzkoj svezi sa zadatcima upravne prigledbe.

Njekoji theoretici tvrde, da nije stvar uprave stvarati osiguravajuća poduzeća i siliti pučanstvo na osiguranje. Nu promatrajuć stvar sa gledišta javnoga obćenitoga interesa možemo uztvrditi, da uprava može ovdje i neposredno utjecati i da je prisilno osjeguranje dopustivo i opravdano.

Tu je otvoreno polje samoupravi, koja može, da stvori pravila obvezatna za svoje područje. Tako županije mogu to pitanje urediti statutarnim načinom.

Vatrogasno redarstvo u prvom redu spada u mjestno redarstvo.

K o d n a s j e v a t r o g a s t v o u p u ć e n o n a u d r u ž i v a n j e i n e m a p o s e b n o g a z a k o n a o t o m. Vlada podupire vatrogasna družtva, koja se uzdržavaju prinosima obćine i privatnika, te je vatrogastvo u nas lijepo organizirano i usredotočeno u vatrogasnoj zajednici, kojoj je zadaća, da u cijeloj zemlji jednolično uredi i podupire vatrogastvo.

O b u s t r a j a n j u v a t r o g a s n i h d r u ž t a v a govori nar. odj. unut. od 11. srpnja 1887. br. 30.314., kojom su upravne oblasti pozvane, da nastoje oko ustrajanja vatrogasnih družtava sa gasilačkim četama u područnim obćinama.

Naredbom odj. unut. od 12. siječnja 1901. br. 83.248. odredjeno je, da se vatrogasne sprave imaju svake godine pregledati (po obć. načelniku i tehn. vještaku).

Naredbom preds. vlade od 5. rujna 1897. broj 5254. prs. priznala je vlada središnji odbor hrv. slavon. vatrogasne zajednice u Zagrebu strukovnim organom u poslovima vatrogastva, te je okružnicom od 18. rujna 1896. br. 42.402. preporučila „Vatrogasni vjestnik“, što ga izdaje zajednica.

Praeventivne odredbe i propise za predusresti požarima te pogibelji od vatre, sadrže gradjevni redovi izdani nar. odj. unut. od 25. lipnja 1900. br. 35.499. (sbor. 1900. br. 63.) za gradove i posebno za ladanje (trgovišta, sela, napučene pustare, radničke naselbine, kućne gromade, osamljene dvorove i pojedine kuće). U vatrobranom pogledu osobito odredjeni su gradjevni oprezi za gradnje i preinake ognjišta, dimnjaka, ter postavljanja munjovoda, napose o razmaku sgrada i vatrobranim zidovima, o podignuću novih sgrada i uredjenju požarom (ili poplavom) nastradalih mjesta, gradnje ljetovnika, gradnja u kupalištima, izvedenja dimnjaka i

Digitized by Google

ognjišta u spremištima i gospodarskim sgradama, tavanskoga taraca i žarištnopa zida. stanova na tavanu, vatrobranih zidova prema posjednim sgradama, uredjenju vatropogibeljnih radionica itd. [1])

U vatrobrano redarstvo zasjecaju nadalje ustanove zak. čl. XVII. — 1884. zaj. ug. hrv. drž. sab. (sbor. 1884. br. 31.) „obrt. zak." napose §§ 26.—36., gdje je propisan postupak (ediktalni) za podignuće tamo naročito označenih vrsti tvornica, koje svojim položajem ili po kakvoći radnje uznemiruju, oštećuju ili u pogibelj stavljaju susjedne posjednike, stanovnike ili obćinstvo uobće. Isto tako, kad je obrt koji štetan zdravlju ili ima škodljiv i pogibeljan upliv za obćinstvo ili susjedstyo (bolnice, crkve itd.) ili bi uobće u bolje napučenim ulicama veće količine gorivih tvari ili proizvodeći takove mogao lahko prouzročiti požar, može se (ako nije inače moguće odstraniti pogibelj) uz podpunu odštetu putem razvlastbe ukinuti (u smislu zak. čl. XLI.—1881. zaj. sab.).

Prema §§ 10., 11. i 16. obrt. zakona vezan je dimnjačarski obrt na dozvolu. Pobliže ustanove o tom obrtu sadrže statuti (odobreni po vladi) donešeni po obrtnim oblastima uz savjet obrtnih pouzdanika (za područje kotara, grada). U gradovima se ima, a u vanjskim obćinama može ograničiti na radjevna područja.

Zakon traži, da se dimnjaci imadu svaki mjesec čistiti, a češće, gdje često i obnoć vatra gori. Čišćenje mora obaviti ovlašteni dimnjačar uz statutom ustanovljene pristojbe.[2]) U slučaju požara dužni su dimnjačari pomagati kod gašenja i vatrogasnom zapovjedniku davati potrebite obavjesti.

Dimnjačaru, koji je notorni pijanica ili se inače ukazuje nevrijednim sa gledišta javnoga redarstva te nemarom stavlja u pogibelj od vatre imovinu obćinstva, može obrtna oblast na opredijeljeno ili neopridijeljeno vrijeme oduzeti dozvolu.

Propise, kako se valja čuvati pogibelji vatre ili umaljivati ju, sadržaje obznana c. kr. hrv. slav. namještničtva od 7. travnja 1857, broj 4114., kojom je izdan dodatak glasniku za zemaljski glavni grad Zagreb (zem. vl. l. 1857. razd. II., kom. VI. br. 12.). Kazneni zakon od 27. svibnja 1852. navodi u XI. glavi „o prestupcih i prekršajih suprotiv sigurnosti vlastničtva" napose §§ 434.—459. —

---

[1]) Vidi još pod naslovom „gradjevno redarstvo" na str. 313.

[2]) Tvornički dimnjaci podpadaju posebnome strukovnomu nadzoru.

Digitized by Google

„propise za uklonit nemarnost pri odvraćivanju pogibelji ognjene“, napose kazne proti zidarima i drvodjelcima, koji uzrade proti naredbama o gašenju i gradjenju, proti palirima i nadstojnicima gradjevina, pećarima, dimnjačarima, trgovcima puščanoga praha i upaljivoga materijala radi neopreznoga baratanja, — zatim proti inim osobama radi neopreznoga čuvanja slame i sijena, napose proti služinčadi, šegrtima; zabrane loženja vatre blizu sijena, žita, štagalja itd., loženja vatre u šumi, vožnje s bakljama šumom i po drvenim mostovima; uobće označuje kazn. zakon prekršajima sve čine i propuste, iz kojih može lahko nastati oganj ili požar. U koliko sud nenalazi kriterija kaznenoga prekršaja, postupati će redarstvena oblast.

U pogledu šumskih požara i zaprečenja takovih mjerodavne su naročito ustanove šum. zakona od 24. lipnja 1852., §§ 44.—51., uvedenoga ces. pat. od 24. lipnja 1857. (zemalj. vladin list 1857. XXV. br. 116.). Glede gradnje kuća uz željeznice i t. zv. požarne daljine vidi naslov „željeznice“.

Okružnicom c. kr. namjestničtva od 10. prosinca 1855. broj 19.680. „o cestovnom redarstvu“ zabranjeno i kažnjivo je pušenje na drvenim mostovima, a prema § 11. iste moraju ugljevnici, vapnenice, ciglane, pečnice za lan i voće, talionice, biti tako načinjene, da neprieče porabu ceste i treba od slučaja do slučaja opredijeliti daljinu od ceste.

Redarstveni su organi pozvani, da pomno bdiju nad tim, da se zapreči svaka pogibelj od vatre i požara. Ta je pažnja osobito i bezuvjetno potrebna na mjestima, gdje se sastaje više ljudi (kazališta, prostorije za skupštine itd.).

Tu su uvijek nuždne posebne praeventivne mjere i oprezi, kao dovoljno izlaza i priprema za gašenje (vode, štrcaljke, vatrogasna straža).

Često se je žalibože pokazalo, da u tom pogledu vlada nemar. Redarstvo imade dakle za vremena te opreze odrediti i uvjeriti se, da li je odredbi udovoljeno. Naročito valja izdati zabranu pušenja u prostorijama, gdje odtuda prijeti opasnost. Žalibože obćinstvo je u velike nehajno, nemisleći na pogibelj i danomice se može vidjeti, kako prolaznici na javnim cestama bacaju goreće žigice, smotke itd. Tu treba redarstvo, da strogo posreduje i nemarnike na odgovornost potegne.

U slučaju požara zvano je redarstvo, da omogući djelatnost vatrogasnih organa i da im bude na ruku. Ako redarstvena straža

Digitized by Google

nedostaje, može oblast zatražiti oružničtvo, eventualno oružanu silu

Skrb je upravne oblasti, da na put stane oštećenju vlastničtva kod požara i inih nevolja (vidi § 46. zak. od 5. veljače 1886. „ob ustroju županija“ itd.)

Uputno je, da obćine dadu posebne nagrade onima, koji n. pr. podvozom ili konjima u pomoć stignu prvi na garište.

Rukovanje vatrogasnoga i vatrobranoga redarstva spada u djelokrug obćina (zak. § 26. zak. član. XVI.—1870. „ob uredjenju obćina“ i § 72. zakona od 21. lipnja 1895. „ob ustroju grad. obćina“). Kod seoskih obćina razumjevaju se odredbe, udesbe i zabrane, dočim kaznenu vlast u slučaju prekršaja pripada kot. oblasti, koja postupa kao prvomolbena redarstvena vlast, odnosno grad. poglavarstvo.

Propise glede parnih kotlova, razpršnjivih stvari, baruta itd. navedeni su u naslovu „redarstvo“.

Redovito sabiranje podataka za statistiku požara i uredaba za obranu proti vatri odredjuje banska naredba od 4. prosinca 1894. broj 4431. pr. (Smrekar: prir. III. str. 486.).

2. Elementarna snaga vode.

Ona zahtijeva odlučno djelovanje uprave u dvojakom smjeru. Voda služi gospodarskim potrebama i snažni je činbenik za gospodarstvo i promet, nu neobuzdanom snagom ugrožava gospodarstveni život. Skrb je upravne oblasti, da se stane na put širenju oštećenja navlastito kod požara i poplava (idi § 46. zakona od 5. veljače 1886.), a po § 14. zak. od 30. prosinca 1873. „o izvedenju javnih radnja“ imadu kod elementarnih nezgoda dakle i povodnje obližnji žitelji potrebito ručno i vozno djelo bezplatno obaviti.

Voda radnja učinima, privatno- i javnopravnima, koji su predmetom vodnoga prava, kao skupa propisa i zasada, kojima se uredjuje privatna i javna poraba vode, ter zaštita od poplave, a time zasjeca u redarstveno djelovanje uprave naime „vodno redarstvo“.

Kod nas je na snazi zakon od 31. prosinca 1891. „o vodnom pravu (sbor. 1892. br. 6.) sa prov. naredbom od 8. listopada 1892. br. 48.602. (sbor. 1892. br. 71.), a podjedno i zak. čl. XXIII.—1885. zaj. hrv. ug. sab. (sbor. 1885. br. 48.) „o pravu na vodu“. Odredbe ovoga

Digitized by Google

potonjega zakona protežu se na Hrvatsku i Slavoniju, u koliko se tiču rudnih lijekovitih vrela i voda, ter regulacije na brodivim rijekama.

Naš autonomni zakon recepcija je austrijskoga zakona od god. 1869., českoga od god. 1880. i navedenoga zajedničkoga zakona.

Zakon sadržaje ustanove o porabi voda, o vodnim gradjevinama, vodnim teretima i služnostima, vodnim zadrugama (za reguliranje i porabu), vodnom redarstvu i kaznenom postupku. Napose ustanovljuje postupak pri dozvoli za porabu vode i vodogradnja, za podzemne vode, zdence, plavljenje drva, natapanja, kod čišćenja potoka, uredjenja i pošumljenja vododerina.

Prema § 9. negodbenoga zakona zajedničkim su poslom svim kraljevinama krune ugarske i rijeke, koje se kraljevine Ugarske i kraljevine Hrvatske i Slavonije i Dalmacije tiču jednakim načinom. Usljed toga upravlja rijekama, košto su Sava, Drava i Kupa stranom središnja zajednička, stranom autonomna hrvatska vlada, pak je nastala potreba, da se uredjenje vodopravnih odnošaja, pridržano autonomnomu zakonarstvu dovede u sklad sa ugarskim zakonom „o vodnom pravu“, dakako samo u toliko, u koliko naši posebni odnošaji ne zahtjevaju posebno uredjenje obzirom na privatno pravo. Trebalo ja nadopuniti ustanove gradjanskoga zakona od god. 1853. [1])

Toj potrebi imao je doskočiti navedeni naš zakon o vodnom pravu. Ovdje nije mjesto za kritično razmatranje, ali valja naglasiti, da je baš na ovom polju vrlo težko izpravno lučiti gledište privatopravno od javnopravnoga.

Zakon odmah u § 1. naglašuje, da valja pravne odnošaje voda, u koliko zakon nesadržaje drugih ustanova, prosuditi po načelima obć. gradj. zakona, zatim govori o javnim i privatnim vodama, o porabi, te glede toga upućuje u pogledu plavljenja na ustanove „šum. zakona“ (od g. 1852. uveden. ces. patentom od 24. lipnja 1857. zem. vladin list 1857. XXV. br. 116.) glede voda iz rudnika na „rudarski zakon“ (uveden ces. patentom od 23. svibnja 1854. zem vl. list 1854. kom. I. razdb. XXI. br. 215.), glede ustanovljenja zaštitnoga oko-

---

[1]) Vidi obrazložcuje k osnovi zakona o „vodnom pravu“. Hrvatski zakoni knjiga XXIX

Digitized by Google

l i š a z a r u d n a i l i j e k o v i t a v r e l a n a z a k. č l. XXIII.—1885. zaj. hrv. ug. sabora (sb. 1885. br. 48.) „o pravu na vode“.

Za porabu vode naime ili za mijenjati tok, treba dozvolu upravne oblasti; prvenstvo ide posjednika uzduž vodotoka. Isto tako treba dozvola upravne oblasti za sve gradjevine za zaštitu od voda i za regulaciju. Zakon dozvoljuje izvlastbu zemljišta za spriječavanje vododerina.

U svim poslovima, koji se prema tomu zakonu tiču reguliranja i porabe voda, nadležne su upravne oblasti.

Z a p o d i j e l i v a n j e d o z v o l a (dozvolbenih izprava, koncesija) nadležna je župan. oblast prema § 41. sl. f. zak. od 5. veljače 1886. „ob uredjenju županija“, koji u djelokrug žup. oblasti dodijeljuje vodjenje prehodne razprave s interesentima odnosno občinama kod gradjenja cesta, mostova kanala, utvrdjenja obala, uredjenja voda, donešenja odluka o doprinosbenom ključu itd. U inim slučajevima nadležne su I. molb. upr. oblasti. Molbeni tečaj ustanovljen je zakonom od 5. veljače 1886. („ob ustroju županija“) i zakonom od 21. lipnja 1895. (ob ustroju gr. občina).

Za polučiti dozvolbenu izpravu valja oblasti predložiti molbu s osnovama i narisima izvedenima po stručnjaku. Ovu valja da izpita oblastni stručnjak. Osnova se ima izložiti na 30 dana. Koncesionalna izprava se izdaje temeljem pravomoćne odluke, te se ima unijeti u vodnu knjigu, što ju vodi župan. oblast.

Oštećenje vodogradjevina, u koliko nepada pod kazneni zakon, smatra se poljskom štetom (zak. od 15. siječnja 1873. „o poljskom redarstvu“, sbor. 1873. br. 44.). Prekršaj zastaruje za tri mjeseca.

Za ine prekršaje zakona o vodnom pravu može upr. oblast uporabiti globe od 10 do 300 K. odnosno zatvor. Zastara je šest mjeseci.

Zakon proveden je nar. odj. unut. od 8. listopada 1891. br. 48.602. (sbor. 1892. br. 71.), zatim vrijedi nar. odj. unut. od 8. listopada 1892. br. 48.602. (sbor. 1892. br. 72.) „ob uspornih mjera i nar. odj. unut. od 8. listopada 1892. br. 48.604. (sbor. 1892. br. 73.) u pogledu sastavka operata u svrhu ustanovljenja poplavnoga područja kod zadruga za regulaciju i nar. od 8. listopada 1892. br. 48.605., glede oblika nacrta, što ih zadruge za regulaciju voda pohraniti imadu u arkivu vodne knjige (sbor. 1891. br. 74.) i banska naredba od 8. rujna 1904. br. 70.218. (sb. 1904, br. 49.), napokon nar. od 8. listopada 1892. br. 48.606.

Digitized by Google

o disciplinarnom postupku proti činovnicima zadruga za regulaciju voda (sb. 1892. br. 75.). U svrhu zapriječenja štetnih posljedica od poplava izdana je nar. odj. unut. od 28. svibnja 1903. br. 82.169. (sbor. 1903. br. 44.)

U svrhu obrane od štetnoga djelovanja bujica služe ustanove zakona od 22. listopada 1895. „ob uredjenju vododerina" (sbor. 1895. br. 85.)[1]) koji propisuje postupak za ustanovljenje bujičnoga područja. I ovdje dolaze do uporabe ustanove zakona „o vodnom pravu" i šum. zakona. Bitne su mu ustanove: „Područje ima ustanoviti upravna oblast (kot. oblast, gr. poglavarstvo) prizvavši bujičnoga tehničara te se može molbenim putem odrediti zabrana paše pod globom od 10 do 1000 K.

Gradivo za potrebne radnje (taracanje, brvne pregrade) dužni su ustupiti dotični zemljoposjednici te se mogu i zemljištne čestice potrebne izvlastiti u korist podhvatnika.

Podhvatnici mogu biti vlada, obćine, zajednice šumskih posjednika, šumski erar i ini interesenti. Vlada odlučuje na temelju predložene osnove, da li je zasnovani podhvat od obće koristi i osnova se ima prije razprave izložiti na 30 dana. Razprava se ima voditi povjerenstveno. Odluku izriče žup. oblast (grad. pogl. gradova I. reda) u prvoj molbi i to ob osnovi uobće, odštetnim pitanjima, izvlastbi i prinosu.

U drugoj molbi za slučaj utoka odlučuje vlada, a proti vladinoj odluci slobodno je u roku od 30 dana zatražiti sudbeni izvid i ustanovljenje odštete kod kot. suda.

Radi oštećivanja gradjevina i naprava ter prekršaja izdanih odredaba u pogledu uporabe zemljišta postupaju upravne oblasti globama od 10—400 K odnosno zatvorom od 1 do 40 dana. Novčane globe i naknade štete u radjevinama i napravama idu na korist uzvržavanja istih.

III.

Uprava i promet.

Prava vriednost gospodarskoga dobra dolazi do izražaja i učina tek u odnosu prema potrebama i stvarnim zahtjevima

---

[1]) Vidi obrazloženje k. zak. osnovi Smrekar: priručnik IV. str. 534.

Digitized by Google

društva. Taj se odnos razvija u obliku tvorbe, (procesa), kojim stvar i po tom njezina vriednost udovoljuje zaista potrebi. Ta je tvorba : promet.

Proizvodnja nastoji, da vriednost proizvoda nadmaši troškove proizvodbene, jer je gospodarsko načelo, da ti troškovi budu što manji, a vrednost proizvoda što veća.

Da bude proizvod što vredniji i da postigne podpunu vrednost, treba da služi potrebi u pravo vrijeme i na pravom mjestu, a to se može postići samo prometom.

Prometom se omogućuju dobava dobara i stvaranje kapitala, a zadaća je uprave pripremit one uvjete, što tome pogoduju.

Kod uprave prometa prikazat ćemo upravnu djelatnost obzirom na predmet, u slijedećim skupinama:

1. Prometna sredstva.
2. Kolanje dobara.
3. Vjeresija i 4. Posebne udesbe, kojima se promiču promet i kolanje dobara.

1. Prometna sredstva:

Prometna su sredstva:

A. Obćila, putevi na kopnu i vodi (komunikacije).

Ovamo spadaju gradnja i uzdržavanje cesta i mostova; regulacija rijeka, brodovišt. gradnja, uzdržavanje luka i pristaništa prevozi itd.

B. Prometni uredjaji, kao pošta, brzojav, telefon, željeznice, brodarstvo (na rijekama, jezerima i na moru), ina vozila s konjskom, parnom ili električnom snagom (tramway, uzpinjače itd.).

A. Obćila (komunikacije).

1. Ceste. U autonomni djelokrug našega zakonodavstva i uprave spada gradnja i uzdržavanje zemaljskih cesta te rukovanje cestovnoga redarstva.

Državne ceste t. j. ceste, koje se jednako tiču kraljevine Ugarske i kraljevina Hrvatske i Slavonije te ostala obćila spadaju na zajedničko zakonarstvo i izvršbu (vidi nag. zakon od 1868). [1]

[1] Državne su ceste: Otočac—Senj, Otočac—Gospić, Gospić—Karlobag, Gospić—Malihalan, Sv. Rok—Palanka, Čakovac - Varaždin, Varaždin—Karlovac; Tounj—Žuta Lokva, Ogulin—Novi, Karlovac—Sisak, Sisak—Ilova—Lipik, Okučani —Stara Gradiška—Banova Jaruga, Okučani—Brod, Barč Pakrac, Osijek—Begtež —Lipik, Osijek—Djakovo - Vrpolje, Osijek —Vukovar, Brod —Vrpolje—Vinkovci.

Digitized by Google

Obć. ceste spadaju na obćinsku upravu, a uzdržavanje zemaljskih cesta i mostova prinadleži upravnim zemalj. oblastima (vidi „uredjenje gradjevne službe“ na str. 148).

Za uzdržavanje zemalj. cesta i mostova služi u prvom redu odkupnina javnih radnja prema zakonom od 30. prosinca 1873. „o izvedenju javnih radnja i gradjevina (sbor. 1874. br. 6.) i prov. naredbi od 30. ožujka 1874. br. 3047. (Smrekar: priruč. V. str. 702. Žigrović: upr. zakoni str. 333.—357).

Rečenim zakonom ukinuto je davanje javnih težaka u naravi kod izgradjivanja i uzdržavanja zemaljskih, kotarskih i obć. cesta te je svaki mužki stanovnik kraljevine Hrvatske i Slavonije, čim je navršio 18. godinu, dužan plaćati svake godine u gotovom [1]) u ime odkupnine 2 K 40 f., a za svaki komad tegleće marve 2 K. Za platež malodobnika jamči glava obitelji dotično za služinčad, uposlenike kuće gospodar i poslodavac. [2])

Oprošteni su od te dužnosti aktivni častnici i vojnici c. kr. vojske za praezentne službe, a kr. domobranstva za prve službovne godine, nemoćnici o tudjoj milosti živući, učenici javnih učilišta, redovnici (osim ako upravljaju i posjeduju nekretninama) i prosjaci.

Odkupninu propisuju i ubiru obć. (gradska poglavarstva) temeljem popisa, što ga valja obaviti svake godine do konca listopada. Odkup se plaća u dva obroka, polovicom siječnja i polovicom rujna.

Zatajenje se kazni globom u iznosu trostruke pristojbe.

Pritužbe u poslovima odkupa riješava u županijama u II. molbi upravni odbor (§ 30. toč. 6. zak. od 5. veljače 1886. „o upr. odborih u županijama“), u prvoj molbi kot. oblast (gr. pogl.)

Zemalj. radnjama i gradjevinama upravlja zemalj. vlada posredovanjem županijskih i grad. municipija. Medju te radnje i gradjevine spada: gradjenje i uzdržavanje zem. i kotar. cesta (puteva), mostova i prokopa; čišćenje i reguliranje zemaljskih rijeka, potoka, utvrdjivanje obala, gradjenje i uzdržavanje nasipa i prodora.

Obć. gradjevine (ceste, mostovi, prokopi) uzdržavaju se jednom četvrtinom odkupnine, a tri četvrtine iste služe za zemaljske (kotarske)

---

[1]) U slučaju elementarnih nezgoda (vatre, poplava, zapuha) dužni su obližnji žitelji dati potrebne ručno i vozno djelo bezplatno.

[2]) Neplaća se od krava dojila (ako ne tegle), kobila u ergeljama, pastuha i bikova za razplod.

U djelovima bivše Krajine (utjelovljene 1881.) neplaća se odkup.

Digitized by Google

i to tako, da se upotrijebiti imadu u onom uprav. području, gdje su unišle. Glavni zemaljski grad Zagreb razpolaže neograničeno cijelom odkupninom svojih žitelja, nu ima iz vlastitih sredstava uzdržavati zemaljske i obć. ceste svojega područja. [1])

Cestovnu mrežu zemalj. cesta ustanovljuje vlada. Usvojeno je načelo, da se ta mreža dogodice preinači prema shodnosti i novčanim sredstvima, prometnim odnošajima, inkameriranju i exkameriranju, dogradnji držav. cesta i željeznica.

---

[1]) **Najvažnije naredbe, što se tiču uzdržavanja i gradnja cesta:**

Odkupnina pripadajuća u $^1/_4$ občini ima se upotrijebiti samo za obćinske ceste i o tom posebni proračun sa obć. proračunom predložiti nar. odj. unut. od 22. svibnja 1895. br 51.808.;

glede vodjenja odkupnih računa, nar. odj unut od 26. rujna 1877. br. 4148, 8. rujna 1886. br. 40.413., 10. listopada 1889. br. 24.716., 22. travnja 1888. br. 7041., 7. prosinca 1898. br. 42.248.;

uzdržavanje obćinskih cesta, nar odj. unut. od 19. listopada 1876. br. 20 321.;

glede zemalj. pripomoći, nar. od 12. listopada 1902. br. 46.226.;

klasifikacija cesta u 3 razreda, nar od 22. travnja 1882. br. 10.316.,

sastavak proračuna, nar. od 30. prosinca 1883. br. 47.042., 29. rujna 1886. br 43.861. i 22. ožujka 1887. br. 607;

razdioba cestov. poteza, nar. od 25. studenoga 1876. br. 32318. i 25. srpnja 1882. br. 26 826.;

odradnje u naravi, nar. od 19. siječnja 1903. br. 6066.;

glede gradj. operata, nar. od 15. srpnja 1876 br. 13.008., 25. svibnja 1877 br. 10 774;

odpis neućer. odkupine, nar. od 17. svibnja 1885. br. 52 497. i 20. srpnja 1898. br. 32.550.;

jedinstveni cijenici. nar. od 28. rujna 1876. br. 13.008.;

glede ličbenih razprava, nar. od 5 veljače 1880. br. 2623., od 16. veljače 1880. br. 3440 i 3. srpnja 1876. br. 12.892;

glede gradjev. uvjeta, nar. od 20 kolovoza 1882 br. 11 900.;

glede predaje radnja, nar. od 24 kolovoza 1889. br. 30.230.;

glede gradjev. rokova, nar. od 12. ožujka 1890. br. 38.359.;

glede ugovora zastupajućega zapisnik, nar. od 15 svibnja 1883. br. 18 451.;

glede uzdržavanja zemalj. cesta, naredba od 18. prosinca 1902. br. 99.163;

nabava materijala po obćini, nar. od 27. ožujka 1877. br. 332.;

glede cestov. jaraka, nar. od 25. studenoga 1876. br. 22.743.;

normalne širine cesta, nar. od 6. veljače 1878. br. 25.193.;

glede kamenoga utrenika, nar od 21. svibnja 1890. br. 12.976;

kolikoće šljunka, nar. od 19. kolovoza 1876. br. 16.162.;

glede kontrole (zabilj. krečom) nar. od 8. kolovoza 1876. br. 15 287.;

Digitized by Google

Temeljem prijedloga upr. oblasti sastavljenu cestovnu mrežu predlaže vlada saboru na odobrenje radi dotacije zem. proračunom.

Razredba prijašnja, naime na zemaljske ceste i kotarske (obzirom na veći i manji promet) prestala je, te se sve ceste, što se uzdržavaju zemaljskim sredstvima nazivaju zemaljskim cestama, dočim su ostale ceste obćinske, jer se uzdržavaju obć. sredstvima, ali ih vlada prema potrebi podupire (subvencionira) iz zemalj. sredstava.

Kod izlučenja odnosno uvrstbe cestov. poteza „iz" odnosno

---

glede preuzimanja šljunka, nar. od 22. rujna 1876. br. 5940. i 23. listopada 1876. br. 20.583.;

glede revindikacije javnih površina (za javne ceste), naputak od 13. lipnja 1900. br. 41.2 8. (sb. 1900. br. 60.);

glede osiguranja dobave, nar. od 30. prosinca 1881. br. 31.7 0.;

glede nadzora dobave, nar. od 25. kolovoza 1881. br. 20.914.;

nabave kamenika, nar. od 13. prosinca 1887. br. 43.129.;

glede izvadjanja raznih vodova na javnim cestama. nar. od 27. studenoga 1899. br. 52.344. (sb. 1899. br. 105.);

uzdržavanje željezn. mostova, nar. od 28. listopada 1891. br. 48 815. i 5. travnja 1900. br. 24 342 ;

uzdržavanje privatnih mostova, nar. od 31. siječn a 1892. br. 11.764. (sb. 1892. br. 25);

izvedenja konstrukcije iz betona, naredba od 20. kolovoza 1903. br. 68.591 ;

odpremanja parn'h plugova preko javnih cesta, nar od 21. kolovoza 1900. br. 52.564. (sb. 1900. br. 74.);

glede cestov. orud a, nar. od 17. ožujka 1877. br. 2284.;

inventara takovoga, nar. od 25. ožujka 1878 br. 5074. i 15 rujna 1882. br 30.879.;

glede nadzora nad cestogradjevinama, nar. od 3. listopada 1876 br. 19.151. i 25. lipnja 1879. br 3223.;

pohvalbe, nar. od 17 svibnja 1876. br. 8732 ;

nadpohvalbe, nar od 29. rujna 1892. br. 43.363.;

glede vodjenja samoupravnih cestogradjevnih računa, nar. od 30. rujna 1884. br. 36.075. od 13. srpnja 1888. br 22.055 ;

empiričkoga osoblja, nar. od 30. prosinca 1878. br. 25.162, od 24. kolovoza 1894. br. 33 796. (sb. 1894. str. 324.);

naputak za nadcestare, nar od 4. veljače 1878. br. 722. i cestare od 19. lipnja 1901. br. 39.2'0.;

glede izvanrednoga izrabljivanja ceste, nar. od 19. listopada 1876. br. 20.321. (glede doprinosb. razprave sa dotičnieima, — koji se mogu pridržati na doprinos);

glede polaganja asfaltnih pločnika, vidi nar. od 9. travnja 1901. br. 2? 156 (sbor 1901. br. 45.);

glede odpreme strijelivnih predmeta na javnim cestama nar od 31. srpnja 1888. br. 37.937. (sb. 1888 br. 77).

Digitized by Google

u zemalj. mrežu (inkameracije i exkameracija) vrijedi načelo, da se uz uvrstbu jednoga cestovnoga poteza podjedno odredi izlučenje inoga poteza radi izjednačenja odnosno financ. ravnovjesja u pogledu cestovne dotacije.

I za gradnju vicinalnih željeznica dozvolila je vlada u više slučajeva doprinose iz tangente odkupnine, odpadajuće za područje pojedine županije, uvaženjem zaključaka žup. skupštine.

Tu je mjerodavna okolnost, da paralelne ceste usljed željezničkoga prometa trebaju manju dotaciju, te se prištednja može investirati uz amortizaciju.

Za uzdržavnje obć cesta služe osim navedene 1/4 odkupnine i ina obć. sredstva, kao izvanredni prirezi, bezplatna dobava šljunka po obćinarima, dobrovoljni prinosi trgovaca i poduzetnika ili vlastelina bezplatnom dobavom materijala i takovi prinosi poduzetnika, koji dotičnu cestu izvanredno rabe radi izvoza iz šuma, rudnika, prudišta itd. S takovima se može i povesti doprinosbena razprava odnosno ustanoviti shodna sredstva proti oštećivanju ceste, kao brklje ili posebne pristojbe (nar. odj. unut. od 19. listopada 1876. br. 20.321.).

U pogledu redovite razborite uporabe cesta i urednoga prometa na istima vrijede ustanove okružnice c. k. namjestn. od 10. prosinca 1855 br. 18.680. „o cestovnom redarstvu" (zem. vl. list razd. II. kom. II. br. 2).

Bitne su joj ustanove: obćenite dužnosti svakoga, napose zabrana oštete, poganjenja, pušenja na mostovima od drva, dužnost ustupa zemljišta (izvlastba), potrebne dužnosti medjaških posjednika kod gradnja i naprava, ograde, krčenja šume (5—10 hvati od ceste) grtanje blata i snijega, gradnje mostića preko cest. jaraka, paše, usporenja vode, siječenja drva (ne smiju smetati) spuštanja kladovja, nadalje dužnosti kod uporabe, vožnje (tovari, zaprege) trijeznost kočijaša, ugibanje, poraba zapora, zabrana nagle vožnje, nadziranje konja, zabranjeno stajanje kolima, zatvaranje puta, ćeranje marve i t. d.

Razgrtanje snijega na državnim cestama po dotičnim obćinama opredjeljuje ces. nar. od 3. siječnja 1851. (zem vl. l. br. 19. str. 99).

Cestovno redarstvo spada u djelokrug upravnih oblasti, koje imadu brigu, da bude prolaz cestama slobodan i da nebude promet spriječen.

Postupak biva po redarstvenim propisima napose naredbe od

Digitized by Google

20 travnja 1854. u koliko nije nadležan kazneni sud (vidi §§ 317.—318. kz. zak.), odnosno okružnice obst. glavn. zapov. od 16. rujna 1873. br. 8121.

Cestoredarstveni prekršaji značaja su mjestno-redarstvenoga.

O prometu sa motornim vozilima na javnim cestama odredjuje banska naredba od 29. travnja 1900. br. 25.763. (zb 1910. br. 50.) uz potanje odredbe sadržane u bankoj naredbi od 7. srpnja 1910. br. 33.036. (sb. 1910. br. 51). sa posebnim naputkom Ti su propisi izdani temeljem medjunarodnoga utanačenja.

Takova vozila upotrijebiti na jav. cestama dozvoljeno je uz posebnu dozvolu, što ju izdaje upravna odnosno redarstvena oblast I. molbe, (u području koje posjednik motornoga vozila boravi) na temelju strukovnoga mnijenja povjerenstva u Zagrebu, koje izpitati imade motorno vozilo o uporabivosti.

Motorno se vozilo nakon izdanja dozvole providi sprijeda i straga s velikim latinskim slovom C, a prometnim rednim brojem označene ploče dostavlja povjerenstvo nadležnoj oblasti.

Vozilom smije upravljati samo osoba providjena izkaznicom o položenom izpitu pred strukovnim povjerenstvom. Izkaznicu izdaje upr. oblast. U Ugarskoj izdane dozvole i izkaznice vrijede i kod nas. U medjunarodnom prometu treba medjunarodna putna izkaznica, koju izdaje vlada uz ploču sa naslovom H. Ove se iskaznice imaju vidimovati po carin. uredima kod ulaza ili izlaza preko carinske medje.

Bosansko-hercegovačke iskaznice vrijede kod nas, ako se je upravljač prijavio kod obližnje oblasti uz put radi vidimovanja.

Potanje odredbe glede naprava i sigurnostnih mjera sadržaje naredba s naputkom. Tako treba, da je motorno vozilo providjeno rogom za davanje znakova, kod motornih kotura oštrim glasom, a inih motornih vozila, dubokim. Za tmine treba propisne svjetiljke.

Prometnu dozvolu valja zatražiti molbenicom kod prvomolbene odnosno redarstvene oblasti prema boravištu molitelja. Oblasti vode o tom očevidnost.

Tvorničari mogu za svoja motorna vozila (u zemlji sagradjena) moliti obćenito izpitanje konstrukcije (typa) kod strukovnoga povjerenstva, koje o tom izdaje posebnu svjedočbu. Proti odluci uzkratnoj može se uložiti utok na vladu (za 14 dana). Vlada može odrediti periodičko izpitanje. Motornim vozilom može upravljati samo osoba izpitana, a u javnom prometu samo mužkarac navršivši

Digitized by Google

21 godinu. Molbi za pripust izpitu (kandidat mora da je navršio 18 god.)valja priložiti fotografiju i upravna oblast dužna je stručnjaku na razpolaganje dati motorno vozilo. Tehnički dio izpita obavlja stručnjak (izaslan po strukovnom povjerenstvu), a javnoredarstveni dio, izaslani perovodni činovnik. Temeljem izpita izdaje oblast izkaznicu za upravljača.

Dozvola za utrku ili korzo motornim vozilima ima se moliti u zem. vlade.

Glede prometa sadržaje naredba stroge odredbe cestoredarstvene.

Za izdanje medjunarodne putne izkaznice (odnosno ploče) plaća se 10 kruna.

Posebne su pristojbe ustanovljene za izpitanje i za troškove pokusne vožnje i strukovnjačke pregledbe, a osim tih pristojba plaća se kod uredujuće oblasti za ploče na motorno vozilo 15 K., za dvokolicu 5 K. a za izdanje prometne dozvole 2 K.

Za uporabu motornih vozila za prevažanje robe i najamnoga omnibus-vozarenja, mjerodavne su ustanove obrt. zakona.

Prekršaji navedenih propisa, u koliko nepredleži djelo kažnjivo po kaz. zakonu, kazne se redarstveno (min. nar. od 20. travnja 1854. odnosno okružnica gl. zapovj. od 16. rujna 1873. br. 8121).

Na upravljače motornih vozila oružane sile i pošte protežu se ti propisi samo u pogledu cestoredarstvenom, a izpitanje motornih vozila vatrogastva i družtva za spasavanje obavlja se bezplatno. Navedenoj naredbi dodan je posebni naputak glede postupka kod izpitivanja, ustrojstva strukov. povjerenstva, izpita i zaračunanja pristojba.

2. Za brodarenje na rijekama, kanalima i jezerima vrijede sveudilj ustanove privremenoga reda izdanoga okružnicom obstojaloga kr. namj. vijeća od 31. srpnja 1869. br. 6880. (sb. br. 11).

Nadzor povjeren je kr. ug. željezn. i parobrodar. glavnom zapovjedničtvu u Budimpešti (vidi nar. odj. unut. od 19. srpnja 1889. br. 25.961). Vrhovna je oblast ministarstvo trgovine.

Brodar. red sadržaje ustanove o dozvolama za brodarenje, načina i sigurnostnih opreza kod vožnje, odpreme, pristajanja, znakova i uobće sve mjere, kojima se obezdijedjuje slobodni promet brodarenja. Prekršaji spadaju pred upravnu oblast.

Prema nar. odj. unut. od 7. svibnja 1899. br. 25.129. (sb. 1899. br. 48.). izdanoj sporazumno sa min. trgovine ima nadležna

Digitized by Google

oblast (kot. oblast, grad. poglavarstvo) prije izrečenja presude u svakom pojedinom slučaju zamoliti strukovno mnijenje kr. ug. vrhov. nadzorničtva za željeznice i brodarenje. Oblast druge molbe imade pravo glede pojedinih pitanja kod istoga nadzorničtva zamoliti nadopunjuće mnijenje. Svaka pako konačna odluka imade se takodjer saobćiti tomu nadzorničtvu. Treća molba (vlada) traži strukovno mnijenje u ministra trgovine.

Disciplinarna vlast nad osobljem brodarskim pripada ravnateljstvu poduzeća pod nadzorom glavnoga nadzorničtva.

Glede uredjenja kopitnica i slobodnoga pristajanja vrijede ustanove banske naredbe od 17. rujna 1887. br. 5994. izdane sporazumno sa ug. ministrom (tada za javne radnje i komunikacije) i to temeljem zak. čl. XXIII.—1885. zaj. ug. hrv. sab. „o pravu na vodu" (sb. 1885 br. 48.).

Tiče se kopitnica uzduž brodivih poteza rijeka Dunava, Drave, Save i Kupe, služnosti uredjenja, preloženja kopitnica i pristaništa. Za razpravljanje predmeta nadležna je upravna oblast (kot. oblast gr. poglav.) Glede odšteta odlučuje sud.

Troškovi za uredjenje i uzdržavanje kopitnica i pristaništa spadaju u prvom redu na dotične obćine. Za porabu pristaništa mogu obćine pobirati pristojbe po pristojbeniku, što ga odobrava vlada i izdaje sporazumno sa ug. min. trgovine, koji od slučaja do slučaja doprinosi. Prekršaji navedene naredbe, kao smetanje uporabe kopitnice, neumjestno pobiranje pristojba pristajanje na nedozvoljenom mjestu, spadaju pred upravno-redarstvenu oblast (globe do 200 K.)

Za zimska pristaništa, stojeća pod državnom upravom (to su pristaništa u Požunu, Komoranu, Baracki i Zemunu). izdani su propisi nar. kr. ug. min. poljodjeljstva od 15. listopada 1903. br. 59.160. (nar. odj. unut. od 28. prosinca 1903. br. 87.455.) glede porabe, redarstvenih mjera i pristojba za preuzimanje. (Smrekar pr. V. str. 1904.) Za plovitbu kroz ustavu i preko brane na ušću rijeke Bosuta u Savu izdan je posebni naputak banskom nar. od 7. prosinca 1884. br. 2247. (Smrekar prir. V. str. 1001).

Nar. odj. unut. od 21. lipnja 1874. br. 9635. odredjeno je, da mlinari na Savi, Dravi i Dunavu imadu čamce vezati pod

[1]) Vidi sigurnostne mjere (drž. z. l. 1863. br. 25) i nar. min. pomor. 28. ožujka 1864. (sbor. 1864. br. 27.) i nar. min. od 15. kolovoza 1873. br. 12.142. (t. zem. morsko cestov. redarstvo).

Digitized by Google

prietnjom globe od 10—50 K. uz mlinove. Po danu se smiju odvezati u slučaju potrebe.

3. Morsko brodarenje (morski putevi).

Lučko-redarstvene i sigurnostne ustanove sadržaje nar. kr. ug. ministra za poljodjelstvo od 24. ožujka 1884. br. 13.471. [1])

Nadležne su oblasti lučki ured u I. molbi, pomorska oblast u II. a ministarstvo trgovine u III. molbi. Prema nagodb. zakonu spada u zajedničko zakonarstvo i izvršbu: pomorsko pravo, brodarstvo i luke.

Propisi izdani prije odijeljenja pomorske uprave (1870.) sadržali su snagu za obe državne pole.

Tako naročito načelna ustanova okružnice c. kr. središnje pomorske oblasti od 12. lipnja 1856. što glasi: Morske obale su javno dobro, kojega uporaba postoji svakom, nu nikome nije slobodno takove bez predhodne dozvole državne vlasti dotično pomorske i nadležne upravne oblasti izključivo rabiti ili zaposjesti (Prevod iz njemačkoga.) — zatim obružnica c. kr. središnje pomorske oblasti od 14. svibnja 1870. br. 2621. odredjuje: Službeno osoblje na trgov. ladjama mora da je providjeno „pomorskom službenom knjigom“ (libreto di servizio), u kojoj se nalazi i „pomorska putna dozvola“ (permesso di viagio maritimo matricolo). Ova knjiga služi osobi kao osobna putna legitimacija i putna izkaznica pomorca. O tom postoji posebna očevidnost. Takove izprave izdaju lučki i zdravstveni organi. U knjizi valja da je točno ubilježen značaj (kormilar, mašinista itd.).

Lučki su uredi na Rijeci, Bakru, Kraljevici, Selcima, Senju i Novom. [2])

O registriranju pomorskih trgovačkih ladja odredjuje zak čl. XVI.—1879. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1880. br. 4.), te se svaka pomorska trgov. ladja smatra ovlaštenom i dužnom

---

[1]) Navedena naredba nije proglašena u našem sborniku. Pošto redarstvena vlast na teritoriju kralj. Hrvatske i Slavonije pripada autonomnim oblastima, to su za redarstv. kazneni postupak bezuvjetno nadležne naše autonomne oblasti.

[2]) Vidi: Samlung der Gesetze und Verordnungen betreffend den See- u. Hafendiest in der oester. ung. Monarchie. Herausgegeben von den Seebehörden in Triest und Fiume 1883. (3 svezka). U toj knjizi nanizani su propisi glede pomor. i lučkoga redarstva, baždarena ladja, služb. pomor. knjiga, osposobljenja pomoraca. registriranja ladja, brodar. izprava, sigurnostnih mjera, mornar. osoblja, nezgoda i pomoći, ribarenja, lučkih pristojba, pomor. pripomoćnih zaklada i postupka proti mornarima.

Digitized by Google

voditi zakonitu zastavu (god. 1869. uvedena je posebna zastava za trg. ladje austrougarske monarkije), koja je unešena propisno u registar ladja ili providjena privremenim putnim listom (Interimpass). Zapovjednik (i kormilar za vel. plovidbu) mora biti ugarski (ug. hrv.) državljan. Svaka ladja mora imati zavičajnu svoju luku (Heimats-hafen) odkuda izlazi. Prema obsegu je plovidba obalna mala, velika i duga (kleine, grosse, weite Küstenfart — Cabotage). Obalna se plovidba proteže na jadransko more do rta sv. Marije, rta Clarenza uključivo rt Lepante i jonske otoke, luke i prokopa od Zante; velika plovidba obsiže jadransko i sredozemno more uključivo klanjac Gibraltar, zatim na crno i azovsko more, suežki kanal, crveno more s obalom do Adenske luke i rijeke, što utiču. Daleka se plovitba tiče cijeloga mora. Registar za veliku i dugu plovidbu vodi pomorska oblast, za malu, lučki ured. Svaka ladja mora imati: očevidnostnu izpravu, kojom se dokazuje narodnost i ovlaštenje (Registerbrief) odnosno Interimspass (izdaje ga i konsutarni ured) i brodarsku izpravu (Musterrolle), gdje je unešeno osoblje[1].

Vlastničtvo ladje dokazuje se posebnom gradjevnom izpravom (Beilbrief). Pomorci moraju biti osposobljeni prema obsegu plovidbe. Zakon veli, da prekršaje tih propisa kazne u I. molbi lučki uredi u drugoj molbi pomorska oblast, a trećoj ministar trgovine.

Postupajuća oblast može izreći i obustavu ovlaštenja voditi brod do 3 godine. Pravomočne presude ovršuju se upravnim putem.

G l e d e p o s t u p k a s p r e d m e t i m a p r o n a d j e n i m a u m o r u postoji nar. kr. ug. min. poljod. obrta i trgovine od 21. srpnja 1880. br. 22621. [2]) Zapovjednici brodova dužni su o nalazu, čim stignu u luku, prijavu učiniti lučkom zdravničkom uredu, ako su u inozemstvu, konsular. uredu, koji će obavjestiti nadležnu upr. oblast (u inozemnom moru inozemnu). Glede postupka sa spašenim predmetima na vel. moru nadležna je pomor. oblast (na Rijeci. Ova naredba priobćena je odpisom vlade, odj. unut. od 30. studenoga 1880. br. 24.600 K. podžupaniji na Rijeci ter grad. poglavarstvima u Bakru i Senju).

---

[1]) Vidi: bansku naredbu od 14. veljače 1906. br. 1371. (sbor 1906. br. 11.), kojom je izrečeno, da službene pomorske knjige izdavaju lučki uredi i pomorska oblast na Rijeci. Tim je nadopunjen § 26. naputka od 15. srpnja 1904. br. 3071. pr. o provedbi zak. čl. XI.—1903. zaj. sab. „o putov. poslu" (sb. 1904. br. 36.).

[2]) Vidi: Smrekar prir. IV. str. 46.

Digitized by Google

B) Prometni uredjaji.

1. Pošta i brzojav. Pošta i brzojav nisu prikladni za privatno poduzeće s razloga, što je prometanje pošiljaka, listova i brzojavnih vijesti enimentno značaja javnoupravnoga te bitno zasijeca u državne interese. Ti uredjaji zahtjevaju napose podpunu pouzdanost i točnost dotičnih organa i na tom polju može vrlo lako doći do sukoba izmedju javnoprometnih, gospodarsko-osobnih i državnopolitičkih interesa. Poslovodstvo i pristojbe moraju biti prilagodjene obćenitosti. Stoga je zvana državna upravna vlast, da provodi načelo osposobljenja organa i odgovornosti njihove.

Tako su uobće u uredjenim državama pošta i brzojav (telefon) državna poduzeća temeljem državnoga regalnoga prava. [1])

Ovo se pravo proteže na odpremu listova, pošiljaka do stanovite težine i brzojavaka. Poštanska doprema (vozarska) stvari, koje nisu pridržane poštanskom regalu, smatra se poslom odpremnim (vozarskim) i spada pod obrtne trgovačke propise.

a) Zakoni i propisi, kojima se uredjuju pravni odnošaji poštan. uprave prema obćinstvu i obratno, sačinjavaju „poštanko pravo".

U kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji sveudilj je u krijeposti ces. patentom od 26. prosinca 1850. izdani privremeni poštanski zakon (zem. vl. l. 1851. kom. III. br. 12.) Poštanski tarif i poslovnik izdani su godine 1902., a normativna je naredba mini trgov. „o oprostu poštarine" od 2. listopada 1865. (sb. 1865. br. 81. [2]).

Prema poštanskom zakonu obuhvaća poštanski regal sva ona izključiva prava, koja su pridržana državi u pogledu prenašanja i odpreme osoba i predmeta , zatim preimućtva i ovlaštenja podijeljenja za izvršivanje toga prava. [3])

Prema ugovoru kraljevina krune ugarske i ostalih kraljevina i zemalja zastupanih u carevinskom vijeću glede uvedenja medju-

---

[1]) O zaštiti kabela vidi zak čl X —1888. zaj. ug. hrv. sab o konvenciji (sbor. 1888. br. 34.). a kaznene ustanove sadržane su u zakonu od 4. lipnja 1838. (sbor. 1888. br. 36.).

[2]) Vidi Dr. St. Radits: Poštan. pravo u zemljama krune Ugarske. Mjesečnik god. 1895.

[3]) Vidi zak. čl. XI. - 1892. za . ug. hrv. sab. ob uzakonjenom sveobć pošt. ugovoru (sb. 1892. br. 88.).

Digitized by Google

sobnih trgovačkih i prometnih odnošaja (zak. čl. LIV.—1907. zaj. hrv. ug. sab. „glede odobrenja niekih gospodarskih i financ. sporazumaka utanačenih s Austrijom" i zak. čl. XII.—1908. „ob uzakonjenju ugovora sklopljenoga u Budimpešti 8. listopada 1907. glede uredjenja medjusobnih trgovačkih i prometnih snošaja (sb. 1910. br. 15.). obvezatni su ugovori s inostranim državama, koji uredjuju narodno gospodarstvene odnošaje prema inozemstvu, poimence trgovački, carinski, brodarski, konsularni, poštanski i brzojavni jednako za obe držav. pole Austroug monarkije. Poslovima pošte i brzojava (i telefona) svaka državna pola upravlja samostalno, no u koliko to traži interes prometa po jednakim načelima.

Propisi, koji se tiču prava pridržanih poštanskima i brzojavnima zavodima, porabe ovih zavoda od strane obćinstva, jamstva za pošiljke, poštanske i pristojbene tarife, [1] rukovanja i obračunanja mogu se preinačiti samo putem zakonarstva obiju državnih pola, dakle zajedničkim sporazumkom.

Prema § 9. hrv. ug. državno pravne nagode od god. 1868. spadaju pošta i brzojav medju zajedničke poslove (ug. hrvatske), prema § 43. i. z. vodi izvršbu u tim poslovima središnja (zajednička) vlada u Budimpešti (ministar trgovine [2]). Prema ustanovi § 57. navedene nagode mora se u zajedničkim poslovima, dakle i u poslovima brzojava i pošta (telefona) na području kraljevina Hrvatske i Slavonije rabiti službeni jezik hrvatski.

Kako su upravne oblasti zvane, da podupiru središnju vladu (§ 45. nagode), to su i obć. poglavarstva kao izvršni organi javne uprave zvana, da sudjeluju kod uručivanja poštarskih pošiljaka, pače su dužna urediti prema potrebi i posebnu poštansko-glasničku službu.

O tom postoji naredba odj. unut. od 14. lipnja 1892. broj 10.465. (sbor. 1892. br. 46.) „u predmetu uručivanja poštanskih pošiljaka, što stižu obćinama izvan sjedišta poštan. ureda", nadopunjena naredbom odj. unut. od 10. listopada 1896. br. 17.213. „glede uredjenja poštansko glasničke službe u obćinama, koje ne imaju poštanskoga ureda". [3])

---

[1]) Vidi: Perosl. Čikara-Paskijević: „Pravo Hrvatske na poštanske marke". Zagreb, 1907.

[2]) Glede poštan. i brzojavnih ureda vidi na str. 73.

[3]) Vidi i nar. min. trg. br 68414. „o uredjenju dostave poštanskih pošiljaka, koje glase trgov. tvrdkama (sb. 1909. br. 47.).

Digitized by Google

Poslovanje poštansko kod občina imade nadgledati kot. predstojnik; troškove valja namaći obć. proračunom.

b) Uredjenje i poraba brzojava, telefona i inih munjevnih uredjaja ustanovljuje zak. čl XXXI.—1888. (sb. 1888. br. 70.) i provedbena naredba kr. ug. ministarstva trgovina od 5. srpnja 1892. br. 41.215. (sbor. 1892. br. 56.).

Prema tim propisima spada medju prava, pridržana državi postavljanje, uredjenje i poraba brzojava, telefona i munjevnih signala — izuzevši one, koji se izključenjem javne porabe projektiraju unutar pojedinih kuća, kao i na takovom zemljištu ili posjedu, koji nije odijeljen inim javnim ili privatnim zemljištem — (za njihovo izvedenje ne treba nikakve dozvole).

Svatko, tko kani na području krune ugarske urediti i u prometu držati brzojav, telefon ili munjevni signal, treba da unaprijed izposluje zakonom ustanovljenu dozvolu. [1])

Dužan je prijaviti zanimanje i stan predplatnika (za javnu porabu) i voditi poslovnu knjigu. (Predplatnici ne smiju pobirati posebnih pristojba).

Pravo podjeljivati dozvolu inim osobama za takove uredjaje, projektirane i preko granice područja krune Ugarske ili unutar njezinih granica (za one, koji bi spajali gradove i občine s preko 10.000 stanovnika, providjene jur državnim brzojavom ili telefonom) — pripada zakonodavstvu, u svakom inom slučaju ministru trgovine.

U dozvolbenoj izpravi valja osigurati: pridržano pravo države; vrijeme trajanja dozvole (koje kod uredjaja za javnu porabu ne smije prekoračiti 50 godina, a za privatnu porabu 10 godina); prava države odkupiti uredjaj unutar vremena trajanja dozvole. Čim izmine dozvola prelaze uredjaji za javnu porabu s pripadcima u podpuno uporabivom stanju bezplatno i i bezteretno u vlastničtvo države

Ako se dozvola za dalnje uzdržavanje (što u slučaju pojedi-

---

[1]) Dotičnoj molbenici valja priložiti potanki nacrt projektirane trase u 2 primjerka i priložiti mnijenje nadležne oblasti u pogledu javnih cesta (glede drž. cesta daje očitovanje drž. gradj. ured, — glede zemaljskih — žup. oblast (grad. poglav.), glede občinskih — kot. oblast). Dozvolbenik dužan je materijal nabaviti u tuzemstvu i stoji pod nadzorom min st. organa (pošt i brzoj. ravnateljstva). Dužan je prijaviti zanimanje i stan predplatnika (za javnu porabu) i voditi poslovnu knjigu.

Digitized by Google

noga ponovljenja ne može prekoračiti 10 god.), u prvoj polovici posljednje godine ne bi izhodila, imadu se uredjaji u roku od 14 dana nakon izminuća dozvole razgraditi i odstraniti. Nadalje valja osigurati interese državnoga redarstva i pravo ministra, da može ustanoviti i preinačiti pristojbe za upotrebljavanje uredjaja za javnu porabu, — da ih može svatko jednako upotrijebiti, — te dužnost [1]) dozvolbenika, da u slučaju, ako bi u području istoga mjesta postojao drugi brzojav, telefon ili munjevni signal, na poziv ministra u opredijeljenom roku na vlastiti trošak isti spoji (skopča) sa svojim uredjajem; napokon, da se dozvola putem pravnoga posla medju živima može samo dozvolom ministra prenijeti na drugoga.

Ako bi prijelaz uslijedio radi smrti ili sudbene dražbe, dužan je sud odnosne promjene prijaviti ministru. Ako bi dozvola u slučaju smrti prešla na inostranoga državljana, vlastan je ministar dozvolu oduzeti ili zahtijevati, da promet vodi tuzemni državljan.

Tehnički propisi i postupak ustanovljeni su prov. naredbom. Osnove glede vodjenja žica pričvršćenja i ukapčanja iziskuju predhodno odobrenje ministra.

Uredjaji ti spadaju medju poduzeća, za koja ima mjesta izvlastbi prema ustanovama zak. čl. XLI.—1881. zaj. ug. hrv. sab. (vidi naslov „izvlastba").

Način, kako se javni putevi, ulice i trgovi mogu upotrijebiti za postavljenje i premještenje brzojava, telefona ili munjevnih uredjaja, ustanoviti imade od slučaja do slučaja ministar obzirom na interes komunikacije.

Prije toga ustanovljenja ima se pod vodstvom izaslanika ministrova obaviti obhod, kod kojega sudjeluju općina i redarstvo. U prešnim slučajevima može ministar odstupiti od obhoda u javnom interesu. [2])

Vlastnici i posjednici kuća i zemljišta dužni su bez odštete trpiti, da se žice brzojava, telefona i munjevnih signala za javnu porabu nad njihovim kućama i zemljištima u zračnoj visini opredijeljenoj po ministru na trošak poduzeća tako vode, da vlastnici ne budu zapriječeni u neograničenoj porabi nekretnine.

---

[1]) Radi osiguranja obdržavanja obvezanosti poduzetnika dužan je dozvolbenik uredjaja za privatnu porabu položiti po ministru ustanovljenu jamčevinu (za 30 dana).

[2]) Obhodu pozvat će ministar molitelja, dotično pošt. brzoj. ravnateljstvo drž. gradjevni ured. poglavarstvo, centralno ravnateljstvo poduzeća i interesente (vlastnike zemljišta).

Digitized by Google

U koliko bi uslijed gradnja i prenaprava nastupila potreba, da se žice prelože na veću visinu, ima to poduzeće na vlastiti trošak provesti u roku od 45 dana od prijave vlastnika ili posjednika nekretnine.

Isto tako su vlastnici (posjednici) kuća i zemljišta dužni trpiti, da se žice navedenih uredjaja za javnu porabu na trošak poduzetnika pričvrste i ukopče na zgrade ili krovove, ili da se vode pod zemljom tako, da dotični vlastnici ne budu priječeni u porabi nekretnina, nu oni mogu zahtijevati odštetu prouzročene štete odnosno uzpostavu u prijašnje stanje. U slučaju razgradjenja ili prenaprave kuće ili u slučaju izvedenja nove sgrade ima poduzetničtvo odstraniti odnosno preložiti žice u roku od 45 dana od dana prijave vlastnika (posjednika) nekretnine.

Način prijave i postupak uredjuju se prov. naredbom.

Odštete ustanovljuje, ako nema nagode, sud, te se imadu uporabiti shodno ustanove zak. čl. XLI.—1881. zaj. ug. sab. „o izvlastbi" (vidi dotični naslov). Naknada kasnije prouzročenih šteta ima se potražiti redovitim putem suda.

Državni munjevni uredjaji ne mogu se obtereti obć. daćama (to se ne tiče zakupnika).

Prekršaji navedenoga zakona kazne se po sudovima (kotarskim), globama od 100—600 K.

Bez dozvole izvedene uredjaje dat će ministar putem redar. oblasti odstraniti i čim je prekršaj pravomoćno ustanovljen, može postupajuća oblast materijal putem javne dražbe prodati i novac upotrijebiti na namirenje globe i postupnoga troška.

Na javnim mjestima mogu se munjevne rasvjete i munjevni uredjaji izvesti samo tako, da njihovim uredjenjem (naročito vodjenjem munjevne struje) ne bude zapriječeno ili poremećeno poslovanje brzojava, telefona i munjev. signala za javnu porabu. Stoga se osnove glede tih uredjaja imadu predložiti ministru (trgovine). U Hrvatskoj i Slavoniji ima ministar u provedbi toga zakona postupati sporazumno s banom.

2. **Željeznice.** Načelno željeznice ne zahtjevaju neizključivo državno rukovanje već se mogu prepustiti i privatnom poduzeću tim više, što se željeznice mjestnoga interesa (vicinalne) grade privatnom glavnicom (dioničar. poduzeća).

Državnoj upravi mora bezuvjetno da bude pridržano pravo dozvole (koncessije) i nadzora obzirom na javnoprometni značaj

Digitized by Google

željeznica, dakle: izpitanje pruge, prometni obziri, način gradnje, sigurnostne udesbe i jamstvo.

Željeznice imadu državno i narodno gospodarstvenu važnost i znamenovanje, te je razvitak i napredak željezničarstva od odlučnoga utjecaja na gospodarski život naroda, a prema tomu su i mjerodavna izpravna načela u željezničarskoj politici i upravi državnoj.

U theoriji mogu se lučiti pet raznih sustava: [1] 1. čisti privatni sustav, gdje država gradnju i prometnu upravu željeznice prepušta privatnomu poduzeću; 2. mješoviti sustav, gdje država konkurira s privatnim poduzećem; [2] 3. država preuzima privatne željez. poduzeće u svoje ruke. (To je nuždno, gdje privatno poduzeće ne uspijeva); 4. država daje svoju željeznicu u privatnu upravu i 5. čisti državni željezn. sustav, gdje su željeznice sasvim državno poduzeće kao državne željeznice.

Ovaj je sustav jedini kadar podpuno udovoljiti zahtjevima jedinstvene državne zajedničke uprave i javno prometnim potrebama; u tom obliku je omogućeno ustanovljenje jedinstvenih, jeftinih i racionalnih prometnih tarifa. Ovaj se sustav ukazuje dočeranim uspjehom razvitka željezničarstva i taj se sustav sve više usvaja. Ide se u kulturnim i naprednim državama za tim, da država željeznice sve više učine državnima (Verstaatlichung).

U Austro-ugarskoj monarkiji vlada doduše mješoviti sustav, nu o šteti po privatna poduzeća utakmicom države neima govora, dok država takova u obćem interesu podupire, a u koliko taj interes traži, država poduzeće uzima u svoje ruke, košto uobće glavne pruge spadaju medju državne odnosno prema postojećim propisima vremenom sav željeznički promet postupice prelazi u državne ruke.

Načelno željeznice ne imaju biti izvorom državne privrede, već se one kao prometno sredstvo državne uprave imadu posve prilagoditi jednoprometntm potrebama. ([3] Te potrebe kao i obziri

---

[1]) Vidi: Oesterr. Rechtstexicon Prag. 1898. III. 367.

[2]) Sax: Verkehrsmittel II. 84. zove taj sustav nemoralnim, jer država može kao jači činbenik tražiti utakmicom od poduzeća udesbe, što ih lih temeljem nadzornoga prava nebi mogla zahtjevati.

[3]) Upozoruje se na: H. S. Brdovečki (pseudon). Prometna politika. Obća promet. politika. Madjarska prom. politika u Hrvatskoj. Zagreb 1807. (izd. Matica Hrv.) Joszéf Tominac. Magyar sz. korona orzagainak vasutai 1845.—1904. Budapest 1905.

Digitized by Google

narodnoga gospodarstva jedino imadu biti mjerodavni za državnu željezničarsku politiku. Neima tu mjesta utakmici, spekulaciji, težnji za dobitkom, jer bi to bilo na uštrb osobnom i stvarnom prometu. Naprotiv nuždno je, da tu vladaju što veća susretljivost prema obćinstvu, što jednostručnije poslovodstvo i brzo riješavanje, te što obsežnije i pouzdanije udesbe za zaštitu i sigurnost putnika.

Kako je jur kod ustavnoga ustrojstva Austrougarske spomenuto, spadaju prema austroug. nagodbi od god. 1867. trgovački poslovi i s njima u savezu stojeće uredjenje željezničkih pruga medju one poslove, koji se baš ne smatraju zajedničkima, nu koji obzirom na uzajamne interese zemalja Njeg. Veličanstva imadu važnih i mnogobrojnih dodirnih točaka, te se po tom rukovode po jednakim načelima, koja se eventualno od vremena do vremena imadu uglaviti.

Takova uglavljenja uzakonjena su na novo zak. čl. XII.—1908. zaj. ug. hrv. sabora (sbor 1910. br. 15.) „ob uzakonjenju ugovora, sklopljenoga u Budimpešti 8. listopada 1907. izmedju zemalja sv. krune Ugarske te kraljevina i zemalja zastupanih u carevinskom vijeću glede uredjenja uzajamnih trgovačkih i prometnih odnošaja temeljem zak čl. XII.— 1867. i austr zakona od 21. prosinca 1867. (R. G. B. br. 146.)

Prema tom utanačenju valja glavne željeznice, koliko to zahtjevaju vojnički i obći interesi prometa, na područjima obiju država (drž. pola) po jednakim načelima graditi, u poslu držati i upravljati njima.

Naročito se temeljna načela na glavne željeznice odnosećih se prometnih propisnika, signala, tarifa za osobe i robu, odpreme razpršljivih predmeta, poslovnika, imadu u obim područjima i u medjusobnom prometu sve dotle nepromijenjeno obdržavati, dok se zajedničkim sporazumom ne promijene.

Normiranje gradnje i poslovanje željeznica nižega razreda (vicinalnih, sekundarnih-mjestnih) pridržaje se samostalno svakoj državi (drž. poli), u koliko se ne protežu preko granice jedne države.

Zakonodavstvo, a i izvršba (exekutiva) spadaju prema § 9. ug. hrv. nagodbe od god. 1868. medju zajedničke poslove te izvršba pripada središnjoj vladi — ug. (zaj. ug. hrv.) ministra trgovine, ali imade prema § 57. navedene nagodbe na teritoriju kraljevine Hrvatske i Slavonije u tim poslovima biti službeni jezik hrvatski.

Digitized by Google

Ta se ustanova ne vrši dosljedno, pače je godine 1908. po zajedn. ug. hrv. saboru (uz protest hrv. delegata, zastupnika) usvojena t. zv. željezničarska pragmatika, koja se načelno protivi navedenoj ustanovi.

O nadzornim organima je govor u naslovu „izvršujuća vlast".

Godine 1868. sklopljena je u Beču odnosno u Budimpešti izmedju obiju vlada glede željeznica privremena konvencija, te je u gore navedenom ugovoru (zak. čl. XII.—1908.) naredjeno, da će se ta konvencija prema promijenjenim odnošajima podvrći sporazumnoj reviziji.

Zak. čl. XXV.—1892. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1893. br. 12) uzakonjena je medjunarodna konvencija sklopljena u Bernu 14. listopada 1890. glede odpreme robe po željeznicama, a zak. čl. XLIV.—1908. zaj. ug. hrv sab. (sb. 1910. br. 44.) uzakonjena je druga naknadna konvencija k prenavedenoj te su ustanovljene neke preinake. Za provodjenje te konvencije ustrojen je u Bernu središnji ured za medjunarodni promet, što ga uzdržavaju države, prema razmjerju kilometarskih dužina njihovih željezničkih pruga.

Središnji ured postupa kao posrednik na zahtjev pojedinih željezničkih ravnateljstva kod uredjivanja tražbina, koje proizlaze iz medjunarodnih odprema.

Navedenu konvenciju sklopile su Austro-Ugarska, Belgija, Njemačka, Francuzka, Italija, Luksenburg, Nizozemska, Ruska i Švicarski savez (vidi nar. pravos. od 6. lipnja 1893. br. 7016. sb. 1893. br. 38). Na temelju izvještaja toga središnjega ureda saobćuju se sudovima one željeznice i željezničke pruge, koje naknadno stupaju u medjunarodnu odpremnu službu kao i one, koje se eventualno brišu.

Zak. čl. I.—1868. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1879. br. 6) ustrojene su posebne usredotočene gruntovnice željeznicâ i kanalâ. Taj zakon nadopunjen je zak. čl. LXI.—1881. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1881. br. 85.).

Središnja je gruntovna oblast u Budimpešti. Osoblje imenuje ministar pravosudja.

U usredotočenu gruntovnicu željeznica i kanala imadu se zapisati sve bud izvlastbom bud pogodbom pribavljene nepokretnine i pripadci poduzeća.

Svako željezničko ili kanalsko poduzeće, glede kojega državi

Digitized by Google

pripada pravo odkupa ili devolucije, dužno je (u roku od 30 dana od dana uslijedivše pohvalbe gradjevine) moliti gruntovnički upis poduzeća i knjiženje vlastničtva te središnjoj gruntovnoj oblasti predložiti propisane operate, t. j. opise sastojnih čestica, nepokretnina izvlastbom ili pogodbom pribavljenih i individualni izkaz i nacrt, koji treba da sadržaje potrebite podatke glede tih nepokretnina. Autentikaciju operata obavlja posebno povjerenstvo na licu mjesta.

Za gradnje željeznica vrijede u području krune ugarske ustanove naredbe obstojaloga ug. ministarstva za javne radnje i komunikacije od 20. travnja 1868. br. 4973. glede dozvola potrebitih za gradnju svakovrstnih privatnih željeznica u području krune ugarske. Ova naredba proglašena je okružnicom odj. unut. od 3. siječnja 1892. br. 41 958. (vidi Smrekar prir. II. str. 851.). Navedena naredba nadopunjena je naredbom min. od 11. ožujka 1886. br. 40003. u pogledu projektiranja i gradjenja parovoznih željeznica (Smrekar prir. V. str. 857.).

Prema tim propisima potrebna je za gradnju željeznice, što je koji poduzetnik kani graditi izključivo za svoju porabu na svojem zemljištu ili predhodno iskazanom privolom vlastnika na tudjem zemljištu, samo gradjevna dozvola, nakon saslušanja vladinih strukovnjaka.

Za gradnju pako takove željeznice, kojoj je svrha ža služi kao javno vozilo osoba i robe ili uslijed koje se mora javna cesta preinačiti, potrebna je posebna dozvola i to: za predradnje i za gradnju. Takovu izdaje ministar trgovine, koji u tom treba saslušati mnijenje zajedničkoga ratnoga ministarstva. Dozvolu za parostrojnu želježnicu daje Njeg. Veličanstvo kralj temeljem predhodne razprave zakonodavstva. Dozvola se može podijeliti pojedincu i družtvu. U molbi za dozvolu predradnja imade se ministru trgovine predložiti nacrt poduzeća i označiti pravac ter vrijeme, kad će se predradnje početi i dovršiti.

Dozvolom za predradnje dobiva molitelj samo pravo, da može o vlastitom trošku i uz obdržavanje postojećih zakonskih propisa pod nadzorom oblastnim preduzeti mjerenje i niveliranje (trasiranje) projektirane pruge, a ne stiče time nikakve prednosti ili izključivo pravo, pak se može takova dozvola izdati različitim moliteljima.

U molbi za dozvolu gradnje (koncessiju), upravljenoj na mi-

Digitized by Google

nistra trgovine, ima molitelj izkazati dozvolu za predradnje, korist projektiranje pruge, nabavu sredstava i u svrhu odredjenja političkoga obhoda najprije redovito podnijeti obćenite osnove.

Poslije izpitanja po ministarstvu mogu se predložiti potanke osnove, a politički obhod projektirane pruge odrediti će ministar, kad su detailne osnove izpitane, odnosno kad budu na osnovi očevida ustanovljene.

Prije nego li se molba za dozvolu gradnje željeznice (parostrojne) predloži temeljem predhodne zakonodavne razprave Njeg. Veličanstvu ima se pomno izvidili, da li odgovara zakonu, javnim obzirima i stečenim pravima.

Osobito valja paziti, da se izbjegne oštcti susjednih zemljišta, zgrada itd. Radi izvida i ustanovljenja nuždnih mjera izašilje ministar trgovine i svakom slučaju pod vodstvom svog izaslanika strukovno povjerenstvo uz sudjelovanje zajed. ratnoga ministarstva, dotičnih interesenata obćina, municipija (županija) i zemljoposjednika, koje obavlja obhod pruge na licu mjesta.

Čim je dozvola, izdana imade se pruga izkolčiti i nivelirati.

Ministar može prema okolnostima od molitelja koncesije tražiti jamčevinu i od družtava osiguranje novčane zaklade.

Gradjevna se dozvola željeznica za javnu porabu podjeljuje na stanovito vrijeme, najviše na devedeset godina, nakon izminuća prelazi vlastničtvo bez odštete na državu.

S dozvolom, sadržanom u dozvolbenoj izpravi, skopčane su redovito posebne koncesije. Takove su n. pr. da je željezničko poduzetničtvo vlastno u pravcu odobrene osnove graditi željeznicu i da za vrijeme dozvole ne smije nitko za porabu obćinstva graditi, koja bi spajala iste krajne točke, te poduzetničtvo dobiva pravo izvlastbe za izvedenje neobhodno nuždnih zemljišta, kao pravo odpremati na izgradjenoj željeznici prema ustanovljenom cijeniku osobe i stvari.

Koncesionirana željeznička poduzeća dužna su izkazati sve mjere poduzete proti požaru i štetama i naknaditi prouzročene štete, eventualnu uporabom javne ceste zapriječenu komunikaciju na ini način uzpostaviti.

Ove se mjere i udesbe ustanovljuju prigodom obhodnje [1]), gdje sudjeluju interesenti, te valja tom prigodom obhodnje paziti, da

---

[1]) Vidi: nar. odj. unut. od 16. srpnja 1888. br. 19.272. glede postupka kod stvaranja komunikacija preko željezničkih pruga.

Digitized by Google

li su odredjeni nuždni prolazi, propusti i prolazi, odnosno paralelni putevi, da ne nastane šteta po gospodarstvo. Isto tako valja ustanoviti potrebu brkalja i sigurnostnih inih uredjaja.

Cijenike odobrava ministar, a poduzetničtvo dužno je poslovati prema postojećim poslovnim propisima i poštanske pošiljke bezplatno odpremati, a glede voznoga reda sporazumjeti se sa susjednim željeznicama. Nadalje je dužno bezplatno dozvoliti podignuće državne brzojavne pruge uzduž željeznice na svom zemljištu ili porabu već postojećih brzojavnih sprava. Svakako nuždne odredbe u tom pogledu pripadaju ministru trgovine.

Bez naročite dozvole ministra ne mogu se sklapati zajmovi izdavanjem dionica. Ne pokori li se poduzetničtvo oblastnim odredbama, može uzslijediti sequestracija dozvoljene pruge. Država može preuzeti jamstvo za kamate.

Nakon dovršene gradnje dozvoljene željeznice dužan je koncesionar ob ukupnim gradnjama predložiti prikladnu osnovu (operat) u svrhu tehničke pohvalbe.

O željeznicama mjestnoga interesa (vicinalnim) slovi zak. čl. XXXI.—1880. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1880. br. 60) nadopunjen i preinačen zakonskim člankom čl. IV.—1888. zajedničkoga ugarskoga hrvatskoga sabora (sbornik 1888. broj 24.) To su željeznice, kojima je svrha služiti prometnim i narodno gospodarstvenim zahtjevima dotične okolice. Zakonodavstvu je pridržano pravo podjeljivanja dozvole takovih mjestnih željeznica, koje služe za spoj dviju željeznica ili sačinjavaju dio glavnih pruga u njihovom glavnom pravcu, te koje se projektiraju do zemaljske granice ili bi spojile željeznicu neposredno vodenim putem, na kojem parobrodi plove, inače može dozvolu dati ministar trgovine. Dozvola se može podijeliti najviše na 90 godina, poslije toga prelazi željeznica u vlastničtvo države, koja je vlastna istu i odkupiti, ako se izvede glavna pruga istim pravcem, te ako zakonodavstvo dotičnu mjestnu željeznicu proglasi glavnom prugom.

Odkupno se pravo može bezuvjetno za 30 godina realizirati. Željeznice mjestnoga interesa uživaju i posebne porezne pogodnosti, oslobodjuju se od podržanja poslovnih brzojava, a ne imaju križanja vlakova i noćne službe; nadalje od dužnosti bezplatnoga odpremanja pošte; nu ako nastane dnevna komunikacija, tad ju preuzimaju uz umjereno ustanovljenu pristojbu isto tako na želju mi-

Digitized by Google

nistra; nadalje uživaju posebne oproste od biljegovine za razne izprave i pravo izdavanja temeljnih dionica i prioriteta.

Državne željeznice dužne su na zahtjev preuzeti rukovodjenje prometa, a na željezničkim kolodvorima obavljati službu uz naknadu troškova.

Ministar može uzkratiti preuzeće prometa vicinalnih željeznica, gdje interesenti nisu uplatili barem 25% gradjevne glavnice; ako se priključuju drž. željeznici, može ministar zahtijevati, da se promet preda držav. željeznici, kojoj su priključene.

Mjestne se željeznice oslobodjuju nadalje od plaćanja pristojba za redarstveni nadzor i doprinosa po vodnom pravu, ali se ima prigodom obhoda osobita briga posvetiti udesbama, da ne bude zapriječeno oticanje vode i da tako ne bude štete.

Izvedenje vicinalne željeznice mogu podupirati: država, municipija (županije) i obćine (vidi doprinos iz odkupnine u naslovu „ceste"). Doprinose odobrava ban sporazumno s ministrom trgovine. Poduzetničtva ili družtva za vicinalne željeznice dužna su državi, obćini (županiji) u ime dozvoljenih svota predati prioritete ili dionice odgovarajuće glavnici podpuno nabavljenoj za zajamčenu godišnju rentu; ako nema dionica, tada doprinosioci učestvuju razmjerno.

Za vicinalne željeznice mogu se upotrijebiti oni dijelovi javnih puteva, koji nisu neobhodno nuždni za obćenje kolima, zatim obranbeni nasipi za uredjenje vodâ. U koliko ne uspije pogodba, to će glede naših javnih cesta učiniti odredbu ban sporazumno s ministrom trgovine.

Maximum odpravnih i voznih pristojba ustanovljuje se u dozvolbenoj izpravi; ove se imadu sniziti, ako čisti dohodak tekom 3 godina dosiže 7% glavnice.

Čim je na temeljne dionice osigurano 30% nominalne vrijednosti, može se družtvo ustrojiti i pravila upisati dati u registar trgov. tvrdka.

Prije izdanja dozvole može ministar zahtijevati predloženje gradjevnoga ugovora i pribaviti si sigurnost, da je od strane dozvolbenika sve učinjeno, da se gradnja bez zapreke može nastaviti. Prvenstvene dionice (prioriteti) mogu se izdati, kad je 30% temeljne dioničke glavnice uplaćeno; pri tom ne čini zapreke, da obročne uplate države, županije ili obćine dospijevaju u razmjerju napredovanja gradnje.

Digitized by Google

U dozvolbenoj izpravi ima se ustanoviti faktična gradjevna glavnica. Nominalnu glavnicu, kao i način te uvjete pribave novaca, isto tako i vrste naslovnica, koje će se izdati, medjusobni razmjer istih, tečaj vrijednosti i dividendu; odnosne kamate istih, ustanovljuje ministar trgovine sporazumno s ministrom financija; kod izdavanja temeljnih dionica treba paziti, da iznose barem 35% faktične gradjevne glavnice te da se u slučaju, ako bi faktična gradj. glavnica s prinosima u gotovom tako pokrivena bila, odnosno 35% ili više osigurano bilo, prvenstvene naslovnice izdati mogu samo do iznosa još nepokrivenoga dijela te i tečaj vrijednosti samo u pogledu onih papira ustanoviti može.

Prvenstvene se obveznice mogu izdati samo u slučaju, ako kamati i odplaćivanja istih nalaze pokriće u godišnjim rentama, pruženim za promet po državi, municipijama (županijama) i obćinama ili ako kamate i odplaćivanje zajamčuju interesenti. O valjanosti jamstva odlučuju ministri trgovine i financija.

Na prugu uknjiživi zajmovi (viseći) mogu se sklopiti samo dozvolom ministarskom i to samo uz uvjet, da zajam do izminuća dozvola izplaćen bude.

Naredbom kr. ug. min. trgovine od 23. kolovoza 1888. br. 37.553. (vl. nar. odj. unut. od 14. veljače 1890. br. 24.163. Obćinar 1890. str. 69. i Smrekar: prir. V. str. 870.) ustanovljen je način, kako se mogu za privatnu porabu dozvoljene željeznice urediti za ograničeni javni promet. To su za privatnu porabu dozvoljene rudne, obrtničke i ine tegleće željeznice. Za dozvolu nadležan je ministar trgovine, koji odredjuje iznovični politički, a eventualno i tehničko redarstveni obhod. Dozvola se daje na najdulje 10 godina, ali se može produljiti. Ove željeznice uživaju pogodnosti vicinalnih željeznica.

Naredbom kr. ug. min. trgovine br. 6125.—1907. (sb. 1908. br. 37.) pridržan je do dalnje odredbe zakonodarstva u krjeposti počevši od 1. siječnja 1908. uz neke preinake željeznički prometni red od 16. studenoga 1851., koji sadržaje ustanove glede dužnosti željezn. poduzeća, njegovih organa, obćinstva. nadzora itd.

Prometni red sadržaje u bitnom ustanove, što se tiču: 1.) Dužnosti onih, koji obavu ili radnju željezničku preduzimaju i njihovih organa i to: A) obćenito propise glede dozvola

otvorenja, uzdržavanja pruge, voznoga reda, tarifa, ponašanja urednika, zapreka prometa uslijed elementarnih nepogoda i inoga slučaja, jamstva, valjanosti lokomotiva, vagona. sastavljanja vlaka, opreznih mjera kod vožnje, stražara i signala; B) dužnosti organa državne željeznice; C) dužnosti privatnih željezn. poduzeća i njihovih organa napose voznoga reda, odpreme pošte, vojničtva; D) nadzor i kontrola sa strane glavnoga nadzorničtva i željezn. ravnateljstva, karnostna odgovornost i nadzor od strane redarstvenih organa.

II. Dužnosti obćinstva kao glede vladanja prema željezn. naputcima, zabrana hodanja po pruzi, oštećivanja željezn. tijela, napose dužnosti medjašnjih zemljoposjednika i redarstvenoga nadzora.

Ovamo zasijecaju upravno-redarstvene naredbe, kao nar. odj. unut. od 1. svibnja 1881. br. 12432. u pogledu uredjenja slučajeva, kad javni organi redarstveni i financijalni mogu upotrijebiti željezničku prugu za prijelaz i izvan mjesta za to označenih. Nar. odj. unut. od 4. kolovoza 1877. br. 16.593. zabranjena je paša blaga na željezn. strminama. Nar. banskom od 22. lipnja 1900. br. 43.004. ustanovljena je požarna daljina za stovarivanje poljskih plodina sa 95 metara (temeljem dopisa minisiarstva trgovine).

Nar. odj. unut. od 17. travnja 1877. br. 966. i 11. veljače 1900. broj 82.826. pozvane su upravno-redarstvene oblasti, da uzdrže redarstveni nadzor na kolodvorima i skrbe, da kod odpremanja na stanicama bude prema okolnostima dovoljno redarstvenih organa prema potrebi i oružničtva (to je osobito nuždno na sajmovne dane).

Nar. odj. unut. od 17. listopada 1888. br. 33.618. (sbor. 1888. br. 72.) ustanovljen je kazneno redar. postupak proti osobama, kojima je povjerena skrb nad djecom i nedoraslima, ako sagriješe proti sigurnosti željezn. prometa (§§ 269. i 270. k. z. — redar. gtobe od 10—200 K.) Nar. odj. unut. od 28. lipnja 1893. br. 60.721. upućene su upravne oblasti, da podčinjeni organi nemaju dirati neovlašteno u željeznike objekte, već se upr. oblast (žup. kot. oblast) u slučaju nužde ima brzojavno obratiti na vladu.

Oštećivanje željezn. pruge može biti prestupkom, kažnjivim po kaz. zakonu.

U okolišu željeznice ne smiju medjašnici ništa graditi, što bi

Digitized by Google

bilo na uštrb željezn. prometu ili opasno radi požara. Tko kani preduzeti kakovu gradnju ili preinaku u požarnoj daljini, mora zatražiti dozvolu željezničke i političke vlasti.

K razpravam u tom pogledu valja uvijek prizvati centralnu željezn. oblast (nar. odj. unut. od 6. ožujka 1882. br. 31.099.), a banskom naredbom od 1. svibnja 1891. br. 7136. odredjen je postupak i nadležnost oblasti u pogledu dozvoljivanja gradnja uzduž željeznica, te izvedenja prijelaza, propusta i ograda, ustanovljivanja granica za siječenje šuma, drveća, spuštanje i spravljanje drva i lomljenje kamena uzduž željeznica.

Povjerenstvenu razpravu odredjuje kr. žup. oblast (gradsko poglavar. grad. I reda) uz sudjelovanje glavn. želj. nadzorničtva. O tom valja izvjestiti vladu, da može eventualno izaslati vještaka.

Odluku izriče upravna oblast (županijska kao gradjevna, a u gradovima I. reda grad. poglavarstvo) u prvoj molbi. U slučaju priziva odlučuje ban sporazumno s ministrom trgovine. U hitnim slučajevima odlučuje povjerenstvo, ban ili ministar trgovine i to kod naknadnih gradnja ministar, a kod gradnja uzduž pruge ban. Povjerenstvo može biti ovlašteno, da odmah učini razpoložbu, u slučaju priziva odlučuje ban sporazumno s ministrom trgovine.

Nad obdržavanjem prometno redarstvenih propisa kod željeznica imadu bditi upravno-redarstveni organi i u tom pogledu biti u pomoć željezničkomu osoblju.

Željeznički su službenici vlastni prekršitelje prometuo-redarstvenih propisa predati obližnjoj oblasti. U tu svrhu traži državna uprava zaprisegnuće službenih organa i kod privatnih željeznica. Zapriseženi željeznički organi uživaju zakonitu zaštitu i značaj javnih upravnih službenika (javne straže).

U slučaju uvrede takovih organa vrijede ustanove kaznenoga zakona napose §§ 312., 314. i 318., a u pogledu odgovornosti željezničkih službenika §§ 331., 336. i 432.

Naredbom bana od 26. siječnja 1910. br. 72.692. proglašena je naredba kr. ug. ministarstva od 11. studenoga 1909. br. 5592. M. P., kojom se stavlja na snagu „Željeznički poslovni propisnik za područje zemalja ugar. sv. krune“ i to na osnovu ovlasti dobivene u § 2. zak. čl. XXV.—1892. ob uzakonjenju u Bernu dne 14. listopada 1890. glede željezničke odpreme sklopljene medjunarodne konvencije, nadalje na temelju ovlasti dobivene u § 2. zak. čl. XXV.—1901. i XLIV.—1908. zaj. ug. hrv. sab. ob uzakonjenju naknadnih konvencijah i gledom na

Digitized by Google

odredbu čl. IX. u Budimpešti 8. listopada 1907. glede uredjenja medjusobnih trg. i prometnih odnošaja izmedju zemalja ugar. sv. krune te kraljevina i zemalja zastupanih u carevin. vijeću, sklopljenoga i zak. čl. XII.—1908. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1910. br. 15.) uzakonjenoga ugovora.

Željeznički taj poslovni propisnik za željeznice javnoga prometa u području zemalja ugarske sv. krune stupio je na snagu 1. siječnja 1910. (tiskan u zemalj. tiskari 1910. u posebnom izdanju). Isti sadržaje slijedeće ustanove: I. Uvodne. Područje valjanosti. Provedbene ustanove. Odstupi. Privremene i prijelazne preinake (što valja obnarodovati). II. Obćenite ustanove napose dužnost odpreme, vlakovi, odgovornost željeznice za namještenike, cijenici, pritužbe, prijepori, platežna sredstva. III. Odpremanje osoba, vozni redovi, isključene od odpreme osobe, vozarina, pogodnost za djecu, vozne karte i kupovanje istih, naručba kola i pojedinih sjedala. Kontrola, vozarinski prirez, ulaznice na kolodvor, čekaonice, odjeli za ženske i nepušače, ulaz u kola, izmjena karata, polazak, zakašnjenje putnika, otvaranje prozora, oštećenje kola i predmeta, uzputne postaje, stajanje, prekinuće, putovanja, zakašnjenje vlakova, prometna poremećenja, vožnja životinja na osob. vlakovima, unos ručne prtljage, zabranjeni predmeti. IV. Odprema putne prtljage. Zamot, predaja, carinsko rukovanje, izdavanje prtljage, odgovornost željeznice za izgubljenje i oštećenje, trhonoša i pohrana prtljage. V. Odorema expresne robe. VI. Odprema mrtvaca. VII. Odprema živih životinja. VIII. Odpremanje robe. Izključeni predmeti, vozni list, naknade, odpremni rok. Obavještenje preuzimatelja. Odgovornost željeznice za izgubljenu ili oštećenu robu. Zastara prava na odštetu (godinu dana — zastari nema mjesta u slučaju hinbenoga postupka). IX. Zaključne ustanove. Ovdje sadržane su posebne upute kao prilozi: A) Odpremni list za lješinu; B) Potanke ustanove glede odpremanja živih životinja; C) Propisi za odpremu predmeta, koji se uvjetno primaju, kao: 1. predmeti razpršljivi, 2. samoupalni, 3. upaljive tekučine, 4. otrovne tvari, 5. jedke, 6. gnjiloči podvržene, 7. vozni listovi i napokon obćenito očitovanje glede spremanja robe.

Reklamacije valja učiniti za 7 dana od preuzeća. Odštetni se zahtjevi upravljaju na željeznicu (glavara postaje), nu svaki interesent može zahtijevati i sudbeno ustanovljenje učina.

U pogledu smještenja konjskih željeznica na javnim cestama vrijedi mormativna ministarska naredba

od 5. travnja 1869. br. 3831. (nar. odj. unut. od 23. srpnja 1891. br. 29.698. [1]) prema kojoj se takove željeznice mogu smjestiti na javnoj cesti i to na umjetno izgradjenoj, ako je bar 5⁰ široka, a na ne izgradjenoj, ako je 6⁰ nu samo na banku uz jedan jarak tako, da u prvom slučaju ostaje utrenik od 3⁰ te banjak od 1⁰, u drugom slučaju 5⁰ široko cestovno tijelo za kolni promet.

Postupak kod dozvoljivanja, gradjenja i prometa projektiranih tramwaya na konjsku ili strojnu silu, željeznica zubatim kolesom ili na uže od žice (uzpinjača), obrtnih željeznica i prenosnih poljskih željeznica, ustanovljuje normativna naredba kr. ug. ministra trgovine od 28. srpnja 1891. br. 654. (sb. 1891. br. 35.). Dozvolu za predradnje, u području kralj. Hrvatske i Slavonije projektiranih takovih željeznica, ako se ne protežu preko granica županije ili grada i služe samo nutarnjem mjestnom prometu, može podijeliti podžupan (žup. oblast) ili gradonačelnik (grad. poglavarstvo) i to prema ustanovama § 7. zak. čl. XLI.—1881. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1881. br. 55.) „ob izvlastbi", nu o tom treba izvjestiti bana i ministra trgovine; ako se pako te udesbe imadu izvesti s priključenjem kojoj željezničkoj pruzi, postaji ili vodenom brodovnom putu, tada se odnosna molba upravlja putem bana na kr. ug. ministra trgovine, koji sporazumno odlučuju. Za obrtne željeznice, što su za privatnu porabu, nema mjesta izvlastbi (osim za rudarske), te ne može biti dozvole za predradnje.

Politički obhod odredjuje za takove željeznice na paru ministar trgovine, a za one na ručnu i životinjsku snagu upravna oblast (žup. oblast, grad. poglavarstvo), u važnijim slučajevima i ako se proteže preko područja više županija, ban. Ako ima biti priključenje kojoj željeznici ili brodivom vodenom putu, tad valja političkom obhodu prizvati glavno nadzorničtvo za željeznice i brodarstvo.

Molbi se imadu priložiti 4 primjerka osnove i dozvola za predradnje. Osnova mora predhodno izpitana biti po ministru. Na tom se temelju odredjuje (ministar, upr. oblast) politički obhod uz sudjelovanje interesenta. Odluku, odnosno dozvolu, izdaje ministar trgovine sporazumno s banom. Tehničko redarstveni obhod, odnosno pohvalbu, odredjuje kod željeznica na strojnu silu ministar, a kod ostalih upravna oblast, odnosno u važnijim slučajevima ban

---

[1] Vidi: Smrekar priručnik V. str. 979.

Digitized by Google

te može i predsjednik povjerenstva ovlašten biti izdati dozvolu, ako nema prigovora od strane glavnoga nadzorničtva.

Od rečenoga se postupka izuzimlju tegleće i obrtne kolotečine, koje vode iz javno prometnih željeznič. pruga do susjednih obrtnih naselja, kamenika, prudišta itd. Tu preduzima politički i tehničko-redarstveni obhod kr. glavno nadzorničtvo za željeznice i brodarstvo uz sudjelovanje mjestnih upravnih oblasti i stranaka, a dozvolu daje neposredno ministar trgovine. Isto tako izuzimlju se prenosive poljske željeznice. Za gradnju takovih koje nemaju čvrste dolnje gradnje te ih vlastnik zemljišta ili zakupnik kani graditi na svom zemljištu u gospodarske svrhe, bile one na parnu (strojnu) ili konjsku silu, ne treba oblastne dozvole, već dotičnik imade gradnju prijaviti za 48 sati, a upravna oblast imade preduzeti pregledbu i bezprizivno odrediti nuždne sigurnostne mjere i udesbe. Nu ako bi takova željeznica dirala javne puteve ili tudje zemljište, dužan je graditelj pogoditi se s interesentima, a upravna oblast odlučuje nakon preduzetoga političkoga obhoda. Projektant može uložiti kod upravne vlasti I. molbe priziv za 14 dana, a ova predmet predlaže na odluku putem bana ministru, koji odlučuju sgorazumno.

Za gradnju takovih željeznica nema mjesta izvlastbenomu postupku.

Županijska oblast imade svake godine do 10. siječnja priobćiti nadležnomu drž. gradj. u redu sve takove gradnje odnosno promjene (naredba odj. unut. od 18. travnja 1898. br. 21.153.).

Za rudarske željeznice, koje služe za nutarnje rudničko rukovanje, ne treba posebne dozvole (vidi rudar. zakon od 23. svibnja 1854. zem. vl. list 1854. XXI. br. 215.).

3. U pogledu brodarskoga prometa spomenuti je zak. čl. VII.—1901. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1901. br. 60.) ob ugovoru s pomorskim družtvom „Adrijom" glede javnoga prometa i odpreme osoba i robe: zak. čl. X.—1901. zaj. ug. hrv. sabora (sbor. 1901. br. 61.) ob ugovoru s parobrodarskim družtvom „Ungaro-Croata i zak. čl. XI.—1901. zaj. ug. hrv. sabora (sbor. 1901. br. 62.) s istim družtvom glede uzdržavanja obalnih plovitaba u pravcu Rijeka, Venecija-Ancona i zak. čl. VI.—1907. zaj. ug. hrv. sabora (sb. 1907. br. 59.) o podjeljivanju državne podpore i pogodnosti ugar. trgovačkim brodovima i gradnje pomorskih brodova.

Digitized by Google

Glede sigurnostnih mjera za obezbijedjenje prometa na rijekama, kanalima i jezerima jur je u naslovu „Obćila“ naveden privremeni brodarski red od god. 1869. (sb. 1869. br. 11).

Prema privremenom propisu o pravu brodarstva izdanom okružnicom obstojaloga kr. namjestn. vijeća od 31. srpnja 1869. br. 6880., podijeljuje dozvolu za obrt brodarstva, izuzevši parobrodarstvo, upravna oblast. Podijeljivanje koncesije za obrtanje parobroda pripada ministru trgovine. Osim koncesije potreban je za svaku ladju brodarski patent, što ga izdaje upravna oblast.

Glede plovljenja ladja i splavi u tuzemnim rijekama postoje ugovori o dunavskom brodarstvu (medju Austrijom, Bavarskom, Turskom i Wirtenberžkom) od god. 1858. (zem. vl. l. 1858. IV. br. 25) i od god. 1857. (z. vl. l. 1857. IV. br. 24.). [1])

Svi poslovi, koji se odnose na brodarenje na rijekama, gdje se uporabljuju ustanove ugovora od god. 1857., spadaju po zak. čl. XII.—1908. [2]) zaj. ug. hrv. sab. (glede uredjenja trgovačkih i prometnih odnošaja) u pogledu odnošaja prema trećim državama u djelokrug zaj. ministra vanjskih posala uz priuzdržaj odobrenja obiju zakonodavstva (zemalja krune Ugarske i u carevinskom vijeću zastupanih) te vlada reciprocitet.

Prema navedenom zak. članku XII—1908. imadu lučku i pomorsku zdravstvenu upravu u pogledu ćeranja pomorskoga brodarstva u obim državnim polama austro-ugar. monarkije obe vlade vršiti po jednakim propisima i po mogućnosti suglasno. Brodovi i gradjani smatraju se jednakima te sa pomor. brodovima u lukama imade jednako postupati.

Predmeti, koji se odnose na zaštitu pomorskih trgovačkih brodova i njihovoga osoblja u inozemstvu, spadaju pod nadležnost konsularskih ureda i zajedn. ministarstva za vanjske poslove.

Pomorsku upravu vrše ministar trgovine, pomorska oblast na Rijeci i njoj podredjeni lučki uredi. [3])

Sigurnostne odredbe, odnosno poslovno redarstvene propise za morske ladje koje služe za putovanje osoba, sadržaje nar. kr. ugar. min.

[1]) Vidi Mayrhofer: Verwaltungsdienst 1881. III. str. 283.

[2]) Vidi na str 27.

[3]) Pomorsko privatno pravo t. j. uredjenje imovinsko pravnih odnošaja pomoraca i morske trgovine nije kodificirano. Na Rijeci i u Primorju valja kao običajno pravo II. knj. „Code de Comerce“ Napoleona i „Edito publico de navigazione“ proglašeno 24. travnja 1774 po blage uspomene carici i kraljici Mariji Tereziji.

Pomorsko sudovanje (Seegerichtsbarkeit) vrši pomor. sudište na Rijeci.

Digitized by Google

poljodjeljstva, obrta i trgovine od 1. rujna 1883. br. 40.030. Napose o pregledavanju ladje po organima lučkoga ureda, o potrebnoj spremi (kompas, sprave za spašavanje), o broju putnika, brigi za zdravlje putnika (lijekovi, liječnik treba, ako ima preko 50 putnika, i ako put traje kod jedrenjače 80, a kod parobroda 40 dana — bezuvjetno, ako ima 300 putnika). Nadzor i postupak pripada lučkim uredima, odnosno u inozemstvu konsularnim uredima.

2. Kolanje dobara.

Tvorba (proces), kojom u gospodarskom životu prometna dobra, a po tom i imovinska vrijednost prelazi od jedne gospodarske osobnosti na drugu, zovemo kolanje dobara.

U tu svrhu treba da utječe državna uprava, koja pruža sigurnost u pogledu mjere i težine prometnoga dobra, a po tome i glede vrijednosti, koja je izražena u posebnom sredstvu mijene naime u novcu.

a) Mjera i utezi.

Za sigurnost i okretnost u mijeni dobara nuždna su jedinstvena, zakonita, obće priznata i obvezatna mjerila. Sustav mjerila ustanovljen je zakonom.

U načelu imadu se mjere osnovane biti na jedinstvenom temelju, sve moraju biti točne, nepromjenljive i lako uporabive te pod državno-upravnim nadzorom. Tu treba načelno: da 1. država čuva uzor mjere (etalons); 2. da daje oblastima dvogubke i 3. da nadzire mjere i utege putem posebnih baždarskih organa, kojima je zadaća mjeru označivati posebnim spravama; 4. da odredjuje u prometu prisilnu uporabu obaždarenih sprava i posuda pod prijetnjom kazne.

Prema § 9. nagodb. zakona (1868). spadaju mjere i utege medju zajedničke poslove, te zakonarstvo pripada zajedničkomu hrv. ug. saboru, a izvršba zajedničkoj središnjoj vladi, a po zak. čl. XII.—1908. zajed. hrvat. ugar. sabora (sbor. 1910. br. 15). ob uzakonjenju ugovora, sklopljenoga u Budimpešti 8. listopada 1907. glede uredjenja medjusobnih trgov. i prometnih snošaja s ostalim zemljama Njeg. Veličanstva ima sustav mjera i utega biti jednaka u obim polama monarkije.

Digitized by Google

U kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji vrijedi sada **zak. čl. V.—1907. zaj. hrv. ug. drž. sabora „o mjerama njihovoj uporabi i kontroli“** (sb. 1907. br. 58.).

Najbitnije su ustanove toga zakona:

„U području zemalja krune Ugarske mogu se u javnom predmetu, odnosno u svrhu ustanovljenja obsega činitbe upotrebljavati samo zakonom ustanovljene jedinice mjera kao i mjere, koje odgovaraju tim jedinicama i samo takove mjerače sprave, koje izrazuju mjerene količine u jedinicama zakonom ustanovljenima.

Ministar trgovine ovlašten je, da može glede svih onih mjerenja, koja se dadu obaviti nabrojenim u zakonu jedinicama, s javnogospodarskoga gledišta ustanoviti nove jedinice mjera, koje su izvedene iz jedinica, ustanovljenih zakonom, nu mora o tom izvjestiti drž. saboru.

Zakonita je jedinica mjere za duljine metar t. j. duljina mjerena kod temperature talećega se čistoga leda medju dvima crtama, koje služe za oznaku metra na motki od irid uma i platine. Ovu je mjeru prva sveobća konferencija za mjere u Parizu g. 1889. priznala medjunarodnom metričkom temeljnom mjerom, koja se čuva u medjunarodnom uredu za mjere u Sévresu.

U području zemalja krune Ugarske služi za ustanovljenje mjera duljine kao temeljna mjera ona iz individua i platine načinjena motka, koju je rečena konferencija za mjere za kopiju br. 14. medjunarodnoga metra žriebom dosudila kao temeljnu mjeru zemaljsku, Ugarskoj t. j. zemljama krune Ugarske.

Tu mjeru i način uporabe ustanovljuje izprava, koja je pohranjena zajedno sa temeljnom mjerom.

Zakonite mjere za površine su četvorine, izvedene iz mjera duljine. Jedinica je četvorni metar = m^2. **Jedinica je kubični metar** = m^3. **Jedinica za massu jest kilogram.** Za ustanovljenje služi valjak od iridiuma i platine, dosudjen po navedenoj konferenciji kao kopija br. 16. o tom pohranjena je takodjer izprava s mjerom.

Jedinica zakonitih mjera za šupljine je litar, jednak objamu jednoga kilograma čiste vode pod normalnim atmosferičkim tlakom i kod temperature, što je imade voda kod najveće

Digitized by Google

svoje gustoće. U javnom prometu smatra se jednak s kubičnim decimetrom.

Jedinica mjere sile jest u javnom prometu kilogram sile, t. j. normalna težina mase od jednoga kilograma; a jedinica mjere gustoće jest gustoća takove tvari, u koje je u jednom kubičnom decimetru sadržana massa od jednoga kilograma.

Jedinica mjere radnje jest u javnom prometu kilogram metar, t. j. ona radnja, što ju jedan kilogram metar sile u u smjeru vlastite teže proizvodi na putu od jednoga metra; a jedinica radne sposobnosti jest konjska sila, t. j. ona radna sposobnost, koja u sekundi obavi radnju od 75 kilogram metara. Jedinica mjere tlaka na površinu je tlak, što ga sila od jednoga kilograma jednako razdijeljena vrši na površinu od 1 četvr. centimetra, a zove se i obrtnim atmosferičkim tlakom.

Jedinica mjere munjevnog odpora jest Ohm (Ω,) a mjere jakosti munjevne struje Ampére (A), pa elektromotorne sile (munjevne napetosti) Volt (V), a munjevne radnje Joule (J), napokon jedinica munjevne radne sposobnosti (u sekundi proizvadja radnju jednog Joula) jest Watt (W); stotina Watta je hektowat (hW), a tisuću Watta kilowat (kW), i računa se u javnom prometu, da 736 Watta vrijedi kao jedna konjska sila.

Jedinica munjevne radnje u javnom prometu jest Watt sat t. j. umnožak Watta s 3600 sekundi (Wh), a hiljadu: kilowatt-sat (kwh).

U javnom prometu uzima se 736 Watt-sati jednako jednom satu konjske sile.

Jedinica munjevne količine je Coulomb t. j. $^1/_{10}$ elektromagnetske jedinice, a munjevnoga kapaciteta farad (F), milijunti dio je mikrofarad (μ F).

Jedan stupanj temperature je stupanj na 100 dijelova razdijeljene skale tomplomjera od vodika sa stalnim objamom; označuje se ^{0}C (Celsius).

Iznimno mogu se upotrijebljivati stare mjere za zemljištnu površinu, dok se u poreznom katastru i u gruntovnici ne provede nova mjera. Isto tako valja u pomorskoj plovitbi uporaba morske milje, (koja čini 60. dio jednoga stupnja polutnika), i uporaba brodarske tone. Zakon točno označuje brojevni odnos stare (hvat

Digitized by Google

palac, milja, oke, vijedra, vagana, funte, lota i t. d.) prema novoj mjeri.

U prometu s inozemstvom mogu se upotrebljavati zakonite mjere stranih država.

U javnom se prometu dakle smiju upotrebljavati samo obaždarene oblastnim biljegom providjene mjere i mjerače sprave, a svaka u javnom prometu upotrijebljena mjera i mjerača sprava imade se unutar dvije godine od dana, kad je u promet stavljena i iza toga svake dvije godine podvrći povremenom baždarenju; isto tako, ako se na spravi preduzme preinaka.

Baždarenju podpadaju boce i posude, koje se u javnim lokalima rabe za točenje vina, piva i žestokih pića za potrošak.

Zatvorene boce ne podpadaju baždarenju, nu spreme služeće za točenje ili za prodaju mlijeka u zatvorenim bocama imadu se baždariti.

Na baždarenje zvani su baždarski uredi, kako su navedeni naprijed kod ustrojstva i kod strukovne službe.

Kontrola, da li su mjere i mjeraće sprave, što se rabe u javnom prometu, providjene baždar. biljegom, spada u dužnost redarstvene oblasti, a kontrola nad ispravnosti u dužnost baždar. ureda (vidi na str. 76.).

Posebne propise sadržaje zakon za baždarenje bačava za vino, pivo i žestoka pića te za baždarenje i preobaždarenje bačava postoje posebni uredi. Za ove dužne su se pobrinuti jurisdikcije t. j. u Hrvatskoj i Slavoniji obćine uz odobrenje bana, pristojbe pripadaju obćinama za uzdržavanje ureda.

Na zamolbu obrtnih poduzeća za proizvadjanje bačava ili koja u svom poslovanju upotriebljuju bačve u većim količinama, mogu se na njihov trošak podržavati povremene ili stalne izpostave.

Baždari bačava dužni su položiti prisegu i strukovni izpit. Državni baždar. ured može proti nemarnom baždaru izreći suspenziju i globu do K, uz priziv na središnji ured. Globa ide na korist ubožke blagajne dotične obćine.

Prekršaji baždar. propisa kazne se globama do 600 K i zatvorom do dva mjeseca, a sprave providjene lažljivim ili krivotvorenim baždar. biljegom, isto tako neovlašteno nabavljena baždarska bilježila imadu se zaplijeniti.

Digitized by Google

Na postupak nadležne su upravne (redarstvene) oblasti u molbenom tečaju. [1])

Pošto su navedenim zakonima o mjerama izvan snage stavljene ustanove zak. čl. VIII.—1874. i LVIII.—1875. zaj. ug. hrv. sab. „o uvedenju metričke mjere i zak. čl. VI.—1891. zaj. ug. hrv. sab. „o preinaci istoga, to su nar. min. trg. od 30. prosinca 1908. br. 11.169.

---

[1]) U provedbi zakona o mjerama izdane su slijedeće naredbe (kr. ug. ministra trgovine sporazumno s banom): **O polaganju strukovnih izpita za baždare** (redovito kod kr središnjega zavoda u Budimpešti. — Za Hrvatsku i Slavoniju posebna su izaslana povjerenstva za izpit na hrv. jeziku u Zagrebu) — od 19. ožujka 1908. br. 19.217. (sbor. 1908 br. 14); **glede izpita za baždarenje bačava** — od 19. ožujka 1908. br. 52.491. (sb. 1908. br. 15.); **o ustanovljenju sjedišta i poslovnoga kruga državnih baždarskih ureda** (u Hrvatskoj i Slavoniji: u Ogulinu za županije ličku-krbavsku i modruško-riječku, u Osijeku za županiju virovitičku, požešku i grad Osijek, u Varaždinu za županiju bjelovar.-križevačku, varaždinsku i grad Varaždin, u Zagrebu za županiju zagrebačku i glavni zem. gr d Zagreb, u Vukovaru za županiju srijemsku i grad Zemun, — naredba od 19. ožujka 1908. br. 80.806. (sbor. 1908. br. 48.); **naputak 1. u predmetu potrebica, granica i pogriješaka kod mjera i mjeračih sprava, podvrženih baždarenju, zatim oblika za biljege** (kod vaga, žestomjera, sladomjera, mjera gustoće, plinomjera, vodomjera, za potrošak munjine itd., — od 20. prosinca 1908. br. 107.225. (sbornik 1909. br. 3.) i **naputak** od 13. siečnja 1910. br. 43.100 **za redarstvene oblasti** (sb. 1910. br. 45.) i nar. od 30. ožujka 1910. br. 8939. (sbor. 1910. br. 46.); **naputak 2. u predmetu mjera i mjeračih sprava te pristojbah,** — od 30. pros. 1908. br. 107.225. (sbor. 1909. br. 4.) odnosno br. 37.796. (sbor. 1910. br. 62); **naputak 3. ob ustrojstvu i službi baždarskih ureda,** — od 30. prosinca 1908. br. 107.227. (sb. 1909. br. 5.); **naputak 4. o baždarenju krčmarskih staklenka, napitnih posuda, mliječnih posuda i kanta te pristojbama za to,** — od 30. prosinca 1908. br. 107.228. (sb. 1909. br. 6.), br. 1346.—1910. (sbor. 1910. br, 57.), br. 30.145.—1910. (sbor. 1910. br. 59.); **naputak 5 ob ustrojstvu i poslovanju središnjega zavoda za mjere,** — od 30. prosinca 1908. br. 107.229. (sbor. 1909. br. 7.); **naputak 6. ob uredjenju službe ureda za baždarenje bačava i pristojbama za to,** — od 30 prosinca 1908. br. 107.230. (sb. 1909. br. 8.); **naputak 7. o specijalnim jedinicama mjere i mjeračim spravama,** — od 30. prosinca 1908. br. 107.231. (sb. 1909. br. 9.); **glede obvezatnoga označivanja količine sadržaja boca za vino, piva i žestoka pića,** — br. 111.168. (sb. 1909. br. 14.); **glede rukovanja s novcima bažd. ureda,** — br. 112.496. (sb. 1909. br. 16.); **glede postupka s bačvama obaždarenih u Austriji,** — br. 111.167. (sbor. 1909. br. 41.); **glede povremenoga baždarenja,** — nar. od 3. kolovoza 1909. br, 60.565) (sbor. 1909 br. 70.); **glede ustanovljenja oblika biljega kao dokaz po središnjem zavodu obavljenoga preispitanje operata,** koji nema značaja baždarenja; — br. 21.175.—1909. (sb. 1909. br. 43.); **glede poredka povremenoga baždarenja,** — nar. od 17. lipnja 1909. br. (sb. 1909. br. 54.).

Digitized by Google

sporazumno sa hrv. banom izvan snage stavljene i naredbe izdane temeljem navedenih zak. članaka, nu ostavljene su u snazi nar. min. trg. od 23 prosinca 1894. br. 89.113. (sb. 1895. br. 7.), „glede baždarenja utega za vaganje vojničkoga kruha, dvopeka i sijena" ter naredba br. 389.—1876. za vojničku mjeru kod novačenja.

B) Novac.

U gospodarskom prometu, koji nastaje kolanjem dobara, nuždno je obćenito sredstvo mijene t. j. neka vrijedna tvar ili dobro, koje je prikladno, da ga može svatko primiti u zamjenu za drugo dobro, predmet ili uslugu.

Takovoga sredstva ne može ustanovit i pružati ni pojedinac, ni družtvo, već je na to zvana državna vlast, a takovo je sredstvo mijene, novac. [1])

U staro doba služili su kao sredstvo mijene razni predmeti, kao koža, žito, školjke itd., a kad su narodi postali napredniji: kovine, kao željezo, olovo, kositar, bakar; razvitkom kulture počeše rabiti dragocjeni e kovine, zlato i srebro kao najprikladnije. Količine kova trebalo je kod mijene odvagnuti. To je bilo nespretno te se vremenom počelo kovanjem komada u stalnoj vrijednosti, a kovanje uzela je napokon u svoje ruke država, ne kao prihodno poslovanje, već kao dužnost, da udovolji obćenitoj potrebi.

Glavna načela državne vlasti u pogledu novca mora da su:

1. Novčani sustav ima biti za cijelo državno područje jedinstven i obćenit, a po mogućnosti jednoličan sa sustavima inih država;

2 Vrednota (Währung) ima da odgovara odnošajima tržišta;

3. Mjerilo (Münzfuss) i sitniš (Scheidemüze) neka se prilagodi prometnoj potrebi.

Novac je mjerilo vrijednosti dobara; stoga je bilo nuždno ustanoviti jedinicu, koja sadržaje odmjerenu količinu dragocjenoga kova. Toj jedinici daje država posebni naziv (kruna, franak, rubalj, dinar).

Razmjerje novčane jedinice prema temeljnoj težini zove se novčano mjerilo. Nu novac se ne kuje lih od čiste jedne kovine

---

[1]) Vidi dr. Juraj Vrbanić: Što je novac? Zagreb, 1892.

Digitized by Google

će je radi tvrdoće nužno da se legira, t. j. zlatu se dodaje srebra, ili bakra, a srebru bakra (bijelo i crveno legiranje).

U svim se naprednim državama novac kuje od plemenite kovine, zlata i srebra. Kakvoća kova čini vrednotu (valutu), koja je zlatna, srebrena, dvovrstna (Doppelwährung) ili napokon mješovita (kombinirana).

Razmjerje vrijednosti zlata prema srebru zovemo relacijom te je zlato 18$^1/_3$ puta više vrijedno od srebra.

Uz kovani novac razvio se je papirni u obliku nota. Note su državne, t. j. doznake, što ih država izdaje, ili bankovne što ih izdaje ceduljna banka po državi ovlaštena, kao bezkamatne platežne doznake, što ih svatko primati imade kao platež uz jamstvo, da nota ta imade vrijednost kovnoga novca. Ako se tim notama podaje prisilni tečaj, tad se smatraju papirnim novcem, Te note moraju imati pokriće u kovnoj zalihi i vjeresiji.

Kako smo jur predočujući državnopravni odnos obiju drž. pola austrougarske monarkije spomenuli, odredjeno je austroug. nagodbom od god. 1867. (§ 86.), da poslovi novčarstva spadaju medju one poslove, koji se obzirom na uzajamne interese rukovoditi imadu po jednakim načelima i od vremena do vremena uglaviti, a prema ug. hrv. nagodbi od god. 1868. spadaju medju poslove zajedničke (§ 9) svim zemljjama krune ugarske (novčarstvo, kovani novac i bankarstvo), dakle u djelokrug ug. hrv. drž. sab. [1])

---

[1]) Glavne načelne ustanove u pogledu novčarstva sadržavaju zak. čl. XXV. — 1878. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1878. br. 87.) „o podignuću i povlastici austroug. banke", zak. čl. XXVI.—1887. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1887. br. 65.) o podjeljenju povlastice austroug. banki; zak. čl. XXXVII.—1899. (sb. 1899. br. 95.) o produljenju povlastice austroug. banke; zak. čl. XVIII.—1892. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1892. br. 95.) glede kovnoga i novčanoga sustava; zak. čl XVII.—1892. zaj. ug. hrv. sabora (sbor 1892. br. 94.) „ob ustanovljenju krunske vrednote"; zak. čl. XXXVIII.—1899. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1899. br. 96.) „o novoj pogodbi, koja se ma sklopiti u predmetu austrougarskoj banki aktivno pripadajućeg izvorno 80 milijuna forinti iznosećega držav. duga"; zak. čl. XXXIV.—1899. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1899. br. 92.) „o banknotama po 10 kruna"; zak. čl. XXXIII.—1899. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1899. br. 91.) „o naknadnom ugovoru u pogledu kornoga i novčanoga sustava (o srebrnih novcih po 5 K) i zak. čl. XXXV—1899. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1894. br. 93.) „glede kod austroug. banke vršit se imajućih uplata u novcu zlatne vrednote"; zak. čl. XLVII.—1907. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1909. br. 48.) „o dalnjem nadopunjenju zak. čl. XVII. - 1892. „ob ustanovljenju krun. vrednote" (zlatni novci po 100 K.) zak. čl. XLVIII.—1907. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1909. br. 49.) „o novom naknadnom ugovoru nadopunjujućem na temelju zak. XVIII —1892. izmedju vlade zemalja sv. krune Ugarske i vlade u carev. vijeću zastupanih kraljevina i zemalja u pogledu kornoga sustava sklopljeni ugovor.

Digitized by Google

Temeljem § 67. navedene austrougarske nagodbe ovlaštena je zakon. čl. XVIII.—1892. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1892. br. 95.) vlada zemalja krune ugarske, da s vladom zemalja, zastupanih u carevinskom vijeću, sklopi ugovor u pogledu kovnoga i novčanoga sustava, te je zak čl. XVII.—1892. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1892. br. 94) na mjesto austrijske vrednote uvedena zlatna vrednota, kojoj je računska jedinica kruna, koja se dijeli na 100 filira.

Temeljna težina za kovanje novca je kilogram i desetinke njegove. Zlatni se novci valute kuju na račun države iz smjese, koja sadržaje 900 tisučina zlata a 100 tisučina bakra. Na jedan kilogram miješanoga zlata odpadaju 2.952 krune, a na kilogram finoga zlata 3.280 kruna. Kao zlatni novac valute kuju se komadi po 20 i po 10 kruna. Prometna težina komada po 20 Kr. jest 6·74 grama, a po 10 Kr. 3·37 grama. I na račun privatnih osoba kuju se zlatni novci, ako kr. kovnica nije zaokupljena za državu. Kao trgov. novci kuju se i dukati.

Osim tih zlatnih novaca imaju se kovati preobježno po tom zakonu: 1. Srebrne krune; 2. od niklja komadi po 20 filira i 10 filira; 3. broncevni po 2 i 1 filir. (Glede opisa novaca krunske vrednote izdana je nar. kr. ug. min. financ. od 26. prosinca 1892. br. 90.410. [1]) i okružnica zem vl. odj. unut. od 11. svibnja 1893. br. 21.189. glede stavljanja u promet nikaljnih novaca)

Zak. čl. XVII.— 1892. ustanovljuje za obje državne svote kovanje srebrnih kruna do 200 milijuna, nikaljnih do 60 milijuna, a broncanih do 26 milijuna, zlatnoga neograničeno. Razmjerje austr. prema ugarskoj poli jest 70 prema 30. Zak. čl. XVII.—1892. odredjeno je kovanje komada po krunu u iznosu od 60,000.000, a nikaljnih novaca do iznosa od 18,000.000 potonjih jedino na račun države, isto tako od bronca do iznosa od 7,800.000.

Prema zak. čl. XXXIII.—1899. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1899. br. 91.) „o naknadnom ugovoru glede kovnoga i novčanoga sustava" odredjeno je kovanje srebrnih novaca po pet kruna samo na račun države u iznosu od 64,000.000, od toga odpada na Ugarsku 19,200.000 a na Austriju 44,800.000 K. Nitko nije dužan primati u tom novcu preko 250 Kr. (vidi niže o dalnjem kovanju srebra).

O blagajničkom rukovanju novaca krunske vrednote, o raču-

---

[1]) Vidi Smrekar: prir. V. str. 550. Dr. Juraj Vrbanić: Što je novac? Kruna, ne forint«, str. 30. i sl.

Digitized by Google

navanju, izdavanju i primanju govori naputak kr. ug. minista financija od 16. veljače 1893. br. 8899. (Smrekar: prir. V. str. 558.)

Na izdavanje bankovnih nota ovlaštena je u monarkiji jedno austrougarska banka utemeljena zak. čl. XXV.—1878. zaj. drž. sab. (sbor. 1878. br. 67.) odnosno austr. zakonom od 27. lipnja 1878. Navedenim zak. člankom podijeljena je austrougarskoj banki povlastica kao ceduljnoj banki.

Bitni sadržaj povlastice sastoji u izključivom pravu izdavati banknote u obsegu cijele monarkije; ali je ipak izrično priznano obim drž. polama pripadajuće pravo ustrajati ceduljne banke, samo se je od toga predhodno odustalo, te je zadnji put povlastica produljena zak. čl. XXXVII.—1899. (sb. 1899. br. 95.) zaj. ug. hrv. sab. do konca g. 1910., a sada je u zemljama ug. krune velika struja za osnovanja samostalne ugarske banke. [1])

Bankovne note ne mogu načelno glasiti na manje od 50 K. Note uživaju pogodnost, da se kod plaćanja, što se prama zakonu ili ugovoru nemora učiniti kovanim novcem moraju primati prema nominalnoj vrijednosti. Do časa, kad ta obćenita obveza prestane i prisilni tečaj traje, nije banka dužna odkupiti note kovanim novcem, [2]) te može izdavati note na 20 kruna, temeljem zak. čl. XXXIV.—1899. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1899. br. 21.) i note po 10 kruna (vidi zak. čl. XXXI.—1899. zaj. ug. hrv. sab. o podpunom odkupu iz drž. nota sastojećeg drž. duga sbor. 1899. br. 89.), a temeljem zak. čl. XLVII. i XLVIII.—1907. zaj ug. hrv. sab. (sb. 1909. 48. i 49.) zlatni novac po 100 kruna.

Pobliže je govor o austrougarskoj banki još u sljedećem poglavju „o vjeresiji".

C) Vjeresija.

Vjeresija je udjelotvorena sposobnost jednoga gospodarskoga činbenika, da si pribavi i upotrijebi glavnicu (kapital) drugoga u svrhu gospodarske djelatnosti i tečenja. Vjeresija dakle privodi kapital uspješnoj i koristonosnoj uporabi u gospodarskom smijeru. Ona je jedno od odlučnih i glavnih sredstava, što pospje-

---

[1]) Predvidno produljiti će se dozvola.

[2]) Vidi dalje „plaćanje u gotovom" (Baarzahlungen).

Digitized by Google

šuju kolanje i promet. Glavna joj je podloga ona sigurnost, što postoji u pogledu povratka posudjene glavnice, dakle povjerenje u platežnu sposobnost dužnika i uistinu postojeća takova sposobnost.

Ta sigurnost zavisi od raznih činbenika, što ih stvara gospodarski život.

Vjeresija je:

1. osobna, koja traži odnosno nalazi sigurnost u osobnoj gospodarskoj sposobnosti dužnika. Glavni su joj oblici: zajam na zadužnicu, osobni predujam (kod predujmovnih zadruga) zajam uz ručni zalog (koji zasijeca u stvarnu vjeresiju, nu nije strogo stvarne naravi, već mu je težište osobni momenat);

2. stvarna (realna), koja nalazi sigurnost u nekretninama uknjižbom prava zaloga (hipoteki) odnosno založnicama hipotekarnim pokrićem;

2. poslovna vjeresija poslovanjem mjenbenim bankovnim i tekućim (conto-corrente);

4. industrijalna, kojoj je glavni oblik dionica. Poslovna i industrijalna vjeresija računaju s proizvodnom snagom poduzeća.

Prema učinu i svrsi vjeresijske djelatnosti možemo još lučiti platežnu, poduzetnu i predujmovnu vjeresiju (Zahlungs, Unternehmungs i Vorschusscredit).

Kod platežne vjeresije upotrebljuje se za platež dospjele tražbine vrijednost tražbine, koja će se tek realizirati (mjenbeni escompte); kod poduzetne vjeresije jamči poduzeće za glavnici i kamate, a kod predujmovne jamči više njih osobno i solidarno.

Za svaku vrstu vjeresije postaje posebni uredjaji i zavodi, koji traže državnu upravnu prigledbu, a glavna zadaća na polju razborite vjeresije pripada udrugarstvu, o kojem smo jur bitne strane spomenuli. Vjeresija može dobro djelovati i koristiti, kad joj od strane onoga, koji ju rabi — odgovara štednja, stoga zavodi i udruge, štedione, banke, uobće zavodi, koji se bave vjeresijskim poslovima, imadu i zadaću, da podupru štednju, a napose je uprava zvana, da radi u prilog udesbama, kojima se goji štednja.

1. Osobna je vjeresija gospodarski odnos dviju gospodarskih osobnosti, gdje su glavni momenti zajam, dug, kamati i platež. Taj odnos radja privatnopravnom obvezom i spada u gradjansko pravnu sferu i pod udar gradjanskoga, trgovačkoga i mjenbenoga prava.

Digitized by Google

Nu kako je osoba (član zajednice) i gospodarski činbenik, to osobna vjeresija bitno i odlučno zasijeca u razvitak narodnoga gospodarstva te postaje predmetom javnoupravne prigledbe, koja imade pružati potrebne uvjete za razvitak osobne vjeresije, napose onoga stališa, koji je neposredni radnik na polju obrta i narodnoga gospodarstva, a to je stališ obrtnički, radnički i seljački.

Glavno je načelo uprave, da zapriječi sukob raznih životnih interesa i nastoji privesti ih u sklad. U gospodarskom se životu napose ukazuju interesi u raznim strujama, te se izrazuju u borbi kapitala i radnje. U toj borbi nuždna je radna snaga, a ta stoji u velike u osobnoj vjeresiji radnika. Stoga je nuždno, da uprava podupire posredno i neposredno osobnu vjeresiju obrtnika, radnika i seljaka, koji upravo predstavljaju fizičnu radnu snagu naroda. Snazi kapitala mora da stoji uz bok kao ravna: radna snaga, jer samo ravnovjesje izmedju tih gospodarskih čimbenika može biti u prilog pravilnomu i uspješnomu razvitku narodnoga gospodarstva.

U udrugarstvu dolazi do odlučnoga izražaja gospodarska snaga i udrugarstvo je kadro stvarati i ojačati osobnu vjeresiju, gdje to čini na načelu uzajamnosti.

Narodnomu je gospodarstvu neobhodno potrebna vjeresija za nabavu zemljišta, arondaciju, razborito obradjivanje, melioracije, uzdržavanje prometne glavnice, namirenje dugova itd. Nastaje bo često možda takovih troškova u čas, kad nema razpoložive gotovine, a prihod od gospodarstva nije uvijek redovit te zavisi od raznih okolnosti kao povoljnoga vremena, elementarnih utjecaja itd.

Dakako da se vjeresija mora upotrijebiti zaista u razboritu gospodarsku svrhu, jer inače ugrožuje gospodarski obstanak dužnika, što u većem obsegu nepovoljno djeluje na socijalno — a i agrarno — gospodarske odnošaje.

Za namirenje se narodnogospodarskih potreba traži vjeresija na duže rokove uz što manji kamatnjak. Zadatak je uprave, da se pobrine za uredjenje zavoda realne vjeresije. O tom bit će niže dole govor.

Za maloga seljačkoga posjednika i gospodara nije realna vjeresija uvijek podesna, jer vezana na formalnosti ne pruža brzu pomoć, kako je to kadra osobna vjeresija.

Digitized by Google

Kao najpodesniji uredjaji za ojačati osobnu vjeresiju maloga obrtnika i seljaka pokazale su se gospodarske pripomoćne predumovne i štedovne udruge, koje su nastale god. 1846. te su vrlo razprostranjene u Njemačkoj i cijeloj Austriji, a djeluju uspješno.

U Njemačkoj nastala su u prvoj polovici prošloga stoljeća dva sustava takovih udruga odnosno blagajna i to po Schulze-Delitschu i Raiffeisenu.

Oba sistema imadu pred očima gospodarsku organizaciju radničkoga stališa. Kod sustava Schulze-Delitsch glavna je misao štititi radničtvo i mali obrt proti premoći veleindustrije, dok je Raiffeisen oživotvorio sustav prave seljačke gosdodarske organizacije proti lihvi uz jednostavni način pribave jeftine i zdrave vjeresije, a druge strane, da podupru štednju ukamaćivanjem uložaka.

Te su udruge do sada nedvojbeno najbolja udesba u prilog seljačkoj osobnoj vjeresiji, po čem je zadaća uprave takove zavode svim silama podupirati, stvarati i pružati im državne pogodnosti i podpore.

Reiffeisenove su blagajne osnovane na načelu samouprave, neograničenoga jamstva, dakle p r a v e u z a j a m n o s t i. Baš neograničeno jamstvo udrugara, kojega se mnogi toliko žaca, ovdje je u istinu pobjedilo svojim učinom, dok se izpravnost i blagod at toga načela ne može dokazati akademičkim načinom.

To je načelo rekao bih ovdje upravo savršeno doćerano, pak se te udruge mogu nazvati idealom seoske vjeresijske udruge, jer se tu složiše nesebična djelatnost imućnijih s potrebom oskudnih. Tu je sklad materijalnoga momenta i etičnoga.

Te udruge nisu novčani poduzetni zavodi, one ne idu za dobitkom; svrha im je lih pomoć i štednja. Ograničene su na mali obseg župe, obćine, sela. Troškovi su minimalni: jedan računar (knjigovodja), tiskanice, prostorije daje obćina, selo (jedna osoba i jedan stol). Jedan član poznaje drugoga u dušu, zajam se daje samo potrebnomu i onomu, koji ga zavrijedjuje. Uporaba se zajma nadzire. Razlika kamatnjaka zajma i uložaka ne smije biti veća od 1—1·5%. U tome leže sigurnost i jamstvo. Mjenica je izkljućena. Eventualni dobitak služi do potrebne granice za pričuvnu glavnicu, a višak za sniženje kamatnjaka. Poslovanje ne može biti jednostavnije.

Digitized by Google

Ovo sam naveo, jer su te blagajne u Njemačkoj i Cislitaniji postigle sjajne uspjehe. [1])

Žalibože te udruge kod nas nisu našle doličnoga uvaženja.

Zakon. čl. XXIII.—1898. zaj. sab. (sb. 1898. br. 53.) kako jur spomenuto u naslovu „udrugarstvo" uvedene su gospodarske vjeresijske udruge, koje su posve drugoga značaja, a svakako im manjka ona etična narav, pristupnost i jednostavnost, kojom se odlikuju Raiffeisenove blagajne.

Najveći neprijatelj narodnoga gospodarstva i zaprijeka uspješnomu gospodarskomu razvitku je lihva, naime prekomjerno uzimanje kamata. Tom zlu mora uprava država svim zakonitim sredstvima na put stati, nu kako se lihva sakriva pod privatno pravnu pogodbu, otegoćen je neposredni utjecaj uprave. Kazneni postupak može slijediti samo tamo, gdje su kriterija kažnjivoga čina, kojima je nanešena šteta imovini. Najbolji uztuk proti lihvi jest nastojanje dobro uredjenih vjeresijskih udruga.

Kod nas se po zakonu od 8. prosinca 1877. (sb. 1877. br. 70.) „o ukinuću zakona proti lihvarstvu mogu ugovoriti najviše 8% kamate na godinu kod svakoga posla, koji u sebi krije pravnu narav kamatne pogodbe. Sud ne smije dosuditi više, ni dozvoliti ovrhu, a ni uknjižbe i predbilježbe prava zaloga za sigurnost preko 8% na godinu.

Nu u trgovačkim i mjenbenim poslovima mogu stranke po volji ugovoriti visinu kamata (zak. čl. XXXVI.—1895. zajed. ug. hrv. sab. „o sniženju zakonitoga kamatnjaka" sb. 1895. br. 73.). Dapače stranke mogu zahtijevati kamate, što nadilaze glavnicu, a medju protokoliianim trgovcima i kamate od kamata i naprijed za dalje od pol godine, a da tim nije odplaćena glavnica.

Nu navedenim zakonom od god. 1877. nije za pravo postignuta prava svrha, jer dok se s jedne strane ograničuje kamatnjak i time nastoji zapriječiti gospodarsko stvaranje pojedinaca, ostavlja se s druge strane podpuna sloboda kamata za poslove trgovačke i mjenbene medju protokoliranim trgovcima.

Zaštita se dakle odnosi samo na osobni i realni kredit. Ako dakle tko radi zakonitoga ograničenja kamata ne bude mogao

---

[1]) Vidi občinar 1894. „Raiffeisenove pripomoćne blagajne". Napisao Franjo Žigrović-Pretočki.

Sastavitelj ovoga djela imao je prigode uvjeriti se godine 1893. prateći svoga brata na službenom putovanju po Austriji, Moravskoj, Českoj, Salzburžkoj i Tirolu, o blagotvornom djelovanju tih blagajna.

Digitized by Google

dobiti novaca inim putem, uteći će se mjenbenoj vjeresiji, koja je po dužnika skuplja i nepovoljnija. [1])

Štednju i smisao za nju podupiru predujmovne štedionice i razne štedovne zadruge, a zak. čl. IX.—1885. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1885 br. 23.). uvedena je pošt. štediona u korist vjeresije nižih odnosno slabo imućnih slojeva. Ona prima i ukamaćenja uložke putem poštar. ureda. Kamatnjak ustanovljuje kr. min. trgovine (zak. čl. XVIII.—1894. zaj. ug. hrv. sab. sb. 1894. br. 78.). a štedionički su uložci prosti od poreza. Štedionica ta stoji pod upravom kr. ug. ministra trgovine i providjena je drž. jamstvom.

U osobnu vjeresiju zasijecaju ustanove zak. čl. XIV.—1881. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1881. br. 33.) „o poslu davanja zajma ua ručni zalog".

Taj se posao može obrtimice ćerati samo dozvolom nadležne obrtne oblasti. Dozvolu može dobiti samo osoba punoljetna, neporočna i pouzdana uz polog jamčevine. Za sigurnost zajma služi založeni predmet. Izuzeti su: predmeti pogibeljni radi vatre, vojn. uniforma i oružje, predmeti javnoga bogoslužja, škol. svjedočbe, indexi i plaćevni arci, namire javnih urednika, mjenice i obrtne i obvezne izprave. O zalogu izdaje se založni list. Obrtna oblast imade svakoga mjeseca pregledati založni posao i knjige. Visinu jamčevine, pristojba i kamata izraženu u postotcima ustanovljuje ministar trgovine, napose u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji ban.

Do roka dospijetka neizkupljeni se predmeti unovčuju ličbenim putem uz sudjelovanje javnoga bilježnika ili izaslanika obrtne oblasti. Na založne poslove se ne protežu zakonski propisi glede izmjere kamata.

U slučajevima prekršaja toga zakona sudi sud (globe do 600 Kr. i zatvor do 2 mjeseca), nu neovlašteno poslovanje može obustaviti obrtna oblast i poslove rukovoditi po izaslaniku na trošak vlastnika posla.

Ustanova § 28. zakona provedena je nar. odj. unut. od 4. listopada 1881. br. 20.271. (sb. 1881. br. 76. [2]), a redovito sabiranje podataka za statistiku zajmova na ručni zalog odredjuje banska naredba od 27. rujna 1898. br. 4790. (sb. 1898. br. 68.).

---

[1]) Vidi Dr. Vrbanić: Rad hrv. zakonarstva na polju uprave 1893. str. 164.

[2]) Tiče se podignuća založnih zavoda, što ih podižu občine.

Digitized by Google

Tim poslovima najviše se bave banke, štedionice, vjeresijske zadruge, napose zalagaonice.

U osobnu vjeresiju takodjer zasijeca zak. čl. XXXI.—1883. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1883. br. 45.) „o obročnom poslu“, prema kojemu je prodaja vrijednostnih papira na obročne odplate dozvoljena obrtimice samo sudbeno protokoliranim tvrdkama, koje su dužne namjeru o tom prije nastupa prijaviti obrtnoj oblasti, koja ima taj posao pregledati svake četvrt godine. Ob obročnom se poslu izdaje obročni list. Preko putujućih agenata zabranjeno je prodavati vrijednostne papire na obročne uplate. Obročni se posao može sklopiti vrhu vrijednostnih papira, koji se bilježe na Budimpeštanskoj burzi, te su prikladne za promet, počem se dobitne užitnice ne mogu smatrati takovima, te se ne smju prodavati na obroke (nar. odj. unut. od 2. travnja 1907. br. 180.). O prekršajima sude sudovi.

2. Realna vjeresija (zemljištna) traži državnu upravnu prigledbu i posebne javnoupravne udesbe obzirom na vezanost i relativnu ukočenost (nepokretljivost) hypotekarne glavnice.

Pouzdanu podlogu i sigurnost pružaju realnomu kreditu dobro uredjene zemljištne knjige (gruntovnica), očevidnost zemljarinskoga katastra i zavodi za realnu vjeresiju.

Gruntovnica povjerena je u nas sudbenim oblastima, kojima pripada odredba i glede ubilježbe i predbilježbe prava založnoga na nekretnine.

Gruntovnica se osniva na načelima:

a) javnosti (publicitet); gruntovne su knjige javne i svakomu pristoji pravo uvida;

b) stanovitosti (specijalitet); upis mora da sadrži točnu oznaku obterećenih nekretnina;

c) zakonitosti (legalitet); ubilježbom i predbilježbom se stvara stvarno pravo;

d) prvenstvenosti (prioritet); prema vremenu upisa stvara se prednost uknjiženoga prava.

Tu vjeresiju ustanovljuju sudstveni zakoni, a životnim joj je uvjetom točni, okretni i brzi sudbeni postupak.

Naglasiti je, da je zakonarstvo na polju vjeresije uobće zajedničko, te je uprava u našoj domovini na tom gospodarskom polju podijeljena i vezana s Ugarskom. Stoga se i djelovanje naše uprave nije moglo razvijati sustavno i samostalno, već je zakonar-

Digitized by Google

stvo bilo ograničeno na stvaranje pravosudnih zakona, što zasijecaju u gospodarsku vjeresijsku prigledbu, a i tu izuzevši pravo mjenbeno i trgovačko.

Kod nas već se je godine 1868. radilo ob oživotvorenju središnje vjeresijske zemaljske zaklade i zemalj. hipotekarnoga zavoda, nu bez uspjeha.

Vlada je davala zajmove na amortizaciju i anuitete iz zemalj. zaklada, napose iz postojeće zaklade za realnu vjeresiju, nu tek god. 1894. došlo je do konkretnoga poduzeća ustrojenjem dioničarskoga družtva hrv. slav. zemaljske hipotekarne banke, kojemu je naše autonomno zakonodavstvo podijelilo posebne povlastice zakonom od 11. prosinca 1894. (sbor. 1894. br. 32.).

Poslužit ću se ovdje navodima vladinoga obrazloženja k zakonskoj osnovi, koja iztiče potrebu, da se u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji namaknu zemljištnoj vjeresiji one pogodnosti, kojima se u naprednim zemljama bitno olakšava stanje nepokretnoga vlastničtva sredstvom družtava, zadruga za zemljištnu vjeresiju ili hipotekarnih banka.

Pozajmljivanje uz nepokretni zalog načinom, kako su običavali davati zajmove pojedinci, zaklade zemaljske i razne štedionice, skopčano bje često s pogibelju za vjerovnika i dužnika. Kod zemljištne vjeresije, što je daje pojedinac, izključena je malne amortizacija uz anuitete, a može uzslijediti odkaz u nevrijeme te može tu sakrivena biti i lihva. Kod zemljištne vjeresije, što je daju štedionice, može se dogoditi, da u kritičnim vremenima veliki dio interesenata odkaže uložke, te je zavod prinuždeu ovršno prodati obterećene nekretnine, što može postati opasnim po pučanstvo stanovitoga okoliša.

Davanje vjeresije iz zemalj. zaklada upućeno je na tromo birokratično poslovanje, a mora se kretati u stalnim granicama visine zaklada.

Uslijed toga su vanjski hipotekarni zavodi preuzeli davanje zajmova u modernjoj formi, ali su se pri tom ograničili na velik zemljištni posjed, a time nije bilo pomoženo srednjemu i malomu zemljištnomu posjedu.

Uslijed razvoja intenzivnoga gospodarstva i ojačanja individualnoga vlastničtva razriješenjem zadruga, osjećala se je sve više potreba jeftine i trajne realne vjeresije; k tomu došla je regeneracija vinograda, uredjenje naplava i osušivanje.

Digitized by Google

Stoga je hrvatska vlada podupirala ustrojenje zemaljske hipotekarne banke u Zagrebu, što ga je poduzela ugarska hipotekarna banka u družtvu s ugarskom eskomptnom i mjenbenom bankom ter union-bankom i pružila mu pogodnosti administrativnim putem. Te su: pravo, služiti se zemaljskim grbom; mogućnost elociranja novca stojećega pod javnom upravom u bankovnim papirima; vlada imenovala je svoga povjerenika radi nadzora. To ekonomsko poduzeće započelo je svoje djelovanje 1. listopada 1892. Takovo poduzeće može izdržati utakmicu s vanjskim družtvima samo, ako mu se za realiziranje tražbina osiguraju zakonodavnim putem povlastice, što ih imadu slični vanjski vjeresijski zavodi.

Nu po državnopravnom položaju moglo je naše autonomno zakonodavstvo tomu zavodu podijeliti samo one povlastice, koje i u koliko se kao iznimke od postojećih zakonskih propisa odnose na nadležnost suda, skraćenje sudbenoga postupka, dokaznu moć izvadka iz bankinih knjiga i izprava, te na brži ovršni, sequestracioni i gruntovni postupak.

Takove ustanove sadržane su u z a k o n u od 11. t r a v n j a 1894. o p o v l a s t i c a m a d i o n i č a r s k o g a d r u ž t v a „hrv. s l a v. z e m. h i p o t e k a r n e b a n k e u Z a g r e b u“, koje ima pravo služiti ze zemalj. grbom kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Sudovi imadu bankine podneske rješavati bez zatezanja, knjige imadu pravnu moć dokaza. Usmrćenje dionica, založnica i inih bankinih izprava pripada sudb. stolu u Zagrebu.

Banka je vlastna, ako se u roku dospjelosti ne plati glavnica kamati ili amnitete, tražbine si podmiriti bez suda novcima ili vrijednotama dužnika, u čiji je posjed došla, osim toga imade još ustanova, koje bitno pospješuju realiziranje tražbina; tako može banka, čim liquidaciono riješenje postane pravomoćnim, prije no uzslijedi riješenje o redu vjerovnika, zahtijevati, da se založene nekretnine dražbuju.

Založnice banke mogu se upotrijebiti za koristonosno uloženje novaca, spadajućih obćinama, imovnim obćinama, zavodima pod javnim nadzorom, sirotinjskih novaca i službenih jamčevina, te je banskom naredbom od 16. prosinca 1895. br. 5695. pr. komunalnim zadužnicama priznata prikladnost jamčevina a nar. odj. unut. i bog. od 18. studenoga 1896. br. 69.909. ustanovljen postupak za konvertiranje hipotekarnih tražbina ubožkih i obćinskih sa zajmovima hypotekarne banke, te je nadalje banskom

Digitized by Google

naredbom od 7. studenoga 1902. br. 5517 priznata 4% založnica i komunalnim zadužnicama hipotekarne banke pupilarna sigurnost.

Založnicama dobiva realna vjeresija značaj i pravo prometnoga dobra. O tom odredjuje zak. čl. XXXVI.—1876. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1876. br. 84.), što se tiče osiguranja založnica

Po tom zakonu imadu pravo izdavati založnice dioničarska družtva i zadruge koje se prema pravilima bave hipotekarnim poslovima i koje imadu prije izdavanja osnovati za posebnu sigurnost opredijeljenu zakladu od barem 400.000 kruna, a ovlašteni su izdavati založnice samo do iznosa hipotekarno osiguranih zajmovnih tražbina. Podnesci i izprave, koje su temelj gruntovnoj zabilježbi, prosti su od biljegov. pristojba. Prema opali zajmovnih tražbina imadu se založnice protegnuti iz prometa.

Ob osiguranju po domaćim novčanim zavodima izdanih obveznica odredjuje zak čl. XXXVII.—1897. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1897. br. 89.). Ovamo spadaju i obveznice, gdje se vjerovniku povrh odplate zajmovne glavnice obećaje i izgled na dobit, koja zavisi o žrijebanju ili slučaju

O prometu dobitno-zajmovnih obveznica i promesse, koje se mogu izdavati samo dozvolom zakonodarstva, govori zak. čl. IX.—1889. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1889. br. 28.). Izuzete su državne dobitne obveznice i one što su izdane dozvolom ministra financija (do visine od 50 milijuna for.) po domaćim zavodima.

Oglašivanje i prodavanje zabranjenih srećaka i zajmovnih obveznica čini dohodarstveni prekršaj.

Glede izdavanja 4% obveznica ugar. zlatne rente slovi zak. čl. XIV.—1881. (sb. 1881. br. 49).

3. Poslovanje na polju poslovnoga i industrijalnoga kredita usredotočeno je u novčanim zavodima odnosno poduzećima, što se zovu banke, kojima je poglavita zadaća posredovati kod sklapanja i utanačivanja vjeresijskih poslova.

Bankovni su poslovi u načelu aktivni ili pasivni prema tomu, da li je banka vjerovnik ili dužnik.

Aktivni su poslovi:

1. Diskontni ili eskomptni, t. j. unovčenje (realiziranje) mjenica i inih tražbina prije dospjetka, dakle zajam na mjenice i ine tražbine uz diskont, t. j. odbitak (razliku) kamata od dana

Digitized by Google

preuzeća do dana dospjetka. Taj je postupak podesan za tvorničare i trgovce, uobće za poduzetnike, jer mogu doći do gotovine i prije dospjetka u slučaju potrebe (i conto-corentni poslovi uz polog sigurnostni mogu spadati medju aktivne poslove);

2. Davanje zajma na ručni zalog (lombardni poslovi), u koju svrhu nuždne su i posebne prostorije (skladišta) i izprave (varanti), kao skladištni i založni list (vidi o tom naprijed o davanju zajma na ručni zalog);

3. Davanje zemljištne (hipotekarne) vjeresije na odkaz ili amortizaciju uz anuitete, što sadržavaju odplatu kamata i dijela glavnice;

4. Izdavanje založnica, koje čine realnu vjeresiju prometnim dobrom.

Kraj toga spada u poslovanje banka izmjenjivanje novaca (mjenjačnice), incaso, izmjena i realiziranje vrijednostnih papira, mjenica, chekova (ček) i uobće prometanje vrijednostnih papira.

Pasivni su poslovi banke:

1. Uložni i depozitni uz izdavanje uložnih knjižica;

2. Giro poslovi i uložci na conto-corrente. Ovdje su vjerovnici, poduzetnici, glavničari, trgovci itd· Tražbine se obračunavaju odpisivanjem ili propisivanjem odnosno priznavanjem i obterećenjem. Pojedinci razpolažu imovinom putem naputnica (čekova);

3. Posebna vrsta banke razvila se je uslijed prometne potrebe u obliku ceduljne banke, koja spada u vrstu upravnih udruga, kojima država povjerava izdavanje nota (banknota), što zastupaju novac. U njekojim državama bilo je više takovih banka, nu danas država redovito takvu povlasticu povjerava samo jednoj banki. U našoj monarkiji povlaštena je zajednička austrougarska banka. Bankovnim notama podijeljuje država prisilni tečaj, što znači, da se imadu primati kao novac.

Nota nije drugo no naputnica, što je banka izdaje sama na sebe, u kojoj se se obvezuje donosniku izplatiti u državnom kovanom novcu iznos, na koj glasi nota.

Note moraju imati pokriće u bankovnoj zalihi stranom u gotovini (kovini, zlatu i srebru) stranom u sigurnim tražbinama.

U tom pogledu razvili su se razni sustavi:

a) kontinentalni, gdje pokriće sastoji u bankovnoj zalihi stranom u gotovini stranom u tražbinama s kratkim dospjetkom;

b) amerikanski, gdje je pokriće u državnim tražbinama;

Digitized by Google

c) englezki, gdje država propisuje visinu pokrića u gotovini, a ostatak sastoji u tražbinama banke proti državi;

d) njemački sustav god. 1875. utemeljene njemačke državne banke, gdje je pokriće ustanovljeno sakonom i to izdavanje nota neograničeno s pokričem u $^1/_3$ gotovinom, a $^2/_3$ mjenicama uz dužnost plaćanja poreza. Ustanovljen je iznos, za koji mogu kolajuće note premašiti gotovina, koji iznos ostaje prost od poreza. Taj iznos povišen je god. 1889. na 4,000.000 maraka, od viška plaća banka 5% poreza. Obračun biva sredstvom nedjeljnih izvještaja.

Austrougarska banka osnovana je na tom sustavu uz neke preinake.

Ona je po državi povlašteno (privilegovano) dioničarsko družtvo ustrojeno i uredjeno zak. čl. XXV.—1878. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1878. br. 87.) o podignuću i povlastici austrougarske banke. [1]) Nadalje zak. čl. XXVI.—1887. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1887. br. 65.) „o podijeljenju povlastice austrougarskoj banki" i zak. čl. XXXVII.—1899. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1899. br. 65.) „o produljenju te povlastice".

Razprave povedene izmedju obiju drž. pola (1872.—1876.) dovršene su utanačenjem, da svakoj državnoj poli ostaje pridržano pravo ustrojiti samostalnu banku; ali se od oživotvorenja toga prava odustalo obzirom na načelno priznanu potrebu jedinstvenih nota na 10 godina i to stanje je kasnije produljeno.

Austroug. banci je zadaća brinuti se za uredno kolanje novca u monarkiji, olakšati izravnanje izplata, pogodovati potrebama vjeresije na polju trgovine, industrije, obrta i ratarstva, napose u slučaju zakonske odredbe omogućiti trajno obavljanje izplata u gotovom novcu, odnosno odkupljivati bankovne note u gotovom novcu.

Sjedište banke je u Beču, nu glavni se poslovni nastani nalaze u Beču i Budimpešti. U raznim mjestima osnovane su podružnice. Dionička glavnica iznosi 210 milijuna kruna, koja se može mijenjati samo zaključkom glavne skupštine dioničara uz privolu državnih zastupstva obiju drž. pola. dakle carev. vijeća i ug. hrv. sabora.

Banku zastupa generalno vijeće, koje vodi i nadzire upravu.

---

[1]) Vidi naslov: „novac" (austr. zak. od 27. srpnja 1878.).

Digitized by Google

Sastoji od guvernera, dvaju podguvernera (za svaku državnu polu jedan), zamjenika i 12 vijećnika (iz svake pole 6). Vijeće bira glavna skupština, a potvrdjuje Njeg. Veličanstvo, koje imenuje i guvernera, podguvernera i zamjenike.

U Beču i Budimpešti postoje ravnateljstva, kojima su na čelu podguverneri. Ove odmjeruju bankovnu vjeresiju u eskomptnim i zajmovnim poslovima dotičnoga državnoga područja i imenuju censore (i za podružnice).

Pored redovnih bankovnih posala ovlaštena je banka izključivo za vrijeme trajanja povlastice izdavati note (banknote) t. j. doznake na sama sebe, neukamative, glaseće na donosnika i izplative u gotovom novcu. Za sada imadu te banke prisilni tečaj, te ih banka nije dužna izmjeniti u kovinu, dok država duguje banki 60 milijuna kruna.

Sveukupni iznos nota, što kolaju, mora imati pokriće i to u $^2/_5$ gotovinom (zlatom), a ostatak ($^3/_5$) u bankovnim efektima (mjenice, depoti).

Presegne li iznos banknota gotovinu od 400.000.000 K, to banka plaća od viška 5% poreza. [1])

---

[1]) U pogledu plaćanja u gotovom (Baarzahlungen), o kojom se je u potonje vrijeme u javnosti mnogo razpravljalo, uputno je iztaći slijedeće:

Plaćanje u gotovom znači, da banka svoje note izmjenjuje za gotov (metalni) novac; nu pošto je uveden prisilni tečaj nota, to banka u stinu nije obvezana plaćati u gotovom. Nu usprkos tome austrougarska je banka (koja se računa medju najbolje organizovane notovne banke svijeta) uzdržala svagda paritet svoje krunske valute razboritom politikom deviza (mjenica glasećih na inozemnu valutu). Ove godine, kad je povodom nastojanja ustrojiti samostalnu Ugarsku banku u Ugarskoj takodjer nastala velika struja, koja je zahtjevala uvedenje plaćanja u gotovom, urodili su dotični prijegovori austr. i ugarske vlade kompromisom, po kojem uvedenje plaćanja u gotovom doduše nema oživotvoriti i istodobno sa produljenjem bankovnoga privilegija, nu da se banka austrougarska imade obvezati da će svim razpoloživim sredstvima omogućiti, kako će vrijednost njezinih nota izražena u tečaju inozemnih mjenica (deviza) prema paritetu zakonito ustanovljene krunske vrijednote biti stalno osigurana.

Tom obvezom preuzima banka i dužnost onomu, koj to zatraži, dati zlata bez agia odnosno inozemna novčana sredstva.

Usljed toga osiguran bio bi i stabilitet vrednote novca isto tako kao i plaćanjem u gotovom, jer posljedice neobdržavanja te obveze bile bi iste, košto one, koje bi nastale radi neobdržavanja plaćanja u gotovom.

U navedenom kompromisu priznato je banki i pravo povisiti notovni kontigent od 400,000 000 K na 600,000.000 K, a time biti će udovoljeno prometnoj potrebi.

U tom stvoriti će oba zakonarstva svoje odluke.

Digitized by Google

Od ukupnoga godišnjega dobitka pripada dioničarima nakon odbitka troškova prije svega 4% uplaćene glavnice, od ostatka ide 10% u pričuvnu, a 2% u mirovinsku zakladu. Ako što preostaje to se od toga polovina pribraja dividendi (ukupna dividenda ne smije prekoračiti 6% uplaćene dion. glavnice), a drugu polovicu dijele obje državne pole.

Preostaje li još nešto, to $^1/_3$ od toga pripada dioničarima a $^2/_3$ dijele obje državne pole.

Banka nije dužna firmu protokolirati, a uživa oprost od biljega i pristojba.

Povlastica traje do konca god. 1910.

O sudbenoj usmrtbi (amortizaciji) i zastari vrijednostnih papira, što sačinjavaju predmet javnoga prometa, slovi zak. čl. XXXIII.—1883. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1883. br. 50).

Usmrtbeni postupak glede držav. vrijednostnih papira spada u djelokrug budimpeštanskoga trgov. i mjenbenoga sudb. stola. Za hrv. slav. zemljorazteretne obveznice nadležan je sudbeni stol zagrebački. Za ostale vrijednostne papire onaj sudb. stol, koji je nadležan u trgov. poslovima pogledom na nastan izdatnika.

U molbenici ima molitelj papir točno obilježiti i vjerojatnošću dokazati, da se je papir iz njegovoga posjeda izgubio ili uništio. Sud odredjuje izrok na 3 godine, nakon dospjetka bez uspjeha, može se zamoliti sudbena usmrtba. Predmetom usmrtbe ne mogu biti državne note papirnoga novca, državne ukamaćene blagajničke naputnice, založnice kr. zalagaonice, primke o lutrijskim ulozima, kuponi i taloni vrijed. papira, srećke vrijednostnih papiri, gdje je u textu usmrtba izključena i note austro-ugarske banke.

Kod vrijednostnoga papira s kuponima providjenoga može stranka izručbu novoga, dotično izplatu tražbine samo tako zahtijevati, ako k amortiziranom vrijednostnom papiru izdane ali još nedospjele kupone povrati ili vrijednost manjkajućih kupona izplati u gotovom novcu.

Jesu li se sa vrijednostnim papirom i k njemu izdani kuponi izgubili ili uništili, sud će izdati nalog blagajni ili izdatniku, da se vrijednost naznačenih i tečajem zagodnoga roka neodkupljenih kupona izplati molitelju, kad se javi.

Ako se nije izgubio papir, već kuponi, sud će izdati nalog, da se vrijednost naznačenih i tečajem zagodnoga roka neodkupljenih

Digitized by Google

kupona izplati predočitelju papira i to mora zahtjevati najdulje za tri mjeseca od navršenja zastare.

Ako se je s vrijedoostnim papirom izgubio ili uništio i talon, sud će izdati nalog, da u koliko nov kuponski arak još nije izručen, da se isti izruči onome, koji će pored talona predočiti i vrijednostni papir. Ako se je samo talon izgubio, sud će izdati nalog (nakon propisnoga postupka), da se, u koliko vrijeme izdatbe nije dospjelo, na sam papir u vjeresijskoj knjizi zabilježi, da će se novi kuponski arak izručili samo predočitelju papira.

U državnim vrijednostnim papirima izražena glavničina tražbina zastaruje nakon 20 godina dospjetka, isto tako kod sukromnih, u koliko posebni zakon inako ne odredjuje.

D) Ine udesbe, kojima se pospješuje promet i kolanje dobara.

1. Sajmovi su udesbe, kojima se prodavaocu i kupcu daje zgoda sastajanja na stanovitom mjestu u ustanovljeno vrijeme u svrhu prodaje odnosno kupa dopremljenih sirovina, gospodarskih i industrijalnih proizvoda.

U starije vrijeme obdržavali su se sajmovi većom stranom u gradovima; nu razvitkom obrta i trgovine prestala je važnost gradskih sajmova, napose s robom, dok su gradovi postali trajnim stjecištem prometa.

Dnevni su sajmovi (živežni) postali potrebom u gradovima radi aprovizacije grada hranbenim sredstvima, dopremljenim iz okolice. U manjim gradovima i mjestima zadovoljuju potrebi i tjedni živežni sajmovi.

Sajmovi su nadalje godišnji i mjesečni, to su robeni i marvinski ili za posebnu vrstu stoke (konje, rogatu marvu, svinje). Robeni danas više nemaju one važnosti, što ju imadjahu, dok je ladanjskomu pučanstvu bilo tegotno radi slabih komunikacija namiriti svoje potrebe na robi u prometnim mjestima, a razvitkom trgovine prestala je i potreba robenih sajmova. [1])

Veliku važnost imadu danas sajmovi sa stokom i sirovinama.

---

[1]) Na dan sv. Stjepana zabranjeni su sajmovi ban. nar. od 13. srpnja 1892. br. 25 423.

Digitized by Google

Dozvole godišnjih (mjesečnih) sajmova daje zem. vlada prema nar. obstojal. ces. i kr. hrv. slav. namjestničtva od 1. studenoga 1855. br. 18.899. (odnosno min. unut. djela od 23. listopada 1855. br. 22.557. [1]) Tu je izrečeno, da će se novi sajmovi dozvoljavati koncesijama, a ne poveljama i to redovito samo obćinama, ne pako vlastelinstvima i pojedincima. Obstojeće povlasti ostaju netaknute.

I premještenja sajmova na drugi dan dozvoljuje vlada (nar. c. i kr. hrv. slav. namjestn. od 1. studenoga 1859. zem. vlad. list 1859. II. kom. XV. br. 21. i nar. odj. unut. od 6 svibnja 1873. br. 5402.).

U županijama dozvoljuje tjedne sajmove župan. upr. odbor po § 41. zak. od 5. veljače 1886. „ob ustroju županija" odnosno toč. 11. § 25. zak. od 5. veljače 1886. „ob upravnim odborima u županijama. [2]) (Glede sajamskih prihoda vidi naslov „gradovi i obćine".)

Prema sajmovima ima državna uprava dva stanovišta: narodnogospodarstveno i redarstveno.

U pogledu potrebe i važnosti sajma, napose godišnjih, odlučni su jedino i bezuvjetno prometni obziri. Načelom od kojega se ne bi smjelo odustati ima da bude, da sajmovi nemaju biti neposrednim izvorom obć. prihoda, nego samo udesbe, kojima se udovoljuje zahtjevima prometa i trgovine.

Za važnost sajma prema tim obzirima odlučni su momenti: mjesto i vrijeme. Ako ta dva uvjeta ne odgovaraju prometnim interesima, tada može sajam i štetno djelovati na prometne prilike, a napose na materijalne odnošaje pučanstva, koje dangubi i badava troši.

Istina, da se uslijed stjecanja naroda na sajmu troši živež, naročito piće, a to neposredno povisuje potrošarinski dohodak obćine a i prodju mjestnih trgovaca, krčmara i obrtnika. Nu ta probit mjestne je naravi i ne može nadomjestiti korist sajma u gospodarsko-prometnom pogledu za cijeli okoliš. Probit je dakle prividna, a može radjati naprotiv štetnim uplivom, ako se sajmom odvraća promet od onoga smjera, što ga zahtjevaju gospodarsko-prometne prilike.

Stoga razloga vlada prije dozvole zamoljenih sajmova redovito pita mnijenje nadležnih trgov. obrtnih komora, gospodarskoga družtva, kulturnoga vijeća i dotičnih okolišnih susjednih obćina.

---

[1]) Vidi: Smrekar prir. V. str. 541., Vežić pomoćnik str. 604.

[2]) Sajamske cijenike za gradove odobrava vlada, za seoske obćine i trgovišta župan. oblast (riješ. vl. odj. unut. od 15. svibnja 1907. br. 4986.).

Digitized by Google

Glede robenoga prometa na sajmovima mjerodavne su ustanove § 50. zak. čl. XVII.—1884. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1884. br. 31.) „obrt. zakona", koji je u pogledu sabiranja naručaba preinačen zak. čl. XXV.—1900 zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1901. br. 8.), Prema tim propisima svaki je obrtnik vlastan na godišnjim sajmovima osobno ili po opravniku prodavati vlastitih i tudjih proizvoda. Na nedjeljnim sajmovima vlastan je svatko (u koliko to posebni privilegij ne brani) prodavati živežne predmete, vrtne i gospodarske plodine, te proizvode kućne industrije. Ostale obrtne proizvode dozvoljeno je na nedjeljnim sajmovima prodavati samo obrtnicima, što obitavaju u dotičnim mjestima: nu zak. čl. XVIII.—1887. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1887. br. 41.) izrečeno je, da mogu gradska zastupstva (gradova Zagreb, Osijek, Zemun i Varaždin) odnosno županije (skupštine) statutom, saslušavši interesirane općine eventualno trg. obrtnu komoru, dozvoliti prodavanje i stranim obrtnicima. [1])

Kučarci mogu temeljem starodrevnog običaja polaziti nedjelne sajmove.

Redarstveni nadzor nad sajmovima vrši upravna oblast i mjestno redarstvo, a oružničke postaje imadu i bez posebnoga poziva oblasti na marvinske sajmove, što nisu udaljeni od postaje preko 20 kilom., izaslati obhodju. I u gradovima nadziru oružnici samostalno sajmove (nar. odj. unut. od 24. srpnja 1886. br. 24.086.).

Na marvinskim sajmovima mora da je uredjeno veterinarsko redarstvo prema ustanovama § 11. zakona od 27. kolovoza 1888. „ob uredjenju veterinarstva" (sbor. 1888. br. 60.) i §§ 30—37. prov. naputka od 20. prosinca 1888. (sbor. 1889. br. 13.). Sajmovni red ustanovljuje vlada, a sajmišta moraju biti uredjena i pregradjena po propisanom nacrtu. Veterinarski nadzor vrše diplomirani veterinari; dopremljena marva mora da je providjena propisnim marvinskim putnicama. Općine imadu skrbiti za uredjenje i čišćenje sajmišta sredstvom obć. veterinarske zaklade (nar. odj. unut. od 6. siječnja 1903. br. 1984. Smrekar: prir. IV. str. 1292. [2])

---

[1]) Vidi naslov „obrt" napose o slobodnom prodavanju i kupovanju na god. sajmovima (bez obrtnih iskaznica).

[2]) Vidi naslov „veterinarstvo".

Digitized by Google

Proštenja se u obrtnom pravcu smatraju godišnjim sajmovima (nar. odj. unut. od 3. siječnja 1885. br. 50.603.).

2. Izložbe — gospodarstvenih, industrijalnih proizvoda i stoke u velike pogoduju prometu i kolanju dobara. One potiču na rad i doličnu utakmicu (priznanice i nagrade za najbolje proizvode dopituju posebna povjerenstva — jury), dižu gospodarstvenu — strukovnu naobrazbu, upoznavaju tuzemstvo i inozemstvo (sudjelovanjem kod inostranih izložaba) s proizvodima nar. gospodarstva, obrta i industrije, a time bude volju za kup i naručbu (prodju).

Uprava mora toj uredbi posvetiti svu pažnju i podporu (moralnu i stvarnu) dapače treba, da sama upriličuje izložbe.

Izložbe mogu biti zemaljske i manjega obsega (regionalne, županijske) a pozvani su na priredjivanje trgovačko-obrtničke komore, gospodarska i strukovna družtva (korporacije).

Uprava ima da pruža po mogućnosti pogodnosti (kod odpreme izložb. predmeta, pribave prostora, prostorija itd.) i novčane pripomoći.

U svrhu natjecanja i nagradjivanja stočarstva [1]) odredjuje provedbeni naputak k. zakonu o promicanju stočarstva od 23. travnja 1905. (sbor. 1905. br. 16). izdan nar. odj. unut. od 23. prosinca 1908. br. III.—4223. (sbor. 1908. br. 50). obdržavanje izložaba.

Pojedine občine i kotari (kot. oblasti) vlastne su moliti vladu dozvolu za obdržavanje izložbe stoke uz jednaki doprinos občina i zemlje, a svake druge godine županije, ako dotične občine doprinesu polovinu troška.

Nagradjivanje obavljaju povjerenstva (jury) pod predsjedanjem izaslanika vlade uz sudjelovanje zastupnika županije, kotara i veterinara.

Svake pete godine ima se u Zagrebu obdržavati zemaljska izložba stoke troškom zemlje pod rukovodstvom vladinoga povjerenika (§§ 61—69. naputka).

3. Burze [1]) su posebno uredjena sastajališta u svrhu sklapanja trgovačkih poslova prema osebujnim burzovnim pravilima.

---

[1]) Vidi naslov „stočarstvo".

[1]) Vidi zak. čl. XII. – 1908. zaj. sab. o uzakonjenju ugovora od 8. listopada 1907. Medju ostalim: Ugarska se vlada obvezala, da će zakonodavstvo što prije predložiti zak. osnovu o uredjenju poslovnoga prometa na burzi u Budimpešti.

Digitized by Google

Tu se usredotočenjem utakmice stvara valjani pregled i sud o svim momentima, koji uplivišu na cijenu robe i vrijednost efekta (papira), a time se saznaje i prikazuje jedinstvena cijena (tečajnicama).

Poslovi se sklapaju uz jednostavnu naznaku količine i vrsti robe i efekta sredstvom zaključnih listova. Poslovi su dnevni i dobavni (terminovani). Računa se na padanje i porast cijena (hausse i baisse) odnosno na razliku (poslovi differencijalni).

Državna se uprava ograničuje na nadzor (izaslanjem posebnoga povjerenika), odobravanje samouprevnih burzovnih statuta i zapriječivanje zakutnih burza, koje mogu znatno oštećivati pravilni razvitak prometa i trgovine.

Kod nas ne postoji javna burza, već je trgovačko družtvo „trgovački dom" u Zagrebu" u svrhu, da se utre put osnutku zagrebačke burze (na način bečke i budimpeštanske) ustrojio posebnu sekciju za promet efektima i robe, kojoj je svrha, da olakša i uredi promet s robom i domaćim vrijednostnim papirima; nu mogu biti predmetom prometa sve ostale u trgovačkim središtima austrougarske monarkije, trgovane vrijednote, devize, valute i mjenice.

Sve prijepore nastale iz poslova, sklopljenih na sastancima (dnevnima) sekcije (zaključnim listovima), prosudjuje obranički sud trg. doma, kojemu se svaki član prigodom pristupa izrično podvrgava. Tu se ustanovljuju usance za trgovanje, registriranja i notiranje vrijednota.

Glede mešetara valjaju §§ 534.—548. trg. zakona i nar. odj. unut. od 10. prosinca 1884. br. 39.724. (Žigrović, obrtni zakon str. 2.). Povjerenstvo nakon zaključka sekcije ustanovljuje tečaj papirima i robi.

4. O dobrovoljnim dražbama sadržaje propise okružna naredba c. kr. hrv. slav. namjestničtva od 12. siečnja 1858. br. 15.455. (zem. vl. l. 1858. razd. II. kom. I. br. 2. Dozvolu daje kot. oblast (grad. poglavarstvo).

Dražba se imade propisno oglasiti običajnim načinom (i bubnjem, nar. odj. unut. od 30. lipnja 1882. br. 3429.) a obaviti u prisutnosti oblastnoga povjerenika i prodani se predmeti imadu izdati uz gotov novac.

Bez oblastne se dozvole dražba ne smije obdržavati. Proti prekršitelju može redarstvena oblast postupati globom do 200 K.

5. O dražbaonicama govori zak. čl. XXII.—1888. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1888. br. 48.).

Digitized by Google

Baviti se dražbenom prodajom pokretnih predmeta na način obrta slobodno je samo uz posebnu dozvolu, koju daje ban (u Ugarskoj min. trgovine). Poduzetničtvu (dozvolbeniku) propisuje se poslovni red, jamčevina i visina pristojba.

Kad poduzetničtvo započne poslovanje svoje, ima se u području njegovom svako javno dražbovanje pokretnih predmeta u pravilu preduzeti u dražbaonici. Izuzete su dražbe sudbenih i javnih oblasti (i kod željezn. i brodar. uprave). Neizkupljeni se predmeti, koji se imaju prodati prema ustanovema zak. čl. XIV.— 1881. zaj. ug. hrv. sab. „o poslu davanja na ručni zalog" (sb. 1881. br. 33.). imadu prodati u dražbaonici.

6 Na posredovanje medju strankama u prometnim poslovima ovlaštene su priv. agenture prema postojećoj naredbi odj. unut. od 22. siječnja 1889. br. 19.926. „o privatnim agentima" (sb. 1889. br. 12.).

Dozvolu podjeljuje zem. vlada, odj. unutarnji u sporazumku s pravosudnim odjelom samo za veće gradove imenito Zagreb, Osijek, Varaždin, Karlovac, Sisak, Mitrovica i Zemun, saslušavši dotično grad. poglavarstvo. Pritom se uzima obzir na pravu potrebu i na mjestne okolnosti (postojeće jur agenture). U dozvolnici imadu se izrično napomenuti poslovi; bezuvjetno se izuzimlju: sastavljanje pravnih izprava, sudbenih podnesaka i obrtimično zastupanje stranaka pred sudbenim oblastima. [1])

Dozvola se može podijeliti samo neporočnim osobama dobra glasa.

Privatni agenti imadu položiti jamčevinu koju vlada ustanovljuje izmedju 2000 do 8000 K.

Ovlast prestaje, ako je dozvolbenik osudjen radi zločinstva

[1]) Naredbom min. pravosudja od 8 lipnja 1857. (zem. vl. list 1857. razd. I. kom. XXIV. br. 113.) propisan je postupak proti zakutnim pisarima t. zv. nadripisarima. Takovim se smatra, tko nebudući ovlašten odvjetnik, u takovim parnicama, gdje se stranke imadu služiti odvjetnicime, bez povlasti tužitelja ili tuženika dodje pred sud ili zanj podnesak sastavi, zatim tko bez nadležne ovlasti, kao zanatom dakle obrtimice pravna pisma ili sudbene podneske u parničnim stvarima ili izvanpravoričima sastavlja i to za plaću ili dobitak. Postupak prinadleži sudu (kazan je globa od 10—400 K odnosno zatvor od 24 sata do 6 tjedana).

Navedena naredba tiče se samo nadripisara pred sudbenom oblasti, dok se proti nadripisarima, koji obrtimice navedene slične podneske obrtimice prave pred polit. oblastima, imade postupati po min. nar. od 30. rujna 1857. odnosno kraj. naredbi od 16. rujna 1873. br. 8121.

Digitized by Google

prestupka ili prekršaja iz koristoljublja ili proti javnoj ćudorednosti ili ako se nad imovinom privatnoga agenta otvori stečaj.

Radi težkih povrjeda dužnosti, kao što i radi prekoračenja djelokruga, koji je privatnomu agentu propisan, može zem. vlada ovlast njegovu proglasiti propalom.

B.

Posebni dio uprave gospodarskoga života.

Uvod.

Agrarnomu je zakonodavstvu i upravi zadaća, da zakonskim udesbama omogući, da se stečenje gospodarskoga dobra pojedinca privede u sklad s obćenitom tvorbom kapitala. Osobna nepovredivost u sticanju prava uzvišeno je pravo načelo; ono ipak uvjetom individualnoga razvitka priznaje obćenito stvaranje zajed. kapitala.

Individum se u zajednici, državljan se u državi mora prilagoditi obćenitim interesima zajednice. To valja osobito u gospodarskom životu. Stečeno bo pravo pojedinca mora prestati odnosno ono mora dobiti drugi oblik, mora se modificirati, čim je onakovo, kakovo postoji zaprekom, pravilnomu razvitku obćenitoga kapitala zajednice (ljud. družtva). Stoga je državna uprava zakonom ovlaštena i zvana, da stečeno pravo pojedinca, dakako uz podpunu naknadu gospodarske vrijednosti, dokine, kad to zahtijeva načelo gospodarstvene ravnopravnosti i obćeniti interes.

To biva razterećenjem, dotično odkupom prava, stečenih stališkim povlasticama, gdje to zahtijeva individualna pravna sloboda u sticanju gospodarskih dobara; ono biva izvlastbom, gdje to bezuvjetno traži obćeniti interes javnoupravni i prometni s obćenitih obzira narodnogospodarstvenih (n. pr. komasacija).

Posebno polje upravne prigledbe čine agrarnopravni odnošaji seljačkoga pučanstva, napose uredjenje skupnih užitaka niklih u feudalnom i urbarskom, te tomu sličnomu uredjaju (krajiške zadruge).

Zakonarstvo urbarsko obuhvaća dvije skupine pravnih ustanova, kojima je predmet bio različit. [1])

---

[1]) Vidi: Dr. Ivo Mallin: Urbar. poslovi. Hrv. zak. XX. str. 14. (Dopis kr. stola sedmorice).

Digitized by Google

Prva skupina sadržaje ustanove, kojima se stvaraju novi materijalno-pravni odnošaji, kamo spadaju ustanove o segregaciji pašnjaka i šuma, ob odšteti pretečnih zemalja i o povratku osvojbina, o nazad odkupu gornjih činžanih i krčevinskih zemalja. Dotične zakonske ustanove normiraju pravila, po kojima imade urbarsko-pravni odnošaj prestati, a na njegovo mjesto ima stupiti gradjansko pravo vlastnosti.

Druga skupina sadržaje ustanove, kojima se pravni odnošaj medju strankama u bitnosti ne mijenja, već mu se samo daje drugi oblik u interesu gospodarstvenom. Ovamo spadaju ustanove o komasaciji, izvlastbi i uredjenju skupnih užitaka. Ustanove prve skupine su eminentno pravne naravi, dok kulminiraju u stvaranju prava vlastnosti na nepokretnine; ustanove druge skupine u bitnosti su naravi upravne, jer se ne stvara novo pravo, već one na temelju postojećega prava nastoje unaprijediti javni gospodarstveni interes.

Štoga uporaba ustanova prve skupine spada po svojoj naravi u nadležnost suda, dok vršenje ustanova druge skupine podpada nadležnosti upravne oblasti, jer se radi o promicanju javnoga interesa.

Kod stečenih prava bit će ovdje navedene bitne ustanove u pogledu razterećenja i razrješenja (odkupa) urbarskih i srodnih im odnošaja, komasacije i izvlastbe; kod agrarnopravnih postojećih odnošaja ustanove u pogledu skupnih užitaka, napose zadrugâ, zemljištnih zajednica i imovnih obćina (krajiških).

I.

Uprava i stečena prava.

1. Razterećenje i odkup.

Po ug. hrv. pravu bio je zemljištni posjed gospoštinski (alodijalni, dominikalni, plemički), gradjanski (posessio civica, fundus civicus); ili podanički (urbarijalni, kolonikalni) odnosno kmetski.

Podanički posjed bio je napose: 1. selištni (sessionalni); 2. izvanselištni (extrasesionalni) i 3. urbarsko-srodni.

Selištnim je posjedom smatrana ona kolikoća zemljišta (grunta), koja bijaše pridijeljena pojedinomu podaniku (kmetu) teresijan-

Digitized by Google

skom ili kasnijom regulacijom, kao selištna pripadnost (constitutivum) uz odmjerena podavanja. Ovamo je spadao kućni grunt (intravilan, kučni fundus), zatim vanjski (extravilan), naime oranice, vinogradi, livade i šume. Veličina sešišta bijaše u pojedinim županijama različna. Tako je n. pr. selište u zagreb. županiji bilo 12 jutara oranice I. razreda ili 14 drugoga razreda ili 16 trećega razreda, zatim 5—7 kosaca livade (zak. čl. V.—1836.). Od selištne pripadnosti podavao je podanik cjeloselac (bilo je: $^1/_2$, $^1/_4$ selišta) do g. 1848. gospoštiji činž (u Hrvatskoj 1 for., u Slavoniji 3 for.), zatim 52 vozna ili 104 ručna bezplatna težaka, a 28 voznih ili 56 ručnih težaka uz odštetu (po 24 odnosno 12 novč.) To je bila t. zv. r o b o t a i l i t l a k a.

Osim toga bilo je inih podavanja u korist gospoštiji (vlasteli) od obrta, dučana, ribarenja, lova, kotla (rakije), pečenja cigle itd. Kao devetina od priroda (od vinograda gorica).

Bilo je i urbar. blagodatih za kmete, kao zimsko vinotočje drva za ogrijev, za gradju uz doznaku itd.

Izvanselištne zemlje nisu spadale u selištnu pripadnost. To su:

1. šume (prilikom terezijanske regulacije uvrštene u posebne tabele), koje su bile ustupljene podanicima uz stanoviti broj šumskih težaka;

2. šume, u vrijeme terezijanske regulacije doznačene urbarskim obćinama ili pojedinim podanicima za urbarsko drvarenje uz osobite daće (klafterna drva);

3. šljivici u Slavoniji, obterećeni stalnom urbarskom daćom (15 novč. po rali);

4. vinogradi izvanselištni u Slavoniji, obterećeni motičarinom (pintom);

5. krčevine (od šuma pod 1 i 2);

6. zemlje preostale (fundi remanentiales), koje su pronadjene preko selištne pripadnosti te regulacijom ili izpravkom ostavljene uz posebna predavanja;

7. pustoseline (sessiones desertae), ali ne putem zakupa;

8. krčevine u Slavoniji, uvrštene u tabele pod imenom obrtovnih (industrijalnih) uz naznaku daće (terragium) ili ine plaće;

9. trstenici, doznačeni za izklopnu porabu obćinama i i pojedincu preko selištne pripadnosti uz posebnu daću (paša, drvarina, žirovina);

10. pašnjaci, koji su putem segregacije (ces. pat. od 17. svibnja 1857.) pridijeljeni obćinama ili pojedincima;

Digitized by Google

11. šume, segregacijom dodijeljene urbar. občinama na odmjenu za užitak drvarije, žirovine itd.;

12. trstenici, koji će pripasti občinama, ili pojedincu u ime dosadanjega užitka.

Urbarsko-srodni posjed sačinjavali su:

1. krčevine prije 1. svibnja 1848. učinjene, gdje se nalazi naselbina, koje, makar su alodium, imadu ostati u rukama posjednika za obskrbu naseljene obitelji;

2. činžene ili gorne zemlje, na kojima bje naselbina za izklopnu obskrbu obitelji.

Kroz više vijekova, sve do vremena kraljice Marije Terezije, bio je podanik (kmet) uz zemlju privezan (glebae adstrictus) nevoljnik; vlastnik zemljišta bio je zemaljski gospodin, plemić, a cijela zemlja izvan sl. i kr. gradova bila je vlastnost zemaljske gospode, koja su nad narodom, naseljenim na njihovim imanjima, vršila, da tako kažem, suverenska prava, a svaki korak i čin podanika zavisio je „a beneplacito dominii".

Skup propisa o tim urbarskim odnošajima u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji zovemo urbarom, koji nam predočuje urbarski sustav tih kraljevina, napose uredjenje (regulaciju) urbarsko, započeto inciativom blage uspomene kraljice Marije Terezije (constitutio rei urbarialis); napose članak XXXV.—1790.—1.[1])

Tek zakoni od god. 1836. udariše tvrdji pravni temelj podložničkim odnošajima. Člankom IV.—1836. olakšana i osigurana je podanicima slobodna selitba (colonus migrare volens — detineri nequit), a zemalj. gospodin pod inakom kaznom nije smio podanika priječiti u toj slobodi. Podanik je mogao selište, odnosno užitke i poboljšice (investitiones, meliorationes ac beneficium usufructuationis) njegove prodati, nu kupac morao je obavljati podavanja, kako je to odseljenik dužan bio. Istim zak. člankom zajamčeno bje podanika razpolagati sa stečevinom i priznano bje osobno pravo na užitak urbarskoga selišta našljednim pravom (odnosi se samo na mužki spol). Na Prev. odredbu dokinuta je 1. travnja 1848. podanička sveza (tlaka) i selištne zemlje prošle su u vlastništvo podanika. To je naglašeno u pismu (proglasu) bana Jelačića na narod.

---

[1]) Vidi: Urbarski sustav kralj. Hrvatske i Slavonije od Dr. g. Pauli — preveo iz latinskog Franjo Žigrović Pretočki, Zagreb, 18[illegible]0 — Vežić: „Urbar hrvatsko-slavonski", Zagreb, 1882. (izdalo pravn. družtvo); Smrekar prir. IV. str. 872. i sbirka zakona „o upravi občina", Zagreb, 1875. (dion. tiskara).

Digitized by Google

To stanje uzakonio je hrv. sabor zak. čl. XXVI.1848. izjavivši u § 1. „da sve dosadanje urbarske službe i plaće prestaju za uvijek“ i u § 3.: da je svaki dosadanji kmet neograničeni vlastnik svoje urbarske zemlje. (U bivšoj vojnoj Krajini dokinut je obstojali vojnolenski odnošaj krajiškim temeljnim zakonom od 6. svibnja 1850., a sav posjed zadružni pripao je zadrugama u slobodno vlastničtvo.)

Razrješenje uzslijedilo je odkupom, tako da vlastela za selištne zemlje i od njih podavanja dobivaju odštetu od države (zemlje), dok prodavanja od izvanselištnih i srodnih imade odkupiti bivši podanik, te prodavanja traju, dok se ne odkupe.

O b i z v r š b i r a z t e r e ć e n j a z e m l j i š t n o g a i o b u r e d j e n j u k a k o u r b a r s k i h t a k o i s r o d n i h i m p o s j e d n i h r a z m j e r j a u k r a l j e v i n a m a H r v a t s k o j i S l a v o n i j i g o v o r i c e s. p a t e n t o d 2. o ž u j k a 1853. (zem. vl. l. 1853. razd. I. kom. VII. br. 44).

Ovdje valja iztaći samo najbitnije načelne ustanove toga patenta te uobće navesti samo propise koliko se tiču napose upravne oblasti.

Usljed ukinuća saveza urbarskoga i sudbenosti gospoštinske prestala su takodjer prava, beriva i dužnosti proizviruće iz toga saveza i te sudbenosti. Za dokinuta prava i beriva odredjena bje odšteta prema potanjim propisima nav. patenta.

Kao urbarska podavanja podvržena odšteti smatraju se one dužnosti, koje su na urbarskim zemljama postojale prema prijašnjim urbarskim zakonima temeljem ugovora ili običaja, što te zakone zamjenjivahu. Kao urbarske zemlje smatraju se zemljišta uredjena na temelju urbara i uobće sva zemljišta, kojih se urbarska vlastitost dokaže urbarskim podatcima i običajima, zvali se posjednici kako mu drago: banderijalci, praedialci, slobodnjaci, desetinjaci, urb. kontraktualisti i exemtionalisti: kao stanovnici trgovišta ili ovlaštenih obćina. Dokinućem saveza urbarskoga zadobiše bivši podanici (kmeti) pravo slobodnoga vlastničtva i slobodnoga razredjivanja glede urbarskih zemalja (selišta) uz pridržaj zakonskih ustanova o naslijedju seljačkih dobara i komadanja zemalja (vidi § 761. o. g. z. i naslov „o zadrugama seljačkim“).

Odšteta, koja se po patentu imala pronaći, ne tiče se samo urbar. daća, već i onih prava i beriva zemalj. gospode, što su prestala dokinućem gospoštinske zemalj. sudbenosti (ručna tlaka, daća od kotla, pravo dućana, pravo mesarenja, prisvajanje robe, peći ciglu itd.)

Digitized by Google

Odšteta pripala je i duhovničkim i komorskim dobrima, i zadušbinskim zakladama.

Zemlje izvanselištne nisu se mogle oduzeti pojedincima, već samo pod odkup padaju daće od njih.

Odkup sel. zemalja provadjale su župan. oblasti i zemaljska komissija, glede izvanselištnih podavanja samo na zahtjev ovlaštenika ili većine obvezanika.

Kod odkupa podavanja od gornjih i činženih zemalja uslijedila je prema potrebi prije regulacija po polit. oblasti; uobće sve razprave, koliko nije pravo bilo prijeporno, povjerene bijahu polit. oblasti.

Glede nadležnosti nastala je preinaka usljed ces. paten. od 17. svibnja 1857. (vidi niže).

Istim patentom uredjene budu i zemljištne koristi, proiztičuće iz podložničkoga odnošaja. Zajednička bje paša na ugaru i staništu na zamjenito uživanje dokinuta. Zajedničko uživanje pašnjaka ostalo je. Drvarenje i žirovina imala je ostati prema ustanovama § 4. zak. čl. VI.—1836., koji odredjuje dobročinstvo ogrijevne drvarije u vlastel. šumama. Do riješenja prijepora parnicom nadležna je upravna oblast, da štiti provizorij.

Glede prava točenja (regalno pravo) upućuje patent na urb zakone od g. 1836.

To pravo odkupljeno je zakonom od 27. prosinca 1889. „ob odšteti regal. prava točenja“ (sbor. 1890. br. 1). Odkup proveden je po posebnim regalnoodštetnim povjerenicima i ovlaštenici (občine i privatnici) dobiše 4½ postotne regalnoodštetne obveznice.

U pogledu regalnoga prava mlinarenja i ribarenja upućuje patent na zakone poštojavše do g. 1848.

Ces. patentom. od 17. svibnja 1857. (zem. vl. list 1857. br. 88.) izdane su ustanove, kojima se urediti imadu zajed. posjedovna razmjerja medju negdašnjim gospoštijama i bivšim podložnicima te glede komassacije.[1]) Ovdje su sadržani propisi ob odcijepljenju pašnjaka (segregaciji), o uredjenju i odkupu šumskih užitaka, o povratku okupacija i o odšteti pretečnih zemalja; o komasaciji zemljišta, uvedenju zakonskoga razmjerja kod komposessorata. Zakonom od 7. veljače 1892. (sb 92. br. 18.) bilo je privremeno uredjeno pravo dijeliti ob. pašnjake. Taj zakon izgubio

---

[1]) Zakonom od 22. prosinca 1890., kojim se preinačuju odnosno nadopunjuju ustanove o postupku u poslovima urbarskim (sbor. 1891. br. 3). izrečeno je, da stranke ne mogu više stavljati zahtjeva na urbarsku komasaciju.

Digitized by Google

je krjepost usljed zakona od 25. travnja 1894. „ob uredjenju zemlj.. zajednica". Postupak povjeren bje posebnim urbarskim sudovima.

Zakon od 10. siječnja 1876. (sb. 1876. br. 8.) glasi „o konačnom razterećenju izvanselištnih kričevinskih i gornih i činženih zemalja". Po tom se je zakonu provadjao odkup bez obzira na privolu stranaka po posebnim urbarsko-odkupnim povjerenicima imenovanim po banu.

Zakon dozvolio je, da na zahtjev stranke za olahkoćenje odkupa posreduje zemlja tako, da ovlaštenicima, u koliko odkupni predmet pruža podpunu sigurnost izplati pripadajuću odkupninu na jedanput 5% hipotekarnim odkupnicama, dok obvezanici imadu odkupninu uplatili putem amortizacije (5% kamata, 2½% odplate, ½% upr. troška u zemaljsku odkupnu zakladu. Glede načina prijave izvanselištnih, krčevinskih, gornjih i činženih zemalja (prijavne tabele) za odkup uz posredovanje zemlje izdan je naputak nar. odj. unut. od 1. kolovoza 1876. br. 15.393. (sb. 1876. br. 65.), a za pomoćne organe zem. vlade vidi provedbe zak. od 10. siječnja 1876., naredbu odj. unut. od 23. studenoga 1876. br. 25.004. (sbor. 1876. br. 14). i posebni naputak za posjednike rečenih zemalja nar. odj. unut. od 15. srpnja 1878. br. 14.161. (sb. 1880. br. 85).

Ustanove navedenoga zakona nadopunjene odnosno preinačene su zakonom od 24. veljače 1903. (sb. 1903. br. 20). Isti odredio je, da se prijave radi odkupa daća od izvanselišnih, krčevinskih, gornih i činženih zemljišta, u koliko još nisu predane, imadu podnijeti vladi u roku od dvije godine, inače se pravo gubi i zemljišta dobivaju narav slob. vlastničtva, što se ima ureda radi u gruntovnici provesti.

Za odštetu označenu u §§ 2., 55., i 56. ces. patenta od 2. ožujka 1853., što se ima dati iz prihoda zemaljskih, dakle za prava i beriva prestavša usljed ukinuća saveza urbarskoga i gospoštinske sudbenosti, za desetak duhovniki prešavši u privatno vlastničtvo i izgubljeni desetak nižega duhovničtva, ustrojen bje ces. patentom od 16. siječnja 1854. (zem. vl. l. 1854. br. 28.). posebni fond razteretni, u koji su uticali doplatci izravnomu porezu. Za odštetne tražbine izdavane su ovlaštenicama 5% zemljištno razteretne zadužnice kralj. Hrvatske i Slavonije (sada kon-

Digitized by Google

vertirane u 4%). Tim poslovima upravlja odsjek zemalj. vlada kao zemljorazteretno ravnateljstvo (vidi ustrojistvo zem. vlade).

Ove su zadužnice podvrgnute žrijebanju, a zaklada trajat će po osnovama do god. 1959. kad bude zadnja zadužnica izžrijebana i izplaćena (vidi zak. od 12. srpnja 1891. ob odkupu hrv. slav. zemljorazteretnoga duga i nar. od 11. siječnja 1892. br. 156. sb. 1892. br. 37. Tim se zakonom zemljorazteretni dug konvertira tako, da se izdati imaju nove zemljorazteretne obveznice sa 4% izplative za 68 godina).

Napose sačinjavaju zemljištno odkupni dug glavnice i kamate, što su dospijevale svake pol godine posjednicima (obveznicima) izvanselištnih, krčevinskih, gornih i činženih zemalja za ustanovljene odkupne glavnice, kod izplate kojih posredovala je zemlja izdanjem hrv. slav. hipotekarno odkupnih obveznica (odkupnica. Ove obveznice izdane na temelju odkupnoga zakona od 10. siječnja 1876. stavljene su pod jamstvo ukupnih zemalja krune ugarske, a pošto je odkup unutarnji poso kralj. Hrv. i Slavonije, to je eventualni manjak teretio dohodak opredijeljen za pokriće nutarnje uprave rečenih kraljevina, nu usljed zak. od 11. siječnja 1892. postao je zemalj. razteretni namet obćeniti prirez na porez i utiče u drž. blagajnu i ućeruje se zajedno s državnim porezom po obć. organima; oni su pozvani i na ubiranje zemljištno-odkupnoga duga (zak. čl. LII.—1875. zaj. sab. sb. 1876. br. 29.).

Prema naputku za upravne obćine i gradska poglavarstva izdanom nar. odj. unut. od 3. prosinca 1879. br. 26.065. (sbor. 1880. br. 86.) u pogledu pobiranja, ućerivanja i odpremanja zemlj. odkupnoga duga biva isto temeljem obć. poglavarstvima dostavljenih izkaza dužnika zemljištno-odkupne zaklade i na dužnike glaseće odplatne knjižice. Ubrani se novac odprema poreznim uredima, koji postupaju po naputku izdanom nar. odj. unut. od 28. lipnja 1880. br. 1635. (sbor. 1880. br. 87).

Konto-knjigu dužnika vodi računar. ured kr. zem. vlade.

U bivšoj krajini sačinjavala su sva zemljišta vojno leno [1]) na kojima pripadalo je uživanje (Nutzeigenthum) posjednicima uz priuzdržaj nadvlastničkoga prava Njeg. Velič. vladaru i uz vršenje krajiških dužnosti.

Krajiškim temeljnim zakonom od g. 1850. predan je zemljištni posjed u slobodno vlastničtvo zadruga, a zakonom od 8.

---

[1]) Vidi Stopfer: Lehrbuch über die Grundgesetze der Karlstädter, Warasdiener, Banat-slavonischen und Banatischen Militärgränze. Gratz 1840.

lipnja 1871. izrečen je odkup (izlučenje) prava na drvlje, pašu i uživanje šum. proizvoda za krajiške stanovnike u državnim šumama tako, da se krajiškim obćinama u vlastničtvo preda polovica. (vidi „imovne obćine krajiške).

Za upravne oblasti mjerodavne su danas i krepostne ustanove § 61. ces. patenta od 2. ožujka 1853., koji veli, da su upr. oblasti nadležne za razprave, koje se tiču odnošaja izmedju negdašnje gospode i bivših podanika, ako sâmo pravo nije prijeporno.

Ova ustanova vrijedi, gdje se radi ob odnošaju još neuredjenom i tiče se samo uzdržanja status quo (god. 1848.) odnosno provizorija, dok su u svim posjedovnim odnošajima in merito izključivo nadležni sudovi (napose urbarski).

I danas dolazi (ako i rijedko) do uporabe ces. patent od 26. rujna 1857. o načinu, kako se liquidirati, ponovčiti i izćerivati imadu one još nenamirene daće, koje proizviru iz odnošaja urbarskih. To su tražbine zaostale, u koliko nisu zastarjele. Razprave (danas vrlo rijedke) spadaju na političku oblast prema ustanovama uredovnoga naputka od 17. ožujka 1855. te ako nagoda ne podje za rukom, spada izricanje odluke na županiju napose u nadležnost župan. upr. odbora po § 25. točka 1. zâk. od 5. veljače 1886. o upr. odborih u županijama (vidi „oblastno ustrojstvo").

2. Komasacija zemljišta.

Uspješno obradjivanje tla i ubiranje priroda i izvodjenje razumnih gospodarstvenih i kulturnih radnja zahtijeva bezuvjetno sjedinjivanje zemljišta odnosno skupnoga posjeda, t. j. privedbu pod jedinstvenu upravu. Razcjepkanost zemljišta prouzročuje vlastniku suvišnih troškova, ona je zaprekom razboritom gospodarenju. Tu dolazi do odlučnoga izražaja načelo, da je posjed, odnosno pravo pojedinca mora prilagoditi tvorbi obćenitoga kapitala analogno ustanovi § 365. o. g. z., koji dozvoljava izvlastbu ustanovom, da član države mora ustupiti uz primjerenu naknadu vlastnost stvari, kad to ište obćenito dobro.

Ovo načelo vrijedi i kod provadjanja komasacije, dok se zakonom dira u način i oblik vlastničtva s obzira narodnoga gospodarstva i razboritoga gospodarenja.

Digitized by Google

Obzirom na to ukazuju se zakonske ustanove u toj stvari kao eminentno upravne naravi te kao uredbe agrarno-upravnoga značaja.

Zakon od 22. lipnja 1902. „o komasaciji zemljišta“ (sbor. 1902. br. 43,) proveden je naredbom od 8. srpnja 1902. br. 54.354. (sbor. 19o2. br. 44.) Bitne i načelne su mu ustanove:

Komasacija zemljišta izvodi se na suglasan zahtjev učestnika (interessenata).

Ako je ona uobće koristna s gledišta narodno gospodarstvenoga, a ako se ne može shodno provesti bez čestica, koje su svojinom protivnika komasacije, tada se ista može izvesti i proti volji pojedinih vlastnika, kad na nju privoli stanoviti dio učestnika (prema okolnostima petina, desetina) dapače i bez obzira na te uvjete, ako je potreba radi kulturnih radnja (komas. povjerenstvo odlučuje na prijedlog žup. skupštine. [1])

Glasovi učestnika uračunavaju se po katastralnoj izmjeni i po čistom katastralnom prihodu.

U pravilu ima da komasacija obseže sav kotar porezne obćine ili sela, pojedine rudine istoga hatara, omed ašene prirodnim granicamu; iznimka je dozvoljena prema potrebi.

Predmetom komasacije jesu: oranice, livade, pašnjaci, ledine, progoni za marvu, putevi, jarci, pusta zemljišta, omanje šumske čestice za pošumljenje (prikladne za olakšanje komasacije).

Izuzimlju se (osim da vlastnici pristanu): kuće, kućišta sa spojem, čestice za gradilišta ili skladišta, kućni vrtovi, parkovi, voćnjaci, vinogradi i njima pripadajući kolosjeci, polja i livade, zemljišta na kršnom tlu zidom ogradjena, ribnjaci i vode za obrtničke pobvate ili od osobite vrijednosti po gospodarstvo; tvornice,

---

[1]) Proti volji pojedinih vlastnika se može komasacija izvesti, kada ua nju privoli a) $^1/_5$ učestnika, ko a se po katatastr. izmjeri i cestom katastr. prihoda vlastnica polovice zemljišta, koja se imadu uzeti pod komasaciju; b) $^1/_{10}$ učestnika, kad je prema izmjeri i prihodu jedna četvrtina vlastnica dotičnih zemljišta, ako su ta zemljišta podijeljena po načelu tropoljarstva u tr rudine ili je pretežni dio posjeda na male čestice razcjepan, da ih nije moći koristonosno obradjivati; c) ako žele komasaciju vlastnici zemljišta, koja po katastr. izmjeri i prihodu sačinjavaju $^1/_2$ odnosno $^1/_4$ svih zemljišta, koja se imaju povući pod komasaciju, ma da podjedno nesačinjavaju $^1/_5$ odnosno $^1/_{10}$ svih učestnika, tad se komasacija dozvoljava jedino privolom komas. povjerenstva.

Digitized by Google

kamenolom, čestice gdje ima stvari za industriju, jame gdje se vadi šljunak, glina ili pijesak, gdje se kopa ruda, kamen, vapnenac, sadra, zemljišta s mineralnim vodama i što služe javnim svrhama, industriji i rudarstvu te šume.

Iznimno, ako traži pretežna gospodarska korist mogu se povući u komasaciju i kuće, zgrade izvan sela i ina zemljišta uz odštetu ili preloženje superedifikata ili novcem Izuzeti su od komasacije kućni vrtovi i parkovi. Suvišne zemljištne služnosti [1]) (§§ 473., 474. i 479. o. g. z.) prestaju bez odštete i brišu se u gruntovnici.

Ina prava i tražbine prelaze na zamijenjeno zemljište

Ako je komasacijom nastala u stvari takova promjena, da je uporaboprimac ne može više uredno upotrijebiti, može se i uporabni ugovor razriješiti.

Vrijednost svake u komasaciju uzete čestice imade se pronaći i ustanoviti posebnom procjenom po vještacima.

Vještaci postupaju putem bonitacije [2]):

1. odredjenjem bonitetnih skrižaljka (shemu) o postojećim stupnjevima plodovitosti u komasaciona područja uzetih zemljišta;

2. klasifikacijom u pojedine razrede;

3. tarifacijom čistoga dohodka.

Istodobno provodi se i procjena zemljištnih kakvoća, predmeta i udesaba, koje valja napose odštetiti.

Nikomu se bez privole ne smije podijeliti zemljište, što bi ga položajem sililo, da premjesti svoje selište ili bitno preudesi svoje gospodarstvo. Osobito treba paziti na uspješno obradjivanje zemljišta i osiguranje puteva i progona za marvu.

Provadjenje komasacije zemljišta povjereno je posebnim komasacionim oblastima.

U svakoj županiji postoji županijsko komasacijono povjerenstvo kao I. molba, koje sastoji od podžupana kao predsjednika, jednoga sudca (čl. 5. zak. od 28. veljače 1874. o sudačkoj vlasti), jednoga inžinira (u zem. službi), žup. gospodar. izvjestitelja, žup. šumar. nadzornika (ako se radi o šumama) i jednoga perovodje (bez glasa).

Prema potrebi ima u županiji po jedan ili više komasacionih povjerenika (izvjestitelj žup. komasac. povjerenstva).

---

[1]) Osim da vlastnici pristanu.

[2]) T. j. razvrstenjem svakoga pojedinoga zemljišta ili pojedinoga dijela istoga u vrijednostne razrede.

Digitized by Google

U II. i zadnjoj molbi uredjuje zemaljsko komasacijono povjerenstvo pod predsijedanjem bana ili zamjenika njegova. Ono sastoji od dva vladina savjetnika (jedan je izvjestitelj za nar. gospodarstvo), od dva viječnika kr. stola sedmorice, jednoga gospodarskoga i jednoga tehničkoga vještaka (ako se radi o šumama i šumskoga) i perovodje (bez glasa).

Članove zemaljskoga kom. povj. (ako nisu članovi po službi), imenuje kralj, a članove županijskog povjerenstva ban. Tako isto i zamjenike.

Članak 11. zakona od 25 veljače 1874. „o sudačkoj vlasti" ne dolazi do uporabe. [1])

Zahtjev na komasaciju kod žup. povjerenstva može biti ustmen (u zapisniku) ili pismen.

Žup. kom. povjerenstvo odredjuje izpitanje zahtjeva, a predradnje (sastavak popisa posjeda sa čistim katastral. prihodom i izkaz učestnika) imadu se obaviti po tehničkom vještaku pod rukovodstvom komasacionoga povjerenika. Ako žup. skupština stavi prijedlog na komasaciju, tad predradnje odredjuje zemaljsko kom. povjerenstvo.

Razprava pred komasacionim povjerenikom javna je ustmena.

Proti onima, koji se ponašaju nepristojno ili smetaju razpravu, može kom. povjerenik bezprizivno postupati globama od 10—30 K, odnosno zatvorom od 1—3 dana. Isti imade odsutnima imenovati skrbnike.

Očitovanja i nagode sklopljene pred komasac. oblastima ne trebaju odobrenja upravnih, nadštitničkih ili povjerbinskih vlasti, potrebno je odobrenje žup. komas. povjerenstva koje nosi odgovornost u smislu § 265. o. g. z.

Proti odluci žup. povjerenstva, kojom se dozvoljuje komasacija, nema mjesta utoku osim u slučaju, kad biva na zahtjev $^1/_{10}$ učestnika, koji posjeduju prema čistom katastralnom prihodu $^1/_4$ užitoga zemljišta i to radi tropoljarstva. (tada je rok 14 dana).

Na osnovi odluke o dopustivosti imadu se započeti nuždne radnje.

O započetom uredovanju valja izvijestiti zem. povjerenstvu

---

[1]) Glasi: „Redoviti put pravde otvoren je strankama i u onim slučajevima, u kojima po zakonitim normama, koje već postoje ili će se još izdati, oblast upravna odlučit ima o supornim privatnim tražbinama, a stranka jedna ili druga osjeća se odlukom u svojim privatnim pravima povrijedjena".

Digitized by Google

i to javno u novinama proglasiti. Istodobno valja obavijestiti gruntovnicu radi zabilježbe o dozvoljenoj komasaciji.

Kod komasacije sudjeluju pod vodstvom povjerenika: 1. odbor učestnika (4—12 članova); jednu polovicu imenuje povjerenik, a drugu biraju prisutni učestnici, -- kao savjetujući organ 2. tehnički vještak (imenovan po banu, može biti ovlašteni privatni) pod discipl. vlasti povjerenika; 3. stručnjaci te pomoćne sile kao procjenitelji i kulturno tehn. organi, što se po povjereniku imade zapriseći.

Za provedenje komasacije obavit će se (prema odredbama prov. naredbe) za odnosne nekretnine reambulacija s izmjerom, obračunavanje površine, identifikacija katastralnoga operata i gruntovnoga stanja te procjena. Cijeli rad izpituje tehn. vještak.

Povodom komas. postupka ima se radi uredjenja gruntovnih odnošaja povesti izpravni postupak po povjereniku za obavu identifikacije posjedovnica gruntovnih uložaka s novom gruntovnom mapom (zak. od 16. rujna 1876. sbor. br. 80. odnosno naputak za sastav gruntov. uložaka u biv. vojnoj krajini od 5. lipnja 1879. br. 2087. l. zem. upr. za vojn. Krajinu kom. VI.—1879.). Na molbu svih suvlastnika imadu se razriješiti zajednice vlastnosti (§ 285. o. g. z.), a povesti povodom komasacije i potajne diobe zadruga, izvedene poslije 1. siječnja 1890. (§ 58. zadr. zak.); nadalje provesti otudjenja zadružnih nekretnina, kojima se dira u najmanju izmjeru. Ta uredovanja obavljaju grutovni povjerenici. Sva ta uredovanja idu na zem. trošak (osim procjene).

Temeljem preizpitanih tehničkih predradnja sastavlja se za komasaciono područje izkaz zemljišta prema stanju prije komasacije.

Po povjereniku prihvaćeni izkaz zemljišta ima se izložiti mjesec dana na javni uvid. Nakon sastavljenoga operata odredjuje se ročište radi objašnjenja interesentima.

Nakon izloženja mogu učestnici staviti tegobe. Ne uvaži li povjerenik takove, prosto je strankama obnoviti ih u pravnom lijeku proti presudi. Zatim sastavlja se komasaciona osnova i nacrt te novo razdijeljenje čestica valja u naravi izkolčiti i po povjereniku tumačiti na licu mjesta, a po stručnjaku izpitati. Nakon toga ima se osnova s položajnim nacrtom i cijelim operatom javno izložiti, a izkolčenje putem službenih novina proglasiti. Učestnici mogu u roku od 30 dana staviti prigovore.

Digitized by Google

Nakon tako provedenoga postupka obavješćuje povjerenik županijsko komasaciono povjerensfvo, koje je nadležno izreći presudu.

Troškovi oko predradnja predujmljuju se redovito iz gospodarske zaklade, a nose ih učestnici prema razmjerju vrijednosti zemljišta.

Proti presudi žup. komas. povjerenstva pristoji učestnicima pravo priziva u roku od 45 dana na zemalj. komasaciono povjerenstvo. Pošto proti ostalim rješitbama povjerenika i žup. komas. povjerenstva nema pravnoga lijeka, to se odnosni prigovori imaju spojiti s tim prizivom.

Povrati u prijašnje stanje nema mjesta, nu ako se prije predaje novomu vlastniku ma i slučajno umanji vrijednost zemljišta ili predmeta, može učestnik u roku od 60 dana iza ovrhe odnosnoga dijela komasacione osnove tražiti izravnanje.

Dogodi li se pogrješka tehnička u računu ili mjeri, može oštećena stranka u roku od tri godine iza ovrhe dotičnoga dijela osnove zahtijevati naknadu od onih, koji su se tim okoristili. Za rješavanje takovih prijepora nadležno je žup. komas. povjerenstvo uz priziv (14 dana) na zemaljsko.

Ako se odnošaji zemljištnoga posjeda višom silom promijene, može zem. povjerenstvo cijelu osnovu dokinuti i odrediti novi postupak.

Pravomoćnu presudu dostavlja žup. kom. povjerenstvo s operatom u roku od 14 dana nadležnoj gruntov. oblasti na provedbu, a potrebne izprave podjedno financ. oblastima radi katastralne provedbe.

Nakon pravomoćnosti presude imade tehnički vještak u naravi udariti medje i opredijeliti strankama dodijeljeni posjed. Nakon toga odredjuje povjerenik predaju u fizični posjed

Konačna predaja biva u pravilu u jesen Dovršenje postupka ima se proglasiti i javiti zemalj. kom. povjerenstvu. Danom proglašenja prestaje u pravilu nadležnost komasacionih oblasti.

Provedbeni naputak izdan je nar. odj. unut. od 8. srpnja 1902. br. 45.353. (sb. 1902. br. 44.), gdje su sadržane potanke ustanove u pogledu uredovanja povjerenika, tehničkoga poslovanja, napose kod razgodbe odnosno diobe zemljištnih zajednica.

Digitized by Google

3. Izvlastba (expropriacija).

Pojam izvlastbe razvio se je iz načela, da se vlastničtvo, odnosno stvarno pravo pojedinca, imade prilagoditi zahtjevima obćenitosti, te da se ima uz primjerenu naknadu ustupiti, kad to obćeniti javni obziri traže. To načelo izraženo je u § 365. o. gr. zak., koji glasi: „kad ište obćenito dobro, mora član države ustupiti uz primjerenu naknadu i samu podpunu vlastnost stvari kakove", i § 364.: „u obće izvršivanju prava vlastnost, ima samo u toliko mjesta, u koliko se time nevrijedjaju prava trećega niti se neprestupaju granice propisane u zakonih, da se uzdrži i unaprijedi obće dobro,

Zakonske ustanove ob izvlastbi načelno su upravne naravi te i postupak spada pred upravnu vlast. Uporabu izvlastbe ustanovljuju napose pojedini zakoni u javno koristne svrhe.

Načelno dozvoljuju izvlastbu zakonski propisi izvlastbeni, što će niže biti navedeni odnosno prikazani i to za gradnju javnih obćila, udesaba, zgrada, zavoda, imenito u obćinama: otvorenja ulica, trgova, regulatorne radnje itd.

Napose ustanovljuju uporabu izvlastbe posebni zakoni kao rudarski zakon od 23. svibnja god. 1854. (§ 98.) u rudarske svrhe; zakon od 25. ožujka 1906. „o zdravstvu" (§ 3.) dozvoljuje, da za obće zdravstvene potrebe imade mjesta izvlastbi privatnoga vlastničtva temeljem odluke vlade; zakon od 27. kolovoza 1888. „ob uredjenju veterinarstva" (§ 19.) za mrciništa, klaonica i sajmišta (nar. rieš. odj. unut. od 10. rujna 1892. br. 19.921., obćinar 1892. str. 306.); zakon od 31. prosinca 1891. „o vodnom pravu" (autonomni) za sprečavanje vododerina i osiguranje vodogradjevina; isto tako zak. čl. XXIII.—1885. zaj. ug. hrv. sab. „o pravu na vodu"; obrtni zakon zak. čl. XVII.—1884. zaj. ug. hrv. sab. (§§ 36—39.), koji dozvoljuje izvlastbu po zdravlje štetnoga i uobće pogibeljnoga poduzeća; zatim zakon od 22. listopada 1892. „ob uredjenju bujica" (vododerina) (sb. 1895. br. 85.) dozvoljuje izvlastbu, napose odredjuje, da su zemljoposjednici dužni potrebno gradivo ustupiti, te se mogu i posebne zemljištne čestice izvlastiti, (vidi o tom pobliže pod naslovom „elementarna snaga vode)", zakon od 4. travnja 1906. (sb. 1906. br. 23.) „o nuždnim prolazima, a zak. čl. XXXVI.—1879. zaj. sab.

Digitized by Google

(sb. 1879. br. 29.) dozvoljuje izvlastbu za vojarne i vježbališta, prisilno nastanjivanje, a zak. čl. XX.—1873. zaj. sab., nabavu konja za vojsku putem izvlastbe.

Po § 41. zak. od 5. veljače 1886. „ob ustroju županija itd." toč. j) spada riješavanje glede predmeta i obsega izvlastbe u nadležnost žup. oblasti.

U kralj. Hrv. i Slavoniji dolaze do uporabe posebni propisi za izvlastbu u autonomnim poslovima, a posebni u zajedničkima.

1. Tako dolaze do uporabe kod izvlastbe predmeta u a u t o n o m n e s v r h e, d a k l e a u t o n o m n e c e s t o g r a d n j e i javnih gradnja, ustanove: n a r e d b e m i n i s t a r s t v a n u t a r. o d j e l a i p r a v o s u d j a i m i n i s t a r s t v a z a t r g o v i n u, o b r t n e i j a v n e g r a d j e v i n e o d 21. t r a v n j a 1857. br. 3578. u o b z i r u p o s t u p k a, k o j e g a s e d r ž a t i v a l j a p r i r a z v l a s t b i (expropriaciji) kod javnih gradnja cestovnih i vodnih (zem. vl. l. 1857. razd. I. sv. I. kom. XVIII. br. 82.) i posebnoga z a k o n a od 26. s t u d e n o g a 1876. „o r a z v l a s t b i n e k r e t n i n a u g r a d u Z a g r e b u" (s b. 1876. b r. 94).

Navedena min. naredba izrično označuje pravilom i načelom, da je slobodno privatnu vlastnost proti volji vlastnika vrijedjati samo onda, ako dokazani javni obziri to čine potrebito i da svakoga člana države, koji svoju vlastninu mora ustupiti za dobro obćenito ide primjerena odšteta. Ovu treba pronaći putem uredne procjene. Stranke nezadovoljne odštetom, što im dosudi administrativna vlast, upućuju se na redoviti put pravde.

Naredba označuje političko zemaljsko načelstvo nadležnim izricati, da u stanovitom slučaju imade nastati prisilna izvlastba. To isto stanovište zauzima zakon „o zdravstvu", dok zakon od 5. veljače 1886. „o uredjenju županija i uredjenju uprave itd." povjerava djelokrugu županije, odnosno žup. oblasti riješavanje prijepora ili dvojba, nastavših glede predmeta i obsega izvlastbe, dozvoljene po višoj oblasti, ako se takovi prijepori dadu odstraniti na osnovu dozvole, podijeljene za podhvat, u čiju se korist imade izvlastba obaviti i na osnovu postojećih obćenitih ili posebnih zakona.

Po tom dakle načelnu dozvolu daje vlada, dok način i postupak pripada molbenom tečaju.

Tomu analogno odredjuje zakon od g. 1876. za grad Zagreb (i Osijek).

U pogledu sastavka i gruntovne provedbe izvlastbenih ope-

Digitized by Google

rata za zemaljske cesto- i vodogradnje vrijedi nar. odj. unut. od 9. listopada 1900. br. 42.689 (sbor. 1900. br. 77).

Za glavni zemalj. grad Zagreb vrijedi zakon od 26. studenoga 1876. „o izvlastbi nekretnina u gradu Zagrebu". Taj zakon protegnut je zakonom od 31. prosinca 1906. (sb. 1907. br. 2.) na grad Osijek.

Prema tome zakonu može se s obzira javnoga dobra prema podpunoj odšteti oduzeti ili stegnuti vlastničtvo nekretnina, ako je to potrebito, da se podignu ili razšire crkve, javne škole, bolnice, javni zavodi za slijepe, gluhonijeme, uboge, zatvori, vojarne, javne radionice, držav., zemaljske i obć. sgrade; podižu, uzdrže i očuvaju javni spomenici, otvore nova groblja, razšire postojeća, otvore razmaknu, izprave ulice, trgovi, šetališta, javne bašte, uobće, da se izvede osnova o poljepšanju grada ili da se izvedu javni vodovodi i urede potoci.

Pravo vlastničtva na nekretnine oduzima se ili ograničuje trajno, ako zem. vlada odredi, da se na korist državnoga ili zemaljskoga zavoda izvede podhvat, kako je gore naznačen, a gr. zastupstvo ne prigovori vladinoj osnovi, ako se usljed prigovora grad. zastupstva dozvoli izvlastba kraljevskim riješenjem, ako gr. zastupstvo zaključi, a vlada zaključak odobri ili ako se uslijed predstavke grad. zastupstva proti vladinoj uzkratnoj odluci dozvoli izvlastba kraljevskim riješenjem.

Vremenita ograničenja nemaju trajati dulje od tri godine niti smiju mijenjati narav nekretnina. Ista dozvoljuje gr. poglavarstvo uz pravo utoka na vladu (14 dana), isto tako dozvoljuje pripravne radnje.

Dužnost odštete tereti izvlastitelja, a odšteta sastoji u podpunoj vrijednosti s pripadcima i plodovima. Prema tomu načelu ustanovljene su potankosti u načinu odštete. Sgrade se imaju uvijek u cijelosti izvlastiti.

Izvlastbeni postupak na temelju izpitane osnove provodi po vladi imenovani povjerenik. Osnova se izlaže na 14 dana i oglašuje u službenim novinama.

Nakon minuloga roka za prigovore uriče povjerenik ročište i po dovršenoj razpravi izriče obrazloženu odluku o predmetu, obsegu i načinu izvlastbe uz naznaku roka, u kojem mora izvlastitelj zamoliti odštetni postupak (najviše 3 mjeseca), te uz naznaku gradjevina, što ih ima izvesti i uzdržavati.

Digitized by Google

Ako odšteta nije odmjerena nagodom, ima se odmjeriti po sudb. stolu na temelju razprave, što je provodi izaslani povjerenik.

Proti odluci sudb. stola dozvoljena je ništovna žaoba na kr. stol sedmorice i sud uvesti će izvlastitelja na njegovu molbu u posjed izvlašćenih nekretnina te uredi radi odrediti ukujižbu prava vlastničtva, odnosno brisanje tereta, a odštetna svota stupa na mjesto izvlašćena predmeta glede svih stvarnih prava. Odštetna se svota ima položiti kod suda kod povjerbina i ako je nekretnina obterećena hipotekama.

I gradjevni redovi izdani nared. vlade od. 25. lipnja 1900 br. 35 499. (sbor. 1900. br. 63). propisuju u svrhu regulacije javnih prometnih površina odstup privatnoga zemljišta propisanim izvlastbenim postupkom (§ 30. gradj. reda za ladanje § 29. gradj. reda za gradove). Postupak biva prema navedenim autonomnim izvlastbenim propisima.

Kod gradnja blizu željeznica mora se k očevidu pozvati željeznička uprava i postupati prema zak. čl. XLI.—1881 zajed. ug. hrv. sab. (vidi niže). [1])

2. Ako se radi ob izvlastbi predmeta, što prema ustanovama ug. hrv. državnopravne nagode služe zajedničkim državnim svrhama, odnosno gdje ista biva temeljem zajedničkih ug. hrv. zakona košto kod gradnja državnih željeznica, drž. cesta, regulacija rijeka i vodogradjevina, rudokopa, „zatim gradnja uz željeznice, držav. ceste, rudnika itd, tada dolaze do uporabe ustanove zak čl. XLI.—1881. zaj. ug. hrv. sab. o izvlastbi (sbor. 1881. br. 55).

Prema tome zakonu ima izvlastbi mjesta samo u javnom interesu, u slučajevima gradjenja javnih cesta i mostova, izvedenja parovoznih i konjskih željeznica za javnu porabu, gradjenja kanala za plovitbu, odvodnju i naplavu, uredjenja voda tekućih, voda stojećih i močvara, nasipa proti povodnjama, gradjenja luka, tovarišta obalnih (dokova) i javnih skladišta, za postavljanje brzojava, zaprepričivanje letećega pijeska, bojna utvrdjivanja, drž. zgrada i

---

[1]) Opazka: kad se radi o izvlastbi, ne uzima se obzir na najmanju izmjenu zadružnoga zemljišta, te kot. oblasti imadu izdati potvrdu, da odsvojenju nema zapreke, pošto se radi o izvlastbi. Nar, odj. unut. od 24 lipnja 1900. br. 43 041. (sb. 1900. br. 59)

Digitized by Google

zavoda i u svim slučajevima, gdje izvlastbu odredjuje posebni zakon (n. pr. rudarski).

Predmetom je izvlastbe nekretnina. Poduzeća parovoznih željeznica i vodenih puteva dužna su uvrstiti u izvlastbenu osnovu i one zgrade, što se nalaze unutar propisane požarne daljine (kod zgrada iz materijala proti požaru sigurnoga — 8 metara, kod zgrada sa šindrom — 20 met., kod zgrada pokrivenih slamom, šašom, guvna za smještenja slame, sijena 60 met., a kod zgrada s upaljivim predmetima — 100 met.

Izvlastba se izvodi uz pravu i podpunu odštetu polag cijena u vrijeme procjene temeljem izvlastbene osnove nakon 15-dnevnoga izloženja. Izvlastbeni postupak odredjuje ministar (trgov.) obavjestivši o tom žup. upr. odbor, koji iz svoje sredine izašilje povjerenstvo (ako se radi o privremenoj izvlastbi samo jednoga člana), koje na razpravi pokuša nagodu (saslušavši zastupnike interesiranih općina). Ako nagoda nije za rukom pošla, izriče meritornu odluku u pogledu izvlastbene osnove pa je odmah proglasi. Utok ide na ministarstvo. Pravomoćna odluka ili nagoda dostavlja se realnomu sudu.

Odštetni postupak prinadleži nadležnomu sudbenom stolu.

U provodjenju toga zakona postupaju zaj. ugar. ministar i hrv. ban sporazumno, dok se krepost toga zakona proteže na područje sveukupnih zemalja krune Ugarske u svim slučajevima, kad se izvlastba imade preduzeti u svrhe takovih poduzeća ili radnja, koje u smislu § 9. zak. čl. XXX.—1868. zaj. ug. hrv. sab. odnosno zak. čl. I.—1868. hrv. sab. „o državnopravnoj nagodi" spadaju u okvir zajedničkoga zakonodavstva i zajedničke vlade zemalja krune Ugarske. O dozvoljivanju izvlastbenog prava nalaze se i odredbe u zak. čl. III.—1907. zaj. ug. hrv. sab. „o promicanju domaćeg obrta" (sb. 1907. br. 10.), odnosno nar. kr. ugar. min. trg. br. 55.800. (sb. 1908. br. 46.). Dozvolu daje ban glede nekretnina na teritoriju Hrv. i Slavonije, a postupak biva prema ustanovama navedenog zak. čl. XLI.—1881. zaj. ug. hrv. sabora.

3. Na načelu izvlastbe osnovan je i zakon od 6. travnja 1906. „o nuždnim prolazima" (sbor. 1906. br. 23.) proveden banskom naredbom od 6. travnja 1906. br. 219. (sbor. 1906. br. 39.). [1])

---

[1]) Vidi: Hrv. zakoni (nakl. Kugli) knjiga 36. Zakon od 6 travnja 1906. „o nuždnim prolazima". Uredio i opazkama providio Ivan Žigrović-Pretočki. Zagreb 1906.

Digitized by Google

Svrha toga zakona je nekretninama zajamčiti i pružati pristupnost, da mogu doći do podpune gospodarske uporabe; dakle mu je težište obća gospodar. probit, kojoj je ipak uvjet gospodarska sloboda pojedinih. Ovdje treba naglasiti, da taj zakon radi samo o privatnim putevima i prolazima, a oblast postupa samo na molbu stranke. Glede javnih puteva i uredjenja njihova mjerodavna je napose navedena jur naredba odj. unut. od 13. lipnja 1900. br. 33.454. (sbor. 1900. br. 60.) „o uzdržavanju i revindikaciji javnih površina".

Bitne su ustanove zakona „o nuždnim prolazima" slijedeće: vlastnik ili posjednik nekretnina može zahtijevati, da mu se odredi nuždan prolaz preko tudjih nekretnina, kad mu za redovito gospodarenje manjka prilaz, sveza, — kada korist, što je prolaz ma donijeti nekretninama, nadmašuje štetu po nekretnine, preko kojih se ima dozvoliti prolaz (Za šumske izvoze vrijedi jur § 24. šum. zakona od 3. prosinca 1852.).

Ne može se dozvoliti nuždni prolaz preko nekretnina, gdje to nedozvoljavaju javni obziri, dakle kroz sgrade, obrtne gradjevine, ogradjena dvorišta i zvjerinjake ili gdje bi se postigla samo udobnija sveza.

Samo u iznimnim slučajevima može se prolaz dozvoliti preko ogradjenih kućnih vrtova i vinograda i to u pravilu samo rubom.

Kao nuždni prolaz može se dozvoliti i proširenje ili suuporaba prolaza preko tudjih nekretnina. Načelom ima da bude, da tudje nekrektnine budu što manje obterećene i da bude što manje troškova. Može se tražiti dokinuće suvišnoga prolaza, ako gospodujuće nekretnine za istu gospodarsku svrhu imadu: 1.) prikladniji prolaz; 2.) drugi prolaz iste vrijednosti, koji čini manje štete ili 3.) ako postoji javni prolaz iste vrijednosti Isto tako se može tražiti preloženje neprikladnoga prolaza ili da se postojeći prolaz proglasi nuždnim. Pravo tražiti nuždni prolaz ne zastaruje.

Za sve štete nastale dozvolom nuždnoga prolaza ima se dati podpuna odšteta po izvlastbenim načelima, a odštetna dužnosi tereti ovlaštenike po razmjerju koristi. Glede troškova postupka vrijede obća načela. Troškovi s javnih obzira podmiruju se iz javnih sredstava. Ima li se preko nekretnina odrediti nuždni prolaz kao stalni put, tada vlastnik obterećenih nekretnina može zahtjevati, da vlastnik odnosno posjednik gospodujućih nekretnina preuzme u svoje vlastničtvo za takvi nuždni prolaz potrebne nekretnine. Sa-

Digitized by Google

činjava li takvi nuždni prolaz takovu gospodarsku cjelinu, da bi se cijepkanjem cjelokupni posjed razkomadao tako, da se preostali dio nemože shodno upotrijebiti prema dosadašnjoj njegovoj uporabi, tada može vlastnik zahtijevati, da molitelj postupka preuzme cijele nekretnine na gospodarstvenu vrijednost sa cjelinom, a tako i na manju, koju će preostali dio imati. Valja u obzir uzeti na time nastale gospodarske potežkoće kod preostaloga dijela.

Za razpravljanje zahtijeva nadležan je o b ć i n s k i o d b o r z a u r e d j e n j e p r o l a z a. On sastoji od obć. bilježnika i dva obćinara posjednika. Ako odnosne nekretnine zasežu u više obćina, zamjenjuje obć bilježnika izaslanik kot. oblasti. Oblast postupa na molbu stranaka.

Za riešavanje zahtjeva o privremenim odredbama nadležno je obć. poglavarstvo, a za ostala kot. oblast (u molbenu tečaju žup. upr. odbor i vlada). Molbu za provedenje postupka valja predati usmeno ili pismeno kod obć. (grad) poglavarstva s gruntov. izvadcima i katastralnim nacrtima odnosnih čestica. Poglavarstvo predlaže molbu upr. oblasti I. molbe. Ako ima mjesta postupku, tada odredi oblast zabilježenje postupka u gruntovnici kod grunt. oblasti zamolbenim putem. Predsjednik obć. odbora za uredjenje prolaza, obavješten o tom, ima sastaviti odbor i odrediti ročište prema potrebi na lice mjesta. Poziv na razpravu biva uz dodatak, da se za odsutnoga predmijeva, da pristaje.

Prema potrebi odredjuje odbor procijenitelje ili vještaka. Prigovore proti ovima rješava odbor, prigovore protiv članova odbora predsjednik, a protiv predsjednika I. molb. oblast. Razprava se ima obaviti saslušanjem stranaka i vještaka, a sve odlučne okolnosti valja točno ustanoviti.

Prijedlog odbora ide I. molbenoj oblasti uz naznaku, treba li privremene odredbe. Glede takove odlučuje obć. (grad.) poglavarstvo. Utok nema odgodne moći. Ovakova odredba može biti uvjetna uz polog jamčevine.

Pravna moć odredbe prestaje, ako stranka za mjesec dana e položi odštetu i ima se uzpostaviti prijašnje stanje.

Ako nastane skrajnja bezuvjetna potreba, da se obave gospodarske radnje, može obć. poglavarstvo odmah kratkim putem učiniti p r i v r e m e n u o d r e d b u radi nuždnoga prolaza. Odluka se ovršuje s mjesta i utok nema odgodne moći. Molitelj jamči za svaku štetu.

O prijedlogu obć. odbora za uredjenje prolaza ima I. mol-

Digitized by Google

bena oblast izreći obrazloženu presudu uz naznaku mjerodavnih okolnosti.

Proti presudi dopustiv je u t o k na žup. upr. odbor, a dalje na vladu, odnosno proti presudi grad. poglavarstva I. reda na vladu (rok 8 dana).

Posebni pravni lijek nije dopustiv proti odlukama na prigovor u pogledu nepristranosti članova odbora ili sposobnosti i nepristranosti vještaka ili procjenitelja i o dozvoli gruntovne zabilježbe. Ovi se imadu prigovori spojiti sa prizivom. Prizivni odnosno utočni je rok 8 dana.

Ovrhu dozvoljava oblast I. molbe, a troškove uceruje obć. poglavarstvo upravnom ovrhom.

O svim o d š t e t n i m z a h t j e v i m a povodom privremenih odredaba odlučuje I. molbena upr. oblast. Nezadovoljna stranka može u roku od 8 dana nastupiti sudb. put, što ne smeta ovršbi upravne odluke. Za podmirenje jamči u prvom redu položena jamčevina.

Stranka, nezadovoljna odštetom, koja je pravomoćno ustanovljena presudom upravne oblasti, ima prijaviti za 14 dana sudbeni put, a protustranka vlastna je odštetu položiti kod realnog suda. Odštetu valja položiti kod upr. oblasti, ako je obterećena nekretnina povjerbinsko dobro ili obterećena stvarnim pravima. Sve gruntovne uknjižbe temeljem pravomoćno presude dozvoljuje uz i s t o d o b n o b r i s a n j e gruntovne zabilježbe, upr. oblast I. molbe odlukom ureda radi te će zatražiti provedbu u gruntovnici. Tu će odluku izdati odmah, nebude li presudom dosudjena, kakova odšteta, inače tek nakon što se je stranka izkazala, da je odštetnu svotu položila. Isto tako postupa oblast ureda radi odmah radi brisanja gruntovne zabilježbe, bude li molba radi prolaza pravomoćno odbijena. P r o m j e n a u v l a s t n i č t v u i l i p o s j e d u n e k r e t n i n a, k o j a b i s e m e d j u t i m z b i l a, n e s m e t a, d a s e i z v r š e u z a k o n u o s n o v a n a u r e d o v n a d j e l a. Služnosti na osnovu toga zakona nastale i uknjižene, ne mogu se brisati, bude li služno dobro ovršno prodano. Tu je izražena trajna svrha prolaza.

Predmetom sudbene parnice jest izključivo samo pitanje odštete. Po zakonu jur ustanovljeni nuždni prolaz može se napustiti, razširiti ili preinačiti, ako su se okolnosti promijenile. Ako d o s u d j e n a o d š t e t a nije položena za mjesec dana, može posjednik

Digitized by Google

odnosno vlastnik obterećenih nekretnina tražiti uzpostavu prijašnjega stanja.

Sve prijepore o posjedu, načinu izvršivanja i uzdržavanja od prije postojećih prolaza, što ih je upr. oblast označila nuždnima, riješavaju obć. (grad.) poglavarstva, isto tako posjedovna svojatanja ukinutih i preloženih neprikladnih prolaza, te je izključen sudb. postupak radi smetanja posjeda.

Smetanje posjeda se kazni globom do 500 K na korist zaklade za promicanje gospodarstva.

Upr. oblasti I. molbe vode popis riješenih komada po navedenom zakonu i svotni popis predlažu početkom godine uprav. odboru, a ovaj vladi. Zakon stupio je na snagu 30. srpnja 1906.

4. Na načelu izvlasle temelji se i zak. čl. XX. —1873. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1873. br. 31.) „o pokriću potrebština konja za stalnu vojsku i domobranstvo u slučaju spreme". [1])

Da se oružanoj sili u slučaju posvemašnje ili djelomične spreme po nalogu Njeg. Veličanstva što brže i u shodnoj množini uzmogne osigurati potrebna množina konja, obvezan je svaki vlastnik konja, da svoje za ratnu službu sposobne konje državi odstupi uz primjerenu odštetu. Izuzimlju se konji služeći za dvoranstvo Njeg. Veličanstva i članova vladajuće kuće, zatim konji, što su osobe u držav. ili jurisdikcionalnoj službi obvezane držati za obavljanje javne službe; konji poštara radi poštan. prometa i konji drž. konjarnica, napokon licencirani pastusi i kobile sa sisajućim ždrebetom ili netom opasane.

Taj zakon dakle odredjuje postupak za nabavu konjskih potrebština putem izvlastbe. Potrebština konja za vojsku i domabranstvo pokriva se redovito kako za slučaj obćenite tako i djelomične spreme (mobilizacije) putem prisilne stavnje. Za slučaj djelomične spreme i za vrijeme mira mogu vojna asentna povjerenstva nabavljati konje putem kupnje.

Kvota potrebštine konja razporezuje se po zaj. ratnom ministarstvu na zemlje krune ugarske te zemlje zastupane u carevinskom vijeću na temelju narodnoga popisa. Prema ukupnom stališu ustanovljuje se polag broja i kakvoće kontigenat odpadajući na

---

[1]) Vidi službeno izdanje, Budimpešta književ. i tiskarsko dioničarsko družtvo Pallas 1888.

Digitized by Google

pojedina stavna područja, što ih čine županijska i gradska područja. Razporezbu obavlja ministar za zem. obranu sporazumna s banom.

Konjska se stavnja obavlja po povjerenstvu u stavnim mjestima. Takova povjerenstva ustrajaju početkom svake godine jurisdikcije (županije, gradovi). Predsjednike konjostavnih povjerenstva izabire odbor jurisdikcija (žup. skupština, gr. zastupstva). Članovi su: kot. činovnik, tri po vel. županu imenovana zaprisežena procjenitelja i veterinara. Ministar imenuje u povjerenstvo stožernoga častnika i vojn. veterinara. Konje valja predvesti u stav. mjestima i to one, koji su 1. siječnja te stav. godine navršili 4 godine.

Najprije se unovače dobrovoljno ponudjeni konji, zatim procijenjeni.

Cijenu izplati povjerenstvo odmah iza stavnje.

Pritužbe stranaka, u koliko se netiču samoga unovačenja, riješava ministar odnosno u Hrvatskoj ban.

Troškove do predaje nosi vlastnik. Predvedba je prisilna pod inakom globom do 200 K, koju može dosuditi upr. vlast. Proti odluci stav. povjerenstva nema pravnoga lijeka. Temeljem obvezatnih prijava konjovlastnika obavlja se svake treće godine popis (konskripcija) konja u svrhu pribave statis. materijala i kao podloga za klasifikaciju. Klasifikacija se obavlja u svakoj občini po posebnom povjerenstvu (izaslanik kot. oblasti, grad. poglavarstva, jedan častnik, načelnik s dva občinska odbornika [zastupnika] i veterinar.) Ono označuje sposobne konje, što se imadu predvesti stavnji. Temeljem nalaza sastavlja se popis u dva primjerka (za vojn. mjestno zapovjedničtvo i žup. oblast, odnosno za grad. poglavarstvo — obć. poglavarstva dobivaju prijepis).

5. Ovdje radi stvarnoga saveza navesti je napokon i zak. čl. XXXVI.-1879. zaj. sab. „o nastanjivanju zajedničke vojske (bojnoga pomorstva) i domobranstva“ (sb. 1879. br. 29.) uz preinake sadržane u zak. čl. XXXIX.—1895. zaj. sab. (sb. 1895. br. 82.). Navedeni zakon strogo uzevši nespada u okvir skupine „izvlastbe“, nu ipak svojim odredbama zasjeca u pravo izvlastbe, dok prisilnim načinom dozvoljava utjecaj u privatno pravo vlastničtva, jer se u svrhu ukonačivanja vojske može sa strane drž. uprave odrediti bud trajni bud privremeni ustup nekretnina, dakle se oduzima vlastniku bitni uvjet prava vlastničtva t. j. služiti se svojim vlastničtvom.

---

[1]) Vidi okružnicu kr. ug. hrv. min. za zem. obranu od 2. kolovoza 1895. br. 4271.

Digitized by Google

Ukonačivanje odnosno nastanjivanje pojedinih dijelova vojske odnosno pojedinih dijelova vojske i u mirno doba uz odštetu s jedne je strane pravo države, a s druge strane dužnost obćinstva. Ono je u pogledu načina zajedničko ili pojedincato.

Stalno ukonačivanje biva na temelju s t a l n o g a m i r o v n o g a r a z m j e š t a j a, a p r i v r e m e n o p o v o d o m p r o l a z a i u s r e d o t o č e n j a p r i g o d o m v o j n i h v j e ž b a u o b ć e.

Za zajedničko nastanjivanje imaju se upotrijebiti državne vojarne, razpoložive državne zgrade i po obćinama priredjene vojarne (prikladnost prosudjuje ministar temeljem nalaza mješovitoga povjerenstva).

Pojedinačnomu nastanjivanju ima mjesta, kad je nemoguće provesti zajedničko.

Zgrade, stalno opredijeljene za nastanjivanje, proste su od kućarine.

Poslove nastanjivanja obavljaju u prenešenom djelokrugu obćine, izricanje odluka prinadleži upr. oblasti. Utok nema odgodne moći. U zadnjoj molbi odlučuje ministar za zem. obranu.

Naknade (za svjetlo, loženje, pokučtvo. staje, stelju — obskrbu), pobliže naredbama ustanovljene, padaju na teret listnice ministra za zem. obranu.

Vojničtvo se ima u pogledu nastanbe obratiti na upravnu oblast.

U d u ž n o s t n a s t a n j i v a n j a s p a d a i u s t u p p r o s t o r a z a v o j n a v j e ž b a l i š t a, g o m b a l i š t a i p l i v a o n i c e u z n u z g r e d n e p o t r e b š t i n e.

Ako nema vojničke erarske obskrbe, tad se plaća obskrba stanodavcu (cijena mesa ustanovljuje se po prosječnoj prošlogodišnjoj).

O potrebi privremenoga nastanjivanja ima se obćina za vremena obavijestiti. To čini ministar putem žup. oblasti. Kod većih preselenja 24 sata prije, kod manjih dovoljno je, ako je obćina obaviještena po stanoredjama (Quartirmacher).

Isto tako valja obćine po mogućnosti unaprijed obavijestiti ob obdržavanju vojnih vježbi. Prouzročene štete naknadjuje vojni erar u slučaju nagode odmah, inače se šteta (šteta i gubitak koristi) ustanovljuje po mješovitom povjerenstvu. (Cijenitelji se uzimaju iz područja druge obćine.) Odluku izriče žup. oblast. odnosno

Digitized by Google

grad. poglavarstvo (podžupan odnosno grad. načelnik) uz pravo utoka od 14 dana na ministra za zem. obranu.

II.

Uprava i agrarno pravni odnošaji.

1. Seljačke zadruge. [1]

Već je u naslovu ob urbar. odnošajima spomenuto, da je seosko žiteljstvo (osim krajine) u starije doba (prije god. 1848.) bilo u podložničkom odnošaju prema plemiću, (vlasteli), koji je bio vlastnikom zemljišta. Zemljišta su bila razdijeljena na selišta, a uživaoci selišta sačinjavale su neko jedinstvo. Daće odgovarale su količini selišta prema tomu, jeli su to bili cijeloselci ili poluselci. Činovnicima prigodom terezijanske regulacije bilo je naloženo, da popišu sesionaliste i želјare, koji živu na jednom ognjištu ob istom kruhu. Skup željara na jednom ognjištu, selištu označivao je narod „skupčinom". Ista dobila je god. 1836. pravo nasljednoga uživanja i tako je ta „skupčina" dobila značaj imovinsko pravni.

Godine 1848. dokinuta je urbarska sveza i podložnički odnošaj. Gradjanski zakon god. 1852. našao je te skupine i u § 761. veli da su iznimke od reda zakonitoga nasljedovanja glede dobara seljačkih (i duhovnih) sadržane u zakonih političkih, a ces. patent od 2. ožujka 1853. priznavši podložnicima stečeno pravo vlastničtva, pridržava budućem zakonodavstvu ustanove o nasljedstvu na dobrima seljačkim i komadanju zemalja. Godine 1855. uvedena gruntovnica prihvatila je postojeće faktično stanje i te skupine nazvala „zadrugama". Zadružni odnošaji uredjeni su kod nas prvi put tek god. 1870.

U bivšoj vojnoj krajini bilo je krajišnicima zemljište dano kao nasljedno uživno vlastničtvo, „vojničko leno", na koje pripadalo je kralju vrhovno vlastničtvo.

---

[1]) Vidi: Dr. M. Cuculić-Bistorajski: Studija o zadr. zakonu. Mjesečnik 1884. i 1885. Smrekar: zakon o zadrugah (Hrv. zak. knj. XIV.—1890). Fran Pilepić: tumač zadr. zak. 1893. i Vežić Milivoj: zakoni i naredbe o zadrugah 1880. Dr. Tončić: Zadružni zakon. Zagreb 1905. Dr. Fr. Spevec: „o jurist. naravi zadruge". Zagreb 1883. Dr. Ivan Strohal: o zakonu, kojom bi se jedinstveno uredili zemlj. pravni odnošaji seljač. starišа (Mjesečnik 1904.—5) Razvitak zadružnoga prava (Mjesečnik 1904.—7.) Postanak i vrijednost sadašnjih zakona o zadruzi (Mjesečnik 1908).

Digitized by Google

Taj odnošaj uredjen je dosta podesno temeljnim zakonom od god. 1807. Krajiški seljak nije imao zemalj. gospodina, već je krajišnik poznavao jednoga samo najvišega feudalnoga gospodara, a to bijaše car i kralj.

Nu vojnički sustav u krajini već je našao u narodu zadružne odnošaje, te je jur privilegij od god. 1830. postavio načela, po kojima su se dozvoljavale obiteljske diobe. Zakon od g. 1807. uredio je zadružne odnošaje, te je imovinu krajiških zadruga dijelio u temeljnu, kao neotudjivu „temeljno selište" i suvišne zemlje, što je mogao krajišnik zalagati, promijeniti i prodati.

Zakonom od 7. svibnja 1850. (kraj. temeljni zakon) ukinuto je uživno vlastničtvo, a po § 11. toga zakona postala su sva ležeća dobra graničara podpunim vlastničtvom krajiških zadruga, koje su zato vršile svekolike krajiške dužnosti. Tim je dokinut postojavši iz lenskoga (feudalnoga) sustava odnošaj uživnoga vlastničtva (Nutzeigenthumn).

Do godine 1890. bili su zadružni odnošaji uredjeni posebnim zakonima u bivšem provincijalu (zakon od 3. ožujka 1874. a posebno u bivšoj krajini (zakoni od 29. prosinca 1876. i 1880.)

Sada vrijedi jedan zakon od 9. svibnja 1889. „o zadrugama" (sbor. 1889. br. 32), proveden naputkom od 16. prosinca 1889. br. 23.403. (sb. 1889. br. 72.) i t. zv. zadružna novela, naime zakon od 30. travnja 1902. „o promjeni odnosno nadopunjenju zakon od 9. svibnja 1889. o zadrugama" (sbor. 1902. br. 32). sa prov. naredbom od 23 svibnja 1902. br. 38.747. (sbor. 1902. br. 34).

Okvir ovoga djela ne dozvoljava izcrpivo prikazivanje zakon. propisa i ustanova, što se tiču zadruga i zadružnih dioba. Ovdje bit će navedene najbitnije i načelne ustanove zakona uz uputu na potrebita pomagala i oznaku glavnih naredaba.

Prema trećim osobama postoji zadruga, ako su nepokretnine u zemljištniku upisane na zadrugu te ona kao takova (pravni subjekt) može sticati imovinu.

Članom zadruge smatra se mužka i ženska osoba 1. koju je u bivšem provincijalu 1. travanj 1848. (dokinućem podložn. odnošaja), a u bivšoj krajini 7. svibnja 1850. (kad je temelj zakonom od 1850. prošao zem. posjed u vlastničtvo zadruga) zatekao na zadružnom zemljištu kao suposjednicu; 2. koja se u zadruzi rodila od zadrugara u zakonitom braku; 3. koja se je u zadrugu priženila ili udala; 4. primljena osobitim ugovorom uz jednoglasnu privolu zadrugara i potvrdu kot. oblasti.

Digitized by Google

Nezakonito dijete zadrugarke, dužna je zadruga uzdržavati, ako to ne mogu na to obvezane osobe (po gradj. zakonu), a stiče zadrugarstvo pozakonjenjem (§§ 160., 161. o. g. z.).

Za slučaj diobe ima mu zadruga odštetiti trud, uložen u zajedničku privredu.

Zadružni član, dok postoji zadruga, ne može razpoložiti idealnim dijelom. Oporučne odredbe učinjene prije zakona od 29. prosinca 1876. i 14. travnja 1880. prosudjuju se po prijašnjim zakonima (zak. od 8. lipnja 1871.).

Za obveze iz pogodaba i za štete počinjene po pojedinim zadrugama prije krepostı zakona, vlastan je vjerovnik tražiti izlučenje dijela, koliko je na to pravo imao po prijašnjim zakonima, za buduće ne, osim namirenja kaznenih troškova odnosno pravomoćno dosudjenih odšteta.

Kod diobe ili izlučenja dijela ustanovljuje se vrijednost plodnih zemalja po čistom katastralnom prihodu prema postotnom po vladi ustanovljenom ključu. Procjenu kućišta, zgrada i pokretnina obavljaju gospodar. vještaci i procjenitelji, izabrani od stranaka odnosno imenovani po kot. oblasti.

Zadruzi je na čelu kućegospodar, što ga biraju mužki članovi zadruge (navršiv. 18 god.) i žene ne zastupane po otcu ili mužu. Ob izboru izdaje obć. poglavarstvo svjedočbu. Ako se zadrugari ne slože u izboru, imenuje obć. poglavarstvo gospodara. Ako nema za to sposobnoga mužkarca, može biti i žena kuće gospodar. Gospodar zastupa zadrugu i upravlja imovinom. O prigovorima odlučuje obć. poglavarstvo, a u II. molbi konačno kot. oblast.

Zadruga vlastna je odsvojiti čestice od zadružnoga selišta samo uz potvrdu kot. oblasti, da se tim ne krnji najmanja izmjera (u primorju 3 jutra, za županiju ličko-krbavsku i modruško-riječku i varaždinsku 4 jutra, zagrebačku i bjelovarsko križevačku 6 jutra, a vrijedi za zadruge od 2—6 duša, dočim treba za svakih 6 duša priračunati istu izmjeru). Ta se može obteretiti zajmovima uz anuitete, ako godišnji iznos svih ne nadmašuje polovicu čistoga katastralnoga prihoda, te uz dozvolu kot. oblasti i zajmovima bez anuiteta, ako zajmovna glavnica ne nadmašuje deseterostruki iznos čistoga katastr. prihoda.

Ovrha se može voditi na to zemljište za kaznene odštete, realne terete i dozvoljene zajmove. Dok traje sequestracija, ostaje zadrugarima bezplatno uživanje zgrada, dvorišta i podkućnica.

Po zadružnoj noveli od god. 1902. (§ 1.) vlastna je zadruga

Digitized by Google

dozvolom kot. oblasti za zaostali prije kreposti novele porez i javna podavanja, te za namirenje prije uknjiženih dugova odsvojiti pojedine čestice i izpod najmanje izmjere.

Kupovnina se polaže kod kot. oblasti, koja obavlja diobu kupovnine; ako nastane prijepor, predaje se sudu.

Kućegospodar vodi račun i predlaže ga zadruzi, odnosno, ako ga ova ne odobri, obć. poglavarstvu. Na prigovore odlučuje konačno kot. oblast. Ako zadruga za 3 mjeseca ne prigovori, račun se smatra odobrenim. Što privrijedi gospodar, vlastnost je zadruge, nu član može dozvolom gospodarevom i sebi prištediti „osebunjak“, kojim može razpolagati. Zadrugari imaju slušati gospodara. Prekršaje zadružnoga zapta kazni obć. poglavarstvo zatvorom do 8 dana. Proti presudi ima priziv za 3 dana na kot. oblast. I manje ozlede te uvrede poštenja, štete, spadaju pred obć. poglavarstvo.

Svaki punoljetni mužki i ženski član, kojemu predstavnik (otac, djed) ne živi ili je prestao biti članom, vlastan je tražiti diobu; štitnici s važnih razloga uz dozvolu nadtutorstvene oblasti.

U negdašnjem gradjan. području dijeli se imovina, ako nema nagođe, po lozama, čiji su predstavnici bili u životu 1. siječnja 1837. Žena gubi pravo predstavnika, kad se uda za zadrugara. Član mužki, primljen u zadrugu dobiva što je ugovoreno, inače jednako sa svakom lozom, koja je tada bila, odnosno prema stanju diobe.

Udovicu bez djece, pridošlu udajom, ide pravo na uživanje zadružne imovine, a za slučaj diobe jedna četvrtina onoga, što bi zapalo pokojnoga muža; ista se ima pridružiti jednoj diobnoj stranci. U slučaju prijepora odlučuje kot. oblast. Isto valja za domazete, osim da je inače ugovoreno, oni dobe dio u novcu prema procjeni.

O negdašnjem krajiškom području dijeli se nepokretna imovina prema broju mužkih i ženskih članova. Pokretnina dijeli se tako, da članovi izpod 16 godina dobe polovicu dijela.

Dijelovi pripali u nepokretninama valja da se upišu na zadruge, ako na novom posjedu ostaje zajednica od više obitelji. Ako je jedna obitelj, stoji joj na volju, hoće li se upisati kao zadruga. Upravne su oblasti dužne na zahtjev stranke ureda radi odrediti izpravak gruntovnice i upis zadruge kod gradjansko-pravnih zajednica, stvorenih putem diobe temeljem zadr. zakona

Digitized by Google

od 3. ožujka 1874. odnosno 29. prosinca 1876., kod seljačkih zajednica, što su prigodom osnovanja gruntovnice upisane kao obitelj ili suvlastničtvo, nu izpravak imadu tražiti gruntovni vlastnici, a na to treba da privole interesenti, koji imadu stvarna prava. Dijelovi, koji su zapali jednu obitelj, mogu se u gruntovnici upisati na predstavnika kano samovlastnika, ako na to svi glasovlastni članovi obitelji privole (§ 4. novele)

Za diobu treba većina, nu s važnih razloga može diobu dozvoliti i žup. oblast za zahtjev manjine.

Diobne molbe s gruntovnim izvadkom i katastralnim listom valja predložiti obć. poglavarstvu. Rodoslovlje i izvjestnice dobavlja obć. poglavarstvo bezplatno. Razpravu vodi obć. poglavarstvo. Ako podje za rukom nagoda, ima se sastaviti diobni list i predložiti kot. oblasti na odobrenje; ako neuspije, tad se instruirani spisi predlažu kot. oblasti na razpravljanje. U zadružnim stvarima može postupajuća oblast u dokaz bitnih i odlučnih činjenica zaprisęči svjedoke i vještake (§ 8. novele). Proti odluci kot. oblasti dozvoljen je utok na kr. žup. oblast (nadležnost upr. odbora dokinuta je zadružnom novelom) odnosno dalje na vladu (u roku od 15 dana).

Diobni se troškovi odmjeruju po razmjerju dijelova. Nakon pravomoćnosti odluke obavlja obć. poglavarstvo predaju u fizični posjed, a kot. oblast daje diobu zemolbenim putem provesti kod grutovnice i por. ureda.

Pojedinci prestaju biti članovi zadruge odreknućem (isto znači odsutnost 5 godina nakon punoljetnosti), izlučenjem dijela i kad se član iz zadruge oženi, uda, ili ako postigne samostalnu obskrbu (kao činovnik, častnik ili sveštenik).

Djevojci prigodom udaje pripada običajni miraz (oprema).

Kad preostane na zadr. selištu samo jedna obitelj bilo to diobom ili izumrćem ostalih zadrugara, dužne su upravne oblasti ureda radi odrediti, da se u gruntovnici upiše kao samovlastnik predstavnik obitelji, ako na to privole glasovlastni članovi odnosno zadnji član. ako je predstavnik Ako on to ne traži, ima se poslije smrti njegove brisati zadruga i on upisati kao samovlastnik i o tom obavijestiti ostavinsku oblast (§ 4. novele). Po zakonu od 19. travnja 1907. „o preselivanju i naselivanju (sbor. 1907. br. 32.) može zadrugar u svrhu preselenja izstupiti iz zadruge uz odpremu bez privole zadrugara.

Potajne diobe, izvedene prije valjanosti zakona, valja

Digitized by Google

da kot. oblast provede u pravilu prema stanju posjeda. Ima se izpraviti u koliko je dokazano nasilje, prikrata malodobnika ili radi gospodarstvenih nedostataka.

Za razdiobu nerazdijeljenih zgrada i naknadnu razdiobu nerazdijeljenih čestica i nakon provedene diobe, nadležne su upr. oblasti. [1])

Uredovanja kot. oblasti može zem. vlada povjeriti i posebnim povjerenicima, koji opredjeljuju i nuždne mjernike (§ 6. novele).

I plemičke zadruge podpadaju tim zakonskim ustanovama. Imovina se dijeli po lozama, prikupljene zemlje po razmjerju, kako glase fasije (izprave), nasljedne zemlje po pravu nasljedstva. Ženska glava ne gubi prava kao predstavnica, kad se u zadruzi uda za zadrugara, niti ako se uda iz zadruge, a mužkarac ga ne gubi, ako se iz zadruge oženi. Udovici i domazetu bez djece pripada doživotno uživanje, a iza smrti priraste odnosni dio zadruzi, ako se je medjutim dijelila, pripada zadrugarima, koje ide pravo nasljedstva po gradj. zakonu iza ženitbenoga druga, udovice, odnosno domazeta.

Po ustanovama prijašnjih zakona prosudjuju se prava djelbenika, ako je prije valjanosti ovoga zakona (a to je 1. siječnja 1890.) obavljen sastavak dijelova zapisnikom u smislu § 20. zak. od 3. ožujka 1874. (provinc.) odnosno ako je predložena kotar. oblasti diobna izprava u smislu § 8. zak. od 29. prosinca 1876. (god. 1871. razvojačena krajina) dotično diobna nagoda ili povjerenstveni prijedlog u smislu §§ 38. i 39. zak. od 14. travnja 1880. (god. 1881. razvojač. krajina).

O provadjanju potajnih dioba pobliže odredjuje nar. odj. unut. od 16. prosinca 1889. broj 43.318. (sbor. 1889. br. 73.), naputak za obavu gruntov. izpravaka nar. odj. unut i pravos. od 27. srpnja 1892. br. 8957. (sbor. 1892. br. 50.), a postupak oko provedbe potajnih dioba povjeren je i povjerenicima za obavu identifikaciju grunt. ul. novom mapom nar. odj. unut. od 28. srpnja 1898. br. 7596.

2. Zemljištne zajednice. [1])

Podatci, što ih je zemalj. vlada u svrhu uredjenja tako zvanih zajedničkih užitaka u svoje vrijeme sakupila, pokazuju, da po pri-

---

[1]) Nač. riješenje vlade od 2. ožu ka 1893. br. 56.464.

[1]) Vidi Franjo Haladi: Zakon od 25. travnja 1895. „ob uredjenju zemljištnih zajednica". Hrv. zakoni knj. XXXI. Zagreb 1898. Dr. Ant. Goglia „zakon u uredjenju zemlj. zajednica" 1906.

Digitized by Google

lici sedmi dio svega prostora naše domovine pripada raznolikim skupinama, mjestima, katastralnim, plemićkim, urbarskim itd. obćinama, selima, mjestima itd., a zajednički užitci obuhvaćaju ogromne površine zemljišta. Osobite i glavne vrste tih skupina bile su plemićke obćine, razne poveljene obćine (neplemića), urbarske obćine s pašama i šumama) i krajiške mjestne obćine.

Usljed pomanjkanja posebnoga predstavničtva nastalo je u skupnom uživanju prijepora i sumnja o samom vlastničtvu.

Glede šuma urbar. obćina odredjivao je ces. patent od 17. svibnja 1857. te je na osnovu istoga izdana naredba od 4. ožujka 1871. br. 2144. „ob upravi, gospodarenju i uživanju obćin. šuma", pak je uprava predana bila obć. zastupstvu, nu stanje gospodarstva bilo je dosta slabo, a razmjerje zajedničkih užitaka neopredijeljeno.

Trebalo je dakle omedjašiti pojam stare obćine i sličnih imovnoudružnih tvorba, odcijepiti s jedne strane od pojma upravne obćine a s druge strane i od raznih oblika zajednice dobara po gradjansko pravnom smislu.

Navedene okolnosti sklonule su prema odnosnom obrazloženju vladu, da donese zakonsku osnovu, koja je prihvaćena i sankcionirana kao:

Zakon od 25. travnja 1894. „ob uredjenju zemljištnih zajednica" (sbor. 1894. br. 36.) proveden naputkom (odj. unut. i odj. pravos.) od 19. rujna 1897. br. 54.510. (sbor. 1897. br. 71.). [1])

Svaka skupina ili zajednica ovlaštenika, kojima bud po pravnim uredbama iz dobe krjeposti gradj. zakona bud na temelju zakonito provedenoga razrješenja urbarske sveze, bud po § 17. temelj. krajiškoga zakona pripala skupno uživanje stanovitih zemljišta, ima uredjena biti po navedenom zakonu ob uredjenju zemljištnih zajednica. [2])

Naročito se propisi zakona odnose na skupine ili zajednice, sastojale one iz ovlaštenika bud kojega striliša, plemića i neplemića, bivših krajišnika, nazivale se one plemenitom, imovnom, urbarskom obćinom, selom, mjestom itd. 1. ako pojedinim ovla-

---

[1]) Vidi još naredbu odj. unut. sporazumno sa odj. pravos. od 9. veljače 1910. br. 5533. kojom su izdane posebne razjašnjujuće odredbe.

[2]) Tim je zakonom izvan snage stavljen zakon od 7. veljače 1892., kojim se privremeno uredjuje pravo dijeliti obć. pašnjake (sb. 1892. br. 18).

Digitized by Google

šteṇicima pripadaju skupni užitci s naslova zajednice vlastnosti postojeće nerazdijeljeno na dotična skupna zemljišta; 2. ako pravo vlastnosti tih zemljišta pripada toj obćini (skupini), ali je ipak to pravo ovisno o posebnom ovlaštenju, spojenu s osobom ili s posjedom zemljištnim.

Nu ustanove zakona neprotežu se: 1. na zemljišta, što po svojoj naravi spadaju u vlastničtvo slob. i kr. gradova, trgovišta i upravnih obćina; 2. na šume kraj. imovnih obćina; 3. na šume i pašnjake zajedničke vlasteli i bivšim podložnicima, dakle još nesegregirane prema ces. patentu od 17. svibnja 1857. i 4. na komposesorate od prije god. 1848. i gradjanske zajednice vlastnosti; 5. na zemljišta crkvenih korporacija i kućnih zadruga.

Zemljištne zajednice imadu se ureda radi upisati gruntovno kao zemljištne zajednice obćine (plemićke, mjestne, urbarske), a pravni se odnošaji ovlaštenika pobliže uredjuju posebnim pravilnikom, što ga utanačuje glavna skupština, a odobrava vlada. Nove se zemljištne zajednice mogu u smislu toga zakona stvoriti samo privolom zem. vlade.

U zemlj. zajednicama stvorenim od plemićkih imovnih obćina spojeno je ovlašteničtvo sa vlastnošću dvornoga mjesta (kurije), u urbarskim u pravilu sa selištnim posjedom, u krajiškom sa vlastnošću nastanjene kuće u obsegu dotične katastralne obćine.

Svakomu plemićkomu dvornomu mjestu pripada cijelo ovlašteničtvo, vlastnike jur podijeljenih i gruntovno razpisanih mjesta u onom razmjerju, kako je kod diobe zapalo.

Razmjerje ovlašteničtva (urbarskoga) ravna se po selištima, ustanovljenim prigodom segregacije, a ako je razdijeljen posjed nakon segregacije, u razmjerju diobe.

U pravilniku može z. z. odrediti, da ovlašteničtvo prelazi na pravnoga nasljednika u vlastničtvu dijela ovlaštenoga zemljišta samo onda, ako se steče vlastničtvo stanovitoga aliquotnoga dijela (n. pr. osmine). Na otudjenje pojedinih čestica od prvobitno ovlaštenoga zemljišta nema se uzeti obzir.

Načelno valja razmjerje prosudjivati prema pravomoćnim odredbama i riješitbama nadležnih oblasti, po pravnim običajima i po faktičnom posjedu za posljednih pet godina, napokon prema sporazumku svih ovlaštenika.

Svakomu ovlašteniku valja odmjeriti ovlašteničtvo u aliquotnom dijelu prema cijelom zemljištu; prema tomu imat će dijeliti skupne užitke. Po želji ovlaštenika može se ovlašteničtvo, ako z. z. pri-

Digitized by Google

stanc, spojiti i sa samom kućom i kućištem ovlaštenikovim s izključenjem ostaloga mu posjeda. U gruntovnom uložku ovlaštenoga posjeda ima se ureda radi spoj zabilježiti, kao i svaka promjena uz pobližu naznaku razmjerja ovlašteničtva u odnosnoj zemlj. zajednici. [1])

Svaka je zemlj. zajednica vlastna pravilnikom (statutom) odrediti, da svaki, na koga prelazi ovlašteničtvo inim načinom (ne baštinom ili diobom), plati posebnu pristupninu, a kod plem. zajednica ima dotičnik, da dokaže stališku osobnu sposobnost. U tim slučajevima negubi se ovlašteničtvo, već počiva, dok ne bude udovoljeno uvjetima pravilnika.

Ovlašteničtvo spojeno sa vlastnošću nekretnina može vlastnik privolom zemlj. zajednice prenijeti s prvobitnoga ovlaštenoga zemljišta cijelo ili djelomice na ino svoje zemljište u području iste upr. obćine, ako time nebudu povrijedjena prava trećih osoba (na pr. uknjiženi vjerovnici, kupac). Isto se može i otudjiti, nu zemlj. zajednica i pojedini ovlaštenici imadu pravo prijekupa i to se ima ureda radi upisati u gruntovnicu.

Zajednica vlastna je pravilnikom potanje ustanoviti pravo prijekupa, a svakako mora da imadu prednost zemljištna zajednica, a zatim vlastnici, medjaši itd.

To se pravo imade oživotvoriti u roku od 30 dana, odkad je prodavaoc priobćio nakanu prodaje, inače prestaje.

Protiv prodaji, što vrijedja pravo prijekupa, može ustati svaki ovlaštenik (§ 1079. o. g. z.).

Tužba zastaruje za mjesec dana od dana, kad je ovlaštenik saznao za prodaju, u svakom pak slučaju za godinu danâ od gruntovne provedbe.

Ovlašteničtvo samo za sebe nemože biti predmetom ovrhe i nemože se gruntovno obteretiti (ni privolom ovlaštenika.) Svaka zem. zajednica mora imati temeljnu knjigu, gdje su unešena ovlašteničtva i razmjerje takovoga. Ovdje se unose i promijene.

U pogledu šum. gospodarstva mjerodavne su ustanove zak. od 26. ožujka 1894. kojim se uredjuje stručna uprava i šumsko gospodarenje u šumama, stojećim pod javnim nadzorom (vidi „šumarstvo").

---

[1]) Vidi naredbu zem. vlade, odj unut. i pravosudja od 7. lipnja 1900. br. 35.877. kojom se izdaje naputak o postupku glede gruntovnoga prenosa zabilježbe o spoju ovlašteničkoga prava na zemljištnu zajednicu (sbor 1900. kom. V.) nadopunjena naredbom od 13. kolovoza 1901 br. 44.803

Digitized by Google

Gospodarstvom upravljaju zem. zajednice u smislu pravilnika pod nadzorom oblasti, koje nad tim bdiju. da zem. zajednice u proračunu skrbe za troškove (namještaj sposobnoga osoblja za zaštitu šume). [1] Nuždni možda namet ubire se upravnim putem.

Novčane glavnice iz izvanrednih šumskih prihoda nemaju se u pravilu dijeliti, već samo kamati, a raspoložbe sa glavnicom odobrava vlada. [2]

Svake godine ima se držati glavna skupština ovlaštenika i o tom obavjestiti oblast, kojoj pripada neposredni nadzor. Nijedan ovlaštenik nemože imati više od $^1/_3$ glasova. Skupštini je pridržano sastavak i preinaka pravilnika, izbor zastupstva (za upravu imovine s glavarom na čelu) revizija računa, sastavak proračuna, uzimanje i podijeljivanje zajma, sticanje i otudjivanje imovine, dioba zajedničkoga zemljišta i ustanovljenje pristupnine. Zastupstvo (ima 3 do 36 članova), bira glavara, koj zastupa zajednicu prema trećim osobama. Mandat traje jednu do pet godina. Izbor se ima priobćiti kot. oblasti, koja može isti dokinuti, ako je izabrana osoba poročna.

Zapisnik (s naznakom prisutnih i razmjerja glasova) predlaže se neposredno nadležnoj oblasti, ako treba odobrenja. Gdje više zem. zajednica čini jednu, tada obavlja poslove glavne skupštine primjeren broj članova pojedinih zajednica.

Zemlj. zajednice mogu u pravilniku izreći, da njihova nepokretna imovina nije djeliva za stanovito vrijeme (ako bude odredjena komasacija, moći će se ipak djeliti na zahtjev ovlaštenika s privolom vlade i prije izmaka toga vremena).

Dioba šuma dozvoljena je samo uz privolu vlade, dioba posjeda iz obzira narodnogospodarstvenih temeljem zaključka glavne skupštine sa $^2/_3$ glasova svih ovlaštenika; oni, koji se neće dijeliti, mogu dalje činiti zemlj. zajednicu.

Zaključak o preinaci pravilnika, otudjenju, zamjeni nekretne imovine, novčanim glavnicama, valja tek nakon odobrenja po vladi, koja ima saslušat žup. upr. odbor. Ostali zaključci podpadaju potvrdi upr. oblasti uz redoviti molbeni tečaj, ako se radi o pro-

---

[1] Vidi nar. odj. unut. od 11. studenoga 1900. br. 49.886. glede sastavka i prorčuna. Smrekar prir. IV. str. 1103.

[2] Pobliže ustanove ob upravi sa šumskim glavnicama zemljišnih zajednica sadržaje nar. odj. unut od 26. svibnja 1898. br. 31.735. (sbor. 1893. br. 37.) i nar. odj. unut. od 21. rujna 1894. br. 31.575. i 10. prosinca 1899. br. 83.846. glede razdiobe (Smrekar IV. str. 1103).

Digitized by Google

računu, gdje izdatci nadmašuju redoviti dohodak ili o sklapanju zajma, koji presiže redoviti prihod u gotovom novcu.

Obć. poglavarstva (upr. obćine) imadu blagajničke poslove, sastavak zapisnika voditi uz primjerenu odštetu, koju u slučaju prijepora ustanovljuje žup. upr. odbor odnosno vlada. Na prijedlog upravne oblasti može to odrediti upravni odbor i ureda radi (ako se računi navode točno i nije skrbljeno za pokriće nuždnih izdataka. [1])

Ako zastupstvo radi samovoljno i nedrži se zakonskih propisa, može upr. odbor izreći proti članovima ili pojedincu rednu kazan globe od 10—200 K. Nadležna oblast može zastupstvo i razpustiti i postaviti upravitelja.

O tom valja ubavjestiti upr. odbor. Upravitelj ima samo voditi tekuće poslove.

U tom slučaju ima upr. odbor najduže za tri mjeseca putem nadležne oblasti sazvati glavnu skupštinu radi izbora zastupstva. Ako se obnovom zastupstva nedodje do reda, imati će pozvati razgodbeno povjerenstvo, da provede razgodbu ureda radi. Nove se zemljištne zajednice po zakonu mogu stvoriti samo privolom zem. vlade.

O b l a s t n i n a d z o r vrši kot. oblast (grad. poglavarstvo) neposredno i putem obć. poglavarstva odnosno u pogledu šumskoga gospodarstva dotična kot. oblast. Nadzorna oblast riješava sve prijepore glede i z v r š i v a n j a ovlašteničkoga prava (samo ako je sâmo pravo nepreporno) i sudjeluje kod sastavka pravilnika i popisa ovlaštenika.

Za uredjenje skupnih užitaka i odnošaja, ako to oblasti nepodje za rukom, nadležna su povjerenstva označena u zakonu od 22. lipnja 1902. „o komasaciji zemljišta" (sbor. 1902. br. 43.), te se ustanove istoga zakona imadu shodno uporabiti kod razgodbenoga postupka.

Uz diobu može se i razgodba provesti.

U r e d j e n j e z e m l j i š t n i h z a j e d n i c a imadu rukovoditi upravne oblasti napose kot. predstojnici, u k o l i k o v l a d a n e n a l a z i z a t o p o s t a v i t i p o s e b n o g a u r e d n i k a z a u r e d j e n j e t e s e i s t o i z v o d i u r e d a r a d i. Najprije valja ustanoviti zemljištne zajednice, zemljišta i sastaviti popis

[1]) Glede nadizpitanja godišnjih računa vidi nar. odj. unut. od 12. siječnja 1903. br. 6477.; glede sastavka računa — nar. odj. unut. od 19. prosinca 1898. br. 52278., Smrekar prir IV. str. 1105.

Digitized by Google

ovlaštenika. Posljedak valja javno i u služb. nar. novinama proglasiti uz poziv, da se intercsenti mogu prijaviti u roku od šest mjeseci. S privolom vlade, ako je zemljište zajednice maleno i gospodarstvo jednostavno te bi suvišno bilo urediti upravu, može se odustati od provadjanja ustanova zakona, ali valja da je zajamčeno namirivanje poreza i javnih tereta.

I nečekajuć uspjeha oglasa imaju se poznati ovlaštenici pozvati u skupštinu, kojoj ima prisustvovati izaslanik oblasti i obć. načelnik (prema okolnostima) radi utanačenja načela za pravilnik, što ga sastavlja izabrani odbor, koji će sastaviti odnosno izpraviti popis ovlaštenika. Pravilnik i popis ovlaštenika imadu se proglasiti time, da se prigovori mogu podnijeti oblasti u roku od mjesec dana. Uprav. oblasti imadu riješiti prigovor u redovitom molbenom tečaju, ako su po naravi prigovora na to ovlaštene, inače obustaviti će svoje djelovanje i izvidne spise ustupiti razgodbenomu povjerenstvu. Tomu postupku ima mjesta i ako je odmah jasno, da nemože doći do sporazumka, a odnošaji su zamršeni

Ako neima prigovora, oblast će pravilnik i popis ovlaštenika dostaviti žup. upr. odboru, a ovaj sa svojim mijenjem zem. vladi.

Ako zajednica neudovolji odredjenoj po vladi preinaci pravilnika, ima se ureda radi odrediti razgodba. Čim se spisi ustupe razgodbenom povjerenstvu, prestaje djelovanje upravne oblasti.

Razgodba se provadja ureda radi i na molbu stranaka ter posljedak iste imade redovito biti uredjenje; uz razgodbu može se provesti i dioba, ako jedan dio ovlaštenika želi i nadalje ostati u zajednici.

Razgodbu ureda radi preuzima razgodbeno povjerenstvo (žup. komasaciono), čim su mu predloženi spisi obloženi gruntovnim izvadkom i popisom ovlaštenika.

Molbu za razgodbu odnosno diobu imadu stranke takodjer predati tomu povjerenstvu uz zapisnik glavne skupštine, pravilnik i riješitbu zem. vlade.

Povjerenstvo odredjuje ročište na licu mjesta i izaslanike za provedbu razgodbe (diobe). Tomu ročištu valja prizvat stranke dodatkom, da će se o svakom, koji nedodje držati, da je privolio na provedbu razgodbe (diobe). Ustanoviv privremeno ovlaštenike i razmjerje, izreče povjerenstvo, da li ima mjesta razgodbi.

Dozvolu razgodbe valja oglasiti u službenim novinama te po običaju i interessenti pozvati, neka se prijave u roku od 6 mjeseci,

Digitized by Google

jer će inače moći zahtjevati samo naknadu u novcu i to samo unutar roka od 3 godine.

Danom uvrštenja oglasa počima nadležnost razgodbenoga povjerenstva.

Izaslanik poziva sve, za koje dozna, da su ovlaštenici. Valja nastojati, da se razgodba (dioba) provede sporazumkom, pri čemu valja paziti na prava trećih osoba (uknjižena prava).

Prije nego se pristupi izradbi razgodbene (diobne) osnove, valja pravomoćno ustanoviti zemljište, ovlaštenike i razmjerje.

Diobno zemljište valja procijeniti i vrijednost izkazati u diobnoj osnovi.

Za one, što žele ostati u zajednici treba ostaviti dio obzirom na gospodarstvene interese, a razgodbom ustanačiti pravilnik i svakom ovlašteniku odmjeriti ovlašteničtvo i ustanoviti, s kojim je zemljištem spojeno.

Nadležnost razgodbenih povjerenstva obsiže razpravu i odlučivanje o svima stvarnim odnošajima, medjašima, obsegu prava, nužnim služnostima, poljskim putevima, nu prijepori o vlastničtvu i posjedu nepokretnina spadaju pred sud. [1])

Poslovi što se tiču javnih komunikacija i gradjevnoga redarstva, spadaju pred nadležne oblasti, nu povjerenstvo može izdati nuždne privremene radi zaštite sućanstva i gospodarskoga stanja zemljišta. Na prava trećih osoba neima se paziti ureda radi. Proti konačnoj riješitbi žup. razgodbenoga povjerenstva, a takovom se smatra riješitba, kojom se odbija molba za razgodbu, — ima mjesta utoku na zemaljsko razgodbeno (komasaciono) povjerenstvo u roku od 30 dana, a proti riješitbama glede postojanja i obsega prava, ustanovljenja razgodb. zemljišta u roku od 14 dana.

Proti ostalim riješitbama u razgodbenom (diobnom) postupku ne ima posebnoga pravnoga lijeka, već valja prigovore spojiti s utokom. Povrati u prijašnje stanje ne ima mjesta, ali valja uzeti obzir na kasnije zahtjeve bez uštrba na tečaj postupka.

Ovlaštenici mogu redovitim putem pravde u roku od tri godine iza razgodbe tražiti naknadu u novcu od onih, kojih su se

---

[1]) Stoga je izključena nadležnost onih oblasti, koje bi, da nebude razgodbe, nadležne bile riješavati te predmete. Kad je riješen spor o medjama skupnoga zemljišta glede obstojnosti i obsega ovlašteničtva, vlastna je stranka poslužiti se pravom po čl. 11. zak od 28. velječe 1874. „o sudačkoj vlasti" t. j. udariti putem sudbenim.

Digitized by Google

okoristili pogreškama tehničkim ili po tom, što nisu kod razgodbe učestvovali.

Ako se prije predaje slučajno umanji vrijednost kojega dijela ili je ovlaštenik prikraćen s neobdržavanja privremenih odredaba radi prelaza, može za 60 dana tražiti izravnanje, nu ako se je zemljištni posjed (odronom, prodajom) promjenio, može žup. povjerenstvo odrediti novi postupak. Proti takovim odlukama ima utok u roku od 14 dana na zem. povjerenstvo.

Glede troškova analogne su ustanove kao kod komasacije te se uobće u razgodb. postupku imaju uporabiti svrsi shodne ustanove zak od 22. lipnja 1902. „o komasaciji zemljišta".

Razgodbeno povjerenstvo može izreći globe od 10—200 K. radi neobdržavanja odredaba. Zemljištne zajednice, koje su prije krijeposti zakona temeljem pravovaljanoga zaključka opredijelile prihod od nekretnina za pokriće upravne, školske ili crkvene obćine, nemogu bez privole vlade te prihode uztegnuti namijenjenoj svrsi. (Takovih slučajeva imade dosta.)

Zemlj. zajednice dužne su svakomu, koji se nadje u vrijeme prvoga uredjenja (razgodbe) u neprijepornom uživanju skupnih užitaka bud kakove vrsti, dozvoljavati u dosadanjem razmjerju i nadalje izvršivanje tih užitnih prava, ali samo za njegovu osobu. Ako nema sporazumka, ne smije se obseg taj ustanoviti preko prosječne godišnje kućne i poljske potrebe pojedinoga takovoga pravoužitnika. (To je pravo osobno i prestaje smrću dotičnika.) Nu faktičnom uživatelju, kojemu samomu ili njegovoj zadruzi na temelju posjeda selištnoga zemljišta je pripadalo u vrijeme povedene segregacije pravno ovlaštenje, dužna je dotična zemlj. zajednica, ako je on prigodom prvoga uredjenja (razgodbe) u području zemlj. zajednice vlastnik nastanjene kuće na bud kakove vrsti zemljištu, dozvoliti, da mu bude ovlašteničtvo spojeno s rečenim nekretninama. Glede razmjerja valja načelo, da takovomu faktičnomu uživatelju pripada svekoliko prvobitno ovlašteničtvo, u koliko nije pravovaljano s posjedom preneseno na inoga ovlaštenika. Ako je u cijelosti otudjeno, a taki ovlaštenik ipak bez prigovora ovlaštenika učestvuje u zajednici, pripada mu najmanji aliquotni dio, osim da bude sporazumkom inače odredjeno. (Tu je dakle osobno pravo pretvoreno u stvarno.)

Iznimno uredjena je plemićka občina Turopoljska posebnim zakonom od 1. svibnja 1895. „ob uredjenju plemenite obćine Turopoljske" (sbor. 1895. br. 30.) i prov. naputkom od 19.

Digitized by Google

rujna 1897. br. 54.504. (sbor. 1897. br. 72). koji veli, da se kod uredjenja imadu uporabiti načela kao kod zemlj. zajednica.

Ta zemlj. zajednica ima postojati kao plemićka občina turopoljska „communitas nobilium campi Turopolje" sa dvadeset i dvije sučije i posebnom imovinom.

Ovlasteničtvo na tu imovinu nemože vlastnik dvornoga mjesta samo za sebe odtudjivati te nepokretna imovina sudčija jest nerazdjeliva (dopustiva je samo zamjena čestica na korist občine i komasacija),

Zastupstvo sastoji od 36 članova biranih od ovlaštenika, a zastupstvo sudčija od ovlaštenika. Na čelu plemićke občine stoji župan (komes turopoljski) što ga bira zastupstvo na 10 godina. (Vidi § 5. zak. čl. II.—1870.) Isti mora imati svojstva propisana za nar. zastupnika i ima nadzor nad imovinskom upravom sudčija, riješava prijepore izmedju ovlaštenika s mirovnim odborom uz pravo utoka na upr. odbor županije zagrebačke.

Pravilnik sastavlja zastupstvo.

Prijepore glede ovlašteničtva riješava upr. oblast. Stranka povrjedjena u privatnu pravu može nastupiti put pravde (zakon od 28. veljače 1874. čl. 11. „o sudačkoj vlasti".

U koliko taj navedeni zakon nečini iznimke, vrijede i za tu plem. občinu ustanove jur prikazanoga zakona „ob uredjenju zemlj. zajednica".

3. Krajiške imovne občine.

Služnosti, kojima su bile obterećene kraj. šume, označene su u temeljnom zakonu za ces. kr. hrv. slavonsku Krajinu od 7. svibnja 1850.

Prema dotičnim zakonskim ustanovama krajiške su šume državno dobro; iz tih se šuma nakon pokrića erarskih potreba ima krajišnicima prema starom im pravu bezplatno doznačivati gradjevno i gorivo drvo za kućne potrebe. Nadalje im pripada pravo paše (izvan branjevina) i tri dana u tjednu prema odredbi (načelnika i šum. nadzornika) brati odpadke drva, a u otvorenim šumama bir i bukvice. Za drvo potrebno u obrtnom i trgovačkom prometu imala se je plaćati pristojba.

Previšnjim proglasom od 8. lipnja 1871. izdan je zakon ob ustanovah za odkup (izlučenje) prava na drvlje pašu i uživanje

Digitized by Google

šumskih proizvoda što krajiški stanovnici imaju u državnim šumama ležećim u vojnoj Krajini.

Taj je zakon uzakonjen (inartikuliran) zak. čl. XXX.—1873. zaj. ug. hrv. sabora (sb. 1873. br. 50.). Ustanovama toga zakona podpadaju prava na dobivanje drvlja, pašu, žirenje i druge užitke iz državnih šuma bivše vojne Krajine, koja su obćinama i Krajiškim obiteljima zajamčena zakonom od 3. veljače 1860. [1])

Tim zakonom odredjen je odkup tih prava tako, da se Krajiškim obćinama izluči i u podpuno vlastničtvo preda polovica državnih šuma, u kojima su dosada imale pravo šumarenja.

Provedba diobe povjerena bje središnjem povjerenstvu pod upravnu glav. vojnoga zapovjedničtva. To sred. povjerenstvo bude u smislu ustanova kralj. odpisa od 15. srpnja 1881. podredjeno banu kao kralj. povjereniku.

Zakonom od 15. lipnja 1873. (list. zem. uprave 1873. br. 52.) ustrojene su imovne obćine u hrv slavonskoj Krajini.

Taj zakon uzakonjen (inartikuliran) je zakonom od 7. veljače 1875 (sb. 1875. br. 16.)

Tim je zakonom odredjeno, da radi primanja uprave i gospodarstva te prihoda lugova šuma i šum. sastojina, koje usljed gore navedenoga izlučenja prava Krajiških stanovnika proći imadu u vlastničtvo obćina, sve mjestne općine jednoga kraj. pukov. kotara imadu sačinjavati samostalnu obćinu s naslovom dotične pukovnije. Tako su nastale imovne obćine gjurgjevačka, križevačka, lička, otočka, slunjska, I. i II. banska, brodska i petrovaradinska, te je djelokrug dotadanjih pukovnijskih zastupstva prošao na zastupstva tih imov. obćina (prije po obć. redu od 8. lipnja 1871., a kasnije po zak. čl. XVI.—1870. „ob ustroju obćina"), tako da na mjestne općine preko 3000 duša dolaze dva, a preko 7000 duša tri zastupnika i toliko zamjenika. To valja za imov. općinu Gjurgjevačku i Križevačku, dok je za ostale zakonom od 11. srpnja 1881. [2]) odredjeno, da zastupnici mjestnih obćina iz svoje sredine

---

[1]) Temeljem prev. odluke od 3. veljače 1860. uveden je u Krajini patentom od 3. prosinca 1852. izdani, a patentom od 14. listopada 1857. u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji uvedeni šumski zakon sa potrebitim preinakama obzirom na vladajuće posjedovne odnošaje.

[2]) Zak. od 11. srpnja 1881. „kojim se razjašnjuju odnosno preinačuju neke ustanove zakona od 15. lipnja 1873. „ob imovnih obćinah".

Digitized by Google

večinom glasova biraju prema broju duša i to do 5000 duša jednoga, a preko 5000 duša dva poslanika i toliko zamjenika.

Izabrane zastupnike imade okružni upravitelj (sada vel. župan odnosno podžupan) sazvati u skupštinu, koja bira odbor. Mandat zastupnika traje tri godine i nije zavisan o trajanju mandata obć. odbornika.

Skupštine zastupstva drže se svake jeseni radi godišnjega proračuna i računa. [1])

Dohodci nakon odbitka troškova i po namirenju užitaka imadu se u prvom redu obratiti na osnivanje, gradjenje i uzdržavanje cesta, uzgoj šuma i kraša, škola, obće korisne udesbe što su cijeloj imovnoj obćini na korist.

Godišnji proračun i račun mora se predložiti zem. vladi.

Odboru je podčinjen po zastupstvu postavljeni gospodarstveni ured sa posebnim šumskim i nadzornim osobljem (šumarnik ili nadšumar, kao upravitelj, protustavnik, više pisarničkih sila, poslužnik i za nadzor odnosno čuvanje šuma srezki kotar. šumari, lugari itd. [2])

Odbor drž. mjesečne sjednice. Vrhovni nadzor vrši vlada po svom (vladinom) povjereniku (vel. župan ili podžupan iznimno kot. predstojnik. [3])

Zakonom od 11. srpnja 1881. razjašnjene su odnosno preinačene neke ustanove zakon od 15. lipnja 1873.

Taj zakon odredjuje, da se dobitak od drva šuma ima najprije upotrijebiti za pokriće vlastite potrebe kućevne imov. obćine, a suvišak prodati na korist imov. obćine. Prodajom dobiveni novci imadu se najprije upotrijebiti na podmirenje poreza i daća od posjeda imovne obćine i troškova gospodarstva i zagajivanja šuma

---

[1]) Vidi nar. odj. unut. od 7: travnja 1884. br. 14.367. glede predlaganja drvosječ osnova i proračuna. (Smrekar: prir. IV. str. 578.).

[2]) Vidi nar. odj. unut. od 2. veljuće 1893 br. 18 293. ,glede kvalfikacije gospodarstvenih ureda imov. općina, koji se kao javne uredbe imadu smatrati javnim uredima, a činovnici uredovnicima u smislu §§ 101, 181. kaz. zak. Glede polaganja prisega činovnika imov. občina (u ruke vlad. povjerenika ili zamjenika) vidi nar. odj. nuut. od 13. veljače 1900. br. 39.628).

[3]) Vladin povjerenik, bez kojega se ne smije držati skupština, jer inače nevaljaju zaključci, ima pravo i dužnost cijelo poslovodstvo imov obćine pregledati, manjke odstraniti i vladi prijaviti; on je vlastan u svim slučajevima, kad predsjednik neizpunjava svoje dužnosti, mjesto njega izvedenje zaključka obustaviti i sjednicu zatvoriti.

Digitized by Google

zatim na osnivanje, uzdržavanje cesta (glede doznaka potrebne gradnje za obć. i zem. ceste vidi nar. odj. unut. od 3. travnja 1895. br. 42.724). pošumljenje krasa, škole i slične koristne zavode na korist imovne obćine.

Ako dohodak i suvišak nedoseže, dužni su i članovi pripomagati plaćanjem šumskih pristojba za užitke.

Ugovore podpisuje odbor, sve dopise i tekuće odpravke predsjednik i upravitelj, stoga treba da predsjednik stanuje u sjedištu, te mu se ima i primjerena nagrada dopitati.

Za mirovine činovnika ustrojena je mirovinska zaklada i u tu zakladu plaćaju činovnici jednu trećinu plaće prvoga namještenja i to od ostatka nakon odbitka od 600 K, a kod svakoga promaknuća od viška. [1])

Imenovanja uslijede po vladi temeljem predloga gospodar. odbora i ureda.

Karnostnu vlast vrši vlada.

Navedenim zakonom izdani su i naputci [2]) i to naputak A) za uredjenje zajedničkoga uživanja šuma i šumskih zemalja izlučenih za pravoužitnike. Naputak B) za izmjeru, procjenu i uredjenje gospodarenja sa šumama i naputak C) za službovanje i gospodarenje kod imovnih obćina.

Ovdje slijede najbitnije ustanove naputka A, dok su naputci B i C posve interne naravi.

Pravoužitnici su po zakonu od 8. lipnja 1871. a) mjestne općine, b) crkvene obćine, c) školske obćine d) krajiške obitelji, koje su do 8. lipnja 1871. živile u zadružnoj svezi i e) takove,

---

[1]) Vidi: **u pogledu upravljanja zajedničkom mirovinskom zakladom činovnika imov. obćina** nar. odj unut. od 29. ožujka 1888. br br. 6474. (kod računar. ureda zem. vlade se vodi glavna knjiga).

Glede jamčevine činovnika imov. obćine vidi nar. odj. unut. od 1. svibnja 1893. br. 21.063., 20. ožujka 1900. br. 31.712. i 14. siječnja 1901 br. 87.291,

Opazka: Prema zak. od 11. srpnja 1881. plaća obskrba i imovina činovnika prov. obćina nemože biti manja, nu ona je kr. drž šum. činovnika po zak. čl. XL.—1885. zaj. ug. hrv. sab. (odj. unut. od 15. kolovoza 1892. br. 24.142 O tom odredjuju posebni statuti.

[2]) Ustanove rečenih naputaka vrijede za križevačku i gjurgjevačku obćinu u koliko nisu u oprijeci sa zakonom od 15. lipnja 1873. (nar. odj. unut. od 29. kolovoza 1886. br. 31.537.).

Digitized by Google

koje doduše nisu sačinjavale Krajišku zadrugu, ali su Krajiške dužnosti i obveze glede davanja vojnika u svoje vrijeme izpunjavale. [1]

Glede navedenih pravoužitnika morao se je sastaviti kataster (očevidnost); kod sastavka nuždno bje sudjelovanje gruntovne oblasti, jer je trebalo uvrstiti sve Krajiške obitelji i posjednike selišta (kao krajiške zadruge), gruntovne posjednike selišta nastalih diobom i njihov gruntovni posjed.

Istodobno odredjen bje sastavak katastra i izvid o popriječnoj godišnjoj potrebi drva za gradnju i ogrijev pravoužitnika i sastav cijenika svih u šumama nalazećih se drva. [2]

Djelivost dijelova ograničena je tako, da se dio uživanja cijeloga selišta najviše na četiri, $^3/_4$ na tri $^2/_4$ na dva dijela dijeliti može, dio $^1/_4$ nije više djeliv.

Svaki pravoužitnik imade samo u toliko zahtjevati izpunjenje ustanovljenih potrebština u drvu i inim šumskim proizvodima, u koliko dotječe potrajni prihod šuma Nedotječe li, tad se mora smanjiti u razmjerju prihoda, a pravoužitnici imadu dužnost pripomoći u slučaju nedostatka uplatom odgovarajuće šumske pristojbe za beriva u naravi. Te se pristojbe imadu ponajprije ustanoviti za pašu i žirenje najviše do polovice vrijednosti, ako ne dotječe, tad se isto tako imadu ustanoviti pristojbe drva za gradju, palenje opeke i vapna do polovice tržne cijene, a napokon glede drva za ogrijev. [3]

---

[1]) Vidi nar. odj. unut. od 19. srpnja 1888. br. 23 530., koja sadržaje **pobliže tumačenje,** napose, da se za **pravoužitničtvo** traži alternativno dvostruka kvalifikacija stvarna ili osobna (Hrv. zak. knjiga VIII. Goglia—Borošić: Šumski zakon str. 357. Smrekar: prir. IV. str. 579.) ibidem i riješitba od 28. veljače 1898. br. 11.7.8. str. 366.)

[2]) Glede sastavka i izpravka katastra vidi nar. odj. unut. od 18. prosinca 1889. br. 32.299., a glede nadležnosti presudjivanja prava nar. odj. unut. od 13. lipnja 1898. br. 5587.. od 22. svibnja 1900. br. 11.279.; glede reklamacija za pravoužitničtvo nar. od 10. svibnja 1895. br. 40791. (riješava gospodarstveni ured) i glede utoka proti odluci gospodar. ureda **o uzkrati pravoužitničtva** nar. od 29 veljače 1892. br. 28.507. (riješava upr. odbor.).

Glede očevidnosti odjeljenih pravoužitnika nar. od 31. lipnja 1873. br. 15.199.

[3]) **Častnici i činovnici nespadaju medju pravoužitnike** (nar. od 21. travnja 1883. br. 11459.) **niti umirovljeni učitelji.** jer su javni činovnici (nar. od 12. kolovoza 1898. br. 45.007.).

Digitized by Google

Ako drva za gradju nedotječu, moraju se stranke do godine strpiti.

Pravoužitnicima nije dozvoljeno za kućnu potrebu bezplatno ili uz sniženu pristojbu dobiveno drvo za ogrijev i gradju prodati, zamjeniti ili darovati. Tko to učini mora platiti cijelu pristojbu te se za naplatu može drvo oduzeti. Preko obične šumske štete postignuti višak vraća se prestupitelju.

Kaznenomu postupku tu nema mjesta. Ako se u šumskim djelovima, odredjenim za udovoljenje pripadka pravoužitnicima od dohodka ukažu prištednje, valja ih unovčiti na korist onih pravoužitnika, koji su u dotičnom dijelu ušumljeni, te su svojim gospodarenjem omogučili prištednju. Od toga iznosa mogu se uztegnuti za pokriće poreza i gospodarskih troškova nametnute pristojbe. Čisti se utržak ima razdijeliti medju pravoužitnike po razmjeru novčane vrijednosti njihovoga dijela uživanja.

Ako bi gospodarstvene šumske okolnosti tražile, da osim potrajnoga prihoda (redovitih višaka) mora nastati izvanredni prihod, jer je višak na zalihi u staroj sastojini, koji se mora potrošiti, da ne propadne, tad se takove vanredne porabe smatraju prisiljenim načetkom šumske glavnice te ih valja unovčiti, a utržak kao dio šumske glavnice osigurati za vremena uloženjem u državne papire ili željezničke prioritete (sa državno zajamčenim kamatima). Kamatni prihod pripada prema tomu, kakvi su šum. djelovi — imovnoj občini kao matici ili pravoužitnicima. [1])

Glede pravoužitničke kompetencije žu-nika vidi nar. od 2. svibnja 1886. br. 17.407. (ogrijevno drvo, ako je lukno, davaju župlj ni — nar. od 15. lipnja 1884. br 7948.)

Glede pripadnosti ogrijevnih drva iz imov. občina pučkom učiteljstvu vidi nar. odj. unut. od 5. siječnja 1899. br. 87.323.

Glede pravodobnoga doznačivanja ogriev drva vidi nar. odj. unut. od 11. srpnja 1885. br. 27995. (Smrekar: prir. IV. str. 595.)

Glede popisa potrebe na gradjev. drvu za poduzetnike — nar. od 2. svibnja 1886. br 18510.

Općine imadu doznačeno drvlje u šumi izraditi (nar. od 10. listopada 1887. br. 19806.)

[1]) Vidi nar. odj. unut. od 31. svibnja 1889. br. 31.230. **glede pripojenja novčanih višaka koncem proračunske godine matičnoj glavnici.** Novac se šalje vladi radi kamaton stnog uloženja. (Goglia-Borošić ovršn. zak. str. 398) i nar. od 3. studena 1392. br. 14.885. **glede plodonosnog ulaganja novčanih suvišaka i nepotroživih glavnica** (Ibidem str. 393. Smrekar: prir. IV. str. 601.).

Digitized by Google

III.

Uprava i pojedine grane narodnoga gospodarstva.

Uvod.

Djelovanje oko proizvodje stvarnih dobara čini nar. gospodar. Ono je prvotna proizvodnja ili praproizvodnja (Urproduction), kao pribava tvari i sirovina naravi ili je priredjivanje i priudešavanje njihovo, kao obrt (tvornička radnja, industrija, fabrikacija).

Prvotna proizvodnja pribavlja sirovine obradjivanjem tla: ratarstvom, poljodjelstvom, šumarstvom, vočarstvom, vinogradarstvom itd., uzgajanjem i njegom koristnih životinja: stočarstvom, konjarstvom, peradarstvom itd. ili napokon prosto skuplja sirovine n. pr. lovom, ribarenjem i vadjenjem ruda (rudarstvom) itd. Prigledba upravna kod prvotne proizvodnje spada u djelokrug autonomnoga našega zakonodavstva osim rudarstva.

Preradjivanje, dakle obrt i prometanje preradjenih proizvoda, kao obrt i trgovina, spada u djelokrug zajedničkoga zakonodarstva, samo je provedba autonomna (v i d i u s t a v n i d i o).

Prema svakoj grani narodnoga gospodarstva ima uprava dva stanovišta. Jedno je: djelatnost uprave i njezinih savjetnih i samoupravnih organa (korporacija, družtva), gdje posrednim načinom stvara uvjete pravilnomu i povoljnomu razvitku gospodarstva; to uprava čini kad moralno i stvarno podupire proizvodni i razboriti gospodarstveni rad; kad se skrbi za strukovnu gospodarsku poduku, naobrazbu i odgoju ratarskoga, uobće gospodarskoga naraštaja, naposa seljačkoga stališa; ona to čini uredjenjem gospodarskih škola, zavoda i uzornih državnih gospodarstva (dakako bez spekulativne svrhe), te svakom prilikom djeluje uputama prema stanju znanosti i izkustva, a u prilog razboritomu i uspješnomu gospodarstvu. Drugo je stanovište, gdje državna uprava mora da utječe na gospodarske odnošaje i rad pojedinca prisilnim načinom (praeventivno ili represivno), dakle redarstvom ondje, gdje je to u interesu obćenitosti, kad valja da zapriječi stradanje i štetu, koju pojedinac može nanijeti nemarom, prkosom ili neznanjem.

Prema navedenomu mogu se gospodarstvene grane dijeliti na dvije glavne skupine, naime: A) n a p r v o t n u p r o i z v o d n j u, kamo spada ratarstvo, vinogradarstvo, voćarstvo, svilogojstvo, pčelarstvo, šumarstvo, rudarstvo, lov, ribarenje, stočarstvo i veterinar-

Digitized by Google

stvo i B) preradjivanje i prometanje prvotnih proizvoda, kamo spada obrt, industrija i trgovina.

A.

Prvotna proizvodnja.

1. Promicanje gospodarstva uobće.[1]

Zakonom od 13. ožujka 1897. „o promicanju gospodarstva u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji" (sbornik 1897. br. 32.) ustrojena je zemaljska gospodarstvena zaklada, koja sastoji iz posebne temeljne glavnice „vlastelinstva „Božjakovina" (zemalj. dobra, koje je kupila zemlja za cijenu od 1,705.912 K 48 fil.) i prometne investicione glavnice. Od razpoložive gotovine odredjena je izlučba svote od jednoga milijuna kruna kao temeljna glavnica, u koju imade uticati polovica svih globa, što su dotada uticale u zakladu za promicanje gospodarskih svrha utemeljenu zakonom od 25. rujna 1881. (sb. 1881. br. 72.), naime globe ubrane upravnim putem temeljnih pravomoćnih presuda radi prekršaja šumskoga i lovskoga zakona, poljskoga redarstva, uobće propisa na zaštitu gospodarstva. Globe se imadu dosudjivati dosudjivati $^1/_2$ u korist navedene zaklade, a $^1/_2$ na korist obć. gospodar. zaklade (obćine, gdje je prekršaj učinjen).

O rukovanju tim globama (očevidnosti i odpremi) govori nar. odj. unut. od 15. lipnja 1897. br. 25.841. (Smrekar: prir. IV. str. 750. [2])

Navedenim zakonom od 13. ožujka 1897. odredjeno je takodjer, da se na zemalj. dobru Božjakovina uvede uzorno gospodarstvo i takove udesbe, koje su kadre podignuti cijelokupno

[1]) Vidi zak. čl. XVIII.—1908. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1910. br. 31.) „ob uzakonjenju u Rimu dne 7. lipnja 1905. sklopljene medjunarodne konvencije glede ustrojenja medjunarodnoga poljsko gospodarstvenoga zavoda sa sjedištem u Rimu", gdje su pristupajuće države zastupane po izaslanicima. Zadaća mu je skupljati i proučavati statistiku, narodnogospodarstvene podatke, označivati nadnicu poljsko gospodarstvenih radnika, objavljivati nove bolesti bilina uz upute, proučavati poljske gospodarska i vjeresijska pitanja i činiti u svrhu zajedničkih interesa vladama prijedloge.

[2]) Vidi uredjenje i poslovanje obćina.

Digitized by Google

gospodarstvo, naročito vinogradarstvo, voćarstvo, livadarstvo i stočarstvo; nadalje ustrojenje šumarske akademije u Zagrebu, prislonjene uz filozofijski sveučilištni fakultet; vinogradarske i voćarske kao i sirarsko mljekarske škole. Podjedno ovlaštena bje vlada, da u narodnogospodarstvenom odsjeku uz sistemizirano kulturno-tehničko osoblje namjesti potrebni broj kulturno-tehničkih organa (vidi uredjenje gospodar. strukovne službe).

O promicanju narodnoga gospodarstva i o radu kulturnih odbora imadu kotarske oblasti svake godine do 5. siečnja predlagati izvještaj župan. oblasti, a ova do 15 veljače vladi, odredivši podjedno što je potrebno prema mnijenju gospodarskih izvjestitelja. [1])

Taj se izvještaj ima ticati patvaranja pića, nadalje se ima osvrtati na prilike voćarstva (obć. i škol. vrtova), narodnoga gospodarstva uobće (izsušivanja, natapanja, krčenja, tamanjenja divlje zvjeradi i gamadi, uredjenja potoka, poljskih i vicinalnih puteva, oplemenjivanja stoke, vinogradarstva, poljskoga gospodarstva i redarstva, paše i pastirstva), odstranjenja štetnih gospodarskih običaja, komasacije, svilogojstva, prijedloga o nuždnim odredbama na polju gospodarstva, izkazivanja unišlih novaca za gospodarstvenu zakladu (nar. odj. unut. od 2. veljače 1891. br. 50.129.); napokon ima prikazati stanje doseljivanja i izseljivanja, realnih ovrha uz obrazloženje okolnosti (naredba odj. unut. od 16. srpnja 1895. br. 36.437.) Kulturni viječnici [2]) izvješćuju neposredno ili putem upr. oblasti zem. vladi na običnim dopisnicama prostim od poštarine (nar. odj. unut. od 19. studena 1898. br. 63.895.[3]).

---

[1]) Vidi glede kultur. odbora „naslov: gospodarsko-strukovna služba“.

[2]) Glede kulturnih odbora i gospodar. izvjestitelja vidi naslov „gospodarsko-strukovna služba“.

[3]) U svrhu gospodarske strukovne izobrazbe ustrojeni su:

Šumarska akademija u Zagrebu (vidi nar. odj. bog. i nast. od 7. listopada 1898. br. 66.101. i nar. bog. i nast. od 7. listopada 1900 br. 24.484. sbor. 1900. br. 80) za višu šumarsku stručnu naobrazbu;

Gospodarsko učilište u Križevcima ustrojeno previšnjom odlukom od 12. travnja 1860., a preustrojeno zakonom od 16. travnja 1902. (sbornik 1902. br. 29.) Za ratarnicu izdan je statut nar. odj. unut. od 26. listopada 1900. br. 76.543. Učilište sastoji od višeg učilišta, kamo se primaju učenici s izpitom zrelosti (nar od 10. veljače 1904. br. 8332. sb. 1904. br. 8. i ratarnice. Na učilištu usposobljuju se gospodari više kategorije, a u ratarnici (ovamo primaju se mladići od 20. do 26. god. pismeni i neporočni) seoski gospodari, nadzornici, špani, vinogradari, sirari, povrtljari itd.

Digitized by Google

2. Ratarstvo i poljsko gospodarstvo.

1. Od naredaba, što smjeraju na zaštitu i unapredjenje ratarstva, valja iztaći slijedeće: Okružnica odj. unut. od 13. srpnja 1881. br. 16.777., 20. siječnja 1884. br. 3137. i 23. svibnja 1883. br. 20.286. (obćinar 1888. str. 99.) glede čišćenja pašnjaka, livada i oranica od korova; nar. odj. unut. od 18. studenoga 1882. br. 24.056. proti korovu „mrazovac" (globe do 50 K); nar. odj. unut. od 4. srpnja 1885. br. 24.710., kojom je izdana uputa za melioraciju pašnjaka; nar. odj. unut. od 12. srpnja 1883. br. 26.875. glede uništavanja viline kose (globe do 100 K); i nar. odj. unut. od 20. srpnja 1909. br. III. A 2726.—1906. „o tamanjenju viline kose i vodenjače" (sb. 1909. br. 63.) i nar. odj. unut. od 19. kolovoza 1910. br. III. A. 3543. „glede tamanjenja poljskih miševa (sb. 1910. br. 83.), polag koje imadu obćine nabavljati trošak trovila i težaka iz nameta razpisanoga po površini miševima zaraženih kultura, nar. odj. unut. od 14. veljače 1893. br. 7357. glede zasadjivanja strmina korisnim biljem (uputa); nar. od 2. prosinca 1886. br. 51.562., kojom se dokida običaj ogradjivati polja i sjenokoše (glede noćne paše vidi „stočarstvo") i nar. odj. unut. od 20 srpnja 1909. br. III. A. 2410. glede uredjenja, odnosno krčenja živica, grmlja i šikara (sbor. 1909. br. 62. — globe 5—50 K — 5 K jedan dan

---

Zemaljska ratarnica u Požegi (zak. 7. kolovoza 1884. sbor. 1884. br. 45.);

Vinogradarska škola u Petrinji (zak. od 25. ožujka 1893: sb. 1893. br. 14.) Postoje obć. stipendijalna mjesta;

Vinogradarska škola u Iloku (nar odj. unut. od 15. svibnja 1902. br. 34.680.);

Zemaljska podkivačka škola u Zagrebu (nar. odj. unut. od 27. kolovoza 1877. br. 49.321.);

Zemaljski bakteriološki zavod u Križevcima (naredba odj. unut. od 28. ožujka 1903. br. 41.105. — Vidi o tom u naslovu „zdravstvo");

Zemaljski agrikulturni kemijski zavod u Križevcih (nar. odj. unut. od 26. travnja 1903. br. 28.629.) spojen sa gospodarskim učilištem, ter **zemalj. zavod za iztraživanje sjemenja u Križevcima** (nar. odj. unut. od 31. kolovoza 1893. br. 35.588.);

Zavod za čišćenje sjemenja u Osijeku slav. gospodar. družtva (pravila odobrena nar. odj. unut. od 5. listopada 1900. br. 44.574);

Digitized by Google

zatvora — globe ½ u zemaljsku gospodarsku zakladu, a ½ opć. veterinarsku).

Nar. odj. unut. od 6. ožujka 1895. br. 2165. o popaši usjeva (uputa), naredba odj. unut. od 26. prosinca 1898. br. 82.501. „o zabrani prodaje amerikanskog sjemenja [1]) (sbor. 1898. br. 1.).

Nar. odj. unut. od 17. siječnja 1902 br. 4712. (sbor. 1902. br. 9.), stavlja se prodaja djetelinskog sjemena pod oblastni nadzor.

Nar. odj unut. od 8. veljače 1909. br. I I. A 3187. uredjuje se prodaja pšeničnog i rižnoga posija te se ima zapečaćeni primjerak radi kontrole predati na iztraživanje (sbor. 1909. br. 23.).

Nar. odj. unut. od 11. listopada 1886. br. 37.936. izdana je uputa radi uništenja kuruzne uši.

Nar. odj. unut. od 10. lipnja 1883. br. 21.661. govori o kv... enju konoplja i lana u zato odredjenim vodama. Prekršaj se kazni po ces. nar. od 20 travnja 1854. odnosno kraj. naredbi 10. pros. 1876. br. 2181.

Nar. odj. unut od 25. lipnja 1907. br. 32.759. govori o držanju i paši koza (sbor. 1907. br. 51.). Naredbom od 4. kolovoza 1910. br. III. A. 3341. (sb. 1910. br. 76.) ustanovljene su posebne odredbe glede branja (jamatve) kuruza. Kot. oblast (grad. pogl.) opredjeljuje svake godine rok. Proti odredbi imade utok bez odgodne moći. Prekršitelj se kazne zatvorom od

---

Livadarski tečaj u Zagrebu (nar. odj. unut. 25. srpnja 1898. br. 31.736.) ustrojen kod gospodarskih odsjeka zemalj. vlade pod upravom kulturno tehničkog ureda;

Vincilirski tečaj u Božjakovini (nar. od 10 kolovoza 1897. br 46.310. sa dvogodišnjim tečajem za odraslije mladiće seljačkoga stališa i mljekarski tečaj, (nar. odj. unut. od 8. prosinca 1899. br. 83 327.). U Božjakovini uredjuje se sada i posebni **pecarski** tečaj, a već su u život povedeni **mljekarski** i **vrtljarski** tečajevi. Nadalje postoje kao savjetujuća tijela i gospodarsku upravu podupirajuća udruženja: **Hrv. slav. gospodar. družtvo u Zagrebu** sa podružnicama i **slavon. gospodar. družtvo u Osijeku.** Izbor predsjednika i podpredsjednika potvrdjuje Njeg. Veličanstvo kralj (prev. riješenje od godine 1873.), **Hrv. slav. šumarsko družtvo u Zagrebu sa domom** i **muzejom** (pravila od godine 1900.);

Hrv. slav. pčelar. družtvo u Osijeku (1893.).

[1]) Navedene naredbe nalaze se stranom u Srekar. prir. IV. stranom u uredovnoj po vladi god. 1889. izdanoj uredovnoj sbirci naredaba unutar. uprave.

Digitized by Google

1—10 dana odnosno globom (dan zatvora 10 kruna). Ta se naredba neproteže na zelenu krmu i kuruz u vrtovima ili ogradjenim zemljištima ili onu, koja se se goji vrtljarskim vačinom, da se proizvede kukuruz za uživanje ljudi (kuhanje, pečenje, ukuhavanje).

2. „O poljskom redarstvu“ odredjuje zakon od 14. siječnja 1873. „o poljskom redarstvu“ (sb. 1873. br. 44.). Označuje svaki kvar na poljskom dobru, koliko nije podvržen ustanovama kaznenoga zakona (ako je učin i kvalifikacija zlobne oštete tudjega vlastničtva ili kradja), poljskom štetom, a pod poljskim dobrom razumijeva osim plodonosne zemlje svekolike stvari, koje su s obradjivanjem polja u najširem smislu u savezu, dok su god vani na polju (dakle i tegleća marva, alat itd.). Svaku poljsku štetu, nehotice ili slučajno počinjenu, dužan je štetočinac naknaditi polag procjene s troškovima, a one štete učinjene s obijesti ili s kažnjive nemarnosti, kazne se napose globama od 2—100 K ili zatvorom od 1—14 dana.

Za štete, što je počine životinje, odgovara vlastnik odnosno posjednik. Sluge i najmljenici dužni su namiriti iz svoga imetka ili iz zaslužbine štete, učinjene bez znanja gospodara svoga. Onu štetu, koju u službi učine s gospodarevom marvom, imadu naknaditi gospodari uz pravo regresa. Za djecu odgovaraju roditelji.

Ako je stoka učinila štetu, tad dotični gospodari jamče solidarno, a medjusobom prinose po vrsti i množini životinje. Isto tako, ako je štetu učinilo više ljudi, jamče solidarno.

Na poljsko dobro paze zapriseženi (po kot. oblasti, grad. poglav.) poljari, koji se smatraju javnom stražom i smiju nositi oružje uz poljarski znak. Za službu poljara nije sposoban, tko nije navršio 20 godina, tko je sudjen radi zločina ili prestupka iz nasilja, koristoljubja ili proti ćudorednosti ili radi inoga narušaja zakona zatvorom od bar 6 mjeseci. O zaprisežеnim poljarima (i lugarima) vode upr. oblasti očevidnost. Obrazac zato izdan je nar. odj. unut. od 14. kolovoza 1886. br. 48.24. (Smrekar: prir. IV. str. 116.). Poljari nose kao službeni znak mjedeni štitac (naredba odj. unut. od 27. listopada 1884. br. 42 736.). Poljar ima pravo štetočinca uhititi, oduzeti mu oružje i možda ukradjene stvari predati poglavarstvu. U kvaru zatečena živina može se zaplijeniti (osim da je obćinska). Peradi i svinje (ako ih nije moguće „ugnati“) može poljar ustrijeliti, nu mora ih ostaviti na mjestu kvara. O zaplijeni i činu ima

Digitized by Google

odmah učiniti prijavu vlastnika. „Ugnanu“ živinu valja odmah predati poglavarstvu (nar. od 3. ožujka 1887. br. 4998.). Ako oštećenik svoga prava ne počera za 8 dana, vratit će se životinja vlastniku.

I privatni posjednik vlastan je životinju u kvaru zaplijeniti, ali mora to javiti mjestnomu poglavarstvu. Načelnik imade pokušati nagodu i ustanovljuje predhodnu svotu, koju imade vlastnik položiti zo sigurnost.

Poljske štete procjenjuju zapriseženi u tu svrhu procjenitelji. Za postupak kod procijene mjerodavne su ustanove vladinoga naputka od 16. ožujka 1883. br. 38.016. (Smrekar: prir. IV. str. 120.), a glede zapriseženja: nar. odj. unut. od 25. siječnja 1885 br. 36.797 (po upr. oblasti).

Glede ustanovljivanja poljskih šteta počinjenih po vojnim tjelesninama za vrijeme vojnih vježba, saobćila je zem. vlada odpisom od 13. listopada 1875. br. 17.143. uprav. oblastima dopis c. i kr. ratnoga ministarstva od 3. rujna 1875. br. 2227., gdje traži, da se vojnim vježbama nema smetati neopravdanim zahtjevima odštetnim zahtjevima, nu da se u slučaju potrebe za ustanovljenje štete delegiraju nepristrani vještaci. U pravilu se vojni erar s oštećenikom nagodi; kod većih šteta posreduju uprav. oblasti i šteta se ustanovljuje po mješovitom povjerenstvu (vidi i zak. čl. XXXVI.—1879. zaj. sab. „o nastanjivanju vojske na str. 445.).

U slučaju poljske štete imade se procjena zatražiti za 3 dana nakon učinjene štete ili od časa, kada se je saznalo za nju. Postupak biva na privatnu ili uredovnu prijavu. Nadležne su upravne oblasti. Prijava mora biti podnešena 30 dana od učinjenoga kvara ili od časa, kad se je saznala šteta. U poljskim štetama do 100 K nadležna su obć. odnosno gradska poglavarstva, preko 100 K kotar. oblasti odnosno gradska poglavarstva kao prvomolbene upravne oblasti.

Proti presudi obć. poglavarstva imade mjesta prizivu na kot. oblast, a na žup. oblast samo, ako prvomolbena presuda nije potvrdjena. Proti prvomolbenim presudama kot. oblasti odnosno grad. poglavarstva (gdje je preko 100 K) ima mjesta prizivu na žup. oblast, odnosno i dalje na zem. vladu u slučaju, ako niže presude nisu suglasne. Proti presudama gr. poglavarstva gradova I. reda ima samo priziv na zem. vladu, dakle su u svakom slučaju samo dvije molbe. Postupak je jednostavan: ustmeu upora-

Digitized by Google

bom kaznenoga registra. **Rok prizivu je 8 dana. Zastara je 30 dana**, nakon toga ostaje gradjansko pravni put. [1])

3. Vinogradarstvo i voćarstvo.

A. Vinogradarstvo.

Naredbom odj. unut. od 28. srpnja 1885. br. 30.950. (sbor. 1885. br. 46.) izdan je **vinogradarski red**, koji je preinačen naredbom od 10. svibnja 1898. br. 30.371. (samo glede stega u pogledu vremena berbe [2])

Prema tim propisima ima obć. poglavarstvo sporazumno s posjednicima vinograda opredijeliti savezne vinograde kao vinogorja. Vinogradi izvan toga sačinjavaju posebne gorice. Obć. pudari biraju se u Jurjevskom sastanku vinogradara, te kao izvršujući organi obć poglavarstva bdiju nad izvršivanjem vinogradarskoga reda. Pudar mora imati sposobnosti kao poljar, zapriseže ga upr. oblast (kot. obl. grad. pogl.), smije nositi oružje prosto od poreza. Plaću ustanovljuje sastanak te se razporezuje. nu posjednici osamljenih vinograda mogu držati posebne pudare.

Od 1 kolovoza do 1. studenoga zabranjen je prolaz na privatnim putevima vinograda i ćeranja blaga, a lov od 1. veljače do 1. studenoga. Blizu vinograda ne smije se saditi šuma. Kvar prosudjuje se po šumskom zakonu. Vinciliri dobivaju služinske knjige i spadaju pod ustanove služinskoga reda.

---

[1]) **Poljske štete medju potajno razdijeljenim zadrugarima** ne smatraju se kućnom razmiricom, već podpadaju pod poljskoredarstveni postupak (nar. odj. unut. od 10. ožujka 1895 br 55 092. občinar 1895. str. 107.).

Tužba na povratak plaćene poljske odštete i radi nagodjene odštete spada pred sud (načelno riješenje vlade od 10. ožujka 1887 br. 4998. občinar 1887. br. 98) i nar. od 2. travnja 1894. br. 32.890. obć. 1894. str. 117.).

Glede uzajamnog uzsliedjivanja **poljskih šteta počinjenih po Dalmatincima** postojim temeljem sporazumka s austr. vladom posebna naredba odj. unut. od 19. veljače 1902: br. 76 525 (sbor. 1903. br. 53.).

[2]) Obzirom na to, što su pot njih godina iz većine vinorodnih krajeva stigle zem. vladi mnogobrojne predstavke, kojom vinogradari mole. da se opet rok berbe ustanovi naredb. putem, opozvala je zem vlada nar od 10 svibnja 1898. br. 30.371. te naredbom od 4. kolovoza 1910. br. III. A. 3216. (sb. 1910 br. 75.), opet na snagu stavila pogl. VII. vinograd. reda s tom preinakom, da upravne oblasti I. molbe, saslušavši za vremena mnijenja zastupstva dotičnih upr. občina, dogodice i vidjenijih vinogradara, opredijele vrijeme, kad ima berba započeti.

Digitized by Google

Prekršaji vinograd. reda kazne se po upravnoj oblasti globama od 2—40 kruna.

Naredbom odj. unut. od 31. prosinca 1900. br. 88.530. izdan je posebni naputak za kotar. vinogradare, što ih vlada zemaljskim troškom izašilja u svrhu nadzora, obradjivanja obć. ložnjaka i uputa vinogradara. Takove upute davaju i putujući zemalj. geolozi i vinciliri (nar. odj. unut od 21. ožujka 1894. br. 14.246. obćinar 1894. str. 200. i nar. odj unut. od 13. siečnja 1895. br. 53.269. obćinar 1895. str 29.).

Obranbene mjere proti zareznicima sadržavaju: Zak. čl. XV.—1882. zaj. ug. hrv. sab. „ob uzakonjenju u Bernu 3. studenoga 1881. sklopljene medjunarodne konvencije glede razpoložba proti insektu philoxera vastatrix uz sudjelovanje Austrougarske, Njemačke, Francuske i Portugalske (sbor. 1882. br. 32.)“, nadopunjen zak. čl. XLI.—1889. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1890. br. 14.); konvenciji pristupiše Luxenburg, Belgija, Nizozemska, Srbija, Italija i Švicarska; nar. kr. ug. min. poljod. i financ. od 19. srpnja 1882. br. 41.025. „o sporazumnim mjerama u prometu s inozemstvom proti uvlačenju trsnoga ušenca“, preinačena nar. kr. ug. min. financ. br. 51.476.—VI.—1888. (sbor. 1889. br. 9.).

Glede prodaje amerik. loze iz zem. loznjaka postoji nar. odj. unut. od 2. studenoga 1895. br. 59.244. (obćinar 1895. str. 371.) a glede tečaja za obuku u gojitbi i cijepljenju (na gospodarskom učilištu u Križevcih) nar. odj. unut. od 28. svibnja 1896 br. 30.151. (obćinar 1896. str. 182.).

Nar. odj. unut. od 7. lipnja 1884 br. 21.832. zabranjena je odprema vinove loze iz jedne obćine u drugu. U navedenim propisima sadržane su stroge odredbe u pogledu odpreme rasadnjaka, grmlja i bilja. Odprema stolnoga groždja mora uzslijediti u zatvorenim sanducima, a vinsko groždje smije se odpremati samo u gnjetenom stanju u zatvorenim bačvama.

Za postupak radi prekršaja zakonskih propisa proti širenju trsnog ušenca mjerodavne su ustanove zakona od 7. travnja 1881. o provizornim odredbama proti trsnom ušencu (sbor. 1881. br. 18.). Prekršaje kazni upravna oblast globama do 400 K, odnosno zatvorom (ne smije biti dulji od 12 sati za 4 krune); ako presiže 40 K, tada je za svakih 20 K, jedan dan zatvora.

Naredbom odj. unut. od 2. kolovoza 1881. br. 17.717. izdan je naputak za tamanjenje leptira zavijača (sbirka nar. I. str.

Digitized by Google

100. Smrekar. prir. IV. str. 136.), a nar. odj. unut. od 26. rujna 1876. br. 18.348. uputa proti trsnoj bolesti „prašku"; okružnicom odj. unut. od 11. ožujka 1879. br. 1830 naputak proti trsnoj plijesni (Oidium Tuckeri). Vidi sbirku nar. I. str. 108. i Smrekar prir. str. 139.

Nar. odj. unut. od 24 prosinca 1890. br. 50.564., od 26. ožujka 1895. br. 58.962. i 17 srpnja 1898. broj 45.463. izrečena je zabrana uvoza i provoza inozemske loze radi bolesti „Blacrot' odnosno: „Gomeuse bacillaire" s naputkom za uništenje uzročnika i za razkužbu vinogradar. tla (Smrekar prir. IV. str. 140.), a nar. odj. unut. od 10. studenoga 1888. br. 35.911. izdan je naputak za obranu proti trsnoj metliki (peronospori).

O zaštiti nasada amerikanske loze dredjuje zakon od 29. siječnja 1895. (sbor. 1895. br. 17.), da valja svaki takvi nasad za 30 dana javiti obć. poglavarstvu (isto imade dalje dalje javiti fin. ravnateljstvu, radi oprosta od poreza). Nasad takvi smije se urediti samo ondje, gdje je ustanovljena zaraza filokserom. Za prodavanje loze treba izkaznica obć. poglavarstva o provenijenciji. Svaka šteta u nasadu (koliko ne spada pred kazneni sud) presudjuje se po uprav. oblasti, a kazne su globe do 600 K i zatvor do 14 dana. Ini prekršaji toga zakona kazne se globama do 400 K odnosno zatvorom Zagoda je 6 mjeseci.

Spomenuti nam je još zak. čl. XLVII.—1908. zaj. ug. hrv. sab. „o zabrani patvorenja vina i u promet stavljanja patvorenoga vina" (sbor. 1910. br. 90.), ako i ustanove istoga zasjecaju više u trgovinu i promet.[1])

Pod „vinom" zakon razumieva ono žestoko piće, koje je načinjeno izključivo od soka grožđja (mošta od grožđja) putem vrienja, nu zakon dozvoljava onu manipulaciju, koja je nuždna sa gledišta racijonalnog pivničarenja.

Dozvoljeno je:

a) ukuhavanje mošta u vinkot za pravljenje sladkoga pelinkovca;

b) sumporenje mošta i vina čistim sumporom, čistim sumpornim dvokisom ili čistim alkalijskim metabisulfitom;

c) oduzimanje kiseline moštu i vinu čistim vapnenim karbo-

---

[1]) Vidi i nar. odj. unut. od 10. lipnja 1910. br. III. st. 994 glede postupka sa pošiljkama vina, mošta i vinskog kluka, koj se izvaža u Nemačku (sbornik 1910. br. 65.).

Digitized by Google

natom (ugljično-kiselim vapnom) ili praškom od čistoga bieloga mramora;

d) bistrenje vina sa mjehurom od morune, želatinom, taninom, bjelanjkom od jajeta, mliekom, kaseinom, španjoljskom zemljom i kaolinom.

e) uporaba karamela ili saflora za popravak boje mošta ili vina

f) manipulacija pogrešnoga mošta ili vina sa čistim koštanim ugljenom ili drvenim ugljenom;

g) osvježivanje vina sa čistom ugljičnom kiselinom;

h) prevrijavanje upotrebom vinskoga kvasca;

i) praviti pelinkovac uz dodatak pelina i drugih mirodija na način, kako je u nas od davnine predajom utvrdjen;

j) nalievati mošt ili vino na friški kom;

k) pretakati, filtrirati i pasterizovati nu bez dodatka stranih tvari;

l) sljubljivati (rezati) ili miešati vino ili mošt sa vinom ili moštom, nu zabranjeno je sa vinom ili moštom od koma (čigirom) ili od voća.

Poraba žeste dozvoljena je samo do granice priznate u racijonalnom pivničarenju, n. pr. kod čišćenja bačava ili boca za pripravljanje izvjestnih sredstava za čišćenje vina, za manipulaciju sa sluzavim ili budjavim vinom i t. d.

U tu se svrhu smije rabiti samo bar 95% na rafinirana žesta ili čista vinovica, a i to samo u tolikoj količini, da ovim putem ne dodje u vino više nego jedan prostorni postotak alkohola.

Zabranjeno je vinu dodavati žestu samo radi uvećanja sadržaja na alkoholu.

Zasladjivanje dozvoljeno je samo prije prestanka vrienja mošta od berbe do uključivo 30. studenoga iste godine i to jedino uz predhodnu dozvolu na to ovl. oblastnih organa i uz nadzorne propise, odredjene naredbenim putem.

Za podijeljenje dozvola za zasladjivanje mošta ovlaštena su ravnateljstva ovih zavoda i to:

a) za područja županije ličko-krbavske, modruško riječke i zagrebačke kr. zemalskog oenoložkog zavoda u Zagrebu;

Digitized by Google

b) **za područja županija bjelovarsko-križevačke, varaždinske i požeške kr. zemaljskog hrv.-slav. agrikulturno-kemijskoga zavoda u Križevcima;**

c) **za područja županija virovitičke i sriemske kr. zemaljske vinogradarske i voćarske škole u Iloku.**

Protiv odluke ovih zavoda dopušten je utok u roku od 15 dana na kr. zemalj. vladu.

Za pravljenje ili manipuliranje vina ili mošta zabranjeno je upotrebiti ma koju tvar, ako nije zakonom izrično dozvoljena.

Takove zabranjene tvari jesu na pr. voda, sušci, groždjice sušeno voće (smokve, rožički i t. d.) ili druge biljke, koje imaju sladora, ili bilinski dielovi, kao i uvarci i ekstrakti ovih, umjetna sladila (saharin, dulcin i t. d.), olovni slador, glicerin, tamarinda i svakojaki preparati tamarinde, tekline, te druge za povećanje ekstraktnog sadržaja prikladne tvari, salicilna kiselina, sriešna kiselina, druge kiseline, ili kiselinu sadržavajuće tvari, katranske boje i druge bilinske ili mineralne boje, tvari ili ekstrakti za aromatiziranje i buketiranje, esencije, tvari za pravljenje umjetnoga mošta, soli aluminija (stipsa, i t. d.), kuhinjska sol, slučenine bariuma, stroncija i magnezije, sadra, borova kiselina, borača, formaldehid, slučenine fluora kao i talog upotrebljen za destilaciju cognaca (vinovice).

Zabranjeno je mošt ili vino u promet staviti pod oznakom ili nazivom vinskoga predjela občine, mjesta, producenta ili njegovoga podruma te vrsti grožđja, koja ne odgovara faktičnom porietlu mošta ili vina odnosno onoj vrsti groždja, od koje je vino dobiveno.

Kod slubljivanja mošta ili vina raznih vinskih predjela, občine ili vinorodnih krajeva, ili od raznih vrsta groždja, ima se sljubljeni mošt ili vino pod oznakom onoga vinskoga predjela občine ili vinorodnoga kraja, odnosno one vrste groždja u promet staviti, kojega vinorodnoga predjela, občine ili **mjesta,** odnosno vrsti groždja značaju **mošt ili vino faktično odgovara.**

Digitized by Google

Dozvoljeno je iz droždja vlastitoga ili nabavljenoga vina izprešati u njem zaostalo vino te ga prodati jli pomiešati sa otočenim vinom; no nije dozvoljeno kupovati droždje radi izprešavanja vina i stavljanja u promet, ili se trgovački baviti sa prešanjem vina od pokupovanoga droždja i takovo vino u promet stavljati ili na zalihi držati.

Zabranjeno je od droždja s vodom praviti piće, slično vinu.

Za pravljenje čigira ne smije se upotriebiti kom, stariji od tri dana.

Jedan te isti kom smije se upotriebiti samo jedanput za pravljenje čigira, te se u tu svrhu smije naliti na kom vode u količini od najviše jedne četvrtine čistoga mošta koji će se izprešati.

Za pravljenje i manipulaciju čigira ne smije se upotriebiti ništa drugo osim koma i vode — dakle niti sador, ni tvari, koje su inače dozvoljene kod manipulacije mošta i vina.

Pravljenje čigira u rečenim granicama dozvoljeno je samo iz koma vlastitoga grożdja i to izključivo samo za kućnu porabu i onima, kojih vinograd nije veći od 4 katastralna jutra. No ako se ovakovi vinogradari bave kupoprodajom vina na malo, zabranjeno im je praviti čigir.

Za kućnu potrošnju računa se ona količina čigira, kojega vinogradar sa svojom porodicom, njegova služinčad ili radnici njegovi potroše.

Ukupna količina godimice za kućnu potrošnju pravljenoga čigira ne smije premašiti jednogodišnju potrebu i ne može ni u kojem slučaju biti veća od 20 hektolitara. Čigir ne smije se stavljati u promet.

Vinski producert, koji hoće čigir praviti, dužan je tu nakanu svoju bar 48 sati prije pismeno ili usmeno prijaviti kod obćinskoga poglavarstva uz naznaku količine čigira, što ga želi napraviti, te kada i gdje će ga praviti.

Obćinsko poglavarstvo dužno je o ovim prijavama voditi očevidnost, te mu pristoji pravo nadzirati, da li se obdržavaju ustanove zakona,

Digitized by Google

Vino od voća, t. j. piće slično vinu, koje nije pravljeno od soka grožđa vinove loze, već od soka voća, smije se praviti i stavljati u promet samo uz uvjete pobliže označene u zakonu.

Čigir (vino od koma) ili voćno vino sadržavajuće bačve, boce ili druge posude, moraju se providjeti napisom i oznakama: „čigir (vino od koma)“, „voćno vino“ ili po dotičnom voću: „jabučnica, „vino od krušaka“, „vino od ribiza“ i t. d.; osim toga ima se čigir i voćno vino stalno razlučeno držati od prirodnoga vina.

Potanki propisi glede toga sadržani su u provedbenoj naredbi.

Pod šampanjcem valja razumievati takovo od naravnoga vina pravljeno, ugljičnom kiselinom zasićeno vino, u kojem je ugljična kiselina eventualno dodatkom sladora prirodnim putem razvita i u njem pridržana. Ovomu mogu se kod tvorenja šampanjca običajne, no ne škodljive tvari, na pr. liker pridodati.

Medju šampanjce računa se specijalitet hrvatskoga Primorja, „bakarska vodica“, gdje je ugljična kiselina proizvedena i u bocama pridržana prirodnim vrienjem mošta.

Šampanjcu slično piće, koje je doduše pravljeno od naravnoga vina, nu tako, da je ugljična kiselina umjetnim načinom pridodana ili utisnuta, valja označivaii “pjenušcem“ (Schaumwein), te se smije samo pod tim nazivom, naznačenim na etiketama (vignetama) boca lahko vidljivim načinom i prema propisima, koji su odredjeni naredbenim putem, držati na skladištu i stavljati u promet. Naživ „pjenušac“ ne može zamieniti ni francezki prevod ove rieči, ni prevod u drugom kojem jeziku, ni druga koja oznaka.

Slićna pića mogu se praviti i od voćnih vina. No ova se mogu staviti u promet samo pod takovim nazivom i samo uz takovu oznaku, koja naročito i jasno pokazuje, da je ovo piće pravljeno od voćnoga vina.

Od patvorenoga vina ne smije se praviti ni šampanjac ni pjenušac.

Digitized by Google

U kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji može se stavljati u promet samo takav šampanjac i pjenušac, koji ima na etiketi i na čepu označeno ime tvorničara i mjesto fabrikacije.

Tko se ogrieši o ustanove ovoga zakona, počinja prekršaj, te će biti kažnjen. Najveća je kazan zatvor od tri mjeseca i globa od 1000 K. Prema tome se istodobno može presudom izreći i zatvor i novčana globa. Povrh toga ima se patvoreno vino zaplieniti, a presudjeni dužan je ne samo naknaditi vriednost u promet stavljenoga patvorenoga vina, nego i porez od vina.

Ima li presudjeni dozvolu za točenje pića ili prodaju na malo, i m a mu se dozvola za slučaj većega prekršaja oduzeti, dočim se u lakšim slučajevima m o ž e oduzeti.

Presuda može se i u novinama proglasiti na trošak krivca.

Na postupak nadležne su upravno-redarstvene oblasti. Prizivni je rok 15 dana.

Oblast postupa temeljem nalaza posebnoga strukovnoga povjerenstva (za kontroliranje vina) Ban je vlastan izaslati posebne organe radi kontrole. Pobliže ustanove sadrži provedbena naredba.

B. Voćarstvo.

O p r o m i c a n j u v o ć a r s t v a, napose o zaštiti voćaka, valja spomenuti:

Nar. odj. unut. od 27. srpnja 1885. br. 21.960., po kojoj oblast temeljem mnijenja gospodar. družtva ili podružnice opredijeljuje rok za obiranje jabuka „srčika". Prekršaji se kazne redarstveno (po ces. nar. od 20. travnja 1854. odnosno kraj. okružnici od 6. rujna 1873. br. 8121).

Nar. odj. unut. od 24. rujna 1901. br. 58.940. slovi o razdiobi b e z p l a t n o p o v l a d i d o p i t a n i h v o ć a k a. Ova naredba preinačena je naredbom od 27. veljače 1903. br. 17.754. prema kojoj se voćke davaju samo uz nizku odštetu. Obć. poglavarstva imadu svake godine do 15. lipnja označiti približno potrebu bezplatnih voćaka, a temeljem istih predlažu se vladi izkazi nadjeljenika. Voćke se dijele u jeseni. Seljačka se zemljišta pregledavaju po vladnom izaslaniku (vinogradaru) tečajem kolovoza i rujna.

Naredba odj. unut. od 16. srpnja 1878. br. 12.318. sadržaje u p u t e z a t a m a n j e n j e l e p t i r a „č e t n j a k a".

Nar. odj. unut. od 26. svibnja 1882. br. 15.583. odredjeno je t a m a n j e n j e g u s j e n i c a (čišćenje voćaka, živica, vrtova,

Digitized by Google

šuma). Nemarnost kazni uprav. oblast globom od 10—100 K. Naredbom odj. unut. od 11. siječnja 1910. br. III. A. 4087.—1909. (sb. 1910. br. 14.) „glede tamanjenja hrušteva“ upućene su oblasti, da valja djeci za hvatanje hrušteva dati nagrade od 5—8 fillra po litar, u predjelima, gdje ima veće štete od hrušteva, a ako su znatnije svote nuždne za tamanjenje, mogu se obćine obratiti na vladu radi primjerene novčane podpore.

Naredba odj. unut. od 5. lipnja 1889. br. 21.747. izdana je uputa, da se djeca nagrade za tamanjenje leptira po 20 filira za 100 komada.

Nar. odj unut. od. 8. ožujka 1895. br. 53.648. odredjeno je tamanjenje krvnoga ušenca. Nemar kazni uprav. oblast globama do 100 K odnosno zatvorom.

Nar. odj. unut. od 20. siječnja 1883. br. 3025. [1]) govori o uredjenju škol. i obć. vrtova, napose nar. bog. i nast. od 20. rujna 1883. br. 10.457. te je nar. bog. i nast. od 10. travnja 1884. br. 4054. izdan tloris uzor. škol. vrta, a nar. bog. i unut. od 10. svibnja 1884. br. 5163. odredjeno je da u ocjenu učitelj. rada spada i nastojanje oko škol. vrta. [2]) U § 14. škol. zakona od 31. listopada 1888, odredjeno je, da za praktično vježbanje učenika uz svaku pučku školu ima biti školski vrt.

Naredba odj. unut. od 3. veljače 1883. broj 5061. govori „ob uredjenju obć. vrtova“. [3])

4. Svilogojstvo i pčelarstvo.

A. Svilogojstvo.

U pogledu gojenja dudova i dudinjaka odredila je zem. vlada naredbom od 25. lipnja 1885. br. 24.887. sijanje dudovoga sjemenja u obć. i školskim vrtovima, a nar. od 31. kolovoza 1888. br. 28.260. i 3. rujna 1891. br. 39.460. zasadjivanje dudova na obć. pašnjacima i uredjenje dudovih dvoreda, a naredbom od 17. studenoga 1889. br. 36.205. i 4. kolovoza 1893. br. 12.801. sadjenje dudova uzduž javnih cesta.

Kidanje dudovih grana, oštećivanje i siječenje zabranjeno je naredbom odj. unut. od 28. travnja 1887. br.15.886. pod prijetnjom

---

[1]) Vidi: Žigrović upr. zakoni str. 512

[2]) Smrekar: prir. IV. str. 176.

[3]) Ibidem str 177.

Digitized by Google

globe od 100—200 K, odnosno zatvora; dozvoljeno je biranje lišća na javnim mjestima u svrhe svilogojstvene (nar. odj. unut. od 15. svibnja 1890. br. 15.757.), nu ne od dudova, koji su iste godine kljaštreni. Pobiranje imadu obć. poglavarstva u svibnju i lipnju svake nedjelje proglasiti (nar. od 21. veljače 1894. br. 57.013. obćinar 1894. str. 79.). Vidi još nar. odj unut. od 1. veljače 1892. br. 58.786. (obćinar 1892. str. 45.) i 16. prosinca 1892. br. 51.887. (obćinar 1892. str. 397.).

Kljaštrenje se može obavljati samo po uputi i u prisutnosti strukovnjaka svilogojstvenoga zavoda (nar. od unut. od 27. srpnja 1895. br. 37.003.), a siječenje dozvoljeno je samo, ako je stablo posve trulo (nar. odj. unut. od 22. listopada 1892. br. 47.025., obćinar 1892. str. 348.).

O b o s i g u r a n j u s v i l o g o j s t v a odredjuje zak. od 14 veljače 1887. (sbor. 1887. br. 34.) i prov. naredba od 28. travnja 1887. br. 15.886. (sbor. 1887. br. 35.). Prema tim se propisima mogu svilene bube gojiti samo iz zdravoga sjemenja. Prodavanje i dijeljenje bubjega sjemenja dopušteno je samo uz dozvolu vladinu. Prekršaje kazni upr. oblast globama do 400 K.

Na osnovu rješenja kr. zem vlade, odj. unut. od 21. pros. 1907. br. III. A. 4139.—25. preuzela je upravu svilogojstva poljodjelska banka u Zagrebu.

Za o d k u p s v i l e n i h č a h u r a izdan je nar. odj. unut. od 28. svibnja 1893. br. 23.605. posebni naputak. Izplatu obavljaju porezni i obć. uredi. Glede postupka vrijede ustanove naredbe odj. unut. od 29. lipnja 1897. br. 34.602. Kod odkupljivanja imade interese stranaka zastupati oblastni izaslanik (nar. odj. unut. od 1. svibnja 1897. br. 19.602.). Vlada preporučila je nar. od 1. travnja 1909. br. 7130. učiteljima da se bave uzgajanjem svilaca (o tom ima odredba u nastavnoj osnovi izdanoj 5. svibnja 1905. br. 8690. i za opetovnice pod 31. svibnja 1906. br. III. 3001.).

Obć. poglavarstva imadu voditi i proglašivati popis dudovih stabala radi pobiranja lišća (nar. odj. unut. od 31. siječnja 1894. br. 56.725. i 14. svibnja 1894. br. 10.328. (obrazac za popis [1]).

B P č e l a r s t v o.

N a p o l j u p č e l a r s t v a izdana je naredba odj. unut. od 26. studenoga 1899. br. 47.273., koja odredjuje baratanje i pro-

[1]) Vidi: Smrekar prir. IV. str. 191. Obćinar 1894. str. 45. i 171

Digitized by Google

daju ureda u zatvorenim posudama. Zabranjeno je u ured med miješati tudje primjese. Prekršaji se kazne po upr. oblasti po min. nar. od 30. rujna 1857. odnosno po krajiškoj okružnici od 16. rujna 1873. br. 8121.

5. Šumarstvo i rudarstvo.

A. Šumarstvo.

U području kralj. Hrvatske i Slavonije vrijedi sveudilj šumski zakon od 3. prosinca 1852. uveden ces. patentom od 24. lipnja 1857. (zem. vl. l. 1857. kom. XXV. br. 116.).

Ustanove toga zakona tiču se šumskoga gospodarenja uobće (zabrana pustošenja i samovoljne preinake kulture, te se svaki prestupak u tom pogledu na štetu susjednih šuma kazni globama od 40—400 K), vadjenja šumskih proizvoda (u tu svrhu može upr. oblast prisilno otvoriti izvozni put uz položenu odštetu, nu sudbeni put je otvoren); šumskih požara (vidi naslov „elementarne sile"), gospodarskih osnova za šume, obterećene pravom drvarije (služnosti); predusretanja štetama od zareznika, šumske čuvarske službe, prijave i progona prekršaja proti sigurnosti šumskog vlastničtva, naknade istih i nadležnih molba.

U koliko prekršaji proti sigurnosti šumskoga vlastničtva spadaju pred kazneni sud ustanovljuju §§ 85., 86., 174., 175., 199., 453., 454., 460. i 568. kaz. zak.

Osim prekršaja, učinjenih po pravoužitnicima, propusta i čina kod šumskih požara [1]) (u koliko nije stvar kaznena) imadu se još smatrati šumskim štetama, što spadaju pred forum upravne oblasti napose i naročito kupljenje suhoraka i sitnoga bilja, zasijecanje stabla, bušenje, oštećivanje stabla i kore, prisvajanje kore, kopanje i siječenje mladih nasada, grmovlja, uzimanje grana za uresbe, palica, obručeva itd.

Za prosudjivanje kvalifikacije šum. kvara (granice, gdje kradja počima) mjerodavna je naredba odj. unut. i pravos. od 7. srpnja 1891. br. 35 869. (sbor. 1892. br. 16.), koja odredjuje, da u prijavnicama radi prekršaja proti sigurnosti šumskoga vlastničtva (šumskih šteta) imade uvijek označena biti de-

---

[1]) Glede postupka u slučaju šum. požara i zapriječenja vidi nar. odj. unut. od 31 svibna 1892. br. 25.751.; občinar 1892. str. 188. i 18. ožujka 1893. br. 3296; občinar 1893. str. 109.

Digitized by Google

bljina stabla odnosno drva u srednjem promjeru; gdje debljina nadmašuje 10 cm. nadležan je kazneni sud radi šumske kradje.

Pred upravnu oblast spada nadalje kupljenje soka od drvl a, šumskih plodova, divjaka, jagoda, nepovlašteno sgrtanje stelje prisvajanje zemlje, kamenja, sadre, čupanje trave, rastlinja i gradjenje ugljišta. (Glede usurpacija šumskoga tla vrijedi nar. odj. unut. od 24. svibnja 1885. br. 16.230. Postupak biva i pro praeterito, ako nije nastala zagoda. Za starije okupacije podesno je sklopiti zakupni ugovor s okupantom. Gdje to ne uspije preostaje samo sudbeni put. — Glede reambulacija izdana je naredba odj. unut. od 16. lipnja 1885. br. 16.104. Takova spada u sudbenu nadležnost, nu občinama je prosto, da reambulacije ustanove posredovanjem upravnih i šumskih organa u svrhu pokušaja nagode.)

Nar. odj. unut od 23. siječnja 1887. br. 48.412., 23. srpnja 1887. br. 28.626. i 26. srpnja 1887. br. 25.053. odredjuju izvoznice za izvoz drva iz privatnih šuma. O zapričivanju kriomčarenja drva slovi napose naredba odj. unut. od 22. prosinca 1891. br. 44987.

O šumar. tehn. službi navedeno je pobliže u naslovu „uredjenje strukovne službe".

Ovdje valja još iztaći nar. min. unut. i pravos. od 1. srpnja 1857. (zem. vl. list 1857. I. str. 447.) „o zaprisezanju šumskoga čuvar. osoblja po upr. oblasti (kot. oblasti, grad. poglavarstvu). To se osoblje smatra javnom stražom i mora mu se dati službeni znak (nar. odj. unut. od 26. ožujka 1888. br. 7533.). Lugari nose puške kao poljari proste od poreza po zak. čl. XXIII.—1883. zaj. ug. hrv. sab. „o porezu na puške i lov" (nar. odj. unut. od 14. srpnja 1896. br. 48.411).

O polaganju izpita za lugare slovi nar. odj. unut. od 2. ožujka 1891. br. 30 551.

Radi šumskoga kvara postupaju upr. oblasti ukorom, zatvorom do 14 dana i globama do 100 K. Glede ugona i zaplijene u kvaru zatečene marve ustanove su analogne kao kod poljskog redarstva. Glede troškova plijenitbe i prehrane ugnane životinje izdana je naredba odj. unut. od 21. ožujka 1891. br. 35.236. (občinar 1891. str. 108.)

Postupak biva uobće, kad oblast sazna za kvar i provadja se uporabom kaznenoga registra (tabelarno); on može uzsliediti i putem kaznene odredbe prema zakonu od 29. travnja 1907. (vidi

Digitized by Google

oblastni postupak) i prov. nar. od 31. svibnja 1907. br. 31.875.

Glede svjedoč. pristojba lugarima vrijede nar. odj unut. od 9. siječnja 1893. br. 44.266., od 3. siječnja 1896. br. 60.346. i 10. ožujka 1897. br. 20,622. [1])

Krivac šum. prekršaja ima oštećeniku naknaditi štetu i posredni gubitak.

Štetu procjenjuju šumar. organi po postojećim cjenicima. Procjenu izpituju šum. nadzorni organi.

Oblast može izreći odštetnu presudu samo, ako podjedno izriče kaznu, dakle ako predleži kažnjivi šumski prekršaj.

Pravomoćna obveza naknaditi šum. štetu prelazi i na nasljednike prema §§ 531., 548., 1337., i 1418. o. g. z. (nar. odj. unut. od 10. prosinca 1886. br. 49.682. obćinar 1888. str. 405.)

Prema nar. odj. unut. od 12. studenoga 1883. br. 44.567. (vrijedi za Kraj. imov. obćine) dozvoljuje se štetočincima (pravoužitnicima) odradba u naravi.

Upravnim putem dosudjene šum. štete ućeruju se upravnim putem na način poreza (nar. od 20. 20. lipnja 1876. br. 22.132. sbor. 1876.)

Glede šumsko-redarstvenoga postupka proti akt. vojnicima za štete učinjene prije prije nastupa vojn. službe postoji nar. odj. od 5. veljače 1899. br. 5241. (sbor. 1899. br. 35.)

Glede izsljedjivanja šumskih prekršaja, učinjenih po Dalmatincima, postoji nar. odj. unut. od 16. veljače 1903. br. 64.181. (sbor. 1903. br. 18.).

Šumske štete medju zadrugarima potajno razdijeljenim prije 1. siječnja 1890. nisu kućne razmirice, već spadaju pod šumsko-redar postupak (nar. odj. unut. od 10. ožujka 1895. br. 55.092. obćinar 1895. str. 107).

Što se tiče molba u šumskom redarstvu i upravi, to treba lučiti nadležne oblasti a) za kaznene presude i b) za ine odredbe. [2])

a) Nadležne oblasti za kaznene presude u šumsko-redarstvenim stvarima jesu prema ustanovama nar. min. unut. poslova pravos. i vrh. vlasti redarstvene od 3. travnja 1855.

---

[1]) Vidi upravni kazneni postupak u šum. stvarima Dr. A. Goglia. Šumar. list 1899. br. 4. i 5. i Hrv. zakoni. „Šumski zakon", str 116.

[2]) Vidi Dr. Goglia i Borošić. „Šumski zakon", str. 132.

Digitized by Google

(zem. vl. l. 1855. br. 29.) prema zakonu od 24. listopada 1872. o kaznenom sudovanju pred polit. oblastima za bivšu Krajinu (list zem. upr. 1872. XIV.), te zak. od 5. veljače 1886. „ob ustroju žužupanija i uredjenju uprave u županijama i kotarima“ : u I. molbi kot. oblast, u II. žup. oblast, a u III. molbi vlada.

Taj molbeni tečaj vrijedi i za prekršaje § 15. al. 5. zak. od 26. ožujka 1894., kojim se uredjuje stručna uprava i šumsko gospodarenje u šumama, koje stoje pod osobitim javnim nadzorom (globe do 2000 K).

Nu napose nadležan je za izricanje kazni s razloga što su šum. zemljišta neovlašteno pretvorena u drugu kulturu, odnosno što nisu pošumljeui novo izsječeni šumski dijelovi: u I. molbi žup. upr. odbor, a II. molbi vlada (§. 25. toč. 2. i 3. zak. od 5. veljače 1886. ob. uprav. odborima.).

Protiv riešitba kr. žup. oblasti u predmetu šumskih šteta ne ima mjesta daljnjem utoku, ako se potvrdjuje I. molb. presuda (§§ 18., 44.—51., 60. i 67. šum. zak. i § 53. zak. od 5. veljače „ob ustroju županija“.

Po § 102. zakona od 21. lipnja 1894. „ob ustrojstvu grad. grad. občina“ nadležno je grad. poglavarstvo za grad. područje u tim stvarima kao I. molbena oblast; isto tako u gradovima I. reda (Zagreb, Varaždin, Osijek, Zemun), a tu je vlada II. i zadnja molba. U navedena 4 grada prinadleži grad. poglavarstvu i uredovanje, što je gore navedeno kao u nadležnost upr. odbora spadajuće (naime u županijama).

b) Glede inih odredaba valja navesti: župan. upr. odboru nadleži: 1. dozvola, da se šum. zemljište pretvori u drugu kulturu; 2. ustanovljenje roka za novo pošumljenje; 3. stavljanje šuma pod zabranu (izvide obavlja kot. oblast) na prijedlog šum. izvjestitelja; 4. dozvola za pravljenje spuzaljka; 5. izdati mjere proti zareznicima; 6. sastavljanje cjenika za naknadu šum. šteta uz odobrenje vlade; 8. dozvole za prodaju obć. stabala, koja se nalaze u tekućim godišnjim siečinama (glede ostalih obć. šuma vrijedi zak. od 25. travnja 1894. „ob uredjenju zemljištnih zajednica“).

Po zak. od 26. ožujka 1894. „o stručnoj upravi i šumar. gospodarenju u šumama, koje stoje pod osobitim jav. nadzorom“, ~~prinadleži~~ žup. upr. odboru u I. molbi: 1. izpitati gospodarske programe i osnove (za šume upr. mjestne občine stojeće u javnoj upravi, zakladne, nadarbinske, korporacija, dion. družtava, rudar-

Digitized by Google

skih i industrijalnih podhvata, povjerbinske i obterećene služnostima); glede gospodar. osnova vrijede ustanove nar odj. unut. od 23. travnja 1903. br. 4704. (sb. 1903. br. 37); 2.) odobriti gospodar. programe; 3. rješavati prigovore u pogledu uredjenja šuma i pašnjaka (glede obć. šuma vrijede ustanove nar. odj unut. od 4. ožujka 1871. br. 2144. koliko nisu preinačene zakonom od 26. 26. ožujka 1894. o stručnoj upravi (§ 17.) i zakonom od 25. travnja 1894. „ob uredjenju zemljištnih zajednica"; 4. odobriti drvosječne i ogojne osnove za šume i pašnjake; 5. odredjivati i obustaviti sequestra; 6. proglasiti šume zaštitnima po §§ 6. i 7. šum. zakona u smislu § 24. prov. nar. od 15 srpnja 1895. br. 35.133. k zak. od 24. siječnja 1894., kojim se uredjuje šum. tehnička služba (sbor 1894. br. 29. i ob. 1895. br. 46.).

U I. molbi nadležan je upr, odbor samo glede prigovora proti temeljnim knjigama. Zemalj. vlada nadležna je u I. i zadnjoj molbi: 1.) za gradove I. reda glede svih odredaba, gdje je inače nadležan žup. upr. odbor; nadalje 2.) po zak. od 26. ožujka 1894. (ob uredjenju stručne uprave) izdavati naputke za sastavak gospodarstv. osnova i programa; odobriti izpitane osnove; dati dozvole za produljenje roka za podnešenje; odobriti odstup od osnove; privoljeti, da se tehničko gospodarenje pod jav. nadzorom šuma povjeri šum. tehničaru kot. oblasti (nar. odj. unut. od 14. prosinca 1894. br. 65.353. obćinar 1894. str. 405.) potvrditi izbor šum. stručnjaka, izabranoga po posjednicima šuma i pašnjaka, označenih u §§ 1. i 3. zak. od 26. ožujka 1894.

Za odredbe, da posjednici šuma navedenih u § 14. sl. b—h imadu namjestiti osposobljene šumske stručnjake, nadležne su upr. oblasti. To su naime šume, na koje se ustanove zakona protežu, naime šume u javnoj upravi, pod javnim nadzorom, zakladne, manastirske, povjerbinske itd.

Vladi pripada vrhovni nadzor nad provedbom šumarskih propisa.

Dioba šuma dopustiva je samo privolom vlade (§ 41. zak. od 25. travnja 1894. „o uredjenju zemlj. zajednica").

Propisi ob upravi šuma krajiškis imovnih obćina navedeni su u naslovu „agrarno pravni odnošaji". [1])

---

[1]) O pošumljenju krasa postoje nar. odj. unut. od 12. ožujka 1893. br. 7816. (za područje bivšega provincija) i 23. travnja 1892. br. 11.350. (glede nagrada) vidi Smrekar prir. IV. str. 541.

Digitized by Google

Propise o šumarsko-tehničkoj službi vidi u naslovu „uredjenje strukove službe".

B. Rudarstvo.

Rudarstvo spada po § 9. ug. hrv. držav. pravne nagode od g. 1868. medju zajedničke poslove u zakonarstvu i upravi.

Za područje kralj. Hrv. i Slavonije sveudilj je u krepost rudarski zakon, uveden ces. patentom od 23. svibnja 1854. (zem. vl. list 1854. km. I. br. 215.).

Rudarske oblasti navedene su u naslovu „oblastno ustrojstvo". Prema ustrojstvu postoje za rudarsku upravu i struku posebne oblasti, ali su ipak upr. oblasti u više slučajeva zvane, da u rudarskim poslovima sudjeluju, pak je nuždno, da upravni činovnik bude upućen u najbitnije ustanove rudar. zakona.

Takove jesu:

Za potražbu i vadjenje pridržanih ruda potrebno je posebno ovlaštenje (kao pridržane rude smatraju se po postojećem državnom rudnom regalnom pravu sve koristne kovne rude, pa sumpor, alaun (stipsa), vitriol, sol, grafit, ugljen. (Sol je monopol i vadjenje njezino predmetom je državne dohodarstvene finacijalne uprave). Ovlaštenje biva doznakom rovnih područja ili rudokopnih dozvola.

Roviti znači priuzdržane rude potraživati i pronadjene učiniti pristupnima tako, da može uzslijediti pravo vlastničtva na njih. Za rovljenje treba dozvola rudarske oblasti. Takovu treba i vlastnik zemljišta. Zabranjen je rov bez dozvole vlastnika zemljišta unutar stanbenih, gospodarskih i inih zgrada i u okolišu takovih do 38 metara, u zatvorenim kučištima, vrtovima, grobljima i ogradama.

Za rovljenje na javnim cestama, željezn. prugama, vodogradjevinama, unutar utvrda, uz zemalj. i državne medje, treba dozvola nadležne upravne oblasti. O prigovorima, uobće glede dopustivosti rovljenja odlučuju rudarske i upravne oblasti sporazumno.

Dozvolom prava rovljenja dobiva se unutar rovnoga područja ovlaštenje preduzeti rovne udesbe, nu još ne izključivo pravo, te se takove dozvole mogu dati u isto vrijeme više njima. Izključivo se pravo stiče, kad rovitelj rudarskoj oblasti prijavi točku, gdje će početi s rovnom gradnjom (Schurfbau) i staviti rovni znak (Schurfzeichen).

Digitized by Google

Od časa te prijave stiče rovitelj s l o b o d n i r o v (Freischurf). Rovni znak valja prijaviti uprav. oblasti radi proglašenja. Svaki je rovitelj dužan gruntovnom vlastniku predočiti rovnu dozvolu i s njim pokušati nagodu glede odštetnih zahtjeva; ako tim ne uspije, tad mu je prosto kod upr. oblasti zatražiti dozvolu za preduzeće rovnih radnja i postavljenje rovnoga znaka, nu obvezan je za sigurnost štete položiti iznos, što će ustanoviti upr. oblast predhodno i zatražiti postupak radi prisilnoga ustupa zemljišta.

Ako se rovitelj za 30 dana ne izkaže, da je kod rudarskih oblasti zatražio postupak radi ustupa zemljišta, tad je upr. oblast vlastna na zahtjev vlastnika odstraniti rovni znak.

Za pravo vlastničtva na rude stanovitoga područja i vadjenje treba tražiti dozvolu, a za gradnju pomoćnih gradnja i područnih rovova (Revierstollen) posebnu koncesiju (dozvolu) Dozvoli predhodi radi izvida obhodnja (Freifahrung), koju valja proglasiti.

S v a k i z e m l j i š t n i v l a s t n i k m o r a p o t r e b n e z a r u d o k o p n o p o d u z e ć e z e m l j i š t e u s t u p i t i p o d u z e t n i k u u z p r i m j e r e n u o d š t e t u (§ 365. ob gr. z.) Ako nagoda ne uspije, imadu izvide obaviti rudarska oblast uz sudjelovanje upravne oblasti Odluka pripada upr. oblasti. Strankama ostaje pravo sudbenoga puta, nu ako je ustanovljena odšteta pupilarno osigurana, može ustup zemljišta uzslijediti.

U ostalom su za i z v l a s t b e n i p o s t u p a k mjerodavne ustanove zak. čl. XLI.—1881. zaj. ug. hrv. drž. sab. (sbor. 1881. br. 55.).

Dobivene, nu ne priuzdržane rude, pripadaju poduzetniku rudnika, u koliko su nuždne za poslovodstvo, inače je on dužan ponuditi ih vlastniku zemljišta uz odštetu proizvodnje, a i vlastniku prosto je, ne priuzdržane rude, nalazeće se na njegovom zemljištu, preradjivati, nu ne smije smetati rudokopnim radnjama. U slučaju prijepora odlučuje rudar. oblast sporazumno s upravnom.

Poduzetnik je vlastan u svrhu vadjenja, graditi svakovrstne udesbe, strojeve, peći, talionice, rudne željeznice, nu za gradnje ima izhoditi gradjevnu dozvolu upravne oblasti.

Dužnost odpreme pronadjenih zlatnih i srebrnih ruda državi, prestala je i dokinuta ces. patentom od 24. listopada 1856. [1])

Ustrojenje rudar. bratovština valja prijaviti rudar. oblasti, koja vodi rudarsku knjigu (Bergbuch).

---

[1]) Mayorhoffer: Handuch für den polit. Verwaltungsdienst 1881. III str. 324.

Digitized by Google

Za obezbijedjenje sigurnosti osobe i imetka treba, da su učinjene kod rudarskih gradja i rudokopa sve nuždne mjere, a za odnošaje rudarskoga osoblja postoji po rudarskoj oblasti (satničtvu) izpitani i odobreni poslovni red. Zakon ustanovljuje i osiguranje rudar. radnika (bratovštine).

Mjere opreznosti odredjuje rudarska oblast uz sudjelovanje upravne oblasti. U slučaju pogibelji odredjuje oblast, koja je prije saznala, odmah što je nuždno. Rukovanje rudar. zakona spada na rudarsku oblast (vidi na str. 72.).

U koliko se rudar. poduzeća (i talionička) bave izradjivanjem i preradjivanjem surovina, spadaju pod obrtni zakon. Vidi nar. bana (sporazumno sa ug. min. financ) od 17. siječnja 1902 br. 65.573. (sb. 1902. br. 11.).

6. Lov[1]) i ribarenje.

A. Lov.

Za vršenje i gojitbu lova vrijede ustanove zakona od 27. travnja 1893. „o lovu“ (sbor. 1893. br. 36.) i provedbene mu naredbe od 10. lipnja 1893. br. 28.625. (sb. 1893 br. 39.).

Bitne su ustanove:

Pravo lova vlastni su vršiti[2]):

1. Vlastnik kompleksa zemljišta od najmanje 400 katastr. jutara (jutro po 1600□ hv.);

2. Upravne obćine za ostalo zemljište. Spojenim kompleksom zemljišta, na kojem smiju vlastnici vršiti pravo lova, smatra se posjed, gdje su zemljišta u takovom savezu (neprekidnom), da se može s jedne čestice do druge doći ne prelazeći tudje zemljište i kompleksa neprekidaju javne ceste, željeznice, vode, otoci i slično).

Vlastnici, koji su voljni služiti se tim pravom imaju za izlučenje zamoliti nadležnu kot. oblast (grad. poglav.) najkasnije tri mjeseca nakon minuloga zakupa obć. lovišta. Sav prostor, koji nije izlučen, ima kot. oblast (grad. poglav.), saslušavši stručnjake,

---

[1]) Vidi: „Lovski zakon“. Mijo Vrbanić Hrv. zak. XXIII. i Dr. A. Goglia 1907.

[2]) Regalno pravo dokinuto bje jur zak. čl. XVIII. — 1870. prijašnjega zakona „o lovu“ i to bez odštete.

Digitized by Google

porazdijeliti na obć. lovišta. Obseg mu ne smije biti manji od 1000 kat. jutara u granicama por. i uprav. občina. Ako ne doseže ovu površinu, može ga uzeti u zakup najbliži vlastnik privatnoga lovišta.

Obć. se lovišta daju u zakup dražbom i to prema lovnoj, odnosno i poreznoj godini, [prema zak. čl. XXIII.—1883 zaj. ug. hrv. sab. „o porezu na puške i lov" (nar. odj. unut. od 11. rujna 1899. br. 51.192.)] na 15 godina. Razprava biva pod rukovodstvom izaslanika kot. oblasti (grad. pogl.). Ako nema ponude, dat će obć. poglavarstvo lovište pod upravu stručnjaka i tad se tuj obustavi lov na koristnu divljač. Dražbovatelji imadu izaslaniku kot. oblasti položiti žaobinu od 50% izklične cijene, a dostalac dvogodišnju zakupninu, od koje jedna polovica vrijedi kao zakupnina za prvu godinu, a druga, kao jamčevina za zakupninu posljednje godine.

Zakupnik mora biti neporočna života i ne smije, da se je ogriješio o ustanove lovskoga zakona (naročito glede lovostaje). Obćine ne mogu biti zakupnici, a skupni zakup može imati najviše 5 osoba. Podzakup dozvoljuje kot oblast (grad. poglavarstvo). Zakupnici nisu vlastni izdavati lovne dozvolnice.

Godišnji prihod obć. lovišta služi za pokriće obć. potreba (uvršćuje se u proračun kao prihod gospodarstva).

Lovostaja je: 1.) za jelene od 15. listopada do 1. srpnja; 2.) za košute od 1. siječnja do 15. listopada; 3.) za jelene šarenjake od 1. studena do 1. srpnja; 4.) za košute šarenjice od 1. siječnja do 15. listopada; 5.) za divlje jarce od 15. prosinca do 1. kolovoza; 6.) za divokoze cijele godine, isto tako za srne; 7.) za srnjake od 1. siječnja do 1. listopada; 8. za zeceve od 15. siječnja do konca kolovoza, nu nar odj. unut. od 13 siječnja 1898. br. 60.991. skraćena je ta lovostaja za lovišta, gdje se na laze nasadi amer. lozom na vrijeme od 1. ožujka do 15. kolovoza. Isto tako nar. odj. unut. od 20. studena 1899. br. 59.487. za područje županije ličko-krbavske. 9.) za tetrijebe velike (gluhane) i male (ruževce) od 1. lipnja do konca veljače; 10.) za tetrijebke i ruževice cijele godine; 11.) za jarebice od 1. siječnja do 15. kolovoza; 12.) za gnjetele od 15. siječnja do 1. rujna; 13.) za jarebice grivnje od 15. siječnja do 1. rujna; 14. za potrke velike i droplje od 15. siječnja do 1. rujna; 15.) za trčke od 15. prosinca do 15. kolovoza; 16.) za divlje guske, patke, golubove, močvarnice i ptice

Digitized by Google

vodarice od 15. veljače do 15. lipnja; 17.) za šljuke i prepelice od 15. travnja do 1. kolovoza; 18.) za ptice pjevačice cijele godine.

Zabranjeno je vaditi jaja i ptice iz gnijezda (vidi o tom zakon „o zaštiti ptica“ od 2. kolovoza 1883.).

Lovostaju tu valja oglasom (posebni obrazac) obnarodovati i oglas pribiti na obć. uredu na dobro vidljivom mjestu.

Dozvolu lova na srnjake vrebanjem (samo) može dati žup. oblast (grad. pogl. grad. I. reda) već od 1. travnja vlastnicima i zakupnicima većih lovišta (barem 1000 rali), saslušavši susjedne ovlaštenike, eventualno lov. družtvo. Zem. vlada vlastna je skratiti lovostaje, ali i na neizvjestno vrijeme zabraniti ubijanje pojedinih vrsta divljači u predjelima, gdje je zanemaren uzgoj. Koristnu divljač slobodno je loviti samo puškom ili na konju psima, a umjetno je lovljenje dozvoljeno samo u uzgojne svrhe. Patke se mogu hvatati mrežama. Zabranjeno je loviti lovnim psima od 15. siječnja do 1. listopada, osim prepeličarima.

Upravna oblast imade na to paziti, da vlastnici lovišta ne goje divljač prekoredno na štetu obće kulture, pa treba one, kod kojih se to opaža, pridržati, da ju razmjerno umanje. U tu svrhu može vlada od slučaja do slučaja iznimno dozvoliti, da se strijeljaju i takove vrste divljači, koje su inače po zakonu od strijeljanja posve izuzete, a prema tomu može i dozvoliti strijeljanje divljači za lovostaje (za koju lovostaja ne traje cijele godine).

Po tudjem lovištu ne smije se puškom hodati osim na javnim putevima. Ne smije se poći u potjeru za divljači, koja je nastrijeljena, utekla u tudje lovište, ni prisvojiti si nabolu ili uginulu divljač. Divlje svinje slobodno je držati u sigurnim zvjerinjacima. Grabežljivce i kod lovostaje nespomenute dlakare te divlju zvjerad. može ovlaštenik lova u svako doba ubiti i prodati. Otrov se može metati dozvolom upravne oblasti i to na izrično po oblasti označena i proglašena mjesta.

Osim prvih 8 dana nakon nastale lovostaje nitko ne smije za vrijeme iste ni prodavati ni kupovati divljači, a kad mine tih 8 dana, ne smije se u gostionama divljač ni navesti u jestvenicima (osim navrebanih ili takovih iz zvjerinjaka).

Prodavalac divljači ter svi, koji se bave trgovinom divljači moraju imati izkaznicu.[1]) (Izkaznica treba da je providjena pod-

[1]) O tom napose odredjuje nar. odj unut. od 22. travnja 1901. br. 24.705. „glede odpremanja ubite divljači“ (vidi Dr. A. Goglia „zak. o lovu“ itd. st. 43.).

Digitized by Google

pisom vlastnika ili upravitelja lovišta, podpisom i pečatom obć. poglavarstvom, a vrijedi 8 dana).

Javni sigurnostni organi dužni su zaplijeniti divljač bez izkaznice i takova se divljač mora prodati javnom dražbom. Na oranicama (osim okopavina) zabranjen je lov od 1. veljače sve dok se ne spremi ljetina; na sjenokošama od 1. travnja, dok se ne spremi sijeno, a u vinogradima od 1. veljače, dok se ne oberu. Isto tako u umerik. nasadima i intravilanu.

Za obranu gospodarstva i usjeva vlastan je svatko strašiti divljač[1]) po stražarima noćnom vatrom. Ovlaštenik lova dužan je nadoknaditi lovnu štetu i štetu, što je divljač učini. Vlasnik zemljišta nije doduše dužan svoje zemljište štititi od divljači posebnim udesbama, ali će ipak samo tada moći zatražiti naknadu takove štete u voćnjacima i kućnim vrtovima, cjepiljnjacima i na mladim stablima, ako dokaže, da je bilo udesaba, kojima razuman gospodar u pravilu običaje te predmete štititi. Ob odnosnim tražbinama odlučuju uprav. oblasti molbenim putem. Procjenu valja tražiti za 14 dana, a na poljskim plodinama prije žetve. Ako se je grabežljiva zvijer vrlo umnožala, ima upr. oblast pozvati ovlaštenika, da je u zapornom roku utamani. Mine li taj rok bez uspjeha, ima oblast pod svojim nadzorom odrediti hajku za ubijanje grabežljive zvjeradi (ne na nedjelje ni blagdane). Obćina mora dati bezplatne pogoniće i zakupnici zaprisežene lovske službenike. Ubijena zvjerad pripada ovlašteniku lova.

Vlastnici i zakupnici lovišta i lovačko osoblje vlastni su u svom lovištu ubijati mačke i pse, koji se skiću po šumi i polju (vidi tumačenje u nar. odj. unut. od 3. lipnja 1897. br. 13.299.: izraz „skiću“ izključuje, da se može mačka ili pas ubiti u blizini kuće ili kada ide za gospodarom).

Glede obdržavanja hajka izdana je nar. odj. unut. od 16. svibnja 1876. br. 4663. (Smrekar prir. IV. str. 106. i Dr. Goglia „zak. o lovu“ str. 43.) Za nadzor nad lovom moraju ovlaštenici postaviti nadziratelje, što ih upr. oblasti zaprisižu (navršivše 20 g. neporočne i izpitane lovce). Za lovačku nadzornu službu usposobljuje izpit, položen pred povjerenstvom za lugar. službu kod žup.

---

[1]) Po § 34. zak. od 6. travnja 1906. „o ribarstvu u sladkim vodama“ mogu ribolovni ovlaštenici, ako ih i ne ide pravo lova, tamaniti bez puške: vidru, noricu i bjelorepa štekavca.

Digitized by Google

oblasti (dodijeljen je povjerenstvu jedan praktični lovac). O tom nar. odj. unut. od 23. studenoga 1898. br. 43.532. (sbor. 1898 br. 75.) Glede zaprisizanja lugara i nadziratelja lova mjerodavne su ustanove min. naredbe od 1. srpnja 1857. (zem. vl. list 1857. razd. I. str. 447.) Ovlaštenici lova, odnosno njihovi nadzirači, vlastni su, ako koga zateku u činu, oduzeti mu ubijenu divljač i oružje, kojim je lovio, te postrijeljati lovske pse, što ih je rabio za lov. Oduzeta je divljač svojina vlastnika, a oduzeto oružje valja učiniti neuporabivim i prodati kao staro željezo. (vidi nar. odj. unut. od 6. ožujka 1501. br. 3575.)

Prekršaji lov. zakona sude se po upravnim oblastima na zahtjev stranke i ureda radi. Ako je prekršaj učinjen u području više kotara, tada sudi ona oblast, gdje je prijava uslijedila. Tko bez dozvole lovi ili mladu divljač hvata, kazni se globom od 50—100 K, ako lovi noćju, na konju, zabranjenim sredstvima sa 100—200 K. Tko smeta vlastnika ili zakupnika kazni se globom od 50—100 K; tko lovi za lovostaje ili prodaje divljač, vodi psa u tudje lovište lova radi, globom od 100—200 K. priupadnik do (najviše) 600 K. Za lovostaje na prodaju donešena divljač ima se zaplijeniti i dražbom prodati, isto tako oružje. Od utržka ide $^1/_3$ prijavitelju, od ostaloga polovica ($^1/_3$) zemalj., a polovica ($^1/_3$) obć. gospodar. zakladi, u istom razmjerju pripadaju globe (vidi naslov „promicanje gospodarstva“).

[Lov bez lovne karte jest dohodarstveni prekršaj, te se prijava u tom pravcu ima ustupiti fin. ravnateljstvu. O porezu na puške i lov slovi zak. čl. XXIII.—1883. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1883.br. 40.)]

Kažnjivost lov. prekršaja zagodjuje za tri mjeseca (ako predloži čin kažnjiv po kaz. zakonu, tad je zagoda ustanovljena u kaz. zakonu).

U pogledu molb. tečaja i utočnih rokova mjerodavne su ustanove zak. od 5. veljače 1886. „ob ustroju županija i t. d., ter zak. od 21. lipnja 1895. „ob ustroju grad. občina“.

Naredbom odj. unut. od 27. siječnja 1882. br. 11.693. (sb. 1892. br. 24.) ustanovljene su nagrade za ubijenu grabežljivu zvjerad i to medjeda ili risa 10 K, kurjaka 10 K, staru vučicu 12 K, mladoga vuka, risa ili medvjeda 4 K. Nagrade za lisice, mačke i kune dokinute su nar. odj. unut. od 18, lipnja 1900. br. 34.311. (občinar 1900, str. 85.)

Digitized by Google

S prijedlogom za nagradu ima se izvijestiti, da je obć. pogl. posvjedočilo, da su kože ubijene zvjeradi predočene u svježem stanju, a uha da su odrezana i odpremljena kot. oblasti (nar. odj. unut. od 9, ožujka 1900. br. 55.587.).

Za kr. državno šumarsko osoblje u kr. državnim šumama ustanovljene su posebne lovine za utamanjenu grabežljivu zvjerad navedbom kr. ugar. min. za poljodjelstvo od 27. siječnja 1907. br. 11.868.

O redovitom sabiranju podataka za statistiku lovstva odredjuje banska nar. od 28. siječnja 1907. br. 163. (sb. 1907. br. 8.) glede ubijene divljači i zvjeradi te glede lovišta.

B. Ribarenje u sladkim vodama.

O ribarenju u sladkim vodama govori zakon od 6. travnja 1906. (sb. 1906. br. 24.) i provedbeni naputak od 19. srpnja 1909. br. III. D. 1102 (sb. 1909. br. 61.). Ustanove te protežu se i na rake, školjke i ine vodne životinje.

Ovaj se zakon nije mogao još posve provesti, dok nije za za sve vode i vodišta ustanovljeno, tko je vlastan vršiti pravo ribolova. Nu glede očuvanja i unapredjenja ribarstva, izvršivanja i zabrane postoje stroge ustanove, što se vršiti imadu nezavisno od pravnoga ovlaštenja.

Bitne su ustanove:

Za lovljenje riba treba ribolovnica (ribolovna izkaznica), što ju izdaje (na molbu biljeg 1 K) kot. oblast, odnosno grad. poglavarstvo uz godišnju pristojbu od 4 K (pripada zemalj. gospodarstvo zakladi), a za pomoćnika 1 K.[1])

Za pojedine vrste riba ustanovljeno je razno vrijeme lovostaje (za rake od 1. listopada do 15. svibnja), a veličina za lov sposobne ribe odredjena je s najmanje 8 cm.

Upravna oblast može iznimno dozvoliti lov na ribe i rake u znanstvene svrhe i radi umjetnoga ribogojstva.

Za prodaju ribe iz zatvorenih ribnjaka treba svjedočbu obć. poglavarstva.

---

[1]) Izdaje se na 1 koledarsku godinu (a za pomoćnike na 6 mjeseci) od 1. svibnja do 30. travnja buduće godine i glasi na osobu. O izdanju vodi oblast posebnu zabilježnicu.

Digitized by Google

Tko ima pravo ribolova u sladkim vodama, ima pravo pobirati ikru, pravo rakolova, prisvojenja školjka i inih vodnih životinja, osim ako postoji posebno pravo trećega.

Svaki ovlaštenik imade svoje pravo pod inakim gubitkom za dvije godine javiti zemalj. vladi, radi unosa u katasterribolovni (kod vlade vodi se i knjiga „popis voda" s ribolovnim pravom). Ako nema pravoga ovlaštenika, imade se unijeti desetgodišnji faktični posjednik. (Taj posjed počima danom 15. svibnja 1896., jer je zakon stupio na snagu 15. svibnja 1906.)

Taj se zahtjev može staviti 1 godinu dana nakon izmaka rečenoga 2-godišnjega roka, inače bude unešena općina.

Za ustanovljenje prava nadležno je županijsko povjerenstvo za uredjenje ribolovnih prava[1]) (podžupan predsjednik, zatim jedan sudac, jedan upr. činovnik, što ih imenuje ban i perovodja imenovan po predsjedniku). U zadnjoj molbi odlučuje zemaljsko povjerenstvo za uredjenje ribolovnih prava u Zagrebu (ban predsjednik, dva sudca, dva upr. činovnika imenovana po kralju). Protiv rješitba nema mjesta povrati u prijašnje stanje ni gradjanskoj parbi. Nakon pravomoćno ustanovljenoga ovlašteničtva rješavaju prijepore upravne oblasti u molbenom tečaju.

Za razprave i procjenu šteta od ribarenja mjerodavne su ustanove poljskoga redarstva, šum. zakona i zakona „o vodnom pravu".

Ribolovni ovlaštenici mogu namjestiti ribolovne čuvare, što ih zaprisiže kot. oblast (grad. pogl.) kao javnu stražu.

Ovlaštenik može u zatvorenim vodama vršiti neograničeno svoje pravo. Zatvorene su vode umjetni ribnjaci i sve vode, što su zaokružene zemljištem vlastnika ili suvlastnika tako, da ribe ne mogu prolaziti u drugu vodu.

---

[1]) Čim stignu povjerenstvu prijave prava ribolova od vlade, odredjuje predsjednik jednoga člana, redovito perov. upr. činovnika izvjestiteljem, koji je podjedno izaslanik i preduzima potrebna uredovanja. Isti prema potrebi popunjene prijave izlaže na sgodnom mjestu na javni uvid na mjesec dana.

Nakon obavljene razprave (eventualno očevida) predlaže zapisnik župan. povjerenstvu. Proti odluci ima mjestu utok u roku od 14 dana na zem. povjerenstvo (tu treba i staviti prigovore proti medjutomnim odredbama). Ako glede stanovitoga ribolov. prava nije nitko do 15. svibnja 1909. zahtjevao unos u ribolovni kataster, izdat će žup. povjerenstvo odluku (ima se i proglasiti kroz 14 d.).

Digitized by Google

U inim (otvorenim) vodama mogu ribolov vršiti pojedini ovlaštenici, ako se tim ne vrijedjaju načela racionalnoga ribarenja ili interesi susjeda, u kojem slučaju mogu u smislu zakona pravo vršiti samo udruženi ovlaštenici, zatim obćine putem zakupa ili posebno namještene osobe.

Vlada može u pojedinim vodotocima na 3 godine obustaviti lov na stanovitu ribu. Ona ustanovljuje i najmanju mjeru ribe, koja se loviti smije.

Zabranjeno je rabiti otrovna sredstva i razpršnjive tvari, močiti konoplje u ribljim vodama, braniti ribama povratak iz poplavljenoga zemljišta, ribu loviti noću (osim uz posebnu dozvolu zemalj. vlade) [1]), 30 metara nad — i izpod brane te vodu zaustavljati u jarcima radi ribe. Glede mreža, košara i sprava za lov propisani su posebni uvjeti.

Ribolovni ovlaštenici mogu tamaniti (ako nemaju prava lova — tada bez puške) životinje štetne po ribolov, kao: vidre, jastrijebe (obavijestivši o tom vlastnika lova), čaplje i divlje guske. Vlastničtvo ostaje ovlašteniku lova

Ovlaštenici mogu ustrojiti ribarsku udrugu ili ako je radi ribolova potrebno, sazvati će upravna oblast ureda radi temeljem izkaza vodišta i ovlaštenika skupštinu. Pravila potvrdjuje vlada.

Tko steče pravo ribolova u vodištu, koje spada u savez udruge, postaje članom.

Skupština zaključuje i sastavlja ribarske gospodarske osnove uz potvrdu vlade.

Ako udruga ne udovolji svojim dužnostima, može zem. vlada odrediti, da se pravo ribolova u dotičnom području dade u zakup na 10 godina. Vlada nadzire ribarske udruge po svom povjereniku

Prinosi udruge ućeruju se upravnim putem.

Temeljem ediktalne razprave (izrok mjesec dana) može uprav. oblast vodišta ili vodom pokrivene površine prikladne, za mriještenje riba, proglasiti plodištima. Postupak provadja kot. oblast (grad. pogl.), a ako plodište zaseže više kotara, županijska oblast.

---

[1]) Zabranu noćnoga ribarenja valja razumjeti, tako, da je zabranjeno bez posebne dozvole vlade noću loviti t. j. neprestanim sudjelovanjem ljudske snage nu danju se mogu bez dozvole postavljati ribarske spreme, kojim se riba bez daljnjega sudjelovanja čovjeka hvata i kroz noć, i te spreme opet danju vaditi.

Digitized by Google

U plodištima zabranjeno je ribariti, voziti se čamcima, u obće je zabranjeno sve, što bi priječilo mriještenje. Granice valja označiti tablama.

Prekršaje kazni upr. oblast molbenim putem: globom od 25—1000 K, tko odstupa od ribarske gospodarske osnove, istu priječi, tko priječi povratak ribe iz poplavljenoga zemljišta u korito, i tko rabi raspršnjive tvari. Takov prekršaj zagodjuje za 6 mjeseci; globom od 10—500 K, tko krši lovostaju, rabi zabranjene sprave ili u plodištu prijeti onome, što ga je zatekao; globom od 5—100 K, tko bez dozvole lovi ribu, bez ribolovnice (izkaznice) i ostale propise zakona krši. Ti prekršaji zagodjuju za 3 mjeseca.

Globe teku u ½ u zem. gospodar. zakladu, u drugoj polovici u korist občine. Neućerive zamjenjuju se zatvorom te koje ne dosežu 10 K — sa 12 sati, inače odgovara 10 K — jednom danu.

Onomu, tko je u 2 godine dvaput kažnjen radi neovlaštenoga ribolova i zabranjenih sredstava, valja oduzeti ribolovnicu odnosno ne smije mu se izdati nova 3 godine.

U predmetu zaštite i izrabljenja ribarstva u Dunavu, sklopljena je konvencija s Rumunjskom 31. siječnja 1903., uzakonjena zak. čl, II.—1907. zaj. ug. hrv. drž. sab. (sb. 1907. br. 99.).

C. Ribarenje u moru.

O morskom ribarenju odredjuje naredba kr. ug. min. za poljodjel. obrt. i trgovinu od 5. prosinca 1884. (sadržana u sbirci zak. i nar. za pomor. i lučku službu u austro-ug. monarkiji, izdanoj po pomor. oblasti u Trstu i na Rijeci god. 1886.).

Nu ova naredba nije proglašena n našem sborniku. Redarstvena kaznena oblast u ribolov. stvarima pripada svakako našim upr. oblastima.

Po naredbi od 6. svibnja 1835. „o morskom ribarenju" je ribarenje na moru u obće slobodno zanimanje, nu pripada unutar jedne morske milje od obale ribarenje izključivo stanovnicima obale. Ribarske dozvole daje pomorska oblast (na Rijeci). Naredba odredjuje mjere glede riblje ikre, pomladka pojedinih vrsta riba, zabrane, načina i mjesta za mreže.

---

[1]) Vidi o tom odredbe za morsko ribarenje na dalmat. obalam od 10. prosinca 1866. i zak. od 3. srpnja 1868. (Oestr. Rechtsleksikon 1895. II. str. 513.)•

Digitized by Google

Obćine nisu vlastne davati u zakup ribolov, što unutar jedne milje pripada obalnim stanovnicima.

Pomorska oblast može, saslušavši interesovana obć. zastupstva. dozvoliti, da i ini budu po lučkom uredu pripušteni ribolovu, ako to traže okolnosti, napose obskrba tržišta. Za tu dozvolu ustanovljuje odgovarajuću pristojbu, koja pripada dotičnoj primorskoj obćini. Pomorska oblast izdaje dozvolu za naprave radi gojenja riba, mekušaca, kornjača i spužva. Glede zaštitnih mjera ima se saslušati obćina.

Zabranjeno je hvatati i prodavati ikru i riblji pomladak. Iznimke može dozvoliti lučki ured, koji takodjer svake godine ustanoviti imade, kojega se dana mjeseca ožujka može početi tim hvatanjem.

Prije 15. travnja ne smije se to ribarenje započeti u kanalima, što spajaju lagune s morem, 400 metara od otvora i ušća sladkih voda, a ne smije biti uobće noću. Glede posebnih vrsta riba postoje posebne zabrane (lovostaje).

Zabranjeno je ribariti na mjestima. gdje se nalaze podmorski brzojavni kabeli, a lučki ured može napose zabraniti ribarenje na ulazu luke ili unutar luke, gdje bi smetalo brodarstvu.

Zabrana ta ne tiče se ribarenja na udice.

Zabranjeno je rabiti dinamit i raspršnjive tvari.

Ribolov povlačnim mrežama, što vuku parobrodi, zabranjen je na 5 mor. milja od obale, isto tako što vuku barke pod jadrom na mjestima, gdje je dubljina manja od 8 metara. Od tih zabrana izuzeti su čamci na vesla.

Ribolov provlačnim mrežama, što ih vuku barke na jadra, zabranjen je u bakarskom zaljevu i od istočnoga šilja školja sv. Marka na ulazu u kanal Maltempo do punte Rtak.

Lučki ured vodi registar ribarskih plovila, isti izdaje i ribolovske izkaznice, kojim se dokazuje narodnost plovila i pravo baviti se morskim ribarenjem. Zabrana prodaje ribe, ako ne biva iz čamca, podpada upr. oblasti. Zastara je 6 mjeseci. Za poslove morskoga ribarenja postoji kod pomorske oblasti središnje povjerenstvo, a kod lučkoga ureda mjestno povjerenstvo. (Takova su na Rijeci, u Bakarcu, Hreljinu, Selcima, Senju i Bagu. [1])

---

[1]) Opazka: Navedena naredba veli, da su za pomorsko-redarstvene prekršaje nadležne pomorske oblasti (I. molba — lučki ured, II. molba — pomorska oblast, — III. — ministarstvo). Na držim, da se ova odredba ne može protezati na područje kralj. Hrv. i Slavonije, pošto redarstveni kazneni postupak spada na aut. oblast Prema tomu ima redarstv. oblast postupati na prijavu lučkoga ureda.

Digitized by Google

Glede prava ribarenja talijanskih podanika u našim territorijalnim vodama kao i glede postupanja s talijanskim ribarskim čamcima sadržaje posebne ustanove zak. čl. VI. 1892. zajedn. ug. hrv. sab. (sbor. 1892. br. 63.). Tu je izražen reciprocitet. Iznimno se od strane obiju ugovarajućih stranaka za vrijeme ugovora na obali jadranskoga mora stanujućim austrijskim, ugarskim i talijanskim podanicima dozvoljava ribolov izuzevši lov na koralje i spužve i uz pridržanje izključivoga prava ribolova obalnim žiteljima na prostoru od morske obale na jednu morsku milju.

7. Stočarstvo.

„O promicanju stočarstva“ govori naš zakon od 23. travnja 1905. (sb. 1905. br. 16.), proveden naputkom od 23. prosinca 1908. br. III.—4223. (sbor. 1909. br. 29.).

U bitnom sadržaje slijedeće:

Za razplod stoke (konja, goveda, ovaca, svinja itd.) imadu se upotrebljavati samo zdravi i valjani razplodnjaci. Nadzor nadleži posebnim stočarskim povjerenstvima.

Za promicanje stočarstva služi slijedeće:

I. Uredjenje pasminskih uzgojnih kotara, da se tako osigura gojitba jednolične stoke za konje (težke [ardenske] oldenburžke, lagane arape i lipicane i težke englezke), za goveda (podolska. šarena pincgavskog. simentalskog i mješovitoga tipa). Pasminski su kotari mjerodavni za licenciranje razplodnjaka, a konačno ih ustanovljuje zemaljska vlada temeljem mnijenja stočarskih povjerenstva i strukovnih organizacija (gospodar. družtva i podružnica).

II. Organe za provodjenje potrebne skrbi u svrhu promicanja stočarstva imenuje zemalj. vlada, a podjedno su ustrojena stočarska povjerenstva i to obćinska (tri člana izabrana od obć. zastupstva, kulturni vijećnici, kot. predstojnik, — virilno pravo imadu ravnatelji zemalj. gospodar. zavoda, obć. načelnik, obć veterinar, predsjednik stočar. zadruge i jedan po vladi imenovani seljački uzor stočar) i županijska (sastoje od predsjednika imenovanoga po banu na 3 god., podpredsjednika, imenovanoga po predsjedniku, izaslanika obć. stočar. povjerenstva, 3 člana žup. kulturnog odbora, 3—10 članova imenovanih po

Digitized by Google

predsjedniku, — zatim virilnih kao: vel. župan, podžupan, žup. gospodar. i veterinar. izvjestitelji, ravnatelji gospodar. zavoda, njihovi strukovnjaci i izaslanik gospodarskoga družtva).

U djelokrug obć. stočar. povjerenstva spada pregledba stoke prije izgona na zajedničku pašu, popis pripašnjih životinja, sudjelovanje kod licenciranja po svom izaslaniku, prijedlog glede broja i nabave razplodnjaka i nagrada, nadzor nad pripuštanjem, izvješćivanje o prikladnosti razplodnjaka i uobće sva važnija stočarska pitanja.

U djelokrug župan. stočarskoga povjerenstva spada nadzor nad poslovanjem obćinskoga, upućivanje naroda, prisustvovanje kod licencovanja, priredjivanje žup. izložaba, nagradjivanje stoke i uobće prijedlozi i izvještaji na polju stočarstva.

Služba je počastna, samo predsjednik može dobiti odštetu (dnevnice po VI. nad. r.) i pisarničku naknadu (od 100 K).

III. Licenciranje razplodnjaka.

Svaka obćina dužna je brinuti se za dovoljni broj razplodnjaka prema razmjerju ženskih životinja. U tu svrhu imade obć. poglavarstvo svake godine sastaviti popis. Povjerenstva za licenciranje trebaju individualni izkaz. Potrebni broj mužkih razplodnih životinja valja u prvom redu namaknuti licenciranjem, u drugom redu nabavom.

Licenciranje mužkih razplodnjaka provode posebna povjerenstva, u kojem su predsjednik žup. stočar. povjerenstva, kotar. veterinar (za pastuhe i žup. veterinar), izaslanik obć. stočarskoga povjerenstva, gospodarske podružnice, eventualno zadruge (za pastuhe zastupnik kr. hrv. slav. pastuharne) i eventualno izaslanik zem. vlade. [1])

Župan. oblast sastavlja putnu osnovu, koju odobrava vlada (ako za 14 dana ne dodje riješenje, smatra se odobrenom), nu mogu se dozvolom vlade za županijsko područje i ustanoviti stalni dani. Za goveda se licenciranje obavlja u studenom i prosincu, a za konje u prvoj godišnjoj četvrti.

Protiv odluke povjerenstva nema mjesta prizivu, samo se iznimno može zatražiti ponovno licenciranje. Vlastnicima licenciranih razplodnjaka izdaje povjerenstvo svjedočbu (na godinu dana),

---

[1]) Vidi: „ustrojstvo zem. vlade“ i uredjenje strukovno gospodarske upravne službe“.

Digitized by Google

gdje je označen broj nedjeljno dozvoljenih skokova i maximalni iznos skokovine. Vlastnik razplodnjaka mora voditi pripustni zapisnik, dok vlastnik ženskih životinja dobiva potvrdu ob uzslijedivšem pripustu. Pripustni se zapisnici šalju zem. vladi na uvid.

Temeljem odluke povjerenstva imadu obć. poglavarstva pozvati vlastnike razplodnjaka označenih sa „ima se počistiti“, da to u roku od 30 dana čine načinom bez mučenja; ako ne udovolje obaviti to, valja to učiniti na trošak dotičnika. [1])

Naknadno licenciranje biva na trošak stranaka. U slučaju kriomčarenoga pripuštanja može zem. vlada odrediti eventualno štrojenje svih privatnih pastuha onoga okoliša.

Licenciranje svinja, ovaca i koza provodi se, ako to obć. stočar. povjerenstva, dotično predsjednici žup. stočar. povjerenstva, zatraže i zem. vlada napose odredi.

IV. Nabava nuždnih razplodnjaka.

Temeljem izkaza razplodnjaka osiguraju obćine sredstva za nabavu: a) proračunom, b) razporezom na vlastnike doraslih ženskih životinja (izuzevši one, što sami drže razplodnjake); c) u iznimnim slučajevima i dozvolom vlade prinosom iz obć. veterinarske zaklade (ako ima više od 500 K). Ako obćine uzkrate sredstva, odredjuje kot. oblast (grad poglav.) prisilno ućeranje. Nabavu odredjuje zem. vlada od domaćih stočara, eventualno od stranih, odnosno je obavlja uredovni veterinar uz sudjelovanje stočar. povjerenstva (ako biva iz redovitih obć. sredstava).

V. Uredjenje zemaljskih matičnih knjiga.

Kod zem. vlade vodi se posebno za svaku pojedinu vrstu stoke i pasmine matična knjiga uzgojene stoke, u svrhu, da se omogući domaćim stočarima zvanično dokazati čistokrvnost, pak se za zemaljske razplodne svrhe nabavlja u prvom redu onakova stoka, koja ili je u zemalj. matičnu knjigu unešena ili od takovih (od unešenih) roditelja potječe.

Stočari, koji žele upisati dati životinje, moraju u tu svrhu izpuniti posebne tiskanice. Ob unosu dobivaju potvrdu (uz pristojbu od 50 filira), koja služi kao pedigrèe.

---

[1]) Vidi: „odredbe i naputak za štrojače izdan nar. odj. unut. od 31. svibnja 1910. br. III. B. 1515. (sbor. 1910. br. 61.) i još o tom pod naslovom „veterinarstvo“).

VI. Gojiteljne podpore.

Na prijedlog povjerenstva za licenciranje davaju obćine i zemlja podpore vlastnicima izvrstnih razplodnjaka. Ob izložbama stoke govor je u naslovu „izložbe“.

VII. Posebne mjere za pospješenje razvitka stočarstva.

Stvar je vlade, da za pospješniji razvitak stočarstva nabavlja čistokrvne za razplod sposobne razplodnjake, koje će davati obćinama, zemljištnim zajednicama, gospodarskim podružnicama, marvogojskim udrugama i privatnicima u najam na jednu pripustnu periodu i podjelivati u privatnu njegu na stalni broj godina, nakon kojih prelazi životinja u vlastničtvo držaoca ili mu se odštećuje drugom; napokon davati razplodnjake uz obavljenu cijenu. Uvjeti označeni su posebno naredbenim putem.

Sve takove životinje imadu upr. oblasti u očevidnosti držati, a žup. oblasti predlažu individualni izkaz svake godine vladi tečajem siječnja za prošlu godinu.

Prekrši li držaoc uvjete, kaznit će se po upr. oblasti globom od 5—500 K uz presudu, da mu se životinja oduzme bez svake odštete.

Sporove privatnopravne naravi izmedju javne korporacije i onoga, koji je preuzeo životinju, bezprizivno rješava zem. vlada, a nema mjesta uporabi či. 11. zak. od 28. veljače 1874. „o sudačkoj vlasti“ (sbor. 1874. br. 15.). [1])

VIII. Paša i pastirstvo.

Gospodari, koji svoju stoku napasuju u ogradjenim prostorijama ili na otvorenom, ali imadu barem 15 konja ili goveda, 25 svinja ovaca ili koza, mogu za svaku tu stoku držati vlastitoga pastira (ne smije biti školski obvezanik, mora imati izkaznicu kot. oblasti [gr. pogl.]). Svi ostali gospodari moraju stoku (ako žele pašu) povjeriti pazki zajedničkoga najmljenoga pastira (mora biti bar 16 godina i bezprikorna vladanja), s kojim valja sklopiti ugovor pred obć. poglavarstvom, gdje bude i zavjeren. Plaća ide iz obć. blagajne ili se pokriva doprinosom po ključu,

---

[1]) Taj čl. glasi: Redoviti put pravde otvoren je strankam i onim slučajevima, u kojih po zakonitih normah, koje već postoje ili koje će se još izdati, upr. oblast odlučiti imade o spornih tražbinah privatnih, a stranka jedna ili druga osijeća se odlukom u svojem privatnom pravu povrijedjenom.

Digitized by Google

ustanovljenom po stočar. povjerenstvu (po broju marve ili površini posjeda). Za nedorasle pastuhe i bikove treba posebna paša. U pravilu su mužki dorasli razplodnjaci izključeni od zajedničke paše samo ako to vrsta pasmine (podoljska) traži, može to kotarska oblast na prijedlog stočarskog povjerenstva dozvoliti.

Noćna je paša zabranjena od 10 sati na večer do 3 sata u jutru. Iznimke dozvoljuje zem. vlada.

8. Veterinarstvo.

Veterinarstvo spada glede zakonarstva i uprave medju naše autonomne poslove, u kolike se ne radi o medjunarodnom uredjenju prometa sa životinjama i životinjskim sirovinama, što spada medju zajedničke poslove svih zemalja krune Ugarske. [1])

U tom pogledu sadržaje zak. čl. XII.—1908. zaj. ... hrv. sab. „ob uzakonjenju ugovora, sklopljenoga u Budimpešti 8. listopada 1907. izmedju zemalja krune Ugarske i kraljevina te zemalja zatupanih u carevinskom vijeću glede uredjenja uzajamnih trgovačkih i prometnih odnošaja" (sbor. 1910 br. 15.) slijedeću ustanovu:

„Životinjama i životinjskim sirovinama iz jedne države, kojih se hvata kuživo, ne će se uobće u drugoj državi rukovati drugčije nego sa sličnim pošiljkama iz vlastite države. Može se dakle ograničiti i zabraniti uvoz radi priljepčive bolesti." [2])

Navedeni ugovor proglašen je naredbom odj. unut. od 13. veljače 1908. br. 96/3. skladno s naredbom kr. ug. ministra poljodjelstva od 31. prosinca 1907. br. 100.000 napose text čl. XX.,

---

[1]) O **veterinarskim konvencijama** u pogledu rukovanja sa pošiljkama životinjskim sa inostranim državama vidi dotične naputke glede Njemačke, sbor. 1910. br. 60. (konvencija od 25. siječnja 1905.), Italije, sb. 1909 br. .0. (konv: od 11. veljače 1906.), Rusije, sbor 1909. br. 21 (ugovor od 15. veljače 1906.). Švicarske. sbor. 909. br. 22 (konv. od 9. ožujka 190..).

[2]) Vidi nar. odj unut od 3. siječnja 1909. br. B 768. (sbor. 1909. br. 19) glede olakšanja uzajamnoga prometa za životinjama za klanje izmedju Austrije i kralj. Hrv. i Slavonije.

Digitized by Google

koji uredjuje uzajamni promet sa životinjama u veterinarsko-redarstvenom pogledu i text „provedbenih modaliteta (sbor. 1908. br. 9.). Radi o prometu sa životinjama i životinjskim sirovinama ter predmetima, napose ob oblastnim svjedočbama o provenijenciji i zdravlju (da u odnosnom mjestu i susjednim občinama 40 dana nije vladala priljepčiva bolest, vezana na prijavu); nadalje o nuždnim ograničenjima, o zabrani uvoza i izvoza, o uzajamnom načinu nadzora i postupka kod ustanovljenja kužnih slučajeva. Zabrane i ograničenja proglašuju se u službenom dijelu nar. novina.[1])

A Veterinarstvo[2]) uredjeno je zakonom od 27. kolovoza 1888. „ob uredjenju veterinarstva" (sbor. 1888. br. 60.) i prov. naputkom od 20. prosinca 1888. br. 46.063. (sbor. 1889. br. 13.).

Bitne su ustanove toga zakona slijedeće:

Veterinarnim redarstvom upravlja zemalj. vlada, odj. unutarnji (vidi uredjenje veterinarske službe.) Predmetom je oblastnoga nadzora sve, što služi uzdržavanju, zaštićivanju i promicanju zdravlja domaćih životinja, liječenju životinjskih pošasti, zaprečivanju i uništavanju kužnih bolesti i marvinskik pošasti.

Duž Srbske medje u svim predjelima, 35 kilm. udaljenim od državne medje, imadu se goveda popisati i urediti posebni katastar blaga.

Radi kužnih bolesti može vlada ograničiti i zabraniti uvoz žive ili zaklane živine.

---

[1]) Nar. odj. unut. od 16. ožujka 1900. br. 9707. odredjuje, da se oglas odmah dalje proglasiti imade i služi na službeno ravnanje. Usli ed spor zumka obiju država austroug. monarkije zabranjen je na osnovu čl. VI. car. tarife (prilog ugovor. zak. čl. XII.—1908.) **uvoz živih golubova** u ugovoreno carin. područje bez oblastne dozvole (min. financ.).

Prekršaj kazni upr. oblast globom do 100 K, odnosno zatvorom do 15 dana (nar. bana od 7. kolovoza 1908. br. 2915. sbor. 1908. br. 33.).

Glede **uvoza i prijevoza mesa** vidi nar. odj. unut. od 3. veljače 1910. br. III. B. 3155. (sb. 1910. br. 28.).

[2]) Vidi: Zbirka zakona, naredaba i propisa valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, što se odnose na veterinarstvo. Priredili Vladoj Vuković i Lavoslav Kern. Zagreb, 1906. Smrekar: priručnik IV. str. 295. Žigrović: upr. zakoni. Dodat. str. 14.

Uvažati i prevažati u obće dozvoljeno je samo uz propisane inozemne) marvinske putnice i oblastne svjedočbe i zaporke na putnicama) o zdravlju (da u daljini od 30 klm. ne vlada pogibeljna bolest po dotičnu živinu).

I u samoj zemlji treba za promet konja, goveda, ovaca, koza i svinja propisane marviske putnice [1], kojima rukuju obć. poglavarstva. O izdavanju takovih, te o predaji i kupovanju, vode obć. poglavarstva posebne zapisnike.

Marvinski se sajmovi mogu obdržavati samo na propisno uredjenim sajmištima. Sajmištni red izdaje vlada. Treba veterinarski nadzor, napose na ulazištima; goveda domaća, strana i sumnjiva treba da su odijeljena, odnosno posebno smještena, mesari, marvotržci i tovitelji dužni su stranu marvu za 12 sati prijaviti obćini. U gradovima i mjestima, gdje je veći potrošak mesa, smiju se goveda klati samo u javnim klaonicama.

Prije klanja goveda i obrtnoga klanja ovaca, koza i svinja, ima živinče pregledati uredovni veterinar, odnosno pregledač (vidi o tom i „zdravstvo“).

Odprema i ćeranje marve za klanje i trgovinu može uzslijediti željeznicom, brodovima i putevima, označenima po

---

[1]) Glede marvinskih putnica spomenuti je sljedeće propise: **Zak. čl. XXXIII.—1900. zaj. ug. hrv. sab. „preinaci** njekojih ustanova zak. čl. XLV.—1887. **u pogledu biljegovine marvin. putnica u području kralj. Hrv. i Slavonije“** (sbor. 1900 br. 99.) banska naredba od 30. prosinca 1900. br. 88.648. (sbor 1900. br. 100) i **u pogledu manipulacije sa marvin. putnicama,** ustanove p gl. VIII. naputka za obć. blagajne, što je izdan naredbom bana od 11. prosinca 1907. br. 70618 (sb. 1907. br. 100.) i nadopunjen banskom naredbom od 6. listopada 1909. br. 37.767. (sb. 1909. br. 74); nar. odj. unut. od 13. veljače 1893. br. 47.959. glede opisa životinja na marv. putnicama; nar od 15. rujna 1899 br 44.765 glede oznake provenijencije; od 9 travnja 1901. br. 24 529. (provenijencija se ravna prema 40 dnevnom boravištu); nar od 14 studenoga 1899. br. 47 15. i 10. siječnja 1903. br. 61.533.; glede zaporke; od 31. ožujka 1894. br. 6645; glede zaporke na njem. jezku; nar. od 11. lipnja 1900 br. 37.6?9. „glede prenosa vlastničtva za marvu opredjeljenu za Ugarsku“, nar. od 7. listopada 1901. br. 69.649 glede amortizacije i priobćivanja iste u redarstvenom vjestniku i nar. od 26. siečnja 1901. br. 55.108. glede šivanja marv. putnica u jedan svežanj, nar. od 27. prosinca 1902. br. 76 932. „glede oznake provenijencije“, od 30. prosinca 1902. br. 95.031. „glede oznake pravca“ i naputak od 8. prosinca 1902. br. 97.031. za veterinare, koji imadu pregledavati marvu, koja se odprema u odnosno kroz Austriju (izkaz o unovčenju ozledjenih bolestnih živina i strvina i nalaz manjkavosti).

Digitized by Google

oblasti. Obćin. organi i oružnici imadu pravo uvijek pregledati marvinske putnice. [1])

Svaka obćina dužna je pobrinuti se za mrcinište (makar izvlastbom), a poslovanje živodera stavljeno je pod oblastni nadzor.

Napose propisane su posebne mjere za odpremu marve željeznicom i ladjom (uz marv. putnicu sa smjerom i oznakom stovarišta, veterin. pregledbu, shodno odelenje vrsta, razkužbu vagona). Za razkuživanje vlastne su željeznice ubirati pristojbe. [2])

Vlastnici domaćih životinja, živoderi, mesari, pregledači, u obće oni, kojima je povjerena briga oko marve, dužni su odmah prijaviti obć. (grad.) poglavarstvu slučaj bolesti unutarnje i uginuća. Obć. pogl. javlja kot. oblasti. Veterinari dužni su prijaviti samo slučaj kužne bolesti. Bolestna se živina ima odmah separirati.

Kao kužne bolesti smatraju se govedja kuga, bedrenica, bjesnoća, sakagija, slinavka i šap, plućna zaraza goveda, stroka ili ovčje ospice, zaraza konja za razglod, osip na plodilima konja i goveda, šuga ili svrab, vrbanac (kod svinja), napokon svinjska

---

[1]) Ovdje se napose spominju u pogledu tovarenja i odpreme marve na željezničkim postajama i to nar. od 3. pros. 1893. br. 64.954, 15. ožujka 1900. br. 7232., 18 lipnja 1900. br. 38.375. (životinje za cirkus); 19 rujna 1900 br. 61.440., 11 studenoga 1900 br. 53.845. (glede telad); 2. rujna 901. br. 1 .507. (pregledba konja); 31. studenoga 1901. broj 89.638. (zapisnici o pregledbi i pristojbe); 13. prosinca 1902 br. 97 639 (pregledba po veterinaru); 28. rujna 1903. br. 87 106. (pregledba konja); 26. prosinca 1904. br. 99 481., 15 svibnja 1905. br 38 89 . (sbor. 1905. br. 14.) glede odpreme domaće marve; 11 travnja 1905. br 76.436. (glede žive peradi); 20. ožujka 1904 br 87.105. (broj marve za vagon); od 28. prosinca 1909. br. III. B 2970/1906. (glede ubiranja pristojba za veterinarsku pregledbu domaće marve za odpremu željeznicom ili parobrodom (sb. 1910 br. 11.); od 4. siječnja 1910. br. III-B 282. (glede dopreme krma la životinjskih lješina i životinjskih bolesnih organa, što je samo dozvoljeno u svrhu znanstvenoga istraživanja. Prekršaji se kazne po veter z konu).

Nadalje nar od 7. lipnja 1889. br. 23.122., 17. studenoga 1889. br. 39.016. i 1. svibnja 1894 br. 16 724. (glede odprema svinj. gnoja); glede odpreme sirovoga loja nar. kr. ug. min. trg. od 8. srpnja 1898. br. 44.805. (sb. 1898. br. 44.) U pogledu posebnih željezn. izkaznica za veterinare vidi nar. od 17. lipnja 1892. br. 1749. (bezplatne) od 13. prosinca 1902. br. 98.290. i 10. siječnja 1902. br. 97.631.

[2]) Glede razkuživanja vagona vidi nared od 20. ožujka 1891. br. 9169. (sb 1891. br 32.), 8. svibnja 1893. br. 20.935.

Digitized by Google

zaraza i plućna zaraza kod goveda, o čem postoje posebni propisi, koji su ovdje dolje navedeni. Bolest se ima odmah ustanoviti po uredovnom veterinaru. Sve važnije slučajeve kužne bolesti ima oblast ustanoviti i odmah preduzeti veterinarsko-redarstvene mjere: separiranje, ograničivanje prometa i prodaje predmeta sumnjivih, zabrana skitanja pasa, zatvor i raskuživanje staja i dvorišta, oprezi glede saobraćaja ljudi, što su u doticaju, tamanjenje životinja, uništenje i razkuživanje mrcina i živinskih dijelova te proglašenje kužnih okoliša. [1])

U postupku proti govedjoj kugi[2]) propisuje zakon posebne mjere na zemalj. medji glede uvoza, zatvora zemalj. medje (ustanovljenje valja brzojavno javiti vladi), a posebne mjere u slučaju pojedinih kužnih bolesti živine.

U pogledu odšteta za životinje, utamanjene odredbom oblasti, odredjuje zakon, da vlastnika ne ide nikakva odšteta, ako se pronadje, da su životinje bile bolestne od plućne zaraze ili od sakagije, odnosno od crva ili od bjesnoće, zatim za mačke i pse utamanjene od bjesnoće ili sumnje. Nasuprot ima se odštetiti: 1.) polovica procjenbene vrijednosti, ako je tamanjenje odredjeno radi druge bolesti ili jer je bila sumnja za gore nanapomenute kužne bolesti i jer je zaista ustanovljena samo sumnja; 2.) dvije trećine, ako je tamanjenje uslijedilo radi sumnje drugih bolesti i ako je to ustanovljeno; 3.) cijela vrijednost, ako je kod tamanjene životinje razudbom pronadjeno, da je bila zdrava. Isto tako za predmete, uništene radi odstranjenja kuživa. Procjenu obavlja povjerenstvo (jedan član izabran od stranke, drugi imenovan po oblasti), a odštetu ustanovljuje oblast (utok 15 dana). Ne pripada odšteta, ako bolest nije bila prijavljena ili ako je unešena krivnjom vlastnika.

Troškove zatvora zemalj. medja nosi zemlja, isto tako pristojbe za vojničku i zdravstvenu asistenciju. Troškove

---

[1]) Svaki slučaj bedrenice i sakagije imade žup. oblast (gr pogl.) priobćiti vojnim oblastima, nar. odj. unut. od 19. studenoga 1900. br. 78.047. Ob ustanovljenju kužne bolesti napose razudbenom zapisniku, odredjuje pobliže naredba od 17. srpnja 1894. br. 34.267. O tečaju bolesti predlažu se t. zv pošastne skrižaljke; glede izvidnoga zapisnika nar. od 5. studenoga 1901. br. 73.887.

[2]) **Glede „svinjske zaraze“** postoji naredba od 5. rujna 1904. broj 46.633. i 14. prosinca 1900. br. 84.984. (Smrekar: prir. IV. str. 431.), a **glede zapriječivanja unosa kolere peradi** nar. od 5. rujna 1904. br. 30.144. i od 31. svibnja 1904. žr. 19.900. (sb. 1904. br. 24.).

Digitized by Google

zatvora pojedinih obćina i svoje organe dotična obćina, u slučaju govedje kuge polovicu zemlja.

Troškove izolacije, razkužbe staja i dvorišta nose dotični vlastnici (zakupnici).

Veterinarsku praksu mogu vršiti samo veterinari diplomirani na veterinar. školi u Beču ili Budimpešti ili u inom veterinar. zavodu u monarkiji (ustrojenom poput onih).

Sukromni veterinar dužan je diplomu predočiti župan. oblasti (grad. pogl. gradova I. reda). Nagrada za privatnu praksu je prema pogodbi ili je u slučaju prijepora, ustanovljuje oblast upravna. Žup. oblasti mogu veterinaru dozvoliti ručnu ljekarnu (gdje nema ljekarne).[1])

O veterinarsko-redarstvenoj službi pobliže je govor u naslovu „ob uredjenju strukovne službe."

Radi prekršaja veterinarskog zakona postupaju kot. sudovi proti onomu, tko prekrši odredbe o zatvoru i nadzoru radi zapriječivanja širenja govedje kuge strogim zatvorom do 3 mjeseca, ako je nastala tim bolest, zatvorom do 1 godine i globom do 2000 K; proti veterinaru, koji u silnim slučajevima bez opravdana razloga uzkrati pomoć — globom od 1—100 K, ako stoji u javnoj službi do 400 K; isto tako, ako za trajanja pošasti ostavi uredovnu službu; proti onomu, tko propusti prijavu opasne životinjske bolesti, globom od 1—600 K, ako nastaje bolest ili smrt čovjeka po § 335. kz. (proti sigurnosti života). Dalje postupaju upravne oblasti proti onomu, tko prekrši propis, da se zapriječi pogibelj od bolestnih živina, globom od 1—200 K, koji prekrši propise glede pregledbe životinja za užitak, glede klaonica, tko upotrijebi ili proda meso ska-

---

[1]) Prema ustanovama nar. odj. unut. od 31. svibnja 1910. br. III. B. 1515. (sb. 1910. br. 61.) kojom su izdane odredbe i naputak za strojače, može se strojenjom životinja baviti samo na području kraljevina Hrv. i Slavonije samo onaj, koji ima ug. (ug.-hrv.) državljanstvo; stalno tu prebiva, ako si je u nadležne žup. oblasti zato izhodio izkaznicu i to temeljem svjedočbe kot. ili gradski veterinar (u svjedočbi treba navesti vrst životinja). Za izdanje pripada veterinaru pristojba od 6 K (eventualno kilometrina i dnevnica). Molbi za izkaznicu valja priložiti 50 fil.; izkaznica je prosta od biljega. U području obćine treba još dozvolu obć. poglavarstva. Strojačima zabranjeno je ulaziti u zaražena dvorišta, obore i t. d

Stranim strojačima može kot. oblast u slučaju nužde izdati dozvolu poslovanja za svoje područje

Prekršaje kazni upravna oblast globami do 200 K (odnosno zatvorom). Naredbi dodan je posebni naputak za strojače.

Digitized by Google

paloga blaga globom od 1—200 K, u slučaju opetovanja do 400 K i zatvorom do 2 mjeseca. Nadalje globom do 400 K proti zakupniku sajma, koji ne drži zdravstveno redarstvene propise glede sajma i odpreme marve, te proti onom, koji neovlašteno liječi životinje (obrtimice).

Globom do 200 K kazni se, tko kupi ili proda marvu bez marvinskih putnica ili ne prijavi stranu marvu; tko ne kolje u klaonici ili tko kolje mimo pregledbe i prekrši ustanove glede prijava marve za katastar blaga glede manjih bolesti i t. d. Propasti ima (konfiscira se) živina, dočerana na sajam krivim svjedočbama i tako hotice kupljena neunesena u kataster, dopremljena mimo zatvora, kriomčarena i stim u savezu predmeti.

U koliko čin spada pod kazneni zakon, ima se stvar ustupiti kaznenom sudu.

Globe izrečene, odnosno dosudjene i ubrane radi veterinarskih prekršaja, pripadaju polovicom zemaljskom eraru, a polovicom dotičnoj obćini kao obć. veterinar. zakladi. O tom vode kot. oblasti posebni očevidnik, a posebnu glavnu knjigu ob obć. veterinar. zakladi.

O **rukovanju veterinar. redarstvenih utržaka** za propale životinje i predmete, odredjuje posebno nar. odj. unut. od 22. listopada 1891. br. 13.983.[1]) **napose o obć. veterinar. zakladama** naredbe od 27. listopada 1895. br. 31.540., od 30. lipnja 1899. br. 44.640. i 7. siječnja 1903. br. 1984.

U tu zakladu utječu: utržci od propalih životinja i predmeta, ter globe (u polovici), pristojbe za izdavanje, produljivanje i prijenos marvin. putnica i psetarine.[3])

Iz te zaklade pokrivaju se troškovi $^3/_5$ plaća i stanarina kot. veterinara, nabave i uredjenja sajmišta, za živodera, gradnje klaonica i uzdržavanje, obć. troškovi za tamanjenje pošasti i službena putovanja obć. veterinara; [4]) izdatke dozvoljuje vlada; bez posebne dozvole može se trošiti za plaću živodera, veter. tangentu,

---

[1]) Glede globa za veterinar. zak. vidi i nar. odj unut od 22 listopada 1901. br. 13.983.

[2]) Vidi: Žigrović upr. zak. Dod. str. 161.

[3]) Glede razpisa psetarine vidi nared. od 17. veljače 1893. br 49.820 i glede ubiranja od 15. listopada 1900. br. 70.799.

[4]) Vidi ibidem nar. odj. unut. od 6 lipnja 1893. br. 19.188.

Digitized by Google

tiskanice i odpremu pošiljaka anal. zavodu (nar. odj. unut. od 29. travnja 1903. br. 17.163. i 21. svibnja br. 27.603.).

„O tamanjenju plućne zaraze kod goveda odredjuje posebno zakon od 25. ožujka 1893. (sb. 1893. br. 18.) i prov. naputak od 17. travnja 1893. br. 16.135. (sbor. 1893. br. 19.).

Po tim propisima imade svaki uredovni veterinar voditi posebni zapisnik o govedima, dopremljenim iz inozemstva, a obć. poglavarstvo popis, odnosno iskaz goveda u svrhu pregledbe kod izvida pošasti „plućne zaraze“. Temeljem pregleda, te kad je plućna zaraza ustanovljena, imade se zaklati bolestno i sumnjivo blago nakon obavljene procjene. Vlastnika ide 90% odštete.

Za namirivanje odšteta uvrštuje se u zemalj. proračun zem. prinos, a nepotrošenim ostatcima osnovana je zaklada za odštetu radi plućne zaraze utamanjene živine.

Troškove za zemalj. organe i razkuživanje nosi zemlja, Polovicu izplaćene odštete nosi zaklada, a polovicu imaju nadoknaditi vlastnici goveda u okuženim krajevima Tko zataji govedče, kazni se globom do 200 K po upr. oblasti.

Ne pripada odšteta za goveda, što su uvežena, a nije minulo 6 mjesecih te se nemože dokazati, da nisu bila okužena; nadalje takova, što su pronadjena bolestnima u velikim podhvatima, [1]) sajamskim stajama i ako vlastnik nije prijavio bolesti.

B. Propisi proti mučenju životinja. Kontrolu u tom pogledu vrše uz oblastne organe naročito družtva za zaštitu životinja.

Naredbom ministarstva unutrašnjih odjela od 15. veljače 1855. (zem. vlad. list 1855. razd. I. kom. IV. br. 30.) izdan je propis proti mučenju životinja, a prekršaji ovoga propisa podpadaju upr. redar. postupku.

Nadalje je izdana nar. odj. unut. od 13. kolovoza 1895. br. 17.229. u zaštitu životinja, napose glede načina, kako se ima postupati kod odpreme životinja napose u prometu s malim životinjama. Naročito je zabranjeno tovariti više od dvoje vezane teladi, 4 para živadi. U kolima mora telad stajati na podovima bez luknja ili ležati na slami — a živad se odprema u gajbama. Životinju treba obskrbiti hranom i vodom.

---

[1]) Ne tiče se tovilišta poljsko gospodarstven h proizvadjanja žeste. (Smrekar prir IV. str. 411.)

Digitized by Google

Prekršaje kazni upr. oblast globama do 50 K, odnosno zatvorom do 5 dana.

Razumijeva se da u tom smislu imadu redastvene oblasti izdavati shodne odredbe u okviru mjestnoga redarstva i za promet na tržištima i sajmovima.

9. Zaštita ptica.

Kako su kulturno napredne države, uvidjajući korist ptica po težatbu tla, stvorile postupice zakone, kojima se osigurava zaštita koristnim pticama, to je i kod nas stvoren zakon od 2. kolovoza 1893. „o zaštiti ptica" (sb. 1893. br. 49.).

Zabranjeno je razarati gnjezda, razbijati ili vaditi jaja, vaditi ili ubijati mladjad, nudjati na prodaju ili tržiti gnjezda, jaja i mladjad divljih neškodljivih ptica.

Bez opravdane nužde ne smije se ni na zgradama ni u dvorištima uništavati gnijezda (samo prazna) i mladjad. Zabranjeno je najstrože i u svako doba hvatati i ubijati ptice koristne, pjevice i koje živu od zareznika. Te su ptice navedene u posebnom prilogu po vrsti. Tu su navedene i neškodljive ptice, što se hrane zareznicima, te se smiju hvatati pod osebnim uvjetima i napokon škodljive, koje je slobodno hvatati i razarati im gnijezda. Ptice neškodljive, koje se samo djelomično hrane zareznicima, dozvoljeno je hvatati i ubijati počevši od 16. rujna do konca veljače na osnovu pismene dozvole kot. oblasti.

Ako bi nastala pogibelj od ptica za vinograde, usjeve itd., može kot. oblast (grad. poglav.) izdati dozvole za ubijanje ptica uz obavještenje ovlaštenika lova. Nu takove se ptice ubijene ne smiju prodavati. U znanstvene svrhe može upr. oblast dozvoliti iznimke od zakona.[1])

Uz privolu vlastnika zemljišta i lovnog ovlaštenika može upri oblast (kot. oblast, grad. poglavarstvo) pouzdanim osobama dozvoliti, da smiju uloviti koju pticu pjevicu za držanje u sobi (za vrijeme od 16. rujna do konca veljače).

---

[1]) Vidi okružnicu odj. unut. od 29. prosinca 1899. br. 79.726. Po šumarima ili lugarima ubijene ptice valja poslati ravnateljstvu narodnoga zoološkoga muzeja u Zagrebu.

Digitized by Google

Prekršaje navedenoga zakona kazni upr. oblast globom od 2—100 K, odnosno zatvorom, a može odrediti i zapljenu prisvojenih gnijezda, jaja, orudja itd. (Tko propusti odvratiti druge, djecu, od prekršaja, takodjer je kažnjiv.)

Javni organi, straže (lugari, poljari, pudari) dužni su prekršaje prijavljivati.

Ućerane globe (i utržci) idu u korist zaklade za promicanje gospodarskih svrha, nakon odbitka od 1/3, koja ide prijavitelja. [1])

Kažnjivost prekršaja zastaruje za 3 mjeseca.

Ustanove zakona ne protežu se na pernatu divljač u privatnom posjedu, ni na ptice, koje su po ustanovama zakona o lovu predmetom lova.

Okružnicom odj. unut. od 22. srpnja 1901. br. 18.028. odredjeno je motrenje ptica selica, a opažanja se šalju središnjoj postaji: Hrv. ornitoložkoj centrali u Zagrebu (po posebnom naputku). Na to se imaju upućivati osobito kandidati za šumar. zvanje.

Ravnateljstvo gospodar. učilišta u Križevcima, ravnateljstva svih ratarskih i vinogradar. škola, pučkih i učitelj. škola te lugarski tečaji imadu pobudjivati interes svojih pitomaca na takova opažanja.

10. Statistika narodnoga gospodarstva.

Banskom naredbom od 19. travnja 1894 br. 967. pr., koja je preinačena (naročito glede rokova) naredbom od 4. svibnja 1893. br. 967., odredjeno je redovito sabiranje podataka za statistiku ratarstva i vinogradarstva obzirom na nadnice za poljske i gospodarske radnje i obseg šteta po usjeve s elementarnih i inih nezgoda. Tu je obć. poglavarstvu zapala obsežna djelatnost, jer imadu u odredjenim rokovima po poreznim općinama ustanoviti i izkazati obradjena tla i prema zemljištnom katastru promjene gojitbe.

Izvidi se imadu obaviti uz što izdašnije sudjelovanje izkusnijih i inteligentnih gospodara. Izkaze obć. poglavarstvâ izpitaju

---

[1]) Vidi: zak. čl. I.—1906. zaj. ug. hrv. sab. (sbor 1906. br. 81.) „ob uzakonjenju medjunarodne konvencije sklopljene u Parizu 1902. u svrhu zaštite za poljodjelstvo koristnih ptica“.

Digitized by Google

kotar. oblasti. One i grad. poglavarstva dostavljaju sabrani materijal stat. uredu i to: izkaz površina obradjenoga tla do 25. lipnja, prvi izkaz ob uspjehu žetve do 25. kolovoza, prvi izkaz ob elementarnim ili inim nezgodama 25. kolovoza; statistički izkaz o nadnicama do 10. listopada, drugi izkaz o žetvi do 10. studenoga, drugi izkaz o štetama do 10. studenoga, izkaz za statistiku vinogradarstva do 25. studenoga svake godine.

Osim toga imadu imenovani stalni gospodarski izvjestitelji kotara tjedimice izvješćivati na običnim dopisnicama (prosto od poštarine) statist. uredu o stanju pšenice, raži, zobi i napolice, a svake godine poslati po jedan izkaz o popreěnoj težini raznih plodina u kolovozu i studenom.

Stat. ured rukovodi izvide i izdaje svake godine redovite izvještaje i izdaje o stanju usjeva i gospodarskih prilika. Ovi se razašilju i oblastima.

Banskom naredbom od 13. siječnja 1900. br. 4. pr., odredjeno je redovito sabiranje podataka statističkih o cijepilnjacima, loznjacima i o licenciranju razplodnjaka. I taj rad u prvom redu prinadleži obćinskim poglavarstvima, a kot. oblasti, odnosno grad. poglavarstva, dostavljaju svotnike stat. uredu do 15. prosinca svake godine.

Naredbom od 28. siječnja 1907. (sb. 1907. br. 8.) odredjeno je sabiranje statističkih podataka o lovstvu, napose izkazanje količina i vrijednost ubijene zvjeradi, odredjeno je nadalje sabiranje stat. podataka o cijenama živeža naredbom bana od 22. stud. 1898. br. 5629. (sb. 1898. br. 81.), marvinskih sajmova naredbom od 7. lipnja 1898. br. 2775,, zatim o vodama rudnicama naredbom od 26. rujna 1897. br. 5479.; o mijeni u posjedu nekretnina naredbom pravos. od 24. studenoga 1884. br. 14 048. (sb. 1884. br. 54.) odnosno 27. studenoga 1899. br. 16.914. (sb. 1899. br. 104.) — potonje prinadleži gruntov. oblastima; o požarima banskom nared. od 4. prosinca 1894. br. 4431. (sb. 1898. br. 98.); o zajmovima nar. bana od 27. rujna 1898. br. 4790. (sb. 1898. br. 68.); o prigradnjama i pregradnjama nar. od 1. prosinca 1898. br. 5930. (sbor. 1898. br. 80.); o nezgodama na polju obrta, poljodjeljstva, željezn. prometa — nar. od 30. srpnja 1903. br. 4383. (sb. 1903. br. 50.).

Digitized by Google

B. Obrt i trgovina (industrija).

Uvod.

Prema ugar. hrv. nagodi od godine 1868. (zak. čl. I. 1868. vidi ustavni dio) zajednički su takodjer poslovi: trgovačko pravo i obrtni poslovi, uključiv kućarenje, ali je provedba (exekutiva) autonomna (§ 10.).

Po zak. čl. XII. 1908. zaj. ug. hrv. drž. sab. ob uzakonjenju ugovora izmedju zemalja krune ugarske i kraljevina te zemalja zastupanih u carevinskom viječu glede uredjenja trgovačkih i prometnih odnošaja, postupa se s gradjanima jedne državne pole, koji na području druge žele ćerati obrt i trgovinu, u pogledu nastupa i ćeranja, poreza i javnih tereta, kao s tuzemnima. Isto valja glede sabiranja naručaba i glede putnika (izkaznice za trg. putnike). Ti se propisi ne protežu na putujući obrt i kućarenje.

1. Obrt.[1])

1. Nastup i ćeranje obrta. Glede obrta mjerodavne su ustanove zak. čl. XVII. 1884. zaj. ug. hrv. drž. sab. (sb. 1884. br. 31.) obrtnoga zakona i provedbene nar. od 29. rujna 1884. br. 46.978. (sb. 1884. br. 52.).

Zakon taj nema definicije pojma „obrt." Načelno se može u širem smislu smatrati obrtom svako trajno i samostalno poslovanje (rad) u prometu, kojemu je svrha (dopuštena) privreda.

Bitne su ustanove toga zakona ovdje nabrojene.

U području zemalja krune Ugarske može svaka punoljetna (punoljetnim proglašena) osoba samostalno ćerati obrt i trgoviuu (§ 1.) [2]) Pravne osobe po poslovodji. (§ 3.) Maloljetnici od 18 godina mogu privolom otca, odnosno tutora, ćerati samostalno obrt i postaju tako punoljetni (§ 2.).

---

[1]) Vidi Smrekar: obrtni zakon 1892. Iv. Žigrović-Pretočki: „Obrtni zakon". Hrv. zak. knj. VI. Dr. Juraj Vrbanić: „Uputa u obrtne propise". Zagreb. 1895. i Smrekar priručnik V. st. 1.

Opazka: Zajedn. vlada izradila je novu zakonsku osnovu ob obrt. zakonu, ali će trebati još vremena, dok postane zakonom.

[2]) Svećenicima i redovnicima zabranjuju kanonički propisi baviti se obrtom, aktiv. vojnicima vojnički propisi.

Digitized by Google

Obrti su: 1. slobodni, gdje ne treba dokaza osposobljenja ili dozvole; 2. vezani na osposobljenje ili t. zv. zanatlijski; 3. vezani na dozvolu (concessionirani).

Tko kani ćerati obrt ima to prijaviti obrtnoj oblasti (kot. oblasti, grad. poglavarstvu) biljegovanom prijavom (u gradovima i obćinama preko 50.000 stanovnika s 8 K od arka, s 10 do 50.000 stan. 6 K, s 5—10.000 st. 4 K, a u ostalima 1 K).[1] Obrtna oblast ima kod obrta slobodnih i zanatlijskih izdati obrtnu izkaznicu za tri dana (odnosno uzkratiti). Uz prijavu valja platiti pristojbu (za obrtne naukovne svrhe), u mjestima preko 10.000 stanovnika 10 K, u ostalima 2 K. Kod obrta na dozvolu vezanih 40 K (§ 4.); kod koncess. obrta izdaje se obrtna dozvola.

Ministar trgovine, odnosno u Hrvatskoj ban, utanovljuje naredbenim putem obrte vezane na osposobljenje, za koje treba šegrtska svjedočba i dokaz dotičnika, da je iza izminuća naučnog odnošaja bavio se u struku zasjecajućim poslom u radionici ili tvornici barem dvje godine.

Ban (odnosno u Ugarskoj ministar), označuje radionice, strukovne škole, kojih svjedočbom dokazani posjet i bez gore naznačenih uvjeta dovoljnim je dokazom osposobljenja.

Prov. naredbom (br. 46.973—84.) označeni su kao zanatlijski obrti: bačvarski, bravarski, brijački, frizerski, vlasuljarski, crjeparski, brusilovčarski, češljarski, grebenarski, četkarski, čizmarski, glasbilarski, graditelja kola, gumbarski i pozamentirski, klobučarski, knjigovežki, kobasičarski, kolarski, košarački, kovački, kožarsko-strojbarski, krojački, krznarski, ličilarski i pokostarski, limarski, mastilaca tkanine i predje, medičarski i voštarski, medičarski, kotlarski i kovinarski, mesarski, nožarški, pećarski, pekarski, postolarski, pozlatarski, puškarski, rukavičarski i zavojatski, sapunarski i svijećarski, sedlarski, remenarski, slastičarski soboslikarski, stivarski i lularski, stolarski, tapetarski, tkalački, tor-

---

[1]) Za ćeranje trgov. poslova kao obrtom (obrtimice) treba obrtna izkaznica. Isto tako treba za mešetarstvo (nar. odj. unut. od 10. prosinca 1884. br. 39.724.) Trgovačkim i obrtnim se poslom baveća dionička družtva i zadruge spadaju pod ustanove obrt. zakona (nar. odj. unut. od 2. travnja 1892. br. 9641.) imadu poslovanje prijaviti obrt. oblasti I. molbe, čim su protokolirana i prijaviti poslovodju (nar. odj. unut. od 12. srpnja 1899. br. 43.009. Smrekar prir. V. st. 5.)

Digitized by Google

barski, tokarski, urarski, užarski, varkarski, bitarski i kovinarski, zdenčarski, zlatarsko-srebernarski i draguljarski, zvonoljevarski; zatim temeljem kasnijih naredaba: bičarski, dekorativni, kartonaški (nar. od 3. lipnja 1891. br. 5829. sbor. 1891. br. 47.); haljinarski i kaluparski (nar. od 29. ožujka 1890. br. 8798. sbor. 1890. br. 31.); lončarski, rešetarski i sitarski, u koliko prelazi granice kućnog obrta (nar. 24. travnja 1892. br. 10 018. sb. 1892. br. 36.); ličenje cimera (nar. 7. veljače 1890. br. 295. sb. 1890. br. 26.); mekanički (orudjarski — nar. 29. rujna 1895. br. 10.882. i 15. rujna 1904. br. 60.048. sb. 1904. br. 50.); opančarski (nar. 31. siječnja 1885. br. 46.634.); žagarski i pilarski (nar. 24. lipnja 1892. br. 28.458. sb. 1892. br. 47.); poplunarski (nar. 16. rujna 1901. br. 53.146. sb. 1901. br. 87.); izvodjenje i odpremanje jakom električnom strujom poslujućih uredjaja i žicovoda, ukopčanje žicovoda slabe električne struje s onim jake preko 1. hektovata (nar. bana 28. siječnja 1897. br. 4363.); rezbarski (nar. 15. kolovoza 1897. br. 53.553. sb. 1897. br. 79.); podkivački (nar. 7. ožujka 1889. br. 36.551., treba osposobljenje dokazati svršenim pokivačkim tečajem); obrt. zubar. tehnika (nar. 13. veljače 1892. br. 330. sb. 1892. br. 26.) [1])

Fotograf. zanimanje (cinkografija, helyotypija, fotografija i heliogravura) imade se smatrati umjetnim obrtom i to granom poligrafičkog obrta i pada pod udar ustanova obrtnoga zakona (nije vezan na osposobljenje), dakle treba obrtna izkaznica, poslov. knjiga itd. (nar. odj. unut. od 31. listopada 1902. br. 66404.) nu kao umjetno zanimanje stićeno je autorskim pravom. Povečanje ipak odnosno umanjenje fotografi a i fotoemailne imitacije (reprodukcije) ne imaju se u pogledu sabiranja naručaba smatrati umjetničkim proizvodima, te padaju pod ograničenje po § 1. zak. čl. XXV. 1900. (nar. od 11. listopada 1907. br. 47,747. — vidi sabiranje naručaba).

T k o n i j e k a d a r p r e d l o ž i t i š e g r t s k e s v j e d o č b e ili naučnu svjedočbu, ali je navršio 21. godinu života i

[1]) Ugadjanje glasovira bez izvadjanja popravaka, ne može se smatrati obrtnim zanimanjem (Normat. vlad. riješenje od 6. studenoga 1901 br. 74.287.). Za poduku u plesu potrebna je posebna dozvola vla e (nar. od 10. veljače 1889. br. 42.176.). Dozvolu za privatno obučavanje u krojenju i šivanju ženskih odijela, izdaje I. molb obrtna oblast temeljem usposobl e ja i moralne pouzdanosti. Pravo j vnosti (i za ambulantno) podjeljuje vlada (nar 21. kolovoza 1895. br. 7231.).

Digitized by Google

dokaže, da je barem tri godine poslovao u tvornici ili radionici, dotične struke, može dobiti obrtnu izkaznicu (§ 6.). [1])

Ako je tko samostalno jur ćerao kakav obrt, može proći na drugi bez posebnoga dokaza osposobljenja (§ 7.).

Zakon dozvoljuje baviti se zanatlijskim obrtom i onome, koji nema osposobljenja, ali u poslu upotrebljuje propisno osposobljenu osobu. Vlastnik obrta nosi odgovornost (§ 8.).

Na dozvolu vezani obrti jesu:

a) držanje svratišta, gostione, krčme, pivare, rakijašnice, kavane i kavotočja (glede ovih poslova, što se bave točenjem, vidi niže posebne ustanove obzirom na financ. zakone); b) starežarstvo; c) posao posredovanja radnje i pribavljanja služinčadi; d) dimnjačarstvo; e) prevažanje osoba na opredijeljeno vrijeme uz vozni red, f) obrt osoba, što na javnim mjestima drže za obćinstvo u pripravi podvoznih prilika i nude poslugu svoju; g) graditeljski obrt (vidi dalje posebne ustanove); h) priredjivanje otrovnih tvari i lijekarija kao i trgovinu njima (droguerije); [2]) i) pravljenje explozivnih tvari i trgovanje njima.

Glede ćeranja obrta gore navedenih pod a)—f) postoje prema zakonu (§ 11.) posebni statuti (pravilnici). Zakon odredjuje, da ove statute sastave jurisdikcije i gradovi uz sudjelovanje obrtnih pouzdanika uz odobrenje vlade. Pošto po zak. od 3. veljače 1886. (o ustroju županija itd.) stvaranje statuta spada u djelokrug župan. skupštine, to su neke skupštine (n. pr. županije Srijemske) takove statute zaključile, nu ukazuje se shodnijim, da se za pojedine kotare i grad. obćine statuti prilagode mjestnim odnošajima, naravski u danom okviru prema propisanomu obrazcu.

---

[1]) U pogledu prosudjivanja dokaza ob osposobljenju vidi nar. odj. unut. od 4. travnja 1892. br. 8024. (sb. 1892. br. 35.) po kojoj je glavni dokaz poslovna knjiga, a u drugom redu privatne svjedočbe providjene oblastnom zaporkom (obrt. sbora).

Zakonom od 10. prosinca 1889. „ob ustroju zemalj. obrtne škole u Zagrebu (sb. 1889. br. 5.) izrečeno je, da uspješno svršene 4 godine toga zavoda ovlašćuju na svjedočbu za obrtnoga pomoćnika. Isto tako drvorezbarska škola u Otočcu (nar. 6. rujna 1897. br. 41.414.). Glede elektr. monteura „naukovni tečaj više obrtne škole u Budimpešti" (nar. min. trg od 14 ožujka 1900. br 4519. odnosno bana od 1900 br. 23.456.

[2]) Za obrtnično tamanjenje parcova, miševa i gamadi vrijedi nar. odj. unut. od 22. srpnja 1897. br. 43.541. (sbor. 1897. br. 53.).

Glede drogerijskog obrta vidi pod naslovom „ljekarničtvo".

Dozvola je načelno vezana na pouzdanost osobe (n. pr. svratištar ne smije držati bludionice, dimnjačar ne smije biti odan piću, posrednik za služinčad ne smije biti nemoralnoga života).

Statutima se opredijeljuju neke stege; tako se broj kavana i svratišta može ograničiti, dalje se mogu takove udesbe izključiti iz stanovitih ulica: blizu crkve, škole; kod posredovanja služinčadi može se opredijeliti jamčevina itd. Nu poslovi, što se bave točenjem pića, kao vinotočja, pivare, krčme i rakijašnice, spadaju pod odredbe zak. čl. XXV.—1899. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1899. br. 77.), te dozvolu daje financ. oblast. Za obrte, navedene od a—f. daje ju inače obrtna oblast, a za onu pod h) i i) zem vlada.

O dozvolama za gradit. obrt navedene su niže dole posebne ustanove.

Vinotočja, pivare, krčme i rakijašnice izuzete su prema navedenom zaj. zakonu od god. 1890. izpod ustanova obrtnoga zakona glede uvjeta ćeranja (dozvole), nu usljed toga nisu prestali biti obrtima, te valja namještenike providiti poslovnim knjigama, a u obrtno-redarstvenom pogledu podpadaju pod obrtnu, odnosno pod upr. oblast. [1])

Starežarenje se takodjer može izključiti iz stanovite ulice. Dimnjačarstvo se ima urediti u radjevna područja, a dozvola se podjeljuje temeljem razpisa natječaja. Pristojbe za dimnjačarenje ubiru se upravnim putem.

Prevažanje osoba može se podvrći numeraciji uz odredjena stajališta i ustanovljenje pristojba po posebnom cjeniku, isto tako poslovanje službenika trhonoša. Pobliže redarstvene odredbe sadržavaju statuti. [2])

---

[1]) Vidi nar. odj. unut. od 8. lipnja 1891. br. 12.744. (sb. 1891. br. 50.) odnosno od 5. ožujka 1900 br. 57.531., a glede redarstvenoga i zdravstvenoga nadzora nad točionama nar. od 5 ožujka 1900. br 57.531. (vidi „redarstvo ćudorednosti").

Glede prava prodavanja živeža i jestvina u točionama postoji naredba bana, izdana sporazumno s ug. min. financ. od 7. rujna 1901. br 54.725, koja odredjuje, da u tu svrhu treba posebno izhoditi obrtnu dozvolu (i nar. od 30. rujna 1902. br. 62.525.).

[2]) Vladnom naredbom od 3. listopada 1884. br. 39 108. (sb. 1884. br. 53.) izdani su obrazci takovih statuta naime: 1) za obrte, što se bave držanjem svratišta, gostiona, kavana, kavotočja; 2.) za starežarenje; 3.) za obrte posredovanja radnje i pribavljanje služinčadi; 4.) za obrt dimnjačarski; 5.) za obrt prevažanja osoba u opredijeljenim razdobljima i obrt omnibusa; 6.) za obrt najamnih vozara (fijakera); 7.) za tovaronoše (služnike — ovamo n. pr. spadaju i snažičižme, što javno nudjaju svoje usluge).

Digitized by Google

U pogledu ćeranja gradjevnih obrta izdan je banskom naredbom od 22. prosinca 1886. br. 21 620 (sbor. 1886. br. 6.) posebni propis, kojim se ustanovljuju uvjeti i osposobljenje za ćeranje obrta majstora graditelja, majstora zidara, majstora klesara i majstora tesara. [1])

Majstor graditelj vlastan je samostalno obavljati gradjevne radnje svake vrste i tomu spadajuće obrtne radnje.

Osobljenje se dokazuje: 1.) graditeljskom poveljom koje austrougarske politehnike i dokaznicom dvogodišnje prakse; 2.) svjedočbom izpitnoga povjerenstva (ustrojenoga u Zagrebu) za izpitivanje osposobljenja, a sastoji od 15. članova imenovanih po zem. vl.di iz sredine gradjev. urednika, arhitetka i graditelja stanujućih u Zagrebu (pristojbe su za prehodni [prijamni] izpit 60 K, za izpit 120 K). Molbenici za pripust treba priložiti svjedočbu svršenoga učilišta, svjedočbu trogodišnje prakse u struci, propisane izradbe i nacrte.

Majstor zidar [2]) vlastan je samostalno izvoditi zemne, zidarske i namještajne radnje, kuće jednostavne konstrukcije te gospodarske zgrade (statutom može se potonja ovlast izlučiti). Majstor klesar vlastan je na vlastitu odgovornost obavljati sve klesarske radnje, a tesar sve u struku spadajuće radnje kao i podpune gradjevnine s konstrukcijom od drva.

Osposobljenje za majstora zidara, klesara i tesara dokazuje se: 1.) svjedočbom javne obrtne učione i dokazom trogodišnje stručne prakse; 2.) svjedočbom posebnoga za to po vladi ustrojenoga ispitnoga povjerenstva (u Gospiću, Ogulinu, Bjelovaru, Zagrebu, Varaždinu, Požegi i Osijeku).

Molbenici za pripust treba priložiti: 1.) svjedočbu naukovanja (šegrtovanja) i trogodišnje stručne prakse; 2.) tri po molitelju vlastoručno izradjena nacrta. Pristojba je 40 K.

---

[1]) Glede ćeranja gradj. obrta po civilnim tehnicima i arhitektima vidi nar. odj. unut. od 14. srpnja 1888. br. 12.873 (treba 2 god. praksa). Djelokrug majstora zidara i tesara označen je nar. odj. unut. od 12. kolovoza 1896. br. 50 509. Prepis očevidnika ma stora graditelja, zidara itd. ima se svake godine slati vladi (nar. odj. unut. od 24. veljače 1890. br. 29 075.).

Svjedočba izpit. povjerenstva u Zagrebu valja i za Ugarsku i obratno (nar. odj. unut. od 9. studenoga 1898. br. 61.077.) Austrijske ne vrijede kod nas (nar. od 25. studenoga 1899 br 43.507. Smrekar: prir. V. str 199.).

[2]) Nar od 4. studenoga 1908. br 26.619. (sb. 1908. br. 45) ustrojena je u Cirkvenici zidarska škola, a nar. od 24. studenoga 1909. br. 26.218. privremena zidarska škola u Lupoglavi (sbor. 1910. br. 6.).

Digitized by Google

Tko želi ćerati jedan od navedenih gradjevnih obrta, mora zatražiti obrtnu dozvolu i u tu svrhu dokazati obćenite i gore uavedene uvjete, odnosno osposobljenje.

I za obavljanje manjih zidarskih, tesarskih i klesarskih radnja dozvoljava banska naredba od 13. kolovoza 1902. br. 42.047. izdavanje obrtnih dozvola bez gore navedenoga osposobljenja (sbor. 1902. br. 59) i to kod zidara u grad. obćinama za radnje, što ne zasijecaju u konstruktivne dijelove zgrade, kao: žbukanje, bijelenje, taracanje, popravci štednjaka, dimnjaka itd. U vanjskim obćinama za gradnje prizemnih kuća, popravne radnje (bez lazila), kod tesara u grad. obćinama za radnje što ne zasijecaju u konstruktivne dijelove zgrade, kao: polaganje podova, opločivanje krovova, radnje oko prozora, vrata itd., u vanjskim obćinama za tesar. radnje kod prizemnih zgrada jednostavne konstrukcije i popravne radnje, kod klesara isto tako.

U predjelima, gdje se pojedine družine bave gradnjom kuća od pletera i naboja (Slavonija i Srijem), od drva (Posavina), a i gradnjom zidanih kuća (Primorje), dozvoljeno je to i nadalje, nu dotičnici treba da izkažu, da su izveli već više gradnja.

Novih realnih obrta ne može se stvoriti, a postojeći imadu se prilagoditi zakonu. [1])

Kada je ćeranje koje grane obrta skopčano s podignućem posaonica (tvornica), koje svojim položajem ili po kakvoći radnje uznemiruju, oštećuju ili u pogibelj (radi zdravlja, vatre) stavljaju susjedstvo, tada dozvoli za podignuće imade predhoditi posebni edikalni postupak.

Ovamo spadaju bjelila kosti, deračnice, hitra bjelila, kemičke tvornice, klaonice, kožarnice, krečane, ciglane, peći za paljenje sadre, kupališta, ljevaonice kovina i posaonice za proizvodjenje sirovih kovina, ljevaonice svijeća, močila lana i konoplja, paromlini, peći za paljenje čadje i glinenu robe, plivaonice, posaonice za rukovanje prnjama, priredjivanje životinjske dlake, proizvodjenje pirotehničke robe, užigala svake vrsti (žigice), žica od crijeva i čistione crijeva, pržionice (kosti), rafinerije mineralnog ulja, samokovi, sapunarnice, staklane, stupe za kosti, sušione kosti, suvače i vetrenjače, tvornice škroba i škrobnoga sirupa, gjubreta, tvornice

---

[1]) Glede realnih (radiciranih) obrta vidi nar. minist. pravos. i trgov. od 31. listopada 1858. (zem. vl. list. kom. XXXIV. br. 208.).

Digitized by Google

i skladišta baruta, katrana i pokatranjenih pokrova, koksa (na inom mjestu nego li je materijal) ogledala parafina, piva, šećera, ulja, krvne, ljepenke i pusti. žeste, varionice klije, kosti, krvi i lušije, pokosti i zavodi za proizvadjanje i pričuvu rasvjetnoga plina (§ 25. i sl.).

Prema potrebi može ministar sporazumno s banom kazalo tih uredjaja preinačiti, nu preinaku ima prijaviti zakonodavstvu. [1])

U svrhu izhodjenja dozvole za podignuće koje od navedenih poslovnica treba obrtnoj oblasti predložiti molbu s točnim narisom. Oblast oglašuje razpravu i uriče najduže za 4 tjedna na licu mjesta razpravu za izvid i preslušanje interesenata. Istodobno teče razprava radi gradjevne dozvole Odluka se ima izreći za tri dana. Utočni rok 15 dana.

Ako je koji obrt štetan po zdravlje ili inače pogibeljan, može slijediti izvlastba, koja će se preduzeti po ustanovama zak. član. XLI. 1881. zaj. ug hrv. sabora (vidi naslov „izvlastba"). Štetonosnost se ima prosuditi lih s gledišta javnih interesa.

Dozvoli za podignuće gasne valjanost, ako se posao ne stavi u tečaj za 2 godine, a obrtnoj dozvoli za godinu dana.

Za gradjenje mlinova na vodi i vodenih gradjevina mjerodavni su propisi vodnoga prava (motor-mlinovi, koji ne podpadaju vodnom pravu, trebaju obrtnu dozvolu prema banskoj naredbi od 25. lipnja 1904. br. 38.246. sbor. 1904. br. 25.); u pogledu ketuškoga mlinarenja vidi nar. obstojaloga hrv. slav. dalm. namjestn. od 9. travnja 1860. ob uredbi žitnih mlinova. [2])

---

[1]) Kasnijim naredbama uvrštene su ovamo: posaonice za lamanje kamena, sušenje koža, sabiranje kosti, posaonice drva za gradnju i gorivo, za tovljenje marve i svinja (nar. bana 30. travnja 1890. br. 7959.), radionice duga i podvala i sva trgovačka skladišta drva (nar. od 19 kolovoza 1894. br. 44.136.), što nisu u šumama i uzduž željez. pruge (nar. od 26. ožujka 1895. br. 8327.), parne i druge pilane, radionice s mekaničnim uredjenjem (nar. od 16. rujna 1899. br 59.086.), posaonice za proizvod elektr. sile i sgušćenoga zraka (nar. od 27. travnja 1891. br. 9179.), velika poduzeća za klanje sitnih životinja (nar. 13. veljače 1901. br. 1246.). Izuzete su tvornice sapuna po magrinijevom načinu (nar. od 5. listopada 1892. br. 41.43?. sbor. br. 83.).

Željezničke radionice izuzete su od ustanova obrtnog zakona nar. od 24. veljače i 28. travnja 1897. br. 9665. i 5929. (sb br. 38. odnosno 27.)

[2]) Zak. čl. VI. 1836. uvršćuje pravo mlinarenja, kao „beneficium molendini" medju „jura curialia", a i mnogi pravnici kao i praksa smatra to pravo „regalnim pravom" i ubraja ga medju „regalia minora". U Krajini nije bilo posebnoga prava mlinarenja, dok u Hrvatskoj stoji urbar Marije Terezije na stanovištu mlinarskoga regala.

Digitized by Google

Tko ne ćera obrt na dozvolu vezan neprekidno godinu dana, a ini koji obrt dvije godine, može ga ćerati opet samo uz novu dozvolu ili prijavu. Obrt, nevezan na dozvolu, može se ćerati u više mjesta, ali se svako poslovno mjesto mora prijaviti obrtnoj oblasti. Kod podružnica valja postaviti poslovodju i uobće izpupiti sve zakon. uvjete, kao kod nastupa obrta; kod obrta na dozvolu vezanoga treba stoga dozvolu za svaku podružnicu. Jedna osoba može ćerati i više obrta, nu gdje nije osposobljena, ne smije držati šegrta (§ 47.).

Obrtnici mogu se i sdružiti, da u zajednici ćeraju posao. Tada valja u obrtnoj izkaznici uvrstiti imena svake udružene osobe, nu pristojba se plaća jedanput (nar. odj unut. od 31. kolovoza 1904. br. 24.448.).

Kad umre obrtnik, vlastna je udovica dalje voditi posao, a kod koncessioniranih obrta mora izkazati svoju pouzdanost.

I na korist malodobnika može se nastaviti posao, nu u tom slučaju, kao i kad se ćera obrt u ime pravne osobe, ima se prijaviti sposobni poslovodja (§ 44.), koji odgovara za održavanje zakonskih propisa. Isto tako može se obrt ćerati preko zakupnika, koji se smatra poslovodjom i mora imati zakonom propisane uvjete.

Kod maloprodaje mesa i peciva može obrtna oblast odrediti, da se izvjesi cijenik, a pekari, mesari i dimnjačari ne mogu po

---

Riešenjem urbarske sveze nije to regalno pravo doknuto i urbar. patent od 2. ožujka 1853. veli, da u obziru prava mlina biti će i nadalje pravilom ustanove zakona postoavših do god. 1848.

Obrtni zakon (§ 183.) veli, da mlinarenje, u koliko spada medju manja regalna prava, nepodpada ustanovama obrtnoga zakona. Inače se dakle smatra obrtom (nu nije na osposobljenje vezano).

Primjetiti je, da ako tečajem dozvolbene razprave radi vodogradnje (dakle i radi gradnje mlina) budu stavljeni prigovori privatnopravne naravi, koje nije vlastna riješiti upravna oblast, a takovi su i prigovori regalnoga prava, valja pokušati nagodu, pa ako ne uspije valja stranku uputiti na sud, a glede zamoljene koncesije ima se izreći odluka, nečekajući odluku sudbenu ili upravne oblasti, ako se prigovor tiče regalnoga prava. Dali pripada vlastelinu regalno pravo mlina, prigovor riešava upravna oblast i to u kojem obsegu i da li mu pripapa izključiti drugoga od držanja mlina.

Primjećuje se, da je minist. naredbom od 5. listopada 1860. bilo izrečeno, da prijepori iz regalnoga prava mlinova spadaju pred urbarske sudove, nu po § 17. provedbene naredbe k zakonu od 31 prosinca 1891. „o vodnom pravu“ (sb. 1892 br. 6. i 1892. br. 71.) imaju se prigovori regalnoga prava odputiti pred upravnu oblast (vidi načel. riješ. odj. unut. od 27. kolovoza 1894. br. 10.629. Smrekar prir. IV. str. 691.).

Digitized by Google

volji obustaviti posla. Nakon prijave, da su nakani obustaviti radnju, dužni su posao još voditi: pekari do 4 tjedna, a mesari i dimnjačari tri mjeseca [1])

Obrtna oblast II. molbe (župan. oblast) vlastna je u interesu stalne providbe (aprovizacije) na zahtjev občina i saslušavši trg. obrtnu komoru: 1. ograničiti i pod nadzor staviti slobodno siječenje mesa, 2. periodički ustanoviti cijenu.

Kad obrtnik prenese svoj obrtni posao u područje druge obrtne oblasti, dužan je ispuniti sve, što zakon odredjuje za nastup novog obrta.

Glede upise tvrdke i vodjenja poslovnih knjiga mjerodavne su ustanove trg. zakona (zak. čl. XXVII. 1875. zaj. ugar. hrv. sab. napose §§ 5., 11., 12., 13., 16., 17., 18. i 21.) [2])

Obrtnik i trgovac ne smije na tvrdki, tiskanicama i oglasima rabiti biljega, znakova ili podataka, što ne odgovaraju faktičnom poslovnom odnošaju (o tom uputa na oblasti radi postupka proti prekršiteljima u nar. odj. unut. od 22. svibnja 1885. br. 16.847. i 18. siječnja 1898. br. 38.983. Smrekar prir. V. str. 70.). Ustanove trg. zakona imadu se protezati na obrtnike, u koliko im obrt nadilazi granice obrta na malo.

Obrtnik vlastan je sjediniti svake vrste radnja, što su potrebne za podpunu izradbu njegovih obrtnih proizvoda i u tu svrhu držati potrebnih radnika (nu šegrte samo za onaj posao, za koji ima osposobljenje). Tako može knjižar antiquar baviti se vezanjem knjiga (nar. 12. studenoga 1887. br. 29.929.); stolari mogu prozore, vrata, što su ih izradili providjeti nauglicama, ključanicama (nar. od 4. veljače 1890. br. 3838.); kobasičar može prodavati dijelove rogate i sitne marve, zaklane za kobasičarski obrt (nar. od 14. srpnja 1888. br. 1983.); trgovac mješovite robe može prodavati kruha (nar. od 6. travnja 1888. br. 9038.); sitničari brašnari mogu kruh peći i prodavati (nar. 21. lipnja 1895. br. 25.122.).

---

[1]) Proizvadjanje domaćega hljeba, kolača i inoga peciva (zuzam žemlje i umjetno pecivo) u običnim prostim pečima, koje se obično u kućanstvu rabe — zatim proizvadjanje kobasica i sušenje mesa, — ako se dotičnik ne služi pomoćnim osobljem, smatra se kućnim obrtom i ne spada pod udar obrtnoga zakona (nar. od 19. pros. 1887. br. 42.413.).

[2]) Vidi o tom napose nar. odj. unut. od 8. srpnja 1885. br. 679' (Žigrović: Obrtni zakon str. 33), zatim nar. odj. unut. od 27. studenoga 1891. br 13.028. glede brisanja i upisa trg. obrt. tvrdki, nar. od 8. veljače 1903 br 4363. glede priobćivanja trgov. poduzeća po obrtnim oblastima trg obrt. komoram (Smrekar: prir. V. str. 69.).

Digitized by Google

N a g o d i š n j i m s a j m o v i m a može svaki obrtnik izvan svoga obitališta prodavati vlastitih i tudjih proizvoda (§ 50.). (Proštenja smatraju se godišnjim sajmovima. Nar. odj. unut. od 22. travnja 1894. br. 14.205.), te se ne može ni od koga tražiti obrtna izkaznica (okružnica vlade 14. svibnja 1909. br. 28.071.)[1])

N a n e d j e l j n i m s a j m o v i m a može svatko (osim da brani postojeći privilegij) prodavati živežnih predmeta, gospodar. plodina i proizvoda kućne industrije. U tom pogledu odredjuje zak. čl. XVIII. 1887. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1887. br. 41.) „o preinaci § 50. ob. zakona", da su na nedjeljnim sajmovima vlastni osim proizvoda kućne industrije, prodavati inovrstnih obrtnih proizvoda u pravilu samo u mjestu obitavajući obrtnici, a iznimku može dozvoliti obrtna oblast, saslušavši obć. zastupstvo i trgov. obrt. somoru.

Kućarci ostaju u svojim pravima glede polazka sajmova, što ih izvršavaju od vajkada.

G l e d e s a b i r a n j a n a r u č a b a mjerodavne su ustanove zak. čl. XXV. 1900. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1901. br. 8.), kojim je preinačen § 50. obrt zak.; nadalje prov. naredbe od 10. svibnja 1901. br. 27.483. i 22. srpnja 1901. br. 37.904 (sb. 1901. br. 66. i 67.).

Prema odnosnim ustanovama mogu tuzemci i inozemci obrtnici i trgovci izvan svog obitališta potraživati (s uzorcima i bez njih) radi naručaba samo takove obrtnike (trgovce), koji se u svom poslovnom krugu bave p r o d a j o m ili u p o r a b o m t e r o b e (dakle n. pr. za police i papir uvjek).

Ta se ustanova ne proteže na obavu, preuzeće ili izvršbu neposredno pojedinih naloženih naručaba, ni na sabiranje naručaba književnih i umjetničkih (ovamo ne spadaju reprodukcije fotografija — vidi naprijed).

Ministar trgovine, sporazumno s banom može odrediti iznimke nakon saslušanja trg. obrt. komore u pogledu pojedinih obrtnih grana[2]).

---

[1]) Vidi i nar. odj. unut od 22. travnja 1894. br. 14.205. (Smrekar: prir. V. str. 56.) gdje je naglašeno, da zakon ne sadržaje ustanove, po kojoj bi samo obrtnik smio prodavati na god. sajmovima.

[2]) Takove su iznimke odredjene glede domaćih obrtnih predmeta (provenienciju se ima dokazati oblastnom svjedočbom), instrumenata, znanstvenih sredstava, šivaćih strojeva (ovdje napose mora naručba biti vidirana po obć. poglavarstvu), uredjaja za prijenos elektr. sile, te uredjaja rasvjetnih i telefonskih (nar. min. trg. i bana od 10. svibnja 1901. br. 27.483.). Glede sabiranja naručaba na štampilije vidi napose nar. min. trg. i banu od 7. svibnja 1905. br. 698. (sbor. 1905. br. 13.).

Digitized by Google

P r e k r š a j e navedenih ustanova o sabiranju naručaba progoni i kazni obrtna oblast globama do 600 K, odnosno zatvorom do mjesec dana, a prekršiteljima može na godinu dana uobće zabraniti sabiranje naručaba.[1])

Obrtni zakon sadržaje i krepke ustanove, kojima se može predusresti n e d o l i č n o j u t a k m i c i (za sad nema posebnoga zakona).

Te ustanove odredjuju uvjete za k o n a č n e r a z p r o d a j e dražbe i uobće za reklamni način prodaje.

K o n a č n o m r a z p r o d a j o m, dražbom ili inim načinom, kojim se svijet mami, da se proda silesija i na brzu ruku, dopušteno je samo uz dozvolu obrtne oblasti. Dozvola ima valjati najviše 3 mjeseca i prigodom podijeljenja mora se platiti pristojba (u gradovima preko 10.000 stanov. 100 K, u inim mjestima 40 K za obrtno-naukovne svrhe).

O prodaji valja voditi uredne knjige s oznakom prodanih predmeta i utržka pod nadzorom oblasti, a jedna desetina utržka pripada obć. blagajni u obrtno-naukovne svrhe (§ 51.).

Poduzećima, kojima je vlastnik umro ili koja postoje bar dvije godine, može za podpuno odmršenje posla obrtna oblast dozvoliti konačnu razprodaju ili dražbu na 6 mjeseci i taj rok radi uvaženja dostojnih okolnosti produžiti na godinu dana uz uvjet, da pod nadzorom oblasti smiju doći do prodaje samo inventirani predmeti.

Tu, kao i u slučaju stečaja i sudb. prodaja, ne plaća se pristojba (§ 52.).[2])

b) P o m o ć n o o s o b l j e po obrtnom zakonu sačinjavaju šegrti (naučnici), kalfe i tvornički radnici.

Svaki obrtnik može držati š e g r t a. nu osoba, što ćera više obrta. vezanih na osposobljenje, ne smije držati šegrta u onom obrtu, za koji nije dokazala osposobljenja (§§ 47. i 59.), a i

---

[1]) Glede zloraba upozorene su oblasti nar. odj unut. 17. siječnja 1902. br. 92 166. (Smrekar: prir. VI. str. 58.).

[2]) Vidi razjašnjujuću nar. odj. unut. od 9. ožujka 1892. br. 10.591. (sbor. 1892. str. 521.) i nar. odj. unut. od 3. prosinca 1897. br. 67.605. (sbor. 1897. br. 95.), koja odredjuje za dozvolu predhodno saslušanje trg. obrtne komore, zatim nar. odj. unut. od 7. ožujka 1898. br. 8500. glede podijeljivanja dozvola po naslovom „Partie-robe-Occasion“ (sb. 1898. br. 18.) i nar. odj. unut. od 19. studenoga 1900. br. 72.905 glede dozvole za gromadne razprodaje (iz stečajnine kupljene [sb. 1900. br. 92.] i nar. odj. unut. od 19. studenoga 1900. br. 76644. glede zabrane prodaje po kupon-sustavu (sb. 1908. br. 93.).

Digitized by Google

obrtna oblast može odlukom obrtniku, koji je prekršio zakonske propise, uzkratiti na godinu dana držanje šegrta (§§ 59., 157. i 160.).

Djeca, što nisu navršila 12 godina života, ne mogu redovito biti šegrti, osim iznimno dozvolom obrtne oblasti, čim se ne dira u školsku obvezanost.

Šegrti se u posao primaju pismenim naučnim ugovorom (pred obrtnom oblasti odnosno obrtnim zborom ili obć. poglavarstvom) medju obrtnikom i roditeljima (zakon. zastupnicima). Ugovorom se ustanovljuje i pokusno vrijeme, koje se priračunati imade naukovnim godinama. Ako nije to vrijeme utanačeno, uzima se da traje 2 mjeseca (i ne smije dulje trajati) i nakon toga počinje obvezatna moć ugovora.

Obrtnikova je dužnost šegrta izučavati u obrtu i brinuti se za njegov tjelesni i duševni razvitak, može šegrta upotrijebiti pri radnjama obrta, nu ne smije ga siliti na službinske poslove. Treba, da ga šalje u školu (šegrtsku) i službu božju. U obćinama, gdje imade barem 50 šegrta, dužna je obćina urediti posebni učevni tečaj za šegrte. Obrtna oblast ustanovljuje vrijeme obuke. Nadzor vodi nad šegrtskim školama školski nadzornik i obrtna oblast, a vrhovni nadzor vlada. Nauka je na tjedan najmanje 4 sata. Gdje navedenoga broja šegrta nema, polaze šegrti opetovnicu. Šegrtske škole su niže i više, a imaju prema potrebi i analfabetski tečaj. I trgov. šegrti moraju polaziti šegrtsku školu (nared. 16. veljače 1890. br. 2562.). Za slučaj bolesti mora obrtnik šegrtu pružiti potrebnu njegu, a roditelje valja o svemu važnijem obavjestiti (§ 68.). [1])

Obrtnik mora i paziti, da kalfe i domari ne vrijedjaju šegrta (§ 63.). [2])

Šegrti, što nisu navršili 14 godinu, ne mogu se siliti na rad dalji od 10 sati, a oni, što su navršili 14 godinu, ne na dulji od 12 sati dnevno. Obrtna oblast može za pojedine obrtne grane ustanoviti i kraće radno vrijeme.

Vrijeme, probavljeno u školi, valja uračunati u radno vrijeme (§ 67). Prije i poslije podne mora se dati odmor od pol sata, a o podne cijela ura (§ 64).

---

[1]) Ustrojni statut za šegrtske škole izdan je naredbom vl. odjela za bog. i nastava od 14. rujna 1892. br 13.345. (sbor. 1892. br. 35.).

[2]) Otac obrtnik ne treba sa s nom šegrtom načiniti ugovor (nar. od. 27. siječnja 1888. br. 1932. obćinar 1888. str. 69.). Naukovanje ne može se svršiti prije navršene 15. godine (nar. 16 veljače 1890. br. 2562.).

Digitized by Google

Šegrti izpod 16 god. ne mogu se pridržati na noćni rad. Nu u obrtima, što rade noću (pekari), može obrtna oblast dozvoliti, da šegrti (izpod 16, ali ne ispod 14 god.) mogu noćnim radom odslužiti najviše polovicu tako, da šegrt radi na dan 5 sati, a isto toliko noću (prema tjelesnom razvitku [§ 65]).

Šegrt do 18 godina stoji pod kućnim zaptom obrtnika (§ 66).

Nakon izminuća naučnoga vremena izdaje obrtna oblast šegrtu (naučniku) naučnu svjedočbu[1]) (sa svim podatcima naukovanja) o napredku. Naučno se vrijeme može i produljiti (naknada uslijed bolesti izgubljenoga vremena [§ 69]).

Naučni odnošaj može prestati: 1.) kad nastanu odnošaji takovi, kao smrt obrtnika ili šegrta, vojna vježba, nesposobnost za rad, zatvor (preko 4 tjedna), gubitak prava držati šegrta (§§ 70. i 160.); 2. razriješenjem bez odkaza od strane obrtnika, kad šegrt učini kažnjiv čin iz pohlepe za dobitkom (tatbinu, pronevjerenje), ako opetovano težko povriedi svoje dužnosti ili zlostavi ili težko uvrijedi obrtnika ili oboli na gnjusnoj bolesti; sa strane naučnika: kad obrtnik zavodi šegrta na nemoralno i protuzakonito djelo, — ili ako zlorabi kućni zapt na štetu života ili zdravlja šegrtova; 3.) razriješenjem uz odkaz od 15 dana radi nedvojbene nesposobnosti šegrta za obrt, radi bolesti preko 2 mjeseca ili radi napusta posla po obrtniku; — sa strane šegrta: ako obrtnik ne vrši preuzete dužnosti ili se preseli u drugu obćinu; kad šegrt želi proći na drugi obrt[2]) i kad obrtnik boluje preko 2 mjeseca, a ne postavi poslovodje; napokon u slučaju stečaja (i uprava stečajnine može odkaz učiniti).

Obrtnik, koji primi znalice odbjegavšega šegrta, odgovara za štetu bivšemu gospodaru, a obrtna oblast može pobjegloga šegrta natrag dovesti (§ 76.). Nu tu valja pomno postupati najvećim oprezom i pomno prosuditi, dali je takovo prisilno privedenje uputno i po stvar koristno.

Kalfe (pomoćnici) i tvornički radnici primaju se pismenom ili ustmenom pogodbom (ugovorom) uz pokusno vrijeme (ako nije ugovoreno, uzima se tjedan dana [§§ 88. i 89.]).

---

[1]) Gdje postoji obrtni sbor, spada to u njegov djelokrug

[2]) U tom slučaju, i ako je šegrt kriv razriešenju, pripada obrtniku naukovina za cijelo vrijeme, a u ime odštete naukovina još za pol godine. — Ako je obrtnik kriv, ima naknaditi troškove (§ 74.).

Digitized by Google

Obrtnik, koji primi kalfu, kojemu nije redovno iztekao ugovor s prijašnjim gospodarom, odgovara za štetu (§ 90.).

Odkazno je vrijeme 15 dana, ako nije inače ugovoreno, kod trgovačkih pomočnika 6 tjedana, kod onih trgovačkih pomoćnika kojima su povjereni važniji poslovi (knjigovodje, poslovodje itd.) vrijedi odkazni rok od 3 mjeseca (§ 92.). Pomoćnik koji radi po komadu, mora uz odkaz i posao dovršiti, isto tako valja vratiti ili odraditi predujam (§ 93.), a dotle ne može iz posla iztupiti. Ortnik (gospodar) može pomoćnika (kalfu) odpustiti bez odkaza, kad pomoćnik počini kažnjiv čin iz pohlepe za dobitkom; ako bude odsudjen na zatvor preko 3 dana; ako zlostavi ili teško uvrijedi gospodara ili obitelj mu; kad se tvrdokorno uzteže izpunjavati svoje dužnosti; kad uprkos opomeni stavi u pogibelj sigurnost obrtnikova doma; kad zlorabi njegovo povjerenje na štetu posla; kad se bavi bez privole gospodara trgovačkim poslovima; kad postane nesposoban za rad ili boluje na gnjusnoj i priljepčivoj bolesti.

Pomoćnik (kalfa) može bez odkaza izstupiti: kad ga gospodar (ili ukućanin) zlostavlja ili vrijedja; kad ga on ili ukućani zavode na nećudorednost ili nezakoniti čin; kad gospodar ne vrši preuzete dužnosti; kad pomoćniku nastavkom posla prijeti opasnost za zdravlje ili život; kad je pomoćnik prisiljen ostaviti posao radi vojničtva (prestaje ugovor bez naknade). Vojna vježba ne dokida ugovora, već samo obustavlja plaću (§ 96.).

Ako gospodar pomoćnika odpusti bez razloga prije izminuća odkaznoga roka, tad je dužan izplatiti mu plaću i pristojbe do kraja roka, a ako je uživao opskrbu, tada dvostruko (§ 97.).

Pomoćnika, koji protupropisno ostavi posao, može obrtna oblast dati natrag dovesti, prisiliti na vršenje dužnosti, a uz to globiti do 40 K (§ 159.) Tu valja oprezno postupati.

Svaki pomoćnik (kalfa) mora imati poslovnu knjigu, samo su izuzeti od toga trgov. pomoćnici, kojima su povjereni važniji poslovi (poslovodje, blagajnici knjigovodje).

Poslovnu knjigu izdaje obrtna oblast odnosno obrtni sbor, svakomu, tko se izkaže svjedočbom obrtne oblasti, da je navršio godine naukovanja (šegrtovanja), svršio praktičnu školu, a navršio 15. godinu; u tom slučaju, ako dokaže, da ga prima koji obrtnik u posao, ili tko dokaže, da ga primaju za radnika u tvornici (§ 101.).

Digitized by Google

Obrtna oblast, odnosno obrtni sbor (gdje postoji), vodi popis (registar) svih pomoćnika i poslov. knjiga (izdanih) i zabilježuje svaku promjenu (§§ 102., 107. i 109. [1])

Kada kalfa stupi u posao, ima obrtnik preuzeti poslovnu knjigu i u roku od 2 tjedna obrtnoj oblasti predložiti (nebiljegovanim podneskom) poslovnu knjigu, koju ipak zatim pohraniti imade kod sebe, a pomoćniku na zahtjev izdati priznanicu. Istup pomoćnika valja opet prijaviti za 14 dana i istom izručiti poslovnu knjigu. Pomoćnik, koji je istupio, ima se, ponesavši poslovnu knjigu, prijaviti za 8 dana; ako prije stupi u drugi posao, novi gospodar čini prijavu za 14 dana.

Prekinuće radi bolesti ima se zabilježiti u poslovnoj knjizi (§ 107.).

Ako se knjiga izgubi ili ako je posve izpunjena, izdaje oblast duplikat, odnosno novu knjigu i to ona oblast, koja je izdala staru, nu dotičnik se ima obratiti na obrtnu oblast, u čijem području boravi (§ 105.).

Kod istupa dužan je obrtnik savjestno izpuniti rubrike poslovne knjige, a na zahtjev izdati i svjedočbu o poslovanju i ponašanju (§ 104), odnosno i odpustnu svjedočbu, ako pomoćnik takovu treba, da nadje drugo mjesto. Inozemcu kalfi ili pomoćniku (radniku) ima se inozemna poslovna knjiga oduzeti i izdati nova prema obrtnom zakonu, ako dotični radnik kani ostaviti područje zemalja krune Ugarske, valja mu inozemnu poslovnu knjigu vratiti (uz oduzeće tuzemne) unesav u inozemnu knjigu podatke iz hrvatske poslovne knjige (naredba 9. svibnja 1899. br. 44.285).

Tvorničar dužan je voditi popis radnika sa potrebnim podatcima (§ 112), a u radionicima izložiti **red radnje** (ustanovljuje trajanje, zaslužbine, nadzor, postupak u slučaju bolesti i nesreće, globe i odkazne rokove). Taj red ima vidirati obrtna oblast.

---

[1]) Vidi nar. od 25. lipnja 1904. br. 31.626. (sbor. 1904. br. 27.) „glede osposobljenja i poslov. knjiga". Ta naredba izrično veli: U slučajevima §§ 4. i 6. zak. čl. XVII.—1884. obrt zakona može se dvogodišnje strukovno zanimanje odnosno trogodišnje praktično poslovanje odsele dokazati jedino poslovnom knjigom, izuzevši slučaj, kad moleća stranka želi strukovnim zanimanjem stečene osposobljenje dokazati za vrijeme prije kr posti obrt. zakona. U tom slučaju, u koliko se mogu prihvatiti po moliteljih predočene privatne svjedočbe ili ima dokazna sredstva, ostaju mjerodavne ustanove naredbe od 24, travnja 1892 br. 3024. (vidi napred „osposobljenje").

Digitized by Google

Što vrijedi za šegrte i kalfe, valja i za tvorničke radnike. Naročito treba radnicima dati propisani odmor, u noćnom radu treba izmjenjivanje Tvorničar dužan je skrbiti za sve mjere, da se obezbijedi zdravlje i život radnika (vidi zak. čl. XXVIII-1893. zaj. ug. hrv. sabora „o zaštiti obrtnih i tvorničkih namještenika i obrtnim nadzornicima" sb. 1894. br. 17 [1]) i prov. naredbu od 22. lipnja 1895. br. 18.490 sb. 1895. br. 77.)

Osobito treba paziti na zaštitu djece. Djeca izpod 10 godina ne smiju se upotrebljavati u tvornicama, djeca od 10 do 12 god. dozvolom oblasti uz redoviti školski polazak. Djeca navršivša 12 godina do 14 godina smiju raditi najviše 8 sati na dan, od 14—16 samo 10 sati.

U granama industrije, što su proglašene nezdravima i pogibeljnima, zabranjeno je uobće rabiti u tvornicama radnike izpod 16 godina ili samo po stanovitim po vladi propisanim uvjetima, kad je zdravlje i tjelesni razvitak obezbijedjen.

Žene rodilje, poslujuće u tvornicama, imaju se četiri tjedna nakon poroda oprostiti od poslovanja, a poslodavac radi toga ne smije dokinuti ugovor (§ 116).

Izplata plaće radnicima ima uslijediti gotovim novcem, ako nije inače utanačeno svaki tjedan. Tvorničaru zabranjeno je davati robu i žestoka pića na vjeru. Takove tražbine neće moći ni parbenim putem obračunati, ako radnik privoli, može mu tvorničar dati stan, ogrijevna drva, hranu i lijekove, a i zemljišta na uživanje uz odbitak odpadajućih svota. Isto tako može radnicima prodavati orudje i materijal za izradbu robe, ako je radnik po ugovoru dužan te stvari nabavljati iz vlastitoga.

Ugovori, sačinjeni proti navedenim ustanovama, ne imaju obvezatne snage (§ 120).

c) Obrtni sbor. U gradovima i općinama, gdje imade barem stotina obrtnika vezanih na osposobljeuje i ako $^2/_3$ to traži imade obrtna oblast ustrojiti obrtni sbor. Vlada može dozvoliti ustrojenje saslušavši žup. oblast i trg. ob. komoru, ako nepostoji navedeni broj obrtnika (§ 123). Ondje, gdje postoji obrtni

---

[1]) Prvi dio ovoga zakona sadržaje odredbe, da se odklone nezgode i očuva život i zdravlje radnika. Iztiče najvažnije mjere sigurnosti (namještenje branila, ogr. da, svjetiljaka, držanje vatrogasnih sprava u pripravi, zavoja lijekova, odredjuje zračenje tvorn. prostorija. Proti prekršiteljima ima obrtna oblast postupati globama do 300 K. Ustanove gradj. i kaznenoga zakona ostaju netaknute. Drugi dio govori ob instituciji obrt. nadzornika (vidi naslov: struk. služba).

Digitized by Google

sbor, spada u njegov djelokrug sve. što je inače stvar obrtne oblasti u pogledu očevidnosti, uprave i nadzora nad pomoćnim obrtnim osobljem (šegrtima i kalfama).

Obrtnom je sboru svrha, da medju obrtnicima uzdrži red i slogu, da popupire oblast obrtnu u tom i da unapredjuje interese obrtnika.

Djelokrug mu je sliedeći: posreduje kod sklapanja naukovnog ugovora; bdije nad tim, da obrtnik prema šegrtu vrši svoje dužnosti; prosudjuje, da li je šegrt izpod 16 godina sposoban za noćni rad; izdaje naučnu svjedočbu; vodi registar šegrta; bdije nad ponašanjem šegrta; ustanovljuje vrijeme šegrtske obuke; izdaje poslovne knjige i dvogubke i prima prijave prijave izstupa i ustupa kalfa, vodi popis kalfa. Kod istoga ustrojeno je razvodno povjerenstvo za riješavanje razmirica medju obrtnicima i pomoćnim osobljem. Dužan je prekršaje prijavljivati obrtnoj oblasti radi prestupka (§ 176).

Članovima obrtnoga sbora su svi obrtnici, što u području grada ili općine ćeraju obrt na osposobljenje vezan, i dužni su plaćati prinos. Ne mogu se siliti na pristup trgovci, tvorničari i dioničarska društva.

O prijepornoj obvezanosti odlučuje obrtna oblast saslušavši komoru.

Pri ustrajanju imade se postojavše obrtne zadruge zanatlijskih obrtnika sazvati na pristup sboru. Ako ne pristupe, ipak članovi zadruge pripadaju sboru kao članovi.

Obrtni sbor mora imati u glavnoj skupštini ustanovljena pravila, koja odredjuju prava i dužnosti članova, iznos prinosa, sastav i djelokrug sborskoga starešinstva, način uprave imetka i zastupstvo prema trećim osobama. [1])

Starešinstvo izabrano po skupštini sastoji bar od 12 obrtnika. Svakom sboru izašalje obrtna oblast povjerenika.

Obrtni zbor može pravilnikom (statutom) ustanoviti odnošaje medju obrtnicima i pomoćnim osobljem. Statut potvrdjuje vlada.

Kod svakoga sbora mora se ustrojiti za riješavanje razmirica i prijepornih pitanja medju obrtnicima te kalfama i šegrtima, posebno razvodno povjerenstvo (mirovni odbor, sud), sa-

---

[1]) Obrazac pravila izdan je prov. naredbom.

Digitized by Google

stavljen iz obrtnika i kalfa. Članovi starešinstva ujedno su članovi razv. povjerenstva sa strane obrtnika. Sa strane kalfa su članovi izabrani u posebnoj izbornoj skupštini, koju saziva, i kojoj predsjeda povjerenik obrtne oblasti.

Razpravama ravn. povjerenstva predsjeda takodjer povjerenik obrtne oblasti, a prisustvuje jednaki broj obrtnika i kalfa. Ne podje li nagoda za rukom izreći će povjerenstvo odluku. Nezadovoljnoj stranci pravo za 8 dana utužiti tražbinu kod redovitoga suda, čim se ne obustavlja ovrha, koju provadja obrtna oblast. Za postupak ustanovljuje povjerenstvo pravila, što ih potvrdjuje vlada. (§ 141).

Gdje ne ima sbora, odnosno toga povjerenstva, riješava prieporemedju obrtnicima i pomoćnim osobljem bezprizivno obrtna oblast 1. molbe (§ 176.), a nezadovoljnoj stranci prosto je za 8 dana udariti sudbenim putem. [1])

d. Obrtne zadruge. Obrtnici, koji u istoj ili u raznim občinama ćeraju istu vrstu obrta samostalno, mogu se u svrhu krepčega promicanja zajedničkih interesa združiti u posebne zajednice, zvane „obrtne zadruge“, ali pristup nije obvezatan. Svaka vrsta zadruge mora imati pravila potvrdjena po zemaljskoj vladi i stoji pod nadzorom obrtne oblasti. Od ovih zadruga valja lučiti trgovačke zadruge, kao tečevne i gospodarske udruge, što su ustrojene na osnovu trgovačkoga zakona, nu i takove (predujmovne, obrtne banke, konsumna društva) mogu se ustrajati po obrtnim sborovima i zadrugama, a podpadajn tako ustanovama trgovačkoga zakona. [2])

Obrazac pravila izdala je zem. vlada naredbom od 13. srp. 1892. br. 30838. [3])

U pravila treba uvrstiti uvjete pristupa (nemože biti uvjetom položenje obrtnoga izpita) dužnosti članova, ključ prinosa, uvjete iztupa, djelokrug starešinstva, skupštine, način uprave imovine, uvjete razvrgnuća itd.

Obrtni zakon odredjuje i ustrojenje pripomoćnih blagajna za kalfe, koji pripadaju obrtnom sboru (§ 142. 143.) nu te su usta-

---

[1]) Zapisnici podpadaju biljegovini, ako ne presiže vrijednost prijeporne stvari 100 K — 24 fil., ako presiže 72 fil. (nar. odj unut. od 22. siječnja 1902. br. 50 108).

[2]) Vidi Dr. Fran Vrbanić: Trgovačko pravo str. 178.

[3]) Smrekar: prir. V. str. 114.

Digitized by Google

nove dokinute zak. čl. XIX-1907. zaj. ug. hrv. sab. ob osiguranju radnika (vidi o tom dolje pod naslovom „osiguranje radnika)."

Razlika izmedju obrtnih sborova i obrtnih zadruga postoji u slijedećem: [1])

1. Obrtni sbor čine obrtnici, što se bave obrtom na osposobljenje vezanim, zadrugu čine obrtnici baveći se istom vrsti obrta slobodnoga ili vezanoga ;

2. Kod obrtnoga sbora članstvo je obvezatno (prisilno), kod zadruge nije;

3. Kalfe i tvornički radnici mogu biti članovi zadruge, ali ne obrtnoga sbora.

4. Obrtni sbor obavlja oblastne agende, zadruga ne.

Obrtne zadruge nisu prisilne, košto su bili negdašnji cehovi, već su pod zakonom stojeće udruge, kao gojilišta zajedničkih obrtnih interesa, dok se obrtni sborovi ukazuju kao upravne udruge, kojima država povjerava sudjelovanje u upravi uz oblastni djelokrug. [2])

Dogovori, kojim obrtnici namjeravaju postići da obustavom poslovanja ili odpustom radnika, dotično kalfa, istima nametnu težih uvjeta, napose da im obale plaću ili dogovori, kojima radnici, odnosno kalfe nastoje, da zajedničkom obustavom radnje prisile poslodavce na povišicu plaće (štrajkovanjem) i povoljnije radne uvjete i sve utanačbe, što su tomu u prilog, nemaju pravne valjanosti.

Takovi dogovori (sa strane poslodavca i izključenja — Aussperung. — sa strane radnika strike (štrajk) sami po sebi nisu zabranjeni, dok ne postanu pogibeljni za mir i poredak i da neprieče slobodne volje, pak stoga zakon odredjuje (§ 164), da se (u koliko nema mjesta strožoj kazni) može kazniti novčanom globom do 600 K ili zatvorom od 30 dana, onaj koji činom ili prietnjom nastoji poslodavce ili radnike sklonuti, da pristanu odnosno da se drže dogovora, te bi ih priječio u vršenju slobodne volje.

---

[1]) Vidi Smrekar prir. V. str. 112.

[2]) Do godine 1860., kad je stupio na snagu obrtni red god. 1859., postojali su kod nas (u bivšem provincijalu) obrtni cehovi, kao povlaštena društva. Obrtnici čerali su cehovski obrt i svaki obrtnik morao postati članom i predložiti t. zv. majstorski ogled. S obrtnim redom od 1859. stvorene su zadruge prisilne. Faktično su ipak cehovi postojali do snage obrtnoga zakona od 1872. koji je napustio načelo prisilnog udruživanja obrtnika. U krajini se je skoro odmah provadjao obrtni red g. 1859. te su uvedene tzv. obrtne zadruge.

Digitized by Google

Čim obrtna oblast sazna za takove dogovore, ima sastaviti razvodno povjerenstvo, odnosno gdje postoji, isto sazvati. Ono sastoji od šest obrtnika i šestorice kalfa. Povjerenstvo pod predsjedanjem oblastnoga izaslanika, imadu odmah vijećati i prije svega pokušati nagodu i izmirenje.

O tom valja odmah obavijestiti obrtnoga nadzornika (nared. odj. unut. od 27. veljače 1903. br 7.121).

Obrtnomu nadzorniku svakako pripada tu važna uloga, kao strukovnjaka i posrednika. Ako razvodnomu povjerenstvu ne uspije urediti prijepor, tad može ban povjeriti obrtnomu nadzorniku, da sastavi mirovno povjerenstvo (pouzdanike obiju stranaka) prema zak. čl. XXVIII-1893. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1894. br. 17).

e) Prekršaji i kazni. Proti prekršiteljima obrt. zakona postupa obrtna oblast[1]) (kot. oblast grad. poglavarstvo) i to globama, zatvorom, uzkratom držanja šegrta i obustavom te oduzećem obrta.

Globom do 100 K kazni se, tko prekrši propise glede nastupa slobodnoga obrta i pobire pristojbe preko ustanovljenja cjenika.

Globom od 40 do 400 K, tko prekrši ustanove glede primanja i uporaba pomoćnog osoblja ter postupanju s njima, tko na tiskanicama rabi neodgovarajuće oznake;

Globom od 200—600 K, tko počne na dozvolu vezani obrt prije, no dobije dozvolu; tko podigne posaonicu bez dozvole (tvornicu) ili je preinači; tko bez dozvole započne razprodaju i knjige o tom nemarno vodi; tvorničar, koji prekrši propise glede sigurnosti radnika, pekar ili dimnjačar, koji prestane poslom prije ustanovljenoga roka (§ 156). U težim slučajevima protupropis-

---

[1]) U pogledu postupka proti tvrdkama, što nemaju za ćeranje obrt. posla posebnog poslovodje, izrekla je zemaljska vlada normativ. rješenjem od 22. siječnja 1905. br. 99.777 slijedeću uputu: Prema § 10 trg. zak. tvrdka je ime, pod kojim trgovac ćera svoje poslove i kojim se služi kao podpisom. Po § 2 obrt. zak. moraju se trgovci, koi sami ćeraju svoje poslove, kao tvrdkom služiti vlastitim imenom gradjanskim i to barem prezimenom, dok prema § 14 imadu dioničarska družtva i udruge u tvrtki biti označene kao takove.

Tvrdka dakle nije pravni subjekt, odkuda sljed, da se proti tvrdki ne može kazneno postupati radi obrtnog prekršaja, već proti onome, koji posao ćera, dakle u slučaju § 11 proti vlastniku ili vlastnicima tvrdke, u slučaju § 14 proti poslovodji družtva kao jur st. osobe (§ 41 ob. zak.) Vlastnici tvrdke, koji sami posao ćeraju, odgovaraju jednako, pa se proti svima njima ima postupati, a u slučaju kondemnatorne presude, proti svakome od njih posebna kazna izreći.

Digitized by Google

noga postupka sa šegrtima i radnicima može obrtna oblast oduzeti pravo držanja šegrta ili radnika (tvorničkih). Kada u posaonicama (dozvoljenih temeljem edikt. postupka (§ 25 i sl.) vlastnik ili zamjenik mu opetovano prekrši propise glede podignuća posaonice, dužnosti prema pomoćnom osoblju, napose zdravničtva i vatrogasnoga redarstva (§ 161), vlastna je upravna oblast do pravomoćne dozvole obustaviti radnju, odnosno u slučaju protupropisnoga postupka s pomoćnim osobljem radnju, obustaviti na godinu dana.

Novčane globe ubiru se upravnim putem, a pretvaraju se u slučaju neućerivosti u zatvor (10 K jedan dan). Globe idu na korist obrtnonaukovne zaklade.

Kazan zatvora ne može se ovršiti i valja je odgoditi radi težke kužne bolesti presudjenoga ili ukućana mu, radi smrti obitelji člana do 14 dana iza sprovoda i u slučaju odgode po vladi; vlada može kazan oprostiti, a tada prestaje i ovrha kazni.

Prava na ćeranje obrta ne može se redovito nitko lišiti ni osudom suda, ni upravne oblasti, nu pravo držanja svratišta, kavana, gostione, dimnjačarstva, starežarstva, prodavanja i proizvadjanja razpišnjivih stvari, pribavljanja služinčadi, može obrtna oblast iza predhodne iztrage na opredijeljeno i neopredijeljeno vrieme uztegnuti svakome, kod kojega nastaju takve okolnosti, koje ga sa gledišta javne ćudorednosti (n. pr. svratištar, koji drži bludnice u poslu), javnoga redarstva (dozvolbenik, koji posao upotrebljuje u proturedarstvene svrhe, sastanak tatova, sumnjivih osoba itd.) dakle i javne sigurnosti (dimnjačar, koji je odan piću i zanemaruje čišćenje dimnjaka). Dotični obrt može se tjerati samo temeljem nove dozvole.

f) Obrtne oblasti su upravno-redarstvene oblasti. I molba je kotarska oblast, gradsko poglavarstvo (u žup. gradovima i gradovima I. reda); II. molba kr. žup. oblast u županijama, kod gradova I. reda zemaljska vlada (i zadnja molba) III. molba zem. vlada. Prema tomu su u pravilu tri molbe osim u gradovima Zagreb, Zemun, Varaždin i Osijek.

Glede postupka, [1]) odluke, priziva, ovrhe i odštete posebno odredjuje prov. naredba. Postupnik je redovito ustmen, osuda se na zahtjev izdaje pismeno (§ 180). okrivljenika može zastupati osoba opunomoćena.

---

[1]) Sravni naslov „upravn postupak".

Digitized by Google

Priziv prijavlja se kod I. molb. oblasti ili se podnosi u roku od 15 dana. Komu je šteta nanesena prekršajem, može tražiti odštetu. Obrtna oblast dosudjuje odštetu odlukom do 100 K, preko toga odpućuje na sud.

Radi obrtnoga prekršaja, počinjenog izvan Hrvatske i Slavonije, ne može se dotičnik kazniti, a isto tako se ne može izručiti drugoj državnoj vlasti radi obrtnoga prekršaja. Na arak priziva spada biljeg od 2 K, a proti II. molb. odluci, ako se I. molb, potvrdjuje 6 K, inače 2 K.

U slučaju potrebe ima se obaviti očevid i preslušanje vještaka, ako je bezuvjetno nuždno i kućna premetačina. (Dovoljan je i jedan vještak.)

Proti pozivnoj odluci nema mjesta utoku. Proti svjedocima u slučaju nedošašča, mogu se upotrijebiti i prisilne mjere.

Razprava se može provesti i bez okrivljenika, ako nije došao, ali se može odrediti i predvedenje. Okrivljenik može podnijeti opravdajuću molbu.

Zapisnik podpisuje razpravna oblast i perovodja. Postupak je u glavnom inquizitoran i sumaran.

Zaprignuće svjedoka i vještaka može izostati (dakle je prisega dopustiva). Presudom se ustanovljuje i nošenje troška.

Radi nepristojnoga ponašanja kod razprave može oblast bezprizivno postupati globom do 200 K. Priziv proti konačnim presudama ima odgodnu snagu.

Uz svaku obrtnu oblast ima se izabrati barem 20 pouzdanika obrtne oblasti, a gdje u sjedištu obrtne oblasti nema više od 100 obrtnika samo 10. Izabiru ih svake godine obrtnici stanujući u sjedištu obrtne oblasti. Oni su savjetujući organ oblasti.

Zadaća im je, da dadu na poziv oblasti mnijenje kod stvaranja statuta, razvlastba, ustrajanja obrt. zbora i uobće u pitanjima obrtnoga značaja. Oni nadziru konačne razprodaje, dražbe i vodjenje obrtnih registara ; [1]) oni posjećuju šegrtske škole, nadziru radionice i tvornice. Izaslani pouzdanici dobivaju za to posebnu

[1]) Nar. vl. odj. u ut. od 6. siječnja 1900. br. 44.777. odredjeno je da se izvjestnice o pregledanju tvornica imadu pohraniti kod obrtne oblasti, a samo zapisnici četvrtgod. sjednica obrt. pouzdanika predlagati vladi prema okružnici od 10. svibnja 1890. br. 15.642., a u popratnom izvještaju napomenuti, da ti su potrebne odredbe učinjene.

Digitized by Google

legitimaciju. Pouzdanika, koji ne vrši svoje dužnosti, može obrtna oblast kazniti globom do 200 K.

Savjetujući organ II. molbe (žup. oblasti) ima biti obrtno vijeće: dva člana izabire upr. odbor, a dva trgovačka obrtna komora. Ova ustanova uistinu kod nas nije provedena.

Savjetujući organ ministra trgovine je temeljem zak. čl. XLIV.—1907. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1907. br. 95.) u Budimpešti ustrojeno zemalj. obrtno vijeće, gdje su zastupnici iz kralj. Hrv. i Slavonije (vidi ustrojstvo).

Pod udar obrtnoga zakona ne spadaju: držanje služinčadi, davanja zajma na ručni zalog, agenture za izselivanje, obročni poslovi, poraba tiska, poljsko i šumsko gospodarstvo, [1]) ribarenje, svilarstvo, pčelarstvo, kućna industrija, [2]) mlinarenje i krčmarenje, u koliko su manja regalna prava, rudarstvo i taoničtvo, [3]) državna samoprodajna poduzeća, rad vojnika, morsko brodarenje i ribarenje, uredno prevozarstvo; obrtno poslovanje javnih obskrbilišta, učilišta, popravionica, uza i kazniona; napokon kućarenje i nadničarstvo.

Posebni propisi uredjuju rad liječnika, ljekarnika, primalja, odgojitelja i javnih agenata, te se ova zanimanja ne mogu smatrati obrtima u smislu obrt. zakona.

g) Za trgovačke putnike uvedene su posebne izkaznice i to: 1.) za poslovanje ovozemnih putnika u zemljama zastupanima u carevin. vijeću (Austriji); 2) za pogodovni

---

[1]) Vlastelinski zanatlije, dok rade samo za vlastelinstvo ne trebaju obrtne izkaznice (nar. odj. unut. od 28. studenoga 1897. br 65.964.).

[2]) Proizvadjanje i prodaja kreča, što ga seljaci pale kao vlastiti proizvodi smatra se kućnim obrtom, nu ne smiju kućariti (nar. riješ. 17. srpnja 1902. br. 40.736.); pečenjarenje na sajmovima takodjer je kućni obrt, kao prodavanje vlastitih gospodar proizvoda (normat. riješenje 14. srpnja 1888. br. 19.182); Isto tako pečenje kruha, sgotavljanje kobasica, sušenje mesa bez pomoćnog osoblja u običnim kućnim pećima (nar. 16. prosinca 1887. br. 42.413.); nadalje ketuško mlinarenje (norm. riješ 2?. travnja 1888. br. 11 745.), izdavanje jela po siromašnim obiteljima preko ulice, ako nije u većem obsegu smatra se kuć. obrtom (norm. riješ. 12. veljače 1898. br. 6472.)

[3]) Rad ženskinja, koje se bave pravljenjem ženskih odijela, šivanjem rubenine i čipkanjem, smatra se kućnim obrtom, dok ne prelazi granice samoradnje. Čim ima radionicu s pomoćnim radnicima, mora izhoditi obrtnu izkaznicu. Tada može dobiti i dozvolu podučavanja (nar. odj. unut. od 6. travnja 1892. br. 15547. i 2?. kolovoza 1891. br. 7231.)

U koliko rudarska i talion. poduzeća spadaju pod obrtni zakon vidi bansku naredbu od 17. siječnja 1902. br. 655.573. (sbor. 1902. br. 14.).

Digitized by Google

podvoz kovčega s uzorcima robe; 3.) za poslovanje u inozemstvu. Pod 1.) i 2.) izdavaju trgov. obrtne komore i to one pod 1.) temeljem nar. odj. unut. od 22. ožujka 1903. br. 4119. na hrv. jeziku uz biljeg od 2 K. Drugu vrstu izkaznica za pogodovni kovčeg izdaje nadležna trg. obrtna komora u vizitnom formatu s fotografijom uz biljegovinu od 1 K (hrvatski i njemački). Ove izkaznice služe vlastnicima i za legitimaciju kod pošte.

Trgovačkim putnicima za inozemstvo izdaje izkaznice u smislu naredbe odj. unut. od 11. siječnja 1905. br. 6637. ona oblast, koja je u smislu § 6. zak. čl. VI.—1903. zaj. ug. hrv. sab. „o putovničkom poslu" i § 5. prov. naredbe od 15. srpnja 1904. br. 3071. nadležna na izdavanje putovnica za inozemstvo (vidi naslov „administrativni red žiteljstva" napose „putnice"). To su kr. žup. oblasti (podžupani) grad. poglavarstva u Zagrebu, Varaždinu i Osijeku i redarstv. povjereničtvo u Zemunu.

Molbi za izdanje ima dotična tvrdka priložiti odluku sudb. stola o upisu tvrdke, poreznu knjižicu za tekuću godinu, eventualno staru izkaznicu i pristojbu od 4 K 20 fil.

O svakom izdanju ima se obavjestiti trgov. obrtna komora

Izkaznice se izdavaju na bjelicama s hrvatsko-francuzkim tekstom. Te izkaznice bezuvjetno su potrebne za putovanje u: Belgiji, Bugarskoj, Danskoj, Francuskoj, Grčkoj, Engleskoj, Njemačkoj, Luxenburgu, Italiji, Rusiji, Rumunskoj, Švicarskoj, Srbiji, Španjolskoj i Portugalskoj. Uz izkaznicu dobiva putnik tiskani naputak glede rukovanja s uzorcima, glede poreza i daća u pojedinim navedenim inostranim državama. [1])

h) Obustava obrtne radnje nedeljama.

„Ob obustavi obrtne radnje nedeljama" slovi zak. čl. XIII.—1891. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1891. br. 11.).

Taj zakon načelno odredjuje, da po nedjeljama i na dan sv. Stjepana mora u području zemalja sv. krune Ugarske počivati obrtna radnja.

Ministar sporazumo s banom ovlašten je, da naredbenim putem ustanovi one vrsti obrta (§ 2.), kod kojih se obrtna radnja može obavljati i na navedene praznike, ili jer se posao ne može prekinuti, ili

---

[1]) Vidi: Peroslav Paskijević-Čikara „ob ustrojstvu i djelokrugu trg. obrt. komora Zagreb, 1906.

Digitized by Google

jer to traži interes trošećega obćinstva, javnoga prometa, ratni ili javni interes, napose obrtni razlozi, da se posao nastavlja, — i one modalitete, uz koje mogu mali obrtnici bez kalfa i šegrta biti oprošteni u svom stanu od praznikovanja. Preinake valja prijaviti držav. zakonarstvu. Kod izuzetih radnja mora obrtnik ipak skrbiti, da se radnici izmjenjuju i da bar svakoga mjeseca uživaju jednu čitavu, a svaka dva tjedna polovicu nedjelje odmor. Glede rudarskih i talioničkih poduzeća izdaje min. financija posebne analogne odredbe.

Prekršaje navedenoga zakona kazni upravna oblast. novč. globama od 2—600 K (§ 6.).

Temeljem § 2. nav. zakona izdana je nar. min. trg. od 13. lipnja 1903. br. 28.559., proglašena banskom naredbom od 7 stud. 1903. br. 84.604. (sb. 1903. br. 54.), gdje su označene one vrste obrta, kod kojih se, i one modalitete, uz koje se može obrtna radnja obavljati po nedjeljama i na dan sv. Stjepana i to: I. jer se posao ne može prekinuti: glinski, porculanski obrt, tvorenje majolike, kamena vapnenice, pećnice sadre i cementa, ciglane i to izključivo radnje žeženja, kod skladišta vina i pivničarstva u samoupravi žurni popravci, kod kožarskog obrta miješanje i obraćanje kože, ali samo do 9 sati pr. p., kod tvornice šećera: radnje, skopčane s fabrikacijom i rafinerijom; kod tvornice octa radnje kod nalijevanja i vrenja; kod bjelionica, radnja kod klorovanja i luženja najviše do 10 sati pr. podne; kod tvornice škroba, kod močionica konoplja ona radnja, koja se ne može prekinuti; kod vrtljarstva žurna radnja skopčana s proizvadjanjem i gojenjem; kod rafinerije petroleja radnja, koja se ne može prekinuti; kod plinara izključivo obrtna radnja za tvorenje plina, upaljivanje i ugašivanje svjetiljaka; kod mlinova mlitva; kod tvorenja papira i celuloze radnja, koja se ne može prekinuti; kod tvornice surogatne kave i cikorije, radnja u jeseni nuždna za izradjivanje i sušenje repe i korenja; kod sirarstva i proizvodjenja maslaca, radnja radi skisanja; kod tvornice salame, radnja, koja se ne može prekinuti; kod svilarstva u vrijeme odkupljivanja buba preuzimanje i odpremanje i radnja kod leženja svilčevih jaja; kod pivara, tvornice slada, žeste, kvasca (i popravci), kod bojotiska i modrionica nuždne radnje, nuždne neprekidno, tvornica tjestenina, sušenje do 12 sati o podne; kod tvornica stakla s regenerativnim pećima, loženje, talenje i duvanje; kod poslovnih grana tvornice željeza i nada, sve radnje, koje su nuždne za nepre-

Digitized by Google

kidnost posla, isto tako kod kemičkog obrta, zatim kod obrta caklenoga i željeznoga posudja talenje i žeženje kositra, napokon poslovanje obrtnih i gospodar. vjeres. udruga, ustrojenih temeljem zak. čl. XXIII.—1898. zaj. ug. hrv. sab., kao i u sličnu svrhu poslujućih inih takovih vjeresijskih družtava, kojih se poslovanje ograničuje izključivo na nekoliko sati nedjelje i blagdana, te ne razpolažu stalnim osobljem, nu to se ne tiče konsumnih družtva ili produktivnih s redovitim poslovodstvom i skladištima. [1])

II. jer zahtjevi trošećega općinstva iziskuju, da se posao neprestano ćera i to nedjeljama: 1.) cio dan: poslovi tovilišta peradi, slastičari, medičari, dopremanje živih životinja, iztovarivanje razpršnjivih tvari, fotografi, kupališta, raznašanje novina, proizvadjenje i prodavanje izradj. vazmenog kruha, prodavanje i odpremanje u kuću kruha, leda peciva, mlijeka, voća (gdje nema pomoć. osoblja[2]), piljarice, žurno preinačenje stanova i selitba; kod tiskarskog obrta neodgodivo tiskanje i razašiljanje drž. i oblasnih tiskanica, kazalištnih cedulja programa, osmrtnica i vrpca za vijence[3]); na zemalj. (godišnjim) sajmovima obrtno i trgovačko prodavanje u cijelom području grada, odnosno obćine, svratišta, gostione, pivare, bodege, kavane i naručbe u kuću, tvorenje i prodavanje soda vode, napokon prodavanje naravnoga cvijeća); 2.) radnje do 5 sati poslije podne: svako obrtno trgov. prodavanje u obćinama (osim tovilišta peradi), koje ne leže dalje od 10 kilom od zemalj. granice; 3) zatim radnje do 12 sati podne[4]) kod brijačkog i vlasuljarskog obrta (preko toga u privatnim stanovima i kazalištima radi predstave), kod grušara krumpira proizvodjenje i odprema, dovažanje predavanje i odprema brzovoznina, pive, peradi, živežnih i uopće pokvarenju izvrženih potrošnih stvari (gdje vlakovi opće i preko podne), zalaganje i izkupljivanje založenih predmeta; kod malog

---

[1]) Vidi nar. min. trg. i bana 17. lipnja 1909. br. 37.575. (sb. 1909. br. 56.).

[2]) Nar. min. trg od 17. lipnja 1904. br 23 123. proglašena banskom nar. od 7. svibnja 1904. br. 30.248.

[3]) U kupalištima može se za sezone prodaja u kuću na nedjelje i dan Sv. Stjepana vršiti do 12 sati o podne i u obrtnim posaonicama nar. bana 11. srpnja 1904. br. 53.575 (sb. 1904. br. 35.).

[4]) Nar. min. trg. sporazumno s banom nar. od 23. srpnja 1909. (bez broja) (sb 1909. br. 64.): karte za kazalište i predstave, izložbe mogu se prodavati do 12 sati pr. podne. U zavodima, na koje se ne odnose ustanove obrt. zakona — cijeli dan.

Digitized by Google

obrta žurno naručene popravne radnje; pečenje tjestenina i mesa, što privatnici donašaju u pekarnu (samo uz porabu dobrovoljnih pomoćnih sila); kod mesar. i kobasičarskog obrta proizvadjenje, prodavanje i odpremanje, isto tako kod tovilišta. (U gradovima preko 20.000 stanovnika mogu se radnje žurnih popravaka, izkupljivanje založenih predmeta i poslovanje mesara i kobasičara u lipnju i srpnju obavljati samo do 10 sati prije podne); 4.) do 10 sati prije podne: prodavanje i odprema u kuću živežnih predmeta, povrča, soli, brašna, sladora, kave, mirodija, čaja, ruma, vina, delikatesa, variva, mesa i kod sitničara isto; pekarske radnje i prodavanje (odpremanje) iz radionice, prodavanje i odpremanje na sedmičnim sajmovima, uopće trgovanje i prodavanje predmeta, što naprijed nisu spomenuti; 5.) do 9 sati prije podne čišćenje prozora i laštenje soba.

Na dan Sv. Stjepana kao po nedjeljama (pod 1.), izuzevši proizvodjenje vazmenoga kruha, žurnoga preinačenja stanova i selitbe, sajmovnoga prometa (sajmovi su zabranjeni na taj dan nar. bana od 13. srpnja 1892. br. 25.424); (isto tako nisu izuzete obćine 10 klm. od zemaljske granice) napose radnja brijača, vlasuljara, žurne radnje malog obrta, dopremanje brzovoznina i živeža kao napried spomenuto; pečenje tjestenina u pekarnama po privatnicima donešenim, predavanje i odpremanje mesara i kobasičara, prodavanje iz dućana (speceraja i živežnih predmeta, pekarna, čišćenje i laštenje soba (kao po nedjeljama.)

Obrtna radnja može se početi na dan iza praznika.

1. U 1 sat noću proizvodjenje i odpremanje svakovrstnoga živeža (izuzevši pekare).

2. počevši od 3 sata u jutru pripreme i početak kirijaševanja.

3. počevši od 5 sata u jutru kod poduzeća viktualija prodavanje i točenje pića.

4. počevši od 6 sati u jutru radnje pekar. obrta (osim grijanja peći, što može obaviti kućno služinče).

III. Radi javnoga prometa, ratnih ili javnoga interesa dozvoljen je neprekidni posao kod obtanbenih radnja proti elementarnim silama, žurne strategičke radnje, trhonoški i taljigarski obrt, neodgodivi popravci u interesu javne komunikacije (kod brodova, kotlova itd.) omnibuski i fijakerski obrt, pogrebna poduzeća, nakitne radnje za svečanosti i obrtna radnja kod željeznica, parobroda, pošte, br-

Digitized by Google

zojava i telefona. Samostalni maloobrtnici mogu u svojim stanovima raditi bez pomoćnog osoblja.

U prodavaonicama monopolnih predmeta mogu se uz to prodavati žigice, papir, cigarete, lule, kamiši i tuljčići.

i) Zaštita obrtnoga vlastničtva.

U pogledu medjunarodne zaštite obrtnoga vlastničtva vrijede:

Zakon. čl. XII. 1908. zaj. ug. hrv. sab. „o pristupu zemalja krune ugarske u svezu medjunarodne unije ustrojene u zaštitu obrtnoga vlastničtva". Prov. nar. min. trg. br. 111.213 (sbor. 1909. br. 40). [1])

„Medjunarodna nagoda za zaštitu obrtnoga vlastničtva sklopljena izmedju Belgije, Brazilije, Španije, Quatemale, Italije, Nizozemske, Portugalske, Salvadora. Srbije i Švicarske i to u Parizu 20. ožujka 1883. i pripadajući joj zaključni zapisnik u onom slogu, koji je preinačen i nadopunjen doknadnom konvencijom Bruxeljskom od 14. prosinca 1900. i madridskim zapisnikom od 15. travnja 1891." (sbor. 1909. br. 37.); nar. ug. min. trg. br. 111.922., kojom je stavljena na snagu konvencija s Njemačkom u pogledu uzajamnoga štićenja obrtnoga vlastničtva (zak. čl. LIV.—1905. zaj. ug. hrv. sab. — sbor. 1909. br. 39.).

2. Povlastice na izume.

Za povlastice na izume, [2]) mjerodavne su ustanove zak. čl. XXXVII.-1895. (sb. 1895. br. 80.) i prov. nar. kr. ug.

---

[1]) Prema zaključnom se zapisniku imadu riječi: „obrtno vlastničtvo" uzeti u najširem smislu, tako da se upotrebljuju ne samo na obrtne proizvode u užem smislu riječi, nego jednako i na proizvode u trg. prometu. U smislu navedene nagode uživaju podanici ili gradjani ugovarajućih država (unije) u svim državama unije u pogledu povlastica na izume, obrtnih uzoraka, trgov. zaštitnih biljega i imena prednosti (jednaku zaštitu), što ih odnosni zakoni vlastitim pripadnicima osiguravaju.

Svaki predmet, koji je nepovlastno providjen zaštitnim biljegom, može se zaplijeniti kod uvoza.

Kontrolu viši medjunarodna pisarna unije za zaštitu obrtnoga vlastničtva (Bureau international del' Union pour la protection de la propriete' industrielle) pod vrhovnom vlašću vlade švicarskoga saveza (u Bernu). Vidi: sb. 1909. br. 38.

[2]) Po zak. čl. XII.—1908. zaj. ug. hrv. sab „ob uzakonjenju ugovora izmedju zemalja krune ugarske i kraljevina te zemalja zastupanih u carev. vijeću glede uredjenja uzajamnih trg. i prometnih odnošaja" — uživaju u obim državama izum i povlastice podpunu zakonitu zaštitu.

Digitized by Google

min. trg. od 28. siječnja 1896. br. 573. (sb. 1896. br. 18.). Bitne su ustanove:

Povlastica se može podijeliti na svaki izum, koji se putem obrta (trajnim djelovanjem) daje unovčiti.

Izum se smatra novim, uprkos obznani ili porabi, ako je od zadnje porabe ili obznane do prijave prošlo 100 god.

Povlastica, pripada izumitelju ili pravnom mu nasljedniku (ako je prodao, kupcu, ako je ustupio, ustupovniku).

Povlastica, kojoj je svrha popraviti ili usavršiti izum, koji je jur stekao povlasticu ili je zato prijavljen, može se u roku od godine dana iza prijave prvobitnoga izuma podijeliti samo prijavitelju prvobitnog izuma ili pravnomu mu nasljedniku. Dok ista pravno postoji, pripada njenu vlastniku izključivo pravo obrtimice praviti predmete, proizvode izuma, njima se služiti i prodavati ih.

Tko ne prebiva redovito u zemljama ugarske krune, može povlasticu dobiti samo, ako je posebno opunomoćio zastupnika, koji stanuje u tim zemljama. Povlastice se daju na 15 godina. Ne može se podijeliti povlastica na izum, kojega se poraba protivi zakonskim propisima ili javnoj ćudorednosti, na izume, što se odnose na bojno oružje, razpršiva streljiva, utvrde ili bojnu mornarnicu; na znanstvena načela kao takova, na predmete, što služe za hranu ljudima i životinjama, na lijekove i predméte, što se prave kemijskim putem. Postupku ipak kod proizvodnje može se podijeliti povlastica.

Povlastica gubi krepost: 1. utrnućem t. j. izminućem 15. godine, odrekom i nepravodobnom uplatom povlastnih pristojba; 2. Opozivom, ako vlastnik propusti izum uporabiti, izrabljivanje prekine ili ne izrabljuje prema domaćoj potrebi, a ustručava se isti prepustiti drugomu uz primjerenu odštetu ili jamčevinu. Prije opoziva valja vlastnika opomenuti; opozivu nema mjesta, prije nego li minu tri godine od obznanjene prijave, 3. uništenjem, ako je predmet neprikladnim postao, ako nije povlastica dana pravomu vlastniku, ako se dokaže istovjetnost s jur postojećom i ako je opis povlastice posve nejasan.

Povlastične su oblasti: povlastični ured i povlastično vijeće. Povlastični ured ima prijavni i sudački odsjek (vidi oblastno ustrojstvo — napose organe ministra trgovine na str. 75.).

Prijava izuma u zatvorenom omotu s dva primjerka opisa ima se predati povlastičnom uredu, koji nadje li prijavu u redu

Digitized by Google

odredjuje obnarodovanje u službenom listu (povlastični vjestnik) i pozivni postupak t. j. obznanu, da se u roku od 2 mjeseca mogu podnijeti prigovori, na koje pristoji prijavitelju pravo očitovati se.

Nakon saslušanja svjedoka i vještaka odlučuje prijavni odsjek o podijeljenju, ograničenju ili uzkrati.

Proti odluci ima mjesta utoku u roku od 30 dana na sudački odsjek, koji odlučuje konačno. Nakon pravomoćnosti odluke o podijeljenju izdaje ured povlastnu izpravu.

Povlastica se može opozvati ili uništiti samo temeljem pismene tužbe, upravljene na sudački odsjek, a može tužiti svaki, koji se osjeća povrijedjenim.

Proti presudi sudačkog odsjeka ima mjesta prizivu na vijeće (u roku od 30 dana), koje konačno odlučuje.

Podijeljenje uzkrata ili opoziv ima se proglasiti u službenom listu.

Podijeljena se povlastica ima ubilježiti u poseban registar, gdje se evidentira i prenos prava.

Povlastični registar i arkiv otvoren je svakomu (za uredov. sati), te si svaki može uzeti (o svom trošku) ovjerovljene prijepise, kopije nacrta, modela i obrazaca. Za prijave, ubilježbe, utoke, prizive itd. ustanovljene su posebne pristojbe (10—20 K). Isto tako se plaća na godinu (n. pr. za prvu godinu 40 za 15 god. do 500 K) [1])

Te pristojbe može ministar i povisiti. Siromasima se daje kredit, eventualno oprost. Povlastične izprave i odpravci ureda prosti su od biljega, podnesci podpadaju bilj. propisima.

Prekršaji povl. propisa: preotimanja (usurpacije) kazne se globom do 600 K i (u slučaju opetovanja) zatvorom do dva mjeseca uz globu. Nadležni su kotar. sudovi, koji kao kazneni mogu dosuditi i odštete do 20.000 K, preko toga odpućuje se na put gradjanske parnice.

Na zahtjev oštećenika ima se odrediti obznana presude s razlozima u časopisima (o trošku osudjenika), te isti može zahtjevati sequestraciju, odnosno uništenje sredstava i sprava.

Tko se boji tužbe preotimanja, može moliti postupak radi ustanovljenja.

---

[1]) Vidi nar. bana od 28 siječnja 1900. br. 12.876 glede nadležnih blagajna za primanje pristojbe — t. j. kr. ug. povl. drž. blagajne (sb. 1900. br. 31.).

Digitized by Google

Molbu riješava sudački odsjek uz pravo utoka (30 dana) na povlastično vijeće. Protiv onoga, na čiju molbu bude izrečena pravomoćna odluka, izključen je postupak radi usurpacije. Ne može tražiti toga postupka, proti komu je u tečaju postupak radi preotimanja.

Oštećenik može pred sudbenim stolom, kao trg. sudom, tražiti putem gradjan. parnice od preotimatelja priznanje povlastičnoga prava, dokinuće usurpacije, odnosno naknadu za prouzročenu štetu (n. pr. ako odustane od kazn. postupka).

Pravo na taj zahtjev zastaruje za tri godine od dana, kad je oštećenik saznao za djelo, odnosno za deset godina, ako oštećenik nije doznao.

Postupak biva za stranke iz Hrvatske i Slavonije na hrvatskom jeziku.

3. Zaštitne biljege.

Glede zaštitnih biljega, koje stoje pod osobitom zaštitom zakona, odredjuje zak. čl. II.—1890. zaj. hrv.-ug. drž. sab. „o štićenju zaštitnih biljega“ (sb. 1890. br. 25) dotično zak čl. XLI—1895. zaj. ug. hrv. drž. sabora, kojim se isti preinačuje i nadopunjuje (sb. 1905. br. 84). [1])

Obrtnik, (trgovac, proizvoditelj), koji želi osigurati si izključivo pravo rabiti zaštitnu biljegu (znamenje, što se prilijepi, utisne na robu ili proizvod za razliku od drugih), ima takovu ubilježiti dati (registrirati)u posebne knjige, što ih vode trgovačko-obrtne komore.

Zaštitna se biljega predlaže nadležnoj komori uz naznaku vrste dotične robe u četiri primjerka (jedan prilaže se registru, drugi providjen zaporkom vraća se stranci, ostala dva idu ministru trgovine). Uz to valja predložiti i cliché za obznanu štampom. (Za robu od kovine, gline, stakla predlažu se najmanje tri ogledna otiska). Registre, što ih vodi komora i središnji ured kod ministra, može svatko ugledati. Za registriranje (i prenos) plaća se

---

[1]) Glede formaliteta kod prijavljivanja zaštitnih biljega vidi nar. bana od 26. srpnja 1907. br. 20.027. (sb. 1907. br. 54.).

Glede zaštitne biljega postoje medjunarodni ugovori sa svim inostranim državama i zemljama (vidi: Smrekar prir. V. str. 343.—364.). Vidi proved. propisnik k utanačbi, što je sklopljena u Madridu 14. travnja 1891. glede medjunarodnoga upisa tvorn. i trgov. zaštitnih biljega (sbor. 1909. br. 38.).

Digitized by Google

pristojba od 10 kruna, a ima se obaviti svakih 10 godina uz ponovnu uplatu pristojbe. Briše se na molbu, usljed neobavljanja prijenosa i nakon 10 godina, ako nema obnove.

Kose, srpovi, sječkarnice ne mogu se u promet staviti bez zaštitne biljege (nar. min. trg. od 21. travnja 1890. br. 24.551).

I poljski gospodar može tražiti zaštitnu biljegu za poljski i šumsko gospodar. posao (nar. odj. unut. od 28. listopada 1907. br. 26112. sb. 1907. br. 74).

Ne mogu služiti kao zaštitne biljege:

Znakovi, što sastoje izključivo od slike Njeg. Veličanstva ili inoga člana kralj. obitelji, od državnih grbova ili grbova javnih vlasti (vidi niže o tom), od brojeva i riječi, nadalje što su uobće običajni za označivanje robe i napokon, što vrijedjaju ćudorednost ili neodgovaraju poslovnom odnošaju ili istini.

Ako je za istu vrstu robe nova zaštitna biljega tako slična obstojećoj, da obični kupac ne može opaziti razliku, tad se može na zahtjev starijega vlastnika odrediti brisanje.

Inozemac može vršiti to pravo samo, ako imenuje punomoćnika. [1])

Brisane biljege mogu se za istu vrstu robe na korist drugoga vlastnika registrirati samo nakon 2 godine.

Prekršaji tih propisa spadaju pred kot. sudove, koji mogu postupati globama do 600 K i zatvorom do dva mjeseca.

4. Poraba grba.

Za porabu sjedinjenoga grba zemalja ug. krune po privatnim osobama kao sastojine zaštitnih biljega vrijede ustanove zak. čl. XVIII.-1893. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1893. br. 39). Dozvolu daje kod nas ministar predsjednik saslušavši bana. Molitelj mora biti u ćudorednom pogledu bez prikora i toga dostojan. Za dozvolu plaća se pristojba od 100 kruna (može se i oprostiti). Novčani zavodi mogu dobiti dozvolu samo putem zakona.

---

[1]) Prema zak. čl. XII.—1908. zaj. ug. hrv. sab. „ob uzakonjenju ugovora izmedju zemalja ug. krune i onih zastupanih u carev. vijeću glede uredjenja uzajamnih trg. i prometnih odnošaja uživaju zaštitne biljege u obim državama zaštitu zakona, te se registracijom domaće zaštitne biljege po nadležnoj oblasti stiče zaštita i na području druge države i ne treba odrediti zastupnika.

Digitized by Google

Glede dovole uporabe grba kraljevina Hrvatske Slavonije i Dalmacije po privatnim osobama korporacijama, poduzećima i zavodima privatnoga značaja odredjuje banska nar. od 2. studenoga 1909. br. 4.666 pr. (§. 61. ug. hrv. nagode). Za uporabu grba na trgovačkim i obrtničkim proizvodima na robi, etiketama i tiskanicama daje dozvolu ban. Molbu valja predložiti putem županijske oblasti odnosno gr. poglavarstva. Plaća se pristojba od 100 K za školsku obrtnu zakladu. (Sbornik 1910. br. 3).

5. Označivanje robe.

„Ob izpravnom označivanju robe u zamotcima" odredjuje zak. čl. XXXIV.—1893. zaj. ug. hrv. drž. sab. (sb. 1893. br. 21), da oznaka na zamotu ili sobi samoj opredieljenoj za promet u maloj trgovini, u kutijama (koja se roba pred kupcem ni broji ni mjeri), mora biti izražena istinito i u zakonitoj mjeri, a i ako se količina označuje po težini, ne smije se omot uračunati. Ministar trgovine može sporazumno sa banom (saslušavši komoru), za stanovitu robu naredbenim putem odrediti, da se količina mora na zamotu označiti; isto tako po broju komada, mjeri ili težini. [1])

Radi prekršaja postupaju obrtne oblasti (globom do 600 K i zatvorom do mjesec dana prema težini kvalifikacije), koje mogu robu pregledati u dučanu, eventualno i zaplijeniti. Kupac može tražiti odštetu (dakako sudbenim putem).

6. Zaštita javnih znakova.

„O zaštiti javnih znakova" govori zakon od 14. ožujka 1901. (sb. 1901. br. 33). [2])

Pod zaštitu toga zakona spadaju (dok se nalaze u prometu) svi od države izdani javni znakovi, biljezi, poštanske vrednote, pečati itd.

Prestupci patvorenja kazne se strogim zatvorom do 2 godine i globama do 200 K, (ako šteta prevali iznos od 100 K postaju prestupci zločinima prema §§. 202. i 203. kz. zak).

---

[1]) Takova naredba min. (od 22. lipnja 1900. br. 14.773.) bila je izdana, nu opet izvan snage stavljena naredbom min. trg. od 3. prosinca 1900. br. 82.707. (sb. 1901. br. 14.), jer se je u praksi ukazala neshodnom.

[2]) Zakon je autonomne naravi u smislu § 47. ug. hrv. nagode od g. 1868.

Digitized by Google

Prekršaji se kazne globom do 500 K. Glede inozemnih znakova vrijedi reciprocitet. Nadležni sudovi imadu primjeniti propise kz. zakona.

7. Zaštita uzoraka.

„O zaštiti uzoraka (muštra) i tvorila (kalupa, modela)“ govori ces. patent od 7. prosinca 1858. (zemalj. vl. list 1858. XXIX. br. 232). Pod tim nazivom razumijeva se svaki primjerak, koji se odnosi na sliku proizvoda obrtnoga, odnosno koji je prikladan, da bude prenesen na obrtni proizvod. [1])

Izklopno pravo služiti se njime pripada onomu, koji ga je izumio ili na svoj račun dao izraditi; to se pravo može i prenijeti. U svrhu osiguranja toga prava ima dotičnik uzorak ili model predati nadležnoj trgovačko obrtničkoj komori u pohranu. Predmet se ima zapečaćenim koncem sašiti sa zapisničkim providjenim brojem registra o tom, a stranci izdaje komora uredovnu svjedočbu, dok se zapisnik pohranjuje u arkivu.

Zakonom od 23. svibnja 1865. (sb. 1865. br. 26.) ustanovljeno je, da izklopno pravo traje najviše tri godine. Za upis u registar plaća se pristojba od 1 krune.

Pravo prestaje ako dotičnik, za godinu dana ne upotrijebi ogleda, i ako robu uveze iz inozemstva. Ništetan je opis, ako je prije opisa jur bilo tvorina po tom uzorku, ako je jur opis prije obnarodovan u tiskopisu ili u inozemstvu upisan, napokon, ako si ga je dotičnik nabavio protupravno.

Diranje u tudja prava kažnjivo je globom do 1000 K, a pripadniku se može i podvostručiti i napokon izreći i zatvor od 1 tjedna do 3 mjeseca. Globe idu u ubožku zakladu. Odštete sude gradj. sudovi, dok kazneni postupak (u koliko nije nadležan kazn. sud) pripada upravnoj oblasti, koja sudi i o valjanosti upisa u registar.

8. Zaštita elektr. energije.

„O zaštiti prava na električ. energiju“ ustanovljuje autonom. naš zakon od 28. srpnja 1910. (sb.

[1]) Vidi: zak. čl. XIII.—1908. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1910. br. 16.). o produljenjuželj. posl. reda i privremenom uredjenju štićenja muštri i uzoraka (ministar ovlašten, da može dotične propise naredbenim putem prema prilikama do daljnje odredbe zakonodavstva držati u kreposti).

Digitized by Google

1910. br. 72), da se pravo na električnu energiju štiti po kaznenom zakonu kao pravo na pokretnu stvar.

9. Kućarenje.

Kućarenje ne spada pod udar obrtnoga zakona, kako je to naročito u §. 183 i. z. izrečeno.

Prema §. 10. zak. čl. I.—1868. „o državno-pravnoj nagodi" zakonodavstvo je glede kućarenja takodjer zajedničko, kao i glede obrta, ali je izvršba pridržana kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji (autonomnoj našoj upravi).

Do sada nije takvi zakon stvoren, te su glede kućarenja sveudilj na snazi ustanove Carskoga patenta od 4. ruj. 1852. (Zem. vl. list 1853. razd. I. km. I. br. 3), t. zv. kućarskoga patenta (Hausirpatent). [1])

Pod kućarenjem razumijeva se trgovanje robom, kad trgovac ide od mjesta do mjesta neimajući stanovita prebivališta.[2]) Kućarenje je slobodno samo uz posebnu dozvolu, koja se dobiva kućarskim listom ili knjižicom, što je izdaje županijska oblast (odnosno gr. pogiav. u Zagrebu, Varaždinu, Osijeku i Zemunu) uz pristojbu (od 38 fil.) i odplatu poreza (6 K s robonošom, inače 2 K). Dozvola se može podijeliti samo ug. hrv. državljanu, koji je navršio 30 godinu, te je neporočan, koji ne boluje od gadne bolesti, te je u podpunom uživanju gradj. prava. U pravilu izdaje knjižicu nadležna županijska oblast (gr. pogl. I. reda) obitališta, koja mora pribaviti potrebne podatke od zavičajne oblasti.

Dozvola se daje na jednu godinu i može se na molbu produljiti. Molbu za produljenje treba predati tri mjeseca prije no iztiče rok dozvole; kućarac mora u svakom mjestu dati izpravu

---

[1]) Vidi: Smrekar „zakonski čl. XXV.—1900. glede sabiranja naručaba spr v. naredbama i propisima o **kućarenju**, Zagreb, 1901. i priručnik V. str. 364., zatim Zorac: kućarski propisi. Zagreb, 1881. Provedbeni propis izdan je min naredbom od 22. studenoga 1852. br. 2560.

[2]) Prnjari zamjenjuju neznatnu robu (vrpce, igle); to zanimanje nesmije preći u kućarsku trgovinu t. j. prodavanje za gotov novac (nar. hrv. slav. namjestn. od 19. studenoga 1859. br. 17.707. i nar. odj. unut od 16 stud. 1881. br. 9085.). kumulativno ćeranje kućarske trgovine i sajmarstva nije dozvoljeno. Kućarac ne može biti podjedno sajmar (fierant, Marktfahrer), nu kućarac može sajmove obilaziti prema ograničenju označenom u dozvoli (nar. hrv. slav. namj. od 5. studenoga 1855. br. 18672.).

Digitized by Google

vidirati po redarstvenoj vlasti (i kod obć. pogl.). Izvorna izprava stegnuta je na onu krunovinu, gdje je podijeljena.

U sljedstvu ugovora od 8. listopada 1907. sklopljenoga sa ostalim kraljevinama i zemljama, stojećim pod vladavinom Njeg. Veličanstva u predmetu uredjenja trgovačkih i prometnih odnošaja i stavljenoga u krijepost naredbom kr. ug. ministarstva od 31. pros. 1907. br. 6124 M. E. izdanom temeljem ovlaštenja u zak. čl. LIV.—1907. (vidi na str. 27) odredjeno je banskom naredbom od 22. travnja 1908. br. 414 da se počam od 1. siječnja 1908. neimaju izpostavljati u § 9. kućar. patenta sadržana odredba, prema kojoj se dozvola za kućarsku trgovinu izdaje za cijelo područje austro-ugarske monarkije, kao ni ustanove propisa, koje iz toga izviru, — pak se prema tomu dozvola za kućarenje poslije označenoga vremena može izpostavljati samo sa valjanošću za područje zemalja ugarske svete krune. Isto tako mogu od toga vremena kućarci iz zemalja krune svetoga Stjepana (izuzevši kućarce pogodovanih predjela) kućariti samo u području zemalja sv. krune ugarske, a nemogu ni nepogodovani kućarci iz kraljevina zastupanih u carevinskom vijeću počam od 1. siječnja 1908. kućariti u području zemalja ugarske krune. Pošto je austrijski ministar trgovine učinio odredbu u tom smjeru, da će kućarci iz pogodovanih predijela zemalja sv. krune ugarske u područja kraljevina i zemalja zastupanih u carevinskom vijeću i poslije 1. siječnja 1908. uživati pogodovno postupanje, koje im je zajamčeno § 17. kućar. patenta i kasnijim naredbama sve dotle, dok se ondje kućarenje ne bude uredilo putem zakonodavstva na novo, te pošto prema tomu kućarci iz pogodovanih ugarskih i hrv.-slavonskih predjela mogu na temelju ovdje dobivene dozvole kućarske (knjižice) u području kraljevina i zemalja zastupanih u carevinskom vijeću predbježno i nadalje kućariti, stoga se takodjer sa kućarcima, koji su iz takovih predjela kraljevina i zemalja zastupanih u carevinskom vijeću, koji su u smislu dojakošnjih kućar. propisa, pogodovani predijeli, — imade u području zemalja krune ugarske postupati sa pogodovnostima, što su ih dosele uživali, pak prema tomu mogu oni i u rečenom području kućariti sve dotle, dok se u kraljevinama i zemljama zastupanim u carevinskom vijecu bude u tom pogledu faktično uzdržao reciprocitet ili dok ugarsko (ug.-hrvatsko) zakonodavstvo inače ne odredi.

Digitized by Google

Ako u pojedinim gradovima ili mjestima nije kućarenje dozvoljeno, treba da je to u izpravi naznačeno (prigodom izdanja ili produljenja). [1]) Takove su zabrane za neka mjesta ili stege n. pr. uz dozvolu za 48 sati, 2—3 dana. Roba mora biti proizdena u ovozemstvu.

Kućarcu, koji ćera posao već više godina, može se radi tjelesnih mana dozvoliti pomoćnik (robonoša), koji mora biti označen u izpravi. Nije dopušteno kućarenje s množtvom robe na kolima i tovarnom živinčetu.

Po patentu načelno izkjučena je od kućarenja roba mirodijska i bakalarska., žitčine za pilo, šećer, tvorina iz šećera, čokoloda, paprenjaci i poslastice [iznimno dozvoljeno je prev. odlukom od 9. lipnja 1858. stanovnicima kotara Čabar kućariti neuradjenim koraljima; prev. odlukom od 3. svib. 1864. stanovnicima riječke (obstojale) županije kućarenje destiliranim uljem i paprom, kanforom i klinčacima i iznimno dozvoljeno je sa sobom voditi za robonošu djecu od 14—19 godina, ako to zahtijevaju obiteljski obziri (vidi nar. obst. hrv. dvor. kancelarije od 17. svibnja 1884. br. 1984.) a prev. odlukom od 28. veljače 1866. dopušteno je kućarenje čokoladom, šafranom, paprenjacima i biljegovanim koledarima] pomasti, melem, lijekovi, otrovi, živa, antimon, olovo, mineralne kiseline, drago kamenje, zlato, srebro, crkveno posudje, vojn. monture, oružje, srećke, djela, književna i umjetna (prev. odlukom od 8. prosinca 1858. dozvoljeno je prodavati koledar „Šoštar") i predmeti državne samoprodaje (monopoli).

Nu § 17. patenta ustanovljuje slijedeće iznimke: za stanovnike nekih predjela obzirom na hranitbene okolnosti kao pogodnosti odnosno da im se može podijeliti dozvola, i to mužkarcima te ženama izpod 30 godina (ili barem 24 god) za stanovitu robu i za mjesta izuzeta. To su stanovnici dolnjoaustr. kotara Waidhofena na Taji za konce i vrpce pravljene u kotaru, za stanovnike Karlsteina i okolice za drvene satove, za stanovnike Češke rudne gore glede tamo radjenih čipaka i vezene robe, stanovnike Pusterthala u Tirolu (Defferegen) glede sagova. (To je prev. odlukom od 24. ožujka 1860. protegnuto na gunjeve, tocilje, kose,

[1]) Zabrane kućarenja za pojedina mjesta izdaje vlada temeljem zaključka odnosnoga grad. (obć) zastupstva i to uz priuzdržaj prava, koja su žiteljima stanovitih mjesta zajamčena u § 17. pat. ili kasnijim naredbama, kojima je taj § nadopunjen.

Digitized by Google

srpove i tvorine od slame i kože, (sbor. 1863. br. 65.); zatim je je prev. odlukom od 24. travnja 1866. pogodnost § 17. protegnuta na kućarce iz županije Zvolenske glede svilene, platnene i pamučne robe, čipaka, zvona, remenja i robe od gvoždja,) za stanovnike Valsugane. i Grödena u Tirolu glede kipova svetaca i molitvenika, za slovačke drotare i kotlokrpe platničkare iz županije oravske i trgovce s prostom platnenom i pamučnom robom iz sv. Gjurgja, Nikole i Petra u Ugarskoj [1]; nadalje za stanovnike iz Kočevja, Poljane, i Ribnice u Kranjskoj glede oštriga, ulja maslinova, koruba i rožička, citrona, vina iz Drage, smokava, lješnjaka, kalamara, kapruna, kestenja, limuna, lovorovoga lišća, badema, margarantima, školjka, naranča riže, sardelja, kornjača, groždja, civeba, itd.

Radi prekršaja se kazne:

a) inozemci i oni, koji se ne mogu izkazati valjanom dozvolom, globom od 50—200 K, a ovozemci još izklučenjem od kućarenja;

b) osobe, koje ne mogu dokazati, da je roba izvora domaćega, po dohodarstvenim (financ.) propisima;

c) kućarci, što kućare nedopuštenom robom, dohodarstvenom globom 10—50 K i izključenjem od kućarenja (i onaj, koji ustupi komu izpravu);

d) kućarci, što prekrše propise glede vidimovanja. načina vremena i mjesta globom do 20 K, koji kućari kolima, tovarnim živinčetom, globom od 40—100 K; radi manjih prekršaja globom do 2 K (1 fr. srebra). Za globe jamči roba.

Iztraga radi prekršaja kućar. propisa i kaznena osuda pripada prema patentu vlastima, koje imadu razpravljati i kazniti dohodarstvene prekršaje, a osude imaju se priobćiti vlasti, koja je izdala izpravu. Nu glasom okružnice kr. zem. vlade, odj. unut. od 5. srpnja 1870. br. 6013. i temeljem izjave ug. ministarstva trg. i financija imadu financ. oblasti samo postupati radi prekršaja kućarskih propisa, u koliko se radi o dohodarstvenom narušaju, dok ine vrste prekršaja, dok se ne stvori novi kućarski zakon, spadaju pred upravnu oblast. [2]

---

[1] Na nedjeljnim sajmovima treba da na robi imadu prikladan biljeg (nar. odj. unut. od 29. rujna 1884. br. 41.744.); to valja i za kućarce iz vesteničke doline i županije nytranske (nar. od 20. srpnja 1885. br. 80.999.)

[2] Vidi i nar. odj. unut. od 28. pros. 1876. br. 24.069.

Digitized by Google

Globe, dosudjene po upr. oblasti, pripadaju ubožkoj zakladi (nar. odj. unut. od 28. prosinca 1876. br. 24.096.). Kr. žup. oblasti imadu voditi registar ob izdanim kućarskim dozvolama (s abcdnim kazalom) i prijepis popisa svake godine predložiti vladi (nar. odj. unut. od 29. svibnja 1899. br. 30.405. – sbor. 1899. str. 517.) i poglavarstva vode očevidnost vidimacije. U izpravi treba da su navedene zabrane.

10. O pogodnostima domaćemu obrtu.

O tom predmetu odredjuje zak. čl. III.—1907. zaj. ug. hrv. drž. sab. „o promicanju domaćeg obrta“ (sbor. 1907. br. 100.), odnosno prov. naredba min. trg. broj 55.800.—1907. (sbor. 1908. br. 46.).

Tvorničkim poduzećima, koja su u zemljama krune ugarske novo utemeljena i prema razvitku tehnike uredjena, ako proizvode predmete, koji se u tim zemljama uobće ne proizvode tvornički ili bar ne u tolikoj mjeri, a da bi odgovarali potrošku ili uobće predmete obrta, glede kojih bi to bilo poželjno obzirom na javno-gospodarske interese, da dodje do poveće fabrikacije, — mogu se osim oprosta kućarine podijeliti posebne pogodnosti kao: mogu se oprostiti od raznih poreza i daća, pristojba, biljegovine, maltarine; može im se dati nečista sol za obrtne svrhe izpod cijene (ustanovljene zak. čl. L—1875. zaj. sab.) i to jur postojećim tvornicama, obrtnim radionicama, napose što proizvode munjinu, odnosno elektr. struju za obrtne i gospodarske svrhe; poduzećima, kojima je svrha, da sustavno zaposluju oveći broj kućnih obrtnika, maloobrtnim i poljsko-gospodar. udrugama, ako u zakonu označene predmete proizvode, napokon brodogradilištima, tvorničarima i škverovima brodova, kao i radionicama za popravak brodova, plivajućim i suhim dockovima, uredjenim prema zahtjevima tehnike.[1])

Pogodnosti mogu se podijeliti na 15 godina, a mogu se i prije osnovanja poduzeća osigurati. Glede toga odlučuje u Ugarskoj min. trg. prema potrebi u sporazumku s ministrom financija ili poljodjelstva, a u Hrvatskoj i Slavoniji napose sporazumno s banom.

Ministar trgovine ovlašten je za gradnju tvornice i obrtnih poduzeća potrebiti materijal

---

[1]) Vidi zak. čl. VI.—1907. zaj. ug. hrv. sab. „o podijeljivanju drž. podpore i pogodnosti ug. trgov. brodovima, koji ćeraju slobodno brodarstvo po moru, te gradnji pomor. brodova“ (sb. 1907. br. 59.).

Digitized by Google

(sastojbine strojeva) odpremati dati na željeznicama državnim uz naknadu režije, te obrtne kolotečine, potrebne obrtnim gospodarstvenim, šumskim i rudarskim poduzećima, dati izgraditi uz naknadu režije. S druge strane može ministar trgovine radi pogodnosti propisati uvjete glede proizvodnje, mjesta, veličine, radnika (moraju biti ug. hrv. državljani), te da tvornice i poduzeća, moraju uredjajne predmete nabaviti putem domaćega obrta.

U korist tvornice i poduzeća može se dozvoliti izvlastba. U Ugarskoj dozvoljuje ministar, u Hrvatskoj i Slavoniji ban. (vidi i na str. 440).

Ministar trgovine može pojedinim poduzećima s javno-gospodarstvenih obzira u svrhu povećanja i osiguranja domaće obrtne proizvodnje bud jedanput za uvijek, bud za više godina podijeliti državnu podporu. Ako je takova preko 50.000 K ili ako država udioničtvuje, valja saslušati zemalj. obrtno vijeće. Ministar može pogodnosti i oduzeti, ako nije udovoljeno ustanovljenim uvjetima. Dozvolu o pogodnostima valja obnarodovati u službenom listu i obavjestiti nadležnu jurisdikciju (županiju, obćinu — putem bana). I jurisdikcije (županije, obćine) mogu novčano podupirati osnivanje i proširivanje tvornica i javnih poduzeća, koja odgovaraju ustanovama navedenoga zakona.

Obrtne potrebštine i radnje države, jurisdikcija (županija, gr. obćina), po njima uzdržavanih ili podupiranih zavoda i uredaba te za javni promet uredjenih domaćih prometnih poduzeća imadu se redovito namirivati putem obrta domaćega (zemalja krune ugarske).

Molba radi osiguranja pogodnosti ima se putem bana podnijeti ministru trgovine. Nuždne izvide imade u pravilu preduzeti zemalj. obrtni nadzornik, koji daje stvarno mnijenje. Pobliže ustanove sadržaje provedbena naredba. [1])

---

[1]) Povodom predstavke odbora za provedbu zaključaka javne klesarske skupštine u Zagrebu od 20 prosinca 1903, podnešene banu, obnašla je zem. vlada naredbom od 26. listopada 1904. br. 32.318 u prilog unapredjenju domaćega napose klesarskoga obrta upozoriti župan oblasti na naredbu svoju od 26. svibnja 1894. br. 1487. pr., kojom je odredjeno, da se na svim zemaljskim sgradama takove obrtničke radnje, koje ne spadaju u strukovni rad arhitekta i graditelja tj one radnje, koje nisu u smislu § 48. obrt. zakona potrebne za podpuno izradjenje po graditeljskim obrtnicima preuzetih gradnja, imadu uvjek na izvedenje predati neposrednim dotičnim obrtnicima budi izravno budi putem natječaja.

Digitized by Google

11. Statistika obrta i trgovine.

Banska naredba od 17. siječnja 1899. br. 266. pr. (sbor. 1899. br. 9.) odredjuje redovito sabiranje podataka za statistika obrta i to: 1.) o tvornicama, obrtnim posaonicama i radničkim zaslužbinama (upitnice izpunjene se šalju do 15. ožujka svake godine statističkomu uredu; 2.) prijavljivanje nesgoda namještenika u tvorničkim posaonicama [1]); 3.) izvid i izkazivanje (na upitnicama) o teoretičkom osposobljenju tehničkih činovnika u tvornicama (vidi nar. min. trg. od 15. studenoga 1903. br. 6169. sbor. 1903. br. 59.). Banska naredba od 22 studenoga 1898. br. 5591. (sbor. 1898. br. 78.), odredjuje redovito sabiranje podataka za statistiku obrtnih sborova. Banskom naredbom od 5. svibnja 1908. (sbor. 1908. br. 21.) odredjeno je redovito četvrtgodišnje izkazivanje o broju radnika, namještenih u rudničkim i talioničkim podhvatima, tvornicama i obrtnim posaonicama. Dužnost izkazivanja stat. uredu tereti dotične podhvate.

„O statistici vanjske trgovine zemalja krune ugarske" slovi zak. čl. XXIII.—1906. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1907. br. 98.).

Roba, koja se u željezničkom, brodarskom i poštanskom prometu uvozi ili izvozi, podvrgnuta je dužnosti prijavljivanja, koje se obavlja pismeno na propisanim deklaracijama (uz tovarni list), što je dužan izpuniti predatnik, odnosno i naslovnik (preuzimatelj). Željezn. i brodar. organi ovlašteni su robu sravnjivati s deklaracijom, a kr. ugar. središ. statistički ured ima nadzor putem izpostava. Deklaracijama se ima rukovati povjerljivo i ne mogu se uzimati temeljem odmjere poreza. Neistinito izkazivanje kazni se po obrtnoj oblasti (§ 14.) rednom globom do 100 K. Statistička pristojba iznosi 10 fil., od sbirne pošiljke do 200 klg.

Kod jeftinbenih razprava razpisanih u svrhu osiguranja zemalj. gradjevina valja u odnosne gradjevne uvjete, prema uvidavnosti dotične gradjevne oblasti uvrstiti slijedeće ustanove: „Gradjevni poduzetnici, kojim je klesarska radnja na izvedenje predana, imadu istu kod jednakih cijena izvesti dati po domaćim klesarskim obrtnicima, u koliko ista zasjeca u klesarsku struku i u koliko je kod nas izvedena."

[1]) Odredbe glede statistike nezgoda modificirane su ustanovama zak. čl. XIX.—1907. zaj. ug hrv. sab. „ob osiguranju obrtnih i trgovi namještenika (§§ 84. i 169.). Statistiku tu vode okružne blagajne i zemalj. ured za osiguranje (vidi naslov „osiguranje radnika")

Digitized by Google

— 1 K, za pošiljke do 5000 klg. — 30 fil. Glede poštan. pošiljaka odredjuje ministar trg. naredbenim putem.

12. Zaštita duševnoga vlastničtva (duševne privrede).

Duševna privreda zaštićena je zak. čl. XVI.— 1884. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1884. br. 30) „ob autorskom pravu.“ Bitne su mu ustanove:

Mehaničko umnožavanje, publikacija i prometovanje književnoga djela sačinjava za trajanja zakonom ustanovljenoga zaštitnoga vremena izključivo pravo autora.

Glede djela iz prinesaka više spisatelja kao i jedinstvene cjeline uživa urednik s autorom jednaku zaštitu. Pravo autora može se prenijeti i na druge osobe, a prelazi u pomanjkanju ine odredbe na nasljednike, nu dok pripada autoru ili baštinicima, ne može biti predmetom ovrhe. Može ipak biti imovinska korist. Navedeno mekanično umnožavanje itd., učinjeno bez privole namještenikove, smatra se prisvajanjem autor. prava, te je zabranjeno. I prijevod bez privole autora smatra se prisvajanjem (kad si autor na naslovnom listu pridržaje pravo).

Ne smatra se prisvajanjem: doslovni navod pojedinih mjesta ili ograničeno uvrštenje već publiciranih radnja u djelo ili sbirku, predpostavljajući, da je označen izvor; preuzimanje pojedinih vijesti iz časopisa i novina, priobćivanje javnih spisa i javnih govora i razmnožanje pojedinih prinesaka iz sbirnih djela.

Zaštita traje 50 godina iza smrti autora; nu ako se 5 godina iza smrti govornikove ne izda sbirka govora, može se izdati bez privole nasljednika.

Zabrana prijevoda, kad je prevodjenje priuzdržano, traje pet godina od časa, kad je izdan izvor, a ako je prijevod izašao privolom, od časa kad je prvi put izdan.

Zaštitu zakona uživaju i glasbena djela, igrokazi, proizvodi umjetnosti, zemljovidi, prirodoznanstveni, tehnički narisi i likovi, ter svjetlopisi (fotografije); na ovim potonjima mora biti vidljivo ime, stan autora i godina izdanja.

Postupak radi prisvajanja prinadleži sudovima, a kazni se do 2000 K, odnosno zatvorom (1 dan — 20 K). U zalihi se nalazeći primjerci, kalupi za neovlašteno umnožavanje imadu se zaplijeniti, odnosno neuporabivim učiniti. Oštećenomu pripada odšteta.

Digitized by Google

U Budimpešti i Zagrebu ustrojena su posebna povjerenstva, koja daju na zahtjev suda svoje mnijenje. Predsjednika i članove (na 6 godina) imenuje za hrvat. povjerenstvo ban [1])

Tužba radi kažnjenja i zahjev radi odštete zastaruje za 3 godine.

O svim djelima što uživaju zaštitu, vodi se kod ministra trgovine upisna knjiga. [2]) Upisi proglašuju se u centralnom oglasniku (központi értesitö) i u narodnim novinama.

Glede zaštite austr. prava postoje ugovori inim državama, tako s Austrijom zak. čl. IX—1887 zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1887. br. 24), medju Austrijom i Franceskom od 11. prosinca 1886. (sb. 1866. br. 137.), s Italijom zak. čl. III.—1891. zaj. ug. hrv. sabora (sb. 1891. br. 17.) Britanijom zak. čl. X.—1894. zaj. ug. hrv. sab. (sb. 1894. br. 72.) Njemačkom zak. čl. V.—1901. zaj. ug. hrvat. sabora (sb. 1909. br. 59.) i nar. od 23. kolovoza 1901. br. 8179. (sb. 1901. br. 72.)

U pogledu čuvanja starina i postupka s nalazima arheoložke, umjetničke i antiquarne vrednosti vrijede ustanove dekreta dvorske kancelarije od 16. lipnja 1846. Prema tim ustanovama pripada od nalaza pronadjenoga) blaga uobće, dakle i arheoložkog, polovica nalazniku i polovica vlastniku zemljišta (ustanova § 399 o. g. po kojoj je pripadala $^1/_3$ državi dokinuta je). Takovi se nalazi neimaju slati ja vnim sbirkama i nepostoji pravo prijekupa, nu svakako valja o nalazu učiniti prijavu oblasti (vidi § 61., 395., 396., 400 o. g. z.), a dužnost je upravo oblasti o nalazima numizmatičnim i arheoložkim, što mogu biti važni za znanost i umjetnost, izvjestiti vladi, da ista uzmogne o tome obavijestiti dotične zavode ili družtva (arheoložko družtvo, družtvo umjetnosti).

Prema dvorskom dekretu od 3. travnja 1827. treba izvoz umjetnina, zbirka, rijedkih rukopisa u obće proizvoda, što doprinašaju slavi i časti države, u inozemstvo, prijaviti zemaljskoj vlasti, da joj bude pridržano pravo prijekupa.

---

[1]) Poslovnik za to povjerenstvo izdan je naredbom odj. bog. i nast. od 12 kolovoza 1901. br. 8.918 (sbor. 1901. br. 71.)

[2]) O tom nar. min. poljodjel. obrta i trg. od 27. listopada 1884. br. 28.672 min. trg. od 12. siječnja 1891. br. 2443 odnosno nar. bana od 22. ožujka 1891. br. 1876. (sb. 1891. br. 22).

Digitized by Google

Za zaštitu vlastničtva javnih, znanstvenih i umjetničkih sbirki [1]) postoji ministarska naredba od 16. prosinca 1858. (zemalj. vladin list 1858. razd. I. kom. XXIX. br. 229), koja odredjuje, da je oblast, ako naidje na predmet, što proiztiče iz javnog arkiva, muzeja, znanstv. zbirke, galerije itd. kod privatnika ili za trgovinu namjenjen, vlastna isti u pohranu uzeti radi dalnjega propisnoga postupka, ako se dotičnik ne može valjano izkazati, da je predmet došao u njegove ruke zakonitim putem.

Naredbom odj. unut. od 4. kolovoza 1910. br. 18.936 (sb. 1910. br. 77) proglašen je štatut „zem povjerenstva za čuvanje umjetnih i histor. spomenika (9 članova s predsjednikom). Predsjednika imenuje Njeg. Velič. kralj, a članove ban. Zemalj. oblasti dužne su to povjerenstvo podupirati.

---

[1]) Glede statistike knjižnica i sbirka pravnih osoba vidi na·. od 30. ožujka 1905. br 5382 (sb. 1905. br. 9.)

Digitized by Google

III. ODSJEK.

Uprava družtvenoga života.

UVOD.

Cijela je unutarnja uprava u širem smislu zapravo uprava družtvenoga života, jer joj je zadatak: stvaranje uvjeta za razvitak i obstanak velike zajednice, — družtva, naime države i naroda. Već je grčki filozof Aristotel, taj otac državnih znanosti, označio družtvo plodom simpatičnih družtvenih nagona, a napose državu skupinom osoba, obitelji i obćina, koje se medjusobno nadopunjuju.

U uvodnom dijelu ove knjige naglašeno je, da je unutarnja uprava u istinu socijalna uprava, jer joj je predmetom uzajamnost životnih odnošaja pojedinca i države; glavna joj je svrha izravnanje sporova životnih interesa, a ti se uistinu pojavljuju u družtvenom saobraćaju.

Dr. Lor. Stein nazivlje upravu družtvenoga života, odnosno pojam i sadržaj njezin najmladjim područjem upravne znanosti. Tim je rečeno, da je naše doba tek uočilo družtvenu jezgru uprave i da je upravi družtvenoga života odredilo dolično mjesto posebne skupine u sustavu upravne znanosti.

Za praegnantniju oznaku bitnosti te skupine neka nam služe načelne misli Dr. Steina, koji luči pojam ljudske zajednice od pojma družtva.

On naime smatra u upravnom smislu skupnost jednakih osobnosti ljudskom zajednicom, dok u skupnosti nejednakih vidi pojam družtva. Samosvijestno i samodjelatno osobno jedinstvo svih čini pojam države, a njezinu djelatnost zovemo upravom.

Djelatnost uprave osobnoga i gospodarskoga života ide sa stanovišta jednakosti i ravnopravnosti pojedinaca, dok imade uprava družtvenoga života pred očima raznolikost individualnu. To joj je jezgra. Drugim riječima: u upravi družtvenoga života polazi osobito do izražaja upravo individualni momenat osobe i

Digitized by Google

uprava je družtvenoga života zvana, da izravna sporove individualnih interesa, te da stvara uvjete osobnomu razvitku u okviru individualnih raznolikosti.

Već u upravi gospodarskoga života bila je riječ ob udrugarstvu. Pojam njegov nedvojbeno je naravi družtvene, ali je tu lih prikazana pojačana (potencirana) osobnost u svrhu stvaranja i privıede stvarnih dobara u korist razvitka narodnoga gospodarstva a po tome i državne moći. Stečevina je našega vijeka, da uprava u družtvenom životu ne traži lih stvarnu svrhu, već tu svrhu spaja s moralnom ter kulturnom na načelu uzajamnosti. Svakomu je čovjeku prirodjena težnja, da se okoristi osebujnostima, snagom i vještinom drugoga; svaki nastoji služiti se uslugama drugoga, da time upodpuni vlastitu osobnost.

Tako postaje jedan individuum pomoćnim uvjetom drugoga. Odtuda nastaje često izrabljivanje, premoć i vlast jačega nad slabijim, nastaje nejednakost i borba. Individualna je premoć moralna i materijalna (stvarna).

Tako su nastale striške razlike, napose dva glavna štališa „plemstvo s preimućtvima feudalne države“ i „svećenstvo kao predstavnik vjerske zajednice“ — crkve.

Razvitkom pravne države ojačala su dva stališa „gradjanstvo (prema zvanju gradjanski i vojnički) i seljačtvo dok je zapravo plodom kulturne države, koja treba rada, nastao t. zv. **peti stališ** kao snažni činbenik u družtvenom životu, naime „radničtvo“.

Načelo je pravne države **ravnopravnost pred zakonom** kao stožerna misao drž. zajednice. To je načelo obračunalo sa striškim preimućtvima, koja nisu u suglasju s prirodjenim naravskim pravom.

Uza sve to ostat će, dok bude svijeta i vijeka, stališka razlika, koja je uvjetovana imetkom, obrazovanjem, zvanjem, porodicom (tradicijom imena), ali je zadaća državne uprave, da važnost i počtu prenosi na zvanje i rad, kojima je temelj i uvjet duša i razum, znanje, odgoja i gradjanska krepost. Znanju i radu daje uprava gospodarsku vrijednost osposobljenjem i stvarnom ucjenom putem zakonskih propisa. Tako postaju prometnim dobrom. Tu je uztuk učinima individualne razlikosti i prevlasti, te može slabiji naći zaštite. Tako se razvija izpravno pravo shvaćanje družtvenoga (socijalnoga) pitanja. U svrhu povoljnoga riješenja toga pitanja dakako trebalo bi svakomu individuu zajamčiti toliko

Digitized by Google

stvarnih dobara, što nu za život i razvitak bezuvjetno treba. To je idealno stanovište, kojemu valja ipak bliže doći. Nezgrapna razlika nastaje uslijed nejednake razdiobe stvarnih dobara. Ako bi se razmjerje i uzpostavilo, ono bi brzo opet nestalo uslijed individualne razlikosti. Radom se stiču stvarna dobra, stvara i nagomilava se posjed, bogatstvo, glavnica. Glavnica čuva svoj posjed i stvara novu, dok na drugoj strani rad nastoji sticati dobra. Tako stoji glavnica naprama radnji i dolazi do protimbe i sukoba. Nastaje jaz izmedju glavnice i rada, koji postoje sve većim pomoćju onoga življa, koji ne radi, a gleda i osjeća razliku izmedju siromaštva i bogatstva, oskudice i izobilja. Nu nije samo ta razlika, koja radja socijalnim sporovima, već je prirodjeni ljudstvu egoizam, koji je jači od altruizma.

Već je spomenuto, kako je jedan individuum pomoćnim uvjetom drugoga i da tako može nastati izrabljivanje i premoć. Tome mogu biti uztukom samo svladanje egoizma, a gojenje altruističkih načela te ljubav bližnjega.

Gospodarstveni momenat svakako odlučno upliva na razvitak ljudskoga družtva u stvarnome smjeru, te je zapravo realnom podlogom družtva i družtvenoga saobraćaja, nu bez etičkoga odgoja, bez morala i bez vjere, bez istinske uzajamnosti postaje gospodarstvena osobnost jednostavno brojevnom jedinicom, — a borba izmedju kapitala i radne snage, — izobilja i oskudice, — tužnom slikom boja izmedju jakoga i slaboga. Naše je doba zvano, te u toj borbi sudjeluju kulturne sile, moral vjera i obrazovanje.

Uprava u pravnoj kulturnoj državi ima da pruža uvjete za kriepki razvoj i djelotvornost tih kulturnih sila, koje svoju hranu crpaju u uredjenim obiteljskim odnošajima, u udruženju za podupiranje umijeća, znanosti i strukovne vještine, u priznanju pravih zasluga, u striškoj i vjerskoj snosljivosti.

Svakako se je onaj jaz izmed kapitala i radne snage ukazao najjačim poticalom i povodom agitatornih struja, koje su zasegle neposredno u praktični život, nu kojima upravo do skrajnosti usvojeni realni smjer onemogućio nuždno trijezno svaćanje, pa ih tako često nagnao na uporabu ne samo nepodesnih već i nedopuštenih i po obćenitost štetnih sredstava.

Početkom XIX. stoljeća nastale su struje, koje su si stavile zadaću preobraziti družtvo. To je takozvani „socijalni pokret“.

Početak nalazimo u Englezkoj (Owen) i Francuzkoj (Saint-Simon i Fourier).

Digitized by Google

Jezgra nastojanju tih pokretača u Francezkoj izražena je u rečenici: „Pravo na obstanak“ a povod je dalo pokretu protuslovje medju obiljem i oskudicom, nastalo prevlašću kapitala nad radnom snagom. Druga struja proglasila je geslom: „Pravo na rad“, a kombinacijom tih rečenica nastade izrični zahtjev „Pravo na obstanak pomoćju rada“. Tu je začetak „postanak socijalizma“.[1])

I zaista razne su socijoložke struje nastale spoznajom razlike izmedju radne snage i radne privrede s jedne strane, a potrebe i udovoljenja takovoj s druge strane uslijed nesklada i nerazmjerja, što postoji izmedju slojeva imućnih i neimućnih.

To se je nerazmjerje osjećalo sve više. Takovo osjećanje moralo je nepovoljno utjecati na oskudne slojeve pučanstva, a osobito na one koji su uprkos revno upotrebljenoj radnoj snazi i privrednoj sposobnosti oćutili prevlast kapitala, a vlastitu nemoć. Ako je i prirodjena ljudska zavist često kod toga igrala veliku ulogu, ipak su nedvojbeno obilje i luksus urodili opravdanim ogorčenjem na strani oskudnih. Tome je stanju moglo i moralo biti uztukom „razborita uporaba kapitala i državna uprava kao u pravom smislu socijalne uprava odlučnim uvaženjem radne snage i privriedne sposobnosti“.

Doista neimućni dobivaju za svoj rad tek dnevno uzdržavanje, dok proizvod radnje pripada vlastniku proizvodnih sredstava, a kako se ta sredstva stiču mijenom, te neimućni ne može u zamjenu dati ništa, no svoju radnu snagu, to on postaje dakako prema kapitalisti uvijek slabiji.

Ta okolnost dovela je subtilnim, a svakako jednostranim shvaćanjem do nazora, da je pravna i socijalna bitnost privatnoga vlastničtva upravo povodom gospodarstvenoga nerazmjerja, jer ono spekulacijom i utakmicom prečesto radja poremećenjem proizvodnih odnošaja. Tu je nikao socijalizam, koji je tražio, da privatni kapital ustupi mjesto kolektivnome, — kapitalu skupnosti, da vlada kolektivistična proizvodnja te budu proizvodna sredstva svima pristupna, dok se proizvodi imadu dijeliti prema učini radnje i prema potrebi. Rečeno protuslovje medju imućtvom i oskudicom rodilo je dakle socijalističkim nazorima, ali i komunističkom primjesom.

---

[1]) Vidi: Politische Geschichte des modernen Europa Leipzig, 1910. (prevod) Ch Seignobos, prof. fakulteta de lettres u Parizu. Str. 661. Vidi takodjer. Soziologie. Prof. Dr. Th. Achelis, Leipzig 1908.

Digitized by Google

Nu komunizam pošao je dalje, te hoće da odstrani svako privatno vlastničtvo (Proudhon je rekao „vlastničtvo je kradja“), dok je sosijalizam samo proti osobnom vlastničtvu proizvodnih sredstava, a ne proti vlastničtvu proizvoda, kao gospodarskih dobara.

Socijalistički pisci prve polovice 19. vijeka prozvani „socijalistima“ pripisuju rak rane društva gospodarstvenom ustroju kapitala, nasljednome pravu, radničkoj pogodbi i slobodnoj utakmici.

Od godine 1830. razviše se dva glavna socijalistička sistema Jedan, kome je predstavnik Owen, uvedenjem kooperativnih radničkih udruga i asocijacije obrta (na način slobodnih zidara). Drugi, što ga pokrene Saint Simon, a nastavio Bazard s devizom: „Sve socijalne udesbe valja da smjeraju na to, kako da se poboljšaju moralne, materijalue i intelektuelne prilike najoskudnijih, ali najbrojnijih slojeva. Sve povlastice poroda treba odstraniti beziznimno. Glavno ima biti načelo da se svakome dade, što ga ide prema sposobnosti, t. j. sposobnosti raditi i zaradjivati“

Druga generacija socijalista: P. Leroux, Considerant, L. Proudhon, Louis Blanc u Francuskoj, — Rodbertus i Marlo u Njemačkoj izgradiše te nazore dalje. Nu svi se socijalisti, — izuzevši Louis Blanc-a — ograničiše se na propagandu svojih ideja, a kasnije su nastale socijalističke stranke nadahnute i nakrcane duševnim radom prve polovice 19. vijeka.

U Parizu (1834.) izrodio se je socijalistički pokret u revolucionarni — republikanski (Babeuf, Bounarotti, Voyer d' Argenson), dok su komunistički nazori prodrli u Njemačku (Büchner ustroji tajni savez: Menschenrechte). [1]) Socijalizam se je tu pretvorio u komunizam tražeći odstranjenje privatnoga vlastničtva i tako zapravo zastupa samo interese proleterijata s namjerom učiniti ga ovlaštenim stališem. Tako su komunistički nazori svakako bili glavnim poticajem pokreta od god. 1848., akoprem taj pokret nije plodom internationalne stranke. [2])

U komunističkoj struji se opažaju dva pravca, jedan je agresivnoga značaja, dok se drugi ograničuje na puku propagandu. Ovaj potonji se pravac može smatrati novom pojavom socijalizma,

---

[1]) Vidi Seignobos str. 663.

[2]) Papinska encyklika od 1849. (nostis et nobiscum) osudjuje sosijalizam i naglašuje, da kršenje ugleda biskupa i nekažnjeno prekršenje božih i duhovnih zapovijedi, krnji i slabi poslušnost naroda prema svjetskoj vlasti.

Digitized by Google

kojemu su pobornici Lasalle, Carl Marx i Liebknecht (s medjunarodnim značajem). Marx utemelji „medjunarodnu radničku asocijaciju", a Lasalle „obću njemačku radničku udrugu" 1859.). Ova je akcija izražena na raznim kongresima (u Ženevi 1866., Bruselju 1868., Lausanu 1868.). Nu ta je akcija oslàbljena i jenjala je uslijed borbe dviju struja. Jedna pod Marxom, kao predstavnikom pravoga kolektivizma, druga pod Rusom Bakuninom, koji je pristaša anarhizma.

U Njemačkoj se poče razvijati socijalistički program temeljem nauke Lasallove „o gvozdenom zakonu nadnice (Das eherne Lohngesetz"). Lasalle traži državnu pomoć (Staatshilfe) za ustrajanje produktivnih radničkih udruga. Socijalizam usvoji i načelo „sveobće izborno pravo".

Godine 1869. (kongres u Eisenachu) ustrojena je pod vodstvom Marxa „socijalno-demokratska radnička stranka". Program joj je obće izborno pravo, odstranjenje svih staliških povlastica, narodna obrana, razstava crkve od države i škole, porota, bezplatna naobrazba, bezplatno pravosudje, sloboda štampe, sloboda udruženja, dokinuće neizravnih poreza, — napose skraćenje radnoga vremena, zabrana uposlenja djece, uvedenje progresivne dohodarine i ostavinskoga poreza, državna pripomoć slobodnim proizvodnim udrugama na demokratičnoj podlozi.

God. 1875. nastala je njemačka socijalistička radnička stranka s načelom kolektivizma i narodnim obilježjem, koja se je dovinula do položaja političke stranke. Ta je stranka bila socijalistička matica kao uzor inim zemljama.

Anarhistička struja utemeljena po Bakuninu radila je tajnim sredstvima. Njezina je struja „propaganda čina". Po svojoj naravi nije mogla postati pravnom strankom, dok smjera na uništenje drüžtvenoga reda, a dobiva hrane od ruskoga nihilizma. Djelatnost anarhizma očituje se lih u zločinstvima (atentati bombama i oružjem). Uprkos groznoga terorizma ostala je i ostat će bez praktičnih uspjeha.

Vremenom napustili su Njemački socijalisti u borbi socijalnoga pokreta medjunarodnu organizaciju, ali su po njihovom uzoru organizovane socijalističke stranke u inim zemljama; tako je u Austriji ustrojena 1888. „socijalno-demokratička radnička stranka" s programom kolektivizma, a značaja internacionalnoga t. j. u svome djelovanju odsudjuje narodnostne opreke. Glavni su joj zahtjevi: obće izborno pravo i osamsatni rad.

Digitized by Google

Njemačka stranka poprimila je 1890. naslov „socijalno-demokratička stranka“ na osnovu teorije Karla Marxa. Njezin je program revidiran na kongresu u Erfurtu (1891.), a sadrži u bitnom: osamsatni rad, uredjenje radničkih odnošaja putem držav. radničkoga ureda (Reichs arbeits-amt), zabrana rada djece izpod 14 godina, zabrana noćnoga rada (uz iznimke), 36 satni odmor u svakom tjednu, nadzor nad obrtanjem, obrtna higijena, pravno izjednačenje gospodarskih radnika i služinčadi s obrtnima, dokinuće služinskoga reda, osiguranje koalicionoga prava i državno osiguranje radnika uz saradnju radnika. Njemačka radikalna socijalno demokratička stranka nastupila je vremenom i put parlamentarne borbe, a i u inim zemljama pošlo je socijalističkim strujama za rukom sudjelovati u zakonarskom tijelu. Kao političke stranke nastale su razne socijalističke skupine napose socijalno-demokratička i kršćanska socijalna.

Ovdje nije mjesto razpredati socijalističke struje. Primjetiti je ipak, da je za pravo sociologija kao znanost ob oblicima društvenoga života, moderna znanost te sustavno prosudjivanje na tom polju pripada našoj dobi. Moderna naša uprava nastoji stvarati one uvjete, koji su podesni izravnati interesovne sporove napose u prilog ravnovjesju izmedju kapitala i radne privrede kako da se upravnim udesbama pruži pripomoć pravilnomu razvitku radne snage i da se štiti radničtvo proti prevlasti kapitala, te da se radnički stališ unaprijedi u moralnom, materijalnom i intelektualnom pravcu.

Zakonske udesbe i propisi, koji su u nas stvoreni temeljem socijoložkih potreba tekom zadnjih decenija u svim obrtnim granama tiču se napose obrtnih odnošaja, zaštite obrtnih i tvorničkih radnika, žena i djece, obrtnih udruženja, obrtnih sborova (uz saradnju obrtn. namještenika), razvednih povjerenstva, osiguranja radnika za slučaj bolesti i nezgode na temelju autonomije (vidi naslov „osiguranje radnika“) ustrajanja obrtno strukovnih škola, obustave obrtne radnje po nedjeljama, pogodnosti domaćem i kućnom obrtu (vidi naslov „obrt“) proširenja izbornoga prava, obrtničke i radničke higijene (vidi naslov „zdravstvo“). a uprava na polju specijalne uprave u užem smislu čekaju naše zakonodavstvo još veliki zadatci kao: osiguranje nemoćnih radnika i obskrbe udova te sirotčadi, zakonito uredjenje radničkih stanova, te reforma služinskih propisa.

Digitized by Google

Tako će se postepeno oduzeti oštrina socijalističkim težnjama, koji uporabom propagande često nepovoljno djeluju na masu i neuko pučanstvo.

Kao upravnopravni pojavi i organizacije družtvenoga života ukazuju se: obitelj (porodica), društva odnosno udruživanje u svrhe znanstvene, odgojne, umjetničke, društveno-obrazovane, udruživanje na načelu uzajamnosti u zaštitu proti nevoljama, nezgodama i bolesti, te napokon crkva, kao velika zajednica vjerska u svrhu moralnoga i vjerskoga odgoja te obrazovanja.

I.

Obitelj.

Obitelj (porodica) osnovnim je počelom države. Profesor Stein označuje porodicu prvim oblikom jedinstvene osobnosti i posve naravskim ustrojstvom kojega su česti brak, obitelj i služinčad (družina).

Temelj je porodici brak (ženitba), kao čisti i izraziti oblik uzajamnoga nadopunjivanja u individualnomu životu osoba raznoga spola, kao najpodesnija udesba pravilnoga rasplodjivanja ljudskoga roda. Prava i dužnosti roditelja i djece ustanovljena su gradjanskim pravom (§ 137.—186. gradj. zakona).

Red u porodici izražen je načelno u pojmu glave obitelji (pater familiae) uz podredjenost obiteljskih članova. Koliku su važnost Rimljani posvetili obiteljskim odnošajima dokazom je rimsko obiteljsko pravo, uredjeno u najsitnijim tančinama obiteljskoga ustroja i pravnoga mu značaja.

Državna uprava nadzire obiteljski život u vlastitom interesu i u prilog naraštaju. Uprava mora da utječe, gdje glavi obitelji nestaje snaga u vršenju dužnosti bud u moralnom, bud u stvarnom pogledu, gdje glava obitelji zlorabi svoju vlast i gdje nastaju odnošaji na štetu djece i javna sablazan.

U okvir ovoga djela spada samo predočenje onih propisa, po kojima upravna vlast utječe u obiteljski život i odnošaje, a koji opredijeljuju djelovanje i djelokrug upravne vlasti prema obitelji i njezinim upravnopravnim odnošajima.

Ti se propisi tiču napose porodice (porodičnog imena prezimena), odgoja djece, plemstva, ženitbe, povjerbina i službinskih (družinskih) odnošaja.

Digitized by Google

1. Porodica.

Porodično se ime (prezime) upisuje u stališke matice (vidi naslov „administrativni red žiteljstva"), te je samovoljna promjena prezimena kažnjiva (§ 320. k. z.) Ces. naredbom od 20. prosinca 1848. ovlašteno bje ministarstvo unutar. djela riješavati molbe za promjenu prezimena. U kraljevinama Hrv. i Slavoniji riješava takove molbe i dozvoljuje promjenu prezimena kr. zem. vlada. Dozvolu priobćuje voditeljima matica radi ubilježbe.

Po § 92. o. g. z. uzima žena prezime muža uz prava njegovoga stališa, a po § 182. o. g. z. adoptirana osoba prezime adoptanta uz pridržaj vlastitoga (i plemstva); za prijenos plemstva treba posebna vladareva dozvola. Otcu, kao glavi obitelji, pripada **očinska vlast** (§ 147. o. g. 3.) i djeca stoje pod **domaćim** (kućnim) zaptom, te upravna vlast predaje djecu, što su se ogriješili o redarstvene propise, kućnoj kazni.

Ako otac zlorabi očinsku vlast, može svatko, napose rodbina tražiti pomoć suda, koji će posebno odrediti. Tako napose školski zakon od 31. listopada 1888. (vidi naslov „nastava") odredjuje (§ 41.), da se proti roditeljima, koji usprkos opetovnim kaznama ustraju u nemarnosti u pogledu pošiljanja djece u školu, postupati ima na obustavu ili gubitak očinske vlasti (§ 176. i 177. o. g. z.) i postaviti skrbnik. Temeljem odluke upravne oblasti postupat će sud (vidi naslov „nadstarateljstvo i skrbničtvo" na str. 265.)

Roditelji imadu pravo tražiti djecu, koje je nestalo ili su odbjegla i u tu svrhu iskati oblastnu pomoć u upravne (redarstvene) oblasti.

(Glede odgoja djece u vjeri vidi dolje „naslov" vjeroizpovjedni odnosi).

2. Brak (ženitba).

O ženitbenom pravu govori II. pogl. o. g. z., nu konkordatom od 18. kolovoza 1855. (ugovor izmedju pape Pije IX. i Njeg. Veličanstva kralja Franje Josipa I.) proglašenim cesar. pat. od 5. studenoga 1855. odredjeno je, da katoliku u ženitbenim stvarima sudi crkveni (duhovni) sud, dok gradjan. sudcu prinadleži suditi samo u gradjanskim posljedicama ženitbe. Temeljem te ustanove izdan je ces. patentom od 8. listopada 1856. „ženitbeni zakon za

Digitized by Google

katolike i posebni „naputak za duhovne sudove" (koji prosudjuju valjanost braka i vode i postupak u slučaju razstave [1]).

Katolički je brak za katolika nerazriješiv te se i rastavljeni suprug, dok drugi živi, ne može valjano ženiti.

Navedeni propisi konkordata valjani su glede katol. ženitbe i danas u kralj. Hrv. i Slavoniji, dok su za inovjerce mjerodavni propisi gradj. zakona, zakona „o vjer. odnosima" i posebno izdane naredbe.

M u ž j e g l a v a p o r o d i c e i kao takav ima upravljati kućanstvom, dužan je davati ženi pristojno uzdržavanje prema svojoj imovini i nju zastupati (§ 91. o. g. z.). Žena, koja uživa prava stališa muževa, dužna je ići za mužem u njegovo prebivalište, pomagati ga po mogućnosti u kućnim poslovima i u tečenju, a koliko traži domaći red, izvršivati muževe odredbe i skrbiti, da ih drugi vrše (§ 92. o. g. z.). Ovo je pravo, odnosno ova je dužnost posve gradjanski učin braka te ga imadu prosudjivati sudovi, ali ono može biti modificirano posebnim utanačenjima, a povreda toga prava ne sadržaje uvijek uzkratu ili obustavu bračne zajednice. Dali se iznimno može dogoditi, da bude upravna oblast prinukana i ovlaštena u takovim slučajevima posredovati (n. pr. prisilno privedenje žene u kuću muža), to je pitanje, što se od slučaja do slučaja prosuditi imade (Stubenrauch: Komentar des a. b. g. Beč 1876. I. str. 193.).

D r ž a v a s m a t r a n a č e l n o b r a k s l o b o d n o m p o g o d b o m, a zajamčuje valjanost u stanovitom vanjskom izražaju.

Zakoni upravni (politički) odredjuju u koliko treba za sklopljenja braka dozvola oblastna, a vojnički, s kojim se osobama, podredjenim vojničkim vlastima, ne može sklopiti ženitba bez dozvole (§ 54. o. g. z.).

Čovjek smije u isto vrijeme biti oženjen samo s jednom ženom, a žena udata za jednoga čovjeka, a svećenici i osobe, što su položile zavjet bezženstva, ne mogu se valjano ženiti (§§ 62., 63. o. g. z. [2])

Ženitba se ne može obaviti bez predhodne napovijedi (oziva).

---

[1]) Vidi Zvonimir Žepić: Zakoni i propisi o ženidbi. Hrv zak XXII. str. 26. i Luka Turčić: Sbirka crkv. zakona III.

[2]) Dvoženstvo (bigamija) kažnjivo je po kaz. zakonu kao zločinstvo (§§ 206—208. kz.).

Digitized by Google

Napovijed katol. vjerenika uredjuje zakon ženitbeni i navedeni naputak za duhovne sudove (od god. 1856.). Napovijed ili oziv ima se učiniti u tri nedjelje uzastopce prigodom svečane službe Božje; ako je svaki vjerenik u drugom župnom području, tada biva napovijed u jednom i drugom. Ako koji ne stanuje još 6 tjedana u župi, valja obaviti napovijed i u prijašnjem obitalištu (mjestu boravka), te vjerenici prije vjenčanja imadu pridonijeti o tom dokaz (svjedočbu), a osim toga krstni list, u slučaju malodobnosti dozvolu zakonitoga zastupnika (otca, tutora) ili nadtutor. oblasti, po potrebi oprost od udovičkoga roka, odnosno svjedočbu neoženjenoga stališa (o slobodnom stališu). Prekršaj tih propisa, te ako je zatajena zapreka može biti kažnjiv po kaz. zakonu (§ 507. k. z.), a odgovorni su dušobrižnik (u prvom redu) i stranke.

O p r o s t   o d   n a p o v i j e d i može se zatražiti u silnim i važnim slučajevima. Treba je od duhovne oblasti. Oprost od svih (3) napovijedi daje načelstvo zemaljsko (vlada), a u vrlo silnim slučajevima i od 2. i 3. napovijedi okružna vlast (župan. oblast [1]). U slučaju pogibelji života može dati oprost i kot oblast (dapače obć. poglavarstvo), ali vjerenici moraju pod prisegom izjaviti, da im nije poznata ženitbena kakova zapreka. U tom slučaju može i oprostiti duhovnik, napose za to po biskupu delegiran.

Glede napovijedi mješovitih brakova odredjuje posebno zakon od 17. siječnja 1906. „o vjeroizpovijednim odnosima" (sb. 1906. br. 8.) i prov. mu naredba od 15. travnja 1907. br. 6889. (sbor. 1907. br. 31.).

Kod mješovitih brakova može se privoljenje na ženitbu (pripadnicima raznih kršćan. vjeroizpovijesti) očitovati pred dušobrižnikom zaručnika ili zaručnice. N a p o v i j e d a t i ih moraju oba dušobrižnika.

Ne će li dušobrižnik obaviti napovijed, to dostaje napovijed jednoga dušobrižnika u jednoj obćini; ako vjerenici ne borave u istoj obćini, obavit će je temeljem svjedočbe (dokaza) da je zaručnik zamolio napovijed, u p r a v n a   o b l a s t. U svjedočbi, odnosno zapisničkom o očitovanju, imadu svjedoci pred dušobrižnikom drugoga zaručnika ili pred upravnom oblašću prema prilikama potvrditi, da je zaručnik pred njima zamolio svojega dušobrižnika za obavu napovijedi, da ju je potonji naprosto, ili ne

[1]) Vidi § 41. zak. od 5. veljače 1886. „ob ustroju županija" (vidi naslov: „uprava u županijama").

Digitized by Google

navedši razloga, uzkratio, ili da je proteklo 14 dana, odkako je dušobrižnik zamoljen, a nije medjutim započeo napovijedanjem. Tada obavlja upravna oblast subsidiarno napovijed. Upravna oblast može sniziti rok napovijedi na 7 dana, s važnih razloga može vlada, a u slučaju pogibelji života i obć. poglavarstvo, odstupiti od napovijedi. Nu vjerenik ima pred upr. oblasti svečanim očitovanjem mjesto zakletve potvrditi, da mu nije poznata nikakva zapreka, što bi smetala njegovoj ženitbi.

Prije nego oblast na molbu i temeljem povedene sa svjedocima i zaručnikom razprave odredi napovijed, treba da su doprinešene potrebite izprave. Takove su izprave napose (uobće nuždne za napovijedi prema potrebi): 1.) krstni list obiju zaručnika ili oprost od donošenja (prema ustanovama prev. odluke od 5. prosinca 1826. — normat. nar. min. pravos. i bog. i nast. od 14. prosinca 1859. d. z. l. LXII. br. 222.); 2.) privola očeva, odnosno tutorstva (nadtutorstvene oblasti), kod malodobnih i takovih, koji se valjano sami pravo ne mogu obvezati (§ 49. o. g. z. i §§ 5—7. ženitb. zak. za katolike od 8. listopada 1856.; 3.) svjedočba o slobodnom stališu ili 4.) da je prva ženitba zakonito prestala; 5. oprost od udovičkoga roka (§ 120. o. g. z. i § 76. ženitb. zak. od god. 1856. nar. odj. bog i nast. od 27. veljače 1892. br. 2484.[1]) 6.) ženitbena dozvola potrebna prema ustanovama obranb. zak. (zak. čl. VI.—1889.) i vojn. propisa i 7.) ženitbena dozvola potrebna kod činovnika: za uprav. vježbenike (nar. odj. unut. od 16. lipnja 1893. br. 29.430. sbor. X. br. 40.), za pravosudne činovnike (čl. II. zak. od 10. prosinca 1890. „ob osob. odnošajima pravos. činovnika“, § 4. prov. nar. 6. veljače 1891. br. 1665.), za gruntovničar. kandidate (nar. odj. pravos. od 25. ožujka 1897. br. 4219. sb. nar. pravos. struke knj. V. br. 621.), kod učitelja dokaz o položenom vjereničkom prinosu (§ 171. toč. d škol. zak. od 31. listopada 1888.); 8.) kod inozemaca svjedočba, da po zakonima njihove domovine mogu sklopiti ženitbu.

Upravna oblast ima uzkratiti izvršbu napovijedi, ako nije nadležna (nadležna je ona, u čijem je području

[1]) Molbenice valja obložiti: dokazom, da je prva ženitba zakonito razriješena (smrtni list pok supruga, pravomoćna osuda ženitb. suda, svjedočbom javnoga (uredov. kot grad.) liječnika, da žena nije trudna uz nalaz obavljen 3 mjeseca poslije razrješenja prvoga braka, eventualnim inim razlozima pokrijepiti (sb. 189'. br. 1'.) Dozvolu daje vlada.

sjedište dušobrižnikovo), ako molitelj nije legitimiran, ako ne postoje zakon. uvjeti, ako ne predleže potrebne izprave, ako iz spisa proviruje kakova zapreka. Stranci valja izdati obrazloženu odluku, a obavjestiti treba takodjer dotične dušobrižnike. Proti odluci pripada pravo utoka u redovitom molb. tečaju (žup. oblast, vlada).

Napovijed ima sadržati potrebne podatke i poziv, kojim se svatko, komu je poznata zapreka, poziva, da je prijavi; ima se pribiti na uredovnu (proglasnu) ploču oblasti i izložiti 14 (odnosno 7) dana. Nakon izloženja (obć. poglavarstvo ima vratiti oglašeni primjerak) oblast ima bezodvlačno izdati stranci prema propisanom obrazcu uredovnu svjedočbu s naročitim dodatkom, da nije prijavljena ženitbena zapreka. U protivnom slučaju obavijest ti će stranku i dušobrižnika odlukom prema propisanom obrazcu.

Glede ženitbenih dozvola svjetskih i certifikata valja navesti slijedeće:

Dozvolu djevojkama izpod 15 godina daje vlada i njoj valja molbenice predložiti (nar. odj. unut. od 12. lip. 1883. br. 5068. [1])

Političke ženitbene dovole osobama, koje ne podpadaju vojničkoj dužnosti u bivšem krajiškom području, dokinute su (prev. riješ. od 5. veljače 1884. nár. odj. unut. od 26. veljače 1884. br. 6778. [2])

Inostranci treba, da doprinesu dozvolu, odnosno dokaz sposobnosti za sklopljenje braka (dvor. dekret od 22. prosinca 1814).

Iznimne ženitbene dozvole vojnim obvezanicima daje kr. ug. min. domobranstva (okružnica istoga od 7. listopada 1890. br. 32500. odnosno nar. bog. i nast. od 17. siječnja br. 421. [3]) Takovu dozvolu trebaju oni, koji još nisu postigli stavno obveznu dobu (21 godinu), koji su je postigli i podpadaju stavnji ili koji su u I. ili II. razredu proglašeni za sad nesposobni.

Dozvolu vojničke oblasti napose trebaju u djelatnoj službi stojeće osobe vojske, neuvršteni novaci i trajni dopustnici (osim da uživaju pogodnosti zakona s obit. obzira ili stoje u zadnja 3 mjeseca u službi) na namještenje predbilježeni umirovljeni častnici i osobe zaj. vojske, domobranstva u vojn. mjest. obskrbi.

---

[1]) Vidi: Smrekar prir. III. str. 12.

[2]) Ibidem str. 12.

[3]) Žepić: „zakoni i propisi o ženitbi" str. 161. Smrekar prir. III. str. 23.

Digitized by Google

Molbenicama za iznimnu ženitbenu dozvolu (koji još nijesu dostigli stavnu dobu) treba redovito priložiti obiteljsku izvjestnicu (s podpunim podatcima obitelji), liječničku svjedočbu glede radne nesposobnosti obitelj. članova ženskih (nad 16 godina i ispod 60 god.). U obzir dolazeće ženske moraju se po uredovnom liječniku u uredovnim prostorijama pregledati i istovjetnost ustanoviti po seoskom starješini ili po odborniku. Ako je dokazana potreba ženske radne sile u kućanstvu, ne treba viša doba od 18 godina. Glede obzira vrijednih odnošaja treba obć. svjedočba; nadalje prema potrebi izvadak iz stavne listine, ako ženik spada medju pozvane dobne razrede i napokon dokaz punoljetnosti (dozvola za to). Na molbenice i izvjestnice dolazi biljeg od 1 K. Izvadci stavne listine prosti su od biljegovine.

Na zahtjev oblasti u Bosni i Hercegovini odnosno priposlanih molbenica imadu kot. oblasti (grad. poglavarstva) izdavati certifikate o ženitb. sposobnosti za pripadnike kraljevina Hrvatske i Slavonije, koji u Bosni i Hercegovini žele stupiti u brak. (Tamo trebaju dozvolu okružne oblasti, a u tu svrhu certifikat svoje domovinske oblasti) O tom pobliže govori okružnica zemalj. vlade odj. unut. od 26. studena 1886. br. 10.970 [1]) i nar. bosanske vlade od 15. siječnja 1888. br. 8.782. (nar. hrv. vl. bog. i nast od 29. studena 1888. broj 9.534. [2])

U inozemstvu se uobće za nas i zemlje u carev. vijeću zastupane traži, da strani kod sklapanja braka doprinesu od svoje nadležne oblasti dokaz o tom, da imadu osobnu sposobnost stupiti u brak. U Hrvatskoj i Slavoniji zvane su ovakove certifikate izdavati upravne oblasti I. molbe (kot. oblasti i grad. poglavarstva). [3]) Ti certifikati nisu nipošto dozvole ili ženitb. konsensi, već jedino potvrde oblastne o tom, da tko imade sposobnost sklopiti brak (ne smije se zvanično tvrditi, da proti ženidbi X sa Y ne ima zakonitih zaprieka). Molbenici za takav certifikat valja priložiti krstni (rodni) list, svjedočbu o ne-

---

[1]) Vidi Žepić: propisi o ženitbi str. 130. Smrekar prir. III. str. 18.

[2]) Ibidem str. 133. odnosno 19.

[3]) Ibidem str. 127. odnosno 41,) Vidi nar. bog. i nast. od 4. pros. 1904 br. 7587. (sbor. 1904. br. 65) glede ženitb. certifikata za Bosnu.

Digitized by Google

oženjenom stališu, vojnoj dužnosti i dokaz, da li postoji srodstvo ili tastbina; za certifikat biljegovinu od 2 krune.

Za kr. ug. (hrv.) domobranstvo i oružničtvo postoji ženidbeni propis izdan min. naredbom od 1. kolovoza 1887. br. 6169. prir. (vijesnik naredaba za domob. 1888. br. 42)

3. Plemstvo.

Plemstvo uživalo je do god 1848. velikih povlastica (oprost od poreza, pravo na javne službe). Visoko plemstvo čine za pravo kneževske obitelji, više plemstvo grofovi i baruni, a niže vitezovi i plemići obični. [1])

God. 1848. prestala su plemićka preimućtva, te su visokom i višem plemstvu ostala prava sudjelovanju u drž. i zemalj. saborima (viriliste).

U starije doba razvilo se plemstvo posjedom i podijeljivao ga je kralj s darovanim zemljištem (donatio), kasnije poveljama i plem. listovima za zasluge, napose u ratu (literae armales).

Osim toga imade plemstvo danas neke prednosti u društvenom životu (mogu se služiti grbom i pridjevkom, mogu dobiti plemićka mjesta dotirana takovim zakladama u zavodima. mogu dobiti dvorske časti kao komornika, stolnika, imadu pravo na ustrajanje povjerbina itd.) [2])

U slučaju prijepornoga plemstva odlučuje upravna vlast; ako se radi o novoj potvrdi: Njeg. Veličanstvo.

Prisvajanje plem. naslova kažnjivo je; ako je učinjeno radi dobitka, spada pred kazn. odnosno gradjan. sud; ako je bez prijevarne nakane odnosno bez štete po treću osobu, spada pred upravnu, eventualno pred redarstvenu vlast.

Prema zak. čl. III.—1848. ug. sab. (valja i za Hrv. i Slav.) pripada pravo podijeljivanja plemstva i naslova Njeg. Veličanstvu kralju.

Glede podijeljivanja plemstva mjerodavne su odredbe sadržane u Prev. riješenju od 21. kolovoza 1894., po kojima se po-

---

[1]) Vidi: „o plemstvu" s osobitim obzirom na hrv. plemstvo. Dr. Ivan pl. Bojničić Kninski. Zagreb 1908. (Tisak A. Scholz). Književno izdanje „Braće hrv. Zmaja".

[2]) Glede očevidnosti velikaša vidi zak. čl. XXIX.—1893. zaj. ug. hrv. sab. (sbor. 1894. br. 18). Glede izvješćivanja o smrti komornika vidi nar. odj. unut. od 16 listopada 1885. br. 4137. prs.

Digitized by Google

dijeljuje ugarsko plemstvo samo ugarskim (ugar.-hrv.) državljanima, a austrijsko austrijskima.

Posjednicima austr. redova, kojima je dotični red s pravom na plemstvo podijeljen prije godine 1884. (ručno pismo u 18. srpnja 1884.), pridržano je pravo na podijeljenje austr. plemićkoga stepena bez obzira na državljanstvo. [1]

Častnicima, koji spadaju u svezu ugarske države, podijeljuje se, ako su pred neprijateljem bili i 30 godina bezprikorno služili plemstvo prosto od pristojba.

Za podijeljenje plemstva ustunovljene su posebne pristojbe. [2]

4. Povjerbine (§§ 604.—646. o. g. z.).

Prema §. 618. o. g. z. je povjerba (fideicomis) odredba, kojom se kakova imovina proglašuje neotudjivim dobrom za sve buduće nastupnike od plemena (pokolenja) ili za više njih. To može biti prvorodstvo (primogenitura), bliže srodstvo (majorat) ili starešinstvo (seniorat, prema odredbi osnovateljevoj).

Po § 627. o. g. z. ne može se ustrojiti povjerba bez dopuštenja vlasti zakonotvorne. Treba dakle za ustrojenje zakonska dozvola u obliku zakona (zaključka zakonodavnoga tijela) Molba se ima u svakom slučaju predložiti vladi, odj. unutarnjemu). U molbi za predhodno privoljenje (Njeg. Veličanstvo) mora se označiti barem vrijednost imovine kao osobne i obitelj. okolnosti.

Predhodno odobrenje kraljevo ima u toliko pravne snage, ako osnovatelj izvornu osnovu izdade, te ju je moguće izvršiti bez štete po stečena prava trećega.

Molbi za konačno ustrojenje treba da priloži: povjerbinski statut, točna oznaka plemena (roda), izkaz imovine s oznakom vrijednosti, da je molitelj vlastnik i da nije zadužen. Prije pradloženja Njeg. Veličanstvu sasluša zemaljska vlada mnijenja nadležnoga kr. sudb. stola, nadalje banskoga stola i stola sedmorice (§ 220. 222. izv. parb. post.)

Jednaki postupak biva i u slučaju dozvole obterećenja povjerbine.

---

[1]) Pravo tražiti plemstvo, bilo je spojeno s redom željezne krune i s redom Leopoldovim i to I. reda čast tajn. savjetnika, II. reda barunstvo, a III. viteštvo. Gore navedenim prev. riješenjem dokinuto je to pravo.

[2]) Vidi: zbirka naputaka za por. urede. Smrekar prir. III. str. 104

Digitized by Google

5. Službinski odnošaji (družina).

Za služinske odnošaje sveudilj su mjerodavne ustanove služinskoga reda za gradove od 19. siječnja 1857. br. 409. (zem. vl. I. razd. II. kom. III. br. 34.), privremenoga služinskoga reda za ladanje od 11. srpnja 1853., izdanoga po banu Jelačiću (zem. vl. l. 1853. razd. I. kom. VII br. 44.) i okružnice obstojaloga glavnoga zapovjedničtva u Zagrebu od 4. siječnja 1881. br. 6230., kojom je izdan služinski red za grad. obćine i za seoske obćine u hrv. slav. krajini. (Vidi § 1172. o. g. z.)

Navedene naredbe gradjanskoga područja preuzete su za krajiško područje doslovce. Onaj za gradove pako razlikuje se samo ponešto od onoga za ladanje i to samo u stilističkom pogledu, inače su istovjetni.

Bitne su ustanove služinskoga reda:

Uvjeti službovne (služinske) pogodbe ostavljaju se strankama na volju. Pogodba postaje valjanom obećanjem obiju stranaka glede ustupa, odnosno primitka u službu. Kapara je znak ili osiguranje te pogodbe.

Ustanovljenje uvjeta, koji se protive dobru zaptu i postoječim zabranama (propisima), ništetno je i kažnjivo.

Služinče, koje se je unajmilo u više gospodara, dužno je stupiti u službu gospodara, gdje se je najprije obreklo, a drugi imadu pravo na odštetu. Služinče u tom slučaju i podpada kazni te mora vratiti primljenu kaparu. Isto tako je kažnjiv gospodar, koji je znao za to, te gubi pravo na kaparu, koja pripada obć. ubožkoj blagajni.

Tko odgovara služinče od nastupa službe ili ga zavede, da je ostavi ili odkaže, kažnjiv je i jamči za štetu. Ako se gospodar krati primiti služinče, gubi kaparu i mora kod pogodbe na godinu dana naknaditi plaću i hranu za 3 mjeseca, inače za mjesec dana (osim da ima zakonitih razloga i tada to mora obznaniti i naknada je kod godišnje službe za mjesečnu plaću, inače za 14 dana).

Služinče, koje se krati nastupiti službu, podpada kazni i može se prisiliti, da nastupi. Nu gospodar može u tom slučaju odustati od pogodbe i tražiti naknadu i povratak kapare, (to je obično uputnije i probitačnije) osim da postoje opravdane zaprijeke (bez krivnje služinčeta).

Digitized by Google

Trajanje službenoga vremena ustanovljuje se kod poljskoga gospodarstva na godinu dana, inače na tri mjeseca. Od toga se može odstupiti sporazumno (pismenom pogodbom).

Služinče se ima prilagoditi kućnomu redu i obavljati naložene po gospodaru poslove, što ne smije biti na uštrb polazku službe Božje.

Bez dozvole gospodareve (ili zamjenikove) ne smije se služinče udaljiti od kuće, ni primati posjeta, a kažnjivo je ako dade komu noćište. Valja, da se klone haljina, zabava i troška neprimjerena stališu. Treba da se brine za korist gospodarevu, mora oprezno postupati vatrom i svjetilom.

Isto tako ne može bez gospodareve dozvole svoje stvari čuvati izvan kuće. Gospodar vlastan je u nazočnosti i jednoga svjedoka pregledati škrinju (kovčeg) služinčeta. Od odijela službenoga (livreje), ako nije pogodjeno inače, pripadaju u vlastničtvo služinčetu nakon pol godine prsluk i hlače, za godinu dana cijelo. Nastupom postaje služinče članom kućanstva i podpada kućnomu zaptu (zabranjene su zlostave, uobće postupak na uštrb zdravlja).

Darovi ne obvezuju na daljnje davanje. Plaća dospjeva prema običajnom u mjestu roku; kod godišnje službe svaka tri mjeseca, inače svakoga mjeseca.

Gospodar dužan je oboljelomu služinčetu pružiti liječenje i obskrbu 4 nedjelje, (ako je bez vlastite krivnje, ako ne, može se u to ime učiniti odbitak od plaće.) Ako je bolesti kriv gospodar, nosi sve troškove i nakon 4 nedjelje.

Službovna pogodba može se razriješiti u svako doba sporazumno.

Smrću gospodara prestaje pogodba samo onda, ako nasljednici ne će pogodbu nastaviti. U tom slučaju pripada služinčetu kod godišnje službe plaća i hrana na tri mjeseca, inače za mjesec dana.

Cjelogodišnja služba može se odkazati za 6 nedjelja, inače na 14 dana. Ako nema odkaza uzima se pogodba muče produljenom.

Gospodar može služinče odpustiti bez odkaza, ako postane nesposobno za službu, ako grubo povrijedi svoje dužnosti načinom opornim i neposlušnošću, ako tvorno ili inače uvrijedi gospodara obitelj ili ukućane, ako krade, vara ili pronevjeruje, ako oštećuje imovinu gospodarevu s objesti ili grube nemar-

Digitized by Google

nosti, ako bude zatvoreno duže od 8 dana, ako se poda pijanstvu i nećudorednosti ili zavadja gospodarevu djecu ili rodbinu, ako izostane preko noći (bez dozvole) i grubo povrijedi kućevni red, ako svojom krivnjom zadobije gadnu ili zaraznu bolest, ako bez krivnje gospodareve boluje preko 4 tjedna, ako zanosi, osim da je udato i zajedno sa suprugom u službi, (ove potonje ustanove ne ima u redu za ladanje, već se samo odredjuje, da u svim navedenim slučajevima imade gospodar učiniti prijavu obć. uredu i da služinče imade pravo na plaću i hranu samo do časa odpusta, nu bez uštrba gospodareva prava na naknadu, ako bi ga takova išla).

S l u ž i n č e m o ž e b e z o d k a z a o s t a v i t i s l u ž b u: ako bez štete po zdravlje ne može činiti službu; ako gospodar zlorabi kućni zapt na uštrb zdravlja ili života služinčeta, ako zavadja ili navadja služinče na opake ili nezakonite čine ili toga ne brani ukućanima, ako se sprema na putovanje dulje od trajanja pogodbe ili se seli na mjesto udaljeno preko 6 milja i hoće sa sobom povesti služinče proti volji; nu služinče ima takove slučaje prijaviti poglavarstvu, a bez dozvole poglavarstva ne smije ostaviti službe. U navedenom slučaju radi štete po zdravlje i putovanja gospodara pripada služinčetu plaća i hrana samo do časa izstupa.

Služinče može uz propisani odkaz o s t a v i t i s l u ž b u i p r i j e d o b e (ustanovljene u pogodbi), ako služkinja nadje probitačnu priliku za udaju, a sluga za stečenje vlastitoga obrta ili gospodarstva; ako je to nuždno radi primanja nasljedstva ili inoga važnoga posla; ako ga roditelji trebaju za svoje gospodarstvo i obrt. To treba prijaviti poglavarstvu, koje za to daje potrebnu dozvolu. Uz obdržavanje tih propisa može uzslijediti u silnim slučajevima izstup i prije, ali mora se postaviti zamjena bez štete za gospodara.

Služinče, koje bez zakonitoga razloga ostavi službu, može oblast prisiliti na povratak, ako to gospodar traži; ono podpada osim toga kazni.

Gospodar, koji odpusti služinče bez zakonitoga razloga, nemože se siliti, da ga opet primi, nu mora naknaditi plaću i hranu za ostalo vrijeme službe, ako bi vrijeme trajalo preko 3 mjeseca, za četvrt godine.

Tko uzme služinče, o kojem znade ili mora sumnjati, da je uteklo podpada kazni i odgovara solidarno s tim služinčetom za štetu.

Digitized by Google

Služinče se ne smije primiti u službu bez služinske knjige, [1]) koju izdaje nadležna (zavičajna) oblast (grad. poglavarstvo, kotar. oblast); nu može knjigu izdati i oblast boravišta na to ovlaštena od zavičajne oblasti. (Biljeg 30 filira).

Služinsku knjigu uzima gospodar u pohranu, kod izstupa iz službe upisuje oblast podatke glede službe, ponašanja itd. u služinsku knjigu temeljem gospodareve svjedočbe. Svjedočanstvo o vjernosti, marljivosti i ćudorednosti ima se upisati u toliko, na koliko glasi u korist.

Inače može se dotični stupac izpuniti samo potezom. Gospodar, koji izdaje neistinitu svjedočbu, odgovara za štetu.

Za izgubljene knjige izdaje se dvogubka (duplikat).

Služinsko redarstvo rukovode upr. oblasti I. molbe (gr. poglavarstva i kot. oblasti). Obćinska poglavarstva imadu paziti na služinčad (vode zabilježnicu) glede zapta i ćudorednosti. U hitrom slučaju treba da pruže zaštitu stranci.

Razprave (prijepore) medju gospodarem i služinčadi, nastavše iz služinskoga odnošaja i za vrijeme toga odnošaja i 30 dana nakon dokinuća odnošaja upravna oblast molbenim putem.

Nakon tog vremena nadležan je sud. [2])

Prekršaji službenoga reda spadaju takodjer pred upravnu redarstvenu oblast, koja postupa po min. nar. od 20. travnja 1854., odnosno po okružnici glavn. zapovjedničtva od 16. rujna 1873. br. 1821. Globe pripadaju ubožkoj zakladi.

Obrt posredovanja i pribavljanja služinčadi vezan je po § 10. obrt. zak. čl. XVII.—1884. zaj. ug. hrvatskog sab. „obrt. zakona“ (vidi naslov „obrt“) na obrtnu dozvolu i na posebni statut, kojim može biti u mjestu ustanovljen broj takovih poduzeća.

U statutu ustanovljen je iznos potrebne jamčevine. Pristojbe se ustanovljuju po upr. oblasti. Vlastnik posla mora biti osoba

---

[1]) Služinske knjige valjaju kao putne izkaznice (za austro-ugarsku monarkiju) i izdavaju se zaporkom za legitimaciju na 1 godinu (min. naredba od 23. svib. 1860. br. 1863. (sb. 1860. br. 85.). Glede služinskih knjiga osoba iz Ugarske vidi nar. odj unut od 15. studenoga 1901. br. 10.311. (nisu izdane za stanovito vrijeme), o tom i nar. od 31 svibnja 1889. br. 33.597 i 3. ožujka 1895. br. 43.040.

[2]) Vidi nar. odj. unut. od 30. travnja 1901. br. 28.339. (Smrekar: prir. III. str. 1066.).

Digitized by Google

bezprikorna u ćudorednom pogledu i pouzdana. On mora voditi urednu knjigu, kamo se unose podatci glede gospodara i služinčadi. Proti prekršiteljima štatuta postupa obrtna oblast globom do 100 kruna.

II.

Udruživanje u družtvene i u uzajamne svrhe.

Ob udrugarstvu kao udruživanju u gospodarstvene t. j tečevne svrhe prikazane su dotične uredbe kod uprave osobnoga života s razloga, što tu dolazi do izražaja pojačana (potencirana) gospodarstvena osobnost. Ovdje, kod uprave družtvenoga života neka bude mjesto uredbama i propisima, koji se tiču udruživanja u lih družtvene i uzajamne svrhe, gdje nastaje djelatnost pojačane družtvene osobnosti u pravom smislu.

To su družtva, nastala udruženjem više osoba, a svrha im je etična i moralna, da promiču znanost, umjetnost, narodno gospodarstvo, uobće za javne koristne svrhe, (vatrogasna družtva spomenuta su kod obrane proti element. silama, kao družtva sa zadaćom javne uprave), struku, sport, zabavu i družtveni saobraćaj; nadalje družtva, koja temeljem uzajamnosti pružaju duševnu pobudu i hranu ter materijalnu pomoć članovima i tako osiguravaju obstanak čitavih slojeva u držav. životu, napokon dobrotvorna družtva.

Družtva su znanstvena (akademije), umjetnička (glasbena, pjevačka, lijepih umiješa), obrazovna, strukovna (šumarska, arhitekta, inžinira, liječnika, činovnika raznih struka i t. d.), gospodarska, sportovna (ribarska, lovačka, gombalačka, veslačka, sklizalačka, streljačka itd), čitaonice, klubovi, družtva, na načelu uzajamnosti za osiguranje članova za slučaj bolesti, nesgoda i smrti i za posmrtnu pripomoć; napokon dobrotvorna, kao za odgoj siromašne djece i siročadi, slijepe, gluhonijeme, odpuštene kažnjenike itd.

Osiguranje radnika, kao zadaću eminentno upravnu u promicanju socijalno-političkoga razvitka toga stališa, uzela je država u svoju ruku i potrebno je, da na tom polju bude djelatnost uprave što uspješnija i savršenija, kako će radničtvo biti obezbijedjeno u svom obstanku i razvitku te osigurano ne samo za slučaj bolesti i nesgode, već da i u starosti i nemoći bude gledalo pravilni i krepki razvitak naraštaja.

Digitized by Google

1. Družtva.

Kao „zakon družtveni“ na snazi je sveudilj ces. patent od 26. studenoga 1852., kojim se naredjuju nove zakonite ustanove „o družtvima“ (zem. vl. list razd. I. kom. 4. br. 4.).

Ustanove ovoga zakona vrijede sada za družtva u javne obće koristne svrhe (kako su u uvodu napomenuta), napose družtva za promicanje znanosti i umjetnosti, za pobudjivanje i poticanje poljskoga gospodarstva, rudarstva i šumarstva, obrta i trgovine ili inih struka proizvodjenja, dok glede inih, što ih patent napominje, kao dioničkih, trgovačkih, prevoznih, parobrodarskih, štedionica, zalagaonica, osigurateljnih, dakle uobće tečevnih, ne vrijede više ustanove patenta, već ustanove „trgovačkoga zakona“ zak čl. XXXVII.—1875. (sb. 1877. br. 44. [1]). Dozvola za utemeljenja družtva goreoznačene vrste potrebna je, ako se takovo družtvo imade osnovati po ugovorevim pravilima (statutima) tako, da je pristup dozvoljen svakomu, koji ustanovljenim uvjetima udovolji te se podvrgne odredbama družtvenih pravila statuta. Isto valja i za osnovanje podružnica. Za dozvolu je nadležna zem. vrhovna upravna vlast, kod nas zem. vlada. Patent zabranjuje politička družtva za svrhe spadajuće u zakonodavstvo ili upravui.

Molbom za dozvolu može se tražiti odobrenje, da se utemelji družtvo, i ovlast, da se čine mjere, kako patent veli, priugotovne (pripreme).

Molbi za dozvolu utemeljenja družtva mora da prileže pravila u tri primjerka i treba jasno označiti svrhu družtva, sredstva za postignuće družtv. svrhe, način sastavljanja pravovaljanih i za članove obvezatnih zaključaka, ustanove o razvrgnuću i imovini.

Upravna oblast ima izpitati, da li je svrha družtva dopustiva i da li molitelji osobno pružaju jamstvo za polučenje družtvene svrhe (nar. odj. unut. od 25. ožujka 1892. br. 13.282. [2])

Dozvola za pripremne radnje treba tamo, gdje takove priprave diraju u pravu trećih osoba, n pr. niveliranje, gdje treba utjecaj javne vlasti (to više zasijeca u radnje značaja javnoprometnoga).

---

[1]) Govori o javnim trgov. družtvima, komanditnim družtvima, dioničkim udrugama i trgov. zadrugama. Glede uzajamnoga pripuštaja družtava dioničarskih osigurateljnih i zadruga privrednih gospodarstvenih vrijedi zak. čl. XXII.—1878. zaj ug. hrv. sab. (sb. 1878. br. 64.).

[2]) Pod taj zakon o družtvima ne spadaju: tečevna udruženja, crkveni redovi i družbe, kongregacije, obrtne zadruge, rudarske i ribarske udruge.

Digitized by Google

Za preinaku pravila treba odobrenje vlade kao i kod osnovanja. Sva su družtva pod nadzorom javne upravne vlasti, koja to pravo vrši prema potrebi izaslanjem posebnoga povjerenika, koji pazi, da družtvo ne prekorači podijeljene dozvole ni ustanove pravila. I razlaz valja prijaviti. Upravna oblast može družtvo razpustiti i skupštinu družtva obustaviti ureda radi, ako je družtvo utemeljeno bez dozvole, ako prekrši odobrena pravila, ako ne udovoljuje propisanim uvjetima i ako nastanu takove okolnosti, pod kojima oduzeću povlastice ima mjesta i kod privatnih ljudi ili s javnih obzira. [1])

P r e s u d a o r a z v r g n u ć u d r u ž t v a pristoji zemalj. vladi. U slučaju razpusta valja učiniti i shodne odredbe glede družtvene imovine. Na družtva katolička, u svrhe pobožne i dobrotvorne, ne protežu se gore navedene ustanove. Ona su podčinjena nadležnomu biskupu, nu vlada mora biti obaviještena ob ustrojstvu min. nar. od 28. lipnja 1856. zem. vl. list. 1856. razd. I. kom. XX. br. 123.).

2. Z a k l a d e.

Kako su zaklade imovine (glavnice), čiji su prihodi za sva vremena opredijeljena u svrhe obće koristne, dobrotvorne i nabožne, to im je svrha istovjetna sa svrhom družtva, koja su gore navedena, te im je mjesto u obviru uprave družtvenoga života.

§ 646. o. gr. zak. veli: „od zamjena i povjerba razlikuju se zaklade, kojima se odredjuje za sva sljedeća vremena dohodci od glavnica zemljišta ili prava na obće koristne zavode kao na dobra crkvena (prebende), učione, bolnice, ubožišta ili uzdržavanje nekih osoba. Propisi o zakladama sadržani su u političkim naredbama".

Za oživotvorenje zakladne svrhe potrebno je: 1.) stanovita imovina posvećena zakladi; 2. koristonosno uloženje ove imovine; 3.) sastavak izprave „zakladnice" (zakladnoga pisma) uz odobrenje sa strane državne vlasti, koja imade vrhovni nadzor nad zakladama.

Zaklade su ubožke, školske, naukovne (stipendiji), crkvene, plemićke, obiteljske, vojničke (ovamo spadaju vojno-nemoćničke).

Zaklade se mogu osnovati medju živima i za slučaj smrti.

---

[1]) Nar. odj. unut. od 9 travnja 1897. br. 1790. odredjeno je u svrhu nadzora nad družtvima da upr. oblasti imadu voditi očevidnost postojećih družtava.

Digitized by Google

Odredba može uslijediti izpravom ili oporukom. Za osnovanje zaklade treba sastaviti zakladnicu, koju odobrava vlada.

Mjerodavne ustanove u tom pogledu sadržaje dvorski dekret od 7. srpnja 1841. br. 5417., koji načelno veli, da odluka o prihvativosti namjeravane zaklade, o njezinoj preinaci, o dokinuću i upravi, te o nadzoru nad njom pristoji upravnim oblastima, a duhovnomu ordinarijatu napose nad školskim, nastavnim i crkvenim zakladama.

Sudovi imadu postupati, ako treba zakladnika pridržati na izpunjenje obveze, nadalje ako tko hoće da izvodi prava na zakladnu imovinu i njezin prihod, ili ako traži izdanje zakladne imovine naslovom privatnoga prava.

Upravna je vlast zvana da prosudi da li su izpunjene zakladne odredbe, jer njoj pripada pravo nadzora; potvrda upravne oblasti o tom mjerodavna je za sudca.

Prijepori o pitanju, da li komu pripada uživanje zaklade, pravo podijeljivanja i pod kojim uvjetima, spadaju na sud samo onda, ako se radi o privatno pravnom naslovu, ili ako treba povesti dokazni postupak.

Upravna oblast imade zakladnicu točno izpitati i predložiti vladi, koja u stvari sasluša drž. nadodvjetničtvo radi pravnoga mnijenja.

3. Osiguranje radnika.

Novom stečevinom na polju socijalne uprave, u pravom smislu „uprave družtvenoga života, može se smatrati uredba prisilnoga osiguranja radnika pomoću posebnih organizacija uz doprinos države. Takova je uredba izražena zak. člankom XIX.—1997. zaj. ug. hrv. drž. sab. (sbor. 1907. br. 75). „ob osiguranju obrtnih i trgovačkih namještenika za slučaj bolesti i nesgode“ [1])

Taj je zakon proveden u području kraljevina Hrvatske i Slavonije banskim naredbama od 6. travnja 1909. br. 7709. i br. 22082. (sb. 1909 br 45 i 52).

To su naredbe od nužde, jer je navedeni zakon stupio jur na snagu 1. srpnja 1907., ali se nije kod nas provadjao, jer

---

[1]) Vidi: Dr. Adolf Mihalić: zak čl. XIX.—1907. s uvodom i bilježkama. Zagreb, 1907. (knjižara Trpinac).

Digitized by Google

autonomnim zakonom nisu bile uzakonjene nekoje ustanove, navedene u zakonu (§ 208), a napose pridržane hrvats. autonomnom zakonarstvu, naime: da se obveza osiguranja protegne i na osobe, namještene kod kazališta, u ljekarnama, kod bolničkih i inih zavoda javnih, kod zemalj. obćinskih i javnozakladnih ureda, u radionicama javnih zavoda i blagajna za osiguranje, — zatim glede karnostne odgovornosti predsjednika i podpredsjednika zemaljskoga ureda za osiguranje sistemizovanja i dotiranja mjesta njegova, kvalifikacije urednika, nadležnosti oblasti i obraničkoga suda. Takav zakon nije stvoren, jer sabor kraljevina Hrvatske i Slavonije nije bio sazvan i nije mogao zasjedati. Navedene dakle naredbe izdane su uslijed neodgodive potrebe radi obezbijedjenja šteta po interesirane krugove, te su učinjene privremene najnuždnije odredbe za provedbu navedenoga zak. članka. [1])

Zak. čl. XIX.—1907. imade četiri glavna dijela.

I. dio sadržaje stvarne ustanove (§§. 1—97) glede obvezanosti osiguranja i obsega, dužnosti prijave, prinosa za osiguranje za slučaj bolesti, razdiobe pojedinih poduzeća u razrede prema pogibelji, ubiranja troškova za slučaj nesgode, glede bolestničkih podpora, prava na odštetu i rentu iza nesgoda; prijavljivanja nesgoda i postupka kod ustanovljivanja odšteta.

II. dio (§§. 98.—155) govori o ustrojstvu blagajna, napose zemalj. blagajne za podporu bolestnih radnika i za osiguranje protiv nesgoda, zatim mjestnih organa „okružnih blagajna za osiguranje i poduzetničkih za podporu bolestnika (blagajna prometnih poduzeća). Izuzete su od toga ustrojstva rudarske bratovštine (spadaju pod ustanove rudarskoga zakona od god. 1854) i tvornice duhana. (Prinosi i način obskrbe biva prema ustanovama zak. čl. XIX.—1907.).

III. dio (§§ 156—182) govori o postupku oko rješavanja prijepornih pitanja, o nadzoru (zemalj. ured), obraničkim sudovima i nadležnosti obrtnih oblasti.

IV. dio (§§ 183—209) sadržaje mješovite odredbe, kaznene prelazne i zaključne, napose o predusretanju nesgoda o postup-

---

[1]) Prema banskoj naredbi od 28. prosinca 1909. br. 5481. izlazi službeni list kr. zemalj. ureda za osiguranje radnika, pod naslovom „Glasnik" svakoga 1 i 15. mjeseca (po potrebi i češće), koji sadržaje sve naredbe i načelna rješenja vlade i zemalj. ureda u pogledu radničkog osiguranja (godišnja predplata 8 K).

Digitized by Google

nim oblastima te o provedbi zakona u financijalnom i državopravnom pogledu. [1])

Ovo su najbitnije ustanove toga zakona:

Za slučaj bolesti obvezani su na osiguranje — bez obzira na spol, dobu i državljanstvo — svi, koji su kod kojeg obrtnoga poduzeća namješteni s plaćom ili s nadnicom, koja na godinu ne iznosi više od 2400 K, odnosno dnevno 8 K (zak. čl. XVII.—1884. „obrtni zakon"), uračunavši ovamo državni monopol i manja prava regalna (n. pr. mlinarenje); namještenici kod tečevnih zanimanja, što se ćeraju obrtimice, kao tehničkih i agenturnih pisarna, kazališta, ljekarna i lječilišta (za ova potonja tri treba još autonomni naš zakon), u rudničkim poslovima, talionicama i kamenolomima; kod gradnja cesta, mostova, željeznica, nasipa, prokopa, luka, plinovoda, priredjivanja upaljivih, škodljivih i otrovnih predmeta, u kemijskim i fizikalnim laboratorijima klaonicama, kod prometnih radnja i poduzeća kao brodarstva, željeznica i pošta, kod odpremnih i vozarskih, kod nuzgrednih obrtnih grana gospodarstva kao kod stočarstva, ribarstva i vinogradarstva, napokon kod javnih, državnih (zemalj. i občinskih zakladnih zavoda i radionica, te učevnih zavoda (za ove potonje treba autonomni naš zakon). Medju namještenike spadaju i šegrti (vježbenici).

Na osiguranje proti nesgodi obvezani su svi namještenici bez obzira na spol, dobu i veličinu nadnice ili plaće kod poduzeća [2]) (u zakonu su taksativno navedena), radnja i poslova prenavedenih, a osim toga i kod takovih gdje se mogu slučiti nesgode, kao kod radnja dimnjačarskih, zdenčarskih, klesarkih, vatrogasnih, kod automobila, skladišta drva i svih poslovnica, koje upotrebljuju strojeve, ćerane elementarnom ili parnom silom.

Prihod namještenika ima se uzeti u račun samo do svote svote godišnjih 2400 K.

---

[1]) Navedenim zak. čl. XIX.—1907. stavljen je izvan snage zak. čl XIV.—1891 zaj. sabora, kojim je ug. hrv. zakonodarstvo učinilo prvi korak k obvezatnom osiguranju uvedenjem blagajna za podporu bolestnika u slučaju bolesti. Te blagajne pružahu takodjer u slučajevima nesgode pomoći (hranarinu, bezplatnu liječn. pomoć i ljekarije) ali samo 20 tjedana. Ovim je blagajnama manjkalo zemaljsko centralizovanje.

[2]) Obrtne oblasti I. molbe imadu o svakoj obrtnoj dozvoli ili izkaznici izdatoj za poslove, obvezane na osiguranje, podjedno obavijestiti dotičnu okružnu blagajnu (nar. odj. unut. od 2. srpnja 1910. br. 38.267.).

Digitized by Google

Osiguranju podpadaju i inozemci, osim da su jur osigurani. Kod privremeno namještenih inozemaca mjerodavan je reciprocitet, isto tako kod osiguranja protiv nesgode.

Za slučaj bolesti mogu se svojevoljno osigurati namještenici, koji na to po zakonu nisu obvezani, ako im godišnja beriva nenadmašuju 1000 K ili nadnicu od 4 K. Kućna služinčad, kućni obrtnici, samostalni obrtnici bez pomoćnog osoblja, obiteljski članovi osiguranih, učenici javnih zavoda, što imadu radionice pitomci popravilišta i uposleni uapšenici; oni koji su tri mjeseca prije toga zakona bili osigurani svojevoljno (po zak. čl. XIV—1891.) i oni koji su osigurani proti nesgodi, a nisu obvezani na osiguranje za slučaj bolesti. Primanje se može učiniti ovisnim o liječničkoj pregledbi.

Proti nesgodi mogu se svojevoljno osigurati: Vlastnici obrtnoga posla za sebe i svoje neobvezane namještenike te druge osobe; što su uobće redovito u poslu i sve one, koje se mogu osigurati svojevoljno za slučaj bolesti.

Osobe namještene kod državnih, občinskih i javnovakladnih poduzeća, javnih zavoda, željezničkih, uobće javnoprometnih, nisu dužni osigurati se za slučaj bolesti, ako im po propisima pripadaju u slučaju bolesti beriva barem kroz 20 tjedana.

Poslodavac je dužan svaku osobu, koja je namještena u poslu, a obvezana je na osiguranje, u roku od 8 dana od nastupa propisno prijaviti (prijava u 2 primjerka) kod okružne (nadležne) blagajne. U slučaju propusta bit će pridržan platiti dospjele prinose od dana nastupa do prijave i po blagajnu nastalu štetu. [1])

Tu naknadu propisuje obr. blagajna uz utok na zem. ured. Propust se napose može podvrći kazni po obrtnoj oblasti. Osigurateljni odnošaj ipak nastaje samim nastupom. O prijavi izdaje okr. blagajna potvrde i članske knjižice. Poduzeća, što imadu više od 100 namještenika mogu se ovlastiti i pridržati (po ministru odnosno banu), da sami provide namještenike članskim knjižicama. Nadzor nad prijavama vode obrtni nadzornici, okružne blagajne i i zemalj. blagajna. Obrtne oblasti imadu izdane obrtne dozvole i i izkaznice priobćivati okružnoj blagajni. Okružne blagajne izpituju prijave i podnose ih zemaljskoj blagajni u svrhu očevidnosti.

[1]) Glede prijava i član. knjižica vidi naredbu kr. zem. ureda od 31. pros 1909. br. 1042. (Glasnik 1910. sb. 22.)

Digitized by Google

Nu treba lučiti prijave, koje se odnose na slučaj bolesti i one za slučaj nesgode. Zemaljska blagajna ne utječe izravno na osiguranje za slučaj bolesti; tu naime očevidnost u prvom redu spada na okružnu (poduzetničku) blagajnu, dok ona propisuje i ubire prinose, a i dijeli podpore. Zemalj. blagajna vodi vrhovni nadzor. Kod osiguranja za slučaj nesgode usredotočuje se sav rad u zemaljskoj blagajni, gdje se vodi matična knjiga (katastar) na osiguranje obvezanih poduzeća.

Poduzetničke blagajne mogu posredovati samo kod osiguranja za slučaj bolesti, dok okružne to čine i za slučaj nesgode.

Propust prijave i odjave radja obvezom naknade šiete, a posebno kaznom.

Prinosi se kod osiguranja za slučaj bolesti imadu plaćati polag razreda popriječne nadnice, što ih ustanovljuje temeljem pravila zemalj. blagajna, a osigurani se uvrštuju u razrede na temelju faktične nadnice ili plaće. Za članove bez zaslužbe plaća se polag najnižega razreda.

Prinos ne može biti manji od 2%, a ne veći od 4% poprečne nadnice. Visinu ustanovljuje zemalj. blagajna. Obiteljski članovi bez zaslužbe plaćaju polovicu.

Tko hini bolest, dužan je naknaditi dobivenu podporu, a ako je za to znao poslodavac, dužan je on platiti prinos u cijelosti.

Zemalj. blagajna dužna je za pokriće izvanrednih troškova stvoriti pričuvnu zakladu s 50% čistoga prihoda. Uporabu dozvoljuje zemalj. ured (ima se opet nadoknaditi.)

Glede osiguranja za slučaj nesgode odlučuje ravnateljstvo zemaljske blagajne na osnovi prijava (i svojevoljnih). Ono vodi za sve obrtne grane matičnu knjigu, a podatke priobćuje okr. blagajnama.

Prvu skrižaljku pogibelji sa razredima opasnosti od nesgoda i omjernim brojem (kao pristojbenim jedinicama) sastavlja zemaljski ured. Glavna skupština zem. blagajne može skrižaljku preinačiti. Dotična odluka podpada odobrenju zem ureda; prigovoriti može i svaki član u roku od 15 dana. Svake se pete godine imade skrižaljka izpitati.

Ravnateljstvo zemaljske blagajne uvrštuje poslove u razrede. Temelj izračunanju članskih prinosa za osiguranje proti nesgodama je omjerni broj pogibelji kao pristojbena stavka,

Digitized by Google

te svota po poslodavcu godimice izplaćene radničke plaće tako, da ravnateljstvo (izuzevši troškove, što terete zemlju) godimice sbroji sve za osiguranje nastale izdatke, te ih razporezuje na poslodavce u razmjeru pristojbene stavke posla i radničkih plaća. Taj se račun priobćuje poslodavcima. [1])

Kako se troškovi za slučaj osiguranja proti nesgodama pokrivaju prinosima poslodavaca, to oni moraju da su u razmjeru prema koristima.

Poslodavci, koji nemaju više od 5 zaposlenika, plaćaju mjesto razporeza pristojbu za osiguranje od 3 do 5 kruna na godinu.

I zemalj. blagajna mora da prikuplja pričuvnu zakladu (prve godine 300% razporezanih troškova, druge 200%, treće 150%, četvrte 100%, dalje 80%—60% sve do 11. godine svake godine za 10% niži postotni iznos sve dotle, dok svota, koja se ima upotrijebiti za pričuvnu zakladu, ne spadne na 4% godišnjega tereta osiguranja proti nesgodama. Poslje toga ima se pričuvna zaklada povećavati sa 4% godišnjega tereta, a kamate iste upotrijebiti za djelomično pokriće tereta osiguranja.

Vlastnici privremenih gradjevnih poduzeća plaćaju mjesto redovitih godišnjih troškova u zemaljsku blagajnu prinos, koji odgovara glavničnoj vrijednosti godišnjih renta od osiguranja proti nesgodama.

Radi toga se privremena poduzeća uvršćuju u posebne razrede opasnosti. Tarif i način plaćanja ustanovljuje ravnateljstvo zemaljske blagajne uz odobrenje zemaljskoga ureda. Ubranim iznosima rukuje zemaljska blagajna posebno i razlučeno. Eventualni ostatak, odnosno nastali višak, ima se privesti pričuvnoj zakladi. Potanke ustanove i odredbe glede razporeza izdaje zemaljski ured.

P r i n o s e z a o s i g u r a n j e z a s l u č a j b o l e s t i onih, koji su obvezani na osiguranje i prinosi za članske knjižice dužan je poslodavac plaćati nadoknadno u roku dospijetka. Polovica tereti njega, a polovicu uzteže od plaće, odnosno od nadnice namještenikove.

T r o š k o v e o s i g u r a n j a p r o t i n e s g o d a m a n o s i i z k l j u č i v o p o s l o d a v a c. Svojevoljno osigurani plaćaju prinose unaprijed. Prinosi i pristojbe osiguranja uobće ućeruju se upravnim putem, a u slučaju stečaja imadu prednost pred inim

[1]) Vidi nar. odj. unut. od 10. prosinca 1909. br. 5179. (sb. 1909. br. 87.) u predmetu računa, očevidnika i stat. izkaza, što ih imadu voditi zemalj. blagajne za podporu bolestnika itd.

Digitized by Google

tražbinama (steč. zak. od 28. ožujka 1897.). Tim ustanovama protivni ugovori nemaju valjanosti (upr. oblasti i obćine imaju blagajne u njihovom nastojanju podupirati. Nar. odj. unut. od 16. rujna 1910. br. 48.387.).

Podpore za slučaj bolesti jesu: bezplatno liječenje za trajanja bolesti kroz 20 tjedana (i u slučaju poroda), lijekovi, kupelji (štake, očale), hranarina (ako je bolest skopčana s nesposobnošću za privredjivanje i ako traje preko 3 dana); polovica poprečne nadnice i za neosigurane članove obitelji [1]), što su u kućanstvu s osiguranima takodjer tako bezplatno liječenje kroz 20 tjedana (hranarina ide samo suprugu); u slučaju smrti pogrebna pripomoć (20 struka nadnica). Zemalj. blagajna može pružati i veće podpore do zakonom ograničene visine (podporu ne preko 1 god., hranarinu ne preko 75%, pogrebnu pripomoć ne preko 40 strukog iznosa nadnice).

Na hranarinu nema prava, koji je bolest hotice prouzročio ili se nepokorava liječničkim uputama. Mjesto podpore ima prema okolnostima mjesta liječničkoj njezi (kod oženjenoga privolom; radi značaja bolesti). Pravo na hranarinu zastaruje na godinu dana. Tražbine osiguranja ne mogu se prenijeti ni založiti. Neopravdano prouzročene tražbine ima prouzročitelj naknaditi. Ostvaraju se sudb. putem i zastaruju za 2 godine.

Član, koji je tečajem 6 mjeseci bio osiguran nu radi pomanjkanja zaslužbe ne može plaćati prinose, uživa nakon izstupa još 3 tjedna podporu, a 6 tjedana ako je bio osiguran 12 mjeseci.

Svrha osiguranja protiv nesgoda je naknada one štete, što ju je prouzročila bolest ili smrt, prouzročena nesgodom u poslu. Pravo na odštetu pripada osiguraniku od nastupa radnje do izstupa, a svojevoljno osiguranomu za vrijeme osiguranja. [2])

Odšteta je: 1.) bezplatno liječenje (kao kod slučaja bolesti) počevši od 11. tjedna nakon nesgode. Za liječenje skrbi blagajna (okružna ili poduzetnička). Ako dotičnik nije osiguran

---

[1]) Banska nar. od 18. rujna 1909. br. 52 423. (sb. 1909. br. 72.) odredjuje, da obć. pogl. i bez biljege svjedočbe o tom, da članovi živu u zaj. kućanstvu bez privrede (članstvo dokazuje se krst. listom).

[2]) Vidi nar. odj. unut. od 10. prosinca 1909. br. 5180., kojom se proteže obvezanost osiguranja za slučaj nezgode na pripadnike Rumunjske, Srbije i Bugarske (sbor. 1909 br. 89.).

Digitized by Google

za slučaj bolesti, ima poslodavac naknaditi okr. blagajni trošak do 10 tjedna; 2.) renta za trajanja radne nesposobnosti počevši od 11. tjedna. Renta iznosi u slučaju posvemašnje privredne nesposobnosti 60% godišnje radne zaslužbe osiguranika, u slučaju djelomičnoga umanjenja pripada razmjerna kvota tangente. Podpuna renta može se u slučaju podpune obnemoglosti osiguranika povisiti do iznosa podpune zaslužbe. U slučaju smrti pripada mu osim toga pogrebna podpora i godišnja renta (rodjacima) i to obudovjeloj ženi (do smrti ili udaje) 20% zaslužbe pokojnikove (prema onoj od posljedna 52 tjedna), a obudovljenom suprugu (ako ga je uzdržavala žena) isto tako. Ako se žena ponovno uda, dobije 60% odpravnina. Djeca (i nezakonita) dobiju rentu od 15%, a posve osirođela 30% do navršene 16 godine. Renta roditelja, djeda, babe, unučadi (što su upućeni na podporu) iznosi 20%, nu sve rente zajedno ne smiju nadmašiti 60% zaslužbine pokojnikove. Razstavljena žena može dobiti samo rentu odgovarajuću po ustanovljenoj prehranbini.

Ako je osiguranik hotice prouzročio nesgodu, neima mjesta renti, samo u slučaju smrti.

Za vrijeme odsutnosti u inozemstvu obustavlja se dotičniku renta, a naknada ne može kasnije nadmašiti polovicu dospjelih renta. Glede osiguranih rodjaka inozemaca, koji prebivaju u inozemstvu, odlučuje reciprocitet u postupku. Proti poslodavcu, koji je prouzročio nesgodu, ima mjesta pravu naknade sudbenim putem (eventual. kaznenom postupku) i odšteta pripada blagajni, odnosno rodjacima.

Prijavu nesgode [1]) ima poslodavac učiniti u roku od 24 sata kod redarstvene oblasti i kod okružne blagajne [2]) (na propisanoj bjelici) i podjedno pozvati liječnika. Redarstvena oblast ima točno izpitati sve okolnosti i ustanoviti nesgodu. Izvidni se zapisnik imade za 8 dana priposlati nadležnoj okružnoj blagajni. I liječnici su zvani činiti prijave. Na temelju toga zapisnika izdaje okružna blagajna prema pravilima odredbe glede bolničke

[1]) Vidi bansku naredbu od 13. pros 1909. br. 51717 (sbor. 1910. br. 1) u predmetu sastavljanja i podnašanja prijave o nesgodama te zapisnika o izvidjenju nesgoda (Istoj priložen je posebni naputak)

[2]) Propust ove dužnosti sadrži dakle u sebi dva prekršaja. Opažuje se, da se troškovi redarstvenih izvida ne mogu ustanoviti i suditi tečajem prekršajnoga postupka.

Digitized by Google

ili pogrebne podpore ili glede privremene rente. Stalne rente doznačuje ravnateljstvo zemaljske blagajne. [1])

Okružna blagajna ima odmah odlučiti glede odšteta. Proti odluci imade mjesta prizivu na obranički sud (vidi o tom niže), nu bez odgodne moći. Pogrebna se podpora ima izplatiti za 24 sata.

Povedenje ponovnoga postupka može uslijediti za 3 mjeseca.

U s t r o j s t v o. Osiguranje obavlja zemaljska blagajna. Mjestni su joj organi okružne blagajne za osiguranje radnika i poduzetn. blagajne za podporu bolestnika (i prometnih poduzeća). Potonje služe samo kao mjestni organi za slučaj bolesti. U zemljama krune ugarske ustrojene su dvije zemaljske blagajne, jedna u Budimpešti za Ugarsku, a jedna u Zagrebu za područje Hrvatske i Slavonije jednakim postupkom.

S v r h a z e m a l j s k e b l a g a j n e je osigurati namještenike putem mjestnih organa, ustanoviti i razrediti prinose, udešavati podupiranje jedinstvenim načelima, odrediti porabu lijekova i liječnika, brinuti se bolnice i slične zavode, prikupljivati pričuvnu zakladu i urediti službovne odnošaje blagajničkoga osoblja.

Z e m a l j s k a j e b l a g a j n a n a s a m o u p r a v n o m t e m e l j u o s n o v a n o u s t r o j s t v o. Upravni su joj organi glavna skupština (izaslanici glavnih skupština okružnih i poduzetničkih blagajna). ravnateljstvo i nadzorni odbor (birani po gl. skupštini. [2]) Uprava uredjena je temeljnim pravilima, što ih odobrava zemaljski ured Upravni troškovi terete u Hrvatskoj zemalj. vladu odnosno zemaljski proračun

Zemaljska blagajna vodi naredbenim putem propisane račune i statističke izkaze o bolestima i nesgodama, te ih svake godine do konca lipnja predlaže zemaljskom uredu. [3])

O k r u ž n e b l a g a j n e, kojih broj, područje i sjedište opredijeljuje zemaljski ured, posreduju kod osiguranja za slučaj bolesti

---

[1]) Državn. odvjetničtva i sudovi I. molbe im ju o slučajevima, u kojima je ozleda ili smrt nekoga namještenika nastala kao posljedica nesgode u poslu, obavijestiti „zemaljsku blagajnu za podporu bolestnih radnika i za osiguranje proti nesgodama u Zagrebu (nar. pravos. od 25. srpnja 1910. br. 13716). Ravnateljstvo jav. bolnica izdavaju službeno svjedočbe o trajanju liečenja naravi ozlede i radnoj sposobnosti ozledjenih (nar. odj. unut od 25. rujna 1910. br. 54379.).

[2]) Banskom naredbom od 28. siječnja 1910. br. 440. pr. (sbor. 1910 br. 25) ustanovljena je članovima skupštine i nadzornog odbora počastna nagrada (za cijeli dan 8 K, za pol 4 K)

[3]) Vidi ban. nar. od 28. siječnja 1910 br. 440. (sb. 1910. br. 26) „ob uredjenju beriva namještenika zemaljske blagajne za podporu bolestnih radnika".

Digitized by Google

i obavljaju mjestne poslove (kontrolu, očevidnost, propisivanje i ubiranje prinosa, izdavanje podpora, skrbe za liječenje, zastupaju zemalj. blagajne kod oblasti, posreduju kod osiguranja proti nesgodama (nadziru prijave, vode očevidnost, ubiru prinose ustanovljuju posljedice nesgoda, doznačuju privremene podpore i rente, posreduju kod izplate renta i vode statističke izkaze.

Od čistoga prihoda okružne blagajne $^2/_3$ ide u zemalj. blagajnu. Samoupravni organi okružnih blagajna su glavna skupština (izaslanici osiguranih članova i neosiguranih poslodavaca), ravnateljstvo i nadzorni odbor (biraju ih: polovicu izaslanici poslodavaca, a polovicu izaslanici osiguranih namještenika).

Po okružnoj blagajni označeni liječnici biraju iz svoje sredine stalno liječničko vijeće.

Imovinsko-obvezni zaključci skupštine ili ravnateljstva trebaju privolu ravnateljstva zemaljske blagajne i privolu zemaljskog ureda.

Ban (u Ugarskoj ministarstvo) odredjuje naredbenim putem postupak i modalitete, po kojima imadu obćine sudjelovati kod osjeguranja za slučaj bolesti. U obćinama, gdje broj osiguranih nadmašuje 50, mogu se uz obć. poglavarstva iz sredine osjeguranih članova i poslodavaca ustrojiti mjestni odbori, a obrtni sborovi mogu na vlastitu odgovornost preduzeti posredovanje.

Ravnateljstvo okružne blagajne namješta plaćeno osoblje.

Odnošaj izmedju liječnika i blagajne je predmetom slobodne pogodbe, nu u prijepornim pitanjima odlučuje zemaljski ured, koji može gradjevno poduzeće, odnosno tvorničara pridržati, da namjesti liječnika (kod nagradjivanja doprinosi okružna blagajna), a može i namjestiti liječnika na trošak poduzetnika. Kod prigodnih (privremenih) gradnja s većim brojem uposlenika, može zemaljski ured dozvoliti i odrediti, da podupiranje radnika poduzetnik obavi zakonskim prinosima, u slučaju propusta ili zlorabe može se prisiliti ga, da to učini iz vlastitih sredstava.

Ako nastanu tomu zakonski uvjeti, može zemaljski ured okružnu blagajnu razpustiti ili pripojiti području druge.

Tvorničar ili poduzetnik, koji ima barem 300 uposlenika na osiguranje obvezanih, ovlašten je ustrojiti poduzetničku blagajnu, a ako je poduzeće skopčano, osobitom pogibelju može ga zemaljski ured pridržati, da poduzetničku blagajnu ustroji

Digitized by Google

i da drži liječnika, odnosno ako ne udovolji, da plati u zemaljsku blagajnu prinos od 4% nadnice.

Poduzetničke blagajne posluju kao mjestni organi. Osnovu pravila sastavlja poduzetnik, predlaže ih skupštini namještenika na prihvat i zemalj. uredu na potvrdu. Prinose ustanovljuje zemaljska blagajna.

Poduzetnik odgovara svojim imetkom; zemaljski ured može poduzetničku blagajnu i razpustiti, ako za to nastanu zakoniti uvjeti (ako broj namještenika spadne izpod 200 itd.) Poduzetniku, koji ne bi udovoljio zakonskim propisima, može zemaljski ured nametnuti globu do 2000 kruna.

Upravni troškovi zemaljske blagajne, terete zemaljski proračun, dok ih okružne i poduzetničke blagajne imadu same podmirivati.

Da se uzmogne prinos za zemaljsku blagajnu zemalj. proračunom osigurati, ima glavna skupština zemaljske blagajne svoj proračun predložiti vladi putem zemaljskog ureda.

P r i j e p o r n a p i t a n j a i z m e d j u n a m j e š t e n i k a i p o s l o d a v a c a u pogledu prinosa, zatim izmedju zemaljske blagajne, odnosno okružnih (poduzetničkih) blagajna i poslodavaca glede uplatbene i naknadbene obvezanosti, spadaju pred o b r t n u o b l a s t. [1])

Nezadovoljnoj stranki pristoji u roku od 15 dana nastup sudb. puta (sravni o tom ustanovu § 176. ob. zak.)

P r i j e p o r n a p i t a n j a izmedju zemaljske blagajne i poslodavaca glede prinosa za osiguranje proti nesgodama, spadaju pred zemalj. ured. Proti odlukama zemaljske blagajne glede uvrstbe poduzeća u razrede pogibelji i razporeza prinosa ima mjesta prizivu na zemaljski ured.

P r i j e p o r n a p i t a n j a u pogledu odštete i podpore za slučaj bolesti i nezgode izmedju osjeguranika i blagajne spadaju pred o b r a n i č k i s u d (u sjedištu okr. blagajne), a glede stal-

---

[1]) Prijave proti poslodavcima, koji su propustili pravodobnu prijavu ustupa ili istupa (§§ 12. i 14. zak.) imaju blagajne podnašati obrtnim oblastima prema mjestu posla ter koje su nadležne glede prekršaja. Tužbu na uplatu dužnoga prinosa proti poslodavcima imaju blagajne podnašati obrtnim oblastima nadležnim polag sjedišta blagajne (dakle uvjek posebno). Vidi o tom i okružnicu odj. unut. od 28. veljače 1910. br. 69677 u pogledu tumačenja posljednje alineje § 12. zak. čl. XIX. -1907. kojoj je bitni sadržaj, da se pod izrazom „prijava“ u navedenom §-u imade li razumjevati prijava (propuštena) poslodavca, a ne prijava blagajne na oblast.

Digitized by Google

nih renta, pogrebnih podpora i odpravnine. što ju ima dati zem. blagajna, nadležni su obranički sudovi u sjedištu trgovačko obrt. komore. [1])

Obranički sud sastoji od predsjednika (i zamjenika), imenovan po banu (u Ugarskoj po ministru trgovine) iz kruga sudaca, barem 20 prisjednika i 10 zamjenika, izabranih po glavnoj skupštini zemaljske blagajne.

Članstvo je začastno (naknadjuju se efekt. troškovi), a uvjetom mu je ugarsko-hrvatsko državljanstvo i neporočnost.

Obranički sud sudi u vijeću petorice. Troškove nosi zemaljska blagajna, osim ako sud obnadje, da su prouzročeni zlonamjernim postupkom stranke. Odluka se stvara u tajnoj sjednici. Prizivu ima mjesta za 30 dana na zemaljski ured, glede renta i podpore samo u slučaju uzkrate prava.

Zemaljski ured za osiguranje radnika ustrojen je u Zagrebu (za Ugarsku u Budimpešti) za državni nadzor nad zemaljskim, okružnim i poduzetničkim blagajnama, nadalje za obraničko sudovanje u II. molbi.

Troškovi terete zemaljski proračun; sistemiziranje mjesta (predsjednik u V., podpredsj. u VI. nad. razredu) spada na sabor (učinjeno jur banskom naredbom (od nužde) od 6. travnja 1909. br. 7709. vidi napred).

Zemaljski ured za osiguranje radnika imade osigurateljni i sudački odjel. Predsjednik i podpredsjednik su osposobljeni činovnici.

Odjel za osiguranje ima pododjel za računovodstvo i statistiku. Povremene članove sudb. odjela (bar 20 redovitih i 10 zamjenika) bira glavna skupština zemaljske blagajne na 3 godine.

Zemalj. ured može samoupravne organe blagajna razpustiti i odrediti novi izbor, a može im nametnuti i globe do 600 K.

Sudb. odjel sudi u tajnoj sjednici sedmorice Ovrha presuda prinadleži kotar. sudu. (Ovaj i odlučuje u slučaju dvojbe rodb. odnošaja).

Proti osudama, odredbama i presudamu zemaljskog ureda nema mjesta prizivu.

---

[1]) Proti odluci okružne blagajue, kojom se dopituje odnosno uzkraćuje povremena renta, nemože se uložiti priziv na obranički sud, jer povremena renta ima značaj predujma dotle, dok ravnateljstvo zemalj. blagajne ne ustanovi stalnu rentu. Smatra li stranka odluku glede privr rente štetnom, treba izhoditi odluku zemaljske blagajne.

*

Digitized by Google

Članovi ovih organizacija (navedenih) vezani su na čuvanje prometne i poslovne tajne.

P r e k r š a j i zakona ob osiguranju spadaju pred obrtnu oblast (u koliko stvar ne spada pred kazneni sud). Oblasti postupaju globom do 600 K (u obrtno naukovne svrhe).

N a z a h t j e v s a m e s t r a n k e p o s t u p a s e g l o b o m do 600 K, odnosno zatvorom do 2 mjeseca: 1. proti poslodavcu koji čini zlorabe kod izdavanja članske knjižice; 2. radi prekršaja čuvanja poslovne tajne. O s t a l i s e p r e k r š a j i p r o g o n e u r e d a r a d i.

Odštetni postupak, koliko spada pred upravnu oblast, ima se voditi sasvim razlučeno od obrtno kaznenoga (vidi napred).

III.

Vjeroizpovjedni odnosi i crkva.

Uvod.

Vjera i vjeroizpovijest veže ljude u posebnu zajednicu — crkvu. Vjera čini duševni temelj družtva — države, dok uči moral, a usavršuje čovjeka u etično-ćudorednom pogledu.

Crkva, kao zajednica osoba, koje izpovjedaju jednu vjeru, družtveni je pojav i prema tomu predmetom javne uprave, koja je prosudjivati imade po obće valjanim upravnim načelima.

Zadatak je državne uprave načelno, da vjerskim zajednicima priznajom pravnog uredjenja osigura obstanak u skladu s državnim pravom.

Tumačenja vjerskih zasada i bogoštovlje, mora da je često unutarnjim poslom crkve, dok se ono ne protivi uvjetima državnoga bića i dok ne vrijedja osobne slobode.

Uprava ima štititi ravnopravnost vjerskih slijedbi, te točno ustanoviti vjerske odnose.

Dr. Stein veli, da je budućnost crkve pitanje o etičnom smislu njenom za socijalnu upravu. Crkva dakle treba da bude važnim činbenikom u upravi družtvenoga života.

U srednjem vijeku razvila se je u srednjoj Evropi borba izmedju crkvene i svjetske vlasti. Ta borba dovršena je razvitkom policajne absolutne države, kad je oživotvoren suverenitet državne

Digitized by Google

vlasti, koja si je prisvojila zakonodavstvo i u crkvenim stvarima, koliko nisu stricte juris divini.

Uprkos tome razvilo se je crkveno (kanoničko) pravo kao skup pravnih ustanova, kojima se uredjuje vanjski red u crkvi kao i činjenja njezinih članova Kao svaka ćudoredna zajednica, tako treba i crkva za obstanak i razvitak svoj pogledom na nestašnost i pogriješivost volje pojedinca stalni životni i pravni red, a sankcija toga reda kao i izvor nalazi se u autoritetu njezinog utemeljitelja. Takav pravni red ima podpuni naslov na priznanje pravnoga i samostalnoga značaja. Nije izpravan nazor, da se pravno ono samo može smatrati, što propisuje državna vlast i što ona može provesti prisilnim sredstvima.

Takav se nazor mora označiti pogriješnim, jer se temelji na neizpravnom shvaćanju nutarnjega značaja prava, te zamjenjuje, odnosno indentificira pravo i vlast.

Zadaća crkve kao bogoštovne zajednice i kao udesbe za odgoju čovječanstva u vrhunaravske vječne svrhe, presiže državne svrhe te bi bilo tjesnogrudno, kad bi se crkvenim propisima zanijekao značaj i snaga prava. [1])

Mora se zaista crkvi priznati, da je ona začetnica idealnoga shvaćanja upravnih zadataka. (Vidi na str. 5)

Crkva imade božanstvenu misiju, a k tome joj treba značaj samostalnosti. Ona traži, da bude kao država podpuno družtvo (societas perfecta). Kao načelo katoličkih zemalja vrijedilo je od srednjega vijeka, da svako kršćansko družtvo ima da sluša dvije vlasti: svjetsku i duhovnu. Prva vlada stvarnim svijetom, potonja pako dušom. Nu i ova vlast obuhvaća stvarnu vlast za provedbu, pa je stoga crkva svojatala i svjetsku vlast. [2])

Čim je crkva izgubila svjetsku vlast, obvezana je uprava svjetske vlasti crkvu podupirati u oživotvorenju etičkih i bogoštovnih zadataka.

U austr. monarkiji uveo je Josefinizam (za Josipa II.) štitničtvo države kao crkvenopolitički sustav t. zv. Toleranzpatentom

---

[1]) Oestr. Rechtlexikon Prag 1896. III. str. 11.

[2]) Protestantska i pravoslavna crkva, pošto su narodnostnoga značaja, te podredjene svjetskoj vlasti, ne maju zajedničke političke povijesti. Katolička crkva kao obćenitoga značaja sačinjava medjunarodnu zajednicu, nezavisno od pojedinih vlada i pod vodstvom jedne glave. Njezini su vjernici preko državnih medja u saobraćaju i čine medjunarodne katoličke skupine (stranke).

Digitized by Google

(za Austriju 13. listopada 1781. za Ugarsku, Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju od 21. listopada 1781.) „o vjerskoj snosljivosti."

Tim patentom označena je katolička vjera vladajućom, a ostale su trpljene (tolerirane).

U to vrijeme povjerava država katoličkoj crkvi odlučni upliv na odgoju. Kaznenim zakonom (§ 122. kz.) označen je odpad od kršćanstva kažnjivim i gradj. zakon ga označuje, kao razlog razbaštinjenja djeteta. (§ 768.)

Država povjerava crkvi službene upravne funkcije (ženitbu, matice, pogrebe). Pridržaje si upliv kod popunjenja crkv. benificija te imenovanja biskupa (placetum regium).

Razvitkom liberalizma prodrlo je u samoj državi načelo, vjerske ravnopravnosti, a kulturna država priznaje crkvi i vjeri odlučnu važnost na polju morala i odgoja.

Borba katoličke crkve proti Josefinizmu dovršena je konkordatom od 15. studena 1855., koji je u Austriji dokinut (1874.), isto tako u ugarsko crkvenopolitičkim zakonima od godine 1893., dok je kod nas samo djelomice preinačen kasnijim zakonima, kao ces. reskriptom od 10. kolovoza 1868., ter zakonom od 14. svibnja 1887. glede grčko-iztočne crkve, zakonom od 21. listopada 1873., „o ravnopravnosti Izraelićana", od 7. svibnja 1898. „ob uredjenju evangelićke crkve" i napose zakonom od 17. siječnja 1906. „o vjeroizpovjednim odnosima".[1])

1. Vjeroizpovjedni odnosi.

„O vjeroizpovjednim odnosima" govori zakon od 17. siječnja 1906. (sb. 1906. br. 8.), proveden vlad. naredbom od 15. travnja 1907. br. 6889. (sb. 1907. br. 31.)[2])

[1]) Nar. vlade odj. za bog. i nastavu od 12. stud. 1895 br. 12200. o jednoličnom postupku sa sektom. Nazarena i Baptista izrečeno je, da te sekte nisu zakonom priznate vjeroispovjesti (sb. 1895 br. 87.) Skupštine istih nisu dopuštene (zak. od 14. siječ 1875. „o pravu sakupljati se") nu slobodno im sastajanje radi bogomoljenja u kući jednog sljedbenika i osobe poznatih gospodaru uz prijavu redarstvene oblasti (poglavarstva). Nar. od bog. i nast. od 26. trav. 1903. br. 6140. (zbor. 1904. br. 21.) dozvoljeno je uredjenje crkvene družbe božanskoga spasitelja.

[2]) Nar. minist. unut. poslova, pravosudja, bogoštov. i nastave vrhov. zapovjedničtva vojske i vrhov. redarst. vlasti od 5. travnja 1859. izrečeno je temeljem Previš. odluke od 1. travnja 1859., da je kažnjiv svaki onaj, koji samovlastno vodi vjerozakonsku družbu (slijedbu), koje državna uprava nije naročito priznala ili dopustila (zem. vl. list 1859. razr. I. kom. VIII. br. 54). Postupa se po min. naredbi od 30. rujna 1857. (vidi redarstveni postupak).

Digitized by Google

Po tom je zakonu svaka zakonito priznata crkva ili vjerozakonska zajednica ovlaštena svoj vjerozakon javno izpovjedati. Za vrijeme službe Božje, na praznike i svečane dane, bilo koje priznate crkve, ne smiju se u blizini crkve vršiti poslovi, kojim bi se smetala svečanost; to vrijedi i za ulice za vrijeme svečanih obhoda.

Crkvene i bogoštovne obćine ne mogu uzkratiti na svojem groblju grob inovjercu, ako mu je tamo porodična grobnica ili ako uobće u području upravne obćine nema groblja za vjeru inovjerca. [1])

Za bogoštovne potrebe dužni su samo doprinijeti oni, što dotičnoj crkvi pripadaju; inovjerci samo toliko, koliko to slijedi iz stvarnoga patronata, ako je dužnost osnovana na privatnopravnoj podlozi ili je gruntovno osigurana. Pristojbe i prinosi u korist zakonito priznatih vjerozakonskih družba, obćina (parohijal, bogoštov. prinosi i razporezi i beriva službenika (lukno), koliko su osnovani na zakonu, običaju, štatutu odobrenjem nadležne upr. oblasti, ućeruju se upravnim putem Kod doprinosa obćine u bogoštovne svrhe treba pravedan obzir i razmjer uzeti prema vjeroizpovjestima te prema tomu, kada seoske odnosne gradske obćine, (koliko nisu pravno obvezane n. pr. patronatom) dobrovoljno davaju pripomoći za bogoštovne svrhe jedne vjeroizpovijesti, treba da i drugoj u svom području na molbu podijele prema potrebi pripomoć.

Molba ima da potječe od zakonitoga predstavničtva crkvene ili bogoštovne obćine.

O podijeljenju odlučuje obć. (grad.) zastupstvo prema imovinskim prilikama po načelu pravičnosti.

Prijelaz na drugu vjeroizpovijest slobodan je svakomu, kad je postigao dobu slobodne razsude, t. j. navršene 18 godinu.

Očitovanje o prijelazu ima se prijaviti nadležnomu dušobrižniku pred dva svjedoka i zatražiti o tom svjedočbu. Ako dušobrižnik uzkrati izdanje svjedočbe ili uobće saslušanje prelaznika, imade upravna oblast I. molbe (kot. oblast, gradsko pogl.) subsidiarno posredovati ustanovivši identičnost, dobu i dosadanju vjeru, te zapisnički izjavama svjedoka ustanoviti očitovanje prelaznika ili činjenicu, da nadležni dušobrižnik nije htio saslušati pre-

---

[1]) Glede zajedničkih (centralnih) groblja vidi naslov „zdravstvo", napose „groblja", na str. 203.

Digitized by Google

laznika. Doba slobodne razsude dokazuje se rodnim (krstnim) listom, a dosadašnja vjeroizpovijest istim listom ili izvadkom iz knjige prijelaza.

Voditelji matica dužni su[1]) na zahtjev stranke ili zakonitoga joj zastupnika (punomoćnika) izdati podpuni rodni list uz platež propisane pristojbe (u slučaju dokazanog ili notornoga siromaštva bezplatno) ; ako se voditelj matica krati to učiniti, ima stranka pismeno ili zapisnički zatražiti posredovanje upr. oblasti I. molbe, koja će voditelja pozvati, da list izda u roku od 8 dana pod prijetnjom globe do 100 K. Prijelaz je dovršen, čim dušobrižnik izjavi, da prima prelaznika. Dušobrižnik imade prelaznika bezodvlačno upisati u knjigu prijelaza (nipošto u matice) Ova knjiga vodi se po posebno propisanom obrazcu.

S upisom roditelja u knjigu prijelaza vlastni su dušobrižnici podjedno upisati i djecu, koja nisu navršila sedmu godinu, nu samo u slučaju, ako u taj čas oba roditelja pripadaju jednoj te istoj dušobrižničkoj vjeri i ako je na tu vjeru prošla nezakonita mati. Izvadke iz knjige za takovu djecu zajedno uz obavijest o prijelazu roditelja dostavlja dušobrižnik nadležnoj upr. oblasti (kot. oblasti, grad. poglavarstvu), koja će ih priobćiti dušobrižniku one izpovijesti. kojoj su djeca prije pripadala, a taj dušobrižnik imade to zabilježiti u opazci „matica rodjenih i krštenih" pozivom na oblastnu obavijest. Prijelaz mimo zak. propisa kažnjiv je. Knjige prijelaza i izvadci[2]) javne su izprave (§ 113. gr. post.). Samovoljno izpravljanje (bez vladine dozvole) ima oblast prijaviti sudu (§§ 101., 105., 197. sl. d. 320. sl. f kaz. zak.). Na izdane izvadke privatnicima dolazi biljeg od 1 krune, oblastima se izdaju bez biljege, a dušobrižnici dužni su oblasti predložiti na zahtijev sve izprave glede prijelaza u izvoru na službenu porabu. Za hranjenje i uzgajanje nahodnika vrijedi propis ces. kr. hrv. slav. namjesničtva od 3. listopada 1859. (z. vl, l. 1859. razd. II. kom. kom. XII br. 17.) izuzevši čl. V.

Poglavarstvo obćine, u području koje je nahodnik nadjen, ima izviditi mjesto i vrijeme nalaza, a po mogućnosti mjesto i vrijeme gdje i kada je nahodnik rodjen pa mu nadjeti primjereno ime i prezime. Hranitelje bez plaće valja saslušati, kojoj vjeroizpovijesti namjenjuju dijete. Odredjene i kratke podatke o navede-

[1]) Vidi još pod naslovom „matice" na str. 201.

[2]) Vidi pod naslovom: „matice".

Digitized by Google

nim okolnostima ima obć. poglavarstvo radi unosa u matice priobćiti onomu voditelju matica nahodnikove vjeroizpovijesti, u čijem je području nahodnik nadjen, odnosno rodjen. Ako nahodnika nitko nije primio na hranjenje ima poglavarstvo ustanovljene podatke priobćiti nadtutorstvenoj oblasti, koja će tutora preslušati o tome, kojoj vjeri namijenjuje dijete te nakon toga ove podatke kratko priobćiti radi upisa u matice onomu voditelju, u čijem je području dijete nadjeno, odnosno rodjeno (ako je ustanovljeno).

Voditelj matica ima u maticama u rubrici „opazka“ to zabilježiti uz svoj podpis [1])

Zakonita, djeca slijede vjeroizpovijest roditelja, ako su iste vjere, nezakonita materinu. Kod mješovitih brakova mogu supruzi dogovorno odlučiti, da djeca slijede materinu vjeru, ako nema dogovora, ona slijede vjeru očevu U tim brakovima mogu roditelji kod djece izpod 7 godine dogovorno promijeniti vjeru.

U iznimnim slučajevima može nadtutorstvena oblast u interesu odgoje dozvoliti promjenu vjere kod djece u dobi nad 7 i izpod 18. godine.

Dušobrižnik materin smije upisati i krstiti dijete, ako mu predleži pismeni ugovor roditelja ili ako otac osobno i posebno privoli na to zapisničkim očitovanjem kod dušobrižnika.

Za odluke nadtutorstvene oblasti vrijede propisi izvanparb. postupnika od 9. kolovoza 1854. Odnosna odluka ima se predložiti vladnom odjelu za bog i nastavu radi dalnje odredbe. Za postupak po zakonu „o vjeroispovijednim odnosima“ nadležne su upravne oblasti u redovitom molbenom tečaju (osim u slučaju, gdje odluku izdaje nadtutor. oblast) prema ustanovama zakona od 5. veljače 1886. „ob ustroju županija“ itd. (§§ 54. 55. i 57.).

Postupak ima svrhu, da se ustanovi vjerozakonska pripadnost i odgoja djeteta, te da se odredi kazneni progon prekršitelja zakonskih tih propisa.

Ako se u odluci dijete prizna pripadnikom zakonito priznate kršćanske vjeroizpovijesti, a ono još nije kršteno, valja podjedno roditeljima, odnosno tutoru naložiti, da u roku od 14 dana nakon pravomoćnosti odluke dadu obaviti čin krštenja (pod prijetnjom globe od 2—100 kruna, koja se u slučaju neposluha ima proglasiti propalom), a zatim stvar prijaviti nadležnomu sudu

---

[1]) Vidi o tom takodjer na str. 217.

Digitized by Google

na postupak u smislu §§ 139., 140., te 176—187. odnosno 254. o. g. z

U konačnoj odluci, koju valja dostaviti strankama i nadležnim dušobrižnicima, valja izreći krivnju i kaznu.

Dušobrižnik može utok uložiti samo protiv izreke o vjerozakonskoj pripadnosti djeteta.

Pravomoćna se odluka imade prodložiti vladnom odjelu za bog. i nastavu, koja ju prema potrebi radi odgoje djeteta priobćuje nadležnoj nadtutorstvenoj oblasti. Razprave se imadu voditi zapisnički, ali ne u kazn. registrima.

Prekršaje kazni upr. oblast globama do 300 K, odnosno zatvorom do 30 dana. Globe teku u ubožku zakladu (§ 34). Utočni je rok 14 daua.

Propise glede napovijedi vidi pod naslovom „brak" na str. 569.

2. Uredjenje i pravni odnošaji pojedinih vjeroizpovijesti i crkvi.

A) Katolička crkva.

Katolička je crkva (rimska, obća, apostolska) ovlaštena javna korporacija s posebnim svojim crkvenim pravom (kanoničkim). Temeljni propis o njezinim pravnim odnošajima je državni ugovor od 18. kolovoza 1855. „konkordat", proglašen ces. patentom od 5. stud. 1855., a kao crkveni zakon bulom „Deus humanae salutis auctor od 3 studenoga 1855. zem. vl. l. 1855. XXXII. br. 159.). Pretežni dio pučanstva kralj. Hrv. i Slavonije pripada rimokatol. crkvi i grčkokatoličkoj pod vrhovnom glavom „papom". Papinska stolica zastupana je na dvoru nuncijaturom, a austro-ugar. monarkija kod vatikana (pap. dvora) posebnim c. i kr. poslanstvom.

Crkvenu upravu u kralj. Hrv. i Slavoniji sačinjavaju jedna nadbiskupija (u Zagrebu) kaptolima u Zagrebu i Čazmi, 14 arhidjakonata (kotari i župe), zatim 3 biskupije: biskupija senjsko-modruška ili krbavska (u Senju) s 5 arhidjakonata (kot. i župe), biskupija bosanska ili djakovačko-srijemska (u Djakovu) s 4 arhidjakonata (kotari i župe) i biskupija križevačka (grčko-katolička u Križevcima), dočim kotari Valpovo i dol. Miholjac spadaju pod biskupiju u Pečuhu.

Digitized by Google

N e p o s r e d n a d u h o v n a paztva p r i n a d l e ž i ž u p n i c i m a u arondiranim županna. Kod ustrajanja i zaokruženja ima sudjelovati upr. oblast. Temeljni zakon za pravni odnošaj crkve je konkordat od god. 1855., koliko neke ustanove nisu dokinute kasnijim propisima, napose u pogledu odnošaja prema inim crkvama, a glede vjerskih odnosa zakonom od 17. siječnja 1906. „o vjeroizpovjednim odnosima".

Prema postojećim odnosima sudjeluje upr. oblast kod imenovanja i uvedenja crkvenih dostojanstvenika i funkcionara (župnika [1]), kod nadzora nad crkvenom imovinom [2]) i kod crkv. gradjevina, kod ubiranja crkvenih daća napose luknarskih podavanja, davanja predprega svećenicima, te ona zaštićuje crkveni obred i službu.

a) P a t r o n a t s k o p r a v o vrhovno ili sveobće (supremum ac universale) pripada kralju, a po njemu podijeljena su patronatska prava občini i privatniku kao duhovna lenska prava.

Patronat sadržaje prava i dužnosti. Medju prava spadaju pravo prijedloga za imenovanje župnika; kolatura (jus praesentationis); posebno sjedalo na patronat. crkvi (jus sedis): sudjelovanje kod nadzora nad crkvenom imovinom; pravo upisa imena na patron. crkvi posebno, ako je patron istu utemeljio; sa strane župnika počastno susretanje i pružanje škropila (aspergens) i križa. Dužnosti su: uzdržavanje i popravak crkve, dakle gradjevne (vidi niže o tom).

U kraljevinama Hrvatskoj i Slanoviji postoji više v r s t a p a t r o n a t a (pokroviteljstva).

I. P a t r o n a t N j e g. V e l i č a n s t v a kralja za sve župe u bivšem Krajiškom području, preneseno 1872. na zapovj. generala (poslje razvojačenja vrši to pravo ban).

II. P a t r o n a t h r v. s l a v. z e m a l j. v j e r o z a k o n s k e z a k l a d e.

III. P a t r o n a t k o m o r s k i spojen s državnim dobrom (Fužine-Hreljin i Vinodol) što ga vrši zajedn. ug. hrv. drž. erar.

IV. P a t r o n a t c r k v e spojen s crkvenim dobrom.

---

[1]) Vidi nar. odj. bog. i nast. od 4. rujna 1898. br. 10 62. i 26. pros. 1900. br. 20.657. (troškove polit. izaslanika kod instalacije župnika i skontracije crkvene blagajne nosi putni paušal oblasti.)

[2]) Glede crkvene imovine (prebenda i duhovničkih zavoda) vidi min. nar. od 20. lipnja 1860. (sbor. 1860. br. 98.) i nar. min. pravos. od 13. srpnja 1860. (sb. 1863. br 102.).

Digitized by Google

V. Patronat grad. općina.

VI. Patronati privatnika t. j. plemićkih vlastela (koliko nije odkupljen). Napokon imade župâ bez patrona, t. zv. liberae collationis — episcopalis. [1])

Patron se ne može odreći patronatske dužnosti, osim odkupom, t. j. osiguranjem odgovarajuće glavnice, koje kamati dostaju za udovoljenje gradjevnih dužnosti.

Prijepori dužnosti i vršenju patron. prava spadaju nedvojbeno pred forum upravne oblasti, dok je patronatsko pravo značaja javnopravnog, (a ne privatnoga) „jus spirituali adnexum" (rješ. vrh. sud. 1871.)

Židovi, vlastnici patron. dobra, obvezani su na vršenje patronat. tereta, a samo pravo počiva (jus dormit) za vrijeme, dok je dotično dobro vlastničtvo židova. (Ces. nar. 18. veljače 1860. drž. zak. l. 1860. br. 4445) Jus praesentationis mogu vršiti (u gradskom zastupstvu) samo gradjani katolici (odpis drž. ug. kancelarije odnosno intim. kr. ug. nam. vijeća od 27. siečnja 1878.).

b) Crkvene gradjevne dužnosti [2]) 1. U bivšem provincijalu, gradjanskom području).

Troškove potrebne za novogradnje i popravke župne crkve, imadu u prvom redu podmiriti crkve iz vlastite imovine, odnosno iz prihoda. Koliko treba crkvi, da ostane rad pokrića redovitih svakdanjih potreba, o tom odlučuje ordinarijat u slučaju prijepora sporazumno s vladom. Ako crkva nema sredstava, pada teret novogradnje i popravaka posve, odnosno djelomice na patrona i to samo prema župnoj crkvi (filijalnoj crkvenoj kapeli ne). Patron nadalje nije dužan postojeću crkvu proširiti, nositi trošak za nabavu, gradnju ili popravak zvona, ure na tornju, vanjskoga trijema, ograde (cintora), orgulja, sjedala, klupa, pobočnih oltara, crkvene odore i spreme, što nije bezuvjetno potrebna za službu. Župljani su u svakom slučaju dužni davati ručne i vozne težake, odnosno relutum za iste (u novcu).

Gradjevna dužnost kod gradnje i popravka župnih dvorova, stanova, (ovamo spadaju i prostorije služinske, praona, krušna peć i drvarnica) tereti u župama, u kojima župnik prema propisu dohodka (conscriptio proventuum) od god. 1802, nema od nekretnina dohodka preko 1000 K (500 for.) pa-

---

[1]) Vidi Dr. Milan Novak: „Propisi o crkv. gradj dužnosti" str. 23.

[2]) Vidi Dr Milan Novak: Propisi o crkv. gradjevinama str. 132 i sl.

Digitized by Google

trona, izuzevši manje popravke, prozora, ključanica, peći, krečenje itd.) što padaju na župnika, koji je pod inakom naknadom štete dužan držati župni dvor u dobrom stanju.

U župama, gdje navedeni dohodak premašuje 1000 K nosi patron samo troškove većih popravaka, (gradnje stijena ili krova, popravak poda u sobama), a manje (popravci krova, žbukanje stijena, popravci vrata), nosi župnik.

U slučaju potrebe novogradnje župnoga dvora, nosi trošak patron, i za to vrijeme mora dati župniku pristojan stan; kućne i vozne težake davaju župljani.

Gradjevna dužnost kod gradnje i popravka župničkih gospodarskih zgrada (i ograde) pada u župama, gdje dohodak od nekretnina nadilazi 1000 K, na župnika, koji je i bez obzira na to uvijek dužan nositi trošak manjih popravaka. Ako mu dohodak nadmašuje 1000 K, dužni su župnici graditi i popravljati gospodarske zgrade zajedno sa župljanima; nu gdje župnik mora držati krave ili konje, spada trošak gradnje i popravka štale na patrona, dočim dužnost podavanja ručnih i voznih težaka spada na župljane.

2. U bivšem kraj. području. Tu se župne crkve imadu u prvom redu graditi, popravljati i uredjivati iz crkv. imovine, nu u koliko ova ne dotječe, dužni su namaknuti župljani potrebna sredstva. Oni su dužni i skrbiti za gradjevne potrebe oko župnih dvorova i gospodarskih zgrada (osim sitnijih popravaka).

Drvenu gradju (za župe i filiale) dužna je dati dotična imovna obćina.

U slučaju potrebe i u okolnostima uvaženja vrijednim dozvoljava se pripomoć iz zemalj. sredstava.

Sva ovdje iztaknuta načela dispozitivne su naravi, te se mogu sporazumno prigodom doprinosbenih razprava ustanoviti posebne utanačbe.

c) Za oživotvorenje gradjevne i doprinosbene dužnosti propisan je postupak nadležne upravne oblasti u pogledu osiguranja gradjevnoga troška kao i izvadjenja tehničkih radnja (gradjev. operata).

Onaj dio postupka kod crkvenih gradnja, kojemu je zadaća, osigurati gradjevnu glavnicu i trošak te ustanoviti razmjerje prinosa, zove se doprinosbena (konkurencionalna) razprava.

Digitized by Google

U području bivšega provincijala normiran je taj postupak naputkom od c. i kr. hrv. slav. namjestničtva od 3. ožujka 1855. br. 3965. glede postupka, kad treba pomoćju doprinosa što graditi ili popravljati oko rimokatoličkih i grčkoiztočnih župnih crkvi, dvorova i gospodarskih zgrada te škola ili što nabaviti za uredjenje tih zgrada. (Ovamo se ubrajaju škole, groblja i nabava predmeta za školu i crkvu).

Kao temeljni propis u tom pogledu za bivše krajiško područje ukazuje se naredba obstojaloga glavnoga zapovjedničtva kao krajiške upr. oblasti od 25. travnja 1880 br. 499; nu u Krajini bio je postupak jednostavniji i ograničavao se samo na saslušanje župljana glede načina namaknuća gradjev. troška.

Nu kako je Krajina spojena s materom zemljom, stao se u cijeloj zemlji primjenjivati navedeni naputak od g. 1855. u prilog jedinstvenoga postupka. Naputak taj ima se uistinu smatrati pukom uputom (u zem. vl. listu nije proglašen). Prema toj uputi tiče se oblastni postupak pripravnih izvida, potrebnih za sastavak gradj. operata, doprinosbene razprave, jeftinbene razprave i predaje radnje (poduzetniku, obćini) te samoga izvodjenja i nadzora.

Čim nastaje potreba, da se pomoćju doprinosa što gradi oko crkvi, župnih dvorova i škola (ovamo ne spadaju manji popravci; župnik može iz crkv. blagajne neodgodive popravke namiriti do svote od 50 K), odredi žup. oblast potrebne izvide uz sudjelovanje župnika. Temeljem izvida po tehničkom organu izradjuje se gradjevni operat. [1])

Ureda radi sastavljaju se gradj. operati za crkvene gradnje u župama javnoga patronata (Njeg. Veličanstva i vjerozakonske zaklade [2]), inače samo, ako sav trošak nose župljani ili crkvena imovina. U župama privatnoga patronata dužne su stranke dati po stručnjaku sastavljati operat (nar. bog. i nast. 15. svibnja 1894. br. 6310. sb. 1894. br. 40.). Župljani ipak za operat ne doprinose, već samo davaju ručne i vozne težake.

Kod komorskih patronata fin. ravnateljstvo u ime erara zamoli vladu, da po svojim tehn. organima dade obaviti predradnje i sastaviti operat, ili da dade to obaviti po organima

[1]) Glede tehn. operata vidi „tehn. propisi" str. 130. 144.

[2]) Ovi se operati mogu svake godine do konca ožujka predložiti vladi (nar. bog. i nast od 4. srp. 1893. br. 7999.)

Digitized by Google

kr. drž. gradj. ureda (u Zagrebu). Operat služi temeljem razprave; gdje nema izgleda za osiguranje troškova, može služiti podlogom aproximationi troškovnik (nar. bog. i nast od 29. kolovoza 1880. br. 3841.).

Kod javnih patronata predlažu se vladi samo osnove (troškovnici) na odobrenje. Gradjevne osnove (troškovnike) za crkv. gradnje u župama komorskoga patronata izpituje vladin gradjev. odsjek.

Za provedbu doprinosbene razprave može žup. oblast delegirati i kotar. oblast. Nu razpravu, koju valja točno i izcrpivo provesti, imade se pozvati patron, župnik i crkv odbor (starješina) te interesenti župljani (obćina), tehnički oblastni organ (svakako treba da prisustvuje opć. načelnik) i eventualni ini interesenti. Crkvene obćine nemaju zapravo zakonitoga zastupstva. Postoje crkveni otci, tutori, u Krajini crkv. starješine i odbornici (za upravu crkv. imovine). Župljani mogu iz svoje sredine izabrati zastupnike za razpravu (nar. bog i nast. od 21. srpnja 1898 br. 5004.). Uputno je prije razprave dobaviti prijepis izvadka iz popisa župnih dohodaka od 1802. (conscriptio proventuum), popis ručnih i voznih težaka, izkaz izrav. poreza i nameta, što ga dotični župljani plaćaju i izvadak iz crkv. računa.

Vjerozak. zakladu (i glavnicu položenu za odkup pod upr. vlade) zastupa upr. činovnik (eventualno izaslanik vlade).

U razpravnom zapisniku valja točno naznačiti patronat, nalaz gradjevnoga stanja, odnosno potrebe popravaka, prikazanje gradjevne osnove (eventualne prigovore) razpoloživa sredstva, gradjevni trošak (i povjerenstveni), doprinose, očitovanja i molbe stranaka, eventualno način izvedbe, način dobave kamena, šljunka itd. U svakom slučaju valja pokušati nagodu.

Glede navoda i tvrdnja stranaka valja preslušati vjerodostojne župljane i pribaviti po mogućnosti izprave (ugovore, lex fundationis, visitationes canonicae). Voditelj razprave mora zapisniku posvetiti veliku pomnju, jer je zapisnik temelj odluki o doprinosu.

Kod župa privatnoga patronata ima županijska oblast, dovršivši doprinosbenu razpravu, spise predložiti upr. odboru na odluku u I. molbi (§ 25. toč 12. zak. od 5. veljače 1886. „o upr. odborih u županijama" odnosno § 42. zak. od 5. veljače 1886. „ob ustroju županija").

Kod župa javnoga patronata predlaže žup. oblast spise u svakomu slučaju vladi, koja kod župa patronata vjerozak.

Digitized by Google

zaklade osigura prinos, a kod župa kralj. patronata dozvoli pripomoć ili zajam iz zemalj. sredstava. Kod župa komorskoga patronata dostavlja vlada spise fin. oblasti na očitovanje; ako ne dodje do sporazumka, ima upr. odbor izreći odluku.

Radnje se osiguraju jeftimbom i sklopljenjem ugovora (kod komorskoga patronata fin. ravnateljstvo odredjuje jeftimbu i sklopi ugovor, nu biva, da na zamolbu to preduzima i autonomna upravna vlast.)

Zatim slijedi predaja radnje dostalcu (poduzetniku), odredbe glede nadzora, a nakon dovršenih radnja pohvalba (kolaudacija). Gradjevnim ugovorom obvezuje se poduzetnik, da će svekolike radnje obračunati na temelju jedinstvenih cijena. Stoga se prigodom pohvalbe preduzima liquidacija izvedenih radnja i (višeradnja), a na tom temelju biva obračun. Izpravnost obračuna potvrdjuje poduzetnik podpisom pohvalbenoga zapisnika. To uredovanje obavlja redovito žup. tehn. izvjestitelj. Temeljem toga usljedi doznaka i izplata. Nakon izminuća jamčevnoga roka dolazi nadpohvalba (superkolaudacija).

Prinosi za crkve, župe i škole ućeruju se upravnim putem na način javnih poreza (nar. od 20 travnja 1844. i zak. od 17. siječnja 1906. „o vjeroispovjednim odnosima").

Tražbine uknjižene naslovom gradjevne dužnosti na patronatskom dobru uživaju prvenstvo kao i državni porez (rješitba kr. stola sedmorice 9. lipnja 1904. br. 1543.). Povjerenstvene troškove kod gradnja javnoga patronata nosi uredovni putni paušal (nar. odj. unut. od 5. srpnja 1870. br. 21.062.).

c) L u k n o i p r a v n a m u n a r a v. Podavanje lukna osniva se na crkvenom pravu, na kanoničkom namještenju župnika na župne dohodke, na popisu župnih dohodaka od god. 1802. (conscriptio proventuum); na mnogim zakonima, previš. rješenjima i polit. propisima, a naročito na dekretu Njeg. Veličanstva Leopolda I. od 9. travnja 1701.; na Previš. normalu „ob uredjenju župa", što je izdan odpisom ug. dvorske kancelarije od 10. svibnja 1787. br. 5478.—142., na intimatu kr. ug. namjestn. vijeća od 15. travnja i 10. lipnja 1800. br. 8351. i 12.798., Previš. rješenju od 23. travnja 1852. br. 1544.—1554.; na članku 27., 29., 33. i 34. konkordata od 18. kolovoza 1855. Ućerivanje luknarskih podavanja biva uporabom ces. nar. od 20. travnja 1854.

L u k n a r s k a p o d a v a n j a, k o j i m a s u p r v o b i t n o o b t e r e ć e n a u r b a r s k a s e l i š t a, n a r a v i s u r e a l n i h

Digitized by Google

tereta, t. j. teret leži na posjedu urbar. selišta te je s njim skopčan.

Tu narav vindicira luknu i cesar. patent od 2. ožujka 1853., koji u § 57. propisuje, da se pod ukinutim podavanjima od urbarskih selišta ne imadu razumijevati daće i podavanja, koja pripadaju crkvama župama i školama, medju koja podavanja spadaju i luknarska podavanja, nego da se ove vrste daće od tih selišta imadu i unapried davati.

Nadalje ustanovljuju narav realnoga tereta lukna naredbe opetovano izdane naredbe obstojavšega kr. ugar. namjestničkoga vijeća, imeeito naredba od 10. svibnja 1796. br. 9374, koja za luknarska podavanja naročito veli, da su „sessionibus inhaerentes praestationes", te naredba bd 14 svibnja 1703. br. 11184., koja glasi, da se lukno imade podavati od nenastanjenih selišta (sessioonnes desertae), jer je to teret, koji obterećuje urbarsko selište. Iz naravi toga tereta slijedi, da je svaki posjednik bivšega urbarskoga selišta, obterećenoga luknarskom daćom, dužan župniku podavati lukno.

Lukno imade i narav javnoga tereta, jer je to daća namijenjena javnoj svrsi, naime župniku, radi čega i postojeći zakoni lukno obzirom na ućerivanje usporedjuju javnim dancima, kojih ne treba gruntovno izkazivati, jer se na zakonu temelje (nar. zem. vlade, odjel za bogoštovlje i nastavu od 19. rujna 1892. br. 11510 „o pravu župnika na lukno i pravnoj naravi lukna").

Prema navedenom načelu dužnost lukna tereti dotičnu nekretninu u njezinoj cijelosti tako, da je svaki posjednik nekretnine dužan prodavati odpadajuće lukno, nasuprot su pojedine dospjele dužnosti osobne obveze posjednika, pod kojim su dospjele.

Prema tomu prelazi: 1. na onoga, koji na javnoj dražbi kupi nekretnine, obterećene luknarskim podavanjem, samo lukno od dana dražbe, a starije od dana vremena ima se ućerivati od prijašnjega vlastnika; 2. onaj, koji na temelju bud kakvoga pravnoga naslova osim ovršne dražbe i slučaja universalnoga nasljedstva dodje u posjed takovih nekretnina, jamči za dospjele jur pod predšastnikom dužnosti samo onda, ako ih je napose za se preuzeo. (naredba odj. bogoštovlja i nastave od 18. rujna 1892. br. 11967.).

I državni erar imade namiriti lukno od kupljenih zemljišta radi poreznih zaostataka, te imadu kotar. oblasti

Digitized by Google

temeljem po župniku sastavljenih izkaza obavijestiti od slučaja do slučaja fin. ravnateljstva u Zagrebu (nar. odj. bog. i nastavu od 27. srpnja 1888. br. 2495.).

Previšnjim rješenjem od 21. travnja 1852. izrečeno je glede davanja lukna i štolarskih pristojba katol. župnoga svećenstva u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji, zatim u vojvodini Srbskoj i Tamiškom Banatu: 1.) da se lukno, izkazano u popisu župnih dohodaka od god. 1802., na koliko se u naravi daje, u buduće ima takojer polag ondje naznačene izmjere u naravi dati; 2. da se ima u gotovom novcu izračunano lukno kao što i štolarske pristojbe u srebru plaćati u onom iznesku, kako se sadržavaju u popisu županskih dohodaka (odpis obstojale c. kr banske vlade u Zagrebu od 29. travnja 1852. br. 4325.)

U bivšem Krajiškom području uputilo je glavno zapovjedničtvo godine 1880. područne oblasti, da se u svim luknarskim prijepornim predmetima, u koliko ne postoje pozitivne naredbe, postupa po dosadanjem običaju, te da se samo u veoma silnim razpravama, ako nagoda ne uspije, postupa odlukom uz pravo utoka. Podjedno su oblasti pozvane, da saberu nuždne podatke, te da kod inštalacije svakoga župnika u ugovoru medju župnikom i župljanima označi sva prava i dužnosti župnika i župljana. Takovi „instalations-akti“ imali su se predložiti glavnom zapovjedničtvu. (nar. glav. zapovj. od 23. pros. 1880. br. 1136.) [1]

U pogledu zastare luknarskih podavanja vrijede slijedeća načela;

1. glede zastarnoga roka §. 1480. o. g. z. po kojem iskanja zaostalih godišnjih danaka, daća, prihoda i posluga prestaju u tri godine, a pravo dotično zastaruje, ako se ne izvršava kroz 30 godina, a u slučaju prava na lukno u 40 godina prema §§. 1472. i 1485. o. g. z.

2. Glede prekinuća zastare §. 1497. o. g. z., koji glasi: „Dospjelost i zastara prekida se, ako onaj, koji se na nju hoće da osloni, i to prije, no je prošlo vrijeme zastare, priznao izrijekom ili muče tudje pravo, ili ako ga je onaj, komu to pravo pristoji, pozvao na sud i tužba se bude uredno produžila. Ali ako je tužba presudom pravomoćnom proglašena, da je nevaljana zastara drži se, da je neprekidna“.

[1] Vidi Luka Turčić: sbirka crkv. zakona str. 392. I. knj.

Digitized by Google

Zastara lukna ima se potom smatrati prekinutom a) ako je župnik (upravitelj župe) kod nadležne političke oblasti, prije nego li mine rok zastare, zamolio likvidaciju lukna i ako je u molbi, odnosno u izkazu izrijekom naveo dužnika, vrijeme za koje nije plaćena dužnost ter iznos duga. Obćenita pritužba proti nemaru dužnika, učinjena ma gdje, nema posljedicom prekinuće zastare.

Pošto je zastara prekinuta časom predane molbe za liquidaciju, tad na stvari ne mijenja ništa, ako je dužnik ma i poslije zastarnoga roka o liquidaciji obavješten, dotično na liquidacionalnu razpravu pozvan.

b) Zastaru prekida i priznanje duga, bilo to učinjeno izrijekom ili muče n. pr. molbom za poček, djelomičnom odlukom itd. (Naredba odjela za bogoštovlje i nastavu od 6. rujna 1892. br. 11415.).

B) Grčkoistočna crkva (srbsko-pravoslavna).

Naredbom državnoga ministarstva rata, dvor. kancelarija kr. ugar. i hrv. slav. dalmatinske od 29. studenoga 1864. priobćeno je, da je Njeg. c. kr. apoštolsko Veličanstvo udostojalo Prev. odlukom od 26. studena 1864. dozvoliti, da se crkva grčko-nesjedinjena ima nazivati „grčko-iztočna". [1])

Zakonom od 14. svibnja 1887. „ob uredjenju posala crkve grčko-istočne i o porabi ćirilice u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji" (sbor. 1887. br. 33). izrečeno je gledom na ugar. zak. čl. IX.—1868. u stvari srbske grčko iztočne crkve, koja u obsegu zemalja sv. krune Ugarske sačinjava nerazdijeljenu cjelost, „da su Srbi izpovjednici vjere grčkoistočne u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, stanujući u grčkoistočnoj srbskoj samostalnoj metropoliji, vlastni uz priuzdržaj ustavnim putem vršiti se imajućih prava vrhovnoga nadzora Njeg. Veličanstva, svoje poslove, crkve, škole i ovamo odnosećih se zaklada unutar granica zemaljskih zakona u svom srbskom grčkoiztoč-

[1]) Temeljni je zakon za žiteljstvo grčkoiztočne vjeroizpovijesti zak. čl. XXVII—1907., kojim je dotičnim sljedbenicima zajamčena podpuna sloboda vjere, koja su dotle uživali samo temeljem raznih privilegija, podijeljenih od prijašnjih kraljeva.

Digitized by Google

nom narodnom crkvenom kongresu, sastojećem iz zastupstva svih vjernika stanujućih u zemljama krune Ugarske i sazvanom nakon predhodne dozvole Njeg. Veličanstva, periodički po patriarhu metropoliti srbskom za sve izpovjednike iste crkve spadajuće na metropoliju srbsku samostalno riješavati i uredjivati te po svojih organih rukovoditi, njima upravljati u smislu ustanova stvorenih na tih narodnocrkvenih saborih i odobrenih po Njegovom Veličanstvu.

Izpovjednicima iste crkve zajamčuje se na temelju načela ravnopravnosti iz zemaljskih sredstava razmjerni prinos u svrhe bogoštovne, te je strankama kod svih zemaljskih oblasti, u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji slobodno služiti sə pismom ćirilskim kao i latinskim. Ondje, gdje Srbi u povećem broju živu, imadu se od prvih molba na ćirilskim pismom pisane podneske strankama izdavati riješenja na ćirilskom pismu.

Previšnjim reskriptom od 10. kolovoza 1868. (sbor. 1868. br. 18.) za obseg kraljevina Hrvatske i Slavonije o zaključcima srbskog narodnog sabora od godine 1864/5. potvrdjeni su s nekim promjenama u obziru navedenih kraljevina zaključci srbskoga narodnog sabora od 24. prosinca 1864. u Karlovcima i to:

I. o redukciji i dotaciji parokijskoga sveštenstva, o stanju osoblja manastirskoga sveštenstva i dotaciji episkopata;

II. ob ustrojenju mjestnih crkvenih občina.

III. o školama;

IV. o ustrojenju konsistorija i metropolitskoga crkvenoga i školskoga savjeta;

V. ob upravljanju manastirskih dobara i srpsko narodnih fondova;

VI. o stečajnom parokijskom izpitu.

a) Crkvena uprava. Ovdje valja u kratko označiti one ustanove o navedenim uredbama, što se u bitnom tiču javne uprave i što treba da su poznate javnim organima.

Parokije u pojedinim občinama uvrštene su u pojedine razrede i prema tomu beriva paroka.

Godišnju plaću paroka razporezuje upravna občina u prisustvu izaslanika upravne oblasti po poreznom

Digitized by Google

ključu ili po okolnostima pravičnije obzirom na imanje i sa štednjom siromašnijega žiteljstva (parokijalna daća). [1])

Grčkoistočnu mjestnu crkvenu obćinu sačinjava zajednica svećenika, porodica i pojedinih osoba grčkoiztočne vjere u opredijeljenom obsegu jednoga ili više mjesta u tu svrhu sdruženih, da se staraju o koristi i potrebama svoje crkve i škole.

U jednom mjestu ima postojati samo jedna obćina crkvena, ma i više crkvi bilo. Promjene mogu izreći samo eparhijalne konsistorije. Svaki sljedbenik grčkoistočne crkve, koji stalno prebiva (odnosno 6 tjedana s namjerom stalnoga obitavanja) postaje članom crkv. obćine.

Za obavljanje obć. crkveno školskih posala postoje u obćini dva organa: mjestna crkvena skupština i mjestni crkveni odbor. Skupština je zastupstvo obćine i kontrola mjestnoga odbora, a odbor je obćinsko starešinstvo, što obćinu predstavlja u izvanjskim odnošajima i neposredno upravlja obć. poslovima.

Mjestnu crkvenu obćinu sačinjava izvjestni broj obćinara prema broju duša (ne može preko 120), izabran po obćinarima (mužkoga spola, koji su prošli 24 godinu, uredni platci i neporočnoga ponašanja). Izabrani mogu biti samo izborno pravo imajući, ako su 30 godina navršili. Skupštinari se biraju na 6 godina. Svake druge godine izstupa jedna trećina (izuzevši odbor). Prve dvije trećine opredieljuje kocka.

---

[1]) Naredbom vlade, odj. za bog. i nast. od 14 srpnja 1888. br. 3396. izdana je uputa glede propisivanja i ućerivanja parokijalnoga nameta i izplaćivanja parokijalnih pristojba. Ona u bitnom odredjuje, da oblastni zastupnik imade svagda nastojati, da se od razporezanja parokijalnoga nameta na izravni porez samo iznimice onda odustane, kada i gdje to osobiti obziri, navlastito siromašnijega dijela pučanstva iziskivali budu.

Izvadak iz skupštin. zapisnika, što se tiče zaključka, imade crkveni odbor odmah iza dokončane razprave priposlati pripadnomu eparhijskomu administrativnomu odboru, koji će ga na osnovu § 23. II. B. Pr. viš. reseripta od 10. kolovoza 1868. mogućim pospješenjem (nakon izpitanja) i uz mnijenje svoje dostaviti nadležnomu obć. uredu. Obć. ured sastavlja propisnik za svaku godinu i svaku parokijalnu obćinu i predlaže ga do 5. prosinca svake godine kot. oblasti na izpitanje. Kot. oblast imade pregledani odnosno izpravljeni propisnik do 1. siječnja dojduće godine povratiti, da obć. pogl. uzmogne ubirati i izplaćivati Za taj namet nalazi se posebna kutija ili škrinja s 3 ključa u blagajni; ključe imade i to: jedan obć. načelnik (zamjenik), a ostala dva su u rukama dvojice pripadnika grč ist. crkve, što ih crkv. zastupstvo izabere eventualno kot oblast imenuje.

Digitized by Google

Skupština se redovno drži svake godine u ožujku i listopadu, nu predsjednik može sazvati i vanrednu. Crkv. skupština bira si predsjednika, ako nije to parok. On u obće zauzima posebno počastno mjesto.

U djelokrug skupštine spada izbor crkv. odbornika, upliv pri postavljanju paroka, djakona, učitelja, ustanovljivanje plaća, uprava obć. imovine. ustanovljenje prireza za škol. svrhe, crkveni računa, zametavanje parnica i sastavak statuta.

Eparhijska konsistorija može skupštinu (ako prekorači djelokrug, ne vrši dužnosti itd) razpustiti i nove izbore odrediti.

Mjestni crkveni odbor sastoji iz predsjednika, podpredsjednika i 8 do 24 člana, parok je član po zvanju. Odbor izabran je po skupštini na 6 godina. Svake tri godine izstupa polovica kockom označena. U djelokrug crkv. odbora spada: izvršivanje zaključka skupštine, nadzor nad službom Božjom i crkv. zaptom, parokom i školskim zgradama, postavljanje, nadziranje i odpust crkv. i škol. služitelja, neposredna uprava crkv. imovine, izbor epitropa te staratelja ubogih i sirota.

Izpražnjena mjesta pomoćnika i paroka imadu se popuniti za tri mjeseca, nu gdje su iza smrti paroka ostale pored ličnoga pomoćnika udova ili neobskrbljena djeca, za godinu dana i to putem natječaja.

Izbor preduzima mjestnocrkvena skupština, odnosno kandidaciju, u prisustvovanju zastupnika konsistorije. Tko dobije $^2/_3$ glasova, predlaže se eparh. konsistoriji na potvrdu.

Kod izbora protoprezvitera, odnosno kod kandidiranja istoga, učestvuju mjestni skupštinari i iz svake crkvene obćine dotičnoga protoprezviterata parok s jednim izabranim skupštinarom. Iz onoga mjesta, gdje ima da bude proto parok, mora biti najmanje $^1/_3$ birača.

Eparkijom upravlja episkop, u čem ga pomaže eparhijska konzistorija, koja drži svakoga tjedna sjednice. On vodi poslove hierarhijske (vodi i nadzor nad maticama, prosudjuje valjanost braka).

Osim toga postoji metropolitski crkveno školski savjet kao apelatorija i kao administrativno crkvenoškolska uprava.

Digitized by Google

Crkveno-narodna dobra (metropolitska, pojedinih crkvi, obćina, škola, zakladna, fundacionalna), nadzire u svakoj diecezi episkop, a vrhovni staratelj jest srbski patriarh i metropolit karlovački. Upravu crkvenih nar. fondova vodi saborski odbor. [1])

Ustrojstvo grčko-istočnoga srbskoga narodno crkvenoga sabora ustanovljeno je Previšnjim reskriptom od 4. svibnja 1875. (sbor. 1877. br. 39.).

Taj je sabor zastupstvo grčkoistočnih vjernih u obsegu srbske metropolije u stvarima crkve, škole i dotičnih zaklada. Sastoji od 75 poslanika 25 sveštenićkoga, a 50 svjetovnoga stališa, biranih po sabor. izbornom redu. Patriarh i diecezanski biskupi članovi su po dostojanstvu. Poslanici se biraju na tri godine. Sastaje se redovito svake treće godine. Predsjednik je patrijark (metropolita karlovački). Vanredno se sazivlje sabor po potrebi. Svako odstupanje od redovnoga vremena, produženje i saziv izvanrednoga sabora ima se uz naznaku razpravnih predmeta javiti Njeg. Veličanstvu. (Sjednice završuju se u pravilu za 6 tjedana). U tom slučaju, ako Njeg. Veličanstvo želi vršiti pravo najvišega nadzora preko kr. povjerenika, ovaj ne utječe u razprave.

Sabor sazivlje metropolita i patrijarh uz predhodnu prijavu Njeg. Veličanstvu i nakon dobivenoga odobrenja. Njeg. Veličanstvo ima pravo sabor odgoditi i razpustiti. U potonjem slučaju prestaje i mandat poslanika. Sabor odredjuje svoj poslovnik uz odobrenje Njeg. Veličanstva.

Djelokrug sabora uz najviši nadzor Njeg Veličanstva jest, naročito: 1.) staranje oko uzdržanja grčkoistočne srbske narodno-crkvene autonomije; 2.) izbor grčkoiztočnoga srbskoga metropolite patriarka i metropolitskih organa (ne utječe na dogmatične i vjerske stvari, odnosno na crkveni zapt).

U njegov djelokrug spada stvaranje svih statuta glede uredjenja protoprezviterata, eparkija, crkv. obćina. dotacija sveštenstva, nadzornog sustava, uprave narodnocrkvenih dobara, osnivanja manastira, sve uz potvrdu Njeg. Veličanstva. Isto tako treba dozvole Njeg. Veličanstva za pokriće potreba putem razporeza.

Sabor postavlja sabor. odbor od 9 članova, koji se sastaje svake godine u ožujku lipnju, rujnu i listopadu u sjedištu patriarka. Ovaj odbor vrši zaključke sabora i upravlja crkv. fondovima.

---

[1]) Vidi naredbu bana od 28. svibnja 1900. br. 8130., kojom se proglašuje disciplinarni red za grčko iztočno srbsko sveštenstvo (sbor. 1900. br. 53.).

Digitized by Google

Sabor u II. molbi (odnosno u III.) odlučuje u predmetima djelokruga eparhijskih administrativnih odbora.

b) Crkvene gradjevine spadaju izključivo u autonomni djelokrug grč. izt. crkve. Po nav. rescriptu od 10. kolovoza 1868. (§ 40. II. dio) nastoji mjestni crkveni odbor oko zgrada, crkvenih i školskih, ter pazi, da su u dobrom stanju. Zaključuje ugovore svake vrste za zidanje, obnavljanje i ukrašivanje crkve, škole i inih zdanja; sredstva za to dozvoljava mjestna crkvena skupština. Opravljanja, što se ne bi mogla podmiriti iz redovnoga prihoda, kao i svakoliko zidanja, zavise od predhodnoga odobrenja eparhijske konsistorije.

U praksi se g. i. crkva u gradjevnim stvarima obraća na upravne oblasti radi pomoći pri tehničkoj i uprav. strani gradnja a ta joj se pomoć i pruža tako, da oblastni, tehnički i upravni organi utječu kod grč. izt. crkv. gradnja analogno kao kod rimokatoličkih te upr. tehn. organi sastavljaju gradjevne osnove, koje izpituje i obredjuje zem. vlada (gradj. odsjek), a upr. oblasti provode jeftimbe, sklapaju ugovore, nadziru gradnje i preduzimaju pohvalbe i nadpohvalbe. To sve temeljem zaključka crkv. mjestni skupština, odobrenih po eparh. konsistoriji u pogledu gradnje i financiranja. Tu odpada dakle nužda doprinosbene razprave i izricanja odluke. [1])

C. Evangelička crkva. [2])

Pravni odnošaji izvanjski evangel. crkv. uredjeni su zakonom od 7. svibnja 1898. „ob uredjenju izvanjskih pravnih odnošaja evangeličkih, crkava augsburžke i helvetske vjeroizpovijedi u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji (sbor. 1898. br. 30.) [2])

Evangeličke crkvene obćine augsb. i helvetske vjeroizpovjesti u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji sačinjavaju sustavni dio jedinstvenih crkava rečenih vjeroizpovijesti u zemljama krune Ugarske.

a) Crkvena uprava. Pri upravi i uredjivanju svojih vjerskih, crkvenih, školskih i zakladnih poslova služit će se te vjeroizpovijesti zakonima, što su ih synode stvorile (ili ih stvorile

---

[1]) Vidi ces. patent od 14. rujna 1859. (zem. vl. l 1859. kom XIX razd. I. str. 441.)

[2]) Vidi Dr. Novak: Propisi o crkv. gradjevinama str. 159.

Digitized by Google

budu), te Njeg. ces. i kr. apoštolsko Veličanstvo ih je odobrilo (odnosno ih odobrilo bude) i to u granicama zemalj. zakona kraljevina Hrvatske i Slavonije, naročito uz podpuno uvaženje državopravnoga položaja, što ga iste kraljevine zauzimaju u okviru zemalja krune sv. Stjepana.

Njeg. Veličanstvu pripadajuće pravo vrhov. nadzora vrši u području kralj. Hrv. i Slavonije ban prema zemaljskim zakonima.

Pripadnicima evangel. crkvi zajamčena je na temelju ravnopravnosti iz zemaljskih sredstava razmjerni prinos u svrhe bogoštovne.

Navedeni zakon od 7. svibnja 1898. proveden u Hrv. i Slavoniji naredbom vlade bog. i nast. od 17. ožujka 1899. br. 4072. (sbor. 1899. br. 36.), kojom su proglašene i za područje kralj. Hrvatske i Slavonije valjanima ustanove evangeličkih crkvenih zakona o vodjenju uprave i uredjivanju vjerskih, crkvenih, školskih i zakladnih poslova evangeličkih crkvi augsburžke i helvetske (reformirane) vjeroizpovijesti u kraljevini Ugarskoj, kako su te ustanove sadržane u prilozima A B i C ter odredjeno, da ustanove tih zakona stupaju na snagu i u području kraljevina Hrvatske i Slavonije uz stege, naznačene u zak. od 7. svibnja 1898.

Ti su prilozi:

A) Zakon ob ustavnom ustrojstvu evangeličke kršćanske crkve augsburžke vjeroizpovijesti;

B) Zakon o razdiobi crkvenih okružja i zakon ob obćem evangeličkom obskrbilištu i zakon ob obćem evangel. crkvenom mirovinskom zavodu i

C) Zakon ob ustavnom ustrojstvu evangeličke kršćan. crkve reformirane (helvetske vjeroizpovijesti).

Ustanove zakona pod A i C načelno su analogne te prikazuju synodalno prezbiterijalni sustav.

Te crkve vrše svoje zakonodavno pravo putem synoda, ostale poslove vrše izabrani dostojanstvenici i autonomni sborovi (korporacije), a to su crkvene obćine (s konventom, presbiterijem i crkv. viećem), seniorati (senioratske: skupštine, konventi), ukupna crkva (generalni konvent) Jedan predsjednik general. konventa je generalni nadzornik crkve i škole.

Nadalje su tu sadržani propisi o crkv. sudovanju (sudišta senioratska, okružna i generalna), te o crkv. autonomnom kućan-

Digitized by Google

stvu. Najviša zakonodavna i upravna skupština je synoda, [1]) a najviši upr. organ senior. skupština.

b) Crkvene gradjevine. [2]) Crkvene gradnje evangelika spadaju u smislu gore navedenih propisa posve u crkvenu autonomiju. Upravne oblasti nisu dužne pružati pomoći, osim što su zvane ućerivati crkveno-gradjevne prinose. Jur je navedeno, da je evangeličkim crkvama u kralj. Hrv. i Slavoniji zajamčen prinos iz zemalj. sredstava.

O postupku pri crkvenim i školskim gradjevinama evangeličkih crkvi augsburške i helvetske (reformirane) vjeroispovijesti te ob uvjetima, pod kojima će se za takove gradjevine dozvoljavati pripomoći iz zemalj. sredstava, odredjuje nar. vlade, odj. bog. i nast. od 22. prosinca 1899. br. 20.407. Prema tim ustanovama dužna je svaka crkvena obćina sama se pobrinuti za nabavu nuždne gradjevne osnove (nacrta, troškovnika itd.), za izvedenje radnja i za pokriće gradjevnih troškova, a u tom pogledu stvorene zaključke s gradjev. i razpravnim spisima predlagati senioratskoj oblasti.

Kad je taj postupak dovršen, te se ukaže, da nije moguće smoći pokriće podpuno za dotične gradjevne potrebne, tad se može crkv. obćina obratiti na zem. vladu, odj. za bog. i nastavu, s molbom za podijeljenje pripomoći iz zemalj. sredstava. Molbi valja priložiti sve razpravne i gradjevne spise (kod novogradnja i gruntovni izvadak). Takvu molbu valja predložiti najkasnije do konca godine pred onom godinom, kad treba upotrijebiti pripomoć. Vlada dozvoljuje prema razpoloživim sredstvima pripomoć pod uvjetom, da se radnje osiguraju javnom jeftimbom uz sudjelovanje vladinoga povjerenika, kojemu pristoji pravno nadzirati radnje, te da se obroci pripomoći doznače na izplatu samo uz potvrdu (certifikat) vladn. povjerenika, da je gradnja po odobrenim nacrtima i tehn. propisima valjano izvedena i da je dospjela u stadij uvjetovan za izplatu obroka. Povjereniku mora pristojati pravo sudjelovanja kod nadpohvalbe. Radnje se moraju početi u istoj godini,

---

[1]) Najviši organ jedinstvene evangel. aug.-b. izpovijesti je synoda, koja se sastaje samo dozvolom Njeg. Veličanstva kralja. Članovi su mu uredovni: vrhovni nadzornici, biskupi i nadzornici okružja te predstojnici obskrbilišta; putem izbora: izaslanici seniorata i zastupnici škola. Pri zakonodavstvu vrši ustavni upliv ban. Crkva se dijeli na 4 okružja. Evangelici kralj. Hrv. i Slavonije sačinjavaju posebni seniorat Hrv. Slavonski, koj podpada gorskomu okružju.

[2]) Vidi Dr. Milan Novak: Propisi o crkv. gradjevinama str. 159.

Digitized by Google

inače utrnjuje pripomoć. Glede školskih gradnja mjerodavne su ustanove škol. zakona, na u svakom slučaju treba predložiti nacrte vladi. Upr. oblasti imadu na to paziti i ne će dozvoliti izvodjenje bez nacrta po vladi odobrenih.

D. Izraelitska crkva (vjeroizpovijest).

Zakonskim člankom hrv. sab. od 21. listopada 1873. ustanovljena je ravnopravnost Izraelićana sa sljedbenicima ostalih u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji priznatih vjerozakona (zbor. 1874. br. 61.)

Tim se zakonom slijedbenici izraelitske vjere priznaju tako u pogledu slobodnoga izvršivanja vjerozakona, kao i u pogledu uživanja prava političkih i gradjanskih, ravnopravnima sa sljedbenicima ostalih u Hrvatskoj i Slavoniji primljenih vjeroizpovjesti Državi ostaje u pogledu bogoštovnih poslova izraelitskih priuzdržano pripadajuće joj pravo nadzora i upliva u nastavne poslove.

Ob uredjenju izrael. bogoštovnih obćina slovi zakon od 7. veljače 1906. (zb. 1906. br. 9.) Prema tomu zakonu vlastne su izraelitske bogoštovne obćine pod vrhovnim nadzorom vlade (odj. bog. i nastave) samostalno uredjivati svoje bogoštovne, nastavne, dobrotvorne i nastavne poslove.

U istom području može opstojati samo jedna izraelitska bogoštovna obćina, kojoj pripada svaki izraelita, koji imade svoje stalno prebivalište, Za pristup u obć. svezu ne plaća se nikakova pristupnina (upisnina).

Obseg bogoštovnih obćina ustanovljuje vlada, saslušavši interesente. To je učinjeno nar. bog. i nast. od 31. ožujka 1908. br. 2418. sb. 1908. br. 17.)

Vlada može dozvoliti promjenu ili ustrojenje nove obćine na molbu interesiranih obćina i barem tridesetorice samosvojnih izraelićana.

Za osnutak valja dokazati sredstva, kojima se osigurava obstanak odnosno pokriće potrebnih bogoštovnih uredaba (službenika, obuke.)

Ako u kojoj obćini sredstva ne dostaju, te ona ne može udovoljiti zakonskim uvjetima obstanka, može vlada obćinu ureda radi dokinuti, a područje njeno pripojiti drugoj.

Tada valja podjedno odlučiti ob imovini.

Digitized by Google

Pripadnicima izrael. vjeroizpovijesti zajamčen je temeljem ravnopravnosti razmjerni prinos iz zemaljskih sredstava.

Svaka izrael. bogoštovna obćina treba za upravu obć. poslova predstojnika, koji je zastupa i vodi očevidnost pripadnika. [1]

Ustrojstvo obćine odredjuje posebni statut, što ga odobrava zem. vlada.

Članovi predstojničtva, vijeća i odbora postavljaju se izborom prema statutu i moraju biti bezuvjetno zavičajnici koje obćine kraljevina Hrvatske i Slavonije Vjerozakonski službenici mogu biti i samo pripadnici zemalja krune Ugarske, neporočni, nu hrvatskomu službenomu jeziku vješti.

Službenici, koji uvjetima glede jezika i pripadnosti neodgovaraju, mogu se samo privremeno najviše na tri godine, namjestiti pod uvjetom, da propisu udovolje pod inakim odpustom. Takovi službenici ne mogu voditi matičnih knjiga.

U svakoj bogoštovnoj obćini treba da bude rabin u sjedištu obćine. On mora da udovoljuje navedenim uvjetima i dokaže naobrazbu stručnu i obćenitu (barem izpit zrelosti.)

Prvih deset godina, što je zakon na snagi može vladati oprostiti dokaz obćenitoj naobrazbi rabina.

Dozvolom vlade može i više obćina imati jednoga rabina, nu uz to mora svaka imati vjeroučitelja (vjerouputnika).

Predstojnik bogošt. obćine dužan je onoga, koji se kani postaviti rabinom, odnosno vjerouputnikom, putem upr. oblasti (kot. oblasti, gr. pogl.) prijaviti vladi, koja ga je vlastna odklonuti, nu samo u roku od 30 dana. Ako nedodje odgovor, može se namjestiti, Izpražnjenje mjesta rabina ili vjerouputnika imade predstojnik javiti žup. oblasti, u gradov. Zagreb, Osijek, Varaždin, Zemun, neposredno vladi i naznačiti osobu, koja će medjutim vršiti funkcije. Upravna oblast može (s uprav. obzira) naznačenu osobu odklonuti i ureda radi odrediti osobu glede obave funkcija u ženitbenim i matičnim poslovima. Izpražnjena se mjesta imadu popuniti za 6 mjeseci. Službeni odnošaji obć. službenika uredjuju se statutom. Vodjenje matičnih knjiga i obava ženitbenih funkcija pristoji rabinima ili njihovim zamjenicima [2] (§§ 126.—133. o. g. z.). U bogo-

---

[1]) Vidi nar. vl. odj. bog. i nast od 31. ožujka 1908 br. 2417. glede vodjenja računa izrael bogošt. obćina (sbor. 1908. br. 11.).

[2]) Vidi nar. odj. za bog i nast. od 7. lipnja 1910. br 7745. (sbor. 1910. br. 64.), kojom se odredjuje provedba nekih ustanova zak. od 7. velj če 1906. „ob uredjenu izrael. bogošt. obćina“, naročito: 1.) izpitivanje kvalifikacije rabina, odnosno vjerouputnika; 2.) o privremenim voditeljima matica.

Digitized by Google

molji, gdje nema rabina, obavlja napovijednevtur opjnik, kojega može rabin i ovlastiti na vjenčanje.

Bogoštovne obćine mogu za pokriće svojih potreba ustanovljivati i razpisivati pristojbe i prinose na svoje pripadnike, a takove nametnuti i Izraelitama (nepripadnim), koji u području obćine posjeduju ili u zakupu drže obrt ili trgovinu (industrijalno poduzeće).

U slučaju potrebe može vlada dozvoliti i veće prinose. nego li dozvoljuje statut. One, koji kod propisivanja i ubiranja bogoštovnih prinosa, krše zakon ili statut, može upr. oblast kazniti i presuditi na naknadu štete.

Valjano razpisani namet ućeruju se upravnim putem (to ustanovljuje i zak. „o vjeroispovjednim odnosima"). [1])

Izraelit. bogošt. obćine u Zagrebu i Zemunu dužne su uzdržavati posebne bogoštovne uredbe, što ih drže nuždnima u Zagrebu starovjerci (ortodoxi), a u Zemunu sefardi.

Statut odredjuje sjedište obćine, rabina i matičnoga ureda, služb. odnošaje obć. službenika, prava i dužnosti pripadnika, razporez (najveću izmjeru), propise za bogomolje (i privatne), karnostni postupak i propise ob umirovljenju i obskrbi obć. službenika.

Upravne oblasti vrše nadzor, te mogu protupropisne odredbe obć. organa dokinuti, razpustiti vijeće, izricati globe do 300 K i uporabiti prisilna sredstva. Za postupak uobće po navedenom zakonu nadležne su upr. oblasti u redovitom molbenom tečaju.

---

[1]) Vidi nar. odj. bog. i nast. od 2. travnja 1903. br. 7404. glede ućerivanja prinosa za izraelit. bogoštovne obćine (sbor. 1903. br. 81.).

Digitized by Google

Digitized by Google

Dodatak.

Nakon tiska dotične skupine izašli su odnosno proglašeni u sborniku neki zakonski propisi, koji se još ovdje navode:

K s t r a n i 60.:

Zak. čl. VII.—1910. zaj. ug. hrv. drž. sab. (sbor. 1911. br. 6.), k o j i m j e p o n o v n o uz preinaku zak. čl. LVII.—1907. p r o d u l j e n a v a l j a n o s t z a k. č l. XXXI.—1891. zaj. ug. hrv. drž. sab. „o b u r e d j e n j u k o n s u l a r n e s u d b e n o s t i“, — do 31. prosinca 1911. (uz uvjet, da bude u Austriji stvoren slični zakon, što je usljedilo zakonom od 24. prosinca 1910.

K s t r a n i 156.:

B a n s k o m n a r e d b o m od 23. p r o s i n c a 1910. br. 5926. o d r e d j e n o j e u s v r h u j e d n o l i k o s t i i p o t r e b i t e k o n t r o l e u n o v č a n o m p o s l o v a n j u kr. ž u p. i k o t. o b l a s t i u b i t n o m s l i j e d e ć e:

Tudji i prolazni novac ima se knjižiti u poseban novčanik po propisanom obrazcu. Primitak se reda po vremenu, kako novčani poslovni komadi stižu u uručbeni zapisnik te ih valja još istoga dana provesti u novčaniku. Strogo je zabranjeno novčane poslovne komade držati u ladici ili blagajni, a da nisu provedeni u novčaniku tudjih i prolaznih novaca.

Ostali se novac (n. pr. putna naklada, pisarn. paušal itd.) ima zaprimiti u dotični blag. dnevnik. U pravilu se ima novac ondje zaprimiti, gdje se ima konačno obračunati.

Svaki novčani poslovni komad mora se kao takvi označiti stampilijom „novac“ uz oznaku iznosa i dnev. članka.

N o v č a n i s e p o s l o v n i k o m a d ima unijeti uručbeni zapisnik i n e s m i j e s e n i k a d a a d n u m e r i r a t i.

Kod mjesečnih i nenadanih skontracija ima se novčanik na lijevoj strani zaključiti u predmetnom stupcu, a koncem godine formalno u novčanim stupcima i brojevno izkazati (i slovima) ostatak u gotovini i obveznicama.

U drugu godinu prenašaju se svi neizdani članci te se broj članka prošle godine upisuje kao slomak pod broj tek. članka.

Dokaznice se prišiju spisu. Kad je novac izdan valja na spis udariti stampilij „izplaćeno“.

Zaslužbina pisar. pomoćnika izplaćuje se uz izkaz.

Digitized by Google

Koncem svakoga mjeseca valja sastaviti propisani skontralni operat, ovamo se prilaže izkaz gradjevnih kredita, što ga podpisuje tehn. izvjestitelj.

Kot. oblasti predlažu taj operat žup. oblasti, a ova vel. županu.

Glede liquidac. knjige i propisovnika bol. i zdrav. nameta te škol. nameta ostaju dosadanji propisi netaknuti.

Banskom naredbom od 23. pros. 1910. br. 5216. izdane su posebne odredbe, kako se za polit. i stručno osoblje kr. kot. oblastih imadu obračunavati troškovi zvaničnih putovanja, što terete uredsku putnu nakladu ili privatne stranke i propisan posebni obrazac blag. dnevnika putne naklade. Svi se novčani iznosi, koji se imadu konačno obračunati u dnevniku putne naklade moraju izravno u taj dnevnik zaprimati. Najstrože je zabranjeno izplaćivanje putnih troškova posredovanjem novčanika tudjih novaca. Isto tako je zabranjeno putne naklade stručnoga osoblja trošiti u druge svrhe, nadalje predujmove od stranaka primati mimo provedbe u dnevniku. Početkom svakoga četvrt godišta predlaže se prepis dnevnika sa prilozima žup. oblasti na izpitanje. Za putovanja mora se osnovati „rokovnik". (Detailne ustanove nisu ovdje navedene.)

K strani 375.:

Zak. čl. XLV.-1908. zaj. ug. hrv. drž. sab. (sb. 1911. br. 3.) uzakonjen je sveobći poštanski ugovor sklopljen 26. svib. 1906. u Rimu.

K strani 398.:

Nar. min. trg. od 28. prosinca 1910. br. 87135. suspendirana je sporazumno s banom nar. br. 107.032. glede obvezatnoga označivanja sadržaja zatvorenih boca vina, piva i žestokih pića — do konca 1911.

K strani 469.:

Naredbom odj. unut. od 7. prosinca 1910. br. III. A. 1370. (sbor. 1911. br. 9.) ustrojen je zemalj. zavod za iztraživanje tla (spojen sa tloznanstvenim kabinetom kr. šum. akademije u Zagrebu).

K strani 476.:

Banskom naredbom od 23. pros. 1910. br. 2730. odredjeno je, da zak. čl. XLVII.—1908. zaj. sab. „o zabrani patvorenoga vina stupa na snagu 1. veljače 1911. i uvrštuje prov. naredba u sbornik

Digitized by Google

Kazalo.

	Str.
Acetylen	313
Administrativ. red žiteljstva	201
Agenti privatni	421
Agenti za izselivanje — odprema osoba	220
Agrarno pravni odnošaji	422, 447
Agrarno zakonarstvo	422
Agrikulturni zavod	470
Akciza u Krajini	115
Amerikanska loza	475—476
Amerik. sjemenje	471
Amortizacija papira	415
Anarhistička struja	566
Arheoložko družtvo	559
Arheoložke starine	559
Arhitekti	521
Asfaltni pločnici	317—368
Austroug. monarkija	24
Austrougarska banka	402—413
Autonomni poslovi	82
Autorsko pravo	558
Aversualne pristojbe	341
Bakarska vodica	480
Bakteriložki zavod	262—470
Ban	45, 82
Banke	411
Banknote	400—414
Bankovni poslovi	411
Banski savjetnici	83
Barut	306—309
Baždarenje	397
Baždar. uredi	76
Beriva zem. urednika	133
Bilježnik obć. vidi O	
Blagajničko rukovanje žup. i kot. oblasti vidi Dodatak i	156
Blagajničtvo obćine	110
Blagajničtvo obćine gradske	118
Bludobol	234—236
Boginje	239
Bogoštovne obćine izraelitske	619
Bogoštovni prinosi	598
Bogumrzke kletve	326
Bolesti spriečavanje	434
Bolnice	253—256
Bolnoobskrbni troškovi	256
Božjakovina	468—471
Brahij	282
Brak	569
Branila u tvornicama	231
Brijačnice (čistoća)	237
Brodarska uprava	76
Brodarenje na moru	373
Brodarenje na rijekama	371
Brodarski red	393
Brzojav	377
Brzojavni uredi vidi Pošta	
Bujice (vododerine)	364
Burze	419
Carinar. uredi	68
Carinarska tarifa	27
Cedulne banke	363, 412
Centralna groblja	203, 234, 599
Cenzura tiskopisa	320
Ceste	364
Ceste uzdržavanje	367—369
Cestovno redarstvo	360—369
Cestovni proračun	368
Cetinski ugovor	55
Cijene živeža	515
Cijenik lijekova vidi L	
Cijenik liječnički vidi L	
Cijenik primaljski vidi P	
Cijenik sajamski vidi S	
Cijenik šumskih šteta	99
Cijepljenje boginja	239
Cigani	301
Ciglane	368
Cinžene zemlje	425

Digitized by Google

	Str.
Civilni tehnici	521
Crkva vidi vjeroizp. odnosi	
Crkvene gradjevine	604
Crkveni sabor srb.	615
Crkvena uprava	602
Crkvena uprava školska	344
Crkvene svečanosti	599
Častnika namještenje	131
Častnici nisu pravoužitnici	465
Častničkih udova obskrba (valja još navesti zak. čl. XVI.-1907. zaj. sab. sbor. 1907. br. 67.)	215
Čigir	480
Činovnici — osob. odnošaji	130
Činovnici — osposobljenje	130
Činovnički namještenje	131
Činovnici grad. vidi G.	
Činovničtvo obć. vidi O	
Čišćenje pašnjaka	470
Čišćenje sjemenja	470
Čuvališta djece	237
Čuvanje starina	559
Delegacije	28
Deračnice (živodernice)	508, 522
Dimnjačari	357, 520
Dioba šume	487
Dioba zadruge	449—451
Dioničke udruge	353
Diplomat. zastupanje	59
Diphterija	241
Disciplinarni postupak vidi karnostni	
Diskontni poslovi	411
Divljači — prodaja (vidi lov. zakon)	
Djelokrug grad. zastupstva	107
Djelokrug obć. zastupstva	144
Djelokrug upr. odbora	99
Djelokrug zem. vlade	83
Djelokrug žup. oblasti	92
Djelokrug žup. skupštine	97
Dobava šljunka	368
Dobrovoljne dražbe	420
Docijepljivanje	240
Dohodarstvo duhana	67

	Str
Dokazni postupak	164
Doknadna pričuva	212
Domaći kruh — proizvodnja	525
Doprinosbene razprave 93, 99,	605
Dopust učitelja	342
Dozvola obrtna vidi „Obrt"	
Dozvola sajmova	417
Dražbaonice	421
Dražbe dobrovoljne	421
Drogerije	253, 519
Drvorezbarske škole	519
Država dobrobiti	5
Država pojam i razvitak	1
Država pravna	7
Državljanstvo	207
Državna blagajna	67
Državna podpora brodovima	392
Državna vlast	13
Državne ceste	466
Državna zajednica vidi „Nagoda"	
Državni gradj. uredi	74
Državni izpiti	346
Državni ovrhovoditelji	70
Državno računovodstvo	67
Državno redarstvo	290
Državno kućanstvo	15
Državno sudište	11
Državno ustrojstvo	21
Družtva	577
Družtva (zakon o)	582
Družtveni striši	562
Dudova gojenje	482
Duhovna paztva	603
Dvorska kancelarija	181
Ediktalni postupak	522
Električna energija	550
Električni montenti	519
Elementarne sile	357, 361
Epidemičke bolesti vidi Zdravstvo	
Evangelička crkva	616
Eproprijacija vidi Razvlastba	
Farmacentički tečaj	346
Farmakopea vidi Cijenik lijekova	

Digitized by Google

	Str.
Fijakeri	519
Filoxera	475
Financ. nagoda	33
Financ. ravnateljstva	64
Financ. straža	69
Funkcionalni doplatak učitelja	339
Gimnazije	345
Glasbene produkcije	320
Globe za gospodar. zakl.	468
Gluhonijemi [1]	337, 345
Godišnji sajmovi	417, 526
Gojitbene podpore	504
Golubova uvoz	294, 506
Gorne zemlje	425
Gospodarska osobnost	351
Gospodarska učilišta	409
Gospodarska družtva	471
Gospodar. struk. služba	151
Gospodarstv. ured im. obć.	463
Gostione	321
Govedja kuga	509
Gradjanstvo	104
Gradjevni obrt	521
Gradjevine javne	366
Gradjev. tehn. služba	148
Gradjevne dozvole	317
Gradjevne dozvole za željeznice	384
Gradjevna uprava (kotari)	83, 149
Gradj. krediti	157
Gradjevni uredi	313
Gradjevno redarstvo	313—359
Gradnje blizu željeznice	315—389
Gradnje škola	336
Gradovi (grad. obćine)	103, 177
Gradski kapetan	109
Gradski liječnik	228
Gradski načelnik	108
Gradski izbori	106
Gradski proračun	110
Grad. vel. župan	108
Gradsko poglavarstvo	108
Grad. zastupstvo	107

	Str.
Graenitz-rechte	185
Granica — nadzor	94
Grb — poraba	548
Grčko-iztoč. crkva	611
Groblja	233
Gruntovnice	408
Gustoća pučanstva	197
Hipnotiziranje	245
Hipotekarna banka	410
Hrušta tamanjenje	482
Ikričavo meso	229
Ikričavost mjere proti	229
Ilirsko doba	53
Imatrikulacija vidi „Matice‘	
Imenovanje činovnika	132
Imenovanje učitelja	338
Ime porodično	569
Imovne obćine	99, 461
Imunitet	43
Industrija	516
Inozemaca stanovanje vidi S	
Instalacija župnika	603
Investiciona zaklada	87
Investiciono povjerenstvo	88
Izbori za sabor	36—42
Izgon iz obćine	104—297
Izgon iz zemlje	291
Izkaznice trg. putnika	530
Izložbe	419
Iznimne ženitb. dozvole	573
Iznimno stanje	282
Izpit biljež. i blag.	124
Izpit lugara	485
Izpit šumarski	485
Izpravak matica	204
Izraelitska vjeroizpovijest	619
Izselivanje	208
Izseljenički fond	222
Izseljeničko vijeće	221
Izvanjski poslovi	15
Izvanredne redarstv. mjere	283
Izvanselištne zemlje	424
Izvjestitelj stočarstva	147
Izvjestnice	201

[1] Za osposobljenje za obrt četkarski i košarački u zavodu sv. Vida za gluhonijeme i slijepe vidi nar. od 8. prosinca 1907. br. 6131. (§ 5 ob. zakona).

Digitized by Google

Str.

Izvlastba 93, 436
Izvlastbeni postupak 438
Izvlastba za tvornice 556
Izvlastba u rudar. svrhe 490
Izvršna vlast 9

Jabučnica 480
Jamčevina obć. činovnika 468
Javna prikazivanja 318
Javna sigurnost 298
Javne bolnice 258
Javne površine (revindikacija) 368
Jednogodišnji dobrovoljci 213

binetska kancelarija 23
matnjak 406
Kamenici 368—523
Kantonski sustav 183
Karnostna odgovornost zem. urednika 142—143
Karnostna odgovornost grad. činovnika 110
Karnostna odgovornost obć. činovnika 125
Karnostna odgovornost učitelja 341
Karnostna vlast upr. odb. 101
Kasacija u upr. postupku 171
Katastralni poslovi 71
Katastar ribolovni 497
Katolička crkva 602
Kavane 321, 520
Kazališta 319
Kaznene odredbe 288
Kaznene prijave 304
Kazni novčane 286
Kažnjenici — nadzor 299
Kemički anal. zavod 252
Ketuški mlinovi 539
Klanje marve 507
Klaonice 508
Klesarske radnje 557
Klesarski obrt 521
Književnost upr. struke 190
Kolanje dobara 394
Kolera vidi Kratelj
Kolera peradi 509
Kolonizacija 202

Str.

Komasacija zemljišta 430
Komornici 575
Komorski patronat 509
Konačne razprodaje 527
Koncerti 325
Konfesionalne škole 337
Konjogojstvo 152
Konjostavnja 444
Konkordat 569, 598
Konkubinat 323
Konkurencion. razprava 605
Konsumne udruge 353
Konsularni poslovi 152, 764, 374, 393
Konsul. sudbenost (vidi i Dodatak) 60
Kopitnice 372
Kose i srpovi — zaštita 548
Kosmet. specialiteti 250
Košer meso 229
Kotar. oblast 93
Kotar. škol. uprava 342
Kotlovno redarstvo 311
Kovanje novaca 67, 402
Koza držanje 471
Krajina — nacrt povjesti 184
Krajiške imov. občine 128, 461
Krajiške zaklade 87
Kralj 20
Kralj. porodica 23
Kralj. vlast 22
Kraljevinski sud 46
Kraljevska zavjera 20
Kratelj 235
Krčenje živica 470
Krčevine 425
Krčme 321, 520
Kreča proizvodnja 539
Krmetina iz Amerike 229
Krojenje haljina 518, 539
Krštenje djeteta 601
Krunitb. zavjernica 22
Krunska vrednota 401
Kućarenje 551
Kućar. roba 553
Kućarske knjižice 93, 552
Kućar. patent 551

Digitized by Google

	Str
Kućna indnstrija	534
Kućni obrt	525
Kulturni odbor	181, 469
Kupališta	260
Kuruza branje	471
Kuruzna uš	471
Kvašenje lana	471, 498
Kvota austr. ug.	26
Kvota ug. hrv.	34
Leptir četnjak	481
Licenciranje razplodnjaka	502
Liječilišta	260
Liječničko pregledanje	243
Liječničko pregledanje činovnika i službenika	244
Liječničke svjedočbe	243
Liječničko vijeće po zakonu o osiguranju radnika	593
Liječničtvo	242
Ljekarničtvo	247
Ljekovita vrela	363
Ljekovite tvari	249
Lihva	406
Likvidacija urb. daća	430
Listopad. diploma	53
Livada čišćenje vidi pašnjake	
Livadarski tečaj	471
Lovski zakon	491
Lovišta	491
Lovostaje	493
Lovski nadziratelji	495
Lovski prekršaji	495
Lov na srnjake	493
Lučki uredi	76, 375, 393
Lučko redarstvo	373
Lukno	608
Magister fermacije	249
Majstor zidar, tesar, klesar	521
Maltusova teorija	197
Mandatni postupak	288
Margarin — prodaja	219
Marvinske putnice	507
Marvinski sajmovi	418—419. 507—515
Matice	201—4, 600

	Str.
Matična knjiga stoke	503
Medjunarodna konvencija glede zdravstva	235
Medjunarodna konvencija željeznica	382
Medjunar. prometni ured	382
Medjunar. zaštita obrta	544
Medjunar. zaštita ptica	515
Melioracija pašnjaka	470
Meso munjom ubijene marve	229
Mešetari	420
Metar — medjunarodna jedinica mjere	395
Mijena posjeda — statistika	515
Mijena žiteljstva	200
Milodari — sabiranje	272
Ministar izv. poslova	58
Ministarstvo zaj. austr. ug.	60
Ministar za Hrvatsku	32, 62
Ministarstvo ug. hrv.	62
Ministarstvo financ.	64
Ministar trgovine	72
Ministar poljodjelstva	80
Ministar zem. obrane	83
Miraz iz zadruge	451
Mirovinska zaklada čin. im. obćina	464
Mirovinska zaklada obćinskih činovnika	127
Mjera i utezi	37, 394
Mjerilo (Münzfuss)	399
Mjestni škol. nadzornik	155
Mjestno redarstvo	94, 281
Mlinarenje	427
Mlinovi	523
Močenje lana	498
Morska kupališta	260
Morsbo ribarenje	499
Mostovi	366
Motorna vozila	370
Mrazovac — korov	470
Mrtvačka putovnica	233
Mučenje životinja	512
Municipia	184
Munjevna razsvjeta	379
Munjevni uredjaji	377

Digitized by Google

	Str.
Nabava razplodnjaka	503
Nadležnost u upr. postupku	162
Nadlugar	150
Nadriliječničtvo	244
Nadstarateljstvo	263
Nadzor zem. medje	99
Nagrada liječnika vidi L	
Nagrada primalje vidi P	
Nagrade za ubijenu zvjerad	495
Nadzorničtvo očevidnosti zemljarine	70
Nadzorničtvo za željeznice i brodarstvo vidi i brodar. uprava	76, 372
Nagoda austr. ug.	24
Nagoda ug. hrv.	29
Nahodnici	217, 267, 602
Namjestni učitelji	338
Namještenje podčastnika	131
Napovjed	571
Naputak za obć. blagajne	118
Naputak za štrojače	510
Naredba	9
Narodno gospodarstvo	467
Naselivanje	220
Nastanjivanje vojske	445
Nastava	329
Nastup obrta	516
Naučni ugovor	528—529
Nazareni i baptisti	598
Nazivlje obćina	129
Nedeljni počinak vidi Obustava obrta	
Nedeljni sajmovi	99, 526
Nedolična utakmica	527
Noćna paša	507
Noćna straža	298
Nostrifikacija diploma	243
Novac	399
Novčano rukovanje vidi blagajničtvo i Dodatak	
Novčarstvo	25—32
Novačenje vidi stavnja	209
Nunciatura	602
Nuzgredno zanimanje činovnika	133
Nuždni prolazi — zakon	440
Numizmatičke starine	559
Obavjestnice za kažnjenike	300
Obćine gradske	103
Obćine seoske	111
Obćinari	112
Obćinske blagajne	118
Obćinske gradjevine	116
Obć. dohodci	114
Obć. načelnik	112
Obć. namet	117
Obć. proračun	118
Obć. odbor	112
Obć. odbor za nuždne prolaze	441
Obć. školski odbor	343—482
Obćinsko činovničtvo	124
Obć. poglavarstvo	121—123
Obćila (komunikacije)	364
Obitalište podpore	206
Obitelj	569
Obranbena dužnost	209
Obranbena dužnost, pogodnosti	212
Obranički sud (osiguranjenika)	594
Obrt. (zakon)	516
Obrt na dozvolu vezan	519
Obrt na osposobljenje vezan	517
Obrt po malodobniku ćeran	527
Obrtna dozvola	519
Obrtna izkaznica	516
Obrtne globe	537
Obrt po zakupniku	524
Obrtni sbor	356, 533
Obrtne zadruge	356, 534
Obrtno nadzorna služba	154
Obrtno vlastničtvo (zaštita)	544
Obrtno zdravstvena prigledba	230
Obskrba častn. udova i momčadskih (ovdje valja spomenuti još zak. čl. XVI.—1907 (sb. 1907. br. 67.)	215
Obskrba činovničtva obć.	127
Obskrba siromaka	114, 121, 268, 273

Digitized by Google

Str.

Obuka u vjeri 344
Obustava plaće 143
Obustava radnje obrtne nedjelama 540
Obustava radnje — dogovori (štrajk) 535
Obustava ribolova 498
Obvezna putnica 296
Očevidnost poljara i lugara 473
Očevidnost zemljarine 71
Očevidnost velikaša 265
Očni žar (trahom) 241
Odgovornost bana 46
Odluka u upr. postupku 168
Odkup javnih radnja 366
Odkup zemljištni 420—428
Odprema baruta 310
„ marve 507—8
„ mrtvaca 233
„ parnih plugova 368
„ razpršnjivih stvarih 305, 390
„ osoba u prekomorske krajeve 220
Odprema strijel. predmeta 368
„ umobolnih 259
Odpušteni kažnjenici 299
Odredba na trošak nemarnika 290
Odsječni savjetnici 83
Odšteta za utamanjenje životinje 509
Odštetni zahtjev kod nuždn. prolaza 443
Odvjetnici u upr. postupku 163
Oenoložki zavod 262—477
Ogradjivanje polja 470
Ogluha 168
Oglušni postupak 287
Ogrijevna drva pravoužitnika 466
Okružne blagajne 587—592
Opis službe 142
Oprost od napovjedi 571
Oprost od udovičkoga roka 572
Organizacija uprave 178
Orguljanje nagrada 338

Str.

Orguljica sviranje 321
Oružja nošenje 306
Oružničtvo 90
Oružnička asistencija 282
Oružni list 307
Oružni patent 306
Osebunjak u zadruzi 450
Osiguranje radnika 584
Osiguranje proti bolesti i nezgodi 586
Osiguranje svilogojstva 483
Osnovna (elem.) obuka 333
Osobna vjeresija 403—408
Osposobljenje činovnika 130
Osposobljenje obrtnika vidi O
Oštećivanje željezn. pruge 388
Otrovi — trgovanje (vidi i drogerije) 249
Ovlašteničtvo u zemlj. zajednici 455
Ovrha upravna 173
Označivanje robe 549
Označivanje sadržaja boca 398, 624

Pacta conventa 49
Parni kotlovi 310
Pasminski kotari 501
Pasteurov zavod 242
Paša i pastirstvo 504
Paša koza 471
Patronatsko pravo 603
Patvorenje vina 476. 624
Pčelarstvo 483
Pčelarsko društvo 472
Pšenično i rižno sjemenje 471
Pečenjarenje i pečenje kruha 539
Pekarske radionice — red u njima 230
Perioda sabora 35
Peticija na sabor 97—102
Pijanstvo — mjere proti 322
Pjenušac (šampanjac) 480
Pjevačke i glasb. produkcije 320
Plaćanja u gotovom 413
Plaće učitelja 338
Plemićka obćina Turopolje 461

Digitized by Google

Str.

Plemičke zadruge 452
Plemstvo 575
Plesna obuka 518
Plinovodi 312
Plodilišta riba 498
Plovljenje na rijekama 93
Plućna zaraza goveda 512
Podkivačka škola 470
Podpore za slučaj bolesti 590
Poduzetničke blagajne 592
Pogodnosti domaćem obrtu 555
Pogranično redarstvo 291—295
Pogrebnina 141, 591
Pohvala i nadpohvalba 368 608
Polazak škole 335
Policija 275
Politika žiteljstva 219
Poljari 472
Poljske štete 473—474
Poljskih miševa tamanjenje 470
Poljsko redarstvo 470
Pomoćni uredi zem. vlade 86
Pomoćno obrtno osoblje 527—9
Pomorska oblast 76, 494
Pomorska uprava 76
Pomorsko pravo 393
Popis konja 445
Popis pučanstva 199
Poplavno područje 363
Popraćeničtvo 296
Popravilišta 266
Poraba grba 548
Porezni uredi 67
Porezni zakoni 65
Porodica 569
Posaonice na dozvolu vezane 523
Poslastica prodaja 229
Posljedice kazni 301
Poslovna vjeresija 411
Poslovodstvo uprav. oblasti 156
Posredovanje radnje 519
Postupak kamasacioni 434
Pošastno redarstvo 235
Pošta i brzojav 375
Poštansko i brzoj. ravnateljstvo 73

Str.

Poštansko pravo (vidi i „Dodatak“) 375
Poštanske štedionice 74
Poštanski i brzoj. uredi 74
Pošumljenje 99
Potajne diobe 450—1
Potrošarina 115
Povjerbine 576
Povjest uprave 176
Povjest ustava 49
Povlastice na izume 544
Povlastični ured i vijeće 74, 544
Povrata u prijašnje stanje u upr. postupku 172
Pozakonjenje djeteta 205
Požarna daljina 389
Pragmatička sankcija 20, 52, 55
Pravo lova 491
Pravo sakupljati se 44
Pravosudje 15
Pravilnik zemlj. zajednice 455
Pravoužitničtvo krajiško 465
Predmeti pronadjeni u moru 474
Pregledanje liječničko 243
Pregledba marve 508
Pregledba mesa vidi Razgledba
Pregledba mrtvaca 231
Pregledba riba i raka 229
Prekršaji brodarski 372
„ cestovni vidi C.
„ kućarski 554
„ lov. zakona 495
„ nedelj. počinka 541
„ poljsko-redarstveni vidi P.
Prekršaji povlastič. propisa 546
„ obrtni 536
„ ribarski 498—9
„ služinskog reda 581
„ veterinarski 510
„ vinogradar. reda 475
„ rudarsk. propisa 363
„ zaštite biljega 548
„ šum. zakona vidi Š
„ zaštite ptica 514

Digitized by Google

Str.

Prekršaji jav. znakova 550
„ zakona od vjeroizpovjednim odnosima 602
Prekršaji zdravstv. zakona 225
„ zakona o osiguranju radnika 596
Premještaj sajmova 417
Premještaj učitelja 328
Prenešeni djelokrug obćine 121
Preseljivanje 220
Prestanak naučnog odnošaja 529
Prevažanje osoba 519
Pribavljanje služinčadi 519
Prigodne radnje 593
Prijava namještenika u obrtu (osiguranja radi) 587
Prijava nesgoda 591
Prijave proti poslodavcu (osiguranje) 594
Prijavljivanje novonaseljenih 295
Prijavničtvo 295
Prijeki sud 284
Prijelaz na drugu vjeru 599
Primaljstvo 245
Pripadnost (nadležnost) 205
Prisega činovnika 133
Prisega činovnika im. obć. 465
Prisega učitelja 343
Prisega u upr. postupku 164—165
Prisilni odgoj nedoraslih 265
Pristaništa 272
Pristojbe za mirov. zakladu učitelja 342
Privatne škole 336
Privatni mostovi — uzdržavanje 368
Privremena odredba nuždnog prolaza 442
Priziv u upr. postupku 283
Prnjarenje 551
Procjena poljske štete 473
Prodaja spirita seljacima 250
Produktivne udruge 353
Proglas zakona 33, 48, 93
Progon zločinaca 302
Prokušavanje strijel. oružja 308

Str.

Promet 364
Prometna sredstva i uredjaji 364, 375
Promjeea kulture 99
Promjena prezimena 569
Promicanje gospodarstva 468
Promicanje stočarstva 501
Promotio sub auspiciis 346
Prosjačenje 323
Proštenja 526
Prostitucija 235, 323
Provedba zakona 10
Prügel-patent 278
Psetarina 511
Pučke škole (škol. zakon) 333
Pučko učiteljstvo 338
Pustoseline 424
Pustošenje zareznika 475
Putne izprave 94, 292, 294
Putne izkaznice trgov. putnika 539
Putne i selitbene pristojbe obć. činovnika 125
Putne i selitbene pristojbe zemalj. činovnika 135
Putnice trgovačke 540
Putovnice za inozemstvo 293
Putovanje na moru 393
Putovnički poso (zakon) 280, 392

Rabin 622
Računarski dvor 61
Računarski ured zem. vlade 86
Radionice strukovne 517
Radnja ženskinja 539
Raiffeisenove blagajne 405
Rakijašnice 520
Ratarstvo 470
Ravnateljstvo erar. prav. posala 70
Ravnopravnost Izraelićana vidi I
Razgledba mesa 147, 229, 507
Razgledba mrtvaca 231
Razgodba zemlj. zajednica 458
Razkuživanje 237
Razkuživanje vagona 508

Digitized by Google

Str.

Razpršnjive stvari 305
Razterećenje 423—429
Razvlastba vidi Izvlastba
Realna vjeresija 488
Realni obrt 522
Redarstvo 94, 275
Redarstvo ćudorednosti 318
Redarstvo sigurnosti 290, 295
Redarstvena služba 153
Redarstvena vlast 278
Redarstveni izvjestitelj (grad. kapetan) 109
Redarstveni nadzor na sajmovima 418
Redarstveni postupak 278, 284
Redarstveni postupak proti osobam, kojima je povjerena pazka nad djecom 389
Reformatio in melius et pejus 171
Regalna prava 94
Regalno pravo mlina 524
Registriranje ladja 373
Reklamacije proti izbornim listinama 39
Reklamacije za putnu prtljagu 390
Representacija oblasti 157
Revindikacija javnih površina 368, 441
Revizija izbor listina 40
Riba — pregledba 229
Ribarenje na moru 499
Ribarenje u sladkim vodama 496
Ribarenje talijan. podanika 501
Ribarske udruge 356, 498
Ribolovna izkaznica 496
Ribolovni kataster 496
Ribolovni prekršaji 499
Robeni promet na sajmu 418
Rodoslovja (izvjestnice) vidi i matice 201
Rovna dozvola 489
Ručne ljekarne 249
Ručne ljekarne veterinara 510
Ručni zalog — davanje 407
Rudarska malokrvnost 241
Rudarsko satničtvo 72

Str.

Rudarska poduzeća 491, 539
Rudarske željeznice 392
Rudarstvo 489
Rudna vrela 363
Rudne vode 260
Rukovanje poreza 65, 95

Sabiranje milodara 93, 272
Sabiranje naručaba 526
Sablažnjive stvari 323
Saborski poslovnik 43
Sacharin — prodaja 229
Sajmovi 416
Sajmovni red 418
Sajmovi zabranjeni na dan sv. Stjepana 416
Sakupljati se — pravo 94
Salvus conductus 42
Samoupravna tijela 103
Sbornik zakona 33, 48
Sindikatska tužba 127
Sigurnostne mjere na moru 393
Sirotinjska povjerenstva 264—266
Skartiranje spisa 156
Skrbničtvo 263—265
Slijepi i gluhonijemi 337, 345
Sloboda izbora — zaštita 43
Slobodni rov 490
Službeni glasnik 347
Služinske knjige 581
Služinski red 577
Snažičizme 520
Socijalizam 564
Socijalni pokret 563
Socijalna uprava 16
Sociologija 567
Soda voda 229
Solarski uredi 68
Srbski narodni crkv. sabor 615
Srbska pravosl. crkva vidi Grčko-iztočna
Spuzaljka — dozvola 99
Središnji (ug.) statist. ured 62
Srednje škole 345
Središnja vjeres. udruga 354
Stališi i družtva 562
Stališke matice 201, 204, 600

Digitized by Google

Str.

Stanovanje inozemaca 291
Starežarstvo 519
Statistika doselivanja 200, 222
„ uobće 197
„ knjižnica 560
„ lova vidi L
„ narod. gospodarstva 514
„ nastave 347
„ obrta i trgovine 557
„ požara 361 515
„ vanjske trgovine 557
„ zajmova 407
„ zdravstva 262
„ žiteljstva 198
Statistički ured (središnji) 199
Statistički ured zemalj. vidi Z
Status animarum vidi Matice
Status et ordines 177
Statuti za obrte 520
Statuti županijski 97
Stavnja 210
Stavno povjerenstvo 211
Stočarska povjerenstva 501
Stočarstvo 501
Strijelivo — promet 306
Strmina zasadjivanje 470
Stručna uprava i šumsko gospodarenje 487
Stručni zavodi 262
Strukovne škole 345
Stvarna vjeresija 403—408
Stvarno redarstvo 305
Subjektivna javna prava 159
Sudačka vlast — zakon o — 45
Sudstvo 14
Sumnjive osobe 298
Suspenzija činovnika 143
Suspenzija učitelja 342
Svetkovanje blagdana 325
Sveučilište 345
Svilogojstvo 482
Svinjsku zaraza 509
Sviranje na orguljicama 321
Svratišta 321
Svratišta kao obrt 519
Syphilis 234

Str.

Šampanjac (pjenušac) 480
Šegrti 527
Šegrtske škole 528
Školski namet 117
Školska spomenica 347
Školski vrtovi 334, 482
Školski zakon 333
Školska zaklada 336
Školsko nastavna služba 155
Šljunka preuzimanje 368
Šumarska akademija 346, 469
Šumarsko drž. ravnateljstvo 80
Šumarsko tehnička služba 149
Šumarstvo 484
Šumske glavnice z. zajednica 456
Šum. glavnice im. općina 466
Šumski nadzornici 150
Šumski požari 360
Šumski kvar u zadruzi 486
Šumskokvarni postupak 485
Šumsko redarstvo (vidi i im. općine) 486
Šumsko upravnl kotari 99
Štedionice 353
Štrojenje životinja 510

Tangenta 34
Tangenta veterinarska 147, 511
Tamanjenje gusjednica 482
Tamanjenje hrušteva i ušenca 482
Tamanjenje parcova 519
Tajni ljekovi 250
Tečevne udruge 352
Telefon 74, 377
Temelji hrv. državnoga prava 49
Temeljni zakoni Krajiški 183
Tesarski obrt 521
Tjedni sajmovi 99, 417
Tjelovježba 230
Tiskanice obrtne 525
Tiskopisi 327
Tiskovno redarstvo 326
Točione 321
Točione, nadzor nad 229
Tovarenje marve 508
Trachom vidi Očni žar
Tramway 391

Digitized by Google

Str.

Tripartitum Verböczy-a 55
Trgovačka družtva 352
Trgovačke udruge 353
Trgovačke-obrtne komore 77
Trgovački brodovi — pogodnosti 555
Trgovački dom u Zagrebu 420
Trgovina — obrt 516
Trhonoški obrt 475
Trogirska diploma 49
Troškovi diobni 451
Troškovi upr. postupka 166
Troškovi zatvora zemalj. medje 509
Trsni ušenac 475
Tvornice 522
Tvornice žigica (naredba) 231
Tvornički radnici 529, 531
Tutorstvena skrb 267

Ublaživanje kazni 287
Ubogarstvo 268
Ubožka prigledba 268
Ubožke zaklade 271
Ubožko pravo 273
Ućerivanje javnih daća i prinosa 285
Učiteljice ručnoga rada 337
Ućiteljske škole 337
Učiteljstvo vidi škol. zakon
Udovička mirovina 141
Udovički rok (oprost) 572
Udrugarstvo 351
Udruživanje u družtv. svrhe 581
Ugadjanje glasovira 518
Ugarsko-hrvatska nagoda 54
Uhićenje zločinaca 303
Uhodarstvo 294
Ujednostručenje poslovodstva 156
Umirovljenje učitelja 339
Umirovljenje zemalj. urednika 136
Umjetničke starine 559
Unutarnja uprava 16
Unos u matice vidi M.
Uporaba djece u tvornicama 231, 532
Uporaba oružja 283

Str.

Uporabna (stanbena) dozvola 316
Uprava 14
Uprava — izvršna vlast 58
Uprava osobnoga života 195
Uprava družtvenoga života 561
Uprava gospodar. života 349
Uprava unutarnja 16
Uprava u županijama i kotarima 92
Upravna prigledba žiteljstva 219
Upravna služba 130
Upravne udruge 353
Upravni čin 10, 158
Upravni činovnici — osob. odnošaji 130
Upravni odbor 98 - 100
Upravni postupak 157—176
Upravni red žiteljstva 200
Upravno pravo 8
Upravno redarstvo 277 305
Upravno sudište 12, 13, 158
Upravno sudjenje 158
Upravno sudovanje 159
Urbarski predmeti 99, 424
Uredovna tajna 133
Usmrtbeni postupak 415
Ustav i uprava 8, 21
Ustrojstvo oblastno 82
Ustrojstvo županija 92
Utjelovljenje Krajine 190
Utok (uobće) 95, 168
Uvjetni dopust kažnjenika 299
Uvoz golubova vidi G.
Uvoz mesa 506
Uvrijede poštenja u zadruzi 123
Uvrijede poštenja u zatvorenom listu 286
Ustav 8—20
Uzdržavanje cesta 366
Uzničko i kaznioničko osoblje 139
Uzpinjače 360

Vapnice 360
Vatrobrano redarstvo 357
Vatrogasna družtva 358
Vatrogasni vijestnik 358
Veliki župan 95—109

Digitized by Google

	Str.
Veljački patent	53
Veterinarska služba	146, 506
Veterin. konvencija	505
Veterin. praksa	510
Veterinarska tangenta	147
Veterinarske globe i zaklada	511
Veterinarsko redarstvo	506
Veterinarstvo	505
Vidari	243
Vilina kosa, tamanjenje	470
Vinogradarski red	474
Vinograd. škole	570
Vinogradarstvo	474
Vinotočja	520
Vjeresija	402
Vjeresijske gospodar. udruge	406
•Vjerodajnica za sabor	42
Vjeroizpovjedni odnosi	596—598
Vjerske družbe	582. 598
Vjerske svetinje (zaštita)	325
Vlada	82
Vladin povjerenik	109, 463
Vlastelinski zanatlije	539
Voćarstvo	481
Voćno vino	480
Vodne zadruge	356
Vodno pravo	362
Vodno redarstvo	355—362
Vododerine	364
Vodogradjevine	363—364
Vojska	15
Vojnički poslovi	95
Vojni bjegunci	243, 302
Vojnički liječnici	243
Vojno leno	183, 429
Vrednota	399
Vrela i književnost uprave	190
Vrela našega ustava	55
Vrela rudna vidi R	
Zabave	325
Zabavišta javna	321
Zabavišta za djecu	337
Zabrana šume	99
Zabranjeni lijekovi	250
Zabranjena sredstva ribolova	498
Zadruge	447

	Str.
Zajam na ručni zalog	407
Zajednički ministri	62—63
Zajednički poslovi austro ugarski	24
Zajednički poslovi hrvat-ugarski	29—61
Zaklade	583
Zakonita mjera	395
Zakonodavna vlast	24
Zakonodavstvo	9
Zakup lovišta	492
Založnice	411
Založni poslovi	407
Zamjeničke udruge	353
Zanatlijski obrt	517
Zaprisezanje šum. osoblja	485
Zaprisezanje učitelja vidi Prisega	
Zarazne bolesti	234
Zastara lukna	609
Zaštita amerik. loze	476
„ duševne privrede	558
„ elektr. energije	550
„ javnih znakova	549
„ obrt. vlastničtva	544
„ obrt. namještenika	238
„ ptica	513
„ slobode izbora vidi S.	
„ uzoraka	550
„ vjerskih svetinja	325
„ zdravlja	226
„ životinja	512
Zaštitne biljege	547
Zavičajno pravo	94, 215
Zavijač leptir	475

Zavod sv. Vida za slijepce priznat je kao radionica za osposobljenje obrta košarač. i pletenja. (Izostalo u textu knjige.)

Zavod za iztraživanje tla	469, 624
Zavod za umobolne	258
Zdravlje djece	231
Zdravničtvo	225
Zdravstvena služba	144
Zdravstveno redarstvo	226

Digitized by Google

	Str.
Zdravstveni odbor	146
Zdravstveni zavodi	253
Zdravstvo	223
Zemaljska blagajna	86
Zemaljska blagajna za osiguguranje radnika	592
Zemaljska kultura	94
„ obrtna škola	519
„ statistika	199
„ vlada	82
Zemaljske ceste	368
Zemaljski arkiv	87
Zemaljski ured za osiguranje radnika	595
Zemalj. kamasac. povjerenstvo	433
Zemalj. kulturno vijeće	151
„ obrtno vijeće	539
„ povjeren. za čuvanje umjetnina i histor. spomenika	560
Zemalj. povjerenstvo za uredjenje ribolov. prava	497
Zemljorazteretno ravnateljstvo	90
Zemalj statist. vijeće	199
Zemalj. zdravstv. vijeće	144
Zemljištna cjelokupnost Hrvatske	47
Zemljištne zajednice	453—461
Zemljištni odkup	429
Zidarski obrt	521
Zlatna bula	55
Zrakoplovi vojnički	294
Zubarski tehnici	245
Željeznica — gradnje	383
Željeznice	379
Željeznice konjske i strojne	390
„ poljske i obrtne	391
„ privatne	392
„ rudarske	392
„ vicinalne	385
Željeznička uprava	76
Željezničke gruntovnice	382
Željezničke koncesije (dozvole)	383—386
Željeznički organi	389
Željeznički promet	389
Željeznički promet, pazka nad djecom	388
Željeznički poslovni propisnik	389
Željeznički prometni red	387
Željezničko i brodar. glav. nadzorničtvo	76
Žene u tvornicama	532
Ženitba (brak)	569
Ženitbeni certifikati	573
Ženitbene dozvole	93, 573
Ženitbeni zakon	569
Ženski doktori	243
Židovi vidi Izraeliti	
Žigica — tvornice	231
Žitni mlinovi	522
Živeža prodaja	520
Živežno redarstvo	229
Živodernice (deračnice)	508—511
Županije — ustroj	92
Županijska oblast	92
Županijska skupština	96
Županijska škol. uprava	343
Županijski škol. nadzornik	155, 343
Županijsko komas. povjerenstvo	432

Popis nedostataka.

Na str. 16 u 3 redku odozgor ima mjesto „duševni" glasiti „osobni".

Na str. 19 u 19 redku odozgor ima mjesto „na polju" glasiti „hrvatskoga".

Na str. 56 u 5 redku odozdol ima mjesto „kraljev" glasiti kraljevstva".

Na str. 73 u 11 redku odozdol ima mjesto „manicipularno" glasiti „manipulaciono".

Na str. 96 u zadnjem redku ima mjesto „varifik" glasiti „verifik".

Na str. 99 u 6 redku odozgor ima mjesto „manji" glasiti „veći".

Na str. 100 u 19 redku odozgor ima mjesto „kot. oblast" glasiti „žup. oblast".

Na str. 114 u 10 redku odozgor ima mjesto „1888." glasiti „1886." U zadnjem redku ima ima biti iza riječi „nedosižu" črknja.

Na str. 120 u 21 redku odozgor ima mjesto „glavnični" glasiti „glavničnik".

Na str. 126 u 10 redku odozgor ima mjesto „službovnik" biti „službenik".

Na str. 159 u 21 redku odozgor ima mjesto „1900." glasiti „1910."

Na str. 173 u 3 redku odozdol ima mjesto „promijeniti" biti „primijeniti".

Na str. 215 valja izpod redati pod [2]) dodati: zak. čl. XVI.—1905. zaj. sab. (sb. 1907. br. 67.).

Na str. 305 u 1 redku odozgor valja mjesto „prebjeloga" biti „prebjegloga". U 3 redku odozgor valja iza riječi „rujna" dodati „1893."

Na str. 308 u 18 redku ozgor ima mjesto „1898." glasiti „1891."

Na str. 357 u 14 redku odozgor ima mjesto „imenovinu" biti „imovinu".

Digitized by Google

Na str. 359 u 3 redku odozdol ima mjesto „glasniku“ biti „gasniku“.

Na str. 374 u 16 redku odozgor ima mjesto „konsutarni“ biti „konsularni“.

Na str. 384 u prvom redku odozgor ima mjesto „ureda“ glasiti „meda“.

Na str. 395 u 7 redku iza riječi „jedinica“ valja dodati „za sadržinu“.

Na str. 467 u 3 redku ozdol ima mjesto „gospodar“ biti „gospodarstvo“.

Na str. 495 u 2 redku ozdol ima mjesto „predloži“ biti „predleži“.

Na str. 521 u 2 redku ozdol ima mjesto „edikalni“ biti „ediktalni“.

Nu str. 533 u 2 redku ozdol iza riječi „šegrtima“ valja dodati „što se tiču poslovnoga odnošaja“.

Iza strane 495 označena je slijedeća strana pogrešno sa 596 mjestn 496.

Ostale očevidne manje tiskarske pogriješke može si čitaoc lahko izpraviti.

Digitized by Google

nih sa zakoni i naredbami, koji se na nje odnose, i sa riešitbami kr. stola sedmorice i vrhovnoga sudišta u Beču. Drugo izdanje. Uredio dr. Josip Šilović, kr. jav. red. sveuč. profesor. 1898. — **Ciena K 6.—.**

13. **Zakoni i propisi o biljegovini i pravnih pristojbah.** Priručnik za financijalne, upravne i obćinsske činovnike, sudove, odvjetnike, novčane zavode i u obće za svakog, komu treba upute u financijalnih zakonih. Po najnovijim zakonima preradio te ministarskimi naredbami, zatim deciosijami načelnimi riešitbami financijalnog upravnog sudišta protumačio J. Samuel Kocian, ministerijalni perovodja kr. ug. fin. upravnog sudišta 1889. — **Ciena K 5.—.**

14. **Zakon o zadrugah** od 9. svibnja 1899., sa provedbenom naredbom i svimi ostalimi na nj odnosećimi se naredbami i propisi. Sastavio i tumačem providio Milan Smrekar, tajnik kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade. II. preradjeno i popunjeno izdanje. 1898. — **Ciena K 4.—.**

15. **Kazneni zakon** o zločinstvih, prestupcih i prekršajih od 27. svibnja 1852. sa zakoni i naredbami i sa riešitbami. **Zakon o porabi tiska** od 17. svibnja 1875., izpravljen prema zakonu od 4. svibnja 1907. o promjeni tiskovnih zakona. Uredio dr. Josip Šilović, kr. jav. red. sveuč. profesor. Treće izdanje 1908. — **Ciena K 6.—.**

16. **Zakon o postupku u slučajevih smetana posjeta** od 8. svibnja 1890. (sbornika) br. 44.) i provedbena naredba vlade od 13. kolovoza 1890. br. 10.039. Sa svimi naknadnimi naredbami i okružnicami, tumačenji, obrazci i riešitbami vrhovnog sudišta u Beču i hrv.-slav. sudstva uz uvod, sadržavajući popularno tumačenje nauka o smetanju posjeda i o uporabi postupka u slučajevih smetana posjeda. I. izd. priredio A. Rušnov, kr. sudb. viećnik. II. izd. priredio dr. St. Posilović, viećnik kr. stola sedmorice. — **Ciena K 1.60.**

17. **Zakonski članak VI. od god. 1889. ob obranbenoj sili** s obzirom na kandidate duhovničkog stališa, zaredjene svećenike i namještene duhovnike i obzirom na ženitbu. Priobćio i iztumačio dr. Mato Matina, tajnik i zač. prisjed. nadb. duhov. stola, župnik sv. Petra i ravn. nadbisk. sirot. u Zagrebu. 1889. — **Ciena K 1.—.**

18. **Zakoni ob izbornom redu** i ob uredjenju sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. — **Ciena K 2.—.**

19. **Zakoni** ob umirovljenju, o vlasti sudačkoj, ob ustroju sudova, državnoga nadodvjetničtva i državnih odvjetničtva te ob osobnih odnošajih, uredovnih dužnosti i karnostnoj odgovornosti pravosudnih činovnika u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji. Uredio St. Kranjčić, tajnik kr. zem. vlade, odjela za pravosudje. — **Ciena K 1.60.**

20. **Zakon od 22. prosinca 1890.**, kojim se preinačuju odnosno nadopunjuju neke ustanove postupka **u poslovih urbarskih** (br. 3. sbor. od g. 1891.). Zakon od 7. veljače 1892., kojim se privremeno uredjuje pravo dieliti **obć. pašnjake** (br. 18. sbor. od g. 1892.) zajedno s gradjom sakupio i uredio dr. Ivo Malin. 1892. — **Ciena K 1.60.**

21. **Zakon o vodnom pravu** od 31. prosinca 1891. Sa provedbenim i sa svim naknadno izdanim naredbama, kao i s uputama o izradbi motorne snage vode, o obrani nasipa od vode i o osnivanju ribnjaka. Zatim zakon od 22. listopada 1895. **O uredjenju bujica (vododerina).** Raztumačeno s gradjom, riešitbami kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, kr. stola sedmorice, bečkog vrhovnog, upravnog i državnog sudišta, austrijskog minist. poljodjelstva, te posebnim tumačenjem. Drugo ponovljeno i sasvim prenaredjeno, te sa nacrtima providjeno izdanje. Priredio F. Haladi, tajnik u narodno-gospodar. odsjeku kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade. 1903. — **Ciena K. 8.—.**

22. **Zakoni i propisi o ženitbi.** Uredio Zvonimir Žepić, perovodja hrv.-slav.-dalm. zem. vlade. 1893. — **Ciena K 3.—.**

23. **Zakon o lovu, ribolovu, pticah, puškah, strjeljivu i barutu** u Hrvatskoj i Slavoniji. Uredio dr. Antun Goglia, tajnik kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade. **Ciena K 3.—.**

24. **Biljegovnik.** Sistematični propisi o biljegovanju parbenih i izvanparbenih podnesaka i spisa, spisa župnih ureda, te inih raznih podnesaka i isprava. S abecednim kazalom. Sastavio Fr. Horvat, kr. fin. tajnik kr. fin. ravnateljstva u Zagrebu. 1894. — **Ciena K 3.—.**

25. **Zavičajno pravo.** Zakon od 30. travnja 1880., ob uredjenju zavičajnih odnošaja u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji i prijašnji propisi o stečenju i gubitku zavi-

Google

čajnog prava. Sabrao i bilježke dodao Koloman Mutavdjić, grad. činovnik. — **Ciena K 2.80.**

26. **Stečajni red.** Uredio dr. Hinković. Razprodano. Vidi knjigu 30.

27. **Biljegovni propisi u parbenim stvarima.** Sistematički propisi o biljegovanju parbenih stvari. S abecednim kazalom. Sastavio Fr. Horvat, kr. fin. tajnik. 1901. **Ciena K 2.—.**

28. **Zakon o pobijanju pravnih djela** glede imovine insolventna dužnika od 24. ožujka 1897. (Sbornik zakona i naredaba komad VIII. br. 35. g. 1897. za štampu priredio i uvod napisao dr. Fr. Spevec. 1897. — **Ciena K 1.60.**

29. **Zakon o pobijanju pravnih djela glede imovine insolventna dužnika** od 24. ožujka 1897. i **Stečajni zakon** od 28. ožujka 1897. Uz porabu obrazloženja vladine osnove. Tumačio i obrazce k stečajnom zakonu sastavio Adolfo Rušnov, viećnik kr. banskog stola. 1897. — **Ciena K 4.—.**

30. **Stečajni zakon od 28. ožujka 1897.** Sa gradjom i provedbenom naredbom. Priredio dr. Josip Mudrovčić, perovodja kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade. 1897. **Ciena K 3.60.**

31. **Zakon** od 25. travnja 1894. **O uredjenju zemljištnih zajednica** i zakon od 1. svibnja 1895. **O uredjenju plemenite obćine turopoljske sa provedbenimi naredbami.** Zajedno s gradjom uredio i riešitbami kr. zemaljske vlade i kr. stola sedmorice kao i vlastitim tumačenjem popratio dr. Antun Goglia, tajnik kr. hrv.slav.-dalm. zem. vlade. — **Ciena K. 3.60.**

32. **Zakon o mjestnih sudovih i postupku pred njimi.** S kasnijimi zakoni, koji ga popunjuju ili preinačuju i sa svimi na nj odnosećimi se naredbami i nekim rješitbami naših viših sudišta. Uredio dr. Stj. Posilović, viećnik kr. stola sedmorice. 1902. — **Ciena K 2.40.**

33. **Zakon** od 22. lipnja 1902. **O komasaciji zemljišta** i provedbena naredba k istomu zakonu od 8. srpnja 1902. br. 45.353. sa svim obrazcima. Zajedno s gradjom uredio i vlastitim tumačenjem popratio F. Haladi, tajnik kr. hrv.slav.-dalm. zem. vlade. — **Ciena K 8.—.**

34. **Tumač gradjevnim redovima. I. za ladanje i II. za gradove** u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, navedene u §. 2. zakona od 23. lipnja 1895. ob ustroju gradskih obćina u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji i **III. za gradove Osiek, Varaždin i Zemun.** Priručnik za zemaljske i obćinske činovnike, civilne tehnike, grad. obrtnike i gradeće obćinstvo. Sa dotičnim zak. propisima, naredb. i načelnim vrhov. rješitbama, tičućim se pojedinih ustanova, na obrazce za sastavak vlastnih rješitba i molba. Sastavio A. Švarc, kr. inžinir kod kr. vlad. gradjevnog odsjeka. — **Ciena K 8.—.**

35. **Odvjetnički red** od 24. srpnja 1852. sa svimi na isti odnosećimi se zakoni i naredbami, te sa rješitbami kr. stola sedmorice i banskog stola. II. izdanje uredio dr. Stj. Posilović, viećnik kr. stola sedmorice. — **Ciena K 1.20.**

36. **Zakon** od 6. travnja 1906. **o nuždnim prolazima sa provedbenom naredbom** i opazkami providio Ivan Žigrović-Pretočki. — **Ciena K 1.60.**

37. **Zakon** od 29. travnja 1907. **o kaznenim odredbama** u postupku pred upravnim (redarstvenim) oblastima i **naredba** od 30. svibnja 1907. br. 30.875. zajedno sa gradjom uredio i protumačio dr. Franjo Domazetović. — **Ciena K 1.20.**

Nadalje preporučamo:

Rušnov-Posilović, Tumač obćemu austr. gradjanskomu zakoniku. U dvie knjige. — **Ciena K 36.—.**

Rušnov A., Pučki pravnik ili pravni katekizam. Izvadak iz svih gradjanskopravnih zakona u pitanjih i odgovorih, protumačenih praktično i razumlj. za svakoga sa obrazci privatnih izprava i podnesaka. Pravni priručnik za svakoga nepravnika. Drugo posve preradjeno izdanje. — **Ciena K 3.60.**

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIV. OF MICH.
BINDERY
JAN 25 1954
Digitized by Google

Žigrović-Pretočki, 243763
Ivan.
Upravno pravo
kraljevina Hrvatske

Žigrović-Pretočki,
Ivan.
Upravno pravo
kraljevina Hrvatske

FL8
Y9.9
Z68u
1911

243763

LOCATION	BORROWER'S NAME	DATE
	JUL 22 '53	FEB 3 '54

Digitized by Google

1st Pass | 2nd Pass

LAW LIBRARY
University of Michigan
3 5112 104 767 662

Digitized by Google